

**PATRIMONIUL CULTURAL:
CERCETARE ȘI VALORIFICARE**

CULEGERE DE STUDII

Chișinău 2018

Valentina URSU – 21.10.1959. Dr. în istorie, conf. univ., Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din mun. Chișinău. *Domenii de interes* – istoria culturii, istoria învățământului, patrimoniul cultural național și universal, etnologie, mitologie, educație. *Publicații (selectiv): Monografie* – Politică culturală în RSS Moldovenească, 1944-1956. Chișinău: Pontos, 2013, 292 p.; *Culegeri de studii (coordonator și editor): Profesori ai Facultății de Istorie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Culegere de studii. Vol. I. Chișinău: „Garomont Studio”, 2017, 327 p.; Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural național și universal în sistemul educațional. Culegere de studii. Chișinău: „Garomont-Studio”, 2016, 175 p.; Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural național și european. Materialele conferinței științifice, 27–28 septembrie, 2013. Chișinău: Pontos, 2013, 224 p.; *Articole științifice: Atitudinea intelectualității artistice din RSS Moldovenească față de politica culturală a statului sovietic. În: Identități etno-confesionale și reprezentări ale celuilalt în spațiul est-european: între stereotip și voința de a cunoaște. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2018, pp. 279-291; Patrimoniul cultural material și imaterial în cercetările științifice studentești. In: Revista de Etnologie și Culturologie, Vol. XXIII, Chișinău, 2018, pp. 31-39; Învățământul superior etnologic în Republica Moldova: file de istorie. În: Revista de Etnologie și Culturologie, Vol. XXII, Chișinău, 2017, pp. 10-18; Facultatea de Istorie și Pedagogie a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău în sistemul educațional sovietic (1976–1991). În: O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții, rețele sociale, biografii. Chișinău: ARC, 2017, pp. 225-235; Decadele artei și literaturii RSS Moldovenești la Moscova: file de istorie (anii '40 – înc. anilor '60 ai sec. XX). În: Revista de Etnologie și Culturologie, nr. XIII-XIV, Chișinău, 2013, pp. 153-159; Страницы истории скаутского движения в Бессарабии, 1917–1938 гг. În: Збирка статей з історії українського скаутингу. Київ, 2013. С. 137-143; Studiarea patrimoniului cultural național în învățământul istoric preuniversitar și universitar din Republica Moldova. În: Revista de științe socioumane, nr. 1 (23), Chișinău, 2013, pp. 35-41.**

Angela LISNIC – 06.02.1964. Dr. în istorie, conf. univ., Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din mun. Chișinău. *Domenii de interes: problemele istoriografiei universale și naționale, tipurile mentalităților în istorie; didactica istoriei, cultura și valorile culturale în patrimoniul universal și național. Publicații. Articole științifice: „Foi de parcurs academic” a cadrelor didactice din RSSM cu referințe de arhivă a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”. În: Istorie, cultură și civilizație. Târgoviște: Cetatea de Scaun, vol. 2, 2017, pp. 274-286; Repere conceptuale privind componenta culturală în manualele școlare de istorie din Republica Moldova. În: Cercetarea și valorificarea patrimoniului național și universal în învățământul preuniversitar. Culegere de studii. Chișinău: „Garomont Studio”, 2016, pp. 62-70; Elementele culturii și patrimoniului cultural din epoca antică în manualele de Istorie pentru cl. a X-a. În: Cercetarea și valorificarea patrimoniului național și universal în învățământul preuniversitar. Culegere de studii. Chișinău: „Garomont Studio”, 2016, pp. 71-79; Modele conceptuale de predare a istoriei în școala contemporană. În: Revista de științe socioumane, nr. 3 (28), 2014, pp. 48-56; „Cartelele de repartiție” – produse poligrafice ale sistemului totalitar. În: Elita culturală și presa. Materialele Congresului Presei, ediția a IV. București, 18-20 aprilie 2013, pp. 368-375; Tipurile mentalităților: interpretări istorice și istoriografice. În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 1-2(65-66), 2006, pp. 65-71; Polemica confesională – expresie a atitudinii religioase (studiu comparat). În: Religion and Democracy in Moldova, Religie și Democrație în Moldova. Maribor-Chișinău, 2005, pp. 167-189.*

UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT „ION CREANGĂ” din CHIȘINĂU

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI GEOGRAFIE

Coordonatori – Valentina URSU, Angela LISNIC

**PATRIMONIUL CULTURAL:
CERCETARE ȘI VALORIFICARE**

CULEGERE DE STUDII

Chișinău 2018

Culegerea de studii a fost aprobată și recomandată pentru publicare în cadrul ședinței Senatului Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din mun. Chișinău în ședința de la 27 septembrie 2018.

Prezenta lucrare cuprinde comunicările prezentate de participanții la Conferința științifică națională cu participare internațională *Patrimoniul cultural național și universal: dialog istoric*, Ediția a II-a, ce a avut loc la Chișinău la 27-28 aprilie 2018, organizată în cadrul proiectului științific instituțional *Patrimoniul cultural național și universal în sistemul educațional*.

Coordonatori – Valentina URSU, Angela LISNIC

Editor – Valentina URSU

Recenzenți:

Liliana CONDRATICOVA, dr. în studiul artelor, conf. univ., Secretar științific al Institutului Patrimoniului Cultural

Ludmila ARMAȘU-CANȚÎR, dr. în filologie, conf. univ., Președintele Consiliului științific al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din mun. Chișinău

Redactor – Violeta MATIETȚ, dr. în filologie, conf. univ.

Procesare computerizată – Olesia COTIUJANU

Corectare – Cristina PETCO

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Patrimoniul cultural: cercetare și valorificare : culegere de studii / Univ. Pedagogică de Stat "Ion Creangă" din Chișinău, Fac. de Istorie și Geogr.; coord.: Valentina Ursu, Angela Lisnic. – Chișinău : Garomont Studio, 2018. – 406 p. : fot. color, tab.

Texte : lb. rom., rusă. – Rez.. lb. engl. – Bibliogr. la sfârșitul art. – Referințe bibliogr. în subsol. – 100 ex.

ISBN 978-9975-136-87-7.

CZU 008(082)=135.1=161.1

P 44

CUPRINS

ARGUMENT	9
I. PROBLEME GENERALE ALE CERCETĂRII PATRIMONIULUI CULTURAL	
1. Dr. hab. Elena PLOȘNIȚĂ, Muzeul Național de Istorie a Moldovei (Republica Moldova). Educația pentru patrimoniu între tranziție și transformare.....	13
2. Dr. Adrian DOLGHI, Institutul Patrimoniului Cultural, Dr. Alina FELEA, Institutul de Istorie (Republica Moldova). Отражение этнической принадлежности и происхождения коренного населения Бессарабии в источниках Российской Империи (XIX – начало XX вв.).....	22
II. POTENȚIALUL VALORIC SPIRITUAL ȘI MORAL AL PATRIMONIULUI CULTURAL	
1. Dr. Tatiana ZAICOVSCHI. Institutul Patrimoniului Cultural (Republica Moldova). Этнокультурные маркеры своего и чужого сквозь призму культурных кодов (на материале русского, румынского и болгарского паремий).....	47
2. Dr. Olga GARUSOVA. Institutul Patrimoniului Cultural (Republica Moldova). Благотворительность в исторической памяти Кишинева. Чуфлинская церковь.....	59
3. Irina IJBOLDINA. Institutul Patrimoniului Cultural (Republica Moldova). Некоторые аспекты культуры повседневности межвоенного Кишинева (1920-х гг.) в фельетонах русскоязычных периодических изданий как элемент этического и образно-эмоционального компонента культурного наследия Молдовы.....	70
4. Dr. Diana NICOGLO. Institutul Patrimoniului Cultural (Republica Moldova). Отражение темы религиозной идентичности гагаузов в художественной литературе.....	81
5. Dr. Angela LISNIC. Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău (Republica Moldova). Abordări și tratări teoretice privind patrimoniul național și universal în istoriografia contemporană.....	98

6. **Drd. Maria ȘEVCIUC.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău (Republica Moldova).
Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare
(Republica Moldova). Aportul instituțiilor publice la valorificarea
patrimoniului cultural mobil și imobil din Basarabia (1918-1940).....111
7. **Sergiu SUVAC.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău (Republica Moldova).
Parcul Național Orhei.....117
8. **Nicolae MĂMĂLIȚĂ.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău (Republica Moldova).
Podul Feroviar din Ungheni.....122

III. PROTEJAREA PATRIMONIULUI ARHEOLOGIC ȘI ETNOGRAFIC

1. **Nicolai VOITIC.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău (Republica Moldova).
Protejarea patrimoniului arheologic prin prisma
instrumentelor juridice.....133
2. **Dr. Victor COJUHARI.**
Institutul Patrimoniului Cultural (Republica Moldova).
Локальные особенности поясной одежды украинцев севера Молдовы.....153
3. **Dr. Evdochia SOROCEANU.**
Institutul Patrimoniului Cultural (Republica Moldova).
Лепешки «çorek», «pita» и «turta» в традиционно-бытовой культуре гагаузов:
этимологические заметки.....161
4. **Valentina SAMOILENCO.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (Republica Moldova).
Obiceiuri, tradiții și superstiții de *Dragobete*.....172
5. **Dr. Ludmila MOISEI.**
Institutul Patrimoniului Cultural (Republica Moldova).
Covorul tradițional - element din matricea etno-culturală a poporului român....184
6. **Inga CORNEICIUC.**
IP Liceul „Neciui-Levițki”, Chișinău.
Особенности рецептов натуральных красителей и их сохранение
в народных коврах Молдовы и Средней Азии.....193
7. **Drd. Mihai MELNIC.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (Republica Moldova).
Despre breasla marinarilor din Basarabia din I-a jumătate a sec. XIX în contextul
valorificării patrimoniului etnografic local.....204

IV. CERCETAREA ȘI PUNEREA ÎN VALOARE A PATRIMONIULUI ARTISTIC

1. **Anca ALTIPARMAC.**
Universitatea Națională de Arte „George Enescu”, Iași (România).
Analiza comparativă. Compoziția „Judecata de Apoi” 213
2. **Dr. Alla CEASTINA.**
Institutul Patrimoniului Cultural (Republica Moldova).
Историографический обзор документов, связанных с жизнью
и деятельностью архитектора Александра Бернардацци
(1831-1907) в Бессарабии (По материалам Национального Архива
Республики Молдова).....224
3. **Vasile MANICA.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (Republica Moldova).
Bisericile de lemn din Republica Moldova.....232
4. **Drd. Maria POSTEA.**
Școala Gimnazială „Elena Doamna”, Tecuci, jud. Galați (Romania).
Edificii culturale în bazinul Bârladului.....246

V. IMPACTUL DISCURSULUI IDEOLOGIC ASUPRA PATRIMONIULUI CULTURAL

1. **Dr. Valeria COZMA.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (Republica Moldova).
Universitatea – locaș de educație și cercetare.....273
2. **Dr. Valentin BURLACU.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (Republica Moldova).
Rolul factorului cultural în procesul de Unire a Basarabiei cu România.....282
3. **Dr. Valentina URSU.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (Republica Moldova).
Componența etnică a colectivelor artistice și a Uniunilor de creație
din RSS Moldovenească în anii `40 - `50 ai sec.XX.....303
4. **Dr. Mariana S. ȚARANU.**
Institutul Patrimoniului Cultural (Republica Moldova).
Tendențe de adaptare a administrației satești din RSSM la modul
de viață sovietic în perioada înfometării artificiale (1944-1947).....314
5. **Dr. Valentina ENACHI.**
Universitatea de Studii Europene, Chișinău (Republica Moldova).
Reflecții asupra valorilor morale în presa din Republica Moldova.....326
6. **Alexandru OBADĂ.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (Republica Moldova).
Mijloace de popularizare a patrimoniului cultural.....334

7. **Drd. Rodica NASTAS.**
Liceul Teoretic „Mihail Koțiubinski”, Chișinău (Republica Moldova).
Prezențe ale culturii evreiești în patrimoniul cultural al Republicii Moldova.....339

VI. ROLUL PATRIMONIULUI CULTURAL ÎN PROCESUL EDUCAȚIONAL

1. **Dr. Gherghina BODA.**
Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva (România).
Pedagogia de patrimoniu parteneriatul muzeu-școală.....345
2. **Olesea COTUJANU.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (Republica Moldova).
Participarea comunității la protejarea și valorificarea patrimoniului cultural prin
prisma exemplului european.....357
3. **Margarita ROTARI.**
Instituția Publică Gimnaziul „Eugeniu Coșeriu” din s. Catranic, raionul Fălești
(Republica Moldova). Muzeul satului – punte de legătură între generații.....363
4. **Drd. Violeta BRAGUȚA.**
Grădinița cu PNPP RIO 2, București (România).
Valori pedagogice ale învățământului preuniversitar.....370
5. **Drd. Maria ȘEVCIUC.**
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău (Republica Moldova).
Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare
(Republica Moldova). Importanța studierii patrimoniului cultural al Basarabiei
interbelice la lecțiile de Istorie în clasa a XII-a și la disciplinele opționale.....376
6. **Drd. Svetlana DOCHINA.**
Instituția Publică Liceul Teoretic „Petru Movilă”, Chișinău (Republica Moldova).
Женское епархиальное училище как образец духовного
учебного заведения для девочек.....383
7. **Drd. Ana-Maria DOLGOȘ.**
Colegiul Tehnic de Comunicații N. Vasilescu– Karpen, Bacău (România).
Cimitirele soldaților prizonieri de război ca obiect de studiu în școală.
Studiu de caz.....388
8. **Tatiana CECHINA.**
Instituția Publică Liceul Teoretic „Gheorghe Asachi”, Chișinău (Republica Moldova).
Organizarea instruirii de tip integrat în cadrul lecțiilor de Istorie și Educația civică.
Proiectul școlar „Arborele genealogic: istorie și tradiție” 390

ARGUMENT

Patrimoniul cultural este o bogăție inestimabilă sub aspect cultural, social și economic. El are o putere impresionantă de a ameliora viața. Monumentele de arhitectură, cartierele istorice, peisajele culturale ne îmbogățesc și ne ajută să menținem sentimentul de apartenență la o comunitate etnică. Susținerea acestuia necesită eforturi la toate nivelele. Instituțiile de învățământ își aduc o contribuție importantă în cunoașterea, protejarea și promovarea lui.

Patrimoniul cultural devine un subiect tot mai important și mai discutat. Necesitatea unor astfel de discuții este dictată de extinderea tot mai intensă a unor situații și stări de fapt prin care trece patrimoniul cultural național și cel universal. În culegerea de față sunt incluse materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională „Patrimoniul cultural național și universal: dialog istoric”, Ediția a II-a, care a avut loc pe 27-28 aprilie 2018, la Chișinău, și care a fost organizată de Catedra de Geografie și Patrimoniul Cultural, împreună cu cercetătorii din cadrul proiectului științific instituțional „Patrimoniul cultural național și universal în sistemul educațional” de la Facultatea de Istorie și Geografie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” în parteneriat cu Institutul Patrimoniului Cultural din Republica Moldova.

Volumul cuprinde 36 articole integrate în șase compartimente.

Primul compartiment - *Probleme generale ale cercetării patrimoniului cultural* include 2 articole: Dr. hab. Elena PLOȘNIȚĂ, secretar științific al Muzeului Național de Istorie a Moldovei, își expune opinia privind *Educația pentru patrimoniu*, iar Dr. Adrian DOLGHI, vice-director al Institutului Patrimoniului Cultural, și Dr. Alina FELEA - cercetător științific la Institutul de Istorie (Republica Moldova). realizează un șir de reflecții privind originea și apartenența etnică a populației majoritare din Basarabia în sursele Imperiului Rus (sec. XIX - înc. sec. XX).

Compartimentul *Potențialul valoric spiritual și moral al patrimoniului cultural* cuprinde studiile cercetătorilor de la Institutul Patrimoniului Cultural (Republica Moldova) și de la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, care pun în valoare marșerii etnoculturale și codurile culturale ale limbilor conlocuitorilor din această zonă (Dr. Tatiana ZAICOVSCHI), scot în evidență noile abordări și tratări teoretice privind patrimoniul național și universal în istoriografia contemporană (Dr. Angela LISNIC), examinează actele de binefacere, istoricul bisericii Ciufli din ținut și aportul instituțiilor publice la valorificarea patrimoniului

cultural mobil și imobil din Basarabia (1918-1940) (Dr. Olga GARUSOVA, Drd. Maria ȘEVCIUC), analizează unele aspecte ale culturii cotidiene din orașul Chișinău din perioada interbelică (Irina IJBOLDINA), definesc identitatea religioasă a găgăuzilor în literatură (Dr. Diana NICOGLIO), examinează Parcul Național *Orhei* (masterand Sergiu SUVAC), prezintă istoricul și prezentul Podului Feroviar de la Ungheni ca atracție turistică (masterand Nicolae MĂMĂLIGĂ).

În compartimentul *Protejarea patrimoniului arheologic și etnografic* sunt prezentate rezultatele cercetării subiectului protecției patrimoniului arheologic prin prisma instrumentelor juridice (masterand Nicolai VOITIC), sunt descrise obiceiuri, tradiții și superstiții de *Dragobete* (Valentina SAMOILENCO), sunt evidențiate particularitățile portului ucrainean din nordul Moldovei (Dr. Victor COJUHARI), se realizează o analiză comparativă asupra etimologiei unor noțiuni autohtone din cultura găgăuzilor (Dr. Evdochia SOROCEANU), este examinată activitatea breslei marinarilor din Basarabia din a II-a jumătate a sec. XIX ca element al patrimoniului etnografic local (drd. Mihai MELNIC). Un subiect aparte revine covoarelor ca valoare în identitatea culturală (Dr. Ludmila MOISEI și masteranda Inga CORNEICIUC).

Compartimentul *Cercetarea și punerea în valoare a patrimoniului artistic* prezintă studiile colegilor atât din Republica Moldova, cât și din România. Drd. Anca ALTIPARMAC, realizează o analiza comparativă a compoziției „Judecata de Apoi”. Dr. Alla CEASTINA și masterand Vasile MANICA, prezintă istoriografia referitoare la viața și activitatea lui Al. Bernardazzi în Basarabia și situația bisericilor de lemn din Republica Moldova. Încheie compartimentul studiul realizat de Drd. Maria POSTEA, dedicat edificiilor culturale din bazinul Bârladului.

Următorul compartiment – *Impactul discursului ideologic asupra patrimoniului cultural* este prezentat prin demonstrarea rolului pe care îl are universitatea ca lăcaș de educație, cultură și cercetare (Dr. Valeria COZMA), subliniind rolul factorului cultural în procesul de Unire a Basarabiei cu România (Dr. Valentin BURLACU), ca apoi să fie analiză componența etnică a colectivelor artistice și a Uniunilor de creație din RSSM în primii ani după reanexare la URSS (Dr. Valentina URSU) și să se demonstreze care sunt tendințele de adaptare a administrației satești din RSSM la modul de viață sovietic în perioada înfometării artificiale (1944-1947) (Dr. Mariana S. ȚARANU), urmate de un șir de reflecții asupra valorilor morale în presa din Republica Moldova (Dr. Valentina ENACHI), și prezențe ale culturii evreiești în patrimoniul cultural al Republicii Moldova (Drd. Rodica NASTAS), și o caracterizare a mijloacelor de popularizare a patrimoniului cultural (student Alexandru OBADĂ).

Rolul patrimoniului cultural în procesul educațional este titlul ultimului compartiment. Autorii articolelor înserate aici au pus accent pe aspectul educațional al valorificării patrimoniului universal și național. Astfel a fost susținută ideea educației pentru patrimoniu (Dr. Gherghina BODA), se demonstrează rolul comunității în păstrarea patrimoniului cultural (masteranda Olesea COTIUJANU), se arată locul muzeului satului ca element de educație pentru patrimoniu (profesoara Margarita ROTARI), sunt scoase în evidență valorile pedagogice ale învățământului preuniversitar. (Drd. Violeta BRAGUȚA), se demonstrează importanța studierii patrimoniului cultural al Basarabiei interbelice la lecțiile de Istorie în clasa a XII-a și la disciplinele opționale (Drd. Maria ȘEVCIUC), se prezintă modele de instruire spirituală pentru fete (Drd. Svetlana DOCHINA), sunt aduse ca obiect de studiu în școală cimitirele soldaților prizonieri (Drd. Ana-Maria DOLGOȘ), se prezintă proiectul școlar „Arborele genealogic” (profesoara Tatiana CECHINA).

Sperăm ca studiile din prezenta culegere să fie de un real folos pentru toți cei ce sunt preocupați de problematica patrimoniului universal și național. Iar exemplele aduse în acest volum să fie un sprijin pentru cadrele didactice din sistemul preuniversitar și universitar privind valorificarea și protejarea patrimoniului ca un bun al tuturor.

Coordonatorii volumului

I

PROBLEME GENERALE ALE CERCETĂRII PATRIMONIULUI CULTURAL

EDUCAȚIA PENTRU PATRIMONIU ÎNTRE TRANZIȚIE ȘI TRANSFORMARE

Dr. hab. Elena PLOȘNIȚA,
Muzeul Național de Istorie a Moldovei
e-mail: rackayskaine@yahoo.com

Summary

The article touches upon certain problems in the field of cultural heritage education, older or more recent, the author arguing that the patrimony has a real social and economic significance and its proper scientific and public use can contribute to the sustainable development of the contemporary society, can offer a new quality of the cultural life for one or another community. We sought to advance ideas, not imposing them, to tackle the theme of heritage education without making verdicts or conclusions from the standpoint of dictate. Our judgments come directly from practice and documentation, being based on the author's thoughts, horizons and experience. They are not complete and probably have a certain degree of subjectivity. But they all have the goal of presenting for public discussion the issues of cultural heritage education, the role of heritage in the formation of the individual, awareness of the need to use and promote local and national heritage.

Cultural heritage education is necessary in our society because it is not only a source of information and awareness of the social importance of the cultural heritage, but also of ensuring civic involvement of the population in a long-lasting cultural process. Thus, heritage can become an essential and effective component of the cultural mental outfit of the individual. Cultural heritage education leads to the increase of the positive parameters of the personality, the establishment of a correct attitude of the individual towards the cultural goods, to the culture and the national history. It is necessary to say that there are certain deficiencies in heritage education. The shortcomings of education or even its absence requires urgent and long-term measures. It is true that in the last few years several laws and normative acts

regarding the protection of the mobile and immobile, material and immaterial heritage have been elaborated and adopted, but they have not been elaborated and analyzed with the wide participation of the specialists in the field and of the interested bodies. Neither one of the laws on education or cultural heritage contains a chapter devoted to heritage education. The coordinating institutions of the field did not show a favorable attitude towards cultural heritage. In most cases, they do not control their own regulations or the implementation of laws. However, in the educational process institutions have to offer quality services. Cultural heritage education promoted by mobile and immobile cultural goods is missing from school textbooks, courses, school and university practice, visual propaganda. Despite this fact in daily practice there are some positive achievements in formal and non-formal education, obtained by universities and museums, by public associations. The results of heritage education should be better presented to the public, including through the media. Unfortunately we do not have a specialized press in the Republic of Moldova. In Moldavian media, heritage issues are only found in terms of political agreement or disagreement, scandal or shocking news, and not found in terms of systematic information and public education.

It is clear that today the approach to heritage education requires revision, modernization and adaptation to the demands of transformation, change, removing all the deficiencies in the field. It is not enough to find the need for a change, it is necessary to provide it with all the conditions for realization. And this change in heritage education can only be achieved with the interest and support of the state, civil society, and local communities.

Keywords: cultural heritage, cultural heritage education, educational project, formal and non-formal education, exploration of cultural heritage.

Patrimoniul cultural are o semnificație socială și economică reală și, corect valorificat științific și public, poate oferi o nouă calitate vieții culturale și spirituale, poate contribui la o dezvoltare durabilă a societății contemporane. Moștenirea culturală are o semnificație fundamentală pentru dezvoltarea Republicii Moldova, este o componentă importantă, de bază, a potențialului spiritual, intelectual al țării, care determină dezvoltarea personalității și continuitatea generațiilor, stabilește principiile educației estetice și patriotice, conduce la crearea unui portret atractiv al republicii ca o țară cu un potențial turistic, cultural deosebit. Astăzi, valorile patrimoniului cultural „depășesc cadrul material, suportul, construcția, trecând în idee, concepte și forme diferite ce probează capacitatea creativă (pozitivă sau negativă) a omului. Mult timp, oamenii au fost dirijați spre înțelegere, autoritar – dimensionată a bunurilor culturale: cele mai valoroase = cele mai vechi sau cele mai cunoscute; astăzi ni se vorbește despre un patrimoniu în diversitatea sa locală, regională, europeană”¹. Și această moștenire culturală în diversitatea sa necesită o abordare activă, de colaborare și participare, de implicare în mod responsabil a publicului, în

¹ Ioan, Opriș, *Transmuseographia*, București: Oscar Print, 2000, p. 24.

descoperirea, aprecierea și, desigur, protejarea patrimoniului la nivel local și național. Patrimoniul stă la baza identității și specificului național. Identitatea patrimoniului cultural al țării rezidă nu numai în bunurile culturale mobile și imobile intrate în circuitul public și științific, dar și în cele care așteaptă să fie identificate, teaurizate și valorificate. Gestionarea durabilă a patrimoniului cultural reprezintă o opțiune strategică pentru secolul XXI, pentru că creează valoare și locuri de muncă, îmbunătățește calitatea vieții, orientează spre o dezvoltare durabilă a turismului cultural. Ignorarea gestionării corecte și durabile a patrimoniului va duce la greșeli, pierderi în identificarea, sistematizarea, cercetarea și restaurarea, protejarea și folosirea monumentelor de istorie și cultură, a patrimoniului cultural și natural. Protejarea patrimoniului este parte componentă a culturii și istoriei naționale. Ea are impact deosebit asupra dezvoltării proceselor istorico-culturale și sociale, contribuie la democratizarea și umanizarea conștiinței sociale. De aceea este necesară educația propatrimoniu, de aceea repunem în discuție, revenim la problema educației pentru patrimoniu, a rolului patrimoniului în formarea personalității, a conștientizării necesității valorificării și promovării patrimoniului local, național, universal.

Studierea și promovarea patrimoniului cultural este inclusă în toate structurile sistemului educațional al multor țări europene. Asupra educației propatrimoniu s-au pronunțat mai mulți specialiști care au emis o serie de teorii. Au excelat cercetătorii din Italia, Franța și SUA, care recunosc educația propatrimoniu ca un atribut de bază al lumii contemporane. În ultimele două-trei decenii, educația pentru patrimoniu a trecut printr-o serie de transformări care au avut repercusiuni directe asupra dezvoltării socioculturale. Educația pentru patrimoniu este necesară în societatea noastră, pentru că ea este nu numai un izvor de informare și conștientizare asupra importanței sociale a domeniului patrimoniului cultural, dar și unul de asigurare a implicării civice a populației într-un proces cultural de lungă durată. Astfel, patrimoniul poate deveni o componentă esențială și de mare efect a bagajului general, cultural al individului. Educația pentru patrimoniu conduce la creșterea parametrilor pozitivi ai personalității, la stabilirea unei atitudini corecte a individului față de bunurile culturale, față de cultura și istoria națională.

Republica Moldova, stat tânăr, independent și suveran, apărut pe harta Europei numai în anul 1991, traversează o perioadă social-politică complicată, cu multe dezbateri teoretice și rezolvări practice, care i-au în considerație și problema patrimoniului cultural. Factorii decizionali ai vieții de stat proiectează devenirea socială și prin dezvoltarea culturii, sub aspectul creației, dar și a cunoașterii (prin educație) și promovării patrimoniului cultural în țară și peste hotare. S-au făcut multe în domeniu, dar insuficient, pentru a convinge. Este necesar să spunem că există anumite deficiențe în educația pentru patrimoniu. Carențele educației sau

chiar absența ei reclamă măsuri de urgență și de lungă durată. Este adevărat, că în anii din urmă au fost elaborate și adoptate mai multe legi și acte normative cu privire la protecția patrimoniului mobil și imobil, material și imaterial, dar nu au fost elaborate și analizate cu participarea largă a specialiștilor din domeniu și a organismelor interesate. Nici în una din legile privind educația sau patrimoniul cultural nu vom găsi un capitol consacrat educației pentru patrimoniu. Instituțiile coordonatoare a domeniului nu au arătat și nu dau dovadă de o atitudine favorabilă patrimoniului cultural. De cele mai multe ori nu controlează propriile dispoziții emise și nici aplicarea legii în anumite cazuri. Chiar în condițiile complexe ale tranziției au fost elaborate și aprobate mai multe acte normative și legi privind patrimoniul cultural, inclusiv arheologic, mobil, imaterial. Dar problema rămâne, pentru că nu avem mecanismul de aplicare a legislației în vigoare și nici asumarea de responsabilități în cazul neaplicării legii. Prea puțin se vorbește, din păcate, despre cât de puțină cultură se face în școli. Există puține ore de muzică și de desen în curriculum, nu avem ore de teatru, de patrimoniu, așa cum există în foarte multe țări din lumea contemporană, în care se pune preț enorm pe creativitate și inovare, pe gândirea din multiple perspective. Ar trebui să vorbim și să scriem mai mult despre patrimoniu, despre educație pro și prin patrimoniu. Ar trebui să convingem autoritățile educaționale de necesitatea și rezultatele educației pentru patrimoniu. Oricum, în cadrul procesului formativ-educativ, instituțiile sunt obligate să ofere servicii de calitate. Educația pentru patrimoniu, promovată prin bunuri culturale mobile și imobile, lipsește din manualele școlare, din cursuri și sinteze, din practica școlară și universitară, din propaganda vizuală. În pofida acestui fapt în practica zilnică, în educația formală și non-formală există unele realizări pozitive, obținute de universități și muzee, asociații obștești, instituții de stat și private.

Rolul educației pentru patrimoniu constă în formarea și sensibilizarea individului cu problemele de patrimoniu. Educația pentru patrimoniu presupune obiective concrete:

- cunoașterea patrimoniului prin activități extracurriculare;
- atragerea elevilor la organizarea unor activități cu caracter extracurricular;
- promovarea patrimoniului ca factor educativ;
- aducerea patrimoniului în atenția tinerilor, studenților și a cadrelor didactice, într-o manieră accesibilă.

Dar „realizarea obiectivelor educației pentru patrimoniu depinde atât de caracteristicile patrimoniului cultural prezentat, cât și de caracteristicile psihosociale și culturale ale populației căreia îi este destinată o astfel de educație. La rândul lor, aceste valori care urmează a fi împărtășite au nevoie, în egală măsură, de o raportare pozitivă la moștenirea culturală și de o evoluție a

mentalității spre cerințele vieții contemporane, în care educația să capete tot mai mult un conținut, pe de o parte, vocațional și voluntar și, pe de altă parte, plasat în sfera diversității”². În cadrul vastului proces formativ-educativ trebuie să se încadreze instituțiile de cultură, instituțiile din cadrul sistemului educațional, diverse asociații obștești, comunitățile locale. Patrimoniul este o componentă esențială a mentalului colectiv și, odată introdus în circuitul educațional, poate să schimbe radical concepțiile și atitudinile membrilor societății față de rolul și locul patrimoniului în viața societății contemporane, poate conduce la creșterea nivelului intelectual al personalității, a interesului pozitiv față de identitatea culturală și națională. Este necesară o abordare activă a tuturor categoriilor de patrimoniu, de implicare activă a societății civile, a comunităților locale în cercetarea și promovarea patrimoniului cultural. Educația pentru patrimoniu informează și conștientizează membrii societății, mobilizează comunitățile locale, dezvoltă competențe și deprinderi, asigură și implică publicul larg în rezolvarea problemelor legate de buna tratare, gestionare și valorificare a patrimoniului material și imaterial, cultural și natural, mobil și imobil. Implicarea societății civile în procesul de patrimonializare, de cele mai multe ori se face prin intermediul proiectelor educaționale. Aceste proiecte bine elaborate și realizate pot declanșa interesul și motivația atât pentru învățare, cât și pentru transmiterea mai departe a experienței culturale trăite. Un proiect în care este implicată o comunitate, diverse categorii sociale poate deveni o platformă de dezbateri, în care oamenii își pot împărtăși experiența, opiniile, pot învăța lucruri noi, însuși deprinderi etc. Prin proiecte educaționale, publicul conștientizează că patrimoniul este un bun comun care trebuie descoperit, prețuit, protejat pentru generațiile viitoare. Implicarea civică, atitudinea de respect și responsabilitate față de patrimoniu poate schimba aspectul unei comunități, poate conduce la o dezvoltare durabilă. În acest sens este plin de conținut proiectul „Situl istoric. *Tabăra regelui suedez Carol al XII-lea de la Varnița* – valorificare și promovare”. Asociația obștească „Femeie. Speranță. Viitor” din localitatea Varnița a fost aplicantul proiectului, avându-i ca parteneri mai multe instituții de stat și obștești. Proiectul a fost unul de valorificare științifică și publică a unui sit istoric, cunoscut ca *Tabăra regelui suedez Carol al XII-lea*, semnificativ prin asocierea sa cu personalitatea lui Carol al XII-lea și a evenimentelor istorice de la începutul secolului al XVIII-lea. Proiectul și-a propus o cercetare istorico-documentară a sitului, investigații arheologice, restaurarea monumentului consacrat regelui suedez, elaborarea și prezentarea în aer liber a demersului expozițional legat de segmentul de istorie comună moldo-suedeză, amenajarea terenului din jurul sitului, utilizarea acestui sit istoric ca resursă

---

² Sorin-Mihai, Constantinescu, *Un traseu al responsabilității față de patrimoniu*. În: Revista muzeelor. București, 2017, nr. 1, p. 64.

culturală și economică, dezvoltarea strategiei de întreținere a sitului istoric etc. Pentru participanții la realizarea acestui proiect au fost stabilite sarcini concrete:

- crearea unei atitudini adecvate a comunității locale față de protejarea patrimoniului cultural;
- mobilizarea comunității locale în procesul de ocrotire a patrimoniului;
- utilizarea sitului ca resursă culturală și economică în beneficiul societății, inclusiv a comunității locale;
- interpretarea patrimoniului cultural și natural al sitului istoric de la Varnița în scop didactic, educativ, istoric, cultural, etc.

De fapt, a fost un proiect care urma să rezolve două obiective concrete: crearea unui centru turistic atractiv și identificarea unor alternative de dezvoltare economică durabilă pentru comunitate. Implicarea comunității locale, a studenților voluntari de la Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă” a scos în evidență necesitatea elaborării și aplicării unei strategii integrate de regenerare a localității Varnița, care să promoveze, în primul rând, valorificarea potențialului neexploatat al patrimoniului cultural. Aceasta ar reprezenta un prim pas în promovarea unui turism modern și durabil în regiune. Implicarea comunității locale, a unor asociații obștești, a studenților voluntari și asumarea unor anumite responsabilități de către aceștia a atras după sine interesul întregii comunități în a dovedi respect față de valorile culturale locale, naționale, universale, pentru moștenirea culturală comună. Un rol important în realizarea proiectului a avut voluntariatul, componentă importantă în educație. Realizarea acestui proiect a trezit interesul comunității pentru păstrarea și promovarea patrimoniului, comunitatea locală a acceptat o formă alternativă de cunoaștere a istoriei – educația prin patrimoniu și a conștientizat necesitatea realizării unor programe, activități generatoare de venituri pe baza utilizării patrimoniului cultural, a sitului istoric ca obiectiv turistic.

Când vorbim despre patrimoniu, ne punem întrebarea pe cât este el important în sistemul educațional al Republicii Moldova, cum acesta poate fi deschis spre colaborări culturale, care să completeze programa școlară și abordările pedagogice tradiționale. Există multe inițiative care își propun să introducă patrimoniul în școală prin ghiduri, diverse materiale și opționale de sine stătătoare. Vocea puternică a inițiativelor ar trebui să fie auzită, pentru că patrimoniul este o mare necunoscută pentru elevi și, în general, pentru majoritatea populației. Începând cu anul 2008 se vorbește mult despre pedagogia de patrimoniu, evidențiată și apreciată și în Recomandarea nr. R (98) 5 a Consiliului European, care prevede „înființarea unei platforme de dialog public între instituții culturale și școli, a unui cadru pentru educarea pe termen lung a responsabilității civice față de conservarea și punerea în valoare a patrimoniului, în acest scop fiind

necesar crearea unui sistem de colaborare între instituțiile de patrimoniu și cele din sistemul educațional”³.

Pedagogia de patrimoniu în Republica Moldova este promovată prin proiecte de cercetare, educaționale, programe extracurriculare. Pedagogia de patrimoniu presupune o interpretare interdisciplinară a patrimoniului și un parteneriat între educație și cultură, prin utilizarea diverselor metode de comunicare, exprimare. Este necesară o relație puternică, în permanentă dezvoltare între două instituții creatoare de educație: școala și muzeul. Din păcate, acest parteneriat este greu de stabilit. Atât instituțiile culturale, cât și cele din sistemul educațional nu totdeauna au demonstrat o atitudine favorabilă patrimoniului cultural. Parteneriatul implică participare și colaborare, pentru a educa prin și propatrimoniu.

În cadrul temelor pe care le regăsim în educația pentru patrimoniu, educația muzeală joacă un rol aparte, pentru că muzeul este o resursă educativă importantă. Este necesar să menționăm că „educația muzeală este structurată, în primul rând, prin intermediul unui discurs construit cu ajutorul dispozitivului de prezentare muzeală, sunt necesare metode noi de a comunica acest discurs, care să creeze un mediu vizual favorabil învățării”⁴. Educația este acea funcție a muzeului la care se raportează majoritatea activităților muzeale consacrate publicului. Este important procesul de învățare în muzeu, în care sunt implicate mai multe persoane și care se poate desfășura într-un mod formal sau neformal. Învățarea în muzeu are o caracteristică importantă, este „personală, orientată spre cunoștințe și sentimente, este o învățare liberă, construită într-un mod personal, în funcție de cunoștințele deja acumulate. Învățarea în muzeu are loc în contact cu obiectele reale, este voluntară, este stimulată de interesul personal și depinde de contextul social”⁵. Când vorbim despre educația sau învățarea prin patrimoniul muzeal trebuie să conștientizăm că există diverse categorii de vizitatori cărora li se adresează tipul de educație formală sau informală. Muzeul rămâne, și la începutul secolului XXI, un loc de învățare, de educație prin patrimoniu, cu conținuturi de formare proprii, utilizând o didactică diferită față de didactica școlară, dar o instituție deschisă pentru toți. Instituțiile muzeale din republică, prin proiecte educaționale, pun în valoare bunurile culturale de patrimoniu. Aceste proiecte au scopul de a declanșa interesul pentru învățare, pentru cunoaștere, de a trezi interesul pentru patrimoniul cultural al țării, pentru implicare în păstrarea și

---

³ Lucia, Marinescu, *Pedagogia de patrimoniu - între iluzie și realitate*. În: Tyragetia, 2008, nr. 2, p. 398.

⁴ Constantin, Cucos, *Pedagogia muzeală - statut, obiective, valențe practice*, <http://www.constantincucos.ro/2013/11/pedagogia-muzeala-statut-obiective-valente-practice> (16 nov. 2017).

⁵ A. Langlois, *La motivation et l'apprentissage dans les musées*, http://www.mwmoireonline.com/05/11/45367m_La-motivation-et-lapprentissage-dans-les-musees2.html

promovarea patrimoniului, pentru înțelegerea faptului că patrimoniul este un bun comun care trebuie descoperit, promovat, protejat și pentru generațiile viitoare.

Protejarea patrimoniului este parte componentă a culturii și istoriei naționale. Ea are impact deosebit asupra dezvoltării proceselor istorico-culturale și sociale, contribuie la democratizarea și umanizarea conștiinței sociale. Pentru a înțelege problema construcției identitare a Chișinăului, un grup de voluntari – studenți și muzeografi, au elaborat și propus spre realizare proiectul *Cartierul muzeelor din Chișinău*. *Cartierul Muzeelor din Chișinău* este o experiență urbană de promovare comună a patrimoniului național prin organizarea unui traseu cultural în centrul orașului Chișinău. Traseul va încadra instituții muzeale, instituții culturale: teatrul *Licurici*, teatrul *A. Mateevici*, Biblioteca Națională, Biblioteca pentru copii „I. Creangă”, precum și hoteluri, restaurante, cafenele, care vor avea oportunitatea să lanseze proiecte sau evenimente în cadrul *Cartierului Muzeelor* ori să devină parteneri asociați. *Cartierul* poate servi drept spațiu de desfășurare a programelor culturale, ateliere, training-uri, festivaluri, spectacole, astfel încât zona să devină un veritabil centru cultural, atât de necesar orașului Chișinău. În cadrul proiectului a fost elaborată pagina web a *Cartierul muzeelor din Chișinău*, fiind realizată de către Comitetul Național ICOM Moldova, financiar susținută de către Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, în cadrul Programului de finanțare parțială din bugetul de stat a programelor, proiectelor și acțiunilor culturale desfășurate de către organizațiile obștești. Proiectul este unul educațional și are drept scop educația prin și pentru patrimoniu.

Un alt proiect educațional în curs de desfășurare este proiectul „Inovații în educație despre patrimoniu. Seminar de instruire și inspirație” – proiectul este realizat în cadrul programului RITA „Transformări în regiune” și ERASMUS de către Asociația Pracowina Etnograficzna „Witolda Dynowskiego” (Polonia), Comitetul Național ICOM Moldova, Fondul de Tineret și Inovații Europene (Ucraina). Scopul proiectului este îmbunătățirea calității proiectelor educaționale privind patrimoniul cultural, adresate tinerilor, implementate de către muzeografi și specialiștii în domeniul patrimoniului cultural din Moldova și Ucraina, prin intermediul instruirii și schimbului de experiență. Este un proiect promovat de anumite asociații obștești preocupate de problemele patrimoniului, iar obiectivele lor se referă la educarea și informarea studenților, proprietarilor, a comunităților și a publicului larg, în spiritul respectului față de monumentele istorice, față de patrimoniul mobil, la facilitarea accesului publicului larg la patrimoniu, pentru că educarea este în corelație cu îmbunătățirea și extinderea accesului publicului la toate categoriile de patrimoniu.

Astăzi, educația pentru patrimoniu străbate o perioadă de transformări radicale legate de metode și forme, aplicare și rezultate. Rezultatele educației pentru

patrimoniul ar trebui mai bine prezentat publicului, inclusiv prin intermediul mass-media. Din păcate, nu avem în Republica Moldova o presă de specialitate. În presă moldovenească, subiectele de patrimoniu își găsesc loc doar din perspectiva acordului sau dezacordului politic, al scandalului sau a știrii șocante, și nu din aceea a unei sistematice informări și a educației publice.

Este evident că astăzi discursul pentru educația propatrimoniului trebuie reelaborat, modernizat și adecvat la cerințele de transformare, schimbare, înlăturând toate carențele din domeniu. Nu este suficient să constatăm nevoia unei schimbări, este necesar să asigurăm acesteia toate condițiile de realizare. Și această schimbare în educația pentru patrimoniu poate fi realizată numai cu interesul și sprijinul statului, al societății civile, al comunităților locale. Patrimoniul poate deveni o componentă esențială și de mare efect a dezvoltării durabile a societății contemporane. Dar este necesară asumarea și manifestarea responsabilității pentru educația propatrimoniului. Lipsa resurselor financiare nu poate fi invocată atunci când vorbim de educație. Ignorarea educației pentru patrimoniu, a procesului de patrimonializare va duce la pierderi și greșeli colosale, riscăm să pierdem valori care ne-ar putea ajuta să construim un viitor durabil, să păstrăm identitatea culturală și națională. Instituțiile culturale, educaționale, producătorii culturali se află astăzi într-o situație unică – ei au posibilități enorme de a promova schimbările sociale prin educația pentru patrimoniu. Prin educația pentru patrimoniu pot fi evidențiate aspecte legate de diversitate, incluziune, conservare culturală, diverse conexiuni, creând experiențe semnificative care pot interpreta aspecte sociale importante și pot deveni, astfel, o forță de schimbare a realității.

Bibliografie:

1. Constantinescu, Sorin-Mihai, *Un traseu al responsabilității față de patrimoniu*. În: Revista muzeelor (București), 2017, nr. 1, pp. 62-68.
2. Marinescu, Lucia, *Pedagogia de patrimoniu – între iluzie și realitate*. În: Tyragetia, 2008, nr. 2, pp. 393-400.
3. Oprea, I., *Transmuseographia*. București: Oscar Print, 2000, 615 p.

Surse WEB:

1. Cucos, Constantin, *Pedagogia muzeală – statut, obiective, valențe practice*, <http://www.constantincucos.ro/2013/11/pedagogia-muzeala-statut-obiective-valente-practice> (16 nov. 2017).
2. Langlois, A., *La motivation et l'apprentissage dans les musées*, http://www.mwmoireonline.com/05/11/45367m_La-motivation-et-lapprentissage-dans-les-musees2.html

ОТРАЖЕНИЕ ЭТНИЧЕСКОЙ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ И ПРОИСХОЖДЕНИЯ КОРЕННОГО НАСЕЛЕНИЯ БЕССАРАБИИ В ИСТОЧНИКАХ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ (XIX – НАЧАЛО XX ВВ.)

Адриан ДОЛГИЙ, *Институт Культурного Наследия,*

e-mail: addolghi@gmail.com

Алина ФЕЛЯ, *Институт Истории,*

e-mail: afelea44@gmail.com

Summary

In this article the authors will present sources from the Russian Empire, edited in the years 1812-1917, accessible to this stage, from the perspective of addressing the origin and the ethnicity membership of the majority of population in Bessarabia in order to identify both the opinion of the Czarist authorities and the authors of the studies – representa-

tives of the Russian society, as well as the subjects of the research of these studies from which the data were actually collected.. At the same time, we will show that the authors of the analyzed sources, personalities with studies, knew and acknowledged that the majority of population from Bessarabia, called by them Moldavians (Romanians), Vlachs / Volohi, belonged to the Romanian people, and also knowing their Daco-Roman origin. The analyzed sources were classified in: a) Historical-ethnographic research. Encyclopedic studies; Manuals / grammar; b) Travel memoirs and journals; c) Statistical reports and censuses, which are presented in the order of elaboration and editing.

The actuality of the problem proposed in this study is determined by the perpetuation of both the identity of the nation of titles in the historiography of the Republic of Moldova and of the whole society, as well as a series of myths established in the Soviet Union as instruments of national construction and manipulation of public opinion, myths and theses that persist to date.

Keywords: *Bessarabia, Russian Empire, Romanians, Moldavians, historiography.*

Процессы государственного строительства, строительства национальной идентичности¹ и «постановки нации» являются актуальными проблемами со времени основания Республики Молдова и до сих пор. Актуальность субъекта, предложенного в этом исследовании, определяется продлевающейся проблемы идентичности титульной² нации³ в историографии Республики Молдова и во всем обществе, а также рядом мифов, созданных в Советском Союзе в качестве инструментов национального строительства⁴ и манипуляции общественным мнением, мифы и тезисы, которые сохраняются до сих пор.

Хорошо известно, что в СССР, в том числе и в МССР, история, как и другие социо-гуманитарные науки, представляла собой группу политизированных наук и политического инструмента. По историографическим подходам в области этнографии и истории народов СССР можно было прогнозировать некоторые аспекты национальной политики, разработанной государственными органами и подлежащей применению⁵. То же самое относится и к Советской Молдавии, поскольку власти должны были аргументировать формирование «молдавского народа, который отличается от румынского народа» и «молдавского языка», который отличается от румынского.

В связи с этим, историками, выступающими за молдавскую парадигму, часто используется тезис что в 1812-1917 гг. население Бессарабии «освобожденной Российской империей от османского ига» идентифицировался как «молдавский народ», хотя хорошо известно, что до начала XIX-го века «не было национального сознания, а только этнического сообщества, перевешивающее местным партикуляризмом»⁶, и XIX век представлял собой период формирования современных наций, в том числе и румынской. Тезис

¹ Andrei, Cușco, *1878, Before and After: Romanian Nation-Building, Russian Imperial Policies, and Visions of Otherness in Southern Bessarabia*, Moldova State University, Euxeinos 15/16 (2014). p. 20-33; A. Cușco, I. Șarov, *Identitate, memorie și discurs istoric în Moldova postsovietică: O abordare critică, în Istoriografie și politică în estul și vestul spațiului românesc*. Cuvânt înainte de Alexandru-Florin Platon. Coordonatori Svetlana Suveică, Ion Eremia, Sergiu Matveev, Sorin Șipoș, Chișinău-Oradea, 2009, p. 72-81.

² О титульной нации смотри Sternhell Z. Maurice, *Barrès et le nationalisme français*. Bruxelles, 1985.

³ Daniel, Barbu, *Cetățenia și statul-națiune*. In: Provincia. Revistă lunară de cultură politică. 2000. mai - anul I, numărul 2. In: <http://www.provincia.ro>; Levente, Salat, *Statul-națiune și provocările diversității*. In: Journal for the Study of Religions and Ideologie, 2005, Nr. 10, p.4-11; Sergiu, Matveev, *Procese etno-culturale din spațiul carpato-nistean în secolele II-XIV. Istoriografia sovietică*. Chișinău, 2009, p.27-28.

⁴ Iulian, Sînzianu, „Poporul moldovenesc” și „limba moldovenească”. *De la anexarea țaristă la aniversarea a „650 de ani de la întemeierea Țării Moldovei”*. Iași: Editura Pim, 2009; Iulian, Frunțașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002)*. Chișinău: Cartier, 2002; Igor, Șarov, Andrei, Cușco, *Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul XIX*. In: *Basarabia: dilemele identității*. Iași, 2002, p.21-36.

⁵ Более подробно о статусе этнографии в Советском Союзе смотри Вим ван Мейрс. *Советская этнография: охотники или собиратели*. Ab Imperio, 2001, nr.3, с.9-42.

⁶ Iulian, Sînzianu, „Poporul moldovenesc” și „limba moldovenească”..., p.16.

подтверждался тем фактом, что молдаване Пруто-Днестровского региона не вписались в процесс строительства румынской нации. Хотя недостатки этих теорий и гипотез были показаны неоднократно⁷, тезис *молдовенистов* продолжает использоваться некоторыми историками из Молдовы, а также некоторыми политиками, для определенных целей политической пропаганды⁸, так что «драма определения идентичности населения Пруто-Днестровского региона», начатая в период аннексии Бессарабии Российской империей и которая усилилась в советском периоде⁹, продолжается.

Отметим, что часто в историографии, особенно в той, что поддерживает молдовенизм, в качестве аргумента использовались/используются цитаты из источников, опубликованных в Российской империи, однако эти цитаты были либо укорочены, либо извлечены из контекста и/или переведены намеренно с ошибками. Некоторые из этих источников были также проанализированы в других статьях и монографиях в контексте аналогичных проблем, не будучи полностью классифицированными и цитируемыми.

В румынской историографии среди авторов, которые более подробно остановились на данной проблеме, упомянем А. Крихана, который, используя источники из Российской империи, хронологически классифицированные (до середины XIX века и источники второй половины XIX века), демонстрирует историческое право румын в Бессарабии¹⁰. В том же контексте - работа Г. Гимпу, которая еще раз показывает, что бессарабцы - румыны, аргументируя свою позицию доводами, а также цитатами из заявленных источников¹¹.

А. Кушко, который посвятил бессарабской проблеме несколько исследований, отмечает, что работы русских авторов о Бессарабии в период с 1812 по 1917 особенно важны «для построения связного представления коллективной идентичности местных жителей», отмечая, что авторы используют для идентификации местных жителей разные термины - «молдаване», «румыны», однако термин «молдаване» использовался главным образом для территориального обозначения, относящимся к Молдавскому Княжеству,

⁷ Costică, Asăvoaie, Vitalie, Josanu, *Impostură și interes politic în Istoria Moldovei*. Iași: Alfa, 2007; Eremia I. *Falsificarea istoriei sau „fenomenul Stati” în Republica Moldova*, Chișinău, 2003; Idem, *Identitatea românească în dispute contemporane: Cazul Lucian Boia și Vasile Stati*. In: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2017, nr.4(104) Seria Științe umanistice, p.149-161.

⁸ Олег, Гром, *О «молдавской самобытности» или о том, как не надо писать историю*. In: <http://dacoromania.net/blog/20130701> (vizitat 20.01.2018).

⁹ Iulian, Sînzianu, „Poporul moldovenesc” și „limba moldovenească”....

¹⁰ Anton, Crihan, *Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești*. București: Editura Eminescu, 1995.

¹¹ Gheorghe, Ghimpu, *Conștiința națională a românilor moldoveni*. Ediția a II-a revăzută și completată. Chișinău: Garuda-Art, 2002.

частью которого была Бессарабия¹². Тот же автор, в сотрудничестве с И. Шаровым, в другом исследовании подчеркивает, что «в работах всех важных авторов эпохи, даже тех, кто очень настаивает на преобладающем влиянии славянских элементов в регионе», отразился романский характер бессарабцев и их сообщество с румынами Румынских Княжествах¹³.

В то же время представители молдовенистов утверждают, что хотя «в XIX веке в русских письменных источниках упоминания о румынах значительно возрастают», однако «в 60-е годы XIX века, после объединения княжеств Молдовы и Валахии», использовался «книжный пропагандистский термин «Румыния»»¹⁴.

В этой статье мы представим и проанализируем, доступные до этого этапа исследования, источники из Российской империи, появившиеся в 1812-1917 годах (исключение составляют работы Л. Берга), с точки зрения этнической принадлежности и происхождения коренного населения Бессарабии, чтобы идентифицировать как мнение представителей царской власти и авторов исследований – представителей российского общества, так и мнение субъектов исследований этих тем, от которых фактически были собраны данные, как об этом говорили некоторые авторы. В то же время мы покажем, что авторы анализируемых источников, известные личности с высшим образованием, знали и признавали, что коренное население Бессарабии, названное ими молдаванами (румынами), влахами/волохами относятся к румынскому народу, подчеркивая, что де-факто коренное население Бессарабии осознавало свою принадлежность к румынской нации, зная ее дако-римское происхождение.

С самого начала отметим некоторые важные моменты исследования. Прежде всего, подчеркнем, что разработка и редактирование научных и других работ, а также всякой редакционной деятельности в Российской империи, было творческим процессом под контролем и цензурой российского государства. История цензуры в Российской империи, хотя началась в Средние века, однако более совершенную и разветвленную форму по областям компетенции приобретает лишь в XIX веке. 9 июля 1804 года был опубликован Первый цензурный устав, в котором отмечалось: „Цензура имѣеть обязанностію разсматривать всякаго рода книги и сочиненія, назначаемя къ общественному

¹² Andrei, Cușco, *The Attitude of the Local Romanian Population of Bessarabia towards the Russian Authorities and the Problem of “Reactive Identity”*. In: *Analele Universității Dunărea de Jos din Galați. Seria Istorie*, 2002, p.70-71, 79.

¹³ Igor, Șarov, Andrei, Cușco, *Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul XIX*. In: *Basarabia: dilemele identității*. Iași, 2002, p. 21-36.

¹⁴ Vladislav, Grosul, *Despre termenii „popor moldovenesc” și „limba moldovenească”*. Partea IV. In: <https://razboiulpentruirecut.wordpress.com> (Vizitat 02.01.2018). См. мнения других представителей молдовенистской историографии.

употреблению"¹⁵, то есть де-факто, без разрешения инспекционного органа было невозможно что-либо опубликовать. Данный цензурный устав, наряду с положениями уставов российских университетов, прилагаемых к этому документу, стали правовой основой функционирования цензурного учреждения в Российской империи. В большинстве книг, изданных в Российской империи, включая те, которые исследованы в этой статье, на обложках или на оборотной стороне титульного листа есть соответствующие надписи: „Печатать Позволяется. Санктпетербург, Сентября 6 дня 1813 года. Цензоръ, Старшій Совѣтникъ и Кавалеръ. Иванъ Тиліковской.“; „Печатать позволяется: съ тѣмъ, чтобы по напечатанія, до выпуска изъ Типографіи, представлены были в Главнѣй Цензурный Комитетъ семь экземпляровъ сей книги, для доставленія куда слѣдует, на основаніи узаконеніи. Санктпетербургъ, 20 Октября 1828 года. Цензоръ, Статскій Совѣтникъ В. Анастасевичъ.“¹⁶; „Печатать позволяется, съ тѣмъ, чтобы по напечатаніи представлено было въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ. С. Петербургъ, 5 Марта 1862 года. Цензоръ Ал Крыловъ.“¹⁷ „Дозволено цензурую: Одесса, 21-го Апрѣля 1867 года.“¹⁸, из чего можно заключить что цензоры проверяли соответствие разработанного текста, прежде всего с политикой, как внутренней, так и внешней, и законодательством Российской империи, а также с моральными и религиозными нормами. Таким образом, проанализированные в этой статье источники, несомненно, прошли процедуру цензуры и соответствовали политике Российской империи, которая, будучи озабоченной проблемой русификации населения, как-то упустила из виду проблему этнической принадлежности бессарабцев.

Во-вторых, отметим, что большинство этнографических исследований, статистических и информационных публикаций о Бессарабии осуществлялось по заказу и/или даже высокопоставленными должностными лицами различных государственных структур, в основном Министерства иностранных дел и Министерства внутренних дел, например: Павел Свиныин - *статский* советник Министерства иностранных дел Российской империи; Аполлон Скальковский - *статский* советник Министерства внутренних дел; А. Защук, капитан Генерального Штаба и т. д., что доказывает тот факт, что публикации отражают реальность, установленную и принятую высокопоставленными

¹⁵ Устав о цензуре. 9 июля 1804 года. Сборник постановлений и распоряжений по цензуре с 1720 по 1862 год: напечатан по распоряжению Министерства народного просвещения. Санкт-Петербург: в Тип. Морского министерства, 1862. С.81-96.

¹⁶ Игнатий, Яковенко, *Нынѣшнее состояніе турецкихъ княжествъ Молдавіи и Валахіи и Россійской Бессарабской области*. Санкт-Петербург: Тип. А. Смирдина, 1828.

¹⁷ *Об этнографической карте Европейской Россіи Петра Келлена*. Санкт-Петербург, 1852.

¹⁸ *Записки Одесского общества истории и древностей*. Т. 6. Одесса, 1867.

чиновниками, цензурой и, в конечном счете, центральными органами управления Российской империи.

Проанализированные источники обобщены и систематизированы, что позволило разграничить основные аспекты, изученные в контексте исследуемой проблемы, разработанные в целом должностными лицами администрации Российской империи, представителями научных обществ (так называемых Имперских обществ) и некоторыми путешественниками – представителями русского дворянства. Исходя из вышесказанного, констатируем, что источники могут быть классифицированы в нескольких категориях¹⁹:

- a) Историко-этнографические и энциклопедические исследования. Учебники/ грамматики;
- b) Мемуары и путевые журналы;
- c) Статистические отчеты и переписи, которые представлены в порядке разработки и редактирования, что позволит наблюдать изложение проблемы происхождения и этнической принадлежности коренного населения Бессарабии в период с 1812 по 1917 год.

a) **Историко-этнографические и энциклопедические исследования. Учебники/ грамматики.** Одна из первых работ, которое содержит описание территории между Прутом и Днестром после ее присоединения к Российской империи (16/ 28 мая 1812), была разработана протопопом Петром Куницким – *Краткое статистическое описание заднеэстровской области присоединенной к России по мирному трактату, заключенному с Портою Оттоманскою в Бухаресте в 1812 году*²⁰, опубликованна в Санкт-Петербурге в 1813 году. Издание, в котором было 32 страницы, предназначалось для ознакомления как административного бюрократического аппарата, так и читателей, информацией о новой провинции Российской империи, которая была мало известна. Брошюра описывает географические, климатические, природные ресурсы, население Бессарабии, уровень развития культуры, образования и т. д. На 13 странице автор рассказывает о коренном население и перечисляет этнические группы в Бессарабии: *„Коренные жители суть молдаване;(*) но кромѢ Молдаванъ ёсть и другихъ націй, выгодами земли или другими случаями сюда завлеченныхъ, а именно есть Великороссіяне, Малороссіяне, Болгаре, Греки, Армяне, Цыгане и Жиды”*²¹. Автор дает объясняющую ссылку к слову «молдаване»: *„Молдаванъ на два отродья раздѣдять надобно по ихъ о себѣ словесному преданию. Одни изъ нихъ суть*

¹⁹ Мы не будем ссылаться на газетные статьи, это отдельная тема исследования.

²⁰ Петр, Куницкий, *Краткое статистическое описание заднеэстровской области присоединенной к России по мирному трактату, заключенному с Портою Оттоманскою в Бухаресте в 1812 году*. Санкт-Петербург, 1813.

²¹ Там же, с.13-14.

потомки Римскихъ ветерановъ т.е. старыхъ солдатъ, Коимъ сія земля по изгнаніи Даковъ раздѣлена была за службу на участки, удержавшіе сіе названіе идонинъ. Другіе же суть потомки сосланныхъ изъ Италіи на поселеніе преступниковъ, которые поселившись на земляхъ ветеранамъ принадлежавшихъ назывались ихъ вицинами: (vicini) и были ихъ обязанными поселянами» Сіе имя не давно вышло изъ употребленія, теперь они называются церанами: (terrenus) т.е. земледѣльцы”²². Из цитируемого фрагмента текста понятно, что Петр Куницкий собрал сведения от коренного населения и поэтому представил его мнение о происхождении молдаван. Таким образом, констатируем, что и Куницкий, и люди, предоставившие информацию, были осведомлены о том, что молдаване имеют романское происхождение - римляне их предки, что доказывает, что молдаване из Бессарабии не рассматривали и не идентифицировали себя как отличающийся народ от собратьев из-за Прута.

В конце сентября - начало октября 1815 года, Павел Свињин²³, чиновник Министерства иностранных дел Российской империи, прибыл в Кишинев²⁴, и жил в области около семи месяцев, до апреля 1816 года, когда был отозван в Санкт-Петербург. В течение этого относительно короткого периода времени П.Свињин, изучая молдавское право и территориально-административную организацию, собрал многочисленные данные об истории, традициях, образе жизни и культуре населения Днестровско-Прутского региона. По возвращению в Санкт-Петербург, в апреле 1816 года, два месяца занимался подготовкой доклада, который был сдан 1 июня 1816 года. Доклад *Описание Бессарабии* был представлен Н.Н. Мурзакевичем Обществу истории и древностей Одессы, которое и опубликовало рукопись в 1867 году²⁵. В работе представлены и описаны аспекты жизни населения Бессарабии и региона в целом: географическое положение, климат, флора и фауна, основные занятия, этнический состав и социальный состав, обычаи и верования населения, положение законодательства, административно-территориальное деление, состояние дорог, почт и торговой сети Бессарабии и другие подробности о каждом цынуте Бессарабии. Эта работа было первым комплексным исследованием Бессарабии после аннексии в 1812 году. Данные

²² Там же.

²³ П. Свињин (1788-1839) опубликовал «Достопамятности СПб. и его окрестностей» (1816-28 г., на русск. и франц. яз.) и «Извлечение из археологич. путешествия по России в 1825 г.» («Труды и Летоп. Моск. Общ. Ист. и Др.», т. III). С 1818 по 1823 г. издавал «Отечественные Записки». Этнографические исследования Свињина «Картины России и быт разноплеменных ее народов» были напечатаны в 1839.

²⁴ О деятельности П. Свињина см. Valentin, Tomuleț *Basarabia in epoca modernă (1812-1918): (Inst., regulamente, termeni)*. Ed. a 2-a, rev. și ad. Chișinău: Lexon-Prim, 2014, p.225-226; Игорь, Сапожников, «Описание Бессарабии» П.П. Свињина 1816 г.: поиск источников в связи с 200-летним юбилеем. In: *Scriptorium nostrum*, 2015, № 3, с.214-258, с.215.

²⁵ Павел, Свињин, *Описание Бессарабской области, в 1816 г.* In: *Записки Одесского общества истории и древностей*. Одесса, 1867, Т.6, с. 175-320.

детали упоминаются, чтобы подчеркнуть важность исследования П. Свинына для представителей администрации региона и для имперской администрации в первые годы аннексии Бессарабии Российской империей, а также, чтобы подчеркнуть, что исследование показывает реальное положение дел, которое было доведено до сведения центральных государственных органов империи и которое было принято, как таковое. Ссылаясь на исследуемую проблему, П. Свинин в 1816 г. подчеркивал: „Молдаване. Главные и коренные обитатели земли сей суть Молдаване или Волохи, кои какъ выше сказано, потомки Римскихъ колонистовъ. Они и по сіе время говорятъ полу-римскимъ или обветшалымъ, испорченнымъ латинскимъ нарѣчіемъ. Молдаванами названы они отъ рѣчки Молдавы; но Поляки, Венгры и другіе сосѣды, такъ какъ и всѣхъ италіанцевъ – Влахами ихъ называютъ. Имя сіе производятъ разнo: иные отъ Римскаго полководца Фланка, а иные же Вались (Vallis долина) но всего вѣроятнѣе, что такъ какъ Волохи суть выходцы изъ Италіи, то имя сіе получили они отъ имени Volsei, – Волсковъ жителей части Италіи Latium называвшейся, лежащей между устьями Тибра и Цирсеемъ. Слово Волски измѣнилось на слово Волхи а потомъ Влохи”²⁶. Отмечаем, что П. Свинин, перечисляя этнические группы Бессарабии, указывает, что коренное население - молдаване или волохи, поэтому П. Свинин указывает на равенство между ними, считая их идентичными - валлахи проживающие на востока от реки Молдовы называются молдаване. Таким образом, проанализированный источник раскрывает этническое единство и романское происхождение коренного населения Бессарабии с населением Румынских княжеств и показывает начало этнического самосознания местного населения²⁷.

В этом контексте также актуальны Учебники/грамматики Российской империи ²⁸. В 1827 году в Санкт-Петербурге напечатали в двух томах учебник русско-румынской грамматики Ст. Маргелла²⁹. Во вступлении автор упоминает, что работа предназначена для румын Бессарабии и несколько миллионов румын из-за Прута и Дуная, для получения знаний на русском языке, а также для россиян, которые хотели бы изучить румынский язык³⁰, таким образом констатируя единство бессарабских румын с румынами из-за Прута и Дуная.

²⁶ Там же, с. 204.

²⁷ Некоторые аспекты в Șarov I., Cușco A. *Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul XIX*. In: *Basarabia: dilemele identității*. Iași, 2002, p.21.

²⁸ Олег, Гром, *Алфавит, язык и идентичность в Бессарабии второй половины XIX - начала XX вв.* In: *PLURAL. Istorie. Cultură. Societate*. Vol. 2, nr. 1-2, 2014, p. 5-24.

²⁹ Татьяна, Земцова, *Штефан Марджелла - Просветитель, лингвист и педагог Бессарабии первой половины XIX-го века (1783-5.03.1850)*. In: *Glottodidactica: Revistă semestrială*, 2012, Vol. 1(IV), p. 47-56. *Российско-румынская грамматика*. Сост. Степаном Марцеллоу и изданная Департаментом народного просвещения. Санкт-Петербург, 1827; *Российская грамматика на валахском языке*. Составил С. Марцелла. Книга 1-2. Санкт-Петербург, 1828, 190.

Яков Гинкулов³¹ отмечает в грамматике, опубликованной в 1840 году: «*До основания Молдавского Княжества, жители обеих стран (Молдова и Валахия) были известны „подъ общимъ именемъ Ромыновъ“*»³², констатируя этническое единство народа данных стран. В той же работе Гинкулов упоминает, что название *румыны* осталось в наследство потомкам юго-западных румын, валлахов, которые на момент написания грамматики по-прежнему назывались румынами, а на северо-востоке - по имени родины Молдовы - молдованами, «*и однако, въ низшемъ быту народномъ, все еще изрѣдка повпоряюъ древнее имя предковъ своихъ (румыны – п.п.)*». Итак, И. Гинкулов указывает, что этноним *молдаван* обозначает территориальную принадлежность румынского народа в Молдавии.

В 1856 году в Кишиневе был опубликован основной курс для начальных и средних школ³³, автор которого, Иоанн Дончев, в предисловии, написанном на русском языке, обратился к бессарабскому читателю, инициализировав его в историю румынского письма, включив тем самым Бессарабию в румынское пространство, исторически область являлась частью Молдавского Княжества. Работа сопровождалась румыно-русским словарем.

С. Палаузов устанавливает территориальное пространство румын: «*На пространствѣ между теченіями Тиссы и Днѣстра, имѣя на сѣверѣ Карпатскія Альпы и упираясь съ южной стороны на дунайскую долину и сѣверо-западное побережье Чернаго Моря, обитаетъ сплошная масса народа, котораго коренное названіе, раздробленное новѣйшими этнографами на нѣсколько мѣстныхъ наименованій, не находится ни на одной изъ извѣстныхъ географическихъ картъ вышѣочерченнаго пространства. Народъ этотъ называетъ обитаемую имъ землю Цара Румынеска (Землей Румыновъ), себя же именуютъ румынами*»³⁴. После представления романизации населения в результате римских завоеваний и миграционных процессов в указанном пространстве, С. Палаузов отмечает, что румынский народ сформировал два государства: Валахия и Молдова, подчеркивая единство румын данных княжеств с румынами из оккупированных территорий, или Габсбургами, или Русской империи: «*Современное этнографическое расселение румынов – находятся в тех же пространствах, в каких*

³¹ Яков, Гинкулов, *Начертание правил валахо-молдавской грамматики*. Санкт-Петербург: Тип. Императорской академии наук, 1840; Idem, *Собрание сочинений и переводов в прозе и стихах, для упражнения в валахо-молдавском языке, Выводы из валахо-молдавской грамматики*, СПб., 1847 și Idem, *Карманная книжка для русских воинов в походах по княжествам Валахии и Молдавии*, СПб., 1854. См.: *Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона*. Том VIII^А. Санкт-Петербург, 1893, р. 718.

³² Яков, Гинкулов *Начертание правил валахо-молдавской грамматики*. Санкт-Петербург: Тип. Императорской академии наук, 1840, р. I-II, XV.

³³ Иоанн, Дончев, *Начальный курс румынского языка для начальных школ и гимназий*. Кишинев: Тип. Акима Попова, 1856, р. IV-V.

³⁴ Спиридон, Палаузов, *Румынскія господарства Валахія и Молдавія въ историко-политическомъ отношеніи*. Санктпетербургъ, 1859, с.1.

видели мы его в самом начале нашего очерка. Только в политическом отношении племя это представляется теперь в пяти различных группах, подвластных четырем отдельным властям: условно-самостоятельным Господарям Турции, Австрии и России”³⁵.

В иллюстрированном издании на французском *Description Ethnographique des Peuples de la Russie*, посвященное императору Александру II и юбилею тысячелетия Российской империи, написанное членом Русского Императорского Географического Общества Т. де Поли, содержатся краткие этнографические описания народов Российской империи. О коренном население Бессарабии в работе сообщается: „Валахи, молдаване, румыны – народ, выделившийся в первые века нашей эры из группы народов, объединявшей даков (кельтов), римлян и славян. В России валахов Бессарабии называют молдаванами. Валахи, живущие в России, сохранили вместе со своей верой и языком также и древний характер, в котором еще можно увидеть некоторые обычаи, унаследованные от древних римлян.”³⁶, таким образом представляя единство румынского народа. Не будем настаивать на правильности объяснения этногенеза румын в этом источнике, отметим лишь этнонимы, используемые для коренного населения Бессарабии, *румыны и молдаване* как представители одного народа, в то же время в разговорной речи использовались этнонимы: *валахи, влахи, румуны, румыны*³⁷.

В работе по географической и этнографической терминологии, относящейся к Бессарабии, А. Скальковский писал: „Это Северная часть Бессарабии, заселенная сплошною массою народа, которого мы называем молдаванами или валахами, а который сам себя называет «Рум» или «Румын» т.е. «римлянами»³⁸», демонстрируя как романское происхождение **молдаван**, так и этническую принадлежность к румынскому народу, а также общественное осознание того, что они румыны.

В 1871 году, Евгений Голубинский, в коротком учебном курсе по истории болгарских, сербских и румынских или влахо-молдавских православных церквей, подчеркивает единство валахов, которые были румынами, с молдаванами, которые «были теми же валахами». Также ссылаясь на имена двух румынских стран в Средние века, Голубинский писал: „Валахи и молдавани представляют собой весьма близкія между собой вѣтви одного и того же племени, которое называется общимъ родовымъ именемъ румыновъ, а также и валаховъ или

³⁵ *Ibidem*, p.12.

³⁶ Theodore de. Pauly, *Description ethnographique des peuples de la Russie*. St. Petersburg: F. Bellizard, 1862, p.129; Густав-Теодор Паули. Этнографическое описание народов России / Пер. с франц. М.: Библиотека РУСАЛа, 2007. С. 26.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Аполлон, Скальковский, Географическая и этнографическая терминология Новороссийского края. СПб., 1863, с.15.

влаховъ"³⁹. В разделе «Молдо-Валахия» автор ссылается на христианизацию румын и эволюцию церковного учреждения в своих государствах⁴⁰. Автор пишет о „Начало христианства у румыновъ.”⁴¹.

В иллюстрированном альбоме, *Народы России*, опубликованный в 1878-1880 годах в восьми номерах, информация о молдаванах воспроизводится из *Материалов для географии и статистики России*, опубликованной в 1862 году, в которой подчеркивается: „Молдаване (Румыны) составляют главную часть населения, почти $\frac{3}{4}$ общего итога, Бессарабской губернии⁴²”. И в этом случае отмечаем, что авторы ставят знак равенства между молдаванами и румынами, то есть это один народ. Тот факт, что молдаване составляют $\frac{3}{4}$ всего населения Бессарабии, также отмечен П. Сорокой⁴³.

Важным источником истории и традиций населения Бессарабии является работа П. Батюшкова *Бессарабія: историческое описаніе*, изданная в 1892 г. Министерством внутренних дел Российской империи⁴⁴. Автор включает Княжества Валахии и Молдовы в том же историческом пространстве в Средние века, поддерживает романское происхождение молдаван и валахов, называет эти государства «Румынскими Княжествами», жителей этих государств – румынский народ и разговорный язык – румынский. Что касается населения Бессарабии, то автор указывает на следующее: „По національностямъ же, первенствующее положеніе, по своей численности, занимаютъ румыны и затѣмъ русскіе”⁴⁵. Автор изучал и знал историю Румынских Княжеств, также обладал знаниями о Бессарабии, поэтому его научный подход понятен.

Публикация *Русские народы*, изданная в 1894 году, также дает объяснение происхождения молдаван Бессарабии: „Исторія сохранила вамъ свѣдѣнія о томъ, что въ Дакию били когда то ссылаемы провинившіеся Римляне, между которыми попалъ въ эту страну и знаменитый творецъ метаморфозъ Овидій, и вліяніе этихъ ссыльныхъ было столь значительно, что Даки приняли даже и языкъ Латинянь, конечно изуродованный и измѣненный, и назвали себя въ послѣдствіи Румынами, хотя простонародье и понынѣ предпочитаетъ называть себя Молдаванами въ Бессарабіи и той части Румыніи, которая лежитъ по теченіямъ рѣкъ Прута и Серета, и Валахами на протяженіи остальной Румыніи”⁴⁶. Таким образом,

³⁹ Евгений, Голубинский, *Краткий очерк истории православных церквей болгарской, сербской и румынской или молдо-валахской*. Санкт-Петербург, 1871, р. 331.

⁴⁰ Там же, р.331-416.

⁴¹ Там же, р.346.

⁴² *Народы России*. Живописный Альбом. Выпуск III. Санкт-Петербург, 1878, р. 29.

⁴³ П., Сорока, *География Бессарабской губернии*. Кишинев: Тип. А. Попова, 1878, р. 80, 160-161.

⁴⁴ Помпей, Батюшков, *Бессарабія. Историческое описаніе*. Санкт-Петербург: Товарищ. «Общественная Польза», 1892.

⁴⁵ Там же, р.172.

⁴⁶ Николай, Зограф, *Русские народы. наброски пером и карандашом. Часть первая. Европейская Россия*. Рисунки Л.Л. Белянкина. М. Издание Высочайше утвержденного Товарищества И.Н. Кушнерев и Ко. 1894г, с.21.

авторы четко подчеркивают румынское национальное единство коренного населения Бессарабии с населением Румынии, подчеркивая, что название *молдаване* относится только к территориальной идентификации.

В *Энциклопедическом Словаре* 1899 года под редакцией Ф. А. Брокгауза и И. Эфрона, в отделении национальных групп Российской империи, упомянуты румыны Бессарабии и румыны живущие на левом берегу Днестра: «*Въ настоящее время румыны живутъ сплошною массою въ королевствѣ Румыніи, въ русской Бессарабіи, въ большей части Буковины, въ вост. части Венгріи, въ части Трансильваніи, въ Македоніи, Истріи и Далмаціи. (...) Въ принадлежащей Россіи части Бессарабіи насчитывается около 1000000 румын. Всѣ эти румыны, раздѣленные въ территоріальномъ и политическомъ отношеніи между тремя государствами, составляютъ въ отношеніи языка и племени одно цѣлое*»⁴⁷.

В своей работе П. Плюснин излагает свое мнение о дако-римском происхождении румынского народа и о формировании румынского языка: «*Долгое время она раздѣляла судьбу сосѣдней (съ запада) земли-княжества Молдавіи, изъ соединенія котораго съ родственнымъ по составу населенія княжествомъ Валахіей образовалось въ 1859 г. княжество румынское, съ 1878 т. называющееся румынскимъ королевствомъ. Около времени Рождества Христова въ названныхъ земляхъ обиталъ народъ, извѣстный подъ именемъ даковъ. Въ 100-хъ годахъ по Р. Х. этотъ народъ былъ покоренъ римлянами и вошелъ въ составъ населенія римской имперіи, Среди даковъ были поселены римскіе колонисты. Даки приняли обычаи этихъ переселенцевъ, сравнительно съ ними болѣе образованныхъ, а также ихъ языкъ – нарѣчіе языка латинскаго. Постепенно къ языку первоначальныхъ римскихъ колонистовъ присоединялись слова изъ языковъ другихъ народовъ, поселявшихся въ прежней Дакии, и такимъ образомъ выработался языкъ румынскій, которымъ говорятъ Молдаване и Валахи. А народовъ, приходившихъ въ Бессарабію и другія населенныя румынскими племенами земли, было очень много: германцы, славяне, кочевники – печенѣги. и половцы, затѣмъ татары и турки*»⁴⁸.

В издании *Бессарабия*, опубликованной П. Крушеваном, население Дунайских княжеств в Средние века называется румынским, автор подчеркивает единство языка и нации этих государств: «*румыны* обеих княжеств при любой возможности продолжали обращаться к главе государства Московии с новыми просьбами (взять их под охрану - п.а.)»⁴⁹. Что касается коренного населения Бессарабии, источник упоминает следующее: «*Молдаване или румыны составляютъ главную часть населенія Бессарабской губерніи, почти 3/4*

⁴⁷ *Энциклопедический словарь* Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. Том XXVII. Санкт-Петербург, 1899, р. 283-285.

⁴⁸ *Бессарабия*. Составил П. Плюснин. Санкт-Петербург, 1899, р. 4-5.

⁴⁹ *Бессарабия. Географический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник*. Под ред. П.А. Крушевана. М.: Изд. газеты «Бессарабец», 1903, р. 91.

общаго числа жителей. Угъзды кишиневскій, оргъевскій, бгълецкій и сорокскій почти исключительно населены ими”⁵⁰. Далее автор утверждает, что „Близкое родство молдавскаго языка съ языками латинскаго корня, пребываніе римскихъ легионовъ въ придунайскихъ странахъ, самое названіе «румыны» (романы – римляне) не оставляютъ сомнѣнія въ происхожденіи этого племени отъ романизованныхъ народовъ, населявшихъ Мизию и отчасти Дакію Траяна (въроятн-гѣ всего, – гетовъ и басторновъ) и римскихъ колонистовъ”⁵¹. Цитированная работа является частью работы русской историографии, поскольку она обновляет широко распространенные в русской интеллектуальной среде тезисы о происхождении и этнической принадлежности румын (молдаван) Бессарабии.

В исследовании, посвященном русинам Бессарабии, П. Нестеровский указывает: „(...) но еѣ значительною частью этихъ послѣднихъ русиновъ (по большей части выходцами изъ Хотинскаго угъзда) произошло то же, что, какъ это ни печально, гироизошло съ нѣкоторыми изъ русиновъ и въ Хотинскомъ угъздѣ, гдѣ румынская народность совсѣмъ не представляетъ подавляющаго числа, т.е. румынизация ихъ.(...) Въ нѣкоторыхъ мѣстахъ процѣсъ поглощенія румынами славяно-русского населенія, начавшійся давно, еще въ XVI в., если не рангѣ”⁵². Значит автор осознает, что на территории между Прутом и Днестром проживают румыны, которые постепенно ассимилируют малые этнические группы, проживающие в этом пространстве.

А.Н. Куропаткин, бывший военный министр, писал: „Румынский народ Бессарабии, аннексированной 100-120 лет назад, все еще изолирован сегодня от российского населения ... В будущем, будь то мирным путем или посредством войны, следует ожидать, что румынская нация объединится”⁵³, установив единство румын из Румынии с румынами из территорий, которые были под иностранным господством, включая Бессарабию.

В томе, посвященном празднованию столетию после «присоединения» Бессарабии к Российской империи (изданном в 1912), также упоминалось романизация гето-даков, объясняющее происхождение имени народа: „Молдаване происходят, какъ мы видѣли, отъ гето-даковъ, смѣшавшихся съ римскими колонистами, откуда они и получили названіе румынъ, по мѣстному произношенію «ромынъ»”⁵⁴. В том же контексте празднования в 1912 году

⁵⁰ Там же, р.175.

⁵¹ Там же.

⁵² Петр, Нестеровский, *Бессарабские русины. Историко-этнографический очерк*. Варшава, 1905, р. 1-2.

⁵³ Алексей, Куропаткин, *Задачи русской армии*. Санкт-Петербург, 1910, с.33.

⁵⁴ Николай, Лашков, *Бессарабия к столетию присоединения к России. 1812(V.16)1912г.г. Географический и историко-статистический обзор состояния края (С 2 портретами, географической картой и диаграммами)*. Кишинев: Тип. Бессарабскаго Губернскаго Правления, 1912, с. 53.

журналист Н. Н. Дурново, ссылаясь на культурную и духовную политику Российской империи, писал: „Владея сто лет Бессарабией, что сделали мы для молдавского населения, для культурного его развития? Мы ровно ничего не сделали, ибо все созданные в Бессарабии школы имеют целью превратить румын бессарабских в великороссов, что не удастся...⁵⁵”. Из отрывка ясно, что автор считает бессарабцев румынами.

В 1913 году в журнале «Живая Старина» опубликован труд Полихрония Сырку *„Из быта Бессарабских румын“*, посвященный исследованию ряда аспектов этнографии румын Бессарабии, включая традиционные румынские праздники и некоторые аспекты румынского фольклора. В работе подчеркивалось, что коренное население Бессарабии состоит из румын, а разговорный язык - румынский. Редактор журнала, А. Яцимирский, в предисловии к докладу сообщает, что П. Сырку, родившийся в Бессарабии, знал лучше бессарабскую этнографию, в сравнении с исследователями, которые временно находились в регионе⁵⁶. Говоря об этнографии румын Бессарабии, А. Яцимирский высоко ценит вклад П. Сырку. Отметим, что редактор журнала, так же как и автор исследования, называл коренное население Бессарабии *румынами*⁵⁷.

Л.С. Берг, российский и советский ученый – родом из Бессарабии⁵⁸, на основе предыдущих исследований, издает работу *Бессарабия. Страна. Люди. Хозяйство*⁵⁹. Автор подчеркивает: „Молдаване – это румыны, населяющие Молдавию, Бессарабию и соседняя с Бессарабией части губерний Подольской и Херсонской; въ небольшомъ числѣ живутъ они также въ Екатеринославской губ. Сами себя они называютъ молдован (во множественномъ числѣ–молдовѣнь) 2), а Румынію–Молддда. Отъ румынъ Валахиіи, или валаховъ, отличаются незначительными діалектологическими признаками. Румынъ знала уже русская начальная лѣтопись, именовавшая ихъ волохами, южные славяне зовутъ ихъ влахами”⁶⁰. Эти тезисы повторяются Л.Бергом и в работе, опубликованной в 1923 году в Петрограде, *Население Бессарабии. Этнографический состав и численность. (С 10-верстной этнографической картой)*⁶¹, в которой он подчеркивает романское происхож-

⁵⁵ Николай, Дурново, *По поводу столетия присоединения Бессарабии к России*. In: Санкт-Петербургские Ведомости, 1912. № 118, 27 мая, с. 1.

⁵⁶ Полихроний, Сырку, *Из быта бессарабских румын* [Предисл.: А. Яцимирский]. In: Живая Старина. год 1913 г. Петроград: Тип. В.Д. Смирнова, 1914.

⁵⁷ Там же, с.147-148.

⁵⁸ Лев Берг родился в г. Бендеры. Он начал свою карьеру в Российской империи, но утверждает и строит академическую карьеру в СССР - географ, физик и биолог, академик АН СССР.

⁵⁹ Лев, С. Берг, *Бессарабия. Страна. Люди. Хозяйство*. Петроград: Огни, 1918.

⁶⁰ Там же, с .29.

⁶¹ Лев, С. Берг, *Население Бессарабии. Этнографический состав и численность. (С 10-верстной этно-графической картой)*. Петроград, 1923.

дение румынского народа и румынского языка, также упоминает о славянском влиянии на лексику румынского языка и об единстве языка и нации населения Валлахии и Молдовы на протяжении всей истории⁶².

б) **Меммуары и путевые журналы.** Мнения о этнической принадлежности и происхождении коренного населения Бессарабии остались в изданных воспоминаниях или журналах путешествий некоторых представителей российского общества. В этом контексте значимы мнения бывшего вице-губернатора Бессарабии в период 1823-1826 годов Ф.Ф. Вигеля. Российский чиновник работал в Бессарабии почти четыре года и по роду служебных обязательств контактировал с местным населением, поскольку сам докладывает: *„Почти со всѣми я познакомился и могъ изучать духъ Молдаванъ“*⁶³. Воспоминания Вигеля изобилуют этнографическими описаниями и событиями того времени, когда он жил в Бессарабии, а также рассказами о встречах с представителями местного населения. Из рассказов Ф. Вигеля видно, что коренное население осознавало свое римское происхождение, более того, они называли себя румынами: *„Румыны или Римляне, какъ они называютъ себя, происходятъ отъ смѣшенія потомковъ римской колонизаціи съ Славянами-Даками, завоеванными и покоренными Трояномъ. Въ языкъ, коимъ говорятъ они, латинскій взялъ рѣшитель ный перевѣсъ; но литеры у нихъ почти точно тѣ же чтд у насъ, и славянскія словеса на цѣлую треть остались у нихъ въ употребленіи“*⁶⁴.

Известный журналист эпохи, Игнатий Яковенко, совершает поездку в Княжество Молдавия и Княжество Валахия через Бессарабию и отмечает свои впечатления о путешествиях, дополняя их историческими и этнографическими данными, которые он собирал из населения. В 1828 году автор издал книгу *Нынѣшнее состояніе турецкихъ княжествъ Молдавіи и Валахіи и Россійской Бессарабской области*⁶⁵, в которой предлагает краткую историю Княжеств, подчеркивая их общую судьбу и общее романское происхождение, говоря о дакском населении и римском завоевании⁶⁶, а также их средневековую историю. И. Яковенко подчеркивает культурное и христианское единство населения Бессарабии и Дунайских Княжеств, но не забывает подчеркнуть освобождающую мессианскую роль Российской империи в Восточной Европе. Выражая свое мнение о происхождении валахского языка, автор утверждает, что *„Какъ бы въ прочемъ ни было, однако, по соображенію изслѣдователей, Валахскій языкъ сохранилъ въ себѣ не менѣе словъ*

⁶² Там же, с. 87.

⁶³ Филип, Вигель, *Воспоминания Ф.Ф. Вигеля* : Ч. 6. Москва: Унив. тип. (Катков и К°), 1865, р. 98.

⁶⁴ Там же, с. 98.

⁶⁵ Игнатий, Яковенко, *Нынѣшнее состояніе турецкихъ княжествъ Молдавіи и Валахіи и Россійской Бессарабской области*. Санкт-Петербург: Тип. А. Смирдина, 1828.

⁶⁶ Там же, с. 1-8.

Латинскихъ, какъ и Италіянскій, хотя и у Валаховъ также, какъ у Итальянцевъ, осталась одна только тѣнь языка Латинскаго. [...] Народъ Валахскій и Молдавскій, по смѣшенію словъ языка, ими употребляемаго съ нѣкоторыми чужестранными нарѣчіями, какъ выше сего сказано, составляетъ совсѣмъ отдѣльную націю, и связь діалекта Валахскаго, при всемъ недостаткѣ или несовершенствѣ онаго, можетъ сохраниться въ настоящемъ своемъ существованіи еще на долгое время, если вліяніе Турковъ удержитъ дѣла Валахіи въ такомъ же положеніи, какъ нынѣ оныя находятся"⁶⁷. В работе, на основе собранных в территории данных, автор считает, что валахский язык берет свое начало от латыни, а валахский и молдавский народ вместе составляют нацию. В XIX веке, в контексте формирования современных наций, заявление о том, что *молдаване и волохи / валахи* составляют единую нацию, означает единство этих этнонимов.

Анатолий Демидов⁶⁸, российский чиновник, представитель известной русской дворянской семьи, член Императорской Академии наук и искусств Санкт-Петербурга, Императорского университета Санкт-Петербурга и член Парижской, Мюнхенской и Стокгольмской академий, после экспедиции 1837 года на юге России через Венгрию, Валахию и Молдову, в 1840 году опубликовал работу *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée: par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*⁶⁹, переведенную в 1853 году в Санкт-Петербурге *Путешествие в Южную Россию и Крым через Венгрию, Валахию и Молдавию*, которая была иллюстрирована известным художником того времени - Денисом Августом Мари Раффе, который был в составе экспедиции. Согласно источнику, валахи и молдаване имеют романское происхождение, а по отношению к разговорному языку, валахскому, в источнике отмечается: „Языкъ и въ Молдавіи и въ Валахіи почти совершенно одинакій. Это особенное нарѣчіе, состоящее изъ смѣси искаженныхъ Латинскихъ и Славянскихъ словъ.”⁷⁰.

с) **Статистические отчеты и переписи.** В 1849 году, 1-й Департамент Главного штаба опубликовал *Военно-статистическое обозрение Российской Империи*. В основе разработки статистического сборника были полевые исследования и материалы, собранные в Бессарабии подполковником Главного штаба Дараганом. В сборнике содержится информация, которая на 310 страницах представляет Бессарабскую область с точки зрения географического описания, а также показывая краткую историю, число населения, этнические группы, дороги, данные о производимых товарах, информацию о импорте и

⁶⁷ Там же, с. 86-87.

⁶⁸ Маршрут экспедиции: Париж-Вена-Бухарест-Валахия-Молдова-Одесса-Таганрог-Крым-Тамань.

⁶⁹ Анатолий, Демидов, *Путешествие в Южную Россию и Крым через Венгрию, Валахию и Молдавию, совершенное в 1837 году, Анатолием Демидовым...* изд. украшенное рис. Раффе. Москва: тип. А. Семена, 1853.

⁷⁰ Там же, с. 241.

экспорте Бессарабии, духовную жизнь, образование и т. д. Что касается коренного населения, в рапорте подчеркивается: „В царствованіе Комненовъ, возвратившіеся изъ Закарпатскихъ горъ остатки древнихъ Даковъ, уже смѣшанные съ Славянскими племенами и Римскими переселенцами, и называвшіе себя Румунами или Молдаванами по рѣчкѣ Молдѣ”⁷¹. Таким образом, констатируем, что авторы источника не делают этническую делимитацию между румынами и молдаванами, считая их одним и тем же дако-римским народом, который назывался по-разному в зависимости от региона проживания - молдаване, по мнению авторов сборника, названы по имени реки Молда. В другом контексте источник говорит: „Во время владычества Турокъ, народъ Румунскій былъ тягоченъ весьма большими и многочисленными налогами”⁷². В отрывке отмечаем, что коренное население, включая Пруто-Днестровское пространство, названо «румынами». Что касается языка, на котором говорят в Бессарабии, подчеркивается: „Языкъ Румунскій благозвучный, но бѣдный, есть смѣшеніе славянскихъ словъ съ латинскими и италіянскими.”⁷³. Таким образом, согласно сборнику Военно-статистическое обозрение Российской Империи,, язык, на котором говорит коренное население Бессарабии - румынский, а коренное население – молдаване, которые также являются румынами.

В 1850 году Аполлон Скальковский⁷⁴, директор Главного статистического комитета Новороссийской губернии, опубликовал первую часть сборника *Опыт статистического описания Новороссийского края* с названием: *География, этнография и народосчисление Новороссийского края*⁷⁵. Что касается населения Бессарабии, Скальковский упоминает: „О Румунскомъ или Ромынскомъ (Молдавскомъ) нарородѣ, будетъ говорено въ слѣдующемъ ниже этнографическомъ очеркѣ, – здѣсь скажемъ только, что онъ занимаетъ прекраснѣйшія земли и лѣса в сѣверной и сѣверо-восточной части нынѣшней Бессарабской области, т. и. въ части Кагульскаго, Хотинскаго, Кишиневскаго, во всемъ Оргѣевскомъ и Сороковомъ уѣздахъ, а

⁷¹ Военно-статистическое обозрение Российской Империи. Издаваемое по Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального Штаба. Т. 11, ч. 3: Бессарабская область. - Санкт-Петербург: В типографии Департамента Генерального Штаба, 1849, р. 98.

⁷² Там же, с. 100.

⁷³ Там же.

⁷⁴ Работы А. Скальковского: *Хронологическое обозрение истории Новороссийского края* (Одесса, 1835), *Первое тридцатилетие Одессы* (Одесса, 1837), *Сношения Запорожья с Крымом. Материалы для истории Новороссийского края* (Одесса, 1844), *История Новой Сечи и последнего коша Запорожского* (Одесса, 1846), *Наезды гайдамаков на Западную Украину в 1733-1768 гг.* (Одесса, 1845), *Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском Крае* (Одесса, 1848), *Адмирал де-Рибас и завоевание Хаджибея* (Одесса. 1889). *Опыт статистического описания Новороссийского края* (увенчанной Демидовскою премией), *Историко-статистический опыт о торговых и промышленных силах г. Одессы* (Одесса, 1859) etc.

⁷⁵ Аполлон, Скальковский, *Опыт статистического описания Новороссийского края: [в 2 ч.]*. Ч. 1: География, этнография и народосчисление Новороссийского края. Одесса: в типографии Л. Нитче, 1850.

также во большими общинами поселился въ Херсонской губерніи”⁷⁶. Из этой цитаты отчетливо видно, что составитель сборника идентифицирует румын как коренное население Бессарабии, указывая на уезды, где они преимущественно живут. В другом контексте, где источник ссылается непосредственно на этнографические аспекты, упоминается: „Говоря о Бугском войскѣ, мы намекнули что оно первоначально составилось изъ людей Валашской и Молдавской націи, т. е. румынского народа”⁷⁷. Итак, российский историк и чиновник, опубликовавший сборник с разрешения Цензуры, утверждает, что в Бессарабии коренное население — это румыны и заявляет, что румыны и молдаване – единый румынский народ.

В 1851 году член Императорской академии наук Петр Кеппен опубликовал подробный отчет IX-ой Ревизии населения. Демографическое исследование констатирует в Бессарабии в качестве коренного населения волохов (молдаване), перечисляя население в 498 469 человек⁷⁸.

Еще одно официальное статистическое издание, составленное Центральным статистическим комитетом МВД Российской империи и опубликованное в Санкт-Петербурге в 1861 году, *Списки населенных Мест Російской Имперіи. III. Бессарабская Область* содержит данные, собранные сотрудниками Министерства внутренних дел, а также данные, предоставленные Канцелярией губернатора Бессарабии. Во вводной части «Общие данные о Бессарабском районе» упоминаются: „Бессарабія или Цара Бессарабаяка, т.е. «Земли Бессараба», какъ называютъ ее Молдаване или Румыны, носить это ими не очень давно, едва ли не съ начала настоящаго столѣтія, или съ конца прошлаго.”⁷⁹, источник идентифицирует молдаван как румын, подчеркивая, что сами молдаване называют себя румынами. Статистический сборник считает, что коренное население области — это румыны: „Давность того или другаго названія какой-нибудь местности или урочища, безъ сомненія, можетъ указывать на давность водворенія въ край народа, говорящаго или говорившаго темъ языкомъ. Въ этомъ отношеніи Бессарабская область предствояетъ намъ, что въ ней преобладающее число названій объясняется изъ славянскихъ наречій, хотя населеніе славянское въ численности и уступаетъ населенію румынскому”⁸⁰.

Ряд материалов о регионах Российской империи были составлены офицерами Главного штаба и были изданы под названием *Матеріалы для*

⁷⁶ Там же, с. 209.

⁷⁷ Там же, с. 253.

⁷⁸ Петр, Кеппен, *Девятая ревизия: о числе жителей в России в 1851 году*. Санкт-Петербург, 1857, р. 25-27.

⁷⁹ *Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. [Вып. 3]: Бессарабская губерния*. Санкт-Петербург: изд. Центр. стат. ком. Мин. внутр. дел, 1861. р. XVI.

⁸⁰ Там же, с. XVIII-XIX.

географіи и статистики Россіи. Эти сборники являются результатом комплексного исследования регионов Российской империи, содержат информацию, аналитические материалы по всем аспектам развития регионов. Сборник по Бессарабии был составлен капитаном А. Защуком, член Одесского Общества Истории и Древностей и Императорского Сельскохозяйственного Общества на юге России, член и сотрудник Российского Императорского Географического Общества. Что касается населения, жившего в то время в Бессарабии, А. Защук пишет: «*Племена, населяющія нынѣ Бессарабію, суть: Молдаване (Румыны), Руссины или племя Южно-Русское, Болгаре, Армяне, Греки, Нѣмецкіе колонисты, Швейцарцы и всюду разсыянные Евреи и Цыгане*»⁸¹, автор также перечисляет великороссов, малороссов, поляков, сербов и арнаутов. Он также предоставляет информацию о доле румын в Бессарабии: «*Молдаване (Румыны), составляютъ главную часть населенія, почти 3/4 общаго итога*»⁸². Что касается происхождения, источник поддерживает идею романского происхождения, единодушно признанной в публикациях того времени: «*Происхождение Молдавскаго племени до сихъ поръ составляетъ предметъ, не вполне разрѣшенный историческими разысканіями. Съ одной стороны близкое сродство съ языками Латинскаго корня, долгое пребываніе Римскихъ легионовъ въ странахъ при-Дунайскихъ, извѣстное стремленіе Римлянъ къ колонизаціи (особливо мѣстъ важныхъ въ стратегическомъ отношеніи), самое названіе Румыны (Римляне), сохраняемое Молдавскимъ племенемъ, даютъ поводъ считать ихъ происхождение западнымъ. (...) Поляки, Венгры и другіе сосѣди называютъ Румыновъ, такъ какъ и всѣхъ Итальянцевъ – Влохами. (...) Съ другой стороны представляется болѣе основательнымъ слѣдующее: Наименованіе Валахъ заимствовано изъ славянскаго корня, и по способу употребленія слово Ромынъ (сильный, крѣпкій), переведено однозначущимъ въ Валахскомъ языкѣ словомъ Влахъ или Влохи, точно такъ же, какъ замѣняютъ слова: ѳеологія–словомъ богословіе, географія–землеописаніе и прочъ*»⁸³. Анализируемый источник раскрывает не только романское происхождение молдаван, некоторые причины романизации, а также самоидентификацию молдаван из Бессарабии как румыны.

А. Шмидт описал в двух томах Херсонскую губернию, указывая, что Херсонская губерния является второй после Бессарабии по числу молдаван в России, говоря о молдаванах или валахах.

В Военно - статистическій сборнике коренное население это молдаване, по оценкам авторов они составляют 692 000 или 67,4% от общей численности населения⁸⁴.

⁸¹ Александр, Защук, Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами Генеральнаго штаба. Бессарабская область. Часть 1. Санкт-Петербург: Тип. Э. Веймара, 1862, р. 151.

⁸² Там же.

⁸³ Там же, с. 152.

⁸⁴ Военно-статистическій сборникъ. Вып. IV. Россія. С.Петербургъ, 1871.

В 1897 году в Российской империи проводилась перепись, полный отчет об нумерации и систематизации населения Бессарабии был опубликован в 1905 году⁸⁵. Отметим, что в переписи жители Бессарабии указаны в соответствии с разговорным языком, указывая на «*романские народы, в том числе молдаване*»⁸⁶. Перепись не делает различий между валахами и молдаванами, а рассматривает их всех как румын, в вводной части статистического доклада подчеркивая: „*Въ 106 г. по Р. Х. императоръ Траянъ предпринялъ походъ въ землю жившихъ здѣсь гетовъ, покорилъ ее и затѣмъ Бессарабія съ Молдавіей, Валахіей и Трансильваніей вошли въ составъ Дакии, гдѣ были поселены римскіе колонисты. Нѣкоторые ученые считаютъ нынѣшнихъ молдаванъ (румынъ) помѣсью этихъ колонистовъ съ даками, другіе думаютъ, что они—потомки римскихъ колонистовъ Мизіи (нынѣшней Болгаріи и Сербіи), пришедшихъ сюда гораздо позже*”⁸⁷. Также упоминается, что молдаване являются теми же румынами, что они имеют романское происхождение, а румынский народ сформировался на территории Валахии, Трансильвании и Молдовы, включая Бессарабию. Таким образом, хотя в таблицах, отражающих этнический состав населения Бессарабии, наблюдается использование этнонима *молдаване*, он встречается в первых упоминаниях наряду с объяснением «романское население», а во вступительном исследовании подчеркивается, что молдаване – румыны. Авторы вступительной части, в результате анализа этнического и религиозного состава населения Бессарабии, также сделали некоторые интересные выводы: „*При сопоставленіи этнографическаго состава населеніи губерніи съ религіознымъ его составомъ оказывается, что лица, показавшія своимъ роднымъ языкомъ русскій (великорусскій, малороссійскій и бѣлорусскій) и румынскій, а также всѣ славяне, (кромѣ поляковъ), кавказскіе горцы и татары въ значительной своей численности принадлежатъ къ православной церкви,—нѣкоторая часть ихъ состоитъ изъ старообрядцевъ и очень малъ романо-католиковъ*”⁸⁸.

Выводы. Сохранение идеи о том, что молдаване идентифицировали себя иначе чем румыны и что они использовали молдавский язык, отличный от румынского, - это миф, который появился гораздо позже XIX века и который является частью процесса «инсценировки национального» под влиянием политических факторов и национальной политики в Советском Союзе, а после 1991 года - в Республике Молдова.

⁸⁵ *Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г./* под ред. [и с предисл.] Н.А. Тройницкого. 3: Бессарабская губерния. Санкт-Петербург: издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел, 1905.

⁸⁶ Там же, с. 236.

⁸⁷ Там же, с. 10.

⁸⁸ Там же, с. XXII.

Основываясь на манипулировании общественным мнением и используя ностальгический феномен определенной части населения Республики Молдова, в промолдовенистской историографии применяются ошибочное выражение «молдавский народ», используемой в политических целях определенными политическими партиями, группами и отдельными лицами, ими сознательно исковерканы исследования 1812-1917гг.

Поскольку произведения 1812-1917гг. подвергались цензуре, что уже предполагает, что они не нарушали законодательные положения и интересы Российской империи, констатируем, что представители историографии молдавской парадигмы, и их сторонники сознательно-ошибочно заявляют о пропаганде термина *румын*.

Официальные статистические публикации, этнографические, исторические и географические исследования, мемуары и журналы путешествий 1812-1917гг., чаще всего разработанные лицами, занимающими высокие административные функции, представляют собой не только официальную точку зрения российских властей на этническую принадлежность коренного населения между Прутом и Днестром, а также в других регионах, и в целом общественное мнение по этому вопросу. Поскольку для царских властей на первом плане в Бессарабии была руссификация населения, а не проблема этнической принадлежности, как русская историография, так и статистические источники говорят о принадлежности коренного населения области к румынскому народу, представителями которого русские авторы называли *валахами*, *волохами*, *румынами*, а в тех случаях, когда использовалось название *молдаване*, в скобках был представлен этноним *румыны*. Некоторые авторы, как отмечалось выше, подчеркивают дако-римское происхождение бессарабского коренного населения и национальное единство с населением Румынских Княжеств, что равнозначно признанию того, что коренное население Бессарабии, во время редактирования читаемых источников, это румыны. Другие авторы ясно говорят, что молдаване - румыны, или румынский народ, проживающий в Бессарабии, все это доказывает, что авторы исследований, имели основательные знания о исторических событиях, явлениях и процессах, в том числе о романизации гето-даков, об этнолингвистическом единстве населения Румынских Княжествах и Бессарабии и об их общей истории.

Библиография:

1. Asăvoaie, Costică, Josanu Vitalie, *Impostură și interes politic în Istoria Moldovei*. Iași: Alfa, 2007.
2. Barbu, Daniel, *Cetățenia și statul-națiune*. In: Provincia. Revistă lunară de cultură politică. 2000. mai - anul I, numărul 2. In: <http://www.provincia.ro>.

3. Crihan, Anton, *Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești*. București: Editura Eminescu, 1995.
4. Cușco, Andrei, 1878, *Before and After: Romanian Nation-Building, Russian Imperial Policies, and Visions of Otherness in Southern Bessarabia*, Moldova State University, Euxeinos 15/16 (2014). p. 20-33.
5. Cușco, Andrei, Șarov, Igot, *Identitate, memorie și discurs istoric în Moldova postsovietică: O abordare critică, în Istoriografie și politică în estul și vestul spațiului românesc*. Cuvânt înainte de Alexandru-Florin Platon. Coordonatori Svetlana Suveică, Ion Eremia, Sergiu Matveev, Sorin Șipoș, Chișinău – Oradea, 2009, p. 72-81.
6. Cușco, Andrei, *The Attitude of the Local Romanian Population of Bessarabia towards the Russian Authorities and the Problem of "Reactive Identity"*. In: *Analele Universității Dunărea de Jos din Galați. Seria Istorie*, p. 69-85.
7. Demidov, Anatolii, *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée : par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*. Paris : Ernest Bourdin et Ce., éditeurs, 1840-42.
8. Eremia, Ion, *Falsificarea istoriei sau „fenomenul Stati” în Republica Moldova*, Chișinău, 2003.
9. Eremia, Ion, *Identitatea românească în dispute contemporane: Cazul Lucian Boia și Vasile Stati*. In: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2017, nr. 4 (104) Seria Științe umanistice, p. 149-161.
10. Frunțașu, Iulian, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002)*. Chișinău: Cartier, 2002.
11. Ghimpu, Gheorghe, *Conștiința națională a românilor moldoveni*. Ediția a II-a revăzută și completată. Chișinău: Garuda-Art, 2002.
12. Grosul, Vladislav, *Despre termenii "popor moldovenesc" și „limba moldovenească"*. Partea IV. In: <https://razboiulpentrutrecut.wordpress.com> (Vizitat 02.01.2018)
13. Levente, Salat, *Statul-națiune și provocările diversității*. In: *Journal for the Study of Religions and Ideologie*, 2005, Nr. 10, p. 4-11.
14. Matveev, Sergiu, *Procesele etno-culturale din spațiul carpato-nistrean în secolele II-XIV. Istoriografia sovietică*. Chișinău: Editura Pontos, 2009.
15. Pauly Theodore de. *Description ethnographique des peuples de la Russie*. St. Petersburg: F. Bellizard, 1862.
16. Șarov, Igor, Cușco, Andrei, *Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul XIX*. In: *Basarabia: dilemele identității*. Iași, 2002, p. 21-36.
17. Sînzianu, Iulian, *„Poporul moldovenesc” și „limba moldovenească”. De la anexarea țaristă la aniversarea a „650 de ani de la întemeierea Țării Moldovei"*. Iași: Editura Pim, 2009.
18. Sternhell, Z., *Maurice Barrès et le nationalisme français*. Bruxelles, 1985.
19. Tomuleț, Valentin, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918): (Inst., regulamente, termeni)*. Ed. a 2-a, rev. și ad. Chișinău: Lexon-Prim, 2014.

20. Батюшков, Помпей, *Бессарабия. Историческое описание*. Санкт-Петербург: Товарищ. «Общественная Польза», 1892.
21. Берг, Лев С., *Бессарабия. Страна. Люди. Хозяйство*. Петроград: Огни, 1918.
22. Берг, Лев С., *Население Бессарабии. Этнографический состав и численность*. (С 10-верстной этнографической картой). Петроград, 1923.
23. *Бессарабия*. Составил П. Плюснин. Санкт-Петербург, 1899.
24. *Бессарабия. Графический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник*. Под ред. П.А. Крушевана. М.: Изд. газеты «Бессарабец», 1903.
25. Вигель, Филипп Ф., *Воспоминания Ф.Ф. Вигеля: Ч. 6*. Москва: Унив. тип. (Катков и К°), 1865.
26. Вим, ван Мейрс, *Советская этнография: охотники или собиратели*. *Ab Imperio*, 2001, nr. 3, с. 9-42.
27. *Военно-статистический сборникъ*. Вып. IV. Россия. С.Петербургъ, 1871.
28. *Военно-статистическое обозрение Российской Империи*. Издаваемое по Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального Штаба. Т. 11, ч. 3: Бессарабская область. Санкт-Петербург: В типографии Департамента Генерального Штаба, 1849.
29. Гинкулов, Яков, *Начертание правил валахо-молдавской грамматики*. Санкт-Петербург: Тип. Императорской академии наук, 1840.
30. Голубинский, Евгений, *Краткий очерк истории православных церквей болгарской, сербской и румынской или молдо-валашской*. Санкт-Петербург, 1871.
31. Гром, Олег, *Алфавит, язык и идентичность в Бессарабии второй половины XIX – начала XX вв.* In: *Plural*. Vol. 2, nr. 1-2, 2014, p. 5-24.
32. Гром, Олег, *О «молдавской самобытности» или о том, как не надо писать историю*. In: <http://dacoromania.net/blog/20130701> (vizitat 20.01.2018).
33. Демидов, Анатолий, Н. *Путешествие в Южную Россию и Крым через Венгрию, Валахию и Молдавию, совершенное в 1837 году, Анатолием Демидовым*. Изд. украшенное рис. Раффе. Москва: тип. А. Семена, 1853.
34. Дончев, Иоанн, *Начальный курс румынского языка для начальных школ и гимназий*. Кишинев: Тип. Акима Попова, 1856.
35. Дурново, Николай, *По поводу столетия присоединения Бессарабии к России*. In: Санкт-петербургские Ведомости, 1912. № 118, 27 мая, с. 1.
36. *Записки Одесского общества истории и древностей*. Т. 6. Одесса, 1867.
37. Защук, Александр, *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область. Часть 1*. Санкт-Петербург: Тип. Э. Веймара, 1862.

38. Земцова, Татьяна, *Штефан Марджелла – Просветитель, лингвист и педагог Бессарабии первой половины XIX-го века (1783–5.03.1850)*. In: *Glottodidactica: Revistă semestrială*, 2012, Vol. 1(IV), p. 47-56.
39. Зограф, Николай Ю., *Русские народы. Наброски пером и карандашом. Часть первая. Европейская Россия*. Рисунки Л.Л. Белянкина. М. Издание Высочайше утвержденного Товарищества И.Н. Кушнерев и Ко, 1894.
40. Кеппен, Петр, *Девятая ревизия: о числе жителей в России в 1851 году*. Санкт-Петербург, 1857.
41. Куницкий, Петр, *Краткое статистическое описание заднеэстровской области присоединенной к России по мирному трактату, заключенному с Портою Оттоманскою в Бухаресте в 1812 году*. Санкт-Петербург, 1813.
42. Куропаткин, Алексей, *Задачи русской армии*. Санкт-Петербург, 1910, с. 33.
43. Лашков, Николай, *Бессарабия к столетию присоединения к России. 1812 (V.16) 1912 г.г. Географический и историко-статистический обзор состояния края (С 2 портретами, географической картой и диаграммами)*. Кишинев: Тип. Бессарабскаго Губернскаго Правления, 1912.
44. *Народы России. Живописный Альбом. Выпуск III*. Санкт-Петербург, 1878.
45. Нестеровский, Петр, *Бессарабские русины. Историко-этнографический очерк*. Варшава, 1905.
46. *Об этнографической карте Европейской России Петра Кеппена*. Санкт-Петербург, 1852.
47. Палаузов, Спиридон, *Румынскія господарства Валахія и Молдавія въ историко-политическомъ отношеніи*. Санктпетербургъ, 1859.
48. *Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г./ под ред. [и с предисл.] Н.А. Тройницкого. 3: Бессарабская губерния*. Санкт-Петербург: издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел, 1905.
49. *Российская грамматика на валахском языке*. Составил С. Марцелла. Книга 1-2. Санкт-Петербург, 1828.
50. *Российско-румынская грамматика*. Сост. Степаном Марцеллою и изданная Департаментом народного просвещения. Санкт-Петербург, 1827.
51. Сапожников, Игорь, *«Описание Бессарабии» П.П. Свинына 1816 г.: поиск источников в связи с 200-летним юбилеем*. In: *Scriptorium nostrum*, 2015, № 3, с.214-258.
52. Свинын, Павел, *Описание Бессарабской области, в 1816 г.* In: *Записки Одесского общества истории и древностей*. Одесса, 1867, Т.6, с. 175–320.
53. Скальковский, Аполлон, *Географическая и этнографическая терминология Новороссийского края*. Санкт-Петербург, 1863.

54. Скальковский, Аполлон, *Опыт статистического описания Новороссийского края: [в 2 ч.]. Ч. 1: География, этнография и народосчисление Новороссийского края.* Одесса: в типографии Л. Нитче, 1850.
55. Сорока, П., *География Бессарабской губернии.* Кишинев: Тип. А. Попова, 1878.
56. *Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. [Вып. 3]: Бессарабская губерния.* Санкт-Петербург: изд. Центр. стат. ком. Мин. внутр. дел, 1861.
57. Сырку, Полихроний, *Из быта бессарабских румын* [Предисл.: А. Яцимирский]. In: *Живая Старина*, год 1913, г. Петроград: Тип. В.Д. Смирнова, 1914.
58. *Устав о цензуре. 9 июля 1804 года. Сборник постановлений и распоряжений по цензуре с 1720 по 1862 год: напечатан по распоряжению Министерства народного просвещения.* Санкт-Петербург: в Тип. Морского министерства, 1862. С.81-96.
59. Шмидт, А., *Материалы для географии и статистики России. Херсонская губерния. Ч. I.* Санкт-Петербург, 1863.
60. Шмидт, А., *Материалы для географии и статистики России. Херсонская губерния. Ч. II.* Санкт-Петербург, 1863.
61. *Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. Том VIII^A.* Санкт-Петербург, 1893.
62. *Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. Том XXVII.* Санкт-Петербург, 1899.
63. Яковенко, Игнатий, *Нынѣшнее состояніе турецкихъ княжествъ Молдавіи и Валахіи и Россійской Бессарабской области.* Санкт-Петербург: Тип. А. Смирдина, 1828.

II

POTENȚIALUL VALORIC SPIRITUAL ȘI MORAL AL PATRIMONIULUI CULTURAL

ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ МАРКЕРЫ СВОЕГО И ЧУЖОГО СКВОЗЬ ПРИЗМУ КУЛЬТУРНЫХ КОДОВ (на материале русских, румынских и болгарских паремий)

Татьяна ЗАЙКОВСКАЯ,
др. фил., конф., Центр этнологии,
Институт Культурного Наследия
e-mail: tanzai57@mail.ru

Summary

Among the archetypal binary oppositions, the opposition of our/own – strange/another's occupies a special place. In the field of its coverage may be included space, subject, idea etc. In relation to society, it reflects the connections between people at various levels, among which are: family relationships, ethnic, language, confessional, social etc. Proceeding from the research tasks, the author distinguished the cognithems of the proverbial fund within the framework of the archetypal binary opposition our/own – strange/another's (their number was 36). As an example in this article the "Strange/another's is much better and more profitable than our/own" is presented in detail. The list of cognithems was composed in such a way as to show the range of awareness of the qualities of "our/own" an "strange/another's" before accepting the "strange"/"another": from comparing of these categories, comprehending their positive and negative sides, through conflict – to indifference, and then to gratitude, kindness to stranges/others, after which the way to understanding and accepting their features is already opened. To identify which ethnocultural characteristics/ markers of their and others are distinguished in these cognithems, they were, first of all, grouped into four groups.

In this article, ethnocultural markers of our/own – strange/another's are presented in detail through the prism of cultural codes reflected in the third group's cognithems: "Evaluation of our/own – strange/another's (better/worse)". If we start from all the seven

cognithems included in this group, we can distinguish a number of markers / characteristics, which, for the sake of order, have been tabulated. These markers were identified and examined through the prism of cultural codes. Analyzing these verbal concepts in his work, the author turned first of all to the ethnocultural specificity of the language consciousness reflecting these relations, while he is fully aware that the presented analysis does not give an absolutely complete picture from this point of view and does not pretend to have exhaustive judgments about peculiarities of the reflection of this opposition in the respective cultures.

Key words: archetypical binary opposition our/own – strange/another's, concept, cognitheme, ethnocultural marker, cultural code.

Среди архетипических бинарных оппозиций противопоставление *свой – чужой* занимает особое место. В поле ее охвата могут входить пространство, предмет, мысль и т. д. По отношению к обществу в ней отражены связи между людьми на различных уровнях, среди которых: «кровно-родственные и семейные отношения (свой – чужой род, своя – чужая семья), этнические (свой – чужой народ), языковые (свой – чужой язык), конфессиональные (своя – чужая вера), социальные (свое – чужое общество)»¹.

Интересно сравнить синонимы слова «чужой», чтобы показать оттенки семантики, которые, несомненно, присутствуют и косвенно входят в поле нашего непосредственного внимания в данной работе (поскольку именно концепт *чужой* прежде всего нуждается в маркировании как странный, непонятный, хаотический и даже враждебный/опасный):

Таблица 1

Язык	Синонимы
Русск.	чуждый, чужбинный, чужеземный, чужестранный, иноземный, иностранный, инородный, чужеродный, заграничный, заморский, закордонный, зарубежный, внешний, экзотический, экзотичный, не свой, неродной, нездешний, дальний, далекий, отдаленный, чужеплеменный, посторонний, сторонний, со стороны, приезжий, пришлый, залетный, наносной, привходящий, левый, непричастный, навязанный, отчужденный, пригильный, лишний, неизвестный, мнимый, фальшивый, отрешенный, побочный... ²
Рум.	Синонимы: <i>bizar</i> (причудливый, странный), <i>ciudat</i> (диковинный, странный), <i>curios</i> (необычный, диковинный), <i>fantezist</i> (фантастичес-

¹ *Славянские древности*. Этнолингвистический словарь. В 5-ти тт. Под ред. Н. И. Толстого. Москва: Международные отношения, 1995-2012, с. 581-582.

² <https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-94406.htm> (дата обращения - 12.05.2017).

	кий), inexplicabil (необъяснимый, непонятный), insolit (необычный), păstrușnic (необыкновенный, странный), neobișnuit (непривычный, необычный), original (своеобразный, самобытный), paradoxal (парадоксальный), singular (своеобразный, особый), venit (пришлый), înstrăinat (чуждый, отдаленный), straniu (странный, причудливый). ³
Болг.	Синонимы: хорски, людски, не свой, неизвестен, непринадлежащ, странен, необичаен, непознат, външен, далечен, чуждестранен, иностранен, друг, отчужден, отдалечен, враждебен, неприятелски, вражески, неестествен, заимствуван, зает, копиран, имитиран, възпроизведен... ⁴

Кроме теоретической значимости, изучение рассматриваемого противопоставления имеет и большое практическое значение, в том числе в наше время, поэтому растущий интерес к ее исследованию в самых различных аспектах и отраслях знания далеко не случаен.

Важно отметить соотнесенность данной оппозиции с такими противопоставлениями, как внутренний – внешний (внутри – вне), хороший – плохой, правый – левый, мужской – женский, тождественный – нетождественный, чистый – нечистый и т. д.⁵

Нами было проанализировано и сопоставлено несколько сотен паремий на русском, румынском и болгарском языках на основе целого ряда словарей и сборников⁶.

Чтобы упорядочить весь этот массив паремий, они рассматривались и сопоставлялись на основе когнитем⁷. Понятие «когнитема» было предложено

³ <http://www.dexro.ro>sinonime/străin> (дата обращения - 12.05.2017).

⁴ <http://www.onlinerechnik.com/duma/> (дата обращения - 12.05.2017).

⁵ Н. И., Толстой. О природе связей бинарных противопоставлений типа «левый - правый», «мужской - женский». В: *Языки культуры и проблемы переводимости*. Москва: Наука, 1987, с. 172.

⁶ *Българска митология*. Энциклопедичен речник / Съст. А. Стойнев. София: Група 7-М+Логис, 1994; *Вековно наследство. Българско народно поетическо творчество*. Отбор и характеристика от М. Арнаудов. Т. III. София: Наука и изкуство, 1978; Даль В. И. *Толковый словарь живого великорусского словаря*. В 4-х тт. Москва: Русский язык, 1978-1980.; Дечева Д. *Тълковен речник с фразеологични съчетания*. София: Атлантис-КЛ, 1997; *Речник на българския език*. В 5 части. Съст. Геров Н. София, 1978; *Dicționar de proverbe și zicători*. Alc. E. Grosu. Chișinău: Epigraf SRL, 2009; *Dicționar român-rus*. Alc. G. Bolocan, T. Medvedev, T. Voronțova. Moscova-București: Limba rusă, 1980; *Dicționar explicativ al limbii române*. В: www://dexonline.ro (дата обращения - 10.03.2017); *Dicționarul limbii române literare contemporane (DLRLC: 1955-1957)*. В: www://dexonline.ro (дата обращения - 10.03.2017) и др.

⁷ Идея о рассмотрении паремий сквозь призму когнитем была навеяна магистерской работой И. Сеньковской «Оппозиция свой - чужой в русской традиционной картине мира на материале русских пословиц», 2014, Университет Высшая Антропологическая Школа, научн. рук. Е. А. Рацева.

исследователем Е. В. Ивановой в 2002 г.⁸ В другой своей работе она отмечает: «Для описания структуры концепта, прототипа или же фрагмента языковой картины мира автором было введено понятие когнитемы <...>. Когнитема – это пропозициональная единица знания, функционально значимая для реконструкции вышеуказанных ментальных образований. Когнитемы могут пересекаться, быть частью друг друга, находиться в гипер- или гипонимических отношениях, быть эксплицитно выраженными или же нет»⁹.

Исходя из задач нашего исследования, был выделен целый ряд когнитивных пословичного фонда в рамках архетипической бинарной оппозиции *свой – чужой* (их оказалось 36):

- 1) Положительная характеристика своих/себя
- 2) Непонятность и загадочность чужого
- 3) Связь своих (надо держаться вместе, не следует обижать своих)
- 4) И свои иногда бывают чужими
- 5) Чужое лучше и выгоднее, чем свое
- 6) Свое оказывается безуспешным
- 7) Надежда на то, что у своих все будет хорошо
- 8) В своем пространстве лучше, чем в чужом
- 9) Как бы ни привлекало чужое, свое лучше
- 10) Свои интересы ближе
- 11) Чужие беды кажутся незначительными на фоне своих
- 12) Сходства своих и чужих
- 13) Различия своих и чужих
- 14) Непосредственное выделение чужого как этнической идентичности (на основе субъективного опыта)
- 15) С чужим/другим трудно найти компромисс, в отличие от своего
- 16) С чужим/другим легче договориться, чем со своим
- 17) Необходимость разделения своего и чужого (своим – свое, чужим – свое)
- 18) Конфликт своих и чужих
- 19) Предостережение относительно чужих
- 20) Несправедливое отношение к чужим (и предвзятость к своим)
- 21) Невозможность уберечься от чужих разговоров/сплетен
- 22) Связь чужого с воровством
- 23) Связь чужого с чужой семьей

⁸ Е. В., Иванова. *Пословичные картины мира*. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2002, с. 57.

⁹ Е. В., Иванова. Фразеологическая репрезентация концепта. В: *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии*. Сб. статей по материалам Междунар. научно-практ. конф., № 12 (55). Новосибирск: СибАК, 2015, с. 48.

- 24) Чужое пространство ограничивает свободу поведения (в чужом пространстве нельзя вести себя так, как в своем)
- 25) Зависть по отношению к чужому
- 26) Лицемерие, лукавство по отношению к чужим
- 27) Безразличие к чужим
- 28) Снятие с себя ответственности и перенос ее на чужих
- 29) Жить за чужой счет или под чужим покровительством
- 30) Нельзя радоваться чужому горю и пытаться строить на этом свое счастье
- 31) Трудно учиться на чужом опыте/чужих ошибках
- 32) Не следует завидовать или брать чужое, нужно беречь свое
- 33) Признательность по отношению к чужим
- 34) Доброта по отношению к чужим
- 35) Все люди разные
- 36) Все люди одинаковы.

Последние две когнитемы лучше рассматривать вместе. Первое, что мы видим при количественном сравнении объединяемых ими когнитем – это то, что когнитема «Все люди разные» объединяет значительно большее число паремий (в них представлены противопоставления («чуждость») по различным критериям, включая социальные). Одинаковость же людей в наивной картине мира, отраженной в паремиях, основана на том, что у всех кровь красная и что все они смертны (эти критерии проводятся у всех трех рассматриваемых этносов).

Мы постарались выстроить когнитемы таким образом, чтобы показать диапазон осознания качеств «своих» и «чужих» до принятия «чужого»/«другого»: от сравнения «своих» и «чужих», осмысления их положительных и отрицательных сторон, через конфликт – к безразличию, а затем и к признательности, доброте к чужим/другим, от которых уже открывается путь к пониманию и принятию их особенностей. Может показаться, что две последние когнитемы несколько выбиваются из предлагаемой системы. Но это только на первый взгляд. Мы считаем, что они тесно (хотя и опосредованно) увязываются с системой взглядов относительно «своих» – «чужих» и отношением к ним.

Чтобы выявить, какие этнокультурные характеристики/маркеры своих и чужих выделяются в выявленных когнитемах, они были, прежде всего, сведены в несколько групп: различия своего и чужого (13 когнитем); отношение к своим/чужим (7 когнитем); оценка своих – чужих / своего – чужого (7 когнитем); проблемы (конфликты) и возможность построения

хороших отношений (вплоть до сотрудничества) между своими – чужими (9 когнитивом).

Исходя из невозможности детального представления в данной статье всех четырех групп, рассмотрим одну из них – третью, которая включает оценку своего и чужого (лучше/хуже). В нее входят 7 когнитивом: 4) И свои иногда бывают чужими; 5) Чужое лучше и выгоднее, чем свое; 6) Свое оказывается безуспешным; 8) В своем пространстве лучше, чем в чужом; 9) Свое лучше (при всей привлекательности чужого); 10) Свои интересы ближе; 11) Чужие беды кажутся незначительными на фоне своих.

Каждая из этих семи когнитивом объединяет целый ряд паремий в каждом из трех названных языков. Обратимся к одной из них и рассмотрим ее более подробно:

5) Чужое значительно лучше и выгоднее, чем свое

Русск.: Чужая жена всегда лучше своей; Чужой талант скоро растет, а наш ни лезет, ни ползет; В чужую жену черт ложку меду кладет; Чужие петухи поют, а на наших типун напал; Чужие куры растянутся, а наши только топорщатся. У людей и шило бреет, а у нас и бритва не берет; Ваши играют, а наши рыдают; Ваши скачут (пляшут), а наши плачут; У него денег и куры не клюют; На чужой лавке мягче сидится; В чужих руках ломоть велик; В чужой руке кус и дольше и толще; Чужой и хлеб слаще калача; Хороша рыба, да на чужом блюде; Чужи дураки – загляденье каки, а наши дураки – невесть каки!

Рум.: Copiii cresc ușor în ograda vecinului (Дети легко растут во дворе соседа); Găina vecinului totdeauna e mai grasă (Курица соседа всегда жирнее). Găina vecinului pare găscă, iar soția lui fecioră (Курица соседа кажется гусыней, а его жена – девицей).

Болг.: С чужди пари евтин се купува (На чужие деньги дешево покупается); Чуждо цвете рано цъфти (Чужой цветок рано цветет); По-добре разумен душманин, а не глупав приятел (Лучше умный враг, чем глупый приятель); Чуждата кокошка – гъска (Чужая курица больше нашей гусыни); Чуждото пиле – кокошка (Чужой цыпленок что курица); Чуждата кокошка по-големи яйца носи (Чужая курица более крупные яйца несет); Чуждата кокошка нам се види патка (Чужая курица нам уткой кажется); Чуждата пуйка щраусови яйца снася (Чужая индейка страусиные яйца несет); Чуждо яйце с два жълтъка (В чужом яйце два желтка).

В единицах данной когнитивом отражены вековые наблюдения над психологическими особенностями восприятия чужого добра, которое кажется всегда лучше своего. Представленные в данных паремиях образы и символы отличаются особой яркостью. Очевидными различиями являются следующие:

в русских поговорках преобладают различные ипостаси хлеба (хлеб, калач, ломоть, кус/ кусок), в болгарских и румынских – образы птиц: кокошка (курица), патка (утка), гъска (гусыня), пуйка (găinuşă), găină (курица) а также яйцо (с двумя желтками). Причины таких предпочтений представляются затемненными.

Если исходить из всех семи когнитивных, входящих в данную, третью, группу, можно выделить ряд маркеров/характеристик, которые, для упорядоченности, были сведены нами в таблицы. Эти маркеры были вычленены и рассмотрены сквозь призму культурных кодов.

В. В. Красных, в своей попытке понять и определить такое понятие, как *код культуры* и проанализировать, каким образом «коды культуры фиксируются в языковом сознании и в языке и проявляются в дискурсе», приходит к следующему выводу: «Код культуры может быть определен как „сетка“, которую культура „набрасывает“ на окружающий мир, членит, категоризирует, структурирует и оценивает его. Коды культуры соотносятся с древнейшими архетипическими представлениями человека. Собственно говоря, коды культуры эти представления и „кодируют“. Коды культуры универсальны по природе своей, свойственны человеку как *homo sapiens*. Однако их проявления, удельный вес каждого из них в определенной культуре <...> всегда национально детерминированы и обуславливаются конкретной культурой»¹⁰.

Исходя из того, что поговорка – это разновидность текста, приведем высказывание А. А. Буевич, которая, опираясь на взгляд В. А. Масловой¹¹ на язык сквозь призму культурных кодов, отмечает: «Тексты – это „истинные хранители культуры“. Именно в тексте отображается духовный мир человека, так как в нем хранится информация об истории, культуре, национальном поведении определенного этноса. Таким образом, тексты воплощают в себе культурные коды, так как представляют собой „набор специфических сигналов, которые автоматически вызывают у человека, воспитанного в традициях данной культуры, не только непосредственные ассоциации, но и большое количество косвенных“¹².

Различные авторы предлагают свои системы культурных кодов, которые довольно сходны между собой. Наиболее стройной из этих систем нам представляется та, которая выдвинута исследователем В. В. Красных: 1.

¹⁰ В.В., Красных. Коды и эталоны культуры. В: *Язык, сознание, коммуникация*. Сб. статей. Вып. 19. Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. Москва: МАКС Пресс, 2001, с. 5.

¹¹ В.А., Маслова. *Лингвокультурология*. Москва: Издательский центр «Академия», 2001, с. 30.

¹² А.А., Буевич. Язык сквозь призму культурных кодов. В: *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии*. Сб. статей по материалам XVIII междунар. научно-практ. конф. Ч. I. Новосибирск: СибАК, 2012, с. 97.

соматический (телесный); 2. пространственный; 3. временной; 4. предметный; 5. биоморфный; 6. духовный¹³. Ее мы и придерживались, в основном, на следующем этапе своего исследования. Однако к вышеуказанным культурным кодам нами был добавлен мифологический, а биоморфный был расшифрован как зооморфный и фитоморфный. Надо упомянуть, что духовный код некоторые исследователи представляют, как социально-духовный.

В нижеследующих таблицах (Таблица 2 и Таблица 3) сквозь призму культурных кодов представлены характеристики/маркеры членов оппозиции свой – чужой на основе сводной группы когнитивом «Оценка своих – чужих / своего – чужого (лучше / хуже)».

Таблица 2

Культурный код	Характеристики/маркеры члена оппозиции <i>свой/свое</i>		
	Русск.	Рум.	Болг.
Соматический	глаз, плечи, тело, зуб	dinții (зубы)	око (глаз), крак (нога)
Пространственный	дом, овин, хата, болото, хижина	colibă (шалаш), soare (солнце)	-
Временной	-	-	-
Предметный	рубашка, горох, кафтан, сарафан, лычко, дровни, сермяга, сухарь	brânză (сыр/брынза), oală (горшок), cenușă (зола), ciocan (молоток), turtă (лепешка), cămașă (рубашка), ciubotă (сапог)	сирене (сыр/брынза), камък (камень), свински цървули (свиные постолы), яйце (яйцо)
Биоморфный (зооморфный и фитоморфный)	кураца, кулик,	olar, tată	куче (собака), Илия, Мара, коза
Духовный (социально-духовный)	-	-	бяло
Мифологический	-	-	-

¹³ В.В., Красных. Указ. раб., с. 6.

Таблица 3

Культурный код	Характеристики/маркеры члена оппозиции <i>чужой/чужое</i>		
	Русск.	Рум.	Болг.
Соматический	щека,	-	ръце (руки)
Пространственный	заморье, палаты	palat (дворец)	-
Временной	-	-	-
Предметный	ананас, саван, ремешок, сани, пирог	cârlig (клюка), colivă (кутья), topor (топор)	въже (веревка), кучешки цървули (собачьи постолы)
Биоморфный (зооморфный и фитоморфный)	мачеха	părinții (родители)	волк, брат, Алия, кон, мечка, съсед,
Духовный (социально-духовный)	пьян, работа, печаль, беда, горе,	pizmă (зависть), amar (горький)	
Мифологический	-	drac (черт)	-

«Свое» имеет особую градацию. Наиболее «своим» для себя является сам человек. Это хорошо отражено в приведенных поговорках: в одних из них об этом говорится с известной степенью иносказательности (1), в других – с обескураживающей прямоотой (2). Выделим следующие примеры для наглядности:

(1) русск. Как кафтан ни близок, а рубашка к телу ближе; рум. Soarele să-i soare și nu poate încălzi pe toată lumea (Даже само солнце не может согреть весь белый свет); Fiecare trage jăratul la oala (turta) sa (Всякий загребаёт жар под свою лепешку); болг. Всяка коза за свой крак (Каждая коза [заботится] о своей ноге); Всеки тегли чергата към себе си (Всякий тянет половик к себе);

(2) русск. Над чужой работой не надсаживайся! рум. Mai aproape dinții decât părinții (Зубы ближе, чем родители); болг. Не плачи на чужди гробища, да не останеш без очи (Не плачь на чужих могилах, не то без глаз останешься); Гори ли къщата на съседа, бягай да гасиш своята (Если горит дом соседа, беги гасить свой).

На первый взгляд, за некоторыми поговорками стоит довольно непривлекательный, на взгляд современного человека, смысл, но он вполне укладывался в наивную картину мира, основываясь на утилитарном опыте и имея свои практические объяснения. Например, вполне поддается

логическому толкованию последняя из приведенных выше паремий (болгарская). В болгарском языке есть два слова для обозначения соседей: *комшия* – ближайший сосед, который живет буквально через забор; *съсед* – сосед, который проживает в большем отдалении. При правильном понимании смысла этой паремии следует исходить из того, что именно ближайшие соседи должны первыми броситься на помощь друг другу. Данное пояснение, по нашему мнению, отчасти смягчает впечатление от не очень привлекательной и даже шокирующей, на первый взгляд, в нравственном отношении пословицы «Гори ли къщата на съседа, бягай да гашиш своята», поскольку здесь речь идет не о *комшии* – ближайшем соседе, которому надо броситься на помощь, а именно о категории *съсед*, у которого есть свои *комшии* – они и должны помогать ему в первую очередь. Так что в этой пословице содержится мудрый смысл и результат многовекового опыта жизни в общине.

Подводя общий итог (промежуточные выводы см. выше) относительно содержащихся в вышеприведенных таблицах маркеров культурного кода, которые представлены в русских, румынских и болгарских паремиях, связанных с проявлением провербиальных концептов «свой» и «чужой», необходимо отметить следующее: при относительно хорошей представленности маркеров соматического, пространственного, предметного, биоморфного, духовного культурного кода, чрезвычайно скудно представлены маркеры временного и мифологического кода (см. Таблицу 2 и Таблицу 3).

Справедливо считается, что ни в одном фольклорном жанре дух народа не выражен более явственно, чем в пословицах и поговорках. По мнению, например, В. А. Масловой, «культурная информация хранится во внутренней форме фразеологических единиц, которая, являясь образным представлением о мире, придает фразеологизму культурно-национальный колорит»¹⁴. В связи с этим можно привести огромное количество паремий у различных этносов. В данном случае ограничимся несколькими: В чужом кармане медяков не сосчитаешь (цыг.); Всадник на чужом коне сутулится (калм.); Всякий свою лодку смолит (карельск.); В чужой лодке рыба всегда крупнее (карельск.). Яркий национально-культурный колорит русских, румынских и болгарских паремий был представлен выше, в тексте настоящей статьи, в ходе анализа этнокультурных маркеров своих и чужих сквозь призму культурных кодов.

Анализируя означенные провербиальные концепты, мы обращались, прежде всего, к этнокультурной специфике языкового сознания, отражающего эти отношения, при этом вполне отдавая себе отчет, что наш анализ не

¹⁴ В. А., Маслова Указ, раб., с. 82.

дает абсолютно полной картины с указанной точки зрения и не претендует на исчерпывающие суждения об особенностях отражения этой оппозиции в соответствующих культурах. Данная сложнейшая многоаспектная тематика требует дальнейшего углубленного изучения.

Библиография:

1. А.А., Буевич. Язык сквозь призму культурных кодов. В: *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии*. Сб. статей по материалам XVIII междунар. научно-практ. конф. Ч. I. Новосибирск: СибАК, 2012, с. 97-102.
2. *Българска митология*. Енциклопедичен речник / Съст. А. Стойнев. София: Група 7-М+Логис, 1994. 398 с.
3. *Вековно наследство. Българско народно поетическо творчество*. Отбор и характеристика от М. Арнаудов. Т. III. София: Наука и изкуство, 1978. 684 с.
4. В.И., Даль. *Толковый словарь живого великорусского словаря*. В 4-х тт. Москва: Русский язык, 1978–1980.
5. Д., Дечева. *Тълковен речник с фразеологични съчетания*. София: Атлантис-КЛ, 1997. 892 с.
6. Е.В., Иванова. *Пословичные картины мира*. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2002. 156 с.
7. Е.В., Иванова. Фразеологическая репрезентация концепта. В: *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии*. Сб. статей по материалам Междунар. научно-практ. конф., № 12 (55). Новосибирск: СибАК, 2015, с. 46-51.
8. Т. Ф., Ефремова. *Толковый словарь русского языка*. Москва: Русский язык, 2000.
9. В.В., Красных. Коды и эталоны культуры. В: *Язык, сознание, коммуникация*. Сб. статей. Вып. 19. Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. Москва: МАКС Пресс, 2001, с. 5-19.
10. В.А., Маслова. *Лингвокультурология*. Москва: Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.
11. *Речник на българския език*. В 5 части. Съст. Геров Н. София, 1978.
12. *Славянские древности*. Этнолингвистический словарь. В 5-ти тт. Под ред. Н.И. Толстого. Москва: Международные отношения, 1995–2012.
13. Н.И., Толстой. О природе связей бинарных противопоставлений типа *левый – правый, мужской – женский*. В: *Языки культуры и проблемы переводимости*. Москва: Наука, 1987, с. 169-183.
14. *Dicționar de proverbe și zicători*. Alc. E. Grosu. Chișinău: Epigraf SRL, 2009, 352 p.
15. *Dicționar român-rus*. Alc. G. Bolocan, T. Medvedev, T. Voronțova. Moscova-București: Limba rusă, 1980.

Электронные источники

1. Dicționar explicativ al limbii române. В: [www://dexonline.ro](http://dexonline.ro) (дата обращения - 10.03.2017).
2. Dicționarul limbii române literare contemporane (DLRLC: 1955-1957). В: [www://dexonline.ro](http://dexonline.ro) (дата обращения - 10.03.2017).
3. <https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-94406.htm> (дата обращения - 12.05.2017).
4. [http://www.dexro.ro/sinonime/straîn](http://www.dexro.ro/sinonime/stra%C3%ABn) (дата обращения - 12.05.2017).
5. <http://www.onlinerechnik.com/duma/> (дата обращения - 12.05.2017).

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОСТЬ В ИСТОРИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ КИШИНЁВА. ЧУФЛИНСКАЯ ЦЕРКОВЬ.

Ольга ГАРУСОВА
Институт Культурного Наследия
e-mail: garusovaolga@mail.ru

Summary

In 2018 we have celebrated 160 years from the date when in Kishinev there has been opened a new church, dedicated to the Saint Martyr Theodor Thiron and built on money offered by the local merchants Anastas and Theodor Chiuflia. Since then the Cathedral bears this brothers' name among the people and this fact is able to develop such important sector of the Bessarabian community life as philanthropy. The article makes visible the sociocultural aspect in the history of making the Chiuflia Church. The author considers the church building to be a real embodiment of historical memory of Kishinev and a reflection of peoples' daily life, their perception of the world, behavioral and moral values of bygone epochs. In this context, the identity and vitallife of Anastas Chiuflia (his older brother Theodor died earlier) merits to be examined, paying more attention. Native from Greece, from a poor family, he became a prominent representative of commercial and industry estate of Bessarabia and one of the most well-known philanthropist. Founder of Theodor Thiron Church followed the historical tradition of temples' creation, existing in the Orthodox midst. But, besides his deep religious feelings, Anastas Chiuflia had also some personal motifs to express in such a visible form his gratitude to God for success in trade. The temple dedicated to the Saint Martyr Theodor Thiron was built by the local architect Luca Zaushkevich in the form of Greek Cross. In 1881 the building was reconstructed, taking characters of Byzantium and Russian style. One of the most beautiful, Chiuflia Church has become an architectonic landmark of Kishinev suburb. Contemporaries pointed out the beneficial effect of this Church over the moral state and culture of the inhabitants of this marginal area. Anastas Chiuflia has become well known not only as a founder of Theodor Thiron Church. According to his testament of 1870, all his great property was meant for charity in Greece and in Bessarabia.

Key words: *Anastasy Chiuflia, Theodor Thiron Church, philanthropy, historical memory.*

В Кишиневе еще сохранились здания, которые могут поведать об устройстве городского общества и людях минувших эпох, о культурных и

нравственных ценностях. Среди них особое место принадлежит построенным на средства частной благотворительности, важной составляющей общественной и культурной жизни XIX-начала XX вв.

История благотворительности в Бессарабии насчитывает множество имен людей разных сословий, национальностей и рода деятельности, активно занимавшихся, как мы бы сказали сегодня, социальным творчеством. Одни жертвовали значительные средства на создание школ и училищ, приютов для детей и престарелых, на содержание больниц, библиотек и музеев; другие помогали неимущей молодежи получить образование, оказывали материальную помощь обездоленным. На добровольные пожертвования построены практически все бессарабские храмы. Большинство бессарабских филантропов забыты и лишь в последние десятилетия вернулись из небытия имена наиболее крупных из них. Но одно имя никогда не исчезало из исторической памяти Кишинева.

В нынешнем году, 6 июля по старому стилю, исполнилось 160 лет со дня открытия церкви святого великомученика Феодора Тирона, выстроенной на средства купца Анастасия Чуфли по завещанию его старшего брата Феодора. Храм (ныне собор Феодоро-Тироновского монастыря) широко известен под вторым своим наименованием – Чуфлинский. Благодаря сохраняющемуся на протяжении полутора веков простонародному названию, мраморному памятнику, установленному в 1872 г. в церковной ограде, не кануло в Лету имя строителя церкви. Здание Чуфлинской церкви является не только памятником культового зодчества второй половины XIX века, но отражает важную веху в истории городской благотворительности. В этом отношении личность и жизненный путь А. К. Чуфли заслуживают специального исследовательского внимания.

Для ктитора Феодоро-Тироновской церкви, как и большинства православного купечества, благотворительность являлась органичной чертой мироощущения и образа жизни. Приоритетом пользовались пожертвования в пользу церкви, что объясняется высокой степенью религиозности торгового сословия. Особенно охотно жертвовали купцы на постройку и украшение храмов. Нужно сказать, что храм созидание являлось одной из исторически сложившихся благотворительных традиций всего православного населения Бессарабии. Обычно храмы строились на собираемые для этой цели пожертвования, нередко – со значительным денежным пособием отдельных частных лиц. Феодоро-Тироновская церковь – одна из немногих в Кишиневе, созданных на личные средства ктитора. У А. Чуфли имелись глубоко личные мотивы следовать традиции храм созидания.

Анастасий Константинович Чуфли (1801-1870), по национальности грек¹, родился в местечке Цепелев в провинции Эпир, в то время входившей в состав Греции. Выходец из бедной семьи, он рано покинул родительский дом; превратности судьбы привели его в Бессарабию, где прожил большую часть своей жизни, добился материального благосостояния, обрел славу щедрого филантропа и завершил свой земной путь. Свою родину, Грецию он помнил всегда.

Главным источником сведений о Чуфли служит опубликованная в 1875 г. статья священника Иоанна Бутука, посвященная Феодоро-Тироновской церкви, в которой со слов самого Анастасия Константиновича изложена его биография. Братья Чуфли занимались «для поддержания себя и домашних своих коммерческими делами» поначалу в Турции, затем, «преследуемые турецким правительством» переселились в 1817 г. в Молдавское княжество. Во время греческого восстания, когда на греков начались гонения, им посчастливилось бежать. Бутук так описывает поворотный момент в жизни братьев: «турецкая полиция напала ночью на дом, в котором помещались означенные братья Чуфли, тогда, прощаясь мысленно с родными, помолившись со слезами Богу, изливши горячие молитвы ко все милостивому Спасу и Пресвятой Его Матери – покровительнице и защитнице всех скорбящих и обремененных, они решились в одних легких платьях, босыми и нагими выскочить из своей квартиры задним окном и с опасностью для жизни купить себе свободу. Когда таким чудесным образом они спаслись, тотчас направились к границам Бессарабии»².

Чуфли осели в 1821 г. в Кишиневе, с начала гетерии «наводненном» знатными выходцами из дунайских княжеств. В отличие от известных греческих фамилий, о бедных беженцах мемуаристы того времени не оставили сведений. Но, именно они – будущие торговцы, ремесленники, арендаторы, банкиры – способствовали быстрому росту греческой общины, укреплению ее положения в хозяйственной жизни Бессарабии, установлению тесных связей с влиятельной диаспорой в Одессе. На первых порах, не имея средств к существованию и не зная «языка местного», братья Чуфли очень нуждались; коммерческую карьеру они начали разносчиками бубликов, затем прислуживали в кофейнях, затем занялись мелкой торговлей.

Кишинев, административный центр Бессарабии, притягивая людей торговых и предприимчивых, постепенно становился центром экономическим.

¹ В статье Г. Безвиконного *Biserica "Ciufli"* предположено, что братья Чуфли могли быть по происхождению «румыны из Македонии». К сожалению, это ошибочное мнение уже в качестве прямого утверждения, приводится в энциклопедии *Chişinău* и тиражируется в публичных СМИ.
² Бутук, И. Феодоро-Тироновская церковь. Кишиневские епархиальные ведомости. 1875. № 4. С. 163.

С целью развития торговли и промышленности, поощрения торгового сословия императорским указом в 1830 г. бессарабскому купечеству была предоставлена десятилетняя налоговая льгота. Очевидно, по льготе записались в купцы и Чуфли. В противоположность мелким торговцам, вернувшимся по истечении льготного срока, в мещанское сословие, Чуфли укрепили свое социальное положение. Благодаря коммерческим способностям и чутью, неутомимому труду и сильной воле – братья придерживались строгой экономии, отказываясь от многих жизненных благ – был накоплен стартовый капитал и куплен участок на Гостиной улице (ныне – митр. Варлаам), где селились преимущественно купцы, на площади перед Новым базаром (ныне – Центральный рынок). Место для предпринимательской деятельности было выбрано безошибочно: переместившийся из нижней части города торговый центр привлекал покупателей и торговцев со всего края. Братья умело воспользовались и новой десятилетней льготой, дарованной тем, кто с 1840 г. выстроит в Кишиневе дом или торговое заведение. На приобретенном участке Феодор построил каменный одноэтажный дом, а Анастасий – каменный одноэтажный флигель, оцененных в пять тысяч рублей серебром каждый. В 1841г. Чуфли числятся в списке кишиневских купцов как владельцы недвижимости, стоимость которой давала право на звание купца 2-й гильдии³. В домах поначалу был устроен трактир и торговые лавки; через несколько лет, прикупив смежные участки по ул. Болгарской, братья построили большой постоянный двор с гостиницей и ресторацией, пользовавшийся хорошей репутацией у приезжих. Благодаря отличной кухне, чуфлинский ресторан стал популярным у кишиневских гурманов.

Появление постоянного дохода открыло другой путь вложения и умножения капитала. Как и многие купцы того времени, Чуфли занялись арендой помещичьих земель, которые со временем приобретали в свою собственность. У Е. А. Бальша были куплены в Бендерском уезде селение Акуй, переименованное в Чуфлешты, и Катраник (Александрены) – в Яском (впоследствии – Бельцком) уезде. Феодор хозяйствовал в Акуе, а Анастасий вел торговые дела в Кишиневе. Он слыл человеком неподкупной честности и избирался оценщиком домовладений от городского купеческого сословия. Добившись определенного материального положения, – писал И. Бутук – Анастасий решил жениться, но старший брат предложил подождать, пока состояние не увеличится еще на 20 тысяч червонцев. Однако по достижении назначенной суммы, они решили ее удвоить, затем утроить. Приумножение капитала превратилось в некую самоцель, братьям так и не удалось устроить личную жизнь и оставить потомство. Чуфлинское состояние воплотилось в

³ НАРМ. Ф.75. Оп.1. Д. 1251. Л. 53.

дела благотворительности. Зимой 1854 г. Феодор «сильнейшим образом» простудившись в своем имении, заболел и умер. Перед смертью «он взял со своего младшего брата такого рода клятву, которой сей последний обязывался из части имущества, выпадавшей на долю старшего Феодора, построить в селе Акуе – своем имении, церковь во имя его ангела – св. великомученика Феодора Тирона»⁴.

Как истинный христианин, Анастасий, разделяя желание выразить в зримой форме благодарность своему ангелу-хранителю за чудесное спасение и жизненный успех, в том же году приступил к исполнению обещания. По совету губернатора Бессарабии П. И. Федорова и архиепископа Кишиневского и Хотинского Иринарха, он решил возвести церковь в Кишиневе. Для постройки была выбрана большая площадь, где продавались дрова, в самом начале Московской улицы. Население тогдашней городской окраины нуждалось в близко расположенном храме. Православные, верующие посещали находившуюся на большом расстоянии Свято-Георгиевскую церковь. Выбор места объяснялся и крайней необходимостью духовного просвещения жителей маргинальной части города. Расположенный за площадью район именуемый Кавказ, представлял собой скопление домиков, разбросанных по кривым и узким улочкам, и лепившихся вокруг обрывов хижин бедняков. Здесь проживали мелкие торговцы, ремесленники, и «самый бедный и вместе самый испорченный класс кишиневских жителей», чье «нравственное и умственное состояние – по словам И. Бутука – находилось в большом упадке, на самой низшей степени развития. Вся жизнь их была связана с бесчисленными суевериями и предрассудками»⁵.

В августе 1854 г. кишиневский городской архитектор Лука Заушкевич составил проект Феодоро-Тироновской церкви. Очевидно, архитектурный замысел был согласован с ктиторм – форма храма напоминала греческий крест. В течение двух лет Анастасий Чуфли заготавливал необходимые строительные материалы, а когда приступили к возведению здания, лично контролировал ход работ. Постройка обошлась в 30 тысяч рублей (по другим сведениям – 40 000 руб.).

Церковное здание имело форму равностороннего греческого креста, по принципу которого строились византийские храмы, с двумя большими куполами над нефом и одним над высокой колокольной. В течение многих лет купола окрашивались в зеленый цвет. Иконы были написаны в византийском стиле, а внутренние стены расписаны под мрамор. Церковный двор был отгорожен каменной оградой с деревянной, окрашенной зеленой

⁴ Бутук, И. Idem. С. 164.

⁵ Ibidem. С. 167.

краской решеткой, обсажен двумя рядами деревьев. Бывшая дровяная площадь, названная Чуфлинской, была благоустроена, был разбит сквер, здесь проводились праздничные увеселения для простого народа.

Современники считали Феодоро-Тироновскую церковь одной из красивейших в городе «по внутреннему и наружному виду». Построенный на возвышенности, храм словно парил в воздухе над скопившимися у подножия холма домиками, и был виден издалека, со всех его окружавших сторон. Церковное здание, ставшее одной из архитектурных доминант Кишинева, преобразило городское пространство, изменив периферийное положение предместья. В новый храм перешла часть верующих из Свято-Георгиевской церкви, в числе которых и ее ревностный прихожанин, и щедрый жертвователь А. Чуфли. Новообразованный приход состоял из 915 человек, в 1869 г. он насчитывал 2265, а в 1875 – 2719 прихожан⁶. При церкви была организовано училище. Первый священник, Иоанн Бутук отмечал благотворное воздействие храма на нравственное состояние жителей.

С течением времени церковь перестала вмещать всех верующих, во время воскресных служб случалась «давка, теснота, доходившие иногда до безобразия»⁷. В 1881 г. здание с трех сторон было расширено за счет пристроенных помещений, над которыми соорудили новые купола. После реконструкции церковное здание увеличилось примерно в три раза и обрело новый архитектурный, стиль, русско-византийский. Феодоро-Тироновская церковь всегда оставалась действующей; служба в ней не прерывалась даже в суровые годы борьбы с религией. С закрытием кафедральной Рождественской церкви, она была возведена в ранг собора.

Анастасий Чуфли ушел из жизни 18 сентября 1870 года. Торжественное отпевание совершилось 20 сентября при большом стечении народа и многочисленном участии духовенства архиепископом Кишиневским и Хотинским Антонием вместе с митрополитом греческим Иерофеем, жившим на покое в Кишиневе. По разрешению Святейшего Синода, он был похоронен в устроенном на правой стороне церкви склепе, в котором покоился перенесенный в 1859 г. с городского православного кладбища прах Феодора.

Примечательно, что о А.К. Чуфли кишиневцы знали лишь в связи с постройкой Феодоро-Тироновской церкви. Автор газетного некролога сетовал, что «с личностью покойного, а в особенности с его биографией, мы очень мало знакомы, чтобы передать что-либо печати»⁸. На церемонии

⁶ Petrovici, T. Monografia bisericii Sf. Teodor Tiron "Ciufli" din Chișinău. Chișinău. 1933. P.9.

⁷ Торжественное освящение Кишиневской Феодоро-Тироновской церкви. Кишиневские епархиальные ведомости. 1881. № 24. С. 1170.

⁸ К. Некролог. Бессарабские областные ведомости. 1870. 22 сентября.

погребения, между прочим, говорилось, что Чуфли «не отличался ни блестящим образованием, ни поприщем общественной деятельности, которые могли бы ему доставить громкую известность. Тихая и скромная жизнь его была посвящена на один род общественной пользы – торговые промыслы, которые он вел с неподкупной честностью. Достоинство служа в этом звании, он всегда поставлял для себя девизом нравственно христианскую жизнь, любовь и сострадание к другим, выражавшиеся последовательным рядом христианской благотворительности»⁹. Последнее принесло Чуфли, не менее громкую, нежели ктиторство, но не столь долговечную, посмертную славу.

В мае 1868 г. Чуфли составил духовное завещание, частично введенное в действие после утверждения областным гражданским судом Бессарабии. Так, на проценты от пожертвованной завещателем суммы учились два ученика в Кишиневской гимназии и содержались четыре кровати для неимущих больных в городской больнице. Ранее он обязался с 1867 г. в течение 10 лет ежегодно выделять на учреждение Эллинского национального флота тысячу рублей. Благотворительная деятельность А. Чуфли была отмечена различными наградами. За постройку церкви св. вмч. Феодора Тирона он был награжден орденом святой Анны 3-й степени; за пожертвования в пользу города – орденом Станислава 3-й степени и званием почетного потомственного гражданина Кишинева – высшим городским сословным званием, считавшимся наиболее престижным для купечества; греческое правительство наградило его орденом Спасителя 3-й степени. Согласно обновленному в 1870 г. духовному завещанию¹⁰, все свои сбережения, кроме суммы, выделенной родственникам и некоторым его служителям) А.К. Чуфли оставил на благотворительность. Он умер очень богатым человеком. Недвижимое имущество в Кишиневе, наличные денежные суммы, около 9 тысяч десятин земли и 656 десятин леса в поместьях в общей сложности были им оценены в 200 тыс. рублей серебром. По воле завещателя, наиболее значительная часть средств – доходы от недвижимого имущества и проценты от положенного в банк капитала – предназначалась в Грецию. Здесь Чуфли следовал принятой у проживавших в Кишиневе и Одессе греков традиции. Кроме сильного национально-патриотического чувства, свое влияние оказывали и личные качества благотворителя, его семейное положение. «Греческие» денежные суммы жертвовались преимущественно в Эпир: в цепелевскую церковь Св. Николая и на содержание доктора, на раздачу денег беднейшим вдовам и сиротам и на содержание учившихся в высших учебных заведениях сирот и детей бедных родителей, уроженцев местечка. Также были определены конкретные суммы

⁹ Б/п. Некролог. Кишиневские епархиальные ведомости. 1870. № 19. С. 539.

¹⁰ НАРМ. Ф. 65. Оп. 1. Д. 1325. Л.31-33.

«на усиление средств» политехнической школе и академии наук в Афинах, «новоучреждаемых греческих гимназий в Турции и пр. Спустя три десятилетия представители бессарабского губернского земства спровоцировали нашумевшее, так называемое, «чуфлинское дело», в ходе которого была предпринята попытка изменить некоторые пункты завещания, в частности, касающихся Греции назначений¹¹. Но личная добрая воля благотворителя считалась неоспоримой.

Средства, пожертвованные Чуфли на «общее благо» Бессарабии, хотя и составляли, по подсчетам современников, треть от общей суммы, также были солидными. Завещатель распределил их следующим образом: содержание «на вечные времена» в кишиневской городской больнице бесплатных кроватей для бедных больных, которые бы «именовались кроватями потомственного почетного гражданина Анастасия Чуфли»; учреждение именных стипендий «двум способнейшим и усерднейшим воспитанникам из бедных сирот» кишиневской гимназии и на их последующее обучение в высших учебных заведениях; на усиление средств народных училищ; ежегодная выплата Феодоро-Тироновской по 50 руб. сер. священникам, которые два раза в год будут служить панихиду по ктитору, и 150 руб. сер. – «на исправное содержание церкви и церковных часов»¹².

Непременные распоряжения купеческих «духовных», которыми порой и ограничивались благотворители первой половины века, включали выделение денежных суммы нищим «на помин души», в пользу церкви, на единовременные пособия бедным. Все это есть и в чуфлинском завещании, где, между прочими, предписано душеприказчикам освободить на год от уплаты налогов крестьян, проживавших в Чуффлештах и Александренах. Однако, наряду с традиционными «милостынями», Чуфли определил новые благотворительные цели в соответствии с просветительными веяниями пореформенного времени. Знаменательно, что касаются они, прежде всего, образовательной сферы.

Чуфлинское наследство стало основанием, выражаясь современным языком, перспективного благотворительного проекта, «работавшего» более полувека. Из отчетных документов душеприказчиков следует, что благотворительные расходы были немалыми и постоянно росли. На средства А. Чуфли к началу XX в. получили гимназическое и высшее образование более сорока человек. Назовем лишь одного чуфлинского стипендиата – знаменитого кишиневского доктора Тому Чорба. В городской больнице количество кроватей для бедняков увеличилось до тридцати

¹¹ См.: Гарусова, О. Чуфлинское дело. Ежегодник Института межэтнических исследований АН РМ. 2006. С. 158-161.

¹² Ibidem.

шести; было построено греко-русское церковно-приходское училище имени Анастасия Чуфли; выдавались пособия разным народным училищам; ремонтировалась и перестраивалась Феодоро-Тироновская церковь, на обновление и расширение которой в 1881 г. душеприказчики выделили 2 000 руб. С 1908 года, когда управление имуществом Чуфли перешло из ведения душеприказчиков к административному управлению, расширился круг благотворительных действий. Стали выдаваться единовременные пособия бедным воспитанницам женских гимназий и прогимназии Гейкинг, оказывалась денежная помощь детской больнице, Гербовецкой общине и пр. В 1911 г. постановлением городской думы двум приходским училищам было присвоено имя почетного гражданина Кишинева А. К. Чуфли. «Не имея детей и даже ближайших родственников, он заблаговременно распорядился частью своего состояния таким образом, что имя его никогда не умрет для края» - писал современник¹³.

Действительно, в ряду кишиневских благотворителей Анастасию Чуфли отведено особо почетное место. В исторической ретроспективе его многоаспектный филантропический проект, включавший как простейшие формы благотворительности, так и призванные способствовать развитию образования и медицины, показывает возможности частной благотворительности в решении социальных проблем. Деятельность выдающихся бессарабских филантропов определяло осознание драматического противоречия между личным богатством и народной нуждой. Откликаясь на культурно-просветительные потребности общества, считая себя обязанными передавать часть средств неимущим, благотворители не только содействовали смягчению остроты социальных вопросов, но оказали реальную разностороннюю помощь и моральную поддержку тысячам бессарабцев.

Библиография

1. Bezviconi, Ghorghe, *Biserica "Ciufli", Din trecutul nostru*. Chișinău, 1934, februarie, 23-24.
2. Бутук, Иоанн, *Кишиневская Феодоро-Тироновская церковь*. Кишиневские епархиальные ведомости, 1875, № 4, 159-168.
3. Гарусова, Ольга, *Чуфлинское дело*. Ежегодник Института межэтнических исследований АН РМ, 2006, С. 158-161.
4. *Некролог*. Бессарабские областные ведомости. 1870, 22 сентября.
5. НАРМ. Ф. 65. Оп. 1. Д. 1325.
6. НАРМ. Ф.75. Оп.1. Д. 1251.
7. *Некролог*. Кишиневские епархиальные ведомости. 1870, № 19, 539-542.

¹³ К. Некролог. Idem.

8. Nesterov, Tamara, *Catedrala sf. mare mucenic Teodor Tiron*. Chișinău. Enciclopedie. Chișinău: Poligrafic, 1997, 120.
9. Petrovici, Teodor, *Monografia bisericii Sf. Teodor Tiron "Ciufli" din Chișinău*. Chișinău, 1933.
10. *Торжественное освящение Кишиневской Феодоро-Тироновской церкви*. Кишиневские епархиальные ведомости. 1881, № 24, 1168-1170.

Anexe

Фото 1. Кишинев начала XX в. <http://oldchisinau.com/kladbishha-cerkvi-sinagogi/starye-cerkvi-kishinova/sokhranivshiesya-cerkvi/chuflinskaya-cerkov-cerkov-sv-feodor/chuflinskaya-cerkov-fotografii/>

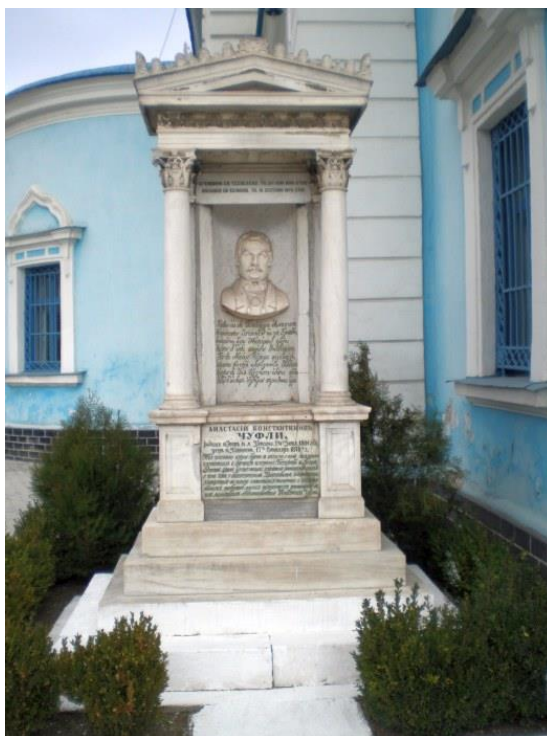

Фото 2. Памятник А.К. Чуфли. Ibidem.

Фото 3. Чуфлинская церковь в начале XX в. Ibidem.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КУЛЬТУРЫ ПОВСЕДНЕВНОСТИ МЕЖВОЕННОГО КИШИНЁВА (1920-х гг.) В ФЕЛЬЕТОНАХ РУССКОЯЗЫЧНЫХ ПЕРИОДИЧЕСКИХ ИЗДАНИЙ КАК ЭЛЕМЕНТ ЭТИЧЕСКОГО И ОБРАЗНО-ЭМОЦИОНАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ МОЛДОВЫ

Ирина ИЖБОЛДИНА,
науч. сотрудник Центра Этнологии
Институт Культурного Наследия,
e-mail: ijboldinairina@gmail.com

Summary

The issue of daily life is revealed in the course of text analysis of the motives and images of artistic and "semi-artistic" works of the Russian press in interwar Chisinau. The culture of this period is a rather complex, contradictory and under searched phenomenon. Due to its historical distance, under the conditions of dramatic changes of values, many realities and meanings of everyday culture, reflected only in the scientific historical repertoire, inevitably disappear from a modern man's perception. Therefore, the artistic and artistic-journalistic materials from the periodicals (newspapers, magazines) of that time are so valuable: Essays, satires, feuilletons about "current affairs" etc. - all these texts represent the diverse sides of the Chisinau daily life in the 1920s. In the interwar period only in

Chisinau and Bucharest (at different times and at different intervals) about 40 newspapers and magazines in Russian were released. They used to publish artistic and artistic-journalistic works, including those by Russian emigre writers. A.M. Fedorov, M.A. Aldanov, K.D. Balmont, I. A. Bunin, B. Zaitsev, A. Averchenko, I. Lukash, I. Severyanin, Teffi, A. Cherny, I. Shmelev, A. Bartenev, A. Yablonovsky and S. Yablonovsky, M. K. Pervukhin, V. I. Nemirovich-Danchenko and many others regularly published their works in the local newspapers. In their "feuilletons" (which also include almost all genres of small prose) we can find the plots reflecting the moral and moral norms of Chisinau society - that is, its ethical components. Close correlation of the literature with the real everyday history, presented in Russian periodicals, gives them documentary authenticity.

Crucial transformations in the traditional system of humanitarian knowledge that have occurred since the beginning of the 21st centuries stimulated interest in the culturological methods of considering the phenomenon of "everyday life" and switching the attention of humanitarians to; objects that were considered to be marginal: personal life, the world of "everyday routine" - everyday life. With this in view, the actualization of the culturological

potential of the Russian press as a "keeper" of certain images and impressions of urban culture (Chisinau), as an ethical and emotional component of the national heritage, is not only a prospective way of the recognition of everyday life, but also an effective strategy of self-cognition. Man, information, communication, creativity, heritage are the fundamental bases of culture, that form sophisticated structures of everyday life as information communication system, condition and support, in its turn, and the variety of representative texts.

Keywords: *Culture of everyday Life, feuilletons, periodic printing, the interwar period, cultural heritage.*

Понятие *культура повседневности* – *Cultura cotidianului, Culture of everyday Life, Alltagskultur, Culture de la vie quotidienne*, вышедшее из глубин философской науки, рассматривалось в контексте категории бытия как элемент антиномии «будни-праздники»¹. Глобальные трансформации в традиционной системе гуманитарного знания, произошедшие с начала XXI вв., стимулировали интерес к культурологическим методам освоения феномена «повседневность» и переключение внимания гуманитариев на предметы, ранее считавшиеся маргинальными (частная жизнь, мир чувств, «повседневной рутины» – обыденности). Начиная с философии Эдмунда Гуссерля (1859–1938),² когда ведущим понятием в его научном подходе стал «жизненный мир» и далее, в работах западноевропейских ученых: Ж. Бодрияра, М. Шульца, К. Липа, Х. П. Бардта, Х-М. Албертмайер-Бинген.³ Сегодня в гуманитарной науке накоплен значительный опыт исторических, философских, культурологических исследований: различных реалий повседневной жизни отдельных эпох, регионов; социальных групп, зафиксированных в документальных свидетельствах.⁴ Однако реконструкция повседневности не так проста, поскольку эта сторона действительности очень широка. Культура повседневности – понятие всеохватное⁵. Виднейшая российская

¹ Культурология, XX век, Москва, 1998, с. 122.

² Гуссерль, Э. *Логические исследования. Картезианские размышления. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Кризис европейского человечества и философии.* Философия как строгая наука, М., 2000.

³ Так, в европейской науке, это работы: Lipp, C. *Alltagskulturforchung, Sociologie und Geschichte. Aufstieg und Niedergang eines interdisziplinären Forschungskonzepts.* In: *Zeitschrift für Volkskunde.* 1993. 89 Jg. Hf. 1.; S. Albersmeyer-Bingen H. M. *Common sense. Ein Beitrag zur Wissenssoziologie.* Bonn, 1985.; Schulze M. (ed.) *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Micro-Historie.* Eine Diskussion. Göttingen, 1994.; Bahrtdt H.P. *Grundformen sozialer Situationen. Eine kleine Grammatik des Alltagslebens.* München, 1996. Baudrillard Jean. *Le système des objets,* Paris, Gallimard, 1968.

⁴ Juncker, B. *The Value of Art and Culture in Everyday Life: Towards an Expressive Cultural Democracy.* In: *The Journal of Arts Management, Law, and Society.* USA. Department of Arts Administration University of Kentucky. Vol. 46. 2016, p. 23-242.; Storey, J. *From Popular Culture to Everyday Life.* London: Routledge. 2014.

⁵ Кондаков, И., *История культуры повседневности России.* СПб. 2000. In: <http://www.countries.ru/library/methoda/pr13.htm>.; Луков В.М. *Культура повседневности.* In: «Знание, Понимание. Умение». 2008.; Марков, Б.В., *Культура повседневности: учебное пособие по специальности «Культурология»:* Изд. Дом «Питер», 2008.; Махлина, С.Т., *Семиотика культуры*

исследовательница повседневности Н.Н. Козлова писала, что повседневность – это целостный социокультурный жизненный мир, представляющий в функционировании общества как «естественное самоочевидное условие человеческой жизнедеятельности».⁶

Повседневность – настолько многообразна в своих проявлениях, что исследователи расходятся в ее понимании и определении – это сама жизнь индивида, влияние ее на общественный строй; «повседневность» – это, прежде всего, именно способ конструирования реальности⁷. Именно приметы определенного времени (элементы одежды, произведения искусства, портреты политических и культурных деятелей, речевые обороты, предметы быта, географические названия и пр.) являются главным критерием в распознавании конкретного исторического времени и национальной принадлежности. Передает и сохраняет особенности культуры повседневности какого-либо исторического времени слово – литература. Мы также будем рассматривать «культуру повседневности» как один из критериев и источников познания и изучения жизни человека на определенном этапе его развития, а именно в 1920–е гг. межвоенного периода Бессарабии.

Культура этого периода – довольно сложный, противоречивый и малоисследованный феномен. В силу исторической удаленности, в условиях масштабной смены ценностных ориентаций, многие реалии и смыслы повседневной культуры, отраженные лишь в научном историческом репертуаре, неизбежно исчезают с горизонта восприятия современного человека. Поэтому так важно для нас художественное и художественно-публицистическое наследие периодических изданий того времени: газет, журналов. Очерки, эссе, сатиры, фельетоны «на злобу» дня и пр. – все это тексты, репрезентирующие многообразные стороны кишиневской повседневности. В межвоенный период только в Кишиневе и Бухаресте (в разное время и с различной периодичностью) выходит около 40 газет и журналов на русском языке, публиковавших произведения художественной и художественно-публицистической литературы, в том числе и русских писателей-эмигрантов. Александр Федоров восклицал: «В Кишиневе пишут, как говорят, пишут не только в местных газетах, но и в полных собраниях сочинений свои кишиневские балзаки и жорж санды. В Кишиневе такое обилие гениев, что даже скумбрию в

повседневности. Москва: Алетей, 2009; Скопинцева Т.Ю., *Теория и история культуры повседневности России*: учебное пособие. Оренбург: ОГУ, 2010.

⁶ Марков, Б.В., *Культура повседневности*: учебное пособие по специальности «Культурология»: Изд. Дом «Питер», 2008.

⁷ Барбакова, К.Г., Мансуров, В.А., *Проблема повседневности и поиски альтернативной теории социологии*. In: ФРГ глазами западногерманских социологов: Техника - интеллектуалы - культуры. М., 1989, с. 296-392.

лавке заворачивают в поэтические творения...»⁸. Надо отметить, что эти издания, в большинстве своем, существовали относительно недолго и были предназначены преимущественно местному читателю, однако, в целом, создавали непрерывный многоголосый культурно-информационный поток. Вот, к примеру, некоторые из них:

- «Бессарабия» (Кишинев, 1919–1923), «Бессарабский вестник» (Кишинев, 1919), «Бессарабская мысль» (Кишинев, 1924), «Бессарабская почта» (Кишинев, 1922–1938), «Бессарабская жизнь» (Кишинев, 1924–1925), «Бессарабский листок» (Кишинев, 1932), «Бессарабский телеграф» (Кишинев, 1925–1933), «Бессарабские новости» (Кишинев, 1925–1926), «Бессарабское слово» (Кишинев, 1924–1924), «Наша жизнь» (Кишинев, 1925–1926, 1935), «Наше слово» (Кишинев, 1920–1923), «Наше время» (Кишинев, 1931–1938) и журналах «Ракета» (1922–1930), «Сула» (1920), «Золотой петушок» (1934) (Кишинев) и др..
- В Бухаресте, с одновременным репринтным тиражом в Кишиневе, издавались газеты на русском языке: «Наша речь» (1922–1938), «Бухарестский голос» (Бухарест, 1922), «Бухарестские новости» (Бухарест, 1922), журнал «Неделя» (1924–1925) и др. Основные читатели этих бухарестских газет – жители Кишинева и бессарабских городов.

Здесь, в Кишиневе и в Бухаресте происходит процесс, своего рода, обогащения местной русской литературы, связанный с пребыванием в «бессарабской эмиграции» большого количества известных русских писателей, публицистов, театральных деятелей, особенно в начале 1920-х годов: творчество которых влияло на местную культурную деятельность. Постоянными авторами местных газет были как знаменитые русские писатели, находящиеся в эмиграции, так и известные в свое время и почти забытые сегодня авторы:

- А.М. Федоров, М.А. Алданов, К.Д. Бальмонт, И.А. Бунин, Б. Зайцев, А. Аверченко, И. Лукаш, И. Северянин, Тэффи, А. Черный, И. Шмелев, А. Бартенев, А. Яблоновский и С. Яблоновский, М.К. Первухин, В.И. Немирович-Данченко, А. Гессе, С. Ларин, Lolo (Мунштейн), П. Пильский, и мн. др.

Местные авторы (бессарабские литераторы), которые отправляли также свои публикации и в европейские эмигрантские газеты Парижа, Берлина, Риги:

- Алла Разу, Василий Лашков, Лери, Жак Нуар (Окснер). Анатолий Вершховский, Дядя Митяй, Борис Ямогло и др.

⁸ Федоров, Александр М, *Кишиневские негативы*. В: «Наша речь». Бухарест, 1924, № 170, с. 3.

В русскоязычных газетах Кишинева и Бухареста литература представлена была малыми жанрами: кроме постоянно присутствующих фельетонов, публиковались эссе, очерки и рассказы. В литературных отделах газет представлены почти все виды сатирических жанров: памфлет, пародия, эпиграмма, басня, шарж, карикатура, анекдот, а также театральные рецензии и литературно-критические обзоры. Обращает на себя внимание явное преобладание сатирических фельетонов – в прозе и в стихах – все они отражали новостные события, в основном местного характера или местные интерпретации зарубежных новостей.

Периодическая печать русской эмиграции (в потоке которой существовала, и румынская периодика на русском языке о которой идет речь) существовала в едином культурном пространстве, объединенная, в первую очередь, творческой судьбой своих авторов (русских журналистов, писателей, культурных деятелей), многие из которых одновременно сотрудничали с несколькими изданиями на разных концах русского Зарубежья. Ярким примером такого рода изданий служит международный авторский состав газеты «Наша речь», Бухарест-Кишинев (1922–1938): М.А. Алданов, Ю. Александровский, Дон Аминадо, К.Д. Бальмонт, А. Бартнев (Лондон), К.П. Бельговский (Прага), Г. Блок, И.А. Бунин, В. Бурцев, Н. Волковиский, А. Вольский, Анатолий Гессе (Берлин), С. Горный. С.М. Гутник, В. Жаботинский, Б. Зайцев, И. Звездич, Г. Инсаров, Б. Ирецкий, А. Каренин, С.М. Кельничнин, С. Кречетов, А. Куприн, С. Ларин (Вена), И. Лернер, LOLO (Ницца), Лоэнгрин, Ив. Лукаш, Л. Неманов (Париж-Женева), В.И. Немирович-Данченко, Жак Нуар, Петр Пильский, Н. Роцин, Н. Саблин, И.Б. Сквирский (Тель-Авив), И. Сургучев, Проф. В. Тотомианц, Тэффи, А.М. Федоров, С. Федорович, А. Чернов (Нью-Йорк), И. Шмелев, С.Ф. Штерн (Париж), И. Эйгер (Иерусалим), С. Яблоновский и др.

Так, в многожанровых публицистических сочинениях – фельетон, очерк, памфлет, эссе и пр. – представлена «культура повседневности», характеризующая жизнь в местном социокультурном пространстве (бессарабская окраина Румынского государства в период его новой территориальной формации – România Mare). Причем представлена, как с точки зрения русских литераторов (эмигрантов) – представителей иного измерения: национальной, социальной, культурной общности (как, например, А.М. Федоров, А.Т. Аверченко и др.), так и коренных бессарабцев – жителей двух художественных миров: русского и румынского (Л. Добронравов).

Фельетоны русскоязычных газет Кишинева служили настоящей трибуной, где звучали мотивы местной «культуры повседневности». Газета «Бессарабское слово» в номере от 17 мая 1927 г. приводила такую статистику

национального состава бессарабской столицы: «всего в городе насчитывалось 110 000 жителей, из них: 43 450 румын, 45 209 евреев, 12 675 русских, 1 281 украинец, 370 болгар, 108 сербов».⁹

Повседневность Кишинева 1920-х гг. в силу революционных исторических событий «разорвана» (Н. Козлова), она не является самостоятельной. Повседневность не столько растет снизу, сколько оформляется сверху. Динамика повседневности Кишинева никак не объясняет общую социокультурную динамику Румынского королевства (т.е. всей страны в целом). Для большей части городского населения Бессарабии, особенно Кишинева, повседневность строится еще на традиционных ценностях прошлой эпохи, для значительной части населения Кишинева повседневность есть традиционность. Повседневность, как и культура в целом, создается на пути догоняющей модернизации.

Фельетоны – по законам жанра носят критический, нередко комический, в т. ч. сатирический характер. Написаны в легкой, непринужденной манере скептических размышлений на актуальные вопросы сегодняшнего дня («на злобу дня»). Тематика фельетонов и отражала некоторые аспекты культуры повседневности межвоенного Кишинева 1920-х. Мы не станем перечислять всю тематику (понятно, что речь идет об отражении социальной, культурной, политической повседневности), разве что для примера, остановимся на некоторых темах. Во-первых, концептуальной в ракурсе нашего исследования, «Кишинев – провинция: тихая, сонная (т.е. слишком спокойная), где все замирает, в том числе и культурная жизнь»¹⁰. Кишинев не раз упрекали в том, что он находится в состоянии «культурной спячки». Об этом писали русские литераторы Аркадий Аверченко, Александр Федоров, Анатолий Вершховский.

Леонид Добронравов¹¹ (1887–1926, Париж) регулярно публиковал свои фельетоны, рассказы, критические эссе в газете «Бессарабия», выходящей под его редакцией с 1919 по 1923 гг.¹² Так в очерке цикла «Из Петрограда в Бессарабию» впервые обращается к теме «жизнь в Кишиневе», среди прочего характеризуя его обитателей: «Кишиневский житель – существо по преимуществу жалующееся. Там, где иной молчал бы, стиснув зубы и накопляя праведный гнев – кишиневец хлопает, хнычет, стонет о дороговизне, о тяжелой

⁹ «Бессарабское слово», № 126 (17 мая), 1927, с. 2.

¹⁰ Штефан Чобану в своей книге «Кишинев» также говорит о «культурной спячке», в которой пребывает Кишинев («somnolență culturală») по отношению к другим румынским провинциям. In: Ciobanu Ștefan, *Chișinăul*. Ed. Comisiuni monumentelor istorice. Secția din Basarabia, 1925.

¹¹ В истории культуры Бессарабии этого периода Леониду Михайловичу Добронравову, которого бессарабцы называют двойным именем - Добронравов-Донич, принадлежит особое место. Русский, а затем и румынский писатель, публицист, драматург, режиссер, он много и плодотворно работал в бессарабских газетах: в русских и румынских изданиях.

¹² Это ежедневная общественно-политическая, литературная и экономическая газета, орган национал-либеральной партии, издается в Кишиневе.

жизни и т.д. и т.д., как будто не в силах поднять голову и окинуть взглядом и то, что лежит вне его курятника»¹³. Также безжалостно критично он оценивает художественный уровень местного искусства: «Увы, в Кишиневе отсутствует свободная художественная конкуренция, артистическое соревнование, благодаря незначительному количеству лиц, претендующих на высокое звание художника, артиста. От этого у нас нет развитой художественной жизни, художественной атмосферы. От этого обыватели, присосавшись к искусству, с каждым разом хуже поют, хуже играют. <...> И когда они «занимаются» искусством, они нагло и самоуверенно пародируют, искажая великие образцы, они оскверняют искусство уже одним тем, что приближаются к нему».¹⁴

Аркадий Аверченко (1881–1925, Прага) написал серию очерков, составивших цикл «Бессарабия»¹⁵. Создавались эти очерки в процессе утомительных разъездов по глухим провинциальным бессарабским городкам, отсюда исходит саркастический тон описаний. Аверченко создает образ бессарабской провинции, так разительно отличавшейся от Европы: «...во всей Европе нет столько грязи, как в вашей Бессарабии. Его описания состоят из длиннейших, язвительных перечислений: бытовых неудобств бессарабских отелей, где «поверхность кровати, как поверхность всей Бессарабии – состоит из двух топографических измерений: холмы и долины, отсталых захолустных порядков». Писатель называет бессарабцев «туземцами эскимосского типа» и т. Начиная повествование очерков он пишет: «Зачем нам американская Калифорния, когда мои читатели имеют свою богатейшую золотую Калифорнию под боком, еще более сытную, чем американская... Благословенный край!», и резюмирует: «Когда один бессарабец в купе вагона гордо заявил мне, что Бессарабия – золотое дно, я согласился с ним не на половину, а в полной мере: – Золотое то золотое – это верно, но и «дно» – тоже верно. Ах, как верно!».¹⁶

В огромном литературном наследии Александра Митрофановича Федорова (1868–1949, София)¹⁷ есть место описаниям бессарабской повседневности 1920-х годов. «Кишиневские негативы» – серия очерков, опубликованных

¹³ Добронравов, Леонид. *Из Петрограда в Бессарабию*. В: «Бессарабия». Кишинев, 1920, № 136, с.2.

¹⁴ Добронравов, Леонид. *Из Петрограда в Бессарабию*. В: «Бессарабия». Кишинев, 1920, № 136, с.2.

¹⁵ Аверченко, Аркадий, *Бессарабия. Юмористические очерки Аркадия Аверченко. Бессарабские отели*. В: «Наша Речь», 1923 г, № 295, с.2.

¹⁶ Аверченко, Аркадий. *Ibidem*, № 295, с.2.

¹⁷ А. М. Федоров интенсивно печатался в заграничных эмигрантских изданиях: «Русская мысль» (София, Прага), «Общее дело» (Париж), «Возрождение» (Париж), «Руль» (Берлин), «Сегодня» (Рига), «Перезвоны» (Рига), «Русские записки» (Париж) и др. Однако, практически неизвестен широкий пласт его литературного творчества, связанный с русскими газетами Кишинева («Бессарабия», «Бессарабское слово») и Бухареста (газеты «Бухарестские новости», «Наша речь», журнал «Неделя»). А.М. Федоров являлся одним из самых плодотворных авторов литературного раздела газеты «Наша речь», где он регулярно помещал рассказы, очерки, мемуары, стихотворения и, конечно же, свои блистательные переводы с румынского (М. Эминеску, Н. Крайника, А. Влахуцэ и др.), болгарского (И. Вазова, С. Чилингирова и др.).

в бухарестской газете «Наша речь» в форме писем (всего 13 писем) о путешествии в Кишинев, написанные А. М. Федоровым в июле-сентябре 1924 года в Кишиневе¹⁸. В его описаниях Кишинев – город, пестреющий «своими стенами, кровлями и колокольнями, и куполами церквей».¹⁹ Где по улицам «дребезжат старые фэтоны, нарушая покой сонного города»²⁰: «такая тишина, такое спокойствие, после кипучего Бухареста!». Художественные очерки Федорова содержат уникальные документальные сведения. Тут же лирическим вступлением автор вводит реальных персонажей кишиневской жизни: как, например, глава футбольного кишиневского ведомства г. Кадриан (Кодрян), которого встречает ликующая толпа. Мы узнаем, что футбол в Кишиневе пользуется необыкновенной популярностью: «Футбол – смысл и цель жизни всех, в ком бьется живое сердце. Футбол победил все науки и искусства; верные поклонники футбола грезят им во сне и наяву... Словом, футбол – это не только знамение времени, это вместе с тем и знамя его, а футбольные герои затмевают всех остальных».²¹ Федоров, как истинный интеллигент и поэт ироничен по отношению к этому новому для своего времени увлечению, но он достаточно точно подмечает особенности городской жизни Кишинева, атмосферу нового времени. Также документально точно воспроизводит Федоров литературную атмосферу Кишинева 20-х гг.: «Кишинев изобилует талантами мужского, женского и среднего рода. Поэты, беллетристы, артисты... кишмя кишат на улицах и в кафе. Всюду гении, всюду знаменитости».²² Он отмечает высокую писательскую активность кишиневцев, которые пишут не только в местных газетах, но и в полных собраниях сочинений свои кишиневские бальзаки и жорж занды, здесь, по впечатлениям поэта, «что ни брюки – то Бальзак, что ни юбка – то Жорж Занд», «в Кишиневе такое обилие гениев, что даже скумбрию в лавке заворачивают в поэтическое творение».²³ Социально-бытовой контекст Кишинева 20-х годов – провинциального города, осколка истории, – ностальгирующий по России Федоров описывает с усталой иронией. «Здесь все друг друга знают, знают сокровенные тайны чужой жизни, точно не только дома Кишинева, но и головы и сердца кишиневцев – стеклянные и решительно ничего ни от кого утаить нельзя. Что ни лицо – драма, трагедия, водевиль».²⁴ И далее: «Кишинев и вообще Бессарабия поразительно достойны быть сохранены в банке со спиртом, как

¹⁸ Федоров, Александр, *Кишиневские негативы*. В: «Наша речь», 1924, июль-октябрь. № 170. С.3., № 181. С.2., № 182, 186, 191, 194, 196, 201-203, 206, 208, 211, 215.С.3.

¹⁹ Ibidem, № 186, с. 3.

²⁰ Ibidem, № 194, с. 2.

²¹ Ibidem, № 194, с. 3.

²² Ibidem, № 211, с. 3.

²³ Ibidem, № 186, с. 3.

²⁴ Ibidem, № 215, с. 3.

*вымирающие виды в гербарии. Я полагаю, что нигде на земном шаре не сохранились до такой степени бытовые особенности и своеобразные нравы, как в этой области».*²⁵ Писатель иронизирует по поводу колоритной бессарабской речи, отмечая особенный «французский стиль»: смешение русского – русско-еврейских оборотов – и французского. Его «негативы» дышат искренней симпатией и отеческой снисходительностью: «В Кишиневе еще сохранились, наряду с современным моральным разложением патриархальные древности».²⁶ Кишинев провозглашается фабрикой сплетен: «В истории Кишинев будет славен сплетнями, как скажем, старинный Брюссель – кружевами. Кишиневские сплетни, как и брюссельские кружева, плетутся главным образом местными уроженцами, преимущественно женщинами, и те, и другие кустарного производства, стоят только разницей, что брюссельские кружева отличаются своей тонкостью и изяществом, и благородством рисунка, а о кишиневских сплетнях этого сказать никак нельзя. Местные сплетни ограничиваются только Кишиневом и близлежащими окрестностями, хотя, замечает автор, «такой товар, случается, доходит и до Бухареста»²⁷.

Отталкиваясь от того положения, что литература передает и сохраняет особенности культуры повседневности какого-либо исторического времени, мы отмечаем, что в литературной части русскоязычной периодики – «фельетонах» многоаспектно представлена культура повседневности Кишинева. А именно:

- Подробно и ярко освещалась жизнь русского зарубежья в Бессарабии (газета «Наша речь»);
- Бурным потоком выплескивалась на страницах газет местная культурная и политическая жизнь («Бессарабия», «Бессарабское слово», «Бессарабская почта»);
- Журнал «Неделя» буквально одарил местную читательскую аудиторию творчеством А. Аверченко;
- Журнал «Золотой петушок» (1934) – сам по себе культурное явление (по своему художественному уровню был наравне с качественными европейскими изданиями, например, «Перезвоны» (Рига);
- Тесная соотнесенность художественного мира писателя с реальной повседневной историей, представленная в произведениях русской периодики, придает им документальную достоверность;
- В фельетонах представлены сюжеты, отражающие морально-нравственные нормы кишиневского общества – т.е. этические компоненты (как,

²⁵ Федоров, Александр, *Кишиневские негативы*. В: «Наша речь», 1924, № 215, с. 3.

²⁶ Федоров, Александр, *Ibidem*, № 215, с. 3.

²⁷ *Ibidem*, № 217, с. 3.

например, в газете «Ракета» – трибуне юмора, пародий и общественной сатиры современной повседневности);

- В фельетонах выявляются образно-эмоциональные компоненты – чувства и настроения, охватывающие авторов в момент написания произведений, отражающих окружающие их реалии: культурные, социальные, политические.
- Индивидуальные модели социального поведения людей, говорящих на одном языке в разных культурах. Эти данные можно интерпретировать с позиции нынешнего наблюдателя, который уже обладает достаточной информацией об истории Бессарабии межвоенного периода.

В связи с вышеизложенным, отметим, что актуализация культурологического потенциала русской прессы как «хранительницы» отдельных образов и впечатков городской культуры (Кишинев), как этического и образно-эмоционального компонента национального наследия представляется не только перспективной сферой познания повседневной жизни, как таковой, но и действенной стратегией самопознания человека. Человек, информация, коммуникация, творчество, наследие – фундаментальные основания культуры, формирующие многослойные структуры повседневности как информационно коммуникационной системы, обуславливающие и поддерживающие, в свою очередь, и многообразие репрезентирующих ее текстов.

Литература

1. Albersmeyer-Bingen, H. M., *Common sense. Ein Beitrag zur Wissenssoziologie*. Bonn: Duncker & Humblot, 1986. 270 S.
2. Bahrtdt, H. P., *Grundformen sozialer Situationen. Eine kleine Grammatik des Alltagslebens*. München, 1996. 144 S.
3. Juncker, B., *The Value of Art and Culture in Everyday Life: Towards an Expressive Cultural Democracy*. In: *The Journal of Arts Management, Law, and Society*. USA. Department of Arts Administration University of Kentucky. Vol. 46. 2016. S. 23–242.
4. Lipp, C., *Alltagskulturforshung, Sociologie und Geschichte*. Aufstieg und Niedergang eines interdisziplinären Forschungskonzepts. In: *Zeitschrift für Volkskunde*. 89 Jg. Hf. 1993.
5. Maffesoli M., *The Sociology of Everyday Life (Epistemological Elements)*. In: «*Current Sociology*», 1989. Vol. 37, s. V-VI.
6. Schulze M. (ed.), *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Micro-Historie. Eine Diskussion*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1994. 260.
7. Storey J., *From Popular Culture to Everyday Life*. London: Routledge. 2014. 150 S.

8. Барбакова, К.Г.; Мансуров, В.А., *Проблема повседневности и поиски альтернативной теории социологии*. В: ФРГ глазами западногерманских социологов: Техника – интеллектуалы – культуры. М.: Наука, 1989. 392 С.
9. Василенко, В.С., *Культура повседневности: сборник статей и эссе*. Красноярск: СФУ, 2012. 186 С.
10. Гуссерль Э., *Избранные работы* / Сост. В.А. Куренной. М.: Издательский дом «Территория будущего», 2005. (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»). 464 С.
11. Добронравов Леонид, *Из Петрограда в Бессарабию*. В: «Бессарабия». Кишинев, 1920, № 136, с.2.
12. Добронравов Леонид, *Письма из уединения*. В: «Бессарабия», 1920, № 91, 24 апреля 1920, № 92-95, с. 2.
13. Козлова, Наталья Н., *Повседневность*. В: Современная западная философия: Словарь. 2-е изд. переработанное и дополненное. М.: ТОН. Остожье, 1998, с. 318-319.
14. *Культурология. XX век: Энциклопедия*. Гл. ред., сост. и авт. проекта С.Я. Левит; СПб.: Алтейя / Университетская книга. 1998. В 2-х Т. 1: А –Л. 447 с., с. 122.
15. Кондаков, Игорь В., *История культуры повседневности России*. СПб. 2000. В: <http://www.countries.ru/library/methoda/pr13.htm>.
16. Луков, В.М., *Культура повседневности*. In: «Знание, Понимание. Умение». 2008, № 4.
17. Марков, Б.В., *Культура повседневности: учебное пособие по специальности «Культурология»*: Изд. Дом «Питер», 2008, 353 с.
18. Махлина, С.Т., *Семиотика культуры повседневности*. СПб.: Алтейя, 2009, 231 С.
19. Скопинцева, Т.Ю., *Теория и история культуры повседневности России: учебное пособие*. Оренбург: ОГУ, 2010, 142 С.

ОТРАЖЕНИЕ ТЕМЫ РЕЛИГИОЗНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ГАГАУЗОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Диана НИКОГЛО,
др. ист., доцент,
Институт Культурного Наследия
e-mail: nikoglo2004@mail.ru

Summary

Religious identity of the Gagauzians is represented fragmentarily in the works of contemporary fiction. As a rule, this kind of identity manifests itself in the purely personal situations of the lyric hero. Appeal to God takes place when the plot of the poems is related to the author's personal experiences related to the health or well-being of relatives and friends, with creative inspiration, with reflections on good and evil, on the person's purpose, on the problem of spiritual development and moral duty. A number of poems are dedicated to the Christian commandments, but their author at that time was a devotee of the Protestant current - Evangelical Christian Baptists. Other works in poetic form describe church holidays associated with the people's calendar. The study showed that religious identity is more evident in the works of younger poets. In the writings of the first-generation writers who emerged from the Gagauzian environment, an appeal to God is extremely rare and, mainly in poems written during perestroika, when the atheistic ideology has lost its force and relevance.

Key words: *religious identity, Gagauzians, atheistic ideology, Christians commandments.*

Религиозная идентичность, по мнению Н. Л. Балича, представляет собой «Комплекс индивидуальных качеств и приобретенных социокультурных особенностей, сформированных под воздействием социального окружения и выражающихся в совокупности действий, и поступков, связанных с отождествлением себя с определенной религией. Характер взаимоотношений с общностью единоверцев детерминируется групповыми нормами, ценностными предпочтениями, ролевыми предписаниями»¹.

---

¹ Балич, Н.Л. Религиозная идентичность в культуре современного общества. В: Академическое исследование и концептуализация религии в XXI ВЕКЕ: традиции и новые вызовы Сборник

В исследовании феномена религиозной идентичности важно знать, как на нее влияют социальные факторы, объективные и субъективные процессы формирования, так как религиозное сознание существует не абстрактно, а в реальных социальных условиях, которые и формируют религиозную и конфессиональную идентичности человека².

Православие является одним из важнейших элементов этнической культуры гагаузов. До сих пор не выяснен вопрос о том, каким образом предки гагаузов приняли христианство православного толка. Ряд ученых склоняется к тому, что принятие христианства вероятными предками гагаузов (печенегами, узами, куманами) происходило на Балканском полуострове еще до его покорения османами. М. Губогло справедливо считает, что, в тот период религия выступала в качестве консолидирующего фактора, объединяя различные этнические общности, в частности славяноязычных болгар и тюркоязычных предков гагаузов³.

В научных кругах бытует точка зрения о том, что к приходу османов предки гагаузов уже были христианами. Данное предположение, на наш взгляд представляется верным, поскольку, если бы предки гагаузов оставались язычниками, то, им было бы гораздо легче принять ислам от османов, которые так же, как и они, говорили на тюркском наречии.

Следует принимать во внимание тот факт, что до сих пор в научной среде нет ни одного научного исследования, посвященного истории гагаузской этнической общности в период ее пребывания на Балканах, и, следовательно, нет никаких данных о принятии христианства. О приверженности христианской вере писал российский этнограф В.А. Мошков. Он подчеркивает стойкую преданность гагаузов православной вере: «...гагаузы, как ярые фанатики православия, всегда не нравились их родственникам по крови, османам. Эти последние всякий раз, как они начинали периодически повторяющуюся резню христиан, прежде всего, принимались за гагаузов. Кроме того, в конце XVIII в. особенно сильно развилось, неразлучное с господством турецкой власти, разбойничество на Балканском полуострове. В то время особенно сильно свирепствовала шайки Пасвана-Оглу и Кара-Феджи, доходившие численностью до нескольких тысяч. И вот эти два обстоятельства заставили гагаузов броситься в конце XVIII века и в начале XIX века в Россию, приобретенную Бессарабию. Таким образом, гагаузское население в нынешней

материалов Третьего конгресса российских исследователей религии (7-9.10.2016, Владимир, ВлГУ) в шести томах. Том 4, с. 125-142.

² Ibidem, с. 125.

³ Губогло, М.Н. *К изучению тюркоязычного населения Юго-Восточной Европы в свете современных задач балканистики*. Исторические и историко-культурные процессы на Балканах. Вып. 7. М., 1982, с. 217-218.

Болгарии значительно поредело, так как добрая его половина выселилась»⁴. По словам М. Н. Губогло, приверженность православному христианству и противостояние исламизации послужило немаловажным дополнительным стимулом в сохранении и укреплении гагаузами своего этнического самосознания⁵.

Вполне естественно, что в османский период консолидирующая функция религиозной идентичности становится еще более значимой. Как правило, в период средневековья и вплоть до XIX в. ведущей идентичностью была именно религиозная, т.е. человек считался своим, если он исповедовал ту же религию. Если говорить о предках гагаузов, то в период османского господства на Балканах православное христианство выступало признаком культурного размежевания с родственными по языку турками-османами и другими тюркоязычными общностями, населяющими территорию Болгарии, ставшую Пашалыком Оттоманской порты и прекратившую свое существование как государство.

Приверженность христианству в ряде своих очерков отмечал протоиерей М. Чакир⁶.

По мнению М.Н. Губогло, религиозная идентичность не выступает автономной категорией, а дополняет этническую, выступая своеобразной «подпиткой и подпоркой» для нее⁷. В советскую эпоху вследствие атеистической идеологии религиозная идентичность не исчезла, а отошла на второй план, уступив место идентичности этнической и языковой. В настоящее время, в связи с трансформационными процессами постсоветского периода религиозная идентичность обрела вновь свою значимость. Немаловажно подчеркнуть, что в отличие от языка религиозная идентичность не находится под угрозой исчезновения и по сему является достаточно устойчивым признаком, продолжая определять весь культурный облик гагаузов как этнической общности.

Для того чтобы проследить значимость религиозной идентичности в структуре этнического самосознания гагаузов на современном этапе, мы сочли целесообразным рассмотреть, как отражается этот вид идентичности в художественной литературе гагаузов. Подавляющее количество произведений,

⁴ Мошков, В.А. *Турецкие племена на Балканском полуострове. Отчёт о поездке на Балканский полуостров летом 1903 г.* Известия Императорского Русского географического общества, 1904, Т. 40, вып. 3, с. 399-436.

⁵ Губогло, М.Н. *Ibidem.*

⁶ Ceachir, M. *Religiozitatea găgăuzilor. În: Viața Basarabiei.* Chisinau, 1934, nr. 3. P. 21-28; Ceachir, M. *Obiceiurile religioase ale găgăuzilor. În: Viața Basarabiei.* Chisinau, 1936, nr. 6. P. 4-8; Ceachir, M. *Originea găgăuzilor. În: Viața Basarabiei,* 1934, nr. 5, p. 3-20.

⁷ Губогло, М.Н. *О религиозной (ли) идентичности,* In: *Курсом изменяющейся Молдовы.* М., 2006, с. 214.

в которых затрагивается эта тема, написано на русском языке. Поэтому в данной работе мы ограничимся исключительно анализом русских текстов. Основным методом, примененным в нашем исследовании, является метод тематического контент-анализа литературных текстов, согласно которому из всего текстового массива были выбраны тексты на религиозную тему. При этом уделялось внимание тем произведениям, в которых проявляется знание авторами религиозной догматики, знание Ветхого и Нового заветов, обращение авторов к богу в связи с различными жизненными ситуациями и т.п.

Отметим также, что в советский период по известным причинам обращение к религиозным мотивам в художественной литературе гагаузов отсутствует. Еще одной отличительной чертой является тот факт, что к данной теме обращаются в основном молодые по возрасту писатели. Диапазон их возраста колеблется от 1957-1988 гг. рождения. Все авторы являются по образованию гуманитариями – филологами, журналистами, историками, экономистами. Среди них наиболее яркими являются Валерий Кириогло, Алена Ергогло, Екатерина Ганева и Григорий Недов.

Причина обращения к религиозным мотивам у каждого из них разная.

Екатерина Ганева и Алена Ергогло апеллируют к теме Бога и веры в связи с переосмыслением своего жизненного пути, своих мыслей и поступков. В этом отношении имеет место общий образ – образ дороги и связанный с ней мотив поиска себя, своего места в жизни, самосовершенствования, что невозможно без покаяния:

*Но не мудрено, гениальное – просто
И выход всегда неминуемо тут:
Нет Божьей любви без духовного роста,
Прозренья и вера к нему приведут⁸.*

Автор убежден, что Бог помогает в творчестве:

*Казалось бы, мне одолеть
Мне трудный к Слову путь, к себе,
И Божьей волею прозреть,
И счастье обрести в судьбе.*

*Решила, Богу помолюсь,
Потом открою свой блокнот,
За слово таинства возьмусь...
Я верю, мне поможет Бог...*

⁸ Ганева, Е. *Дорога*. Журавли. Стихи. Кишинев, 2006, с. 69.

*И... только взялась за перо, -
Полился на бумагу стих,
И стало на душе светло.
О, как священен этот миг⁹.
Святая Троица
И Боже мой, спаси!
Я на оси, что поведет дорогой вниз.
То – мой каприз!
А ты, веди меня
Дорогой вверх
Через мой грех,
Через мои стихи,
Мои грехи!
Через меня ты проведи свой путь
И не забудь,
Что мало тех,
Кому со мною по пути,
И много тех,
Которые от жизни ждут утех¹⁰.*

Поэзия А. Ергогло, точнее цикл стихотворений, посвященных религиозной тематике, свидетельствует о приверженности автора православной вере и о знании Ветхого и Нового заветов.

Обращение к религии, к вере, к Богу важно для человека хотя бы потому, что является порой единственным нравственным ориентиром. Вера – не просто ориентир, а некий спасательный круг, помогающий избежать расчеловечивания и дегуманизации общества.

Для автора строк, которые мы приведем чуть ниже, обращение к Богу происходит тогда, когда обычные мирские средства выйти из сложной жизненной ситуации не помогают. Есть лишь осознание того, что если Бог есть, то он обязательно поможет:

*Кресту твоему поклоняемся,
Когда нечего больше терять:
Спаси и помилуй, Господи,
Вся жизнь повернулась вспять!
Любви ли нам надо иль почестей,
Быть может, весь мир обрести?
Молю я у ног твоих, Господи,*

---

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ergoglo, A. *Okuyacam seni gözlerindan*. Chișinău, 2013, с. 258-259.

*Дай душе свою спасти!
Окрыли меня, когда хочешь,
Любовью своей, нежностью,
Лишь ты осчастливить можешь,
Взгляд твой граничит с вечностью¹¹.*

И еще один постулат, который должен знать обязательно каждый верующий: «Все в руках господа»:

*В сердце моем стеною встань,
Чтоб миром моим мог править,
А я помолюсь в крылатую рань,
Чтоб, Боже, тебя прославить¹².*

Главенство Бога-отца довольно рельефно представлено в другом стихотворении:

*Бог согнулся от заботы
И затих.
Вот и улыбнулся, вот и
Много ангелов святых*

*С лучезарными телами
Сотворил.
Есть с огромными крылами,
А бывают и без крыл.*

*От того и плачу много,
Оттого –
Что возлюбила больше
Бога милых ангелов его¹³.*

Автор, человек глубоко верующий, но в то же самое время подверженный простым человеческим слабостям, испытывает страдания от осознания того, что нарушает одну из главных библейских ветхозаветных заповедей «Господь, Бог ваш, Господь един есть; и люби Господа твоего, всем сердцем твоим, и всею душою твоею, и всеми силами твоими»¹⁴, а также изречения из Нового Завета в Евангелии от Матфея: «Кто любит отца или мать более, нежели Меня, не достоин Меня, и, кто любит сына или дочь

¹¹ Ergoglo, A. Кресту твоему поклоняемся. Okuyacam seni gözlerindan. Chișinău, 2013, с. 256.

¹² Ibidem.

¹³ Ergoglo, A. Молитва. Okuyacam seni gözlerindan. Chișinău, 2013, с. 143.

¹⁴ Библия. Второзаконие, 6, 4-5.

более, нежели Меня, не достоин Меня»¹⁵. Бескрылые ангелы это родные и близкие люди – ее дети и родители, к которым она испытывает самые нежные чувства. Любовь лирического героя к своим родным настолько велика, что она не может противиться этому чувству.

Трепетное и заботливое отношение к близким, беспокойство за их жизнь звучит в стихах-молитвах, обращенных к Богу.

Очевидно, что автор постоянно ведет диалог с Богом, обращаясь к нему и моля не только о здоровье родных, но и просит даровать ей интересную жизнь, наполненную радостью. Бог для А. Ергогло – добрый, справедливый и творящий чудо.

*Христос и Бог! Я жажду чуда
Теперь, сейчас, в начале дня!
О, дай мне умереть, покуда
Вся жизнь, как книга для меня.*

*Ты мудрый, ты не скажешь строго:
«Терпи, еще не кончен срок».*

*Ты сам мне подал очень много!
Я жажду сразу – всех дорог!*

.....

*Люблю и крест, и шелк, и краски,
Моя душа – мгновенный след...*

*Ты дал мне детство лучше сказки,
Ты дай мне смерть в семнадцать лет!*

Спасение от уныния и горечи, как считает автор, следует просить у Бога:

*Боже, руки свои протяни
И меня вытяни
Ты из этого дна –
Я сегодня одна.
Горечь пластом расстилается,
Поздно уже каяться.*

Уныние – помеха, так как с унынием не приходит вдохновение:

*Если под Богом я,
Как дитя малое,
И надо мало мне.
Вновь жду вдохновения
Я с нетерпением¹⁶.*

¹⁵ Библия. Новый завет, Мф, 10, 37.

¹⁶ Ергогло, А. Боже, руки свои протяни. Okuyacam seni gözlerindan. Chişinău, 2013, с. 160.

В. Кириогло обращается к богу с просьбой хранить от бед свою дочь:

*Пусть тебя хранит Бог от бед,
Доченька моя, ясный свет...¹⁷*

В других стихах благодарит Бога за жизнь:

*Я Тебе благодарен, Господь,
За прекрасное синее небо,
В знойный день орошающий дождь
И за корку горячего хлеба*

.....
*Благодарен за жизнь и за смерть,
За молитву, что душу врачует.*

*Благодарен, Господь, что ты есть
И спасенье принес на кресте,
Благодарен за жизнь и за Библии весть,
Открывающей жизнь на кресте¹⁸.*

Для молодой поэтессы дорога к храму, к вере - кропотливый духовный труд, требующий силы духа. Автор считает, что у каждого свой путь к духовному совершенствованию, у каждого своя дорога. Какая бы тяжелая она не была, не следует искать легких путей к вере, к Богу:

*У меня своя дорога, свой путь,
Ненароком на чужой бы не свернуть.
На чужом метут метели, снегопад,
На моём – уже привычный камнепад.*

*Я руками разберу камни все,
Что лежат на жизненной полосе,
Вдоль дороги возведу храм
И за душу помолюсь там¹⁹.*

О поиске своего пути к Богу стихотворение Е. Ганевой:

*Казалось мне, что не найду
Я в сложной жизни путь к себе...
По божьей воле я иду
Навстречу Счастью и Судьбе²⁰.*

¹⁷ Кириогло, В. Високосный год. Комрат, 2006, с. 47.

¹⁸ Ibidem, с. 45.

¹⁹ Ergoglo, A. У меня своя дорога. Okuyacam seni gözlerindan. Chişinău, 2013, с. 264.

²⁰ Ганева, Е. Дорога. Журавли. Стихи. Chişinău, 2006, с. 69.

Каждое стихотворение свидетельствует о хорошем знании Библии и канонов православной религии. Пути к Богу и вере посвящено и другое стихотворение А. Ергогло. В нем отражены впечатления автора о том, как люди идут в храм замаливать грехи:

*И утром рано, как обычно,
На службу бабы, старики
Идут дорогою привычной,
Идут, отмаливать грехи.*

*Они идут своей дорогой
До бога, церкви, до креста,
Там грешник на тропе пологой –
Он тоже верует в Христа²¹.*

А. Ергогло доносит через свои стихи один из постулатов христианства, который заключается в том, что, если человек верует искренне в Бога и способен искренне раскаяться, то он будет обязательно прощен. Очень тонко подмечено автором смятение грешника, его душевные переживания, смущение от того он, может быть впервые посещает божий храм:

*И пальца три, смыкая в узел,
К челу подносит он тайком,
С душевной горечью и грустью
Последним входит в божий дом.*

Сама поэтесса как человек глубоко верующий чувствует божью защиту:

*А мои мысли, словно птицы
Взлетают ввысь под купола –
И я под божьею десницей,
Пока звенят колокола²².*

Ряд стихотворений А. Ергогло посвящен важным православным праздникам – Вербному воскресенью, Пасхе, Покрову Пресвятой Богородицы. Алена Ергогло является, пожалуй, одним из немногих авторов, наиболее четко выражающих свою православную идентичность. Свидетельством тому является наличие целого цикла, который называется «Вера моя православная»²³.

Ожиданием светлого праздника Пасхи проникнуто стихотворение о Вербном воскресении, предваряющем великий христианский праздник:

²¹ Ergoglo, A. Стою одна, ступени церкви. Okuyacam seni gözlerindan. Chișinău, 2013, с. 263.

²² Ibidem.

²³ Ergoglo, A. Okuyacam seni gözlerindan. Chișinău, 2013, с. 256-268.

В воздухе благоуханье, мирром пахнет –
 Воскресенье вербное пришло,
 Под окошком божии создания
 Зачирикали, как только расцвело.
 Яблонь ветки ветерок качает,
 Солнышко пригрело, скоро май,
 Скоро Пасха, кто ж его не знает,
 А пока постятся те, кто в рай
 Верят и в дыхании едином
 Повторяют все, кто носит крест,
 Те, кто верит в воскресенье сына –
 Хором скажут все: Христос воскрес!²⁴

В пасхальное Воскресение все мысли и молитвы обращены к Богородице. Автор молит о том, чтобы господь услышал ее и послал свою благодать тем, кто искренне верит, кто искренне молится, не подвержен сребролюбию, и не ищет себе спасения. Иными словами, молитва возносится за тех, кто старается соблюдать библейские заповеди и жить по вере – не служить Богу и Мамоне, не стараться спасти свою душу, ибо, как сказано в Библии, кто будет спасать свою душу, тот ее потеряет:

Открыты двери в небеса
 На Пасху, в Воскресение,
 За ними слышу голоса
 О милости, спасении,
 О, богородица, узри,
 Кто не клонится, горбится
 От вечера и до зари
 За всякого, кто молится.
 Узри и тех, кто не алкал
 Не жаждал кто спасения,
 Ведь и за них Христос страдал:
 Сегодня Воскресение²⁵.

Только Бог может помочь понять разных людей, встречающихся на жизненном пути. Строки следующего стихотворения свидетельствует о том, насколько автор пытается следовать христианским заповедям и не осуждать человеческие пороки, а понять, почему люди ведут себя так, а не иначе. В

²⁴ Ergoglo, A. В воздухе благоуханье. Okuyacam seni gözlerindan. Chișinău, 2013, с. 265.

²⁵ Ergoglo, A. Открыты двери в небеса. Okuyacam seni gözlerindan. Chișinău, 2013, с. 267.

этом смысле в стихотворную форму, разумеется со своей интерпретацией, облечена одна из заповедей «Не судите, да не судимы будете»:

*Господи, Боже,
Помоги, если Можешь
Понять и осмыслить,
Пронести через свои мысли
Доброту – доброго,
Гордость – гордого,
Алчность – алчного,
Жадность жадного,
Злобу – злобного,
Милость – милостивого,
Любовь - любящего,
Боль - болящего
Скорбь - скорбящего,
Зависть завистника,
Глупость глупца
И мудрость мудреца²⁶.*

Вместе с тем, как мы видим, в тексте перечисляются и добродетели – любовь, милость, мудрость. Вероятно, автор таким образом призывает понять и людей добродетельных, искренних и чистых и научиться избегать зависти по отношению к ним.

У Валерия Кириогло стихотворений на эту тему гораздо больше, чем у других. Отличие его религиозной лирики состоит в том, что каждое его поэтическое произведение написано на библейские сюжеты: «Гефсимания», «Любовь Христа», «Чаша», «Родился в мире Христос», «Ной», «Возвращение блудного сына», «Фарисеи» и др. Целый цикл стихотворений посвящен библейским заповедям. Озаглавливая их по порядку, автор после названий приписывает внизу после названия суть каждой из заповедей: «Вторая заповедь. Не создавай себе кумира», «Пятая заповедь. Почитай отца и мать», «Шестая заповедь. Не убий». Другие стихотворения раскрывают силу христианской веры: «Он придет, лишь позови», «Любовь Христа», «Молитва», «Дай мудрости», «Счастье, что обрел веру», «Бог протянет руку»²⁷.

В стихотворении «Не суди» В. Кириогло, размышляя над одной из заповедей, проецирует ее на свое личное поведение и приходит к выводу о том, что ни один смертный не может избежать одного из грехов – осуждения

²⁶ Ergoglo, A. Господи, Боже... Okuyacam seni gözlerindan. Chişinău, 2013, с. 268.

²⁷ Кириогло, В.Г. Шипы и Розы. Поэтический сб. Комрат: SAYFA-PRINT, 1998, 118 с. Стихи о вере в Бога.

других. Являясь человеком верующим, автор глубоко переживает казнь Иисуса Христа, но сам признается в том, что и он способен на предательство и на осуждение, но в то же самое время надеется на то, что его никто за это осуждать не будет:

*Осудив его учеников
За их сон во время скорби Божьей,
Понял: за меня Иисус лил кровь,
Так, пожалуй, спать я и не должен.*

*За предательство, презрев Петра,
размышляя: я бы так не сделал,
Вспомнил, как и сам предал с утра
Ни за что, а просто между делом.*

*Под какой звездой я рожден?
Кончу жизнь Петром или Иудой?
Может быть, не буду осужден,
Если никого судить не будут.*

Нередко В. Кириогло описывает в поэтической форме человеческие пороки («Зависть»). Например, такой грех как зависть, по мнению автора, порой невозможно отличить от искренности, так как она «меняет краски осторожно»:

*То облик примет в миг несчастный,
Иль загнанным зверьком кричит,
Когда из крепкого запястья
Журавлик счастья улетит.*

*Она плодит одни страданья,
Из мухи делает слона...
Есть у нее одно название –
Зовется завистью она.*

Классическим примером последствия зависти является история о Каине и Авеле:

*Да, зависть. Словно гордый Каин,
Сгубивший брата своего,
Она желает бал свой править,
Не видя рядом ничего...²⁸*

²⁸ Кириогло, В. Зависть. Эхо души. Комрат, 2004, с. 95.

Подражанием В. Высоцкому является стихотворение «Я не люблю». Напомним, что у Высоцкого упоминание об Иисусе Христе появляется в финале песни:

*Я не люблю насилья и бессилья,
Но только жаль распятого Христа.*

В. Кириогло, который, вероятно, является поклонником знаменитого барда советской эпохи, не может принять, как и В. Высоцкий, лицемерие, фальшь, неискренность, злословие:

*Я не люблю, когда, в глаза мне глядя,
С улыбкой за спиной готовят нож.
И в божий храм идут не Бога ради,
А распустить о ком-то злую ложь.*

*Я не люблю за кем-то в разговоре
Побитой собачонкою бежать.
И ненависть читать к себе во взоре,
Когда меня пытаются спасти.*

*Я не люблю, когда завистник рьяно
Святошею пытается предстать.
А кто-то заставляет, словно спьяну,
Сжав кулаки, любить и уважать.*

*Я не люблю, когда в молитве просят
У Господа святого духа дать.
И в то же время ближнего поносят,
На все лады, склоняя божью Мать.*

*Я не люблю такой ванильной лести
И в бесхребетных гордость не терплю.
И я скажу вам перед Богом честно:
Я это никогда не полюблю²⁹.*

Почти все стихи В. Кириогло на тему веры и Бога в большей степени напоминают проповеди, изложенные в стихотворной форме, и свидетельствуют о принадлежности автора к одному из протестантских течений. По признанию самого автора он долгое время находился в поиске веры, и обрел ее в лоне православной церкви. Об этом свидетельствует содержание его стихов. Если в ранних сборниках, вышедших в свет до 2003 г., почти все стихотворения,

²⁹ Кириогло, В. Я не люблю. В ожидании Христа. Комрат, 2001, с. 32.

посвященные вере и богу действительно похожи на лаконичные проповеди в протестантском духе, то более в поздних сборниках наблюдается иная картина. Так, в сборнике «Эхо души» В. Кириогло уже меняет свое отношение к православию. Об этом свидетельствует стихотворение «Хедерлез», посвященное одному из самых важных праздников гагаузского народного календаря. Напомним, что «Хедерлез» является народным названием церковного праздника – Дня святого Георгия – покровителя домашних животных. В. Кириогло, вероятно, при написании этого сочинения уже перешел в православие. Доказательство тому служит положительное восприятие православного святого – Святого Георгия (напомним, что протестанты не признают никаких святых и, соответственно, их изображения на иконах):

*Этот праздник – надежда на лучшее.
Май ненастье теплом поразил,
Как Георгий Святой или мученик
Копьем знаний дракона сразил.*

Однако автор еще не совсем отошел от догматов протестантизма. Это проявляется в его отношении к языческим элементам:

*А дракон тот был символ язычества,
Поражающий страхом народ.
Гений тьмы сражен света величеством,
И покрылся зарей небосвод³⁰.*

Отход от протестантизма выразился в толерантном отношении поэта к представлению о переселении душ, называемому реинкарнацией, свойственной индуистам и буддистам:

*Когда явлюсь на суд Господний,
И, если мне творец даст слово,
Скажу: «Избавь от преисподней,
Дай на земле родиться снова»³¹.*

Далее В. Кириогло пишет о том, что, с точки зрения протестантизма и христианства вообще, мысли о реинкарнации считаются неприемлемым. Поэт в шуточной форме, но искренне делится с читателем своим искренним желанием родиться снова:

*Индусов вера мне на руку,
Переселенье в тело души*

³⁰ Кириогло, В. Хедерлез. Эхо души. Комрат, 2004, с. 8-9.

³¹ Кириогло, В. Желание. Эхо души. Комрат, 2004, с. 20.

*Вот и родиться бы от внуков,
Сменив лишь шкуру, словно уж.*

*Вот было б здорово, потеха,
Чтоб, как они, шалить не прочь.
На лето к бабушке приехать,
А ей была бы моя дочь.*

*И, так же, как она ребенком
Не есть и с дому убежать
Чтоб, обзывая поросенком,
Ловила, чтобы искупать³².*

В какой-то степени это стихотворение созвучно со знаменитыми строками В. Высоцкого:

*Хорошую религию
Придумали индусы,
Что мы, отдав концы,
Не умираем на совсем.*

Последняя строфа стихотворения В. Кириогло – настоящее откровение. Желание человека обрести бессмертие именно путем перерождения слишком сильно, и поэт не в силах это скрывать:

*Пусть даже жил, совсем не зная,
Что на земле рожден я снова,
Я предпочел бы это раю
О, если б дал Господь мне слово!³³*

О роли православия в истории гагаузов размышляет в своих эссе Григорий Недов-Топал, в прошлом работавший в течение нескольких лет в Академии Наук Молдовы. Будучи историком, он закончил докторантуру в Институте этнографии и фольклора АНМ. Тема его исследования была посвящена дохристианским верованиям гагаузов. В написанных им эссе и **рас-**сказах содержатся размышления о судьбах гагаузов, их истории. Автор утверждает, что православие для гагаузов было благом: «И замечательно, превосходно, что так случилось, что гагаузы – христиане, да еще

---

³² Кириогло, В. Желание, с. 20.

³³ Кириогло, В. Желание. Эхо души. Комрат, 2004, с. 20.

православные... Гагаузы – один из немногих тюркских народов, принявших православие».³⁴

Дальнейшие размышления, на наш взгляд, основаны на том исследовательском опыте этнографа, который получил Г. Недов, участь в докторантуре. Автор пишет о языческо-христианском синкретизме, свойственном гагаузской культуре: «Верования сегодняшних гагаузов – это загадочный, но обаятельный букет сюжетов из Библии на греческой основе и обрядов и обычаев, языческих по своей, но все это на греческом языке. Необычайность этого явления запечатлена в материальной и духовной культуре гагаузских сел. Например, в доме икона, а во дворе очаг кочевника. Обычай посещать усопших родителей по сути своей языческий, но приуроченный к Великому или Чистому четвергу»³⁵.

Таким образом, религиозная идентичность гагаузов представлена в произведениях современной художественной литературы фрагментарно. Как правило, данный вид идентичности проявляется в сугубо личных ситуациях лирического героя. Апелляция к богу имеет место в том случае, когда сюжет стихотворений связан с личными переживаниями автора, связанными со здоровьем или благополучием родных и близких, с творческим вдохновением, с размышлениями о добре и зле, с предназначением человека, с проблемой духовного развития и нравственного долга. Ряд стихотворений посвящены христианским заповедям, но их автор в то время был приверженцем протестантского течения – евангельских христиан-баптистов. Другие произведения в поэтической форме описывают церковные праздники, связанные с народным календарем. Исследование показало, что религиозная идентичность в большей степени проявляется в произведениях более молодых поэтов. В творчестве писателей первого поколения, вышедших из гагаузской среды, апелляция к богу встречается крайне редко и, в основном в стихах, написанных в период перестройки, когда атеистическая идеология утратила свою силу и актуальность.

Библиография

1. Балич, Н.Л. *Религиозная идентичность в культуре современного общества*. В: Академическое исследование и концептуализация религии в XXI ВЕКЕ: традиции и новые вызовы Сборник материалов Третьего конгресса российских исследователей религии (7 – 9.10.2016, Владимир, ВлГУ). В шести томах. Том 4.

³⁴ Недов-Топал, Г. Белые голуби над степью. Стихи, рассказы о гагаузах и их соседях. Эссе. Кишинев, 1999, с.75.

³⁵ Ibidem, с. 75-76.

2. Библия.
3. Губогло, М. Н. *К изучению тюркоязычного населения Юго-Восточной Европы в свете современных задач балканистики*. В: Исторические и историко-культурные процессы на Балканах. Вып. 7. М., 1982, с. 217-218.
4. Губогло, М. Н. *О религиозной (ли) идентичности*, В: Курсом изменяющейся Молдовы. М., 2006, с. 214.
5. Ганева, Е. *Журавли. Стихи*. Кишинев, 2006.
6. Кириогло, В. *Високосный год*. Комрат, 2006.
7. Кириогло, В.Г. *Шипы и Розы: Поэтический сб.* Комрат: SAYFA-PRINT, 1998.
8. Кириогло, В. *Эхо души. Стихи*. Комрат, 2004.
9. Мошков, В.А. *Турецкие племена на Балканском полуострове. Отчёт о поездке на Балканский полуостров летом 1903 г.* Известия Императорского Русского географического общества, 1904, Т. 40, вып 3.
10. Недов-Топал, Г. *Белые голуби над степью. Стихи, рассказы о гагаузах и их соседях*. Эссе. Кишинев, 1999.
11. Seachir, M. Religiozitatea găgăuzilor. În: *Viața Basarabiei*. Chișinău, 1934a, nr. 3, p. 21-28.
12. Seachir, M. Obiceiurile religioase ale găgăuzilor. În: *Viața Basarabiei*. Chișinău, 1934b, nr. 6, p. 4-8.
13. Seachir, M. Originea găgăuzilor. În: *Viața Basarabiei*. Chișinău, 1934b, nr. 5, p. 3-20.
14. Ergoglo, A. *Okuyacam seni gözlerindan*. Chișinău, 2013.

ABORDĂRI ȘI TRATĂRI TEORETICE PRIVIND PATRIMONIUL NAȚIONAL ȘI UNIVERSAL ÎN ISTORIOGRAFIA CONTEMPORANĂ

Angela LISNIC,
Dr. în istorie, conf. univ.
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, mun. Chișinău
e-mail: alisnic2009@gmail.com

Summary

In the present study, a historiographic analysis of the value of cultural heritage at European and national levels is made. The research results show the importance of research carried out by specialists from different socio - human areas: culture, history, sociology. As a result of this research, reference is made to the authors, subjects and areas of scientific research that includes this theoretical notion. As a result of the historiographical analysis, a number of bibliographic findings and references on the cultural patrimony were carried out as a subject of contemporary scientific research

Key words: *Cultural heritage, cultural value, cultural objects, historiographic analysis;*

Argument pentru cercetarea patrimoniului

Patrimoniul cultural devine un subiect de studiu și preocupări științifice, excelând la nivel legislativ și constituire sistemică în realitatea contemporană. Necesitatea unei astfel de examinări este dictată de extinderea tot mai intensă a unor situații și stări de fapt prin care trece patrimoniul cultural național și cel universal. Elementele din care este constituită această definiție sunt noțiunile de *cultură* și *patrimoniu*. Pentru recunoașterea acestei importanțe, facem referință la afirmația renumitului filosof al secolului XX, Nicolae Rerih, care, în lucrarea „Pagini de jurnal”¹, susține că „cultura este o cunoaștere luminată. Cultura este o apropiere științifică și spirituală asupra rezolvării problemelor omenirii. Cultura este frumusețea în toată amploarea ei. Cultura este o cunoaștere exactă fără prejudecăți și superstiții. Cultura este o afirmație a binelui în toate aspectele sale. Cultura este cântul muncii pașnice în interminabila ei perfecțiune. Cultura este revizuirea valorilor pentru găsirea tezaurului adevărat al poporului. Cultura se afirmă în inima poporului și creează tendința spre construire. Cultura este percepută ca o descoperire

¹ Н.К. Рерих, Листы дневника. Том первый, 2-е изд. М.: МЦР, 1999, с. 24.

și o îmbunătățire a vieții, deoarece ea trăiește în tot ce este conștient și gânditor. Cultura apără demnitatea istorică a poporului”².

Astfel, abordând definiția *patrimoniul cultural* ca obiect de cercetare științifică, trebuie de remarcat că această noțiune urmează a fi examinată în context cu noțiunea *cultură*. Necesitatea unei astfel de corelări este dictată de alte două noțiuni, care sunt indisolubil legate de ele: *identitate și funcție socială*. O implicare atât de pronunțată a acestor noțiuni teoretice este condiționată de valoarea pe care o are noțiunea *patrimoniul cultural*, cât în știință, atât și în viața cotidiană; totodată și de vastitatea aspectelor unde este utilizată această noțiune. O examinare rezumativă a lucrărilor ce abordează definiția de *patrimoniul cultural* ne permite să prezentăm o retrospectivă istoriografică asupra subiectului abordat în știința contemporană și să identificăm aspectele teoretice ce sunt cuprinse în istoriografia contemporană privitor la aceste definiții.

Retrospective cronologice privind problema patrimoniului cultural în istoriografie

Este știut faptul că tradiția istoriografică a secolului XX cunoaște salturi distinctive în evoluția sa. În particular, ne referim la criza cunoașterii de la începutul secolului în care are loc o revizuire și o reconceptualizare a câmpului științific de cunoaștere. Iar cunoașterea istorică are loc odată cu noile realități ce s-au săvârșit la începutul secolului XX, având în vedere trecerea de la paradigma newtoniană de cunoaștere științifică la cunoașterea științifică einșteniană. Astfel, amplificarea schimbărilor și descoperirilor ce au avut loc, în general, în știință, au dus și la revizuirea obiectului de cunoaștere științifică, în ansamblu, și cel al cunoașterii științifice al trecutului, în particular. Modernizarea bazei teoretico-metodologice din anii '60 ai secolului trecut a desemnat cotitura radicală în istoriografie, care, de rând cu diferențierea teoretică și metodologică în cunoașterea științifică, a dus și la extinderea câmpului de cunoaștere în care intră și noțiunea de *patrimoniul cultural*. Totodată, această modernizare a condiționat și delimitări teoretice în câmpul de cunoaștere științifică, fapt ce s-a manifestat prin extinderea numărului disciplinelor științifice și metodelor de cercetare științifică a obiectelor. Aceste schimbări se referă și la noțiunea de *patrimoniul cultural*, care, în virtutea complexității sale, este desemnat și de știința culturologică, și de arheologie, și de știința istorică, și de știința sociologică. Fiecare din aceste discipline, aplicând în discursul său problema patrimoniului, o efectuează prin prisma propriului aparat științific. Analiza lucrărilor ce au abordat noțiunea de *patrimoniul cultural* permite să enunțăm un șir

---

² Н.К. Рерих, *Op. cit.*

* traducerea n.a.

de referințe cronologice privind tratarea acestei noțiuni și, totodată, să identificăm ideile, conceptele, aspectele ce au fost examinate în aceste studii.

Astfel, discuțiile privind desemnarea conținutului ce întrunește conceptul și noțiunea de *patrimoniu* este indisolubil legată de un șir de convenții, care ulterior au fost ratificate de majoritatea statelor lumii. În această ordine de idei, ne referim la „*Convenția de apărare a valorilor culturale în cazul conflictului armat*”, aprobată la Haga în 1954,³ la „*Recomandarea cu privire la păstrarea peisajelor și localităților (1962)*”⁴. Dar, amploarea deciziilor privind recunoașterea valorii patrimonial cultural o desemnăm cu anul 1970, când la Paris, pe data de 14 noiembrie, a fost primită *Convenția UNESCO privitor la măsurile referitoare la interzicerea și preîntâmpinarea exportului nelegitim și transmiterea în drept privat al bunurilor culturale*⁵, Convenție, care a fost completată cu un șir de alte documente, adoptate ulterior. Ne referim la *Convenția UNESCO cu privire la păstrarea patrimoniului cultural și natural* din 1972⁶; la *Recomandarea privind păstrarea și rolul actual al ansamblurilor istorice*”, aprobată în 1976⁷; la *Recomandările despre participarea și aportul maselor populare în viața culturală* din 1976⁸; la *Recomandările privitor la păstrarea tezaurului folcloric*, aprobate în 1989 etc⁹. Constatăm că preocupările și interesul față de patrimonial cultural sunt examinate și în aspect legislativ, totodată, devin și un subiect de interes științific, atât în spațiul european, cât și în cel sovietic și post-sovietic.

În lista autorilor preocupați de subiectul *patrimoniului cultural*, încă în perioada sovietică, identificăm numele lui M. Boguslavschii¹⁰, care, ca rezultat al deciziilor la nivel european, se alătură la examinarea subiectului, prin publicarea unui studiu sintetic, în care prezintă o informație detaliată a actelor normative

³ Конвенция о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта (Гаагская конвенция, 1954); арид Соколова, Александра Сергеевна. Вклад ЮНЕСКО в сохранение всемирного культурного наследия. Теория и практика общественного развития 11 (2013).

⁴ Рекомендация о сохранении красоты и характера пейзажей и местностей (1962); арид Соколова, Александра Сергеевна. Вклад ЮНЕСКО в сохранение всемирного культурного наследия. Теория и практика общественного развития 11 (2013).

⁵ Конвенция об охране всемирного культурного и природного наследия (16 ноября 1972 г.). В: Свод нормативных актов ЮНЕСКО: Конвенции и соглашения, рекомендации, декларации. М., 1991. С. 290-302; Конвенция ЮНЕСКО о мерах, направленных на запрещение и предупреждение незаконного ввоза, вывоза и передачи права собственности на культурные ценности [12, 595], Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1972 [on-line]. Метод доступа: <http://www.unesco.org>.

⁶ Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1972 [on-line]. Метод доступа: <http://www.unesco.org>.

⁷ Рекомендация о сохранении и современной роли исторических ансамблей (1976), арид Галкова, О.В. Теоретические основы культурного наследия. Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 7: Философия. Социология и социальные технологии, 2011, 3.

⁸ Рекомендация об участии и вкладе народных масс в культурную жизнь» (1976); арид Галкова, О.В. Теоретические основы культурного наследия. Волгоградского государственного университета. Серия 7: Философия. Социология и социальные технологии, 2011, 3.

⁹ *Inventaire général du patrimoine culturel*, принята Всемирной конференцией по политике в области культуры (Мехико, 1982). Культуры: диалог народов мира. ЮНЕСКО, 1984. №3, с. 77.

¹⁰ *Богуславский М.М.* Международная охрана культурных ценностей, М., 1979.

europene, adoptate în Europa și, la care a aderat, de asemenea, și URSS. Prin această lucrare, de fapt, se desemnează un traseu distinctiv în istoriografia sovietică, și apoi cea rusă, care este preocupată de această problemă. Tot în perioada anilor '80 – sfârșitul anilor '90 cercetătorul american Bruner Edward M.¹¹, prin studiul său general, desemnează existența problemei cercetării patrimonial cultural. În lucrarea sa, el face definirea acestei probleme de rând cu alte probleme ce țin de competența cercetărilor istorice.

După căderea URSS, subiectul *patrimoniului cultural* nu este exclus din cercetare, ci din contra, ia o mai mare amploare. Astfel ideile de păstrare a patrimoniului sunt publicate într-o culegere de studii pe problematica dată¹², care au fost elaborate sub îndrumarea renumitului savant rus Lihaciov D.S. și care a fost soldată și cu elaborarea propriei *Declarații privind dreptul cultural*¹³.

Căutările teoretice privind formula de abordare a *patrimoniului cultural* sunt efectuate și de cercetătorul american Ashworth G.J.¹⁴, care pune în discuție problema conceptului și modelului de cercetare a patrimoniului. Prin cercetarea sa, el indică valoarea și importanța păstrării, ocrotirii și valorificării *patrimoniului cultural*. Un loc aparte în subiectul supus cercetării îl desemnăm cu numele renumitului P. Nora¹⁵, care, în 1997, editează o amplă lucrare privitor la cunoașterea patrimoniului, în care sunt incluse studiile cercetătorilor francezi în domeniul *patrimonial cultural*.

Cercetări din câmpul *patrimoniului cultural* sunt continuate în spațiul post-sovietic de cercetătoarea rusă Kuleșova M., care în studiul său analizează o listă de noțiuni și termeni, pe care îi desemnează sub conceptul de *patrimoniul cultural*¹⁶. În următorul an, autorul rus Vedenin Iu. editează un atlas complex, în care propune o concepție și un program de inventariere a patrimoniului cultural și cel natural¹⁷. Tot la aspectele legislative internaționale se referă și lucrarea

¹¹ Edward M. Bruner, 1983a. Introduction. The opening up of anthropology. In *Text, play, and story: The construction and reconstruction of self and society*, ed. Edward M. Bruner, 1-16. Washington, DC: American Ethnological Society. 1983b. *Text, play, and story: The construction and reconstruction of self and society*, ed. Edward M. Bruner. Washington, DC: American Ethnological Society.

¹² А.Н. Дьячков, Охрана памятников за рубежом (некоторые теоретические аспекты). В: Памятники в контексте историко-культурной среды. Сб. научн. тр. /отв.ред. Дьячков А.Н. М., 1990, с. 22.

¹³ Декларация прав культуры. СПбГУП: СПб, 1996. с. 11.

¹⁴ G.J. Ashworth, From History to Heritage - From Heritage to Identity: In Search of Concepts and Models. În: Ashworth G.J., Larkham P.J. (Eds.), *Building a New Heritage: Tourism, Culture and Identity in the New Europe*. London: Routledge, 1994, pp. 13-30.

¹⁵ P. Nora (Ed.), *Science et conscience du patrimoine*. Paris: Fayard, 1997.

¹⁶ М.Е. Кулешова, Понятийно-терминологическая система «природное культурное наследие»: содержание и основные понятия. В: Уникальные территории в культурном и природном наследии регионов. Сборник научных трудов. М.: Изд. РНИИ культурного и природного наследия, 1994, с. 41.

¹⁷ Ю.А. Веденин, Культурное и природное наследие России (Концепция и программа комплексного атласа) / Ю.А. Веденин, А.А. Лютый, А.И. Ельчанинов, В.В. Свешников. М, 1995, с. 3.

cercetătoarei Poleakova M.A.¹⁸, valoarea acestei lucrări constituind documentele și bibliografia pe care a realizat-o cercetătoarea privind subiectul *patrimoniului cultural*. Cercetătorul Șulghin P.M., în cercetarea sa, face o încercare de definire a abordărilor aplicate față de programele ce țin de sfera culturii și patrimoniului¹⁹. În 2000 cercetătoarea Mironova T.G. susține teza de doctorat, cu titlu semnificativ „Păstrarea patrimoniului cultural și natural - imperativ al politicii culturale în societatea postindustrială”²⁰. În anii următori cercetătorii ruși Vedenin Iu. și Kuleșova M.E., publică studiul ce ține de landsaftul cultural ca categorie a patrimoniului²¹. Publicația dată are rezonanță cu *Declarația dreptului cultural și importanța lui internațională*, care a fost lansată de renumitul filosof și activist civic în păstrarea patrimoniului, academicianul D.Lihaciov²². O lucrare teoretică în domeniul patrimoniului cultural poate fi considerată lucrarea cercetătoarei Mastenița E.N., care pune în discuție conceptualizarea noțiunii *patrimoniu* și problematica legată de această definiție teoretică²³. Trebuie să constatăm că în Rusia problematica patrimoniului este un obiect de studiu și de cercetare, care se realizează și prin susținerea unui șir de teze de doctorat. Astfel, poate fi considerată teza elaborată de Mazencova A., ce abordează problema patrimoniului prin prisma conceptului sistemic²⁴. Tot la explicarea definiției *patrimoniului cultural* din punct de vedere al culturologiei, se referă cercetătorii Șestacov V.A.²⁵, Galcova O.V.²⁶, Kurianova T.S.²⁷ Interesul față de obiectul dat este continuat de Koziol C., care

¹⁸ М.А. Полякова, Международно-правовые аспекты охраны культурного наследия (документы, библиография). Ред. С.И. Сотниковой, И.М. Вандулакиса. Афины, 1997.

¹⁹ П.М. Шульгин, Современные подходы к формированию программ в сфере культуры и наследия. В: Наследие и современность. Информационный сборник. Вып. 7, М., 1999, сс. 3-14.

²⁰ Т.Г. Миронова, Сохранение природного и культурного наследия как императив культурной политики постиндустриального общества: автореферат дисс. канд. культурологии, М., 2000.

²¹ Ю.А. Веденин, М.Е. Кулешова, Культурные ландшафты как категория наследия. In: [в:] Культурный ландшафт как объект наследия, под ред. Ю.А. Веденина, М.Е. Кулешова. Москва-Санкт-Петербург, 2004, сс. 13-36.

²² Д.С. Лихачев, Декларация прав культуры и ее международное значение. В Наука и жизнь. 2006. № 2. С. 23-37; Лихачев, Дмитрий Сергеевич. Декларация прав культуры. Журнал российского права, 12 (120) (2006).

²³ Елена Николаевна, Мастеница, Культурное наследие в современном мире: концептуализация понятия и проблематики. Труды Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств, 2008, 180. http://rusinst.uni.lodz.pl/pliki/materialy/krajobraz_kult1.pdf Мастеница Е.Н. Интерпретация культурного наследия в музее: гуманитарный дискурс.

²⁴ Анна Алексеевна, Мазенкова, Культурное наследие как самоорганизующаяся система. Автореферат Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук, Тюмень, 2009.

²⁵ Шестаков, В.А. Формирование понятия „культурные ценности”. *Studia culturale*, 11, 2011, с. 83-92.

²⁶ О.В., Галкова, Теоретические основы культурного наследия. В: Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 7: Философия. Социология и социальные технологии, 2011, с. 110-115.

²⁷ Татьяна Сергеевна, Курьянова, Культурное наследие: смысловое поле и практика. В: Вестник Томского гос. ун-та. Культурология и искусствоведение. 2011, № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturnoe-nasledie-smyslovoe-pole-i-praktika> (дата обращения: 17.06.2018). <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturnoe-nasledie-smyslovoe-pole-i-praktika>

întreprinde o analiză critică a structurii și a politicii în domeniul patrimoniului istoric, desemnând și elementele ideologice ale acestei politici²⁸.

La Amsterdam, cercetătorii Deben L., Salet W., Thoor M.-T. van editează un studiu colectiv ce ține să demonstreze rezultatele investigațiilor de teren privitor la patrimoniul cultural din spațiului istoric al orașului Amsterdam²⁹. Totodată, studiile privind patrimoniul sunt legate de cercetătorii francezi. Astfel, în anul 2009, Heinrich N.³⁰ publică lucrarea ce pune în discuție industria legată de patrimoniu. În studiul său autorul expune ideea privind valoarea atât a unei catedrale medievale, cât și a unui lăcaș din suburbia medievală, care conține în sine urme de memorie. Aspectul istoriografic îl definește Helaine Silverman, care, în studiul său supune unei inventarieri istoriografice, temele, problemele și autorii preocupați de studiile privitor la patrimoniul cultural³¹.

Trecerea în revistă a autorilor ce studiază problematica patrimoniului cultural ne-a permis să identificăm și cercetători din Republica Moldova și România, preocupați de această problematică. Astfel, în cadrul Institutului Patrimoniului Cultural, un șir de colective de cercetători sunt implicați în cercetarea patrimoniului cultural. Printre proiectele date putem evidenția câteva proiecte instituționale din perioada 2011-2018: proiectul 11.817.07.18F – *Patrimoniul artistic al Republicii Moldova în contextul multiculturalismului european: cercetare, valorificare*. Cond. – dr. hab. Staviță T.; proiectul 11.817.07.19F – *Dimensiunea europeană a patrimoniului arheologic al Republicii Moldova*. Cond. – dr. hab. Levițki O.; proiectul 11.817.07.20F – *Dimensiunea europeană a patrimoniului etnografic al Republicii Moldova*. Cond. – dr. Procop S.³²; proiectul 14.06.199F – *Valorificarea pluridimensională a patrimoniului etnocultural ca factor al armonizării și dezvoltării societății Republicii Moldova* (director de proiect dr. S. Procop)³³; proiectul tinerilor cercetători 16.819.06.13F – *Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în educația tinerei generații* (director de proiect dr. Ivan Duminica)³⁴; proiectul interstatal U1-1/1171 – *Patrimoniul cultural-istoric al comunei Crihana Veche: cercetare, conservare, valorificare și promovare* (director de proiect – drd. Ion Ciobanu)³⁵. Și

²⁸ Идеология охраны памятников истории: критический анализ структуры дискурса современной политики исторического наследия. Сокращенный перевод с английского Владимира Макарова. Перевод выполнен по изданию: Koziol C. *Historic Preservation Ideology: A Critical Mapping of Contemporary Heritage Policy Discourse*// Preservation Education and Research. 2008, vol. 1, pp. 41-84. <http://magazines.russ.ru/nz/2017/4/ideologiya-ohrany-pamyatnikov-istorii-kriticheskij-analiz-struk.html>

²⁹ L. Deben, W. Salet, M.-T. van Thoor (Eds.), *Cultural Heritage and the Historic Inner City of Amsterdam*. Amsterdam: Aksant, 2004.

³⁰ N. Heinrich, *La fabrique du patrimoine. De la cathédrale à la petite cuillère*. Paris: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, 2009.

³¹ Helaine, Silverman, *Contested cultural heritage: A selective historiography*. In: *Contested Cultural Heritage*. Springer, New York: NY, 2011, pp.1- 49.

³² <http://patrimoniul.asm.md/projects>

³³ <http://patrimoniul.asm.md/projects>

³⁴ <http://patrimoniul.asm.md/projects>

³⁵ <http://patrimoniul.asm.md/projects>

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău a realizat 2 proiecte în domeniu: 11.817.07.33F – *Patrimoniul cultural-național din Republica Moldova – component al civilizației europene* și 15.817.06.17F – *Patrimoniul cultural național și universal în sistemul educațional* (2015-2018), director de proiecte Valentina Ursu³⁶. Dintre cercetătorii tineri, îi menționăm pe Irina Oberländer-Târnoveanu, Eugen S. Teodor, Marius Mihai, Elena Loredana Cozma, Alexandru Popa, Vitalie Josanu, Carmen Marian, Dragoș Gheorghiu, Livia Ștefan, Octavian Ciobanu, Katarzyna Jarosz, Dan Dascălu, Vitalie Josanu, Cristina Ciobanu, Laurențiu Dobre³⁷, Riga Dan, Riga Sorin, Ardelean Aurel, Man Vasile³⁸. Lista cercetătorilor preocupați de patrimoniul cultural, prezentați în paginile acestui studiu, demonstrează interesul și geografia celor ce sunt preocupați de această problematică.

Am evidențiat câteva nume, care prin publicațiile lor au încercat să delimiteze și să demonstreze valoarea patrimoniului atât pentru cunoaștere, cât și pentru existența umană. Prin aceste studii se caută să se demonstreze importanța și valoarea patrimoniului cultural nu doar ca obiect de cunoaștere științifică, ci și ca utilitate practică a acestor cunoștințe teoretice.

Discuțiile teoretice privind patrimoniul cultural

Din lista autorilor preocupați de problematica ce ține de patrimoniul cultural din aspect teoretic, îi evidențiem pe Lowenthal D.³⁹ și Andrei Stepanov⁴⁰, care, în studiul „Păstrarea materială și alternativele lui”, demonstrează spectrul obiectelor ce țin de patrimoniu și caută să evidențieze motivele de păstrare a patrimoniului, se referă la păstrarea obiectelor ce țin de *cultul reprezentativ*, ce atribuie valoare obiectelor tipice timpului; de *cultul popular*, care susține păstrarea artefactelor materiale și referințelor scrise ale cultului popular; de *cultul trecutului imediat*, care susține păstrarea lucrurilor epocii imediate, pentru posteritate; *cultul escapismului*, ce o explică prin fuga de la prezentul fără suflet, și o nostalgie față de obiectele trecute, față de ascetismul contemporan; *cultul beneficiului economic*, care susține utilizarea resurselor și materialelor prin turism⁴¹. Prezentarea acestor motive de păstrare și promovare patrimonială demonstrează existența contradicțiilor ce promovează aceste culte privitor la păstrarea materială. În aceste contradicții, el indică un șir de probleme ce

³⁶ <https://www.upsc.md/ro/cercetare/proiecte-de-cercetare/>

³⁷ Cu privire la cercetările în domeniul salvării patrimoniului cultural al Republicii Moldova în contextul integrării europene. Arheologia și politicile de protejare a patrimoniului cultural în România. Archaeology and cultural heritage preservation policies in Romania. URL:<https://www.cceol.com/search/book-detail?id=515712>

³⁸ Dan, Riga, Sorin, Riga, Aurel, Ardelean, Vasile, Man, Studii de Știință și Cultură. Martie, 2010, vol. 6, Issue 1, pp. 95-111.

³⁹ David, Laental, geograf și istoric american, specialist pe probleme teoretice și expert în practica patrimoniului istoric.

⁴⁰ Андрей, Степанов, Дэвид, Лоуэнталь, Материальное сохранение и его альтернативы. <http://magazines.russ.ru/nz/2017/4/materialnoe-sohranenie-i-ego-alternativy-pr.html> În: Неприкосновенный запас, 2017, №4, стр. 133 - 153, бумажной версии номера.

⁴¹ Ibidem.

apar în procesul păstrării acestor bunuri materiale. În baza lor, el demonstrează procesele și reprezentările ce apar ca rezultat al păstrării și promovării valorii pe care le au obiectele materiale cu valoare spirituală⁴². Se susține că, „indiferent de etimologia adevărată a cuvântului „păstrare (*preserve*)”, el conține și un sens de „păstrare prealabilă (*pre-serve*)”, iar această acțiune presupune un scop în sine în care păstrarea nu este un epilog, ci un prolog al acțiunilor umane”⁴³.

Ca răspuns și ca continuare la acest studiu, vine studiul cercetătoarei sociolog Nathalie Heinich⁴⁴. În studiul său „Crearea patrimoniului cultural”, cercetătoarea încercă să explice interesul față de patrimoniul național și cauzele ce condiționează acest interes⁴⁵. În studiul său ea caută să demonstreze acțiunile celor ce crează acest patrimoniu și criteriile ce sunt folosite în practică, pentru explicarea valorii obiectelor patrimoniului⁴⁶. Printre valorile fundamentale pe care le are patrimoniul, ea evidențiază următoarele: autenticitatea obiectului patrimonial, vechimea obiectului patrimonial, raritatea obiectului patrimonial, frumusețea obiectului patrimonial, semnificația obiectului patrimonial. Astfel, obiectele patrimoniale, după Nathalie Heinich, au un caracter etic, estetic, hermeneutic, civil, de drept, economic și casnic. Ele, la rândul lor, contribuie la atribuirea unor funcții patrimoniale acestor obiecte. După ea, „administrarea autenticității” este baza patrimoniului național cultural⁴⁷.

Drept continuare la demonstrarea valorii obiectelor patrimoniale, poate fi considerat studiul lui Koziol C.⁴⁸, în studiul său „Ideologia ocrotirii monumentelor istorice: analiza critică a structurii discursului în politica contemporană privind patrimoniul istoric”, autorul caută să analizeze structura discursului politic în acest domeniu. În acest discurs, el evidențiază polemica între subiecții antrenați în valorificarea patrimoniului cultural. El evidențiază matrița discursului privind păstrarea patrimoniului cultural prin prisma populistului, celui ce este cointerestat în popularizarea obiectelor patrimoniale, comerciantului, care este orientat spre identificarea simbolică a valorii obiectului patrimonial, esențialistul, care este

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Андрей, Захаров, Натали, Эник, Изготовление» культурного наследия. Перевод с английского Андрея Захарова: В: Неприкосновенный запас, 2017, №4, стр. 188-198 бумажной версии номера. Натали Эник (р. 1955) - французский социолог, специалист по современному искусству. <http://magazines.russ.ru/nz/2017/4/izgotovlenie-kulturnogo-naslediya-pr.html>

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Кристофер, Козел, Идеология охраны памятников истории: критический анализ структуры дискурса современной политики исторического наследия. Перевод выполнен по изданию: Koziol C., *Historic Preservation Ideology: A Critical Mapping of Contemporary Heritage Policy Discourse* // Preservation Education and Research. 2008, vol. 1, pp. 41-84. <http://magazines.russ.ru/nz/2017/4/ideologiya-ohrany-pamyatnikov-istorii-kriticheskij-analiz-struk-pr.html>

orientat spre esența obiectelor patrimoniului istoric, și privatul, care este orientat spre proprietatea privată asupra obiectului patrimoniului istoric. În analiza sa, el caută să demonstreze formule de prezentare și atributele ce le dă acestor grupuri și interesul pe care îl atribuie ei patrimoniului cultural⁴⁹.

Căutările teoretice sunt continuate de către Ashworth G.J.⁵⁰, care, în studiul său „De la istorie la patrimoniu, de la patrimoniu la identitate: în căutarea noțiunilor și modelelor”, examinează trecerea de la istorie la moștenirea patrimonială, pentru a identifica monumentele istorice ca produse ale patrimoniului și transformarea lor în marfă comercializată pe piața de consum în secolul al XX-lea. În cercetările sale, Ashworth G.J. pune accentul pe demonstrarea resurselor și a procesului de interpretare a acestui produs pe piața de consum. Interesant în cercetarea sa este descrierea portretului consumatorului pentru bunurile patrimoniale și, totodată, evidențierea consecințelor unui astfel de model de comportare față de patrimoniul istoric.⁵¹ O altă idee ce se desprinde din acest studiu este demonstrarea locului și importanței identitare în valorificarea patrimoniului. Autorul arată influența politică și mecanismele economice în modele de utilizare a identității, în scopul valorificării patrimoniului. Totodată, el identifică și contradicțiile ce apar în procesul de utilizare a patrimoniului pentru identificarea națională, personală sau de grup⁵². Un element important în acest studiu îl prezintă definirea proporției problemei patrimoniului cultural și istoric ca produs. El recunoaște necesitatea elaborării unor strategii de stat față de produsele patrimoniale și formele de organizare privind păstrarea și valorificarea lor prin investițiile de stat⁵³.

Ca continuare și analiză critică a patrimoniului, poate fi considerat studiul lui Stupeiko St., „Cercetări critice a patrimoniului ca alternativă a rutinei academice”⁵⁴. În discursul său, autorul încearcă să definească cercul de probleme ce au apărut odată cu procesul de recunoaștere a patrimoniului ca valoare pentru societate⁵⁵. Stupeiko St. încearcă să demonstreze neclaritățile ce țin de autenticitatea monumentelor. Un aspect aparte în cercetarea problemei patrimoniului, el o face

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Андрей, Степанов, Грегори, Дж. Эшворт, От истории к наследию - от наследия к идентичности: в поисках понятий и моделей. В: Неприкосновенный запас, 2017, №4.

<http://magazines.russ.ru/nz/2017/4/ot-istorii-k-naslediyu-ot-naslediya-k-identichnosti-v-poiskah-pr.html>, traducere după Ashworth G.J. *From History to Heritage - From Heritage to Identity: In Search of Concepts and Models* // Ashworth G.J., Larkham P.J. (Eds.). *Building a New Heritage: Tourism, Culture and Identity in the New Europe*. London: Routledge, 1994, C. 13-30.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Степан, Стурейко, Критические исследования наследия как альтернатива академической рутине. *Журнальный зал*, 2017, 4: 214. В: Неприкосновенный запас, 2017, №4, стр. 199-214.

<http://magazines.russ.ru/nz/2017/4/kriticheskie-issledovaniya-naslediya-kak-alternativa-akademicheskoy-rutine>

⁵⁵ Ibidem.

prin definirea instrumentariului și noile abordări în această problemă. Astfel el înaintea diferite tipuri de terminologii în demonstrarea patrimoniului, printre care el numește terminologia „utilitar-practică”, „informațional-culturologică”, „economică”, „social-umanitară”⁵⁶. Dar cea mai detaliată analiză el o întreprinde în problema ce ține de păstrarea monumentelor și gândirea specifică ce se naște în diferite discursuri în jurul acestei noțiuni. Astfel, el susține că în păstrarea monumentelor ca valoare patrimonială importante sunt:

- Obligativitatea și universalitatea păstrării monumentelor culturale, deoarece ele aparțin tuturor și fiecare este responsabil de păstrarea lor.
- Apelarea la modelele predecesorilor, care au creat ceva – străbunii au creat nu pentru ca noi să risipim trecutul.
- Transmiterea monumentelor moștenitorilor, pentru a fi apreciate.
- Permanentul pericol de distrugere a patrimoniului - nu vom păstra azi, mâine vom pierde tot.
- Baza de expertiză a cunoștințelor privind monumentele, valoarea lor o pot face doar profesioniștii.
- Obiectele ocrotite reprezintă o gamă de valori, de ex., această clădire prezintă o valoare istorică.
- Necesitatea restaurării monumentelor și reabilitarea lor.
- Punerea în circuitul turistic a obiectelor patrimoniale.
- Posibilitatea teaurizării sau reconstrucției obiectelor culturale⁵⁷.

Discuții la nivel mondial și european

Problema păstrării și ocrotirii patrimoniului cultural rămâne ca subiect de discuții și până în prezent. Astfel, în 2015 în China, în or. Șanduni, la Congresul al XXII-lea al științelor istorice, printre subiectele discutate a fost și tema: „Personalitățile naționale în patrimoniul mondial (National Identities in World Heritage)”⁵⁸. Tot în 2015 a fost lansat proiectul „Importanța patrimoniului cultural pentru Europa”⁵⁹, la care a fost prezentată starea de fapt și perspectivele de cercetări privind influența patrimoniului asupra societății și economiei.

În rezultatul examinării studiilor privind patrimoniul cultural, venim cu un șir de constatări:

- Deși au fost studii cu un pronunțat caracter economic, tot mai multe studii țin să examineze efectele sociale și ecologice privind păstrarea monumentelor patrimoniale;

---

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ С.Н., Молчанов, Европейское право и сохранение культурного наследия народов Европы. *Cultivate Russia Web Magazine*, 2003, 2.

⁵⁹ Ibidem.

- În studiile ce țin de patrimoniul cultural se demonstrează importanța păstrării și necesitatea restaurării obiectelor de patrimoniu;
- Tot mai insistent se promovează studiile cu caracter interdisciplinar;
- Din punct de vedere teoretic se aplică abordarea cultural-antropologică în care studiile vin să implementeze, prin instrumentariul său, definirea valorii și importanței păstrării și valorificării patrimoniului cultural.

Și, cum susține poetul, dramaturgul și omul politic Valeriu Butulescu: „În patrimoniul universal, comorile spirituale se contopesc, alcătuind un tezaur omogen, nu mai poți identifica Nilul, Dunărea sau Amazonul în apele străvezii ale Oceanului”⁶⁰.

Bibliografie

1. Ashworth, G.J., From History to Heritage – From Heritage to Identity: In Search of Concepts and Models // Ashworth G.J., Larkham P.J. (Eds.). Building a New Heritage: Tourism, Culture and Identity in the New Europe. London: Routledge, 1994.
2. Butulescu, Valeriu, *Citat despre Adevăr*. <https://rightwords.ro/citate/in-patrimoniul-universal-comorile-spirituale-se--13452>
3. Bruner, Edward M., 1983a. Introduction. The opening up of anthropology. In *Text, play, and story: The construction and reconstruction of self and society*, ed. Edward M. Bruner, 1–16. Washington, DC: American Ethnological Society.
4. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1972 [on-line]. Metod доступа: <http://www.unesco.org>.
5. Cu privire la cercetările în domeniul salvagădării patrimoniului cultural al Republicii Moldova în contextul integrării europene. În: *Arheologia și politicile de protejare a patrimoniului cultural în România*. Archaeology and cultural heritage preservation policies in Romania. URL:<https://www.ceeol.com/search/book-detail?id=515712>
6. Koziol, C. *Historic Preservation Ideology: A Critical Mapping of Contemporary Heritage Policy Discourse* // Preservation Education and Research. 2008. Vol. 1. <http://magazines.russ.ru/nz/2017/4/ideologiya-ohrany-pamyatnikov-istorii-kriticheskij-analiz-struk.html>
7. *Inventaire général du patrimoine culturel*. Мехико, 1982. Культуры: диалог народов мира. ЮНЕСКО, 1984. №3.

⁶⁰ Valeriu, Butulescu. *Citat despre Adevăr*. În: <https://rightwords.ro/citate/in-patrimoniul-universal-comorile-spirituale>.

8. Bruner, Edward M., 1983b. *Text, play, and story: The construction and reconstruction of self and society*, ed.. Edward M. Bruner Washington, DC: American Ethnological Society
9. Nora, P. (Ed.), *Science et conscience du patrimoine*. Paris: Fayard, 1997.
10. Silverman, Helaine, *Contested cultural heritage: A selective historiography*. In: *Contested Cultural Heritage*. Springer, New York, NY, 2011. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturnoe-nasledie-smyslovoe-pole-i-praktika> (дата обращения: 17.06.2018). <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturnoe-nasledie-smyslovoe-pole-i-praktika>
11. Богуславский, М.М., *Международная охрана культурных ценностей*. М., 1979.
12. Веденин Ю.А. *Культурное и природное наследие России (Концепция и программа комплексного атласа)*. Ю.А. Веденин, А.А. Люты́й, А.И. Ельчанинов, В.В. Свешников. М., 1995.
13. Галкова, О.В., *Теоретические основы культурного наследия*. В: *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 7: Философия. Социология и социальные технологии*, 2011, 3.
14. *Декларация прав культуры*. СПб. 1996.
15. Дьячков, А.Н., *Охрана памятников за рубежом (некоторые теоретические аспекты)*. В: *Памятники в контексте историко-культурной среды*. Сб. научн. тр. / отв.ред. Дьячков А.Н. М., 1990.
16. Захаров, Андрей, Эник, Натали, *Изготовление культурного наследия*. Перевод с английского Андрея Захарова. В: *Неприкосновенный запас* 2017, № 4. <http://magazines.russ.ru/nz/2017/4/izgotovlenie-kulturnogo-naslediya-pr.html>
17. *Идеология охраны памятников истории: критический анализ структуры дискурса современной политики исторического наследия*. Сокращенный перевод с английского Владимира Макарова. Перевод выполнен по изданию: *Конвенция об охране всемирного культурного и природного наследия (16 ноября 1972 г.)*. В: *Свод нормативных актов ЮНЕСКО: Конвенции и соглашения, рекомендации, декларации*. М., 1991. *Конвенция ЮНЕСКО о мерах, направленных на запрещение и предупреждение незаконного ввоза, вывоза и передачи права собственности на культурные ценности*.
18. Козел, Кристофер, *Идеология охраны памятников истории: критический анализ структуры дискурса современной политики исторического наследия*. Перевод выполнен по изданию: Koziol S. *Historic Preservation Ideology: A Critical Mapping of Contemporary Heritage Policy Discourse // Preservation Education and Research*. 2008. Vol. 1.

- <http://magazines.russ.ru/nz/2017/4/ideologiya-ohrany-pamyatnikov-istorii-kriticheskij-analiz-struk-pr.html>
19. Кулешова, М.Е., Понятийно–терминологическая система «природное культурное наследие»: содержание и основные понятия. В: *Уникальные территории в культурном и природном наследии регионов*. Сборник научных трудов. М.: Изд. РНИИ культурного и природного наследия, 1994.
  20. Курьянова, Татьяна Сергеевна, Культурное наследие: смысловое поле и практика. В: Вестник Томского гос. ун-та. *Культурология и искусствоведение*. 2011. №2.
  21. Мазенкова, Анна Алексеевна, *Культурное наследие как самоорганизующаяся система*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. Тюмень, 2009.
  22. Молчанов, С.Н., Европейское право и сохранение культурного наследия народов Европы. *Cultivate Russia Web Magazine*, 2003, 2.
  23. Полякова, М.А., *Международно-правовые аспекты охраны культурного наследия* (документы, библиография). Ред. С.И. Сотниковой, И.М. Вандулакиса. Афины, 1997.
  24. Рекомендация об участии и вкладе народных масс в культурную жизнь» (1976); Галкова, О.В. Теоретические основы культурного наследия. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 7: Философия. Социология и социальные технологии*, 2011.
  25. Рерих, Н.К., *Листы дневника*. Том первый, 2-е изд. М.: МЦР, 1999.
  26. Соколова, Александра Сергеевна, *Вклад ЮНЕСКО в сохранение всемирного культурного наследия*. В: *Теория и практика общественного развития*, № 11, 2013.
  27. Степанов, Андрей, Лоуэнталь, Дэвид, Материальное сохранение и его альтернативы. <http://magazines.russ.ru/nz/2017/4/materialnoe-sohranenie-i-ego-alternativy-pr.html> В: *Неприкосновенный запас* 2017, №4, стр. 133-153.
  28. Степанов, Андрей, Эшворт, Грегори Дж., От истории к наследию - от наследия к идентичности: в поисках понятий и моделей. В: *Неприкосновенный запас*, 2017, № 4.
<http://magazines.russ.ru/nz/2017/4/ot-istorii-k-naslediyu-ot-naslediya-k-identichnosti-v-poiskah-p-pr.html>, traducere după Ashworth G.J. *From History to Heritage – From Heritage to Identity: In Search of Concepts and Models*. În: Ashworth G.J., Larkham P.J. (Eds.). *Building a New Heritage: Tourism, Culture and Identity in the New Europe*. London: Routledge, 1994.

APORTUL INSTITUȚIILOR PUBLICE LA VALORIFICAREA PATRIMONIULUI CULTURAL MOBIL ȘI IMOBIL DIN BASARABIA (1918-1940)

Maria ȘEVCIUC,
doctorandă, anul IV,
Universtatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, mun. Chișinău
e-mail: maria_shevciuc@mail.ru

Summary

During 1918-1940, in Bessarabia, the public institutions, existing and newly created, promoted a policy of integrating Bessarabia culture into the Romanian one. Their work had a strong impact on the population of Bessarabia, contributing to the enlightenment and reanimation of the Romanian spirit on this territory.

The protection of historical monuments, boyars' mansions and religious buildings of great historical and artistic value from Bessarabia, was a matter of great need for both the Russian Empire in 1812-1918 as the Romanian State during 1918-1944. For this purpose, the cultural institutions were oriented to highlight the historical and cultural relics that have been preserved on the territory between the Prut and Nistru, regardless of the weather.

In Bessarabia there were several cultural institutions, which enjoyed a wide influence among citizens. These include the Society of Fine Arts, cultural centers, libraries, the Central Library, the `Bessarabia Life` magazine, churches and monasteries, the Archdiocese and then Metropolitan Church of Bessarabia, workshops cutlery, societies, fraternities, museums church and monastery, the National Museum of Natural History, the Historical Monuments Commission, the Archives of the Bessarabia Governor, the Historical - Archaeological Society Church of Bessarabia etc.

In Bessarabia the protection of historical monuments, boyars' mansions and religious buildings of great historical and artistic value is a matter of great need in the first decades of the nineteenth century, governed by the Russian Empire law (1812-1918) and Romania (1918-1944). The Great Union has opened new horizons and spiritual life, with an unprecedented development in the interwar period. The cultural unity existed long ago in the the Romanian territory, which did not exclude some features from one province to another, from one area to another, features that did not alter its basic unity.

The cultural factor has acquired special sizes within the state policy. Many prominent intellectuals held high positions as most politicians had a serious training in various

specialties of science and culture. Beyond searches, accomplishments and failures, leading cultural exponents played an active role, much greater than before, in the life of the state, and the state, through its various levers, supported material and moral the scientific, technical, and artistic creation.

It came after 1918 in a new stage, where the original research takes on a special scale with the results of national and universal value. We are seeing a modernization of teaching and research in close connection with the scientific world from abroad. Significant scientific schools, artistic literary currents have been formed alongside some departments, laboratories, institutes, resorts, circles, prestigious journals in different areas of the country, headed by the great men of culture and art pioneers in areas of the greatest importance.

Key words: *cultural heritage, public institutions, religious heritage, library, archive, the interwar period.*

În perioada 1918-1940, în Basarabia, instituțiile publice, atât existente, cât și cele nou create, au promovat o politică de integrare a culturii basarabene în cea românească. Activitatea acestora a avut un impact puternic asupra populației Basarabiei, contribuind la culturalizarea și reanimarea spiritului românesc de pe acest teritoriu.

În Basarabia au existat mai multe *instituții de cultură*, care se bucurau de o largă influență în rândul cetățenilor.

Între acestea se numără *Societatea de Belle Arte*, înființată în 1921 la Chișinău, care avea trei secții: teatru, muzică și arte plastice. Aceasta organiza spectacole de teatru, audiții muzicale, expoziții de pictură, sculptură, fotografii artistice, se îngrijea de întreținerea vechilor monumente istorice și de artă. Societatea a primit donații și a achiziționat opere artistice, cu care a constituit Muzeul de Arte Plastice din Chișinău. În 1922 a fost organizată, la București, prima expoziție a artiștilor basarabeni Alexandru Plămădeală, S. Kogan, I. Bulat ș.a.

Dintre monumentele ridicate în această perioadă se remarcă cea a lui Vasile Lupu, din orașul Orhei, a regelui Ferdinand, din Chișinău și a lui Ștefan cel Mare și Sfânt, amplasată în centrul municipiului Chișinău (realizată în 1927 de Alexandru Plămădeală).

O instituție importantă și prestigioasă din Basarabia interbelică a fost *căminul cultural*. Înființate în toate orașele și în aproape toate satele din acest teritoriu, căminele culturale erau frecventate mai ales de adulți, care ascultau conferințe și purtau discuții asupra unor teme diverse, de istorie, literatură, astronomie, agronomie, fizică, artă etc. Activitatea căminelor culturale era sprijinită de Fundațiile Regale, care editau cărți, broșuri, pliante și alte materiale, cu puternic impact asupra cetățenilor doritori să se informeze asupra vieții culturale și științifice din țară și din străinătate.

Bibliotecile, atât cele din orașe, cât și cele sătești, au cunoscut o creștere numerică, dar și în privința fondului de carte. De regulă, bibliotecile organizau întâlniri cu cititorii, la care participau autori sau alți cărturari, constituindu-se în adevărate evenimente pentru localitățile în care se aflau.

În 1920 s-a înființat, la Chișinău, Biblioteca Centrală a Basarabiei, care beneficia de dreptul de depozit legal (gratuit, câte două exemplare din toate publicațiile, în momentul apariției lor în România – cărți, broșuri, atlase, albume, reviste, ziare etc.)¹. Printre cele mai importante reviste ale acelei perioade a fost „Viața Basarabiei”, care a avut un rol însemnat în salvagardarea patrimoniului cultural național românesc².

În perioada interbelică în Basarabia au fost construite peste 100 de noi biserici, cu deosebire în satele basarabene, dar și în unele orașe, cele mai impunătoare, prin dimensiuni și stil arhitectonic, fiind catedralele din Bălți și din Tighina. Arhiepiscopia și apoi Mitropolia Basarabiei a editat un număr impresionant de cărți bisericești, ziare, care erau răspândite pe întreg teritoriul provinciei, fiind difuzate de preoți care desfășurau și o muncă de culturalizare a enoriașilor³.

Problema protecției patrimoniului bisericesc – edificii de cult, picturi bisericești, icoane și cărți sfinte, inventar liturgic prețios etc. – a fost o preocupare permanentă a autorităților ecleziastice, mănăstirile și bisericile mari din țară fiind veritabile fortărețe, unde se păstrau tezaur domnești, princiare, nobiliare și cele bisericești.

În Basarabia protejarea monumentelor istorice, conacelor boierești și edificiilor de cult de o deosebită valoare istorică și artistică devine o chestiune de o necesitate majoră, reglementată de legislația din Imperiul Rus (1812–1918) și România (1918–1944).

Un aport deosebit în valorificarea patrimoniului bisericesc din prima jumătate a secolului XX au adus atelierele de orfevrărie, fondate în 1911 de către Arhiepiscopia Chișinăului. Grație activității societăților, frățiilor, Muzeului bisericesc, muzeelor mănăstirești, a fost păstrată o parte considerabilă a pieselor liturgice, cărți sfinte, veșminte preoțești; a fost salvată arhitectura bisericilor care necesita o reparație curentă sau restaurare artistică⁴.

În 1918-1940 în Basarabia a activat cu succes Muzeul Național de Istorie Naturală, care avea un bogat patrimoniu muzeal. În muzeu se păstrau peste 40 de mii de exponate. În 1926-1944 s-a editat „Buletinul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău”, care a jucat un rol considerabil în studierea naturii

¹ <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1420>

² Anton, Moraru, *Etnografia și muzeografia Basarabiei interbelice*. Chișinău, 2015
http://www.dacoromania-alba.ro/nr74/etnografia_muzeografia.htm

³ <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1420>

⁴ <http://ortodox.md/200-de-ani-de-la-formarea-eparhiei-chisinaului-si-hotinului-protectia-patrimoniului-bisericesc/>

Basarabiei. Au fost publicate peste 60 de lucrări pe diferite probleme ale științelor naturale. Prof. A. Moraru a subliniat că, după Unirea din 27 martie 1918, s-a trezit societatea basarabeană cu gândul și cu faptele sale sociale spre cultură, spre învățământ și cunoașterea istoriei românilor, etnografiei, tradițiilor naționale românești. Unirea din 27 martie 1918 a contribuit fundamental la dezvoltarea tradițiilor, obiceiurilor, modului de viață național românesc. Printre cei mai vestiți cercetători ai etnografiei și istoriei naturale au fost savanții Petre Ștefănuță, Bogdan Istru, Gheorghe Madan, Elena Alistar, Nicolae Moroșanu, Ion Costin, Ștefan Ciobanu, Vlad Juțcan, Leon Boga, Pan Halippa, Paul Gore, Iosif Lepși, Nicolae Frolov, Albina Osterman, Grigore Vrabie, Maria Pocora, Ioan Moța, Ion Pelivan și mulți alții. Au fost realizate cercetări etnografice în cadrul Institutului Social Român din Basarabia⁵.

Cât privește societățile de profil, în 1904 a fost fondată Societatea Istoric-Arheologică Bisericească din Basarabia. Obiectivul principal era cercetarea și analiza patrimoniului bisericesc din țară, în vederea depistării, catalogării și publicării ulterioare, cum a și fost realizat în 1923, în cazul cărților sfinte deținute în fondurile Muzeului Bisericesc și a inventarului liturgic prețios. Conform Statutului (punct. 4-6), Societatea avea dreptul de a înființa un Muzeu, bibliotecă și arhivă. Muzeul Bisericesc își începe activitatea în 1906. Din 1912 a fost inițiată colectarea sistematică a lucrărilor prețioase vechi și cărți pentru muzeul societății. În 1915 a fost întreprinsă o excursiune istorico-arheologică prin Basarabia, și au fost vizitate orașele Hotin, Soroca, Bălți, Cetatea Albă, bisericile de peste Nistru. Soarta ulterioară a acestui muzeu după 1940 nu ne este cunoscută.

Comisiunea Monumentelor Istorice (CMI), fondată în 1918, avea drept obiectiv principal studierea, restaurarea și conservarea monumentelor istorice. Grație activității acestei Comisiuni, a fost adoptată Legea despre conservarea monumentelor istorice (Monitorul Oficial nr. 82 din 29 iulie 1919). Nu se permitea construcția în apropierea bisericilor, cetăților ridicate până în 1850, iar modificarea clădirilor era posibilă numai cu acordul Comisiunii⁶.

Odată cu unirea Basarabiei cu România, în 1918, începe o etapă nouă și în procesul consolidării arhivisticii basarabene, fondată în 1815 printr-o dispoziție a guvernatorului regiunii Basarabia, I.M. Harting, sub denumirea de *Arhiva Guvernatorului Basarabiei*. A fost creată Direcția Regională a Arhivelor Statului din Basarabia, în frunte cu Leon Boga, fost angajat al Direcției Generale a Arhivelor Statului din București. Colaboratorii arhivei au reușit, în această perioadă, să salveze foarte multe colecții de documente, precum și să le includă în circuitul științific. Au

⁵ Anton, Moraru, *Etnografia și muzeografia Basarabiei interbelice*. Chișinău, 2015
http://www.dacoromania-alba.ro/nr74/etnografia_muzeografia.htm

⁶ <http://ortodox.md/200-de-ani-de-la-formarea-eparhiei-chisinaului-si-hotinului-protectia-patrimoniului-bisericesc/>

fost publicate mai multe culegeri de documente, printre care se remarcă colecția „Documente Basarabene”, îngrijită de L. Boga. Un impact deosebit în promovarea instituției arhivistice basarabene și, în special, în valorificarea documentelor de arhivă, prin publicarea lor, l-a avut revista „Arhivele Basarabiei” (1929-1938), sub conducerea profesorilor Toma Bulat și Constantin Tomescu.

Instituția arhivistică din perioada interbelică a stat la bază creării, în 1940, a Arhivei Centrale de Stat a RSSM. În perioada celui de-al Doilea Război Mondial colecțiile de documente, în special, cele ce au fost create în perioada administrației românești, au fost evacuate în România, fiind readuse la Chișinău, în 1954⁷.

Așadar, Marea Unire a deschis noi orizonturi și vieții spirituale, înregistrându-se, în perioada interbelică, o dezvoltare fără precedent. Este cunoscută unitatea culturală existentă cu mult timp înainte în spațiul românesc, care nu a exclus unele particularități de la o provincie la alta, de la o zonă la alta, particularități care nu-i alterau unitatea fundamentală.

Factorul cultural a căpătat dimensiuni deosebite în cadrul politicii statului. Numeroși intelectuali de vază au deținut funcții înalte, după cum cei mai mulți oameni politici aveau o serioasă pregătire în diferite specialități ale științei și culturii. Dincolo de căutări, împliniri și eșecuri, exponenți de frunte ai culturii au avut un rol activ, mult mai mare ca până atunci, în viața statului, iar statul, prin diferitele sale pârghii, a sprijinit material și moral creația științifică, tehnică, artistică.

Bibliografie:

1. *Basarabia. Dilemele identității* (volum editat de Flavius Solomon, Alexandru Zub). Iași: Fundația Academică „A.D. Xenopol”, 2001.
2. Chiosa, Igor, Promovarea culturii în Basarabia. Revista Societății Istorico-arheologice bisericești din Basarabia. În: *BiblioScientia. Revistă de biblioteconomie și științele informării*, nr. 9., 2013, Chișinău.
3. Comisiunea Monumentelor Istorice. Secția din Basarabia. Anuar. Chișinău, 1924,
4. Ioniuc, Adriana, Rolul muzeelor în România interbelică. Iași: Junimea, 1998.
5. Ioniuc, Adriana, Rolul statului în organizarea instituțiilor de cultură în România interbelică. În: *Studii de muzeologie și muzeografie. Omagiul lui Nicolae Răileanu la 60 de ani*, vol. I. Chișinău, 2004.
6. Noroc, Larisa, *Cultura Basarabiei în perioada interbelică (1918-1940)*. Chișinău, 2009.
7. Noroc, Larisa, *Metode de culturalizare a societății basarabene în perioada interbelică*, publicat în: *Probleme ale științelor socio-umane și modernizării învățământului*,

⁷ <http://www.arhiva.gov.md/istoricul-arhivelor>

volumul II (prezentat la *Conferința de totalizare a muncii științifico-didactice a corpului profesoral-didactic pentru anul 2012*). Chișinău, 2013.

8. Noroc, Larisa, *Societăți culturale în Basarabia interbelică*, În: *Destin românesc*, revistă de istorie și cultură, 2006, An. I (XII) Nr.2 (46), serie nouă.
9. Paul, Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească în Basarabia*. Chișinău: Știința, 1993.
10. Ploșniță, Elena, *Muzeul basarabean în fluxul istoriei*. Chișinău: Civitas, 1998.
11. Ploșniță, Elena. *Protejarea patrimoniului cultural în Basarabia*. Chișinău: Cartier polivalent, 2009.
12. Ploșniță, Elena, Răileanu, Nicolae, *Pagini de muzeografie basarabeană*. Chișinău: Universitas, 1999.

Surse web:

1. Moraru, Anton, *Etnografia și muzeografia Basarabiei interbelice*. Chișinău, 2015, http://www.dacoromania-alba.ro/nr74/etnografia_muzeografia.htm
2. <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1420>
3. <http://ortodox.md/200-de-ani-de-la-formarea-eparhiei-chisinaului-si-hotinului-protectia-patrimoniului-bisericesc/>
4. <http://www.arhiva.gov.md/istoricul-arhivelor>

PARCUL NAȚIONAL „ORHEI”.

Sergiu SUVAC,
masterand, prog. „Patrimoniu istoric și turism cultural”,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, mun. Chișinău.
e-mail: suvacsergiu@mail.ru

Summary

The National Park Orhei represents our national heritage that guides us to an ecological environment. Its process of managing it has a lack of advertising and value. I do not criticise this project, because it is the first project for our country but there are many problems in doing it to look perfect. There are also problems regarding the documentation about this park. The National Park Orhei is a public institution and is getting to be an independent financial economic institution. But there other academic representatives on its territory like "Scientific Reservation Codru", "Peisagistic Reservation Temeleuti" that represent scientific institutions, so it is impossible for a scientific institution to be financially independent. This Park is under a major risk of being transformed into a simple forest without trees. We should keep strong cooperation between the staff- state-agriculture-tourism.

Key words: *National Park Orhei, institution public, Scientific Reservation, tourism, forest without trees.*

Sălășluind prin Codrii Orheiului, unde m-am născut, nu pot să fiu indiferent față de mediul care îmi înconjoară casa, satul și țara. Patrimoniul natural, care ne ghidează spre un mediu ecologic, este abstractizat prin prisma managementului defectuos a acestuia.

Localitatea mea de baștină, Brănești, din raionul Orhei, se află în inima *Parcului Național Orhei* – un parc care ar trebui să poziționeze strict și cu o claritate exactă ansamblul de obiective existente pe teritoriul acestuia.

Parcul Național Orhei este situat în centrul Republicii Moldova, la 46 km spre nord de Chișinău. Parcul a fost constituit pe o suprafață de 33.792,09 ha, incluzând 18 comune din 4 raioane – Orhei, Strășeni, Călărași și Criuleni. Proiectul Hotărârii privind fondarea primului parc de acest gen în Republica Moldova a fost aprobat

la 12 iulie 2013, dar procedura s-a inițiat încă în anul 2008. Crearea parcului a fost susținută de PNUD și Fondul Global de Mediu¹.

Legea *Privind fondul ariilor naturale protejate de stat*, prevede repartizarea parcurilor naționale în patru zone², lege ce, din start, după părerea noastră, creează un set de neclarități despre care dorim să vorbim în continuare. Nu venim să criticăm neajunsurile în instrumentarea acestui proiect, deoarece este primul pentru țara noastră și nu putem vorbi de perfecțiune în acest sens, dar nici nu putem trece cu vederea toate erorile care au apărut în legislație referitoare la acest proiect. De aceea, o să încercăm să elucidăm unele dileme, în speranța de a fi înlăturate, pentru o valorificare adecvată a resurselor naturale ale Parcului.

Deci, *Zona A (nucleul parcului)* include ecosisteme naturale, unde nu sunt permise activități economice. Acest nucleu cuprinde *Rezervația științifică Codru* cu o suprafață de 5.177 ha, dar și altele, precum *Rezervația peisagistică Temeleuți*, care reprezintă arii protejate din Republica Moldova și servesc ca depozit al fondului genetic al pădurilor central-europene.

Conform definiției, *rezervația științifică* este un spațiu biogeografic terestru, de importanță națională, cu statut de instituție de cercetări științifice, destinat menținerii intacte a obiectelor și complexelor naturale, conservării biodiversității, elaborării bazelor științifice de protecție a mediului³. Dar, aici, oarecum este depășită această prevedere, deoarece este imposibil ca o instituție de cercetări științifice să fie la autogestionare financiară, așa cum este *Rezervația Științifică Codru*, sau alte instituții abilitate din Republica Moldova, deoarece cercetările necesită investiții financiare. Deci, putem pune la îndoială calitatea cercetărilor efectuate pe teritoriul rezervației, sau totuși se efectuează și activități economice, precum vânatul, tăierea copacilor pentru lemne etc. Și toate aceste activități doar pentru a putea susține cercetările efectuate. Totodată, aceste rezervații se suprapun teritorial peste teritoriul *Parcului Național*, o instituție cu un alt regulament de funcționare și management. Acest fapt pune în contradicție legi diferite, care ușor pot fi interpretabile.

Parcul Național are statut de instituție publică (și este la autogestionare, inclusiv economică) pentru cercetări științifice și dispune de balanță distinctă, cont de decontare în lei moldovenești și valută⁴. Conform Legii nr. 1538 din 25.02.1998 privind fondul ariilor naturale protejate de stat, în cazul când în componența rezervației științifice se includ terenuri private, titularilor funciari li se propun

¹ Mediu.gov.md - Ministerul Mediului al Republicii Moldova - Parcul Național Orhei; accesat la 21 august 2013.

² Legea nr. 1538 din 25.02.1998 *Privind fondul ariilor naturale protejate de stat*. Publicată: 16.07.1998 în *Monitorul Oficial* nr. 66-68, art. nr. 442. Data intrării în vigoare: 16.07.1998.

³ Dicționar enciclopedic, vol. VI, R-Ș. București: Editura științifică și enciclopedică, 2006.

⁴ Hotărârea nr. 923 din 12.11.2014 pentru aprobarea Regulamentului de funcționare a Parcului Național „Orhei”. Publicată la 14.11.2014 în *Monitorul Oficial* nr. 340-343, art. nr. 986.

terenuri similare sau o compensație bănească. Respectiv, observăm o contradicție dintre legea respectivă cu Regulamentul de funcționare a *Parcului Național Orhei*, care prevede o libertate în activitatea economică a persoanelor ce au terenuri în raza parcului. Dar, luând în considerație că aproximativ 40% din teritoriul parcului reprezintă terenuri agricole private, situația economică a instituției nu permite să fie cumpărate sau înlocuite aceste teritorii. Atunci de ce trebuia să fie descrisă și această prevedere, dacă ea este nonfuncțională?

Zona B: este delimitată pentru protecția speciilor, habitatelor și menținerea proceselor naturale printr-un management limitat, oferindu-se, în același timp, posibilități de vizitare și recreere⁵. Aici se permite utilizarea restrânsă a resurselor naturale, chiar și în scopuri economice⁶.

Dacă analizăm harta *Parcului Național Orhei*, nu este deloc delimitată această zonă cu posibilități de agrement, ba, chiar mai mult, autoritățile răspunzătoare de aceste zone – ocolul silvic, pădurarii – au construit locuri de agrement în interiorul parcului, chiar în zona interzisă turiștilor. Acest fapt conduce spre poluarea zonelor.

Limitele zonelor de management pot fi modificate după coordonarea prealabilă cu deținătorii terenurilor respective, precum și cu acordul Consiliului tehnico-științific și Consiliului de administrare⁷. Deci, zonele nu sunt clar stabilite, iar poziționarea acestora este lipsită de un management coerent al ariei.

Nu în ultimul rând, *Zonele C și D*, sunt desemnate pentru activități de turism și agrement de lungă durată și, desigur, pentru o dezvoltare economică durabilă, și acest lucru, fără a se indica anumite reguli stricte sau prevederi ecologice controlabile, adică nu este indicat clar ce nivel poate atinge activitatea economică, fie ea agricolă sau turistică. De aceea, este interpretabil și incontrolabil în agricultura zonelor parcului gradul de folosire a erbicidelor de către proprietarii terenurilor agricole. Pe de o parte, administrația nu poate controla calitatea îngrășămintelor utilizate de fiecare proprietar a terenurilor, iar, pe de altă parte, nici nu poate limita folosirea acestora, deoarece lipsește un cadru legal stabilit pentru asemenea încălcări.

Aici, de asemenea, nu vedem o determinare clară a zonelor, precum și limitarea *Parcului Național Orhei* de zonele adiacente parcului, cu o zonă de protecție cu lățimea de 150 m, așa cum prevede Regulamentul de funcționare a *Parcului Național Orhei*.

Parcul național ar trebui să reprezinte un spațiu natural reprezentativ, cu diverse peisaje geografice, obiecte și complexe naturale și cultural-istorice, specii floristice și faunistice autohtone, destinat utilizării în scop științific, recreativ,

⁵ PNUD Moldova. 15 întrebări despre *Parcul Național Orhei*. Copyright, 2010-2011.

⁶ Hotărârea nr. 923 din 12.11.2014 pentru aprobarea Regulamentului de funcționare a *Parcului Național „Orhei”*, publicat la 14.11.2014 în *Monitorul Oficial* nr. 340-343, art. nr. 986.

⁷ *Ibidem*, III.12.

economic, cultural, turistic, instructiv, educativ⁸ etc. Conform hărților din *Trasee turistice recomandate în Parcul Național Orhei*⁹, obiectivele turistice incluse în circuit nu satisfac necesitățile turiștilor nici în proporție de 20%, deoarece multe dintre aceste monumente sunt într-o stare deplorabilă sau chiar lipsesc (ex: „Muzeul meșteșugurilor populare din Ivancea”, Parcul „Balioz din Ivancea”) etc. Acest lucru scoate la iveală lipsa de conlucrare a autorităților responsabile de acest proiect cu reprezentanții acestor obiective. Respectiv, observăm că proiectul Parcului are numeroase curențe practice.

Ca să înțelegem diferența dintre o rezervație științifică și un parc național trebuie să stabilim clar că *rezervația* are ca obiectiv prioritar protecția mediului, efectuarea de cercetări științifice, iar *parcul național* are ca scop păstrarea complexelor naturale de o deosebită importanță ecologică, estetică și cultural-istorică, în vederea armonizării peisajelor geografice și folosirii lor durabile în scopuri științifice, culturale, turistice, instructive și educaționale.

Aici am putea înțelege această diferență, raportând-o la *Parcul Național Orhei*, deoarece unele rezervații științifice, peisagistice, precum *Rezervația Trebujeni*, *Complexul Natural Orheiul Vechi* sunt transformate în terenuri agricole, ceea ce contravine modului de management al rezervațiilor. Totodată, aceste terenuri fac parte din *Parcul Național Orhei* și se delimitează în zonele C, D cu un caracter economic permisibil. Atunci apare o nedumerire – este permis sau interzis de realizat activități economico-agricole în aceste zone?

Ne reîntoarcem la ideea că Parcul Național *Orhei*, după părerea noastră, ar trebui gestionat printr-un management mai eficient. Trebuie să fie realizat un set de acțiuni, care ar permite o colaborare mai eficientă între administrația publică locală – instituții de stat naționale – întreprinderi agricole – agenții de turism. Aceste prevederi, pot fi:

- Micșorarea suprafeței Parcului Național *Orhei*.
- Delimitarea unor zone paralele ale parcului, care să fie administrate separat, dar cu subordonarea națională.
- Evitarea păstrării în teritoriul parcului a terenurilor agricole mai mari de 50 ha.
- Crearea unor comisii de verificare a realizării tuturor prevederilor Regulamentului de organizare a Parcului Național *Orhei*.
- Excluderea la maxim din arealul parcului a localităților necorespunzătoare, prin crearea de zone separate, pentru a evita poluarea parcului, dar și autenticitatea unui parc natural.

⁸ Regulamentul-cadru al parcurilor naționale (aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 782 din 3 august 2000).

⁹ Harta turistică a *Parcului Național Orhei*. Copyright, 2010-2011.

- Stabilirea unor obiective turistice care sunt viabile, care funcționează, și care au o infrastructură corespunzătoare, evitându-se obiectivele turistice într-o stare deplorabilă.
- Delimitarea clară a teritoriilor dintre rezervațiile existente și *Parcul Național Orhei*, pentru a evita dublarea statutului acestora, cât și a activității pe care o realizează instituțiile date.

Concluzie

În concluzie putem afirma că, auzind cuvintele *Parc Național*, mulți dintre noi ne imaginăm administrare, licență, inspecție. În realitate, parcurile naționale sunt arii naturale, protejate cu scop de a conserva complexele naturale și peisagistice, în care interacționează activitatea umană cu natura. *Parcul Național Orhei* dispune de un ansamblu de valori naturale, economice și culturale, care trebuie armonizate între ele, evident cu un control riguros. Această armonizare are avantaje pentru comunitate și nu doar. Însă pentru a valorifica acest potențial este necesară o muncă colosală a tuturor factorilor și o cultură ecologică bine dezvoltată.

Bibliografie

1. Legea nr. 1538 din 25.02.1998 *Privind fondul ariilor naturale protejate de stat*. Publicată la 16.07.1998 în *Monitorul Oficial* nr. 66-68, art. nr. 442. Data intrării în vigoare: 16.07.1998.
2. Dicționar enciclopedic, vol. VI, R-Ș. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 2006.
3. Harta turistică a *Parcului Național Orhei*. Copyright, 2010-2011.
4. Hotărârea nr. 923 din 12.11.2014 pentru aprobarea Regulamentului de funcționare a Parcului Național „Orhei”. Publicată la 14.11.2014 în *Monitorul Oficial* nr. 340-343, art. nr. 986.
5. PNUD Moldova. 15 întrebări despre *Parcul Național Orhei*. Copyright, 2010-2011.
6. Regulamentul-cadru al parcurilor naționale (aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.782 din 3 august 2000).

Surse web:

Mediu.gov.md - Ministerul Mediului din Republica Moldova - Parcul Național Orhei; accesat la 21 august 2013.

PODUL FERVIAR DIN UNGHENI

Nicolae MĂMĂLIGĂ,
 masterand, an. II, prog. *Patrimoniu istoric și turism cultural*,
Facultatea de Istorie și Geografie,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău
 e-mail: nicolaemamaliga@gmail.com

Summary

Ungheni City has a promising potential, having many fascinating objects that could easily attract tourists from the country and from abroad. One of the main tourist attractions that highlights the great heritage of the city is the Bridge appointed „Eiffel”. It is the construction that makes possible the railway link over the Prut River between Ungheni and Iasi.

The need to build a durable bridge over the Prut River was laid down in the Romanian-Russian Convention signed on 6/18 May 1872 in Bucharest, which provided the junction of the Russian railways with the Romanian ones. In 1876 in Ungheni came Gustave Eiffel, who analyzes the soil and projects the iron bridge. Even in the spring of the same year, the construction of the bridge began. After approximately one year the bridge is put into operation (April 21, 1877). The struggle to build this bridge as quickly as possible implies that the Russian Empire needed it very much. That's why, three days after its inauguration, the Russian Empire declared war on the Ottoman Empire. From the beginning the Ungheni bridge is used as a good strategic point for the Russian Empire.

Today, the railway bridge in Ungheni is in good condition, currently it is used for trains, passengers, freight. It requires only investing at a territorial administrative level, such as setting up the French park and liberating access to the bridge. This could be an educational objective for heritage and tourist attraction.

Key words: *industrial patrimony, railway bridge, Ungheni city, Gustave Eiffel.*

Orașul Ungheni are un potențial promițător, având multe obiecte fascinante ce ar putea atrage ușor turiști din țară și de peste hotare. Unul din principalele obiective turistice care scoate în evidență măreția patrimoniului din oraș este Podul, numit Eiffel. El este construcția care face posibilă legătura feroviară peste râul Prut, dintre Ungheni și Iași.

Proiectul acestei legături feroviare dintre Chișinău – Ungheni – Iași a fost definitivat la 14 august 1869, în cadrul întâlnirii bilaterale dintre Țarul Alexandru

al II-lea și Principele Carol I, care a avut loc cu ocazia vizitei domnitorului român în Crimeea; dar el se afla în discuție încă din timpul lui Alexandru Ioan Cuza. Inițial, linia urma să traverseze Prutul prin vechea vamă de la Sculeni. Însă, în urma negocierilor ulterioare româno-ruse, cele două state partenere au hotărât deschiderea unui nou punct de graniță, în localitatea Ungheni. Încă din vara anului 1869, Compania *Lidkowski*, câștigătoarea licitației, organizate de guvernul rus, primise aprobarea de a elabora studiile și proiectele necesare construcției viitorului traseu până pe malul drept al Prutului. Iar la începutul anului 1872, statul român, aflat în plin apogeu al celebrei „Afaceri Strousberg”, lua decizia de a încredința realizarea liniei Iași-Ungheni, primei antreprize private de construcții feroviare din România, condusă de tânărul inginer Grigore Heliad. Amprenta asupra patrimoniului din acest oraș nu și l-au lăsat numai persoanele ce au trăit și activat cândva aici, dar și nume notorii din Occident, cum ar fi Alexandre-Gustave Eiffel¹.

Alexandre Gustave Eiffel a fost un inginer francez, cunoscut, în special, pentru realizarea Turnului Eiffel, care îi poartă numele. S-a născut la 15 decembrie 1832 în Dijon, Côte-d'Or, Franța, și încetează din viață la 27 decembrie 1923 la Paris. Gustave Eiffel este renumit nu numai în baza proiectării Turnului Eiffel. El este cel care a proiectat Statuia Libertății din New York și multe alte edificii care astăzi îi poartă marea și talentul. Amprenta majoră, care și-a lăsat-o Gustave Eiffel în Ungheni, este lucrarea sa – Podul Eiffel.

Demarată în primăvara anului 1871, realizarea căii ferate Chișinău-Ungheni Prut a progresat relativ repede, iar în ziua de 28 aprilie 1873, Societatea Rusă de Navigație și Comerț inaugura deja cei 72 de kilometri ai primului tronson al liniei, cuprins între stațiile Chișinău și Cornești. În același timp, la începutul anului 1873, antreprenorul român a deschis șantierul celor 21 de kilometri ai căii ferate Iași-Ungheni, traseu inaugurat oficial un an mai târziu, în ziua de 1 august 1874. Deși lucrările de construcție a liniei s-au încheiat la 1 iunie 1875, odată cu inaugurarea, de către partea rusă, a celor 34 de kilometri ai tronsonului cuprins între stațiile Cornești și Ungheni Prut, noua conexiune transfrontalieră între România și Imperiul Țarist nu a putut fi realizată decât la 12 februarie 1876, moment în care primul tren de probă a traversat podul peste râul Prut, ce a fost deschis oficial o lună mai târziu, la 19 martie 1876².

Podurile, după definiție, reprezintă o construcție care susține o cale de comunicație terestră, ce leagă între ele malurile unei ape sau marginile unei depresiuni de pământ. Traversarea râurilor cu un debit ridicat a fost o problemă

¹ <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/podul-pest-prut-proiectat-si-construit-de-gustave-eiffel>

² <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/podul-pest-prut-proiectat-si-construit-de-gustave-eiffel> Vizitat la 25.03.2018

din cele mai vechi timpuri, era și o problemă pentru Basarabia, în special pentru administrația căilor ferate din Basarabia, care avea nevoie de un inginer-constructor cu renume, să vină să proiecteze un pod peste râul Prut. Până a ajunge la această problemă, au încercat să construiască un pod din lemn peste Prut, din schița unui arhitect rus, dar construcția nu a rezistat mult timp, fiind luată de apele Prutului, în urma unei inundații.

După aceasta, administrația căilor ferate din Basarabia a fost nevoită să construiască un pod mult mai stabil și sigur, de aceea au apelat la inginerul francez Alexandre Gustave Eiffel, care, în vremea aceea, era un bun proiectant de poduri pentru căile ferate franceze.

Necesitatea de a construi un pod durabil peste Prut a fost expusă în Convenția româno-rusă, semnată la 6/18 mai 1872 la București, care prevedea joncțiunea liniilor ferate ruse cu cele române³.

În 1876 vine la Ungheni Gustave Eiffel, care analizează solul și proiectează podul din fier. Chiar în primăvara aceluiași an începe construcția podului. După aproximativ un an de zile, podul este dat în exploatare (21 aprilie 1877). Aliajul și niturile podului Eiffel și Turnului Eiffel sunt identice, atât turnul (care include 18 038 piese și 2,5 milioane de nituri), cât și podul Eiffel sunt construcții din oțel românesc de la Reșița și de la Govășdia, potrivit unei tehnologii inventate de inginerul român Gheorghe Pănculescu (1844-1924)⁴. Străduința depusă de a construi acest pod cât mai rapid dă de înțeles că Imperiul Rus avea mare nevoie de el. De aceea, chiar după 3 zile de la inaugurarea podului, Imperiul Rus declară război Imperiului Otoman.

Din start, podul de la Ungheni este folosit ca un bun punct strategic pentru Imperiul Rus în războiul cu Imperiul Otoman (1877-1878). Pe acest pod au trecut trupele ruse cu armament și muniție.

După ce s-a construit podul, orașul Ungheni cunoaște o dezvoltare economică rapidă, aceasta se datorează în mare parte și podului feroviar care unea gubernia Basarabia, care era anexată de Imperiul Rus, cu România. În special, căile ferate construite în Basarabia, care treceau prin Ungheni, au dus la aceia că orașul să aibă o înflorire și industrială, mai apoi. Podurile erau construcții foarte necesare Basarabiei în perioada sec. XIX-lea și, nu numai, deoarece ea fiind înconjurată de două râuri destul de mari, Nistru și Prut, făcea ca transportul să se confrunte cu dificultăți la traversarea acestora, în special, transportul feroviar.

Fiind mulțumit de calitatea podului, Scarlat Pastia (1827-1900), primarul Iașului (1877-1879), a mai apelat la serviciile lui Gustave Eiffel, pentru a construi,

³ Ion, Xenofontov, Podul Eiffel din Ungheni, *Revista militară. Studii de securitate și apărare*, Nr. 2 (14)/2015, pag.148.

⁴ Ion, Xenofontov, Zece curiozități despre Podul Eiffel din Ungheni. În: *Moldova Suverană*, nr. 175 (1931), 11 decembrie 2015, pag. 2.

în Iași, osătura metalică a Grand Hotelului *Traian* (1882).⁵ De aici denotă că România, în special orașul Iași, se bucură de o lucrare a lui Gustave Eiffel, deși diferită decât cea de la Ungheni – hotelul *Traian* este și astăzi o atracție turistică importantă a orașului, prin asta observăm o muncă titanică depusă de Gustave Eiffel în proiectele din spațiul românesc, făcând trimitere la celelalte lucrări proiectate de el. A pus suflet în fiecare, observându-se asta prin perioada îndelungată în care persistă ele, fără a se deteriora, indiferent de condițiile climatice aprige, pe care le-au avut de-a lungul anilor⁶.

Podul rezistă, din start, războiului ruso-turc, rezistă și în următorii ani, inclusiv până astăzi. De-a lungul celor două războaie mondiale, spre bucuria noastră, Podul din Ungheni a rezistat cu bine, a fost ocolit de bombardamentele din cadrul acestor războaie. Deși strategic și militar, construcțiile ca Podul din Ungheni trebuiau să fie distruse cu exactitate, prin menirea lor ajută la o deplasare ușoară peste râu, cred că Podul era necesar ambelor părți din conflict, fie pentru înaintarea frontului de luptă, fie prin retragerea armatei germane, cu referire la Al Doilea Război Mondial.

În anul 1885, în trenul ce mergea spre Odessa, a trecut pe acest pod Mihai Eminescu. Poetul a vizitat Basarabia pentru prima dată în acest an. Alte personalități notorii care au trecut pe acest pod sunt: conducătorul Uniunii Sovietice pe atunci, Leonid Brejnev și conducătorul Coreei de Nord, Kim Ir-Sen.

Un aspect interesant al exploatării căii ferate Iași-Ungheni îl constituie periodicele schimbări de ecartament ce au avut loc timp de 140 de ani. Podul Eiffel a fost construit folosind ecartamentul larg (1.524 mm), tronsonul cuprins între vechea capitală a Moldovei și punctul de frontieră de la Ungheni a fost modificat parțial, pentru a facilita traversarea României de către armatele țariste angajate în operațiunile militare de pe actualul teritoriu al Bulgariei, trupele române montând și o linie cu ecartament normal (1.435 mm).

La 29 aprilie 1918, întreaga rețea de căi ferate de pe malul drept al Prutului a fost rechiziționată de Statul Major al Armatei Române, punând astfel capăt anarhiei ce se crease după proclamarea, în *Sfatul Țării* de la Chișinău, a unirii Basarabiei cu România. Timp de un an, în perioada 15 august 1921 – 19 august 1922, a fost refăcut întregul traseu al căii ferate Iași-Chișinău, circulația trenurilor de ecartament normal fiind reluată pe 3 septembrie 1922.

Imediat după ocuparea Basarabiei de către trupele sovietice, ecartamentul a fost încă o dată lărgit și normalizat, din nou, în vara anului 1941, odată cu ofensiva trupelor Axei. În 1944, în timpul ofensivei trupelor sovietice, ecartamentul a fost iarăși modificat, linia fiind ulterior secționată de noua frontieră stabilită între România și URSS. Un an mai târziu, doar tronsonul aflat pe teritoriul statului

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

român a fost readus la ecartamentul normal. Pe traseul rămas pe teritoriul Republicii Moldova ecartamentul larg continuă să fie folosit și în prezent⁷.

Principalele motive pentru care a fost construit acest pod sunt de ordin economic și strategic – militar, dar la 1990 acestui pod i se oferă o însemnătate aparte, decât cele numite anterior. El a servit drept punctul de întâlnire și de îmbrățișări a românilor, după circa jumătate de secol de înstrăinare. Cu această ocazie, pentru prima oară după cel de-al Doilea Război Mondial, frontiera româno-sovietică a putut fi traversată fără acte. În mod simbolic, la aceste evenimente au fost lansate flori pe apa Prutului, de pe ambele maluri. Acest detaliu a dat numele manifestărilor respective. De aceea, acest pod, mai este și, a fost numit, în anii 90", *Podul de flori*.

Denumirea oficială a Podului Eiffel îi este dată la 20 aprilie 2012, cu ocazia a cei 135 de ani de la inaugurare. Consiliul orașenesc Ungheni a adoptat decizia de a numi oficial infrastructura feroviară *Podul Eiffel*.

Anul acesta Podul Eiffel de la Ungheni împlinește vârsta de 141 de ani, o vârstă foarte înaintată pentru astfel de construcții, mai ales că este încă în exploatare. Deși are atâția ani, acest pod este folosit de către trenuri și astăzi, zilnic trece pe acest pod trenul cu ruta Ungheni-Iași, dar și unele trenuri marfare, ceea ce nu l-a făcut să-și piardă menirea sa, dar și grandoarea sau măreția sa.

După o adâncire a descrierii istorice vizavi de Podul Eiffel de la Ungheni, apar unele întrebări: Oare într-adevăr francezul Gustave Eiffel a proiectat acest pod? Dacă într-adevăr el l-a proiectat, de ce nu există documente de arhivă să reflecte acest adevăr? M-a intrigat să aflu răspunsul la aceste întrebări, dar fără nici un rezultat. La Arhiva Națională a Republicii Moldova, în urma studierii mele, a documentelor de arhivă de aici, având ca scop elucidarea acestui mister cu Podul Eiffel de la Ungheni, s-a dovedit a fi fără rezultat. Sper ca de acum încolo istoricii să poată să concretizeze, prin documente de arhivă, când, cu exactitate, a fost construit podul, de către cine a fost el proiectat, și dacă proiectul îi aparține cu exactitate renumitului inginer francez Gustave Eiffel.

Vasile Iucal, directorul Muzeului de Istorie și Etnografie Ungheni, are o altă precizare de ultimă oră vizavi de Podul feroviar de la Ungheni, și anume: „În anul 1881 podul din lemn a fost schimbat cu unul din metal, autor de proiect fiind A. Beleliubski. În 1945-1946 sovieticii l-au înlocuit cu actualul. Deși am dori foarte mult, cu regret, implicarea celebrului Eiffel în construcția actualului pod feroviar peste Prut la Ungheni este doar o frumoasă legendă”⁸.

Acestea fiind spuse de Directorul Muzeului de Istorie și Etnografie, lucrurile iau, cu totul și totul, o altă întorsătură. Și totul ce s-a construit până acum în jurul acestui monument, din punct de vedere științific și mediatic, ar putea să fi fost

⁷ http://adevarul.ro/moldova/actualitate/podul-eiffel-ascuns-ochii-turistilor-_50ae90c37c42d5a6639dfd0b/index.html Vizitat la 25.03.2018

⁸ V. Iucal. În topul celor mai importante atracții turistice. În: *Expresul*, 30 martie, 2012, pag. 2.

greșit. Așteptăm ca declarațiile istoricului Vasile Iucal să fie puse într-un articol științific, confirmat cu documente de arhivă, care ar pune punct tuturor speculațiilor ce ține de Podul feroviar Eiffel de la Ungheni.

Până atunci, Podul feroviar de la Ungheni poate să poarte, cu mândrie, denumirea de *Podul Eiffel*. Însăși prin această denumire, Podul feroviar și-a câștigat un spațiu major pe arena principalelor atracții turistice din Republica Moldova. În 2012, la 30 martie, în ziarul *Expresul*, este publicat un articol cu titlul „În topul celor mai importante atracții turistice”⁹. În articol este vorba de două atracții turistice din centrul Republicii Moldova.

Podul feroviar peste Prut de la Ungheni și vulcanul noroios din Bărboieni, Nisporeni se află în topul celor cinci atracții turistice din centrul Republicii Moldova. Fiind promovate intens și având infrastructura necesară, ar putea deveni cu adevărat atractive pentru turiștii autohtoni, dar și pentru cei străini¹⁰.

Au trecut deja șase ani de atunci și fără nicio schimbare pentru Podul feroviar de la Ungheni. Unica schimbare, cu o importanță nu prea mare, este plasarea unui indicator care arată direcția spre Podul Eiffel, adică, pe str. Romană din Ungheni, sunt plasate, pe stânga, cât și pe dreapta, aceste mici panouri care ar veni în ajutorul turistului, îndrumându-l în ce direcție să se deplaseze, pentru a ajunge la Podul Eiffel.

Odată ce începi să te deplasezi spre Podul Eiffel, ne apare în față, după circa 100 m., Palatul de cultură al orașului Ungheni, o clădire care nu se află într-o stare foarte bună, care ar avea mare nevoie de o renovare. De îndată ce ne deplasăm spre pod, ne rămâne în stânga Palatul Culturii, și dăm de un mic parc urban, mizeria din el, făcută de către localnicii din preajmă, îți taie din dorința de a mai vedea Podul Eiffel. Gunoaie pe de o parte și pe de alta a drumului, din start, îți creează o stare de neplăcere și dezgust. Cu cât ne deplasăm mai mult, cu atât mai rea este situația din acest mic parc, la care drumul spre acces la Podul Eiffel trece prin imediata apropiere de el, un alt drum de acces spre Podul Eiffel nu există.

Deși starea din preajmă mi-a furat din atenție, dorință și entuziasm, de îndată ce se vede, Podul Eiffel îți captează atenția la maxim. Te pătrund la cote maxime emoțiile și plăcerea vizuală, măreția și frumusețea sa îți creează plăcere. Ai sta cu mare plăcere ceva timp, așezat pe o bancă de alături, să-l privești și admiri, fiind înconjurat de natură. Dar cu părere de rău, nu este dotat parcul nici cu bănci. Ținând ochii sus, ațintiți asupra Podului, ai dorința să te apropii, să-l vezi mai de aproape, dar dai, la un moment dat, de gardul, care ușurează munca Polițiștilor de Frontieră, și îl înconjoară și cu placate informative cu inscripția „Acces interzis”.

Între timp, făcând poze la Podul Eiffel, s-a apropiat un colaborator al Poliției de Frontieră și mi-a interzis să pozez podul și încăperea lor în care își fac serviciul.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

Accesul pe teritoriul Podului, din start, mi-a fost restricționat și m-a anunțat că am nevoie de un demers ca să pot să am acces la Podul Eiffel, ceva ce nu intră ușor în logica și însăși încalcă obiectivele unui turist care a venit să viziteze acest Monument Istoric. Nu-i destul că împrejurările în care se află Podul îți reduce masiv din vizorul unghiului din care îl poți privi, din cauza arborilor crescuți haotic împrejurul său. Iarna, vizitorii sunt puțini în avantaj, dar vara arborii acoperă măreția podului.

Fiindu-mi puse aceste restricții de către colaboratorul Poliției de Frontieră, l-am întrebat dacă Podul feroviar Eiffel are vreun panou informativ, măcar cu data construcției și de către cine a fost proiectat, care ar ușura informațional vizita turistul venit aici. Am primit un răspuns negativ, fiind îndrumat să mă duc la Gara Feroviară, poate au ei ceva informații, asta după ce i-am spus care era scopul aflării mele lângă acest monument.

Așadar, lucrurile pozitive sunt foarte puține. Aici putem include micul indicator de pe str. Romană, care ne indică direcția spre Pod și un alt avantaj ar fi însăși podul ca monument istoric, în rest, totul este sub un nivel normal de gestionare și administrare al unui monument istoric. Ceea ce ține de dezavantajele pe care le are acest Pod sunt cu mult mai multe, unele din ele ar fi:

- drumul de acces la pod este într-o stare nefavorabilă;
- parcul din apropiere posedă multe nuanțe de depozit de gunoi al gospodăriilor din apropiere, decât a unui parc;
- copacii crescuți haotic prin jurul podului reduc vizibilitatea acestuia;
- interzicerea accesului vizitatorilor;
- lipsa unui panou informativ despre Podul Eiffel.

Ne duce gândul că trebuie să fie cineva vinovat de toate aceste dezavantaje care reduc masiv numărul de vizitatori la acest Monument. În primul rând, principalul vinovat de condițiile deplorabile din preajma lui este societatea din preajma acestui Monument Istoric. Numai prin neglijența lor a ajuns la ce a ajuns acest parc. Deși autoritățile promet amenajarea parcului de ani buni.

Totodată, autoritățile locale au scopuri mărețe. În planul de activități, ele au identificat și înscris o astfel de acțiune: îmbunătățirea spațiilor verzi existente și amenajarea de noi spații verzi, precum și locuri de agrement. În parcul francez ar putea să apară un mini-sat de vacanță, cu amenajarea drumurilor de acces, construirea a 30 de locuri de cazare în căsuțe țărănești, a unui pavilion acoperit, cu 90 de locuri, a unei scene pentru dansuri, dar și amenajarea grupurilor sanitare și a unui stând cu vânzarea produselor meșterilor populari din zonă. Doar că, de la idee până la realizare este un drum lung, proiectul gândit de către responsabilii de la Centrul de Resurse pentru Dezvoltare Durabilă Locală și Regională așa a și rămas, doar pe suport de hârtie. De notat că, încă în anul 2011 se dorea realizarea acestui proiect în

urma unui parteneriat public-privat, iar conform unor calcule a fost estimat la peste 2 mln. euro.¹¹

Despre acest proiect a vorbit și Alexandru Ambros, primarul orașului Ungheni, într-un interviu acordat în luna iulie 2016, menționând că ar putea fi realizat în cadrul unui parteneriat comun între țările europene și cele estice. Până la realizarea planurilor mărețe mai este timp, dar salubritatea și întreținerea în ordine a parcului francez nu așteaptă¹².

Existența și realizarea unui astfel de proiect ce ar îmbunătăți starea parcului francez este foarte îmbucurător, dar acest proiect există deja de 7 ani fără a fi putut fi implementat. Atât timp cât acest proiect va strânge praful de prin birourile autorităților locale și se va bucura de neglijența acestora, nu are mari șanse să fie reabilitat și amenajat corespunzător.

Starea parcului francez se răsfrânge direct asupra monumentului istoric Podul Eiffel, din mai multe considerente. Principalele ar fi: starea parcului din apropierea monumentului nefavorabilă, lipsa unor bănci în directă apropiere de Podul Eiffel și nu, în ultimul rând, accesul mașinilor pe teritoriul parcului, un alt aspect al acțiunii nocive a locuitorilor din Ungheni.

Realizarea acestui proiect ar aduce pe Podul Eiffel un număr mare de turiști din republică, dar și de peste hotare. Proiectul dat ar da o nouă nuanță imaginii monumentului, dar și întregului oraș. Dacă s-ar mări numărul de turiști care ar vizita Podul Eiffel, în urma amenajării parcului francez, podul fiind cea mai mare atracție turistică a raionului Ungheni, acest fenomen de mărire a numărului de turiști s-ar răsfrânge direct și asupra celorlalte atracții turistice din Ungheni, și chiar din preajma acestuia.

Pentru atragerea turiștilor, este nevoie de mai multe schimbări. Însuși monumentul nu necesită modificări, dar împrejurările sale ar avea nevoie de unele schimbări radicale. Printre cele mai importante recomandări, pe care aş putea să le fac, ar fi:

- Infrastructură adecvată, pentru a putea fi vizitat ușor.
- Amenajarea parcului francez conform unui proiect.
- Panoul informativ al monumentului.
- Liberalizarea accesului la Pod ar fi una din cele mai de succes acțiuni ce ar da un restart turistic Podului Eiffel.

Dragostea față de monumentele istorice trebuie cultivată încă de acasă, dar în special la școală, ar fi binevenite acțiuni de salubritate întreprinse de instituțiile de

---

¹¹ Mormane de gunoi și dezordine în parcul francez din orașul Ungheni, Unghiul, 27 septembrie, 2016. <http://unghiul.com/mormane-de-gunoi-si-dezordine-in-parcul-francez-din-orasul-ungheni/> Vizitat la 09.04.2018

¹² Ibidem.

învățământ, dar și efectuarea unor lecții de istorie în preajma Podului Eiffel. Astfel la lecțiile de istorie pot fi ușor discutate subiectele de la Războiul Balcanic (ruso-turc, 1877-1878), până la evenimentele din perioada contemporană ca „Operațiunea Iași-Chișinău”, 1944, din al Doilea Război Mondial, și multe altele, în care Podul Eiffel a avut un rol strategic militar, și nu numai.

Podul feroviar Eiffel de la Ungheni se află într-o stare foarte bună. Acest monument istoric nu necesită investiții majore, ce ar face ca acesta să fie imposibil de păstrat. Dar avem norocul ca el să se afle într-o stare aproape ideală, chiar dacă se află și astăzi în exploatare, trecând zilnic pe acest pod trenuri, fie pasagere sau de marfă. El necesită doar investiții la nivel administrativ teritorial, cum ar fi amenajarea parcului francez și liberalizarea accesului pe pod – aceasta ar manifesta în turiști un mai mare interes de a-l vizita

Chiar dacă în 2012 era conștientă administrația și toată societatea din Ungheni că sunt necesare acțiuni concrete pentru promovarea acestui monument și atragerea a mai mulți turiști, asta nu s-a întâmplat în următorii ani. Accesul rămâne a fi coordonat de către Poliția de Frontieră, doar în cazul vizitei unei delegații străine.

De aici denotă că, dacă este restrâns accesul la monument, este nevalorificat și potențialul său turistic. Sperăm ca administrația orașului, în colaborare cu populația din Ungheni, să întreprindă mai multe acțiuni privind păstrarea parcului francez curat și îngrijit. Organizarea unui orar de vizitare a podului, prin liberalizarea accesului, ar fi posibilă printr-o colaborare cu Poliția de Frontieră.

Bibliografie

1. Arbore, Zamfir, Dicționar geografic al Basarabiei. București, 1904.
2. Arbore, Zamfir, Basarabia în secolul XIX. Chișinău: Novitas, 2001.
3. Documente privind istoria orașului Ungheni : Fondul 107. Ungheni, 2004.
4. Iucal, Vasile, Ungheniul colonial. Ungheni, 2013.
5. Iucal, Vasile, Documente privind istoria orașului Ungheni. Ungheni, 2004.
6. Iucal, Vasile. În topul celor mai importante atracții turistice. În: *Expresul*, 30 martie, 2012.
7. Prepețiță, Corneliu, Călin, Maria, Crâmpoie ale istoriei Basarabenilor din raionul Ungheni în fotografii de epocă. Chișinău: „Lexon-Prim”, 2017.
8. Vlădescu, Tiberiu, Muzeul Ungheni de-a lungul anilor, În: *Pyretus: Buletinul muzeului de istorie și etnografie Ungheni*, 2006 nr. 2, pag. 159-165.
9. Xenofontov, Ion, Zece curiozități despre Podul Eiffel din Ungheni. În: *Moldova Suverană*, nr. 175 (1931), 11 decembrie 2015.
10. Xenofontov, Ion, Podul Eiffel din Ungheni, În: *Revista militară. Studii de securitate și apărare*, Nr. 2 (14)/2015, pag. 148.
11. Дзятковский, Савин. Унгены-Кишинев. Chișinău: *Timput*, 1984.

Surse WEB

1. http://adevarul.ro/moldova/actualitate/podul-eiffel-ascuns-ochii-turistilor-1_50ae90c37c42d5a6639dfd0b/index.html Vizitat la 25.03.2018.
[https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/148_149_Podul din Ungheni.pdf](https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/148_149_Podul%20din%20Ungheni.pdf) Vizitat la 25.03.2018.
2. <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/podul-pesto-prut-proiectat-si-construit-de-gustave-eiffel> Vizitat la 25.03.2018.
3. <http://unghiul.com/mormane-de-gunoi-si-dezordine-in-parcul-francez-din-orasul-ungheni/> Vizitat la 09.04.2018.

III

PROTEJAREA ȘI VALORIFICAREA PATRIMONIULUI ARHEOLOGIC ȘI ETNOGRAFIC

PROTEJAREA PATRIMONIULUI ARHEOLOGIC PRIN PRISMA INSTRUMENTELOR JURIDICE

Nicolai VOITIC,
masterand, prog. „Patrimoniu istoric și turism cultural”,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău.
e-mail: voiticnicolai@gmail.com

Summary

The process of awareness of the responsibility towards national cultural heritage and concerns on the protection of cultural goods had a long and difficult evolution. As progress progresses social this idea has been shaped in the history of culture, through the writings of cultured people, in acts normative and jurisprudence, leading to the emergence of the first patrimony protection measures cultural.

The purpose of the article is to attempt to clarify the structure, explanatory content and procedure place of the archeological heritage in legislation of Republic of Moldova. In other words, this paper describe the legal framework, archaeological management, the situation of the looting antiquities and using metal detectors in the Republic of Moldova which are very actual issues.

Key words: *Archaeological heritage, legislation, protection, safeguarding.*

Legea reprezintă efortul omului de a organiza societatea.

Henry Ward Beecher

Protejarea patrimoniului cultural național, în general, și a celui arheologic, în particular¹, este o atribuție morală și o sarcină de onoare a unui stat, deoarece prin

---

¹ Sergiu, Musteață, *Protecția patrimoniului arheologic studiu comparativ: legislația Republicii Moldova și Statelor Unite ale Americii*. Chișinău: Pontos, 2008, p. 16.

atitudinea față de monumentele ce descriu valoarea culturală, se determină gradul de civilizație a unui popor².

Protejarea patrimoniului arheologic reprezintă o atribuție majoră a fiecărui popor și se caracterizează prin valorile sale culturale,³ moștenite de la generațiile anterioare și transmise tot prin moștenire către generațiile viitoare. În zilele noastre, procesul protejării patrimoniului arheologic devine o problemă stringentă⁴, dar și importantă, în același timp. În contextul transformărilor economice, politice și informaționale, pe de o parte, și trecerea de la etapa industrială la era globalizării⁵, pe de altă parte, patrimoniul arheologic este tratat ca sursă de exploatare ilegală. Cu alte cuvinte, în literatura de specialitate, cercetătorii, tot mai frecvent, abordează subiectul „exploatării ilegale” a acestui tip de patrimoniu, fapt ce ar trebui să îngrijoreze instituțiile statului, împuternicite să cerceteze, protejeze, restaureze și, nu în cele din urmă, să întreprindă măsurile necesare pentru conservarea, valorificarea și promovarea patrimoniului lui.

Găsim necesar de menționat că distrugerea monumentelor de importanță arheologică, culturală și istorică, de cele mai multe ori nu se datorează doar comportamentului inadecvat al persoanelor particulare dornice de venituri, în urma comercializării pe piața neagră a obiectelor arheologice, ci o mare parte din vină este atribuită unor organisme ale statului, care permit firmelor de construcții distrugerea vestigiilor arheologice în urma efectuării lucrărilor de edificare a clădirilor, unor porțiuni de drumuri, lacuri, etc. Acest lucru este executat conștient cu acordul nemijlocit al funcționarilor publici, neținând cont de prevederile legislației în vigoare, conform căreia sunt obligați să protejeze valorile culturale ale patrimoniului național al țării⁶.

Din alt punct de vedere, tot mai expres este abordată problema devastării monumentelor arheologice, fapt ce constituie o instigare pentru toți cei ce sunt alarmați de numărul în creștere a monumentelor distruse, de numărul mare a siturilor arheologice șterse de pe fața pământului și, nu în cele din urmă, de numărul impunător al pieselor arheologice de valoare incontestabilă scoase pe piața neagră⁷.

² Ion, Tentiuc, *Arheologia între legislație și deontologie. Studiu de caz. În: Sergiu Musteață, Alexandru Popa, Jan Peter (coord.), Arheologia între știință, politică și economia de piață. Chișinău: Pontos, 2010, p.128*

³ Sergiu, Musteață, *Protecția patrimoniului arheologic studiu comparativ ...*, p. 13.

⁴ Sergiu, Musteață, *Arheologia între știință, cadrul legal și infracțiune. În: Revista arheologică. Vol. I, nr. 2 Chișinău, 2005, p. 418.*

⁵ Sergiu, Musteață, *Protecția patrimoniului arheologic studiu comparativ ...*, p. 13.

⁶ Ion, Tentiuc, *Arheologia între legislație și deontologie...* , p. 132.

⁷ Ion, Tentiuc, *Arheologia între legislație și deontologie...* , p. 128.

Gândirea academică⁸, încă la începutul anilor `90 ai secolului al XX-lea, a afirmat că situația în care au ajuns monumentele arheologice din Republica Moldova se datorează regimului stalinist-bodiulist⁹, pe de o parte, dar și din cauza lipsei de informație, needucarea societății în spiritul protejării patrimoniului cultural național, lipsa finanțării și indiferența instituțiilor de stat, care au contribuit la procesul de degradare și dispariție a monumentelor de importanță arheologică.

Legislația RSS Moldovenească nu dispunea de un cadru special, unde să fie inclus doar patrimoniul arheologic, el fiind încadrat în legislația patrimonială de ordin general¹⁰. Distrugerea monumentelor culturale ale RSS Moldovenească nu a început după a doua conflagrație mondială, ci în 1941, odată cu crearea batalioanelor speciale de distrugere a monumentelor. În timpul războiului, Chișinăul a fost puțin bombardat¹¹. Cel mai mult au avut de suferit, în urma distrugerii, lăcașele de cult și monumentele arheologice. Au fost șterse de pe fața pământului numeroase monumente arheologice, în urma despăduririlor, practicării agriculturii sau în urma efectuării lucrărilor de construcție.

Imediat după încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial, s-au conturat noi realități politice care au contribuit la introducerea teritoriului dintre Prut și Nistru în sistemul de protejare al patrimoniului istorico-cultural. La baza acestor principii au stat viziuni deosebite de cele întrebuintate anterior, în mod clar, au fost promovate principiile leniniste ale atitudinii grijului față de moștenirea din trecut.

Astfel, la 31 iulie 1945 a fost adoptată Hotărârea Sovietului Comisarilor Poporului al RSS Moldovenești „Despre ocrotirea monumentelor istorice și arheologice”, prin care a fost interzisă demolarea sau refacerea monumentelor istorice, precum și distrugerea monumentelor arheologice¹².

În conformitate cu legea dată, a fost formată o comisie permanentă, care avea menirea să examineze și să inventarieze monumentele istorice și arheologice, pentru ca în decurs de două luni să fie efectuată și prezentată lista monumentelor protejate de stat și restaurarea acestora la necesitate¹³. Această primă listă, alcătuită și aprobată prin Hotărâre de guvern la 20 august 1948, cuprindea un

⁸ Gheorghe, Nicolaev, Unele aspecte ale ocrotirii monumentelor de istorie și cultură în RSS Moldovenească (anii 1940 - 1980) În: *Valori și tradiții culturale în Moldova*. Editura Eșanu, Chișinău, 1993, p. 187.

⁹ I.Tentiuc, L.Popușoi, Regimul juridic al investigațiilor arheologice al Republicii Moldova și problema săpăturilor neautorizate. În: *Protecția juridică a valorilor culturale în Republica Moldova*. Materialele Conferinței științifico-practice internaționale, 21-22 septembrie 2007, Chișinău, p. 47.

¹⁰ Iulia, Postică, Aspecte legislative privind protejarea patrimoniului arheologic în Republica Moldova (1945 - 2007). În: *Tyragetia: Arheologie, Istorie Antică*, Serie Nouă, vol. II, [XVII] nr. 1, Chișinău, 2008, p. 363

¹¹ Gheorghe, Nicolaev. Unele aspecte ale ocrotirii monumentelor de istorie și cultură în RSS Moldovenească (anii 1940-1980)” În: *Valori și tradiții culturale în Moldova*. Chișinău, Editura Eșanu, Chișinău, 1993, 192

¹² Ibidem, p. 195

¹³ Ibidem, p. 195.

total de 26 de monumente, dintre care 12 monumente făceau parte din categoria celor arheologice¹⁴. Însă, această hotărâre nu a fost pe deplin realizată din cauza numărului mic de specialiști ce formau comisia permanentă de inventariere și examinare a monumentelor¹⁵.

Hotărârea nr. 3898 *Cu privire la măsurile de îmbunătățire a protecției monumentelor de cultură*, însoțită de anexa *Situația despre ocrotirea monumentelor de cultură*, a fost adoptată la 14 octombrie 1948 și a constituit un document de referință pentru următoarele două decenii în protejarea monumentelor de istorie și arheologie¹⁶. Conform hotărârii, erau protejate de stat doar monumentele arheologice și istorice ce corespundeau criteriilor de importanță științifică și istorică. Această hotărâre unională acorda atenție clasificării științifice a monumentelor și elaborării registrelor, problemelor financiare legate de întreținerea monumentelor, organizării atelierelor speciale de producere și restaurare științifică. Prin prevederile acestei hotărâri, erau interzise construcțiile pe teritoriul rezervațiilor în lipsa unei permisiuni speciale eliberată de organele de referință¹⁷.

Interesul față de monumentele de cultură și istorie din perioada anilor '60 ai secolului al XX-lea a constituit momentul în care activitatea legislativă a cunoscut noi provocări. Astfel, la 26 decembrie 1969, a fost adoptată Legea RSSM. *Cu privire la ocrotirea monumentelor de cultură* – de altfel, prima lege referitoare la protecția monumentelor¹⁸. Legea este alcătuită din trei compartimente și conține 33 de articole și preambul. Totodată, legea clasifică monumentele după tipuri și stipulează normele generale de evidență și protejare a monumentelor¹⁹. RSS Moldovenească a fost una din primele republici unionale, care a adoptat o asemenea lege la nivel republican, reieșind din faptul că un asemenea act nu exista la nivel unional²⁰.

În urma cercetărilor și în conformitate cu *Legea despre ocrotirea monumentelor* din 1969, Guvernul republicii a luat decizia pentru adoptarea unei hotărâri *Despre ocrotirea monumentelor de cultură*²¹, după care, în 1971, au fost aprobate noile liste privind monumentele protejate de stat²². De data aceasta, numărul monumentelor, practic, a fost aproape triplu în comparație cu lista precedentă, de la 45 numărul lor a ajuns la 117²³.

¹⁴ Ion, Tentiuc, *Arheologia între legislație și deontologie...*, p. 130.

¹⁵ Iulia, Postică, *Op.cit.*, p. 361.

¹⁶ Ibidem, p. 362.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ion, Tentiuc, *Arheologia între legislație și deontologie ...*, p. 131.

¹⁹ Gheorghe, Nicolaev, *Op. cit.*, p. 207.

²⁰ Iulia, Postică, *Op. cit.*, p. 362.

²¹ Gheorghe, Nicolaev, *Op. cit.*, p. 207.

²² Ion, Tentiuc, *Arheologia între legislație și deontologie...*, p. 131.

²³ Gheorghe, Nicolaev, *Op. cit.*, p. 207.

Pe parcursul anilor '70 au fost efectuați noi pași în domeniul cercetării, identificării și protejării monumentelor de istorie și cultură. În anul 1975 au fost adoptate o serie de noi hotărâri ale organizațiilor de partid, Guvernului și Sovietului Suprem al RSSM. Una din ele, este hotărârea *Despre aprobarea listelor monumentelor de cultură de însemnătate republicană*²⁴, care se referă nemijlocit la ocrotirea monumentelor de istorie și cultură. Tot în același an, a fost elaborat Codul monumentelor de istorie și cultură din R.S.S.M.²⁵. Prin adoptarea noilor hotărâri și grație numărului mare de monumente descoperite, s-a impus necesitatea creării unui Cabinet special pentru restaurarea și reconstrucția monumentelor de istorie și cultură. Pentru înfăptuirea celor propuse, a fost creat Combinatul științific specializat de restaurare pe lângă secția de etnografie și studiul artelor a Academiei de Științe²⁶, iar în 1976 a fost creat un sector al monumentelor de istorie și cultură, care avea ca sarcină principală executarea lucrului științifico-metodic și celui organizatoric pentru pregătirea Codului monumentelor²⁷.

Pe parcursul timpului, au fost întreprinse noi acțiuni pentru perfectarea legislației în domeniul ocrotirii monumentelor. Astfel, în decembrie 1979, a fost adoptată o nouă lege care a fost intitulată cu aceeași denumire ca cea din 1969 – *Legea Despre ocrotirea și utilizarea monumentelor de istorie și cultură*²⁸. Aceasta a fost prima lege care oferă unele definiții și identifică principalele organe responsabile pentru ocrotirea, cercetarea și restaurarea patrimoniului cultural.

Așadar, art. 1 al Legii definește monumentele istorice și cultură în felul următor: „Monumente de istorie și cultură sunt construcțiile, locurile memorabile și obiectele, legate de evenimente istorice din viața poporului, de dezvoltarea societății și a statului, operelor creației materiale și spirituale, care prezintă valoare istorică, științifică, artistică sau o altă valoare culturală”²⁹. Definiția dată oferă un cadru general și o viziune tradițională în privința monumentelor culturale moștenite de la generațiile anterioare și pune atenție pe obiecte, pe protejarea și conservarea acestora, apoi transmiterea lor generațiilor viitoare.

Legea este alcătuită din 4 compartimente, care cuprind 48 de articole și preambul³⁰ și în același timp, vine cu completări majore față de legea precedentă din 1969. Prin Articolul 6 din lege se subînțelege ca monumente arheologice „horodiști,

²⁴ Gheorghe, Nicolaev, *Op. cit.*, p. 208.

²⁵ Ion, Tentiuc, *Arheologia între legislație și deontologie...*, p. 132.

²⁶ Ion, Tentiuc, N., Popușoi, Regimul juridic al investigațiilor arheologice al Republicii Moldova și problema săpăturilor neautorizate. În: *Protecția juridică a valorilor culturale în Republica Moldova*. Materialele Conferinței științifico-practice internaționale, 21-22 septembrie 2007. Chișinău, p. 46.

²⁷ Gheorghe, Nicolaev, *Op. cit.*, p. 209.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Legea RSSM cu privire la ocrotirea și utilizarea monumentelor de istorie și cultură. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1978, p. 5-6.

³⁰ *Op. cit.*, p. 209.

gorgane, rămășițe ale unor străvechi așezări, fortificații, ateliere meșteșugărești, canale și drumuri, locuri străvechi de înhumare, sculpturi în piatră, imagini rupestre, obiecte vechi, sectoare ale stratului istoric de cultură al unor vechi centre populare”³¹.

Astfel, acest articol califică ca componente ale patrimoniului arheologic toate bunurile și urmele vechi ce prezintă valoare documentară, culturală și servesc ca mărturii ale existenței umanității în trecut. Pentru protejarea patrimoniului istoric și cultural a fost repartizat un compartiment aparte unde au fost identificate instituțiile responsabile de ocrotirea monumentelor prin intermediul atragerii maselor largi la păstrarea lor, intitulat – *Participarea organelor și instituțiilor științei, învățământului public la cercetarea și ocrotirea monumentelor de istorie și cultură*. Acest compartiment din lege se referă la modul de participare și educare a societății prin studierea monumentelor și prin ocrotirea lor, dar este bine definit și scopul folosirii monumentelor culturale.

Articolul 17 din lege face referire la următoarele: „Organele și instituțiile științei, culturii și ale învățământului public din RSSM participă activ la propagarea și popularizarea monumentelor de istorie și cultură în rândul populației, contribuie la atragerea pe scară largă a copiilor și tineretului pentru studierea acestor monumente, la participarea cetățenilor la ocrotirea lor”³². Iar articolul 23 din lege spune următoarele: „Monumentele de istorie și cultură sunt utilizate în scopul dezvoltării științei, învățământului public și culturii, educației patriotice, ideologiei morale, internaționaliste și estetice. Folosirea monumentelor de istorie și cultură în scopuri economice și în alte scopuri se admite, dacă acest lucru nu aduce prejudicii integrității monumentelor și nu știrbește valoarea lor istorico-artistică”³³.

Trebuie să fim conștienți de faptul că societatea acelor timpuri a fost educată în stilul comunist-socialist și a fost constrânsă de realitățile istorice să se supună ideologiei promovate de partid. Monumentele de istorie și cultură au fost doar un compartiment, sau unul din instrumentele de (re)educare a societății în spirit revoluționar, progresist și patriotic. De altfel, copiilor în școli le erau propuse sau impuse spre studiu monumentele construite în perioada URSS, o mare parte a monumentelor construite până în 1941 au fost demolate și șterse de pe fila istoriei definitiv. Aici trebuie să punem accentul pe faptul că la baza politicii în domeniul distingării, ocrotirii și restaurării monumentelor de istorie și arheologie, bunăoară și înălțării noilor monumente, de la bun început au fost stabilite principii clare – de a plasa în umbra istoriei evenimentele și personalitățile memorabile din istoria Moldovei (cronicari, scriitori, domnitori etc.) și de a evidenția în prim-plan studierea monumentelor ce aminteau de luptele imperiului țarist, evenimentele revoluționare și cele legate de cel de-Al Doilea Război Mondial. Cele spuse mai sus

³¹ Legea RSSM cu privire la ocrotirea și utilizarea monumentelor, p. 8.

³² Legea RSSM cu privire la ocrotirea și folosirea monumentelor..., p. 16.

³³ Ibidem, p. 20.

sunt confirmate de faptul că în lista monumentelor protejate de stat, adoptată în 1948, au fost incluse doar două monumente dedicate personalităților importante pentru istoria spațiului pruto-nistean. Vorbim despre monumentele lui Ștefan cel Mare din Chișinău și a lui Vasile Lupu din Orhei³⁴.

Dacă la capitolul identificare, înregistrare și cercetare a monumentelor de istorie și cultură, lucrurile s-au mișcat puțin din loc, atunci la compartimentul ocrotirii, restaurării și conservării, problemele au rămas, în mare parte, nerezolvate. În pofida efortului depus de Societatea de ocrotire a monumentelor de istorie și cultură, fondată în 1965, bunurile culturale introduse pe listele monumentelor protejate de stat se găseau într-o stare de delăsare³⁵. Aceasta se datorează mai multor factori negativi. Legile elaborate pe parcursul timpului, teoretic, păreau să rezolve problemele de protejare, restaurare și conservare a monumentelor, însă, practic, nu a fost să fie, legile date dovedindu-se a fi nefuncționale și neglijate de autorități. V. Markevici este unul din arheologii timpului care se arăta deranjat de modul în care erau tratate obiectele de patrimoniu cultural, dar, mai mult, era pus în gardă de faptul că legislația în vigoare nu era respectată. Astfel, arheologul afirma: „Закон существует на бумаге, он много требует и ко многому обязывает, но в действительности все, или почти все, его игнорируют”³⁶. Deci, cu toate că au fost încălcate de nenumărate ori și au fost distruse numeroase piese arheologice cu valoare de unicat și monumente istorice, nimeni nu a purtat nicio răspundere penală, administrativă sau materială.

Un alt factor negativ, care a decis soarta vestigiilor culturale, a fost lipsa de cadre calificate în domeniul restaurării și conservării monumentelor. Suma mijloacelor financiare alocate pentru RSS Moldovenească, în domeniul protejării monumentelor de istorie și cultură a fost net inferioară în comparație cu suma alocată altor republici unionale. Drept exemplu, Estoniei și Armeniei le-au fost alocate câte 7 milioane de ruble, în timp ce Moldova a primit suma de 700 mii ruble.³⁷

Atitudinea indiferentă din partea autorităților statului, absența unui control din partea Ministerului Culturii și a sovietelor raionale, nepăsarea arendașilor pe a căror loturi se găseau monumente culturale și a altor categorii de persoane, a dus la delăsarea și distrugerea monumentelor de istorie și cultură, unele cazuri au înregistrat și dispariția lor.

După obținerea independenței, Republica Moldova a încercat să întreprindă unii pași care ar duce spre o dezvoltare democratică a statului, în care un loc

³⁴ Gheorghe, Nicolaev, *Op. cit.*, p. 197.

³⁵ Ion, Tentiuc, *Arheologia între legislație și deontologie...*, p. 131.

³⁶ Маркевич, В.И., *Актуальные проблемы археологических исследований и пропаганды достижений. В: Археология, этнография и искусствоведение Молдовы: итоги и перспективы.* Кишинев, 1990, p. 90.

³⁷ Gheorghe, Nicolaev, *Op. cit.*, p. 201.

aparte a fost rezervat politiciii culturale³⁸. Prin politică culturală, în acele timpuri, se subînțelegea: idealuri naționale, grafie latină, drapel, patrimoniu național etc. Totodată, Republica Moldova a început să implementeze un cadru legal care aborda mai multe componente ale patrimoniului cultural³⁹ și, prin urmare, continuă să fie valabil și astăzi. Astfel, legile adoptate care se referă la patrimoniul cultural sunt următoarele: Legea privind ocrotirea monumentelor⁴⁰, Legea Republicii Moldova despre cultură⁴¹, Legea privind Fondul Arhivistic al Republicii Moldova⁴², Legea Muzeelor⁴³ și cea mai recentă lege adoptată, care abordează strict patrimoniul arheologic, este Legea privind protejarea patrimoniului arheologic⁴⁴. În aceeași perioadă au mai fost adoptate: Legea monumentelor de for public⁴⁵, Legea privind protejarea patrimoniului cultural național mobil⁴⁶ și, recent, Legea muzeelor⁴⁷. Alte acte juridice aplicabile în domeniu sunt tratate în codurile Penal⁴⁸, Civil⁴⁹, Vamal⁵⁰, Funciar⁵¹, Silvic⁵², cu privire la contravențiile administrative⁵³, etc.

Între timp, Republica Moldova a semnat un șir de acte internaționale cu privire la protejarea patrimoniului. Prin prevederile Constituției⁵⁴, statul se obligă să ofere prioritate convențiilor internaționale la care face parte, dar, cu părere de

³⁸ Gheorghe, Postică, *Legislația patrimoniului cultural din Republica Moldova: Tendințe și practici contemporane*. În: *Tendințe curente în protecția patrimoniului arheologic în România și Republica Moldova*. Coordonator, Sergiu Musteață. Chișinău-Iași: ARC, 2016, p. 47.

³⁹ Sergiu, Musteață, „Archaeological heritage management and looting antiquities in the Republic of Moldova”. În: *Tyragetia. Arheologie, Istorie Antică*, vol. IV [XIX], nr.1, Chișinău, 2010, p. 283.

⁴⁰ Legea privind ocrotirea monumentelor nr. 1530 - XII, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 22 iunie 1991. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.15 - 17, din 2 februarie 2010.

⁴¹ Legea Republicii Moldova despre cultură nr. 413 - XIV, din 27 mai 1999. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr.83 - 86 din 5 august 1999.

⁴² Legea privind Fondul Arhivistic al Republicii Moldova, 22 ianuarie 1992, nr.880 - XII.

⁴³ Legea Muzeelor nr. 1596 - XV din 27 februarie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 23 - 24 din 18.02.2003.

⁴⁴ Legea privind protejarea patrimoniului arheologic nr. 218 din 17 septembrie 2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr.235 - 240 din 03.12.2010.

⁴⁵ Legea monumentelor de for public nr. 192 din 30 septembrie 2011. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr 179 - 202 din 18 noiembrie 2011.

⁴⁶ Legea privind protejarea patrimoniului cultural național mobil nr. 280 din 27 decembrie 2011. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 82 - 84 din 27 aprilie 2012.

⁴⁷ Legea muzeelor nr.262 din 07.12.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 7 - 17 din 12. 01.2018.

⁴⁸ *Codul Penal*, Legea nr. 985 - XV din 18. 04. 2002, În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 128 - 129 din 13.09.2002.

⁴⁹ *Codul Civil al Republicii Moldova*, nr. 1107 - XV din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 82 - 86 din 22.06.2002.

⁵⁰ *Codul Vamal*, nr.1149 - XIV din 20.07.2000. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 160 - 162 din 23.12.2000.

⁵¹ *Codul Funciar*, nr. 828 - XII din 25.12.1991. Republicat în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 107 din 04.09.2001.

⁵² *Codul Silvic*, nr.887 din 21.06.1996. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 4 - 5 din 16.01.1997.

⁵³ *Codul Contravențional al Republicii Moldova*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 3 - 6/15 din 16.10.2009.

⁵⁴ *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr.1 din 18.08.1994.

rău, Republica Moldova neglijează atât prevederile actelor internaționale⁵⁵, cât și a celor naționale.

Patrimoniul cultural, în general, și cel arheologic, în particular, reprezintă sursa principală de cunoaștere a trecutului istoric, dar și de identitate. Prin patrimoniu se subînțelege totalitatea vestigiilor culturale și istorice create de om de-a lungul timpului, care servesc drept dovadă a existenței umanității. În Republica Moldova, protejarea acestor monumente a devenit o preocupare de bază abia în secolul XX. Statului i-a revenit rolul principal în implementarea unui cadru juridic și administrativ specializat pentru desfășurarea activității date⁵⁶. Legislația sovietică, mai cu seamă legea aprobată în 1977, acorda un rol deosebit întregii societăți în activitatea de ocrotire a monumentelor. Această lege prevedea că „grija pentru păstrarea monumentelor și a altor valori culturale constituie o datorie și o obligație a cetățenilor URSS, care nu aveau doar rolul de identificare și înregistrare a vestigiilor pe listele monumentelor ocrotite de stat, ci și atragerea păturilor largi ale populației pentru participarea activă și nemijlocită în păstrarea monumentelor”⁵⁷.

Constituția Republicii Moldova, care este legea fundamentală a statului, prin articolul 59, menționează: „Protecția mediului înconjurător, conservarea și ocrotirea monumentelor istorice și culturale constituie o obligație a fiecărui cetățean”⁵⁸.

Observăm că atât legea din 1977, cât și legea supremă a Republicii Moldova transferă toată responsabilitatea de ocrotire a monumentelor culturale pe umerii societății⁵⁹, în timp ce instituțiile statului susțin fundațiile obștești privind evidența, studierea, punerea în valoare, salvarea, protejarea, conservarea, restaurarea și propagarea monumentelor⁶⁰. Este salutabilă ideea de susținere a fundațiilor, care au ca scop protejarea, conservarea, salvagardarea și valorificarea vestigiilor culturale, însă, până la urmă, ONG-urile efectuează aceste acțiuni, depinzând de fundațiile finanțatoare sau reieșind din sursele financiare de care dispun. De aceea ele au un caracter limitat. Totodată, Constituția Republicii Moldova, prin conținutul său nu ține cont de faptul că ocrotirea vestigiilor culturale este o responsabilitate nu doar a cetățenilor, ci responsabile de acest domeniu trebuie să fie și instituțiile statului, așa cum este menționat în actele internaționale. Convenția de la Valleta (revizuită) menționează expres că patrimoniul arheologic este o sursă a memoriei colective⁶¹, iar Convențiile UNESCO stipulează că patrimoniul cultural și natural au o semnificație

⁵⁵ Sergiu, Musteață *Protecția patrimoniului arheologic studiu comparativ...*, p. 22.

⁵⁶ Iulia, Postică, *Op. cit.*, p. 361.

⁵⁷ Legea RSSM cu privire la ocrotirea și utilizarea monumentelor..., p. 16, art. 17.

⁵⁸ Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1 din 18.08.1994, art. 59.

⁵⁹ Sergiu, Musteață, *Arheologia între știință, cadrul legal și infracțiune*. În: *Revista Arheologică*, serie nouă. Vol. I, nr. 2. Chișinău, 2005, p. 419.

⁶⁰ Legea privind ocrotirea monumentelor..., art. 49.

⁶¹ Protecția juridică a patrimoniului arheologic. Culegere de acte normative și convenții internaționale. Coordonator Sergiu Musteață. Chișinău: Ruxanda, 2010, p. 117.

universală. În Carta ICOMOS, pentru protecția și gestiunea patrimoniului arheologic, negru pe alb, este scris: „protecția patrimoniului arheologic este o obligație morală pentru fiecare ființă umană, dar este, de asemenea, o obligație publică și colectivă”⁶², ceea ce nu întâlnim nici în unul din actele legislative ale Republicii Moldova.

În continuare vom efectua o analiză a cadrului normativ internațional, comparativ cu cel național, în domeniul ocrotirii patrimoniului arheologic și vom evidenția lacunele și problemele la zi existente în Republica Moldova.

Continuând discursul început, vom stabili calitatea termenilor pentru definirea patrimoniului arheologic utilizați de legislația internațională, pe de o parte, și de cea națională, pe de altă parte. După care vom identifica rolul patrimoniului arheologic în legislația ce cuprinde teritoriul pruto-nistean.

Cadrul normativ european este constituit din convenții, recomandări și rezoluții ale Consiliului Europei, dar conține și recomandări și declarații aprobate în cadrul unor forumuri europene, întruniri ale arheologilor, etc.⁶³

Convenția Europeană pentru protecția patrimoniului arheologic este un act internațional ce prezintă importanță incontestabilă prin conținutul și valoarea sa, fiind semnată inițial în 1969⁶⁴, la 6 mai, la Londra, apoi fiind revizuită și deschisă spre semnare la Valetta la 16 ianuarie 1992⁶⁵. Republica Moldova a semnat Convenția dată la 4 mai 1998, ulterior, intrând în vigoare la 22 iunie 2002. Din start, Convenția de la Malta stabilește clar scopul de protejare a patrimoniului arheologic ca sursă științifică și colectivă. Astfel, subînțelegem ca elemente ale patrimoniului arheologic, toate vestigiile, bunurile și alte urme ale existenței omenirii în trecut⁶⁶, care includ în patrimoniul arheologic structurile, construcțiile, ansamblurile arhitecturale, siturile amenajate, mărturiile mobile, monumentele de altă natură și contextul lor, care se află atât sub sol, cât și sub apă⁶⁷. Cu alte cuvinte, Convenția, în definirea patrimoniului arheologic a introdus o gamă largă de elemente esențiale care servesc drept mărturii în scopul cunoașterii trecutului civilizațiilor și se deosebește de legislația națională prin faptul că definește patrimoniul arheologic mult mai amplu, pornind de la o definire generală, apoi axându-se pe elementele concrete ale acestui tip de patrimoniu.

⁶² Ibidem, p. 264.

⁶³ Sergiu, Musteață, *Protecția patrimoniului arheologic studiu comparativ:...*, p. 36.

⁶⁴ Convenția Europeană pentru protecția patrimoniului arheologic semnată la Londra în 1969 de următoarele țări: Austria, Belgia, Cipru, Danemarca, Elveția, Franța, Germania, Grecia, Italia, Islanda, Lichtenstein, Luxemburg, Malta, Portugalia, Spania, Suedia, Marea Britanie, Bulgaria, Sfântul Scaun, Uniunea Sovietică și Iugoslavia.

⁶⁵ Convenția Europeană pentru protecția patrimoniului arheologic (revizuită) la Valetta 1992. În: Protecția patrimoniului. Culegere de legi și convenții. Coordonator: Sergiu Musteață. Chișinău: Pontos, 2001, p. 88-113.

⁶⁶ Ibidem, p. 89, art. 1 (2).

⁶⁷ Ibidem, p. 89, art. 1 (3).

Spre deosebire de legislația altor state⁶⁸ cu privire la definirea și ocrotirea patrimoniului, cadrul legislativ al Republicii Moldova abordează acest aspect într-un mod generalizat⁶⁹. *Legea privind ocrotirea monumentelor* include vestigiile arheologice în rândul celorlalte categorii de monumente și le definește ca fiind obiecte sau ansambluri de obiecte care reprezintă mărturii ale existenței și evoluției umanității în diferite aspecte, pe teritoriul republicii și manifestă valoare istorică, științifică sau artistică. Conform legii, aceste vestigii sunt introduse în Registrul monumentelor Republicii Moldova și sunt ocrotite de stat. „Monumentele sunt obiecte sau ansambluri de obiecte cu valoare istorică, artistică sau științifică, care reprezintă mărturii ale evoluției civilizațiilor de pe teritoriul republicii, precum și ale dezvoltării spirituale, politice, economice și sociale și sunt înscrise în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat (denumit în cele ce urmează Registrul monumentelor)”⁷⁰.

În același timp, *Legea* dată, prin art. 3(a), enumeră toate monumentele care sunt considerate ca patrimoniu cultural, iar prin același articol punctul (c) legea definește, într-un cadru generalizat, noțiunea de situri. „Monumente care fac parte din patrimoniul cultural sunt considerate:

- a) opere de arhitectură, sculptură sau pictură monumentală, elementele sau structurile cu caracter arheologic, inscripții, grote și grupuri de elemente care au valoare națională sau internațională din punct de vedere istoric, artistic sau științific,

[...];

- b) siturile: lucrări ale omului sau opere rezultate din conjugarea acțiunilor omului și naturii, precum și zonele incluzând terenurile arheologice care au valoare națională sau internațională din punct de vedere istoric, estetic, etnografic sau antropologic”⁷¹.

Odată cu adoptarea Legii, a fost elaborat și Registrul monumentelor ocrotite de stat, însă până în 2010 nu a fost publicat. Deci, subînțelegem că *Legea* a intrat în vigoare fără a include Registrul monumentelor, fapt ce a contribuit la nefuncționarea acestui act extrem de important timp de peste un deceniu⁷².

Sună straniu, dar *Legea Muzeelor*, definește foarte vag noțiunea de *patrimoniu muzeal* și nu oferă o noțiune a patrimoniului arheologic, în contextul unei conexiuni strânse între instituția muzeală și patrimoniul arheologic, iar în Codul funciar este menționat că monumentele arheologice fac parte din categoria terenurilor de valoare istorico-culturală, alături de rezervațiile istorico-culturale,

⁶⁸ Sergiu, Musteață, *Protecția patrimoniului arheologic studiu comparativ:...*, p. 55.

⁶⁹ Ibidem, p. 21.

⁷⁰ *Legea privind ocrotirea monumentelor...* art. 1(1).

⁷¹ Ibidem, art. 3 (a), (c).

⁷² Ion, Tentiuc, *Arheologia între legislație și deontologie...*, p. 129.

parcuri memoriale, morminte, monumente arhitecturale și complexe arhitecturale de landșaft. Conform legii, pe aceste terenuri este limitată orice activitate care contravine destinației lor specifice⁷³.

Până în 2010, în cadrul normativ al Republicii Moldova nu a existat un instrument juridic care să reglementeze și să protejeze strict patrimoniul arheologic așa cum îndeamnă actele internaționale⁷⁴. Legea privind protejarea patrimoniului arheologic a fost propusă spre votare la 17 septembrie 2010, a fost publicată la 3 decembrie în același an și a intrat în vigoare la 3 martie 2011⁷⁵. Astfel, prin adoptarea acestei legi în Republica Moldova se deschid noi perspective pentru protejarea patrimoniului arheologic ce corespund realităților contemporane.

Legea privind protejarea patrimoniului arheologic este alcătuită din 48 de articole structurate în unsprezece capitole. Prin conținutul ei, atât structurile statului, cât și societatea civilă devin responsabili pentru protejarea moștenirii arheologice.

Patrimoniul arheologic al Republicii Moldova este elementul de bază al patrimoniului național-cultural. Cu regret, această componentă a patrimoniului cultural, la etapa actuală, se află într-o stare de degradare, rezultat în urma calamităților naturale (alunecări de teren, spălări de teren, etc.), dar, vina cea mai mare o poartă factorul uman. Prin exploatarea terenurilor unde se găsesc situri arheologice, prin săpături neautorizate și prin procesul de realizare a proiectelor de construcție și de amenajare complexă, conștient și cu acord tacit, se distrug numeroase vestigii arheologice de valoare, fără posibilitatea de a fi restabilite⁷⁶.

În cele ce urmează, vom reflecta conținuturile de bază ale prezentei legi, vom identifica calitatea termenilor definiți de actul juridic și, nu în ultimul rând, vom evidenția noile provocări impuse de lege.

În primele două articole din capitolul I, *Dispoziții generale* este stabilit obiectul prezentului instrument juridic și sunt definite un șir de noțiuni caracteristice domeniului. Astfel, legea dată, definește patrimoniul arheologic în felul următor: „ansamblu de bunuri materiale, apărute ca rezultat al activității umane din trecut, păstrate în condiții naturale la suprateran, subteran sau subacvatic, sub formă de situri arheologice (așezări, necropole, morminte izolate, tumuli, cetăți, valuri, construcții, biserici, clădiri, anexe gospodărești, etc.) sau bunuri mobile (obiecte sau fragmente ale acestora), care, pentru a fi identificate și studiate, necesită aplicarea metodelor arheologice”⁷⁷.

⁷³ *Codul Funciar*, nr. 828 - XII din 25.12.1991. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 107 din 04.09.2001, art. 59.

⁷⁴ Liliana Popușoi. A intrat în vigoare Legea cu privire la protejarea patrimoniului arheologic. *Flux*, vineri, 11 martie, 2011, p. 8.

⁷⁵ Legea privind protejarea patrimoniului arheologic.

⁷⁶ Sergiu, Musteață. Arheologia între știință, cadrul legal și infracțiune. În: *Revista Arheologică*, serie nouă vol. 1, nr.2, Chișinău, 2005, p. 418.

⁷⁷ Legea privind protejarea patrimoniului arheologic..., art. 2 (a).

Prin definiția dată, legea consideră drept vestigii ale moștenirii arheologice toate activitățile și urmele umanității ce prezintă mărturii ale activității din trecut, care au fost sau urmează a fi identificate și studiate prin aplicarea metodelor arheologice, fie că s-au păstrat în spațiul subteran, suprateran sau subacvatic. Totodată, legea utilizează termeni mult mai calitativi în comparație cu legile anterioare, pornind de la noțiunile de bază până la componentele concrete ale patrimoniului arheologic. În ceea ce privește structura și conținutul actului în vigoare, putem menționa că este produsul unui studiu intens și migălos. Astfel, legiuitorul sau grupul de legiuitori dau dovada unui studiu atent al actelor internaționale în procesul elaborării prezentei legi.

Capitolul II al legii, *Sistemul de protejare a patrimoniului arheologic*, stabilește atribuțiile de protejare a patrimoniului arheologic respectând ordinea ierarhică: Stat, Parlament, Guvern, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, Agenția Națională Arheologică, autoritățile administrației publice locale, Academia de Științe a Moldovei, autoritățile publice centrale etc.⁷⁸ Din instituțiile enumerate mai sus observăm că prin legea dată este înființată o instituție nouă – Agenția Națională Arheologică. Conform art. 3 (5), Agenția Națională Arheologică reprezintă instituția publică specializată, subordonată Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, care realizează politica de stat în domeniului protejării și valorificării patrimoniului arheologic. Instituția dată are statut de persoană juridică și prezintă organul principal în domeniul protejării patrimoniului arheologic⁷⁹.

Fiecare persoană care a descoperit întâmplător materiale arheologice sau administratorul terenului, în care s-a făcut descoperirea arheologică, este obligată de lege, în termen de 48 de ore din momentul descoperirii, să anunțe autoritățile administrației publice locale acest fapt și să predea materialele găsite. Autoritățile administrației publice locale sunt obligate să asigure paza descoperirii și să informeze oficial, în termen de cel mult 24 de ore, Ministerul⁸⁰. În cazul descoperirii unui tezaur/unei comori, acestea sunt transmise în proprietatea statului în termen de cel mult 72 de ore din momentul descoperirii⁸¹. Proprietarul bunului imobil, în care a fost descoperită comoara, precum și descoperitorul, au dreptul de a primi o recompensă în proporție de 50% din prețul comorii. Recompensa se împarte egal între proprietarul bunului imobil în care a fost descoperită comoara și descoperitor, dacă acordul dintre ei nu prevede altfel. Recompensa se plătește în întregime proprietarului, dacă descoperitorul a pătruns în bunul imobil ori a căutat în el fără

⁷⁸ Ibidem, art. 3 (1-8).

⁷⁹ Sergiu, Musteață, O nouă lege - o nouă perspectivă pentru protejarea patrimoniului arheologic din Republica Moldova. În: *Tyragetia, Arheologie, Istorie Antică*. vol. V [XX] nr.1 Chișinău, 2011, p. 354.

⁸⁰ Legea privind protejarea patrimoniului arheologic..., art. 4 (2).

⁸¹ Ibidem, art. 11 (1).

consimțământul proprietarului sau al posesorului⁸². În articolul respectiv sunt stabilite și mecanismele de protejare a patrimoniului arheologic prin intermediul aplicării măsurilor științifice, administrative și tehnice care urmăresc păstrarea vestigiilor intacte până la clasarea lor sau la finalizarea săpăturilor arheologice.

Una din componentele de bază a unei cercetări arheologice este descărcarea de sarcină asupra terenului, unde urmează să aibă loc săpătura arheologică. Procedura de descărcare de sarcină arheologică a terenului cu patrimoniu arheologic este finanțată de către beneficiarul în valorificarea acestui teren și este realizată de către Agenția Națională Arheologică pe bază de contract.

Un aspect important pentru societatea contemporană în domeniul formării economiilor de piață este dreptul de proprietate asupra bunurilor sau asupra terenurilor cu patrimoniu arheologic. Legislația Republicii Moldova stabilește că toate bunurile patrimoniului arheologic, indiferent de tipul de proprietate a lor, aparțin domeniului public al statului și sunt protejate de lege⁸³. Totodată, prin lege, Guvernul exercită dreptul de a dispune de patrimoniu arheologic prin intermediul Ministerului Culturii, iar în cazul patrimoniului arheologic fără proprietar sau al cărui proprietar nu este cunoscut trece în proprietatea statului în modul stabilit de legislația în vigoare⁸⁴. Terenurile cu patrimoniu arheologic din domeniul public al statului sau al autorităților administrativ-teritoriale nu pot fi înstrăinate, dar pot fi date în folosință respectând legislația. În cazul nesupunerii legii se încalcă dreptul de proprietate publică asupra terenurilor cu patrimoniu arheologic, toate actele juridice sunt lovite de nulitate. Terenurile cu patrimoniu arheologic aflate în proprietate privată pot fi vândute, donate sau înstrăinate, în corespundere cu legislația în vigoare, cu condiția anunțării prealabile a Ministerului Culturii, dreptul de preemțiune a statului în procesul de vânzare-cumpărare și aducerea la cunoștință cumpărătorului despre obligațiunile de protejare a patrimoniului arheologic⁸⁵.

O altă noutate a legii este elaborarea Registrului arheologic național și înscrierea siturilor arheologice în registrul dat, care ar folosi ca instrument mai eficient pentru asigurarea protecției speciale a vestigiilor arheologice. Prin urmare, proprietarii sau arendașii terenurilor cu patrimoniu arheologic aflate în proprietate privată sunt îndreptățiți la plata unor despăgubiri pentru veniturile agricole nerealizate pe terenurile care fac obiectul săpăturilor arheologice pentru perioada în care se desfășoară acestea⁸⁶.

⁸² Codul Civil al Republicii Moldova..., art.327 (3).

⁸³ Legea privind protejarea patrimoniului arheologic..., art.8 (1).

⁸⁴ Ibidem, art. 8 (4,7).

⁸⁵ Legea privind protejarea patrimoniului arheologic..., art. 9.

⁸⁶ Ibidem, art. 10.

Prin capitolul opt al legii se conturează prevederile legale privind importul și exportul bunurilor arheologice. Prin articolul 36, exportul definitiv al bunurilor arheologice este interzis. Însă, este permis exportul temporar al bunurilor arheologice mobile, în scopul întreținerii relațiilor internaționale în domeniul istoriei și culturii sau de a efectua alte activități de ordin științific, în conformitate cu legislația în vigoare.

Cu toate că în legislația națională sunt prevederi ce reglementează importul și exportul cu bunuri culturale, societatea contemporană nu ține cont de ele și tot mai des ne ciocnim de efectul contrabandei cu bunuri culturale.

Codul Vamal al Republicii Moldova consideră ca contrabandă trecerea peste frontiera vamală, de mărfuri, eludându-se controlul vamal sau tăinuindu-se de el, săvârșită în proporții mari sau deosebit de mari, fie în mod repetat, fie de un grup de persoane care s-au organizat pentru activitate de contrabandă, fie de o persoană cu funcție de răspundere, care face uz de situația de serviciu, fie însoțită de nedeclarare sau declararea lor neautentică în documentele vamale sau în alte documente. Trecerea valorilor culturale conform modalităților descrise mai sus și nereturnarea lor pe teritoriul vamal se consideră contrabandă cu bunuri culturale⁸⁷. Conform instrumentelor juridice, în cazul depistării unui caz de contrabandă, este prevăzută pedeapsa cu închisoare de la 3 la 8 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 5.000 la 10.000 unități convenționale, cu privare de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea întreprinderii. Acțiunile săvârșite repetat, de o persoană sau de un grup de persoane se pedepsește cu privațiune de libertate de la 3 la 10 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 5.000 la 10.000 unități convenționale, cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea întreprinderii⁸⁸,

Pentru asigurarea unui regim de ocrotire a patrimoniului istorico-cultural fără o implicare largă, este fie dificil, fie imposibil. În primul rând, cea mai mare responsabilitate trebuie s-o poarte statul, deoarece prin instituțiile administrative centrale și cele locale, statul poate elabora politici eficiente de protejare a patrimoniului, poate emite un cadru normativ adecvat, strategii și proiecte culturale benefice și, nu în cele din urmă, poate susține cu suport financiar programele care urmăresc scopul protejării patrimoniului cultural.

În Republica Moldova, finanțarea activității privind evidența, cercetarea, punerea în valoare, salvarea, protejarea, conservarea, și restaurarea patrimoniului arheologic este asigurată de la bugetul de stat, prin intermediul Ministerului Culturii, Academiei de Științe a Moldovei și prin intermediul altor structuri de

---

⁸⁷ Codul Vamal... art. 224.

⁸⁸ Codul Penal..., art. 248.

profil. Totodată, la susținerea cu suport financiar contribuie și unitățile administrativ-teritoriile, reieșind din programele coordonare cu Ministerul Culturii, persoanele fizice și juridice care stingheresc protejarea patrimoniului arheologic. Mijloacele financiare pot fi dobândite și din veniturile și donațiile organizațiilor care promovează proiecte de protejare a patrimoniului arheologic, dar și din fondurile și donațiile unor persoane fizice sau juridice⁸⁹. Conform legii, Guvernul prevede anual în bugetul de stat fondul de investiții excepționale pentru salvarea siturilor arheologice, iar mărimea fondului pentru aceste lucrări este stabilit în baza cererilor Ministerului Culturii⁹⁰. În cazul efectuării unor lucrări de amenajare sau de construcții, în urma cărora patrimoniul arheologic a fost afectat, pagubele sunt achitate din contul companiei sau persoanei interesate de aceste acțiuni.

Capitolul zece al *Legii privind protejarea patrimoniului arheologic* este consacrat răspunderii civile, penale sau contravenționale în cazul încălcării legii în vigoare. În capitolul dat este punctată o listă de cazuri pentru nerespectarea cărora persoanele poartă răspundere. Deoarece este stabilită doar lista cu situații, legea face trimitere la codurile penal, civil și contravențional. În același timp, legea organică a servit drept imbold pentru modificarea Codului contravențional și penal abia în 2016⁹¹, apoi, anul următor (2017), aceste acte normative iarăși au fost supuse ajustării conform realităților timpurilor⁹². Mai nou, pentru legislația moldovenească este accesul neautorizat cu detectoare de metale sau alte aparate de teledetecție și utilizarea lor în zonele cu patrimoniu arheologic fără autorizația prealabilă, comercializarea și deținerea neautorizată a detectoarelor de metale și a altor aparate de teledetecție, comercializarea și deținerea neautorizată a detectoarelor de metale și a altor aparate de teledetecție⁹³.

Pe parcurs, simțindu-se necesitatea ajustării și completării legislației conform normelor și standardelor europene, legea privind protejarea patrimoniului arheologic a suportat unele modificări⁹⁴. Astfel, au fost efectuate modificări la articolele 3, 5 și 6 din lege.

Reieșind din faptul că la ora actuală avem la îndemână un instrument juridic care abordează toate aspectele patrimoniului arheologic, începând de la definire, continuând cu mecanismele de protecție și, încheindu-se cu răspunderile pentru încălcarea legii, patrimoniul arheologic al Republicii Moldova se găsește în aceeași stare, în care era și până la implementarea prezentului act juridic. Cercetătorul

⁸⁹ Legea privind protejarea patrimoniului arheologic..., art. 39.

⁹⁰ Ibidem, art. 44.

⁹¹ Georghe, Postică, *Legislația patrimoniului cultural...* p. 52, 53.

⁹² Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 123 din 07. 07. 2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 252 din 19. 07.2017.

⁹³ Legea privind protejarea patrimoniului arheologic..., art. 47 (1).

⁹⁴ Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 153 din 30. 07. 2015. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 223 din 14.08.2015.

Marchevici, încă în a doua jumătate a secolului al XX-lea, în unul din studiile sale spunea: „Populația din Republica Moldova este absolut lipsită de așa-numitul cult de respect față de antichități”⁹⁵, ceea ce este actual și societății contemporane. Aceste lucruri negative sunt produsul nefuncționării statului pe segmentul protejării patrimoniului cultural, neconlucrării instituțiilor statului între ele în scopul ocrotirii, cercetării, restaurării și valorificării patrimoniului cultural-istoric. La cele menționate mai sus, se alătură și indiferența societății față de moștenirea culturală, din cauza lipsei unei politici ce are ca scop protejarea vestigiilor culturale, lipsei de informație și needucării în spiritul protejării patrimoniului.

Concluzii

În faza actuală, Republica Moldova dispune de o legislație perfectă în ceea ce privește protejarea patrimoniului arheologic. Însă, cea mai mare problemă, pentru acest spațiu, nu este legislația, ci mentalitatea oamenilor, ce nu percep importanța și valoarea ce o deține patrimoniul nostru, care, timp de o perioadă îndelungată, nu a fost perceput ca valoare culturală. Cadrul legislativ a fost unul general pentru toate categoriile de patrimoniu, iar cel mai mult au avut de suferit siturile arheologice și instituțiile de cult. După obținerea independenței, noile realități au rededeșteptat interesul organelor de stat pentru protejarea patrimoniului cultural prin implementarea noilor acte legislative și semnarea unui șir de convenții internaționale. Acești pași nu sunt suficienți în procesul protejării, conservării, salvagădării și valorificării patrimoniului cultural, în general, și a celui arheologic, în particular. Pentru a ne bucura de un patrimoniu cultural-istoric cu adevărat protejat, în primul rând, trebuie să fie cointeresat de acest domeniu statul. Deoarece moștenirea culturală este o proprietate colectivă, este necesar ca toată populația să fie integrată în politicile de protejare a patrimoniului cultural, prin informare și educare în spiritul respectării și valorificării vestigiilor cultural-istorice. Iar pentru a aplica cele menționate mai sus în practică, este necesar ca statul să garanteze fondurile suficiente, pentru finanțarea programelor de ocrotire și valorificare a patrimoniului cultural.

Bibliografie

Acte normative

1. Codul civil al Republicii Moldova, nr. 1107 – XV, din 6.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 82 – 86 din 22.06.2002.

⁹⁵ В.И., Маркевич, Актуальные проблемы археологических исследований и пропаганды достижений. În: *Археология, этнография и искусствоведение Молдовы: итоги и перспективы*. Кишинев 1990, p. 89.

2. Codul contravențional al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 3 - 6/ 15, din 16.09.2009.
3. Codul fiscal al Republicii Moldova, nr. 1163 - XIII, din 24.04.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 62, din 18.09.1997.
4. Codul funciar al Republicii Moldova, nr.828 - XII, din 25.12.1991. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 107, din 04.09.2001.
5. Codul penal al Republicii Moldova, nr. 984 - XV, din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.128 - 129 din 13.09.2002.
6. Codul silvic al Republicii Moldova, nr. 887, din 21.06.1996. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 4 -5, din 16.01.1997.
7. Codul subsolului al Republicii Moldova, nr. 1511 - XII, din 15.06.1993. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 11, din 30.11.1993.
8. Codul vamal, nr. 1149 XIV, din 20.07.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 160 - 162 din 23.12.2000.
9. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al R. Moldova, nr.1, 12.08.1994.
10. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 271 din 09.04.2014 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a culturii „Cultura 2020” și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia. Publicat:18.04.2014, Monitorul Oficial, nr. 92-98.
11. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la crearea Agenției Naționale Arheologice nr.318 din 23.05.17. În: Monitorul Oficial nr. 162-170 din 26.05.17 art. 400.
12. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la organizarea și funcționarea Ministerului Educației, Culturii și Cercetării nr. 691 din 30.08.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 322-328 din 01.09.2017, art. 793.
13. Legea RSS Moldovenească cu privire la ocrotirea și folosirea monumentelor de istorie și cultură. Editura Moldovenească, Chișinău, 1978.
14. Legea privind ocrotirea monumentelor, nr. 1530 - XII, adoptată de Parlamentul R. Moldova la 22 iunie 1993. În: Monitorul Oficial al R. Moldova, nr. 15 -17, 2 februarie 2010..
15. Legea R. Moldova despre cultură, nr. 413 - XIV din 27 mai 1999. În: Monitorul Oficial al R. Moldova, nr. 83-86 din 5 august 1999.
16. Legea Muzeelor, nr. 1596-XV din 27 februarie 2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 23-24 din 18.02.2003.
17. Legea privind protejarea patrimoniului arheologic, nr. 218 din 17 septembrie 2010. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 235-240, din 03.12.2010.

18. Legea monumentelor de for public nr. 192 din 30 septembrie 2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 179 – 202 din 18 noiembrie 2011.
19. Legea privind protejarea patrimoniului cultural național mobil nr. 280 din 27 decembrie 2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 82-84 din 27 aprilie 2012.
20. Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 153 din 30.07.2015. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.223 din 14.08.2015.
21. Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 123 din 07.07.2017. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 252 din 19.07.2017.
22. Legea Muzeelor nr.262 din 07.12.2017. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 7-17 art.42, din 12.01.2018. În vigoare din 12.04.2018.

Monografii / Lucrări colective

23. Borș, Corina, *Protejarea patrimoniului arheologic din România: Despre situri și monumente arheologice din perspectiva evoluției cadrului legislativ în context european*. Cluj-Napoca: Editura Mega, 2014.
24. Musteață, Sergiu (Coord.), *Tendințe curențe în protecția patrimoniului arheologic din România și Republica Moldova*. Chișinău/Iași: ARC, 2016.
25. Musteață, Sergiu, *Arheologia și politicile de protejare a patrimoniului cultural în România. Culegere de studii*. Chișinău/Iași: ARC, 2014.
26. Musteață, Sergiu, *Protecția patrimoniului arheologic*. Chișinău: Pontos. 2008.
27. Musteață, Sergiu, *Protecția juridică a patrimoniului arheologic*. Chișinău: Ruxanda, 2010.
28. Musteață, Sergiu (Coord.), *Protecția patrimoniului: culegere de legi și convenții*. Chișinău: Pontos, 2001.
29. Musteață, Sergiu, O nouă lege – o nouă perspectivă pentru protejarea patrimoniului arheologic din Republica Moldova. În: *Tyragetia. Arheologie Istorie Antică*, vol. V[XX] nr.1, Chișinău, 2011.
30. Musteață Sergiu, *Protecția patrimoniului arheologic studiu comparativ: legislația Republicii Moldova și Statelor Unite ale Americii*, Chișinău: Pontos, 2008.
31. Musteață, Sergiu, Arheologia între știință, cadrul legal și infracțiune. În: *Revista Arheologică*. Serie nouă. vol. I, nr. II, Chișinău, 2005.
32. Musteață, Sergiu, Archaeological heritage management and looting antiquities in the Republic of Moldova. În: *Tyragetia. Arheologie și Istorie Antică*: vol. IV, nr. I, Chișinău, 2009.
33. Musteață, S., Popa, A., Voss, H. U., *Non-invasive archaeology in the Republic of Moldova – an example of multidisciplinary approach and international partnership*. On: Internet Archaeology 43. Digital Archaeological Heritage. EAC symposium proceedings. Edited by Keith May. <https://doi.org/10.11141/ia.43.4>.

34. Nicolaev, Gh., Unele aspecte ale ocrotirii monumentelor de istorie și cultură în RSS Moldovenească (anii 1940 – 1980). În: *Valori și tradiții culturale în Moldova*. Chișinău: Editura A. Eșanu, 1993.
35. Popușoi, Liliana, A intrat în vigoare Legea cu privire la protejarea patrimoniului arheologic. *Flux*, vineri, 11 martie, 2011.
36. Postică, Iulia, Aspecte legislative privind protejarea patrimoniului arheologic în Republica Moldova (1945-2007). *Tyragetia*, vol. II, nr. 1, 2008.
37. Tentiuc, Ion, Popușoi, N., Regimul juridic al investigațiilor arheologice al Republicii Moldova și problema săpăturilor neautorizate. În: *Protecția juridică a valorilor culturale în Republica Moldova*. Materialele Conferinței științifico-practice internaționale, 21–22 septembrie 2007, Chișinău.
38. Маркевич, В.И., Актуальные проблемы археологических исследований и пропаганды достижений. В: *Археология, этнография и искусствоведение Молдовы: итоги и перспективы*. Кишинев, 1990.

ЛОКАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЯСНОЙ ОДЕЖДЫ УКРАИНЦЕВ СЕВЕРА МОЛДОВЫ

Виктор КОЖУХАРЬ,
Доктор, ведущий научный сотрудник сектора «Этнология
украинцев»

Института Культурного Наследия

e-mail: vcojuhari60@gmail.com

Summary

Belt clothing of Ukrainians from the north of the Republic of Moldova is distinguished by a wide variety of forms, ornamentation, functional purpose, ways of wearing. It was divided according to gender, seasonality, social status, purpose (working, everyday, festive and ceremonial), etc. Being basically Ukrainian, the belt clothes of local Ukrainians were strongly influenced by cultural traditions not only from different regions of Ukraine (Bukovina, Podolia, etc.), but also the neighboring Moldovan population and the nearest regions of Romania. All this greatly enriched and diversified the waistcoat of Ukrainians in the north of Moldova.

Key words: *the belts clothes, Ukrainians, forms, ornamentation, functional purpose, ways of wearing, influence of cultural traditions.*

Поясная одежда прикрывала нижнюю часть фигуры. Ее надевали непосредственно на рубашку, что придавало устойчивость и простоту конструкции ее нижней части. В то же время тесная связь нательной и поясной одежды требовал строгого соответствия их форм и художественного решения. Поясная одежда имеет половые признаки и делился на мужскую и женскую.

Мужская набедренная (поясная) одежда – это брюки различной формы и кроя. Следует отметить, что до середины XIX в. ношение брюк считалось признаком зрелости: их надевали парни только после 15 лет.

Названия мужской поясной одежды украинцев отражают ее происхождения. Древнейшими общеславянского названиями являются *гачі* (*гачі*), *холошні*, *ногавиці*.

Во времена Киевской Руси такая одежда состояла из двух отдельных частей: нижней, что обтягивала ноги, и верхней, которая крепилась на талии с помощью веревки. В конце XIX - начале XX в. узкие брюки с такими

названиями существовали преимущественно в Закарпатье, Прикарпатье и других регионах Украины, а также на севере Молдовы.

Шили штаны из грубого самодельного полотна - девятки или десятки (причем ширина полотна предопределяла и ширину брюк) белого цвета, иногда с выбитым рисунком в виде узких продольных синих или черных полос. Зимние штаны делали из неваляные белой шерстяной ткани. Более зажиточное население использовало покупные ткани - синюю *китайку*, серый *черкасин*, *казинет* тому подобное.

Основным признаком кроя брюк является способ соединения двух штанин, то есть форма дна. Разновидность кроя определялся также количеством швов (т.е. шириной брюк и длиной штанин) и способом поддержания на талии - с помощью *очкура*, ремня, вшитого пояса и тому подобное.

По способу сочетания штанины можно выделить: брюки с ромбовидным дном (штанины соединяются с помощью вшитой между ними квадратной вставки, сложенной по диагонали); штаны с прямоугольным дном (штанины сшиваются с помощью большой прямоугольной вставки, сложенной пополам); штаны с неглубоким треугольным дном (штанины сшиваются с помощью небольших треугольных клиньев, которые вставлены сзади); штаны с неглубоким безклинным дном.

Важным признаком является и оформление края верхней части брюк. Она могла быть или просто подогнутой и прошитой в виде широкого рубца, в который протягивали шнурок или ремень, или же заканчиваться вшитым поясом, застегивался на один-два пуговицы или специальной застежкой - *гапликом*. Причем первый тип (*штани до очкура*) более ранний, чем другой (*штани до тиска*). Локальными признаками выступают способы ношения брюк и рубашек. На территории бытования широких штанов рубашка заправлялась в них. С узкими брюками рубашку носили навыпуск.

На севере Молдовы поясной одеждой мужчин служили летом белые полотняные узкие штаны "*портяниці*", "*порткиниці*", "*портки*", "*гатки*".¹ По крою они делились на несколько вариантов. Бытовали *портяниці* с передним разрезом и без него, с более длинными штанинами ("*холошнями*") и короткими. Основными частями *портяниць* были *холошни*, "*клин*" и "*очкур*". *Холошни* шились из двух полотнищ ткани, собранных вдвое по основе и сшитых «*в трубу*». Между двумя *холошнями* вставлялся клин - "*алтиця*", который позволял мужчине при ношении штанов-*портяниць* делать широкий шаг, ездить верхом на лошади, широко ступать за плугом и т. д.² В верхней части *портяниці*

¹ Dan, D., *Rutenii din Bucovina*. București, 1974. p. 9.

² Прилипко, Я.П., *З народного одягу Чернівецької області*. Чернівці, 1992, с. 90-91.

подвязывались *очкуром*, просунутим под прошитую складку - "*очкурник*".

Нижнюю часть штанин "*обгакльовували*" (украшали *мережкой*) или *циркували*, а в праздничных брюках - вышивали цветными нитками. В северных районах доколенной части штанин делали складки - *гофрували*. Для этого штанины смачивали теплой водой, натягивали на специальные соломенные заготовки - "*ковбки*".³ Подобное гофрирование брюк встречалось также в соседней Румынии.⁴

В холодное время года мужчины надевали суконные штаны белого, реже серого или черного цветов - "*гачі*", "*іцарі*". Внизу, а иногда и вдоль боковых швов штаны вышивались нитками однотонного контрастного цвета, как принято в традиции *гуцулов*.⁵

Зимой мужчины носили также брюки из овечьей шкуры, сшитые мехом внутрь - "*мишини*".

Поясной женской одеждой были: одноплатовая обертка - *горботка*, *фота*, двухплатовая - *запаска*, *сарафан-спідниця* - *рікля* и *фартух*.

Горботка ("*горбатка*", "*опинка*", "*запаска*", "*гопанка*") имела вид прямоугольного полотнища черного или темного цвета, сотканного из овечьей шерсти. Полотнище условно делилось на три части, две крайние из которых - "*предшественницы*" - орнаментированные вертикальными полосами и при обертывании составляют перед *горботки*, а среднее поле оставалось черным без узоров.⁶ С обеих сторон полотнища размещены горизонтальные полосы ("*бати*", "*канти*", "*піснявки*") красного или зеленого цвета, рядом с которыми - узкие полосы других цветов ("*заснівки*"). Цвет бат на верхнем и нижнем краях полотнища разный. Если с одного края красный, то с другого - зеленый. Поворачивая обертку при одевании то одной, то другой стороной, женщина могла имитировать наличие в ее гардеробе двух *горботок*.

Способы размещения и орнаментации вертикальных полос *предшественниц* *горботки* в первой половине XX в. совершенствуются. Характерные для второй половины XIX и начала XX в. узкие одноцветные (желтые или белые) полосы, расположенные на расстоянии 5-6 см друг от друга, в первой половине XX в. расширяются, расстояние между ними сокращается, а в орнаментации используются несколько цветов. С 30-х годов XX в. широкое использование приобрели *горботки* с цветным оформлением растений орнаментом - "*забирани горботки*", *Горботка* имела всеукраинское распространение. Как

³ Несторовский, П.А. *На севере Бессарабии: Путевые очерки*. Варшава: Тип. "Сатурн", 1910, с. 176.

⁴ Зеленчук, В.С. *Молдавский национальный костюм*. Кишинев: Тимпул, 1985, с. 92; *Le costume rural taïge roumain* // Petrescu, P., Secesan, E. Bucuresti, 1985, p. 132.

⁵ Матейко К.И. *Локальные особенности одежды гуцулов конца XIX - нач. XX вв.* В: Карпатский сборник. Москва, 1976, с. 59.

⁶ Наулко, В.И., *Развитие межэтнических связей на Украине*. Киев: Наук. думка, 1975, с. 256.

отмечал этнограф Ф.К. Волков, в начале XX в. на украинских землях широко использовался верхний поясная одежда в виде "наиболее примитивной одежды, которая состояла из куска ткани, просто обворачивалась вокруг нижней половины тела и придерживалась на талии с помощью завязок или пояса"⁷. Эти завязки пришивались к *горботке* узкими лентами из шерстяной нити.⁸

Девушки и молодые женщины носили *обгортки* ярких цветов и орнаментации, пожилые женщины - более сдержанные, а старшие по возрасту носили *горботки* обычно спокойных темных тонов - "*вмерлого цвіту*". При одевании одноплатовой *обгортки предшественницы* заходили друг за друга, и к тому же нижний угол верхней *предшественницы* поднимался и заправлялся сбоку под пояс - "*закасовувався*". Во второй половине XIX в. распространенным было *закасування* обеих *предшественниц*, в результате чего сзади образовался залом - "*хвіст*". В основном так *закасовували горботки* женщины старшего возраста. *Закасування* делалось для удобства при ходьбе и во время работы, связанной с постоянным нагибанием, и делалось или на левую или на правую сторону при одностороннем способе.

На северо-востоке республики женщины поверх *горботки* с засученными обоими концами *предшественниц* надевали запаску. Только в 20-30-х годах XX в. запаску заменил фартук, изготовленный из цветной шерстяной или шелковой ткани фабричного производства. Фартук шился в сборку вертикальными складками. Украшали его цветной или белой *мережкой*.

Иногда встречается *горботка* двух видов. Существовали *обертки*, все поле которых заполнялось вертикальными полосами. Такое полотнище называлось *запаской*. Также существовали и *трехдольные горботки* с черной центральной частью, в которых орнаментовывались только *предшественницы*. Такая *обгортка* называлась *опинка*. Вертикальные полосы *опинки*, узкие, многоцветные, преимущественно теплых оттенков, располагались очень близко друг от друга. Средняя однотонная часть *опинки* значительно уже, чем у *горботки* предгорья. Характерной чертой *опинки* была очень узкая полоса (*бата-піснівка*). С начала XX в. *опинка* также стали изготавливаться из широкого горизонтального полотнища, орнаментированного разноцветными полосками. Такая *піснівка* напоминала основной узор фоты. На золотистом или красном фоне вертикальных полос низ *обгортки* был соткан узкими горизонтальными полосами зеленого, желтого, красного или золотистого

⁷ Волков, Ф.К., *Украинский народ в его прошлом и настоящем*. СПб: тип. т-ва "Общественная Польза", 1916.

⁸ Купчанко, Г. *Наша родина*. Иллюстрированный сборник для простонародного чтения. Ведынь, 1897, с. 76.

цветов.⁹ В первой половине XX в. встречались опинки, в которых все полотнище было соткано одним композиционным орнаментом П-образными полосами (*батами*) желтого, черного и красного цветов, они назывались *гопанкамы*.¹⁰ Опинки одевали, в основном, на праздники, а в будни носили запаски двух видов, которые различались по технике ткачества. Очень плотное ткачество имела запаска "почечірниця", а редкое - "разівка". Последняя была предназначена преимущественно для ежедневного потребления. Двухплатовые запаски состояли из двух полотнищ прямоугольной формы: непосредственно запаски - заднего полотнища и переднего - *предшественницы*. Обе части подвязывались на талии завязками или узким поясом - "попружкою", а также узким ремешком - "букурією".¹¹ Завязав пояс, рубашку подтягивают под ним так, чтобы внизу из-под запаски и *предшественницы* было видно край рубашки шириной 1-2 см.¹²

В первой половине XX в. распространился способ ношения только одного заднего полотнища двухплатовой запаски. Таким способом пользовались в будни при работе, связанной с постоянным нагибанием.

При изготовлении двухплатовой запаски использовали шерстяные, шелковые нити, а в первой половине XX в. еще и *сухозлоть*. Отделка цветными нитями растительным и геометрическим орнаментом встречается в северных украинских селах, где двухплатовую запаску носили в отдельных случаях как праздничную одежду. Подобная одежда встречается у южных славян, но, например, болгарские "престилки" изготавливались с вертикальными полосами.¹³

Девушки и молодые женщины часто вместо традиционных горботок надевали "фоту з фустами". *Фота* - это прямоугольное полотнище из тонкой шерстяной ткани черного цвета фабричного производства с широкими полосами вишневого и узкими - белого цвета. Полотнище перед одеванием складывали вдвое и оборачивали вокруг туловища. Края заходили друг за второй спереди. Бедные крестьянки носили "нівфоту" - однослойное оберточной полотнище.

В отдельных селах во конце XIX - начале XX в. под фоту надевали юбку белого цвета - "горботку-нівфоту". Нижний край такой белой горботки-юбки украшался ленточной вышивкой.

Сверху фоты надевали «фусты», «крила», изготовленные из большого

⁹ Костишина, М.В., *Художне оформлення буковинського народного костюма гірської місцевості*. В: Народна творчість та етнологія, 1975, № 24, с. 54.

¹⁰ Николаева, Т.А., *Украинская народная одежда*. Киев: Наукова Думка. 1987, с. 44.

¹¹ Матейко, К.И., *Локальные особенности одежды гуцулов конца XIX - начала XX в.*, В: Карпатский сборник. М., 1976, с. 61.

¹² Чубинский, П.П., *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край*, СПб, 1862, Т. 7, Вып. 2. с. 428.

¹³ Прилипко Я.П., *Етнокультурні зв'язки болгар і східних слов'ян*. К, 1964, с. 41.

платка, в отдельных случаях с бахромой. Для этого использовался один платок, который разрезали на две части, каждую из которых составляли и полосы 20-25 см и заправляли за пояс с обеих сторон туловища. В Припрутье для украшения фуст использовали *цятки, намисто, ленты*, которые нашивали горизонтальными полосами.

Более древней формой ношение *фуст* было их закрепления под поясом и перекидывание через плечо.

Разновидностью праздничной поясной одежды украинцев севера была также "*рикля*". Она была подобна сарафану и состояла из лифа и расширенной от талии нижней части - юбки. Шили риклю из разноцветной или однотонной шелковой или бархатной ткани. Рикля использовалась девушками как праздничный элемент одежды и определенная часть свадебного наряда невесты.

В середине XX в. традиционная Рикля трансформировалась в юбку из цветной и однотонной ткани, украшенной горизонтально нашитыми лентами.¹⁴

В северо-восточных районах еще во второй половине и в конце XIX в. использовали так называемую незшивную поясную одежду. Была распространена запаска из черного домашнего сукна из двух полотнищ, которую придерживали шерстяным поясом. В то же время существовали такие виды незшивной женской одежды, как *обертка, гуня, катринця, фота*. Аналогичные виды поясной одежды незшивных форм характерны для многих районов Украины, в частности Гуцульщины, Буковины. В отличие от запаски, они состояли из одного куска, который оборачивали вокруг бедер. Один конец підтикалы под пояс, чтобы было видно рубашку. По цвету гуня была однотонной (красной или коричневой), а обертку ткали в полоску: в основном на черном фоне красные, белые узкие ремни. Фота часто была красного цвета или красного в белые полосы.

Незшивная поясная одежда - *запаски, обертки, гуньки*, - начиная с середины XIX в., постепенно была вытеснена глухой поясной одеждой - выбитой *димкою-спідницею*. По свидетельствам П. Чубинского, дымка (полотняная юбка в три полки, на которой красками выбивали синие или коричневые полосы местные или приезжие из города *димкари*), была распространена в Каменском районе.¹⁵ Очевидно, это был переходный тип от домотканой запаски к собственно юбке из шерсти и других фабричных материалов. Димка характерна также для всего Подолья, бытовала она и в западной его части, на Тернопольщине. На смену

¹⁴ См.: Кожоляно, Г.К., *Етнографія Буковини*. Том 1. Чернівці, 1999. с. 268.

¹⁵ Чубинский, П.П., Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. СПб, 1862, Т. 7, Вып. 2, с. 429.

всем видам незшитой поясной одежды у славянских народов (раньше или позже) пришла юбка.

Запaska начала исчезать примерно в середине XIX в.

На севере Приднестровского региона бытовала обгортка и фота, близкие к поясной одежде южных славян, а также к молдавской *катриници*, даже в некоторых селах Подолья (Бакота, Торги) *обгортку* называли *катриници*, или *катриница*.¹⁶

Таким образом, можем констатировать, что поясная одежда украинцев севера Республики Молдова отличается широким разнообразием форм, орнаментации, функционального предназначения, способов ношения. Она разделялась по половому признаку, сезонности, социальному статусу, предназначению (рабочая, повседневная, праздничная и обрядовая) и др. Будучи в основе своей украинской, поясная одежда местных украинцев испытывала серьезное влияние культурных традиций не только со стороны различных регионов Украины (Буковина, Подолье и др.), но и соседнего молдавского населения и ближайших регионов Румынии. Все это значительно обогатило и разнообразило поясную одежду украинцев севера Молдовы.

Библиография

1. Волков, Ф.К., *Украинский народ в его прошлом и настоящем*. СПб: Тип. т-ва "Общественная Польза", 1916.
2. Зеленчук, В.С. *Молдавский национальный костюм*. Кишинев: Тимпул,, 1985.
3. Кожолянюк, Г.К., *Етнографія Буковини*. Том 1. Чернівці, 1999.
4. Костишина, М.В., *Художне оформлення буковинського народного костюма гірської місцевості*. В: Народна творчість та етнологія, 1975, № 24.
5. Купчанко, Г. *Наша родина*. Иллюстрированный сборник для простонародного читанья. Ведынь, 1897.
6. Матейко К.И. *Локальные особенности одежды гуцулов конца XIX – нач. XX вв.* В: Народна творчість та етнологія, 1975, № 24.
7. Купчанко, Г. Нулко, В.И., *Развитие межэтнических связей на Украине*. Киев: Наук. думка, 1975.
8. Несторовский, П.А. *На севере Бессарабии: Путевые очерки*. Варшава: Тип. "Сатурн", 1910.
9. Николаева, Т.А., *Украинская народная одежда*. Киев: Наукова Думка, 1987.
10. Прилипко Я.П., *Етнокультурні зв'язки болгар і східних слов'ян*. К, 1964.
11. Прилипко, Я.П., *З народного одягу Чернівецької області*. Чернівці, 1992.

¹⁶Федорова, Л.С., *Матеріали до одягу Хмельницької області* / Федорова Л. С. В: Народна творчість та етнографія. К.: «Наукова думка», 1959, с. 98.

12. Федорова, Л.С., *Матеріали до одягу Хмельницької області*. В: Народна творчість та етнологія, 1975, № 24.
13. Купчанко, Г.Н., *Народна творчість та етнографія*. К.: «Наукова думка», 1959.
14. Чубинский, П.П., *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край*, СПб, 1862, Т. 7, Вып. 2.
15. *Этнографические особенности украинского народа*. Пг., 1916, т. 2.
16. Dan, D., *Rutenii din Bucovina*. București, 1974.
17. *Le costume populaire roumain* // Petrescu, P., Secesan, E. București, 1985.

**ЛЕПЕШКИ «ÇÖREK», «PİTA» И «TURTA»
В ТРАДИЦИОННО-БЫТОВОЙ КУЛЬТУРЕ ГАГАУЗОВ:
(Этимологические заметки)**

Евдокия СОРОЧЯНУ,
доктор филологии, доцент,
Институт Культурного Наследия, Сектор «Этнология гагаузов»
e-mail: sevdokia@mail.ru

Summary

The article 'The flatbreads 'çörek', 'pita' and 'turta' in traditional-household culture of the Gagauz people' is dedicated to one of the oldest types of bread – the flatbreads, cooked on ashes or on the bottom of the furnace (on the pan). Nowadays flatbreads are used in different rites linked to family and calendar holidays. On the example of birth customs and rites (the birth and first stages of child's life) the polysemy and polyfunctionality of the rite flatbreads and their symbolic meaning is revealed.

The main attention is given to the flatbreads' names. In the Gagauz language for their denomination are used lexemes different by their origin – çörek, pita, turta. The lexeme çörek is Turkic in origin, and is fixed in old Turkic monuments. The denomination pita (from Greek) known to all Balkanic peoples has come to the Gagauz people from Bulgarians, but turta – from Moldovans (turtă < lat. *turta=torta [panis] 'round bread'). In different rituals are fixed certain flatbreads' denominations. Thus, for example, for denominating the rite flatbreads on occasion of a baby's birth are used the lexemes pita and çörek (ballı pita, ballı çörek, Panaya pitası), for denominating different child's life stages – çörek (yaş çörää, adım çörää, diş çörää) and only in one rite – when the baby is weaned from the breast – is used the lexeme turta.

In the Gagauz people's household speech the aboriginal Turkic lexeme çörek is used less often than the borrowed Bulgarian lexeme pita. This is explained, firstly, by the fact that çörek (dry unleavened flatbread which used to be the only food for the poor) left the everyday use, and, secondly, by the polysemy of the lexeme pita. It mainly denominates the ritual bread. The preservation of ritual bread in the Gagauz people's customs and rites contributed to the preservation of its name. The lexeme turta is more often used in the settlements that are surrounded by Moldovan villages, and is the linguistic equivalent of the terms çörek and pita. The coexistence in the language of the Gagauz people, along with the originally Turkic name of the bread, also those of Bulgarian and Romanian denominations, point to close and centuries-old intercultural interactions between these peoples.

Keywords: the Gagauz people, ritual bread, flatbreads, çörek, pita, turta, birth customs and rites.

В традиционно-бытовой культуре гагаузов в течение многих веков основным видом хлеба были лепешки, выпекаемые на золе. В XIX веке хлеб стали выпекать в глинобитной печи на дворе, но способ выпечки на золе оставался еще долгие годы. В настоящее время лепешки используются в качестве обрядового хлеба в различных ритуалах и обрядах. По обрядовым функциям, семантическому и символическому содержанию, а также по названиям можно проследить их эволюцию в ходе исторического развития традиционной культуры гагаузов.

Для обозначения лепешек в гагаузском языке существует несколько лексем – *çörek*, *pita*, *turta*. Забегая вперед, скажем, что лексема *çörek* имеет тюркское происхождение, наименование *pita* пришло к гагаузам от болгар, а *turta* – от молдаван. В различных ритуалах закрепились определенные обозначения лепешек. В родинной обрядности, например, для называния обрядовых лепешек по случаю рождения младенца используются лексемы *pita* и *çörek* (*balli pita*, *balli çörek*, *Panaya pitasi*), для обозначения различных этапов жизни ребенка – *çörek* (*yaş çörää*, *adım çörää*, *diş çörää*) и только в одном обряде – при отлучении ребенка от груди используется лексема *turta*¹.

В большинстве случаев, синонимичность терминов обусловлена географией их распространения. В разных селах одному из названий отдается большее предпочтение. Так, в Вулканештах лексема *çörek* обозначает пресную лепешку, употреблявшуюся некогда в повседневной пище селянина, или сухой хлеб, в то время как *pita* используется для наименования обрядовых хлебов (пресных и дрожжевых лепешек, булочек, пряников). В селах Комратского и Чадыр-Лунгского районов во всех значениях чаще бытует лексема *pita*. Реже в диалектах употребляется лексема *turta*, она воспринимается носителями языка как заимствованная и редко, только в отдельных значениях, замещает лексемы *çörek* и *pita*. В некоторых обрядах *turta* употребляется для обозначения ритуального хлеба, о чем будет сказано ниже.

Лепешки (*çörek*, *pita*) пекли из пшеничной муки на раскаленном, очищенном от золы основании открытого очага. По сведениям историков, в середине XIX века главной национальной пищей колонистов Бессарабии (болгар и гагаузов – авт.) был пресный хлеб в виде лепешек, испеченных в золе...»². Подробное описание способа приготовления гагаузами лепешек в открытом очаге находим в книге М.В. Маруневич: «Пока варят еду, основание

¹ Подробнее о хлебе в гагаузских родинных обычаях и обрядах см. Soroceanu, Evdochia, *Pâinea în ritualurile de naștere ale găgăuzilor*. Revista de Etnologie și Culturologie. Chișinău, 2017, Vol. XXI, 22-28.

² Защук, А.И., *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область. Часть 1*. СПб. Тип. Э. Веймара, 1862, с. 505. <https://www.runivers.ru/lib/book3308/16829/>.

очага (*vatpa*) под подвесным котлом раскаляется. Очистив его от золы и углей, на расстеленные листья хрена или прямо на *vatpu* кладут раскатанное тесто и накрывают его большой керамической или чугунной сковородой»³. Подобным же образом пеки лепешки и на поду духовой печи (*firin*). По мнению В.А. Мошкова, такой способ выпечки хлеба, а также тюркское его название (*çörek* – прим. автора) роднит гагаузов с тюрками-кочевниками⁴.

О древности гагаузского хлеба-лепешки говорит его название. Лексема *çörek* тюркского происхождения, она зафиксирована в древнетюркских памятниках в фонетической форме *çöräk* в значении 'лепешка (хлеб)'⁵, 'пресная лепешка, пирожок'⁶. Этимологический словарь турецкого языка толкует значение лексемы *çörek* как 'круглый хлеб' (*yuvarlak ekmeğ*), предполагая, что древнетюркское слово *çörek* 'кругляш' развилось из древнетюркской глагольной основы *çewür* (*çevirmek*, *yuvarlamak*), обозначающей действие 'округлять'⁷. О том, что *çörek* является самым древним видом хлеба у гагаузов, говорит и гагаузская поговорка: «О *isteer karni tok olsun hem çörää bütün olsun*» 'Он хочет, чтобы и желудок был сыт, и лепешка цела'⁸. В гагаузских народных сказках герой отправляется в дорогу с котомкой за спиной, а в ней лепешка *çörek*.

Çörek в значении 'лепешка', 'хлеб' широко используется в современных тюркских языках: аз. *çörək* 'хлеб', национальный азербайджанский хлеб, перен. 'еда'⁹; турк. *çörek* 'хлеб', 'лепешка'¹⁰; тур. *çörek* 'нечто круглое', 'сдобная лепешка', 'коврига хлеба'¹¹. В значении 'пресная лепешка' тюркская лексема *çörek* была заимствована русским языком в форме *чурек*. В этой же форме она зафиксирована и в болгарских диалектах найденном Геровым со значением 'сладкое мучное [изделие]'¹². Заметим, что кроме словаря Найдена Герова «Речникъ на бльгарскый языкъ», никакие другие словари болгарского языка или болгарских диалектов, равно как и словарь устаревших слов, этот термин

³ Маруневич, М.В., *Материальная культура гагаузов (XIX - начало XX в.)*. Кишинев: Штиинца, 1988, с. 156.

⁴ Мошков, В.А. *Гагаузы Бендерского уезда. Пища*. Этнографическое обозрение. Москва: Типо-литография А.В. Васильева и К⁰, 1902, № 4, с. 29.

⁵ Древнетюркский словарь. Л.: Наука, 1969, с. 155.

⁶ Радлов, В.В., *Опыт словаря тюркских наречий*. Т. 3. СПб.: тип. Имп. академии наук, 1905, стб. 2204, с. 98.

⁷ Türkçe Etimolojik Kelime İncelemeleri: <https://www.etimolojiturkce.com>; дата обращения - 19. 03. 2018).

⁸ Мошков, В.А., *Наречия бессарабских гагаузов*. Образцы народной литературы тюркских племен, изд. В. Радловым. Часть X. / Тексты собраны и переведены В. Мошковым (с двумя прибавлениями). СПб.: Типография Императорской академии наук, 1904, с. 274

⁹ *Азербайджанско-русский словарь*. Гл. ред. М.Т. Тагьев. Т. I. Баку: Шерг-Герб, 2006, с. 635.

¹⁰ *Туркменско-русский словарь*. Под общей ред. Н.А. Баскакова, Б.А. Каррыева, М.Я. Хамзаева. М.: Советская энциклопедия, 1968, с. 739.

¹¹ *Турецко-русский словарь*. Сост. Баскаков А.Н. и др. Москва: Русский язык, 1977, с. 199.

¹² Геров Н. *Речникъ на бльгарскый языкъ*. Ч. 5. Пловдив: Съгласие, 1904, с. 562. <https://archive.org/stream/riechniknablgars05>.

не включают, он не закрепился в болгарском языковом пространстве, здесь повсеместно употребляется лексема *pita*.

Пресные лепешки *pita* как основной вид повседневной пищи были известны разным народам Балканского полуострова: грекам, болгарам, сербам, македонцам, албанцам, румынам, а также тюркоязычному населению полуострова (туркам, татарам, юрюкам и др.). Болгарский ученый Беньо Цонев по праву считает термин *pita* балканизмом, так как он известен в большинстве балканских языков: болг. *pita* 'круглый, плоский хлеб'; срхр. *pîta* 'пирог'; слов. *pîta* 'вид печенья'; рум. *pită* – 'хлеб, пицца', в рум. диалектах – *pitan* 'низкого качества ячменный хлеб'; алб. *pitë* 'вид тонкого белого хлеба', тур. *pide* 'лепешка, сырнй пирог', тур. уст. – *pita, pite*¹³. По мнению Л. Ванкова, слово *pita* пришло на Балканы через греческие диалекты с южноитальянского *pitta*¹⁴. П. Скорчева также считает, что исходной формой для *pita* является ит. *pizza*, диал. *picca*¹⁵. А. Мейе предполагает, что ср.гр. и нгр. *pîta* – *pîtta* – *пîтта* 'пресный хлеб' происходит от ит. *pitta* <лат. *picta*, а оно от стгр. Πῖκτῆ. В болгарском языке лексема *pita* относится к заимствованиям из греческого языка¹⁶.

С большой долей вероятности можно утверждать, что лексема *pita* попала в гагаузский язык на Балканах, и языком-посредником был болгарский язык. Лексема *pita* в гагаузском языке полисемантическая. Она обозначает пресную лепешку (*çörek pita*)¹⁷, дрожжевой хлебец (*pita*), сдобу (*kortmaç pitasi*)¹⁸, пряник (*çavdar pitasi* – 'ржаные пряники'), лепешку для закваски теста и пряник (в уменьшительно-ласкательной форме – *pitacik*), в центральном диалекте – пряник кольцеобразной формы (*piticika*).

В семейной и календарной обрядности *pita* обозначает различные виды обрядовых хлебов: 1) лепешку (*ballı pita, Panaya pitasi*) в родинных обрядах «*küçük pita*» и «*büük pita*»; 2) хлеб (*ballı pita*) в предсвадебном обряде «*hamur*»; 3) хлеб (*can pitasi*), приготовляемый сразу после смерти человека; 4) хлеб, который на Андреев день пекут женщины из принесенной девушками муки (*pita*); 5) лепешки, выпекаемые в день Св. Варвары (*ballı pita, saçak pitasi*); 6) новогодний обрядовый хлеб для гадания (*pita*); 7) хлебец (*pitacik*) для

¹³ Цонев, Б. *История на български език*. Т. 2. София: Придворна печатница, 1934, с. 170.

¹⁴ Ванков, Л. *Към историята на романизмите в България*. *Български език*, 1968, 18/4-5, с. 396.

¹⁵ Скорчев, П. *Чуждата дума в нашата кухня*. *Български език*, 1956, 6/2, с.161.

¹⁶ *Български етимологичен речник*. Т. 5. Отг. ред. И. Дуриданов. София: Проф. Марин Дринов, 1999, с. 264.

¹⁷ *çörek pita* - чурек [*Gağauzça-Ruşça-Romınca Sözlük = Гагаузско-руско-румынский словарь = Dicționar găgăuz-rus-român*. Hazırlayanlar: P. Çebotar, İ. Dron. Chişinău: Pontos, 2002, s. 169. В данном изафетном словосочетании определяющим характер хлеба «пита» является существительное *çörek*, указывающее, что «пита» имеет свойства чурека, т.е. пресная лепешка.

¹⁸ сдоба, замешанная на молозиве [*Gağauzça-Ruşça-Romınca Sözlük = Гагаузско-руско-румынский словарь = Dicționar găgăuz-rus-român*. Hazırlayanlar: P. Çebotar, İ. Dron. Chişinău: Pontos, 2002, s. 414.

девичьих гаданий под Новый год; 8) хлеб (*Panaya pitasi*), который выпекают на Сретение и раздают соседям во славу Божьей Матери; 9) лепешки (*balli pita*), раздаваемые в день Св. Харалампия, чтобы умиловать злые силы, способные навлечь болезнь (чуму, свинку); 10) специальный обрядовый хлеб (*pita*), выпекаемый ко дню первой вспашки; 11) хлебцы, которые раздаются на день сорока мучеников (*pita*); 12) обрядовый хлеб (*pita*), раздаваемый на Спасов день в память об усопших родственниках; 13) обрядовую лепешку (*pita*), раздаваемую соседям в дни волчьих праздников.

На базе гагаузских диалектов, используя изафетные способы терминообразования, появились определительные словосочетания, называющие различные виды обрядовых лепешек. Определения указывают на функцию обрядовой лепешки (*can pitasi* – распределение доли умершего между живыми), ее адресата (*Panaya pitasi* – лепешка, выпекаемая во славу Божьей Матери); обрядовое местонахождение (*saçak pitasi* – лепешки, подвешиваемые к стрехе – ‘saçak’); вид муки, из которого пекут изделие (*çavdar pitasi* – ‘ржаные пряники’); качество теста (*hamursuz pita* – ‘бездрожжевая лепешка’; *tatli hamurdan pita* – ‘сдобная лепешка’; *kortmaç pitasi* – ‘замешанная на молозиве лепешка’); намазанная медом (*balli pita* – ‘медовая лепешка’); а также на цвет, вкус и величину (*boz pitiçka* – ‘серая лепешечка’, *kırmızı pitiçka* – ‘красная лепешечка’; *tatli pitacık* – ‘сладкая лепешечка’).

Лексема *turta* в гагаузских диалектах, как и *pita*, многозначна. Она имеет следующие значения: 1) лепешка из дрожжевого теста, выпекаемая на поду у устья печи (синоним лексемам *çörek* и *pita* – Комратский район); 2) домашнее печенье, пряники (Вулканешты); 3) высушенные лепешки для закваски теста (*amur turtasi*, по форме напоминают пряник – Вулканешты). В обрядовой практике используются значения ‘лепешка’ и ‘пряник’: лепешку *turta* пекли, когда отлучали ребенка от груди¹⁹, а пряники готовили на ‘обрядовые поминки’ по *germançu* (*turtacık* – Вулканешты).

С большой долей вероятности можно утверждать, что лексема *turta* является в гагаузском языке румынским заимствованием (*turtă* < lat. *turta=*torta* [panis] ‘pâine rotundă’). Как и в румынском языке, в гагаузском употребительны основные его значения – ‘лепешка’ и ‘пряник’. Слово это могло быть заимствовано гагаузами в период проживания гагаузов с молдаванами в Буджаке или еще раньше – в период совместного проживания в Добрудже. Меньше вероятности заимствования через болгарский язык, т.к. данная лексема в болгарских диалектах употребляется крайне редко и только в значении ‘лепешка’. Большой словарь болгарского языка дает слово с

¹⁹ Мошков В. *Родины и крестины*. Гагаузы Бендерского уезда. Этнографическое обозрение. Москва: Типо-литография А. В. Васильева и К⁰, 1900. Кн. XLIV, № 1, с. 22.

пометой (*um.*), *прост.*²⁰ По данным Этимологического словаря румынского языка лексема *turtă* заимствована болгарским (возможно, и сербохорватским) языком из румынского языка в форме *турта*²¹.

Как было показано выше, обрядовые лепешки чаще используются в родинных обрядах. Они являются обязательным атрибутом в обрядах социализации новорожденного, принятия его в общество в качестве полноправного члена. Первыми такими обрядами являются ритуальные посещения и одаривания роженицы и новорожденного женщинами из близкого окружения роженицы. Сразу после появления ребенка на свет бабка-повитуха приглашает родственниц и знакомых роженицы отпраздновать рождение ребенка. По этому случаю свекровь печет обрядовую лепешку *panaya pitasi* (*Panaya* – ‘Богородица’, *pita* – ‘лепешка’), предназначенную в жертву (в дар) Богородице (Вулканешты). По народным представлениям, Богородица является покровительницей рожениц, защитницей новорожденных. Эти представления отражены в названии хлеба – *Panaya pitasi*. Обрядовую лепешку (смазанную медом) крестят ребром ладони руки, разламывают на куски по числу присутствующих и раздают.

Первое торжество в честь рождения ребенка устраивалось на третий день после родов, когда было самое опасное время для ребенка со стороны злых демонов (по верованиям, появление мифических сестер-*луфусниц* происходило на третий день после родов). Торжество получило свое наименование «*pita*» по обрядовому хлебу *pita*, выпекаемому по данному случаю. В доме роженицы собирались женщины, для них накрывался стол. Свекровь выпекала пресную лепешку, смазывала ее медом и, подняв высоко над головой, разламывала на куски, которые тут же раздавались всем присутствующим. Хлеб выполнял функцию умилоствления *луфусниц* и символизировал судьбу новорожденного, его *долю*, начало жизненного пути. Обычай разламывания хлеба совершался в знак появления на свет малыша, а раздача хлеба – обряд перераспределения *доли*. Здесь хлеб соотносится с понятием *доля*. По народным верованиям, ребенок с рождения от Бога наделяется личной *долей*, судьбой, которую ему предсказывают мифические существа женского пола (*dizcă babusu* и *lufusnița*)²².

²⁰ Речник на българския език. [https:// ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/турта/](https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/турта/), дата посещения - 14.04.2018.

²¹ *Dicționarul explicativ român*. 2009. <https://dexonline.ro/definitie/turtă>. *Dicționarul etimologic român*. Alcăt. Alexandru Ciorănescu. *Universidad de la Laguna, tenerife, 1958-1966* <https://dexonline.ro/definitie/turtă>, дата посещения - 14.04.2018).

²² *Dizcă babusu* - добрая фея, которая на коленях испрашивает у Бога судьбу для новорожденного. *Lufusnița*, кроме функции предсказывать судьбу ребенка, наделена злой, роковой для роженицы и новорожденного ребенка силой, поэтому ее задабривают обрядовым хлебом.

В ряде сел Комратского и Чадыр-Лунгского районов торжества по случаю рождения ребенка устраивались дважды и назывались *küçük pita* (букв. малая лепешка) и *büyük pita* (букв. большая лепешка) в значении – ‘малое, узкосемейное торжество’ и ‘большое торжество’²³. Обряд *küçük pita* совершался после обрядового купания роженицы, в нем участвовали только женщины, имеющие детей и повивальная бабка. Искушав роженицу и ребенка, повивальная бабка готовила на пресном тесте три лепешки и смазывала их медом. На торжество приглашали близких родственниц и знакомых. Приглашенные приносили с собой по миске муки, сладости, еду и напитки. Повивальная бабка испеченные лепешки ломала на куски и раздавала всем присутствующим²⁴. Уходя, женщины уносили с собой недоеденный кусок *питы*, чтобы угостить им членов своей семьи. В этом обряде при раздаче ритуального хлеба заново происходило перераспределение *доли* и счастья²⁵. Повивальной бабке на прощанье вручали миску муки и деньги (магия плодородия). Аналогичный обряд встречается у соседних народов – болгар и молдаван²⁶.

Торжество, называемое *büyük pita* или *punuda, kadeniya, paramoni*, является вторым посещением и одариванием роженицы и новорожденного²⁷. В гагаузской семье оно совершалось в день, когда повивальная бабка подымала роженицу с постели. В нем также принимали участие только женщины:

²³ Гагаузские названия первых родинных посещений и одариваний *küçük pita* и *büyük pita* являются калькой с болгарского языка, ср. названия аналогичных родинных обрядов у болгар: *голяма пита (понуда) - малка пита (понуда)* [Панкова, В.Ю., *Терминология и ритуальные функции хлеба в южнославянских родинных обрядах*. Символический язык традиционной культуры. Балканские чтения - II. Москва: ИСБ РАН, 1993, с. 63-74; Седакова, И.А., *Ритуальный хлеб в традиционной культуре болгар: родины и основные этапы развития ребенка*. Славянский и балканский фольклор. Москва: Наука, 1994, с. 130-138.

²⁴ Мошков В. *Родины и крестины*. Гагаузы Бендерского уезда. Этнографическое обозрение. Москва: Типо-литография А.В. Васильева и К^о, 1900. Кн. XLIV, № 1, с. 20.

²⁵ Перераспределение доли происходит на протяжении всего жизненного цикла человека и всегда доля соотносится с хлебом. О концепте *доли* в родинной, свадебной, погребальной и календарной обрядностях у балканских народов см. подробнее у Седаковой И.А., Седаковой О.И., Узенева Е.С. [Седакова, И.А., *Балканские мотивы в языке и культуре болгар. Родинный текст*. М.: Индрик, 2007; Узенева, Е.С., *Болгарская свадьба: этнолингвистическое исследование*. Москва: Индрик, 2010. Седакова, О.А., *Тема «доли» в погребальном обряде (восточно- и южнославянский материал)*. Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд. Москва: Наука, 1990, с. 54-63.

²⁶ У бессарабских болгар этот обряд называется *понуда*. *Понудой* называется и хлеб, который раздавался на празднике женщинам [Державин, Н.С., *Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии)*. София: БАН, 1914]. У молдаван обряд называется *родины (rodinǎ)*. Женщины приходили поздравить роженицу и ребенка, приносили с собой по миске муки, яблоки, орехи, сладости, напитки. Все угощались хлебом, деля его между присутствующими, наделяя таким образом участников обряда частицей богатства, счастья [Чобану-Цуркану, В., *Родильная обрядность*. Молдаване. Москва: Наука, 2010, с. 386.

²⁷ В Болгарии, Сербии, Хорватии, Македонии обряд посещения и одаривания роженицы и новорожденного также совершается дважды, и каждый раз выпекаются сакральные хлеба [Панкова, В.Ю., *Терминология и ритуальные функции хлеба в южнославянских родинных обрядах*. Символический язык традиционной культуры. Балканские чтения - II. Москва: ИСБ РАН, 1993, с. 67.

родственницы роженицы, знакомые, соседи. Главным атрибутом праздника, как и в предыдущем обряде, был обрядовый хлеб *пита*, который готовила повивальная бабка. Вынув хлеб из печи, она смазывала его медом, окуривала (отсюда термин *kadeniŭa*) и обносила вокруг стола, символически подтверждая появление на свет новорожденного с данной только ему *долей*. Каждый из присутствующих целовал хлеб и должен был воткнуть в него монету. Деньги доставались повивальной бабке, а хлеб, разделенный на части (кульминационный момент обряда), раздавался участникам торжества – происходило наделение всех *новой долей*. В свою очередь, роженица вручала повивальной бабке миску муки (в муку втыкались цветок и свеча), кусок мыла, несколько рублей, отрез на фартук. Этот же набор подарков повитуха получала на куматрию. В данном случае мука символизирует продолжение процесса деторождения (продуцирующая магия). Обрядовые действия, которыми завершалось торжество, также должны были повлиять на плодородие женщины: у порога стелили пеленку ребенка, на которую наступала каждая из уходящих женщин, повивальная бабка веточкой базилика брызгала на руки женщин освященной в церкви водой, желая им потомства. Существовало поверье: сколько семян мяты упадет на руки, столько детей будет у женщины. Пеленке ребенка, воде и семенам приписывалась способность магически (контактная магия) влиять на деторождение молодых женщин.

Крещение ребенка, факт его принятия в лоно христианства, отмечается на большом торжестве «*kumatriya/kumêtriya*» (с рум. *sumătrie*). Здесь также присутствует обрядовый хлеб, но в отличие от предыдущих торжеств, пресная лепешка заменяется калачом.

Следующими за крещением инициальными обрядами являются обычаи и обряды, связанные с появлением первого зуба, с первым шагом, с годовщиной рождения, с отлучением от груди. Все они отмечают соответствующие этапы в жизни ребенка. При появлении у ребенка первого зуба выпекалась лепешка, готовилось угощение, на которое приглашались несколько женщин. Лепешка преломлялась и раздавалась между всеми присутствующими. Тот, кто первый заметил появление зуба, покупал для малыша подарок.

Когда ребенок становился на ноги и делал первый шаг, ножницами состригали куриное перо между его ног, приговаривая: «Пошли, пошли, золотая нога – железная опора»²⁸. Обряд называется «*kösteeni kesmek*» (букв. резать шаг). В честь этого события в доме пекли специальные лепешки из пресного теста, смазывали их медом и бегом разносили родственникам и

²⁸ Курогло, С.С., *Семейная обрядность гагаузов в XIX - начале XX века*. Кишинев: Штиинца, 1980, с. 33.

соседям. Лепешки назывались *adım çörää*. В словосочетании *adım çörää* эксплицируется значение «делать первый шаг, начать ходить».

Своеобразными обрядами в гагаузской семье отмечали и отлучение ребенка от груди. Грудь матери мажут сажеей, солью или золой. В этот день пекут пресный хлеб *turta* и яйцо (непрерменно в золе). Катают их по полу, заставляют ребенка поднять и при этом говорят, что «он идет на свой хлеб»²⁹. Здесь обряд катания является символом жизненного пути, яйцо и хлеб программируют положительный процесс в дальнейшей самостоятельной жизни ребенка.

Особенно торжественно празднуется годовщина рождения ребенка. В нем также присутствует обрядовый хлеб, который символизирует переход в новый этап в жизни. Для праздничного стола выпекался круглый хлеб на пресном тесте, называемый *yaş çörää*, позже стали выпекать колач – *yaş kolacı* ('калач в честь первой годовщины'). Центральным действием праздника является ритуальная стрижка волос ребенка «*saçından almak*» или «*strijba/kırkın*»³⁰. Крестная мать сажала ребенка в центре комнаты на высокий стул, на который расстилали овчину мехом наружу (чтобы в будущем ребенок был богатым). После стрижки она надевала на малыша новую одежду, символизирующую чистоту и начало нового этапа в его жизни. Торжество, как и при предыдущих инициальных обрядах, завершалось обрядом преломления и раздачи ритуального хлеба (*yaş çörää/yaş kolacı*) между всеми присутствующими.

Проведенный нами этнолингвистический анализ показал, что в настоящее время исконно тюркская лексема *çörek* реже употребляется в языке гагаузов, нежели заимствованная на Балканах лексема *pita*. Объяснение тому мы видим в том, что лексема *pita* многозначна, и она чаще обозначает обрядовый хлеб, что содействовало ее сохранению вместе с соответствующим обрядом, в то время как *çörek* – сухая пресная лепешка, служившая некогда единственной пищей для бедных, ушла из каждодневного употребления. Лексема *turta* воспринимается как заимствованное слово, оно чаще употребляется в населенных пунктах, находящихся в окружении молдавских сел, и является языковым эквивалентом терминам *çörek* и *pita*.

Библиография

1. *Азербайджанско-русский словарь*. Гл. ред. М.Т. Тагыев. Т.І. Баку: Шерг-Герб, 2006.

²⁹ Мошков В. *Родины и крестины*. Гагаузы Бендерского уезда. Этнографическое обозрение. Москва: Типолиотография А. В. Васильева и К, 1900. Кн. XLIV, № 1, с. 22.

³⁰ Курогло, С.С., *Семейная обрядность гагаузов в XIX - начале XX века*. Кишинев: Штиинца, 1980, с. 33.

2. *Български етимологичен речник*. Т. 5. Отг. ред. И. Дуриданов. София: Проф. Марин Дринов, 1999.
3. Ванков, Л., *Към историята на романизмите в български*. В: *Български език*, 1968, 18/4-5, с. 390-400.
4. Геров, Найден, *Речникъ на българский языкъ*. Ч. 5. Пловдив: Съгласие, 1904. <https://archive.org/stream/riechniknablgars05>.
5. Державин, Н.С., *Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии)*. София: БАН, 1914.
6. *Древнетюркский словарь*. Л.: Наука, 1969.
7. Защук, А.И., *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область. Часть 1*. СПб.: Тип. Э. Веймара, 1862. <https://www.runivers.ru/lib/book3308/16829/>
8. Курогло, С.С., *Семейная обрядность гагаузов в XIX – начале XX века*. Кишинев: ШТИИЦа, 1980.
9. Маруневич, М.В., *Материальная культура гагаузов (XIX – начало XX в.)*. Кишинев: ШТИИЦа, 1988, 190 с.
10. Мошков, В.А., *Гагаузы Бендерского уезда. Пицца*. Этнографическое обозрение. Москва: Типо-литография А. В. Васильева и К⁰, 1902, № 4, с. 19-34.
11. Мошков, В.А. *Наречия бессарабских гагаузов*. Образцы народной литературы тюркских племен, изд. В. Радловым. Часть X. / Тексты собраны и переведены В. Мошковым (с двумя прибавлениями). СПб.: Типография Императорской академии наук, 1904.
12. Мошков В. *Родины и крестины*. Гагаузы Бендерского уезда. Этнографическое обозрение. Москва: Типо-литография А. В. Васильева и К⁰, 1900. Кн. XLIV, № 1, с. 17-34.
13. Панкова, В. Ю., *Терминология и ритуальные функции хлеба в южнославянских родинных обрядах*. Символический язык традиционной культуры. Балканские чтения – II. Москва: ИСБ РАН, 1993, с. 63-74.
14. Радлов, В.В., *Опыт словаря тюркских наречий*. Т. 3, Ч. 2. СПб.: тип. Имп. акад. Наук, 1905. СПб. 2204, с. 98.
15. *Речник на българския език*: ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/турта/.
16. Седакова, И.А., *Балканские мотивы в языке и культуре болгар. Родинный текст*. М.: Индрик, 2007.
17. Седакова, И.А., *Ритуальный хлеб в традиционной культуре болгар: родины и основные этапы развития ребенка*. Славянский и балканский фольклор. Москва: Наука, 1994, с. 130-138.
18. Седакова, О.А., *Тема «доли» в погребальном обряде (восточно- и южнославянский материал)*. Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд. Москва: Наука, 1990, с. 54-63.

19. Скорчев, П., *Чуждата дума в нашата кухня*. В: Български език, 1956, 6/2, с. 158-169.
20. *Турецко-русский словарь*. Сост. Баскаков А.Н. и др. Москва: Русский язык, 1977.
21. *Туркменско-русский словарь*. Под общей ред. Н.А. Баскакова, Б.А. Каррыева, М.Я. Хамзаева. М.: Советская энциклопедия, 1968.
22. Узенева, Е.С., *Болгарская свадьба: этнолингвистическое исследование*. Москва: Индрик, 2010.
23. Чобану-Цуркану, В., *Родильная обрядность. Молдаване*. Москва: Наука, 2010, с. 384-389.
24. Цонев, Беньо, *История на българский език*. Т. 2. София: Придворна печатница, 1934.
25. *Dicţionarul explicativ român*. 2009. <https://dexonline.ro/definitie/turtă>.
26. *Dicţionarul etimologic român*. Alcăt. Alexandru Ciorănescu. *Universidad de la Laguna, tenerife, 1958-1966* <https://dexonline.ro/definitie/turtă>.
27. *Gagauzça-Rusça-Romınca Sözlük = Гагаузско-русско-румынский словарь = Dicţionar găgăuz-rus-român*. Hazırlayannar: P. Çebotar, İ. Dron. Chişinău: Pontos, 2002.
28. Soroceanu, Evdochia, *Pâinea în ritualurile de naştere ale găgăuzilor*. *Revista de Etnologie şi Culturologie*. Chişinău, 2017, Vol. XXI, 22-28.
29. *Türkçe Etimolojik Kelime İncelemeleri*: <https://www.etimolojiturkce.com>.

OBICEIURI, TRADIȚII ȘI SUPERSTIȚII DE ZIUA ÎNDRĂGOSTIȚILOR LA ROMÂNII

Valentina SAMOILENCO,
Lector universitar,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău,
e-mail: samoilencovalentina@gmail.com

Summary

Dragobête is considered to be the feast of lovers in Romanian. The origins of this holiday are found in the cycle of nature, especially in the bird world. Not accidentally the bird was considered one of the oldest divinities of nature and love. The Romanians also call the Drago bête and the fiancé of the birds, saying they are now mating and nesting their nest, and the habit is also taken over by humans. The reasons for the takeover are profound, since the birds were regarded as messengers of the gods, the word "bird" in Greek would mean "the message of heaven.

"Since ancient times, Romanians have been celebrating Drago bête on 24 February. This day is also called Spring Head, a day when birds birds make nests and young people" sweet eyes". It is worth mentioning here that this holiday, depending on the ethnographic area, is celebrated at different dates: 24, 28 February, 1, 25 March. The explanation comes from the same origin, the natural world.

As this feast has different days of celebration in different areas, so it also has different names: Drago bête, The Flying, The Cruel, or The Spring Head (Sântion), the son of Dochia and the brother-in-law of the vegetation - Lăzărică. These names are based on strong arguments why they were chosen. For example, the "Flying" from the name of the game that young people practiced on the day of Drago bête's holding.

In the popular tradition Drago bête is a young god of the Geto-Dacian Pantheon with a fixed date of celebration in the same locality, but variable from area to area, from locality to locality. In the Romanian Lands Drago bête is considered the patron of love and good mood. This mythological character is identified with Cupid, the god of love in Roman mythology and Eros, the god of love in Greek mythology. Drago bête is also considered to be the son of Dochia, a handsome and loving man. He was the Dacian god who, as a "cosmic nose", was in heaven at the beginning of the spring wedding of all birds and animals. Gradually, over the years this tradition has spread to people. Being the god of good mood, parties were taking place on his birthday, and many of the future marriages were there.

Key words: *Ethnographic area, Drago bête, half-divinity of love, twinning, ritual, custom, tradition.*

Orice popor este cunoscut prin obiceiurile și tradițiile sale. Românii nu fac excepție din această afirmație. Și dacă e să căutăm în lada de zestre a neamului nostru, atunci, sub praful timpului, am descoperi multe obiceiuri, tradiții și rituri foarte interesante, însă uitate. Cei drept, uneori, ele izbucnesc, din negura timpului, ca un far călăuzitor, ca mai apoi să cadă din nou în uitare și neglijare. Aceasta este soarta multor obiceiuri ale noastre, precum ar fi: claca, șezătoarea, riturile de întâmpinare și protecție a nou-născuților, etc., și, nu în ultimul rând, Dragobetele.

Anume la obiceiurile frumoase ale acestei sărbători populare aș dori să mă opresc în acest articol.

Despre Dragobete se crede că este un protector al păsărilor, fiind o sărbătoare strâns legată de fertilitate, fecunditate și de renașterea naturii. Această sărbătoare marca revigorarea naturii și nu numai, ci și a omului, care, cu această ocazie, se schimba¹. Era o sărbătoare a revigorării vegetației, a vieții în creștere, odată cu trecerea la anotimpul de primăvară, durata zilei creștea, în contrapondere cu noaptea care descrește, ca dovadă, și zilele sunt mai însorite. Se pare că, în această perioadă, păsările, vegetația, dar și oamenii se puneau în acord cu natura, era o nuntă a naturii, însemnând renașterea acesteia, retrezirea la viață, ceea ce este și semnificația centrală a sărbătorii².

Dragobetele este considerată sărbătoarea îndrăgostiților la români. Originile acestei sărbători se regăsesc în ciclul naturii, mai ales în lumea păsărilor. Nu întâmplător pasărea era considerată una din cele mai vechi divinități ale naturii și dragostei³. Românii mai numesc Dragobetele și Logodnicul păsărilor, spunând că acum ele se împerechează și își fac cuib, de la pasări obiceiul fiind preluat și de către oameni. Motivele preluării sunt profunde, din moment ce păsările erau privite ca mesagere ale zeilor, cuvântul „pasăre” din limba greacă ar însemna „mesaj al cerului”⁴.

Din cele mai vechi timpuri românii sărbătoresc Dragobetele la data de 24 februarie. Această zi mai este numită și Cap de primăvară, zi în care păsările își fac cuiburi, iar tinerii, „ochi dulci”.

Apare întrebarea: de ce la sfârșitul lunii februarie sau începutul lunii martie? E cazul să menționăm aici că această sărbătoare, în dependență de zona etnografică, se sărbătorește la diferite date: 24, 28 februarie, 1, 25 martie. Explicația

¹ Narcisa, Alexandra, *Sărbătoarea noastră cea de toate zilele*, vol. II. București: Editura Cartea de buzunar, 2002, pag. 40.

² www.tradiții.ro, accesat martie 2018

³ Ion, Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1997, pag. 78.

⁴ Simion, Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I. București: Editura Fundației Culturale Române, 1994, pag. 99.

vine de la aceeași origine, lumea naturală⁵. Așadar, luna lui Faur*, denumirea se consideră că se trage de la meșterii făurari, care, în această perioadă, pregăteau uneltele, în special fiarele de plug pentru un nou an agrar⁶. Pe de altă parte, odată cu această lună, obișnuitele șezători se încheiau și în prim plan ieșeau preocupările legate de muncile câmpului, de reparare a uneltelor, de pregătire a semințelor și a tuturor celor necesare semănatului⁷.

Luna februarie, în trecut, probabil, era considerată, lună de primăvară, iar ziua de 24 februarie marca începutul anului agrar (uneori mai era considerată și ziua ieșirii ursului din bârlog). Este momentul în care natura se trezește, păsările își caută cuiburi, iar oamenii, în special tinerii, intră și ei în rezonanță cu natura⁸. Această lună este capricioasă: când plânge, când râde, când viscolește, când se năpustește gerul, spunându-se că Februarie se luptă cu Martie, care a luat cu împrumut câteva zile de la fratele său mai mare.

După cum această sărbătoare are diferite zile de ținere (sărbătorire) în diferite zone, tot așa ea are și diferite denumiri: Dragobete, Ziua Îndrăgostiților, Drăgostițele, Zburătorul, Năvalnicul sau Cap de primăvară (Sântion), Ioan Dragobete, Logodna sau însoțitorul păsărilor, fiul Babei Dochia și cumnat cu eroul vegetației – Lăzărca⁹. Aceste denumiri au la bază argumente forte de ce au fost alese. De exemplu, „Zburătorul”, de la denumirea jocului pe care tinerii îl practicau în ziua ținerii Dragobetelui.

„Năvalnicul”, de la o altă sărbătoare creștină ce cade în această perioadă – Trifu. Legenda spune că Trif a fost un fecior frumos „căzut din cer”, care încurca cărările fetelor și nevestelor tinere. Când intra într-un sat, toată partea femeiască nu-și mai ținea firea și umblau buimace, de aici și denumirea de Năvalnic.

În tradiția populară Dragobetele este un zeu tânăr din Panteonul geto-dac, cu dată fixă de celebrare în aceeași localitate, însă variabilă de la zonă la zonă, de la localitate la localitate. În Țările Române, Dragobetele este considerat patronul dragostei și buneii dispoziții. Acest personaj mitologic este identificat cu Cupidon, zeul dragostei în mitologia romană și cu Eros, zeul iubirii în mitologia greacă. Dragobetele mai este considerat a fi fiul Babei Dochia, un bărbat chipeș și iubăreț. El era la daci zeul care, ca un „naș cosmic”, oficia în cer, la începutul primăverii, nunta tuturor păsărilor și animalelor¹⁰. Treptat, de-a lungul anilor, această tradiție

⁵ www.tradiții.ro accesat martie 2018.

* Faur, denumirea populară a lunii Februarie.

⁶ Simion, Fl. Marian, *op.cit.*, pag. 99.

⁷ Ibidem.

⁸ Ion, Ghinoiu, *Calendarul țaranului român. Zile și mituri*. București: Editura Fundația PRO, 2000, pag. 54.

⁹ Ion, Ghinoiu, *Obiceiuri...*, pag. 79.

¹⁰ Simion, Fl. Marian, *op. cit.*, pag. 101.

s-a extins și la oameni. Fiind zeul buneii dispoziții, de ziua lui se făceau petreceri, iar de acolo de multe ori porneau viitoarele căsnicii.

În mitologia românească, Dragobetele era zeul tinereții, al veseliei, dar și zeu al iubirii. Este un personaj ce vine de la vechii daci, și se transformă mai târziu într-un protector al tinerilor și patron al iubirii.

În mai multe comune din Muntenia, și mai cu seamă în cele din județul Gorj și Olt, sărbătoarea religioasă, Aflarea capului Sfântului Ioan, (Sântion), marcată la 24 februarie, se numește Dragobete.

Dragobetele în aceste părți este o zi frumoasă de sărbătoare. Pentru băieții și fetele mari, ba chiar și pentru bărbații și femeile tinere.

Este interesant să cunoaștem și etimologia noțiunii de Dragobete. Ipotetic, se presupune că noțiunea de Dragobete ar proveni de la două cuvinte din slava veche, „dragu” (care însemna drag) și „biti” (însemnă a fi). „Dragubiti” însemnând deci „a fi drag”. Pare verosimil, dar Zeul a existat pe meleagurile noastre cu mult înainte de venirea slavilor. Dovadă servesc străvechile rituri atestate la tracii nord-dunăreni (dacii), ca și la cei sud-dunăreni, cum ar fi ritualul de înfrățire, prezent până în secolul al XIX-lea în ceremonialul Dragobetelui.

O altă ipoteză este că noțiunea de Dragobete ar proveni de la cuvintele dacice „trago” – țap și „pete” – picioare (ca în latină „pedes”). Mai târziu, nemaînțelegându-se limba dacă, „trago” a devenit „drago”, iar „pede” – „bete” („bete” însemnând și fășii, cingători înguste, țesute și frumos împodobite). Țapul, în mitologia românească simbolizând puterea de procreare, forța vitală, libidoul, fecunditatea.

După creștinarea dacilor, Dragobetele și-a pierdut atributele primitive, devenind un zeu al dragostei pure. În așa mod Dragobete devine fiul Babei Dochia, și reprezentând opusul ei, principiu pozitiv, simbol al primăverii¹¹.

Etimologia cuvântului a fost dezbătută de numeroși etnologi și filologi, propunându-se variate explicații pentru originea sa. Nicolae Constantinescu, etnolog, afirmă că nu există atestări documentare ale acestei sărbători decât în secolul al XIX-lea, „ceea ce nu înseamnă mare lucru pe scara timpului”. Profesorul presupune că, etimologic, el provine din derivarea cuvântului „drag-dragul” (cu temă slavă), adăugând că „nu putem ști sigur, pentru că în domeniul etimologiei ești tot timpul pe nisipuri mișcătoare”¹². N.A. Constantinescu, în „Dicționar onomastic românesc”, 1963, tratează cuvântul „Dragobete” în articolul despre „drag” (cu temă slavă) și ca substantiv comun, însemnând „gândăcel de culoare arămie, verde-deschis pe spate, cu puncte albe pe fiecare elită”, cunoscută și sub

¹¹ Ion, Ghinoiu, *Panteonul românesc. Dicționar*. București: Editura Enciclopedică, 2001, pag. 75.

¹² Nicolae, Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, pag. 65.

numele de „târtăriță” sau „repede” (*Cicindela campestris*)¹³. Lingvistul Lazăr Șăineanu propune analogia cu „dragu-bete”, sufixul „-bete” fiind folosit în zonele din Oltenia, semnificând „adunare, mulțime”¹⁴. Etnograful Marcel Lutic, de la Muzeul de Etnografie al Moldovei, prezintă etimologia acestei sărbători populare, considerând că majoritatea denumirilor ei provin de la „Aflarea Capului Sfântului Ioan Botezătorul”, sărbătoare religioasă celebrată pe 23 februarie, care, în slavă, se numește Glavo-Obretenia. Românii au adaptat-o, astfel apărând sub diverse nume („Vobritenia”, „Rogobete”, „Bragobete”, „Bragovete”), în perioada Evului mediu, până când s-a impus în unele zone (sudul și sud-estul României) ca Dragobete. Alte teorii expuse de Lutic consideră proveniența numelui de la cuvintele din slava veche „dragu” și „biti”, care s-ar traduce prin „a fi drag” sau de la cuvintele dacice „trago” – țap și „pede” – picioare, acestea transformându-se, în timp, în drago, respectiv bete: „În paranteză fie spus, credem ca dacii au avut o divinitate celebrată în această perioadă a anului, divinitate al cărei nume nu ni s-a păstrat, după cum multe alte nume ale divinităților dacice nu ne mai sunt cunoscute”¹⁵.

Această explicație este data și de „Micul dicționar academic”, care atestă folosirea cuvântului din anul 1774. „E foarte posibil ca la forma actuală să se fi ajuns prin confuzii paronimice, etimologie populară, prin apropierea compusului slav de cuvinte cunoscute din familia lui *drag* și prin reinterprețarea lui ca nume propriu de persoană; în acest caz, «zeul» s-a născut pornind de la un nume”, afirmă Rodica Zafiu¹⁶. În „Dicționarul etimologic al limbii române”, Al. Ciorănescu propune ca etimon, cu rezerve, cuvântul sârb „drugobrat”, ce se traduce prin „cumnat”¹⁷.

În mitologia oricărui popor există divinități ale dragostei. Dacă românii îl cunoscuse pe Amor (Cupidon), grecii, pe Eros, atunci românii îl au pe Zburătorul – spirit, ființă fabuloasă, reprezentând un tânăr frumos, care chinuie noaptea prin somn fetele și femeile tinere. Este personificarea sentimentului erotic, imagine idealizată a bărbatului iubit. Zburătorul este o semidivinitate erotică de tipul incubilor, un daimon arhaic de factură malefică. El simbolizează toate formele de sexualitate, de la cea puberală până la cea isterică a femeilor, care trăiesc numai pentru plăcerile trupești¹⁸. În viziunea populară, Zburătorul desfășoară o activitate erotică dublă: de inițiere sexuală și de provocare și întreținere a poftei sau a patosului sexual¹⁹. Chipul lui corespunde capacităților sale de seducție. În

¹³ Ibidem, pag. 67.

¹⁴ Lazăr, Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, ediția a VIII-a. Craiova: Scrisul român, 1939, pag. 78.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Micul dicționar academic, vol. I. București: Universul Enciclopedic, 2010, pag. 81.

¹⁷ Alexandru, Cioroianu, *Dicționarul etimologic al limbii române*. București: Saeculum I.O., 2017, pag. 102.

¹⁸ Romulus, Vulcănescu, *Mitologia română*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1986, pag. 339.

¹⁹ Ibidem.

exercițiul funcțiunii lui erotogenice, poate lua chipul unui șarpe, zmeu sau sul de foc. Toate aceste preschimbări au un singur scop, și anume, de a pătrunde ocult în casa victimelor lui pubere sau pasionale, pentru a se transforma într-un voinic tânăr, pasional, înflăcărat de dragoste.

Odată pătruns în casă, se strecura în patul victimelor, le tulbura firea. Victimele nu erau posedate, ci numai tulburate psihofizic, căzute sub obsesia unei hipersexualități patologice, a unui freamăt neastâmpărat al simțurilor, al unui orgasm iluzoriu²⁰.

Zburătorul rătăcea noaptea, între miezul nopții și cântători, dând târcoale ulițelor, grădinilor, livezilor și caselor, pentru a tulbura fetele de măritat, nevestele tinere și văduvele pătimase după aventuri sentimentale. Preschimbate sub diferite chipuri, petrecea cu ele până în zori. Pasiunea lui se dezlănțuia orgasmică, noapte de noapte, până la neurastenizarea victimei, care chiar putea să moară de freamăt onicerc²¹. Fetele chinute erotic în timpul vizitelor de către Zburător se cunoșteau după culoarea feței, oboseală, iritare etc.

În opera sa, *Descrierea Moldovei*, în capitolul Religia Moldovei, Dimitrie Cantemir descrie această semizeitate în felul următor: „Zburătorul, adică cel ce zboară, este după credința lor o arătare sub chip de tânăr preafrumos, care vine noaptea la fecioare și, mai ales, la nevestele de curând măritate, pe care le pângăresc toată noaptea cu dezmierdări vinovate și în timpul acesta nu-l vede nimeni, chiar dacă-l pândesc ...”²².

Dragostele/Frumoasele – personificări ale iubirii, în tradiția populară, care îl pândesc pe om de-a lungul vieții, turnându-i în suflet para mistuitoare a dorului, îl fac să „aibă ochi doar pentru cel pe care-l iubește”²³. „Frumoasele sunt considerate nimfe ale văzduhului, îndrăgostite de feciori chiar mai frumoși ca ele. De aceea, dacă pe vreun flăcău îl apucă dintr-o dată paralizia sau damblaua, nimeni altcineva decât Frumoasele sunt de vină, iar cauza schimbării acestei dragoste în ură și mânie este socotită necredința iubiților lor”²⁴.

Făptura mitică care personifica logodna păsărilor și a animalelor, prin extensiune a fetelor și băieților, este „zânul” Dragobete. Însuși numele Dragobete semnifică întruchiparea unei făpturi dragi, mitico-erotice. După o legendă mitică, „Dragobete (Iova) era fiul Babei Dochia”, ceea ce înseamnă o presupusă filiație mitică anterioară denumirii lui ca atare²⁵. Adesea era înfățișat ca un tânăr, voinic, frumos și bun, care inspira fetelor și femeilor încredere și dragoste curată.

²⁰ Ibidem, pag. 340.

²¹ Ibidem.

²² Dimitrie, Cantemir, *Descrierea Moldovei*. Chișinău: Literatura artistică, 1982. pag. 189.

²³ Ion, Ghinoiu, *Panteonul....*, pag. 80.

²⁴ Dimitrie, Cantemir, *op. cit.*, pag. 188.

²⁵ Romulus, Vulcănescu, *op. cit.*, pag. 337.

Din folclorul românesc aflăm că Dragobetele a fost transformat de Maica Domnului în Năvalnic, o buruiană de leac folosită în trecut pentru vrăjile de dragoste. Există mai multe legende care relatează cum s-ar fi întâmplat asta, iar una dintre ele spune că „Dragobetele ar fi încercat să o facă pe Maica Domnului să se îndrăgostească de el; nu a reușit, iar ea l-a transformat în Năvalnic”²⁶. O altă legendă spune că „Dragobete, un tânăr cu părul negru ca abanosul și ochii verzi ca iarba muntelui, reușea să trezească iubirea în inima tinerelor fete doar cântând din fluier. I-a învățat pe oameni să iubească timp de sute de ani, iar atunci când și-a împlinit sorocul, Maica Domnului l-a transformat în Năvalnic, plantă care renaște în fiecare primăvară”.

Ziua de Dragobete a fost zi nelucrătoare, în toate localitățile din arealul românesc. Cele care lucrau erau fetele îndrăznețe care își doreau să fie „pedepsite” de Dragobete. Chiar dacă mai „pedepsea” femeile, se consideră că Dragobetele ocrotea și purta noroc îndrăgostiților, tinerilor, în general, putând fi socotit un veritabil Cupidon românesc.

Dacă timpul era frumos (favorabil), fetele și feciorii se adunau în cete și ieșeau la pădure, hăulind și chiuind, pentru a culege primele flori ale primăverii, ghiocei și viorele, tămâioare pe care le păstrau la icoane, ele fiind aducătoare de noroc. Flăcăii adunau lemne pentru foc.

În jurul focurilor de pe dealurile golașe din jurul satelor, fetele și băieții discutau vrute și nevrute, însă cel mai des se spuneau glume cu substrat erotic. Fetele, cum simțeau apropierea prânzului, începeau să coboare în fugă spre sat, iar băieții le fugăreau, încercând să le prindă și să le dea un sărut. În unele localități, această goană fiind numită „Zburătorit”. Conform obiceiului, fiecare băiat urmărea fata care-i era dragă, dacă flăcăul era iute de picior și fetei îi plăcea respectivul urmăritor, atunci flăcăul, prinzând fata, o săruta mai îndelung în văzul tuturor. Sărutul acesta semnifica, în fapt, logodna ludică a celor doi, și al începutului iubirii între cei doi, cel puțin un an de zile, însă de multe ori astfel de logodne prefațau logodnele adevărate. Înspre seară, logodna urma a fi anunțată comunității satului și membrilor familiei²⁷. Acest obicei a dat naștere celebrei strigături sau amenințări glumețe „Dragobetele sărută fetele!” După amiază avea loc petrecerea, ce se mai numea și Hora de Dragobete, unde toată lumea, fie că este membru al unui cuplu, fie că nu, dansează, cântă, se simte bine, fiindcă se spune că tinerii care nu au petrecut de Dragobete sau cei care n-au văzut măcar o persoană de sex opus nu-și vor mai găsi pereche tot restul anului²⁸.

²⁶ www.tradiții.ro accesat 20.03. 2018

²⁷ Ion, Ghinoiu, *Vârstele timpului*. Chișinău: Știința, 1994, pag. 75.

²⁸ Idem, *Sărbători și obiceiuri românești*, București: Editura Elion, 2007, pag. 54.

Prin unele locuri, exista obiceiul ca fetele mari, necăsătorite, să strângă omătul rămas pe alocuri, omăt căruia i ce mai spunea „zăpada zânelor”. Apa din omătul netopit era considerată ca având proprietăți magice în dragoste și în descântecul de dragoste, dar și în ritualurile de înfrumusețare. Se credea că această zăpadă s-a născut din surâsul zânelor. Fetele își clăteau chipul cu această apă, pentru a deveni la fel de frumoase și atrăgătoare ca și zânele. Dacă nu era omăt și fragi înfloriți, se folosea banala apă de ploaie sau cea de izvor, acest lucru făcându-se atunci când Dragobetele se ținea în luna martie²⁹.

În unele regiuni din Țările Române, de Dragobete, fetele își descântă de dragoste. Și aceasta o fac în felul următor: în noaptea de 23 spre 24 februarie, fetele întorceau o pereche de papuci cu tălpile în sus, rostind următorul descântec: „Tu (prenumele iubitului), să nu te poți culca/Să te întorci/Să te sucești/La mine să te gândești”.

Tot de Dragobete se făceau înfrățirile și însurășirile ritualice între persoanele de același sex, mai rar între persoane de sexe diferite. Petru Caraman susține că termenii se referă la diferite forme de fraternitate ce se realiza prin îndeplinirea unor rituri mai vechi, ce țin de un substrat magic prin excelență, sau a unor rituri mai noi ce țin de substratul religios³⁰. Adesea riturile mai vechi se interpătrund cu cele noi. În studiul său, Petre Caraman se referă, cu precădere, frăției de cruce și al surorii de cruce. Conform aceluiași studiu, putem menționa că riturile de înfrățire și însurășire, în unele zone etnografice românești, erau destul de riguroase, într-un trecut mai îndepărtat. Ritul se desfășura în cetele de vârstă și sex, pe afinități selective. În fața cetei, partenerii își zgâriau brațul stâng cu semnul crucii (semnul crucii solare*, nu creștine), până la sângerare, se amesteca sângele suprapunându-se zgârieturile sângerânde una peste alta și reciproc își sugeau sângele cei înfrății. Așa se declarau băieții frați și fetele surate³¹. Apoi se îmbrățișau și își jurau sinceritate și ajutor până la moarte. Când unul din cei înfrății murea, celălalt trebuia „dezlegat”, adică „desfrățit” sau „desurățit” la mormântul fratelui sau surorii decedați și înfrățit cu un alt partener, în alt loc, cât mai departe de mormânt.³²

În Transilvania, fetele țineau tradiția Lioarei, asemănătoare tradiției de însurășire de Dragobete, cunoscută în alte zone etnografice românești. Într-o anumită zi din postul Paștelui, fetele din sat se întâlneau în fața unui măr sau păr înflorit, își făceau cununite din florile sale și, purtându-le, deveneau surori de cruce. „Surorile” apelau la diverse încântații în timpul acestui ritual. Astfel, una

²⁹ Idem, *Mica enciclopedie de tradiții românești: sărbători, obiceiuri, credințe, mitologie*. București: Editura Agora, 2008, pag. 87.

³⁰ Petru, Caraman, *Asupra originii traco - ilirice a riturilor de înfrățire la români*. București, extras, pag. 215.

* cruce solară - mai este numită și cruce celtică, și ține de cultul solar.

³¹ Romulus, Vulcănescu, *op .cit.*, pag. 338.

³² Ibidem.

dintre ele cânta: „Lioară, lioară,/Flori de primăvară,/Haideți să culegem/Mândre floricele”. Iar cealaltă răspundea: „vrei să fii surata mea?”. Răspunsul „vreau să fiu surată până la moarte” echivala cu un legământ similar celui al fraților de cruce³³.

Cei care se înfrățeau sau se însurățeau dădeau o petrecere pentru prietenii lor care au fost martori la acest ritual și care, la rândul lor, promiteau ca, cât mai curând, să se înfrățescă sau însurățescă și ei. Acest ritual practicat și de tracii nord-dunăreni, cât și de tracii sud-dunăreni, preluat de români, se făcea nu doar la Dragobete, ci și în cadrul altor sărbători.

În satele românești, de Dragobete, se respectau mai multe superstiții și credințe populare:

- ✓ Înainte de toate, o vorbă din popor spune că cel care nu sărbătorește Dragobetele nu se va îndrăgosti în acel an, îi va merge rău și se va îmbolnăvi.
- ✓ În această zi, fetele trebuie să se întâlnească cu persoane de sex masculin. Altfel nu vor avea deloc parte de iubire de-a lungul întregului an. Totodată, în sate se credea că fetele care ating un bărbat dintr-un sat învecinat vor fi drăgăstoase tot timpul anului³⁴.
- ✓ În ziua de Dragobete, feciorii și fetele obișnuiesc să culegă primele flori de primăvară: ghiocei, viorele, brândușe sau tămâioase. Buchetele se pun la icoane și se păstrează până la Sânziene, când se aruncă într-o apă curgătoare, pentru ca dorințele lor să fie purtate peste mări și țări și să se îndeplinească. Se spune că cel care găsea cele mai multe flori avea noroc și în dragoste.
- ✓ Dacă în ziua de Dragobete, cineva va auzi pupăză cântând va fi harnic tot anul.³⁵
- ✓ Dacă plouă de Dragobete, înseamnă că va urma o primăvară frumoasă și că ea va veni devreme.
- ✓ Ca să fie iubiți tot anul, tinerii trebuie să bea ceai din crenguțe de vișin, în ziua de Dragobete, și să mănânce turte cu julfă*;
- ✓ În anumite sate uitate ale României, din pământ se scot rădăcini de spânz, pe care oamenii le folosesc ulterior drept leac pentru vindecarea anumitor boli.
- ✓ În Ardeal există obiceiul ca bătrânele satului să meargă în pădure, pentru a culege năvalnic. Înainte însă de a-l smulge din pământ (rostind în același timp numele fetei pentru care este cules), bătrânele pun la rădăcină puțină

³³ www.cunoaștelumea.ro accesat martie 2018.

³⁴ Ion, Ghinoiu, *Sărbători....* pag. 50.

³⁵ Narcisa, Alexandra Știucă, *op. cit.*, pag. 45.

* Julfă - mâncare de post făcută din sămânță de cânepă cu apă și amestecată cu miere.

miere, zahăr și făină. Odată cules, năvalnicul este folosit la vrăji, cu scopul de a face un băiat să se îndrăgostească de fata în numele căreia a fost cules năvalnicul³⁶.

- ✓ În alte zone etnografice românești (Muntenia, Dobrogea, Moldova), năvalnicul a ajuns să fie purtat la sânul tinerelor fete, împăturit în pungulițe de mătase; obiceiul spune că, astfel, tinerele fete reușesc să „farmece” flăcăii și să se îndrăgostească de ele; în unele localități se mai poartă năvalnicul înfășurat într-o bancnotă nouă, în scopul de a alunga ghinionul și de a ține dușmanii la distanță.
- ✓ Este obligatoriu ca în această zi bărbații să se afle în relații cordiale cu persoanele de sex feminin. Bărbații nu au voie să necăjească femeile și nici să se angajeze în gâlcevi, căci astfel îi aștepta o primăvară cu ghinion și un an deloc prielnic.
- ✓ Atât băieții, cât și fetele au datoria de a se veseli în această zi, pentru a avea parte de iubire întreg anul. Dacă vor ca iubirea să rămână vie de-a lungul întregului an, tinerii care formează un cuplu trebuie să se sărute în această zi, în caz contrar se vor despărți în anul respectiv³⁷.
- ✓ Lucrările câmpului, țesutul, cusutul, treburile grele ale gospodăriei nu sunt permise în această zi. În schimb, curățenia este permisă, fiind considerată aducătoare de spor și prosperitate.
- ✓ În ziua de Dragobete nu se sacrifică niciun animal sau pasăre din curte, pentru a nu fi stricat rostul împerecherilor ei, din contra, acestea trebuie să primească mâncare bună. Astfel era asigurat belșugul în casă pe tot parcursul anului.
- ✓ Nu ai voie să plângi în ziua de Dragobete. Se spune că lacrimile care curg în această zi sunt aducătoare de necazuri și supărări în lunile care vor urma.
- ✓ Credința populară spune că cei care participau la Dragobete erau feriți de boli tot anul.
- ✓ În unele zone ale țării, ajunul Dragobetelor este asemănător cu simbolistica nopții de Bobotează. Fetele tinere, curioase să își afle ursitul, își pun busuioc sfințit sub pernă, având credința că Dragobetele le va ajuta să găsească iubirea adevărată.
- ✓ Dacă nu ai petrecut de Dragobete, vei rămâne fără pereche tot restul anului.

---

³⁶ www.odoraș.md/familia accesat februarie 2018.

³⁷ Simion, Fl. Marian, *op. cit.*, pag. 66.

- ✓ Deși nu este o sărbătoare religioasă, de Dragobete oamenii nu lucrau, pentru a nu fi pedepsiți de zeu și a avea un an îmbelșugat³⁸.

În încercarea de a scoate de sub praful vremii un obicei străvechi de manifestare a dragostei poporului nostru față de tot ce ne înconjoară, însă în deosebi, de oameni și natură, de la sine se cere concluzia. Suntem un popor binecuvântat de Dumnezeu, cu obiceiuri și tradiții frumoase și este mare păcat să le dăm uitării, să nu le lăsăm ca moștenire noilor generații ce vin din urma noastră.

Bibliografie:

1. Cantemir, Dimitrie, Descrierea Moldovei. Chișinău: Literatura artistică, 1982.
2. Caraman, Petru, Asupra originii traco-ilirice a riturilor de înfrățire la români, București, extras.
3. Cioroianu, Alexandru, Dicționar etimologic al limbii române. București: Editura Saeculum, 2017.
4. Constantinescu, Nicolae, Dicționar onomastic românesc. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963.
5. Ghinoiu, Ion, Mica enciclopedie de tradiții românești: sărbători, obiceiuri, credințe, mitologie. București: Editura Agora, 2008.
6. Ghinoiu, Ion, Calendarul țăranului român. Zile și mituri. București: Editura Fundația PRO, 2000.
7. Ghinoiu, Ion, Obiceiuri populare de peste an. Dicționar, București: Editura Fundației culturale Române, 1997.
8. Ghinoiu, Ion, Sărbători și obiceiuri românești. București: Editura Elion, 2007.
9. Ghinoiu, Ion, Vârstele timpului. Chișinău: Editura Știința, 1994.
10. Ghinoiu, Ion, Panteonul românesc. Dicționar. București: Editura Enciclopedică, 2001.
11. Marian, Simion Fl., Sărbătorile la români, vol. I. București: Editura Fundației Culturale Române, 1994.
12. Micul dicționar academic, vol. I. București: Editura Universul Enciclopedic, 2010.
13. Nicolau, Irina, Hulața, Carmen, Credințe și superstiții românești. București: Editura Humanitas, 2000.
14. Săineanu, Lazăr, Dicționar universal al limbii române. Craiova: Editura Scrisul român, ediția a VIII-a, 1939.
15. Știucă, Narcisa Alexandra, Sărbătoarea noastră cea de toate zilele, vol. II. București: Editura Cartea de buzunar, 2002.

³⁸ Irina, Nicolau, Carmen, Hulața, *Credințe și superstiții românești*. București: Editura Humanitas, 2000, pag. 70.

16. Vulcănescu, Romulus, Mitologia română. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1986.

Surse web:

17. www.cunoastelumea.ro, accesat martie 2018.

18. www.odoras.md/familia, accesat februarie 2018.

19. www.provincial.md, accesat martie 2018.

20. www.tradiții.ro, accesat martie 2018.

COVORUL TRADIȚIONAL - ELEMENT DIN MATRICEA ETNO-CULTURALĂ A POPORULUI ROMÂN

Ludmila MOISEI,
Dr. în istorie, cercetător științific,
Institutul Patrimoniului Cultural
e-mail: ludmillaturcan@yahoo.com

Summary

Exit from experience and wisdom of life, from joy or pain, from the aspirations and aspirations of the Romanian, from the thirst for silence or from the love of beauty, the elements of culture and folk traditions transmit values and create bridges between generations. Traditions, customs, folk port and folklore are invaluable treasures that define a people, making them unique, steadfast and immortal. The importance of knowing the values of capital identity, at individual, community and national levels, is fundamental to the understanding and consecration of their place in the world. Today, in the context of globalization, the promotion of cultural identity is a priority strategy of our country, and the Romanian identity can only remain alive by preserving the cultural heritage. In addition to popular creations (doines, ballads, fairytales and legends, proverbs and sayings or poems), the traditional Romanian culture also includes craftsmanship, ceramics, wooden objects, fabrics, embroidery and, last but not least, a part of UNESCO heritage. The carpet, thanks to its many functions and meanings, to the level of artistic and millennial continuity, completes the cultural matrix of our people. Through the representative ornaments, the carpet maintains the thread of intergenerational communication, impregnating in the collective mentality the most mysterious meanings. The ornamental elements that are dealt with in this article, especially those of national value (basil, vine, world tree, horn, dove, rooster, horn, diamonds, anthropomorphic figures) give the carpet uniqueness, originality and individuality.

Key words: *carpet, ornament, cultural identity, archetype.*

Izvorâte din experiență și înțelepciune de viață, din bucurie sau durere, din năzuințele și dorurile românului, din setea de liniște sau din dragostea pentru frumos, elementele de cultură și tradițiile populare transmit valori și creează punți de legătură între generații. Importanța cunoașterii valorilor identitare capitale, la nivel

individual, comunitar și național, este fundamentală pentru înțelegerea și consacrarea locului lor în lume.

Astăzi, în contextul globalizării, asupra identității culturale își lasă amprenta procese de continuitate/discontinuitate în care elementele identitare ale matricei culturale sunt supuse unor noi înțelesuri, noi forme de abordare, noi percepții. Prin urmare, promovarea identității culturale, reprezintă o strategie prioritară a țării noastre, iar identitatea românească poate să rămână vie numai prin conservarea moștenirilor culturale.

Parte din matricea culturală a poporului român și însemne ale identității culturale sunt covoarele tradiționale, care prin decorul specific și diversitatea de motive decorative reprezintă nivelul de artistism al neamului, dezvăluie viziunea colectivității umane asupra lumii, precum și un mod de comunicare ideatic. Țesutul covoarelor este de vechime memorabilă în cultura noastră. Face parte din devenirea și afirmarea noastră identitară, exprimând elocvent și convingător spiritul creator al poporului. Covoarele, prin concentrația de semnificații, simboluri și arhetipuri culturale, aidoma unui catalizator, activează itinerarul scrutinării identității, iar pentru un individ sau pentru o etnie, conform istoricului Alexandru Zub, nimic nu pare a fi mai important decât să ia cunoștință de sine, cât mai exact, și, pe acest temei, să-și asigure o integrare cât mai armonioasă în lume.

Privite din perspectiva mentalității tradiționale, covoarele erau considerate în totalitate benefice. Trebuie să constatăm, la o distanță mare de timp, că și omul din zilele noastre le percepe la fel. Până în prezent covoarele păstrează amintirea celor dragi, având viabilitate printre lumea de la sate, acolo unde covoarele făceau parte din întreaga viață a satului. În multe localități s-a practicat obiceiul ca, în ultima noapte din ajunul nunții, mireasa să doarmă culcată pe o scoarță, „ca să nu uite de casa părintească”¹, iar a doua zi, în timpul cununiei la biserică, acest covor era așternut sub picioarele mirilor, „pentru a fi fericiți în viața de familie”². La fel, în timpul nunții, „mireasa îngenunchea pe un covor în fața părinților, pentru a-și cere iertare și a primi binecuvântare de la ei”³. În timp ce mirii ieșeau din casa părinților miresei, vorniceii jucau zestrea ei, inclusiv covoarele, și nuntașii aveau posibilitatea să vadă cât de bogată și de harnică este ea. De dragul acestor clipe rituale, trăite plener în fața colectivității, țeseau covoare atât fetele, cât și femeile. Totodată, conform cercetărilor etnografice de teren, „covoarele emană energii

---

¹ Informator Nina Crăciun, a.n. 1951, sat. Trebujeni, r-nul Orhei, informație culeasă în anul 2014.

² Informator Nina Manea, a.n. 1954, sat. Căinari Vechi, r-nul Soroca, informație culeasă în anul 2014.

³ Informator Efrosinia Țurcan, a.n. 1932, com. Cruzești, mun. Chișinău, informație culeasă în anul 2013.

pozitive”⁴, sunt agreabile, reconfortează și, în același timp, rămân mereu enigmatice, menținând firul comunicării între mai multe generații, păstrează spiritul timpului în care au fost țesute, dar și căldura mâinilor celor care au creat obiectul: „...când pun mâna pe covor, el este cald, simt căldura mâinilor mamei mele, care l-a țesut”⁵. Considerăm că energia pozitivă a acestor țesături se acumula treptat prin participarea emotivă a celor care pregăteau materia primă și țeseau covoarele. Este vorba de acea „iradiere artistică” a operelor de artă, despre care esteticianul Moisei Kagan afirmă: „... operele de artă care îmbină acțiunea artistică asupra omului cu funcția utilitară posedă o anumită dialectică internă specifică. Forța acțiunii lor constă în faptul că oamenii sunt supuși iradierii artistice chiar în timpul procesului activității lor practice, ceea ce face ca aceasta să se însuflețească, să se organizeze și să activeze, dobândind stimuli emoționali suplimentari, transformându-se dintr-o obligație într-o bucurie”⁶. Probabil că oamenii aveau gânduri și sentimente senine, pentru că operau cu motive consacrate, de o mare putere benefică, care, prin asociere, îi făcea să se simtă fericiți. Indiferent de presupuneri, cert este faptul că prin intermediul țesutului firelor de lână, meșterițele au concentrat informație istorică, artistică, socială, prezentând-o într-un limbaj înțeles de toți membrii comunității tradiționale.

Contribuția acestor țesături la configurarea și funcționarea constructelor identitare este una remarcabilă și se cere a fi relevată din mai multe considerente. Covoarele tradiționale, cu toate că, pe parcursul timpului, au evoluat, trecând prin mai multe etape de ascensiune, regres și revigorare, continuă să-și păstreze specificul național. Ele au devenit astăzi un domeniu de cercetare interdisciplinar la care participă specialiști din diferite domenii: etnologi, folcloriști, geografi, sociologi, istorici, arhiviști. Covoarele românești continuă să fie apreciate de cunoscători ai domeniului – colecționari, muzeografi, galeriști, oameni de știință, artiști – pentru frumusețea, vechimea, originalitatea și autenticitatea lor. Covoarele, prin gradul înalt de utilitate, prin funcția decorativă, dar mai ales, prin ornamentica specifică, reprezintă piese de valoare ale patrimoniului cultural. Fiecare ornament (geometric, fitomorf, antropomorf, avimorf, zoomorf, cosmomorf ș.a.) nu a fost plasat întâmplător în câmpul țesăturii. Prin ele strămoșii noștri au transmis cele mai profunde mesaje simbolico-metaforice ce exprimă relațiile cu comunitatea, cu cerul, cu întreg universul, sau, după cum afirmă cercetătoarea Varvara Buzilă, „țesăturile, prin motivele ornamentale, secole de-a rândul au servit ca niște letopisețe pentru a

⁴ Informator Livizoru Tatiana, a.n. 1958, sat. Tartaul, r-nul Cantemir, informație culeasă în anul 2014.

⁵ Informator Anghel Maria, a.n. 1949, informație culeasă în anul 2010.

⁶ Moisei, Kagan, *Morfologia artei*. București: Meridiane, 1979, p. 54.

transmite mesaje benefice în limbaj plastic”⁷. Ei au perceput astfel un model al lumii, un univers personal, creat prin aplicarea tradiției și valorizat cu ajutorul ei.

Ornamentele, indiferent de obiectele pe care sunt aplicate, datorită vechimii lor, reprezintă elemente de continuitate românească, care împreună cu graiul și scrisul, cu muzica și dansul, codifică sinteza gândirii și simțirii sale. Argumente incontestabile în susținerea acestei idei este studiul *Ornamentul – simbol, element de continuitate românească*, în care autorul Gheorghe Aldea concluzionează că „poporul român a păstrat până astăzi, integral și nealterat, întregul repertoriu de motive ornamental-simbolice, atât de specifice populațiilor care au locuit în neolitic, și în epocile metalelor, spațiul carpato-danubiano-pontic”⁸. Conform cercetătorului, strămoșilor noștri geto-daci le datorăm nenumăratele obiecte, care se remarcă prin forme și ornamente originale, iar dacă privim cu atenție așa-zisele decoruri, specifice artei preistorice de pe teritoriul românesc, remarcăm asemănări și identități cu decorațiile specifice artelor noastre țărănești. Astfel, acesta ne îndreptățește să afirmăm că așa-numitele decoruri ale artei noastre preistorice se află la originea motivelor decorative ale artelor noastre populare țărănești. Concluzionăm, așadar, că aceste arte nu constituie numai o simplă moștenire, dar și o sursă documentară de prim rang și dovada unui lung și bogat trecut istoric al românilor, al unui îndelung proces de continuitate.

Prin urmare, este datoria noastră, a tuturor, să valorificăm covorul – purtătorul ornamentului ca element identitar și de continuitate românească. În acest context, remarcăm inițiativa unui grup de specialiști din Republica Moldova (Varvara Buzilă, Tamara Nesterov, Silviu Tabac, Raisa Osadci, Maria Ciocanu, Tudor Stăvilă ș.a.), de a evidenția elementele simbolice neoficiale caracteristice artei populare, în vederea conferirii statutului de embleme naționale și promovate în, mod special, în actele de identitate. Printre acestea, menționăm următoarele elemente ornamentale **caracteristice** covoarelor tradiționale: *busuiocul, vița de vie, arborele lumii, cocostârcul, cucul, cocoșul, hora, romburile, figurile antropomorfe* ș. a. În cele ce urmează, vom veni cu detalii de ordin semantic, ce reflectă logici, pentru care aceste ornamente tind a deveni simboluri ale identității culturale și naționale. Așadar, dacă ne referim la flori, putem afirma că prezența lor este omniprezentă în cultura tradițională. Se întâlnesc în credințele și obiceiurile cu referire la cele două mari cicluri: ciclul calendaristic și ciclul vieții. Majoritatea practicilor și credințelor cu implicarea florilor sunt legate de cultivarea pământului, de străvechiul cult al fertilității și fecundității, atestat în spațiul carpato-danubian. Una dintre aceste plante sacre și purtătoare de noroc, întâlnită în ornamentica covoarelor și propusă de a fi acceptată ca simbol identitar, este

⁷ Varvara, Buzilă, *Covoare basarabene. Din patrimoniul Muzeului de Etnografie și Istorie Naturală*. București: Editura Institutului Cultural Român, 2013, p. 46.

⁸ Gheorghe, Aldea, *Ornamentul - simbol, element de continuitate românească*. În: „Imagini și permanente în etnologia românească”. Chișinău: Știința, 1992, p. 16.

busuiocul. Fiind multifuncțional, îl regăsim în viața laică și religioasă, îl regăsim atât în ornamentica tradițională, cât și în cadrul obiceiurilor de familie, obiceiurilor calendaristice și în cele ce țin de vârstele omului (se pune în scaldă rituală după botez a copilului, cu busuioc se împodobeau coarnele boilor și a plugului purtat de urători, se folosește în cadrul obiceiurilor de Bobotează ș. a.). Conform informatorilor, busuiocul reprezintă „legătura omului cu valorile spirituale”⁹, simbolizează „belșugul, dragostea și norocul în familie”¹⁰, „simbol al fidelității și relațiilor de lungă durată”¹¹. Tot din categoria motivelor fitomorfe evidențiem stejarul, vița de vie, arborele lumii (întruchipat în brad). În tradiția românească, stejarul este considerat copac național – simbol al puterii, vigoriei și bărbăției. În ornamentica covoarelor, se întâlnește nu atât copacul, cât frunza acestuia.

Un alt ornament național specific covoarelor este bradul, perceput ca simbol al vieții veșnice, al tinereții și vigoriei. În mentalitatea tradițională, bradul are valențe de pom al vieții. Conform *Dicționarului de simboluri*, însăși arborele, prin esența sa, reprezintă simbolul vieții în continuă evoluție, evocă verticalitatea și înlesnește comunicarea între cele trei niveluri ale cosmosului: cel subteran – prin rădăcini; suprafața pământului – prin trunchi și crengile de jos; înaltul – prin ramurile dinspre vârf, atrase de lumina cerului”¹². Conform cercetătorului francez J.P. Roux, „arborele se arată a fi proiecția în absolut a unei imagini familiale”¹³. De altfel „rodnicia omului se aseamănă cu rodnicia pomului și cu o familie care trebuie să stea grămăjoară cum stau ramurile prinse de pom”¹⁴.

Dintre motivele avimorfe, embleme ale identității culturale, care se regăsesc și în ornamentica covoarelor sunt: cocoșul, cucul, cocostârcul. Cocoșul reprezintă simbolul solar al bărbăției, purtător de noroc, victorios asupra întunericului, semn apotropaic¹⁵. Conform mentalității tradiționale, „dacă i se pune efigia pe ușă sau pe acoperișul casei, locuința este protejată împotriva duhurilor nopții”¹⁶. Cucul, în cultura tradițională este considerat prevestitor al destinului, bucuriei și primăverii. Element al identității culturale, reprezentat de obicei în tapiseriile contemporane este cocostârcul. În mentalitatea tradițională este considerată pasăre augurală, simbol de pietate filială, al primăverii și armoniei familiale. Conform cercetătorului român, I.

⁹ Informator Elena Crudu, a.n. 1940, com. Cruzești, mun. Chișinău, informație culeasă în anul 2011.

¹⁰ Informator Ludmila Sârbu, a.n. 1950, sat. Cuconeștii Noi, r-nul Edineț, informație culeasă în anul 2014.

¹¹ Informator Valentina Sprânceană, a.n. 1951, sat. Costești, r-nul Ialoveni, informație culeasă în anul 2014.

¹² Jean, Chevalier; Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*. Iași: Polirom, 1999, p. 276.

¹³ Jean- Paul, Roux, *Faune et flore sacrées dans les sociétés altaiques*. Paris: Epuise, 1966, p.163.

¹⁴ Informator Ala Ciumac, a.n. 1978, sat. Ignăței, r-nul Rezina, informație culeasă în anul 2014.

¹⁵ Claire, Gibson, *Cum să citim simbolurile. Introducere în semnificația simbolurilor în artă*. București: Litera Internațional, 2010, p.189.

¹⁶ Informator Tatiana Mereacre, a.n. 1942, sat. Costești, r-nul Ialoveni, informație culeasă în anul 2015.

Ghinoiu, cocostârcul este simbolul fertilității și abundenței, pasăre-oracol care prevestește, printre altele, timpul¹⁷.

Dintre reprezentările antropomorfe, a fost remarcată hora, care, prin esența sa, se potrivește perfect cu firea moldoveanului, exprimând o modalitate de înălțare spirituală colectivă. Simbolizează expresia ritualului solar de fertilitate. Pe lângă cultul zeiței-mamă și cultul solar, hora, conform informatorilor, este legată de comunitate, inițiere, apartenență și integrare. Intrat în horă, trebuie să joci, „dacă ai intrat în horă, joacă până la urmă”¹⁸, ceea ce presupune să respecti ritmul, pașii și regulile în comunitate. Semnificațiile ei arhaice se evidențiază în contopirea harică a jucătorilor cu divinitatea tutelară prezentă, parcă, în centrul cercului. În acest fel, hora devine încă un indiciu, argumentat de istoricul religiilor M. Eliade, precum că orice obiect (inclusiv covorul), fenomen (vorbim de fenomenul horal) creat de colectivitate, este raportat la prototipul creat de divinitate, la cosmos, pentru a căpăta durabilitate.

Remarcăm apartenența covorului la spațialitate, evidentă prin forma lui. Conform cercetătorilor Jean Chevalier și Alain Gheerbrant, în sistemul de reprezentări specific spațiului european, formele pătrate și dreptunghiulare trimit la simbolismul pământului¹⁹. Respectiv, remarcăm că și câmpul negru al covorului semnifică ideea de pământ luat în posesie culturală de la natură, semnifică parcela de pământ „prelucrat” în dependență de starea sufletească și de potențialul creativ al posesorului.

Conștientizăm, așadar, valoarea covorului tradițional, la întregirea matricei culturale a poporului român, precum și rolul acestuia în promovarea identității culturale. Prin urmare, în contextul schimbărilor sociale, viziunilor, paradigmelor, modificării alerte a gustului estetic apare întrebarea: Ce facem ca să păstrăm rostul covorului tradițional în cultura noastră modernă, în contextul în care mai multe generații au lucrat enorm de mult, plâsmuind o irepetabilă gândire artistică și plastică, elaborând și șlefuiind modele decorative, motive ornamentale sau compoziții ornamentale? Trebuie să menționăm că cea mai mare realizare în acest sens este includerea în patrimoniul UNESCO a Tehnicilor tradiționale de realizare a scoarței din România și Republica Moldova (1 decembrie 2016) și, odată cu aceasta, inițierea mai multor activități culturale de promovare a covorului tradițional prin implicarea întregii comunități: festivaluri, târguri, ateliere de lucru, cercetări etnografice, publicarea studiilor științifice și de popularizare, elaborarea programelor preuniversitare și universitare ș.a.

În această ordine de idei, menționăm *Atelierul de vopsire a lânii în coloranți naturali* cu genericul „Reconstituirea unei practici artistice dispărute acum un veac”,

¹⁷ Ion, Ghinoiu, *Zeța pasăre în panteonul românesc*. În: Clipa. Magazinul actualității culturale românești. București, 2014. <http://www.revistaclipa.com>. (accesat în: 16.04.2015).

¹⁸ Informator Semion Lungu, a.n. 1957, sat. Vădeni, r-nul Sorocea, informație culeasă în 2014.

¹⁹ Jean, Chevalier, Alain, Gheerbrant, *op. cit.*

activitate culturală de amploare, organizat în cadrul Complexului de meșteșuguri „Artă Rustică”, în contextul elaborării dosarului de candidat „Tehnici tradiționale de realizare a scoarțelor în România și Republica Moldova”. La lucrările atelierului au participat meșteri țesători, cercetători științifici, muzeografi și responsabili din domeniul culturii. Conform surselor media, peste 20 de țesătoare de covoare din comunele Clișova Nouă, Tabăra și Trebujeni, raionul Orhei; satul Ignăței, raionul Rezina; satul Vărzărești, raionul Nisporeni; satul Sadaclia, raionul Basarabeasca; satul Palanca, raionul Călărași; orașele Căușeni și Strășeni au experimentat mai multe plante pentru a colora firele de lână după rețete tradiționale, revitalizând în acest fel meșteșugul vopsirii cu coloranți naturali.

Evenimentul de amploare în vederea valorificării covorului tradițional îl reprezintă *Târgul Național al covorului*, cu genericul „Covorul Dorului”, organizat anual la Chișinău, din anul 2014. Festivalul are drept scop valorificarea covorului autentic românesc și ale etniilor conlocuitoare din republică, cunoașterea motivelor și simbolurilor de bază ale covoarelor ca elemente de identitate culturală. Târgul Național al Covorului are la bază trei componente esențiale. Prima componentă se axează pe promovarea *Covorului Tradiție*, prin care se urmărește prezentarea expozițiilor de scoarțe vechi basarabene (adunate de prin muzeele raionale și satești), inclusiv expoziția centrului de meșteșuguri *Arta Rustică* din s. Clișova Nouă, raionul Orhei, care conține covoare realizate după modele de scoarțe vechi. În acest fel, se asigură continuitatea tradiției țesutului, retransmiterii tehnicilor de țesere, precum și a motivelor ornamentale. Tot din cadrul acestei expoziții fac parte și covoarele din patrimoniul muzeului *Casa Părintească* din s. Palanca, raionul Călărași – păstrătorul și promotorul tehnicii *Covorului în bumbi*²⁰, în persoana meșterului popular Tatiana Popa. A doua componentă are la bază promovarea covorului *Contemporaneitate*. În cadrul Târgului Național al Covorului pot fi admirate colecțiile tradiționale ale *covorului contemporaneitate*, lucrat industrial, dar având la bază decorul stilizat, motivele fiind preluate de pe vechile scoarțe basarabene și redată, până la identitate, atât cromatic, cât și ornamental. Este vorba despre expoziția covoarelor produse de către S.A. „Covoare Ungheni” și S.A. „Floare Carpet”, exemplare din colecția „Etno”, bazate pe cromatică și stilistica covorului tradițional.

²⁰ Denumirea de „covor în bumbi” provine de la tehnica țesutului. Nodul său are forma unui nasture sau bumb, cum i se mai spune în popor. Având centrul fiecărei împletituri puțin bombat, covorul în bumbi are efect terapeutic. Conform meșteritei țesătoare, Tatiana Popa, este indicat să mergi pe el cu picioarele goale ori să stai culcat, deoarece misiunea primară a covorului în bumbi este cea curativă.

A treia, și ultima componentă, presupune prezentarea *Covorului Prieten* sau *Oaspete* – expoziția covoarelor din colecții publice și private ale reprezentanților grupurilor etnice din Republica Moldova sau din alte țări (Azerbaidjan, Turcia, Bulgaria ș.a.) cu bogate tradiții ale țesutului.

Ulterior, în parteneriat cu instituțiile de cultură, învățământ și comunitățile sătești, festivaluri ale covorului au început a fi desfășurate și în localitățile din țară: Festivalul *Frumos Covor Basarabean* (sat. Clișova Nouă, r-nul Orhei), Festivalul *Covorului Național* (sat. Mihăileni, r-nul Râșcani), Festivalul *Seara pe covor* (s. Butuceni, r-nul Orhei), Festivalul *covorului* (sat. Gaidar, Găgăuzia).

Totodată, covorul tradițional, ca parte din matricea culturală a poporului nostru, este studiat și în cadrul instituțiilor de învățământ. Instituțiile de învățământ universitar (Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Universitatea Tehnică) propun programe de licență și masterat în care se regăsesc cursuri de artă populară, meșteșuguri și ocupații tradiționale. La Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (Facultatea Arte Plastice și Design), studenții sunt inițiați în deprinderea tehnicilor tradiționale de țesut și în cunoașterea specificului plastic-decorativ al compozițiilor ornamentale. Ca aplicație, studenții participă la cercetări de teren (orientate spre cunoașterea nemijlocită a tehnicilor și procedeelelor tradiționale de țesere), precum și la evenimentele organizate de muzeele de profil, unde au prilejul de a le întâlni pe cele mai dotate creatoare de scoarțe, de a observa îndeaproape tehnicile și stilul care le caracterizează.

Constatăm, așadar, rolul covorului tradițional la conturarea matricei etno-culturale a poporului român, precum și eforturile societății de a evidenția valoarea covorului tradițional moldovenesc ca expresie a creativității și identității naționale. Totodată, prin omagiile aduse covorului (festivaluri, ateliere de lucru, expoziții) are loc revitalizarea țesutului, promovarea meșteșugului la tânăra generație, precum și reîntoarcerea la valorile seculare în care covorul reprezintă o sursă de identitate culturală și națională, iar ornamentele codificate în motive decorative ascund mesaje multimilenare și arhetipuri universale. Mai mult ca atât, prin covoarele tradiționale se relevă faptul că arta populară manifestă o deosebită unitate stilistică, ilustrând sorgintea unică și unitară a poporului român.

Bibliografie

1. Aldea, Gheorghe, *Ornamentul – simbol, element de continuitate românească*. În: „Imagini și permanențe în etnologia românească”. Chișinău: Știința, 1992.
2. Andrieș-Tabac, Silviu, *Identitatea simbolică neoficială a Republicii Moldova*. În: „Akademos”, 2011, nr.1 (20), p. 131-138.
3. Buzilă, Varvara, *Dimensiunile axiologice naționale și mondiale ale scoarței basarabene*. În: „Akademos”, 2014, nr. 3 (34), p. 164-172.

4. Buzilă, Varvara, *Covoare basarabene. Din patrimoniul Muzeului de Etnografie și Istorie Naturală*. București: Editura Institutului Cultural Român, 2013.
5. Chevalier, J., Gheerbrant, A., *Dicționar de simboluri*. Iași: Polirom, 1999.
6. Claire, Gibson, *Cum să citim simbolurile. Introducere în semnificația simbolurilor în artă*. București: Litera Internațional, 2010.
7. Ghinoiu, Ion, *Zeița pasăre în panteonul românesc*, în: „Revista Clipa. Magazinul actualității culturale românești”, București, 2014. [http:// www.revistaclipa .com](http://www.revistaclipa.com). (vizitat 16.04.2015).
8. Henry, Glassie, *Tradition* [Tradiția], „The Journal of American Folklore”, 1995, vol. 108, nr. 430, www.jstor.org
9. Kagan, Moisei, *Morfologia artei*. București: Meridiane, 1979.
10. Papadima, Ovidiu, *O viziune românească a lumii*. București: SAECULUM, 1995.
11. Rădulescu-Motru, Constantin, *Putere sufletească*. Iași: Moldova, 1995.
12. Roux, Jean-Paul, *Faune et flore sacrées dans les sociétés altaïques*. Paris: Epuise, 1966.
13. Stoica, Georgeta, Doagă, Aurelia, *Interioare românești. Țesături și cusături decorative*. București: Albatros, 1977.

Informatori

- Informator Nina Crăciun, a.n. 1951, casnică, sat. Trebujeni, r-nul Orhei, informație culeasă în anul 2014.
- Informator Nina Manea, a.n. 1954, casnică, sat. Căinari Vechi, r-nul Soroca, informație culeasă în anul 2014.
- Informator Efrosinia Țurcan, a.n. 1932, casnică, com. Cruzești, mun. Chișinău, informație culeasă în anul 2013.
- Informator Livizoru Tatiana, a.n. 1958, educatoare, sat. Tartaul, r-nul Cantemir, informație culeasă în anul 2014.
- Informator Anghel Maria, a.n. 1949, casnică, informație culeasă în anul 2010.
- Informator Elena Crudu, a.n. 1940, casnică, com. Cruzești, mun. Chișinău, informație culeasă în anul 2011.
- Informator Ludmila Sârbu, a.n. 1950, profesoară, sat. Cuconeștii Noi, r-nul Edineț, informație culeasă în anul 2014.
- Informator Valentina Sprânceană, a.n. 1951, asistentă socială, sat. Costești, r-nul Ialoveni, informație culeasă în anul 2014.
- Informator Ala Ciumac, a.n. 1978, profesoară, sat. Ignăței, r-nul Rezina, informație culeasă în anul 2014.
- Informator Tatiana Mereacre, a.n. 1942, casnică, sat. Costești, r-nul Ialoveni, informație culeasă în anul 2015.
- Informator Semion Lungu, a.n. 1957, meșter popular, sat. Vădeni, r-nul Soroca, informație culeasă în anul 2014.

ОСОБЕННОСТИ РЕЦЕПТОВ НАТУРАЛЬНЫХ КРАСИТЕЛЕЙ И ИХ СОХРАНЕНИЕ В НАРОДНЫХ КОВРАХ МОЛДОВЫ И СРЕДНЕЙ АЗИИ

Инга КОРНЕЙЧУК,
Мастерант, прогр. *Историческое наследие и туризм,*
Кишинёвский Государственный Педагогический Университет
им. Иона Крянгэ,
учитель Истории и Гражданского воспитания,
Теоретический Лицей им. „И.С. Нечуя-Левицкого“ г. Кишинёва
e-mail: inga.cornei@mail.ru

Summary

Weaving is a traditional occupations of the nations of ancient times. The products of the crafts were used in the domestic life, but also as objects for decorating the dwellings. Traditional carpets are preserved today with great care and are passed from generation to generation or become objects of museum heritage. This article is dedicated to examining the similarities and differences in the processing of raw materials by using natural products and knowledge of the fabric of weavers. The study is based on the historiography analysis of the 19th-21st century, as well as field studies.

Key words: *weaving, carpet, bark, artistic craft.*

История молдавских ковров – это история наших предков, которая составляет часть культурного мирового наследия. Проходят века, меняются поколения, однако самое ценное сохраняется и передается с любовью от бабушек и дедушек своим внукам и правнукам. Техника крашения шерсти, использование натуральных красителей, рецепты окрашивания является одной из самых сложных и трудоемких задач. Цвет нити должен быть насыщенным, однородным. Орнаменты на коврах и вышивках отражали самое важное и сокровенное, они напрямую связаны с развитием истории общества и страны. Сохранение культурного наследия наших предков – одна из главных задач.

В Молдове окрашивание нитей было одним из обычных домашних ремесел. Женщины, особенно пожилые, знали и передавали по наследству огромное количество рецептов для получения особенных, ярких и стойких

цветов. В своей работе попыталась собрать и обобщить рецепты и способы окрашивания нитей у разных народов. Особое внимание - обрати на сохранение рецептов красок, на основе натуральных красителей. Важно отметить, что географическое положение было всегда важным для развития ремёсел, в том числе ковроткачества. Натуральные краски, которые использовали другие народы, схожи с натуральными красителями, которые использовались в Молдове, но есть исключения.

Изысканная цветовая палитра ковров в 18, 19 и нач. 20 века получается благодаря в большей степени цветам, которые получали из настоев красящих растений. Их использование (растений) с целью окрашивания нитей или тканей известно с давних времен. Очень многие растения содержат в листьях, цветах, плодах, стеблях (стволах) или корнях красящий сок, который различными простыми методами, окрашивает нити (ткань). Поэтому те знания, которые добыл (усвоил) румынский народ в области растительного окрашивания является ценным наследием традиций, которые требуются сохранять. После того, как долгий период этот аспект, игнорировался специалистами, Ион Ионеску из Брад был первым, кто увидел растительную окраску, как отрасль бытовой индустрии. Впечатлённый работой С. Ф. Мариана: «Цветовая гамма у румын, относящиеся к Буковине», Константин Истрати привлек внимание, в 1897, Научного общества этого ремесла, которой считает очень важным с лингвистической, художественной, экономической и воспитательной точки зрения. Первое систематизированное представление рецептов окрашивания при помощи растений было сделано Т. Памфиле и М. Лупеску в своей работе под названием: «Цветовая гамма румынского народа». Большой вклад в знание окраски при помощи красящих растений внес Артур Горovej в своей работе: «Ремесло окрашивания растениями (травами)». Название публикации (работы) по народному искусству вносят дополнения к предыдущим исследованиям.¹

После того, как окрашивание при помощи растений жило тысячелетия, его значимость снижается с сер. 19 века, когда открытия в области органической химии позволили получать цвета путем синтеза (синтетические цвета). Этот переход произошел благодаря простому методу его использования, и таким образом вытеснили зависимость от натуральных источников, климатических и географических условий. Всё-таки учитывая стабильность (насыщенность цветов), нежность и чистоту натуральных цветов по качеству синтетические цвета не дотягивают до уровня натуральных. Окрашивание натуральными компонентами является комплексным феноменом, усвоенных от наших предков из поколения в поколение, изучение рецептов

¹ G. Stoica, El. Postolachi. De la fibră la covor. Bucureşti, 1998, p. 65-66.

окрашивания, которые дошли до наших дней, дают нам понять, что румынский крестьянин был настоящим мастером по окрашиванию компонентами.

Разные этапы традиционного окрашивания, начиная от подготовки пигментов и необходимого материала до (лечения) восстановления нитей после окрашивания, всё это имеет ясное представление с точки зрения химии. Для этого требуется разъяснить несколько понятий, что касается натуральных пигментных цветов и формы, где они находятся в природе.

Цвета состоят из сложных органических соединений, которые в своей структуре содержат группы *chromofore*, то есть носители цвета и группа ахроматических цветов, которые позволяют фиксироваться на текстиле, дереве и т.д. Натуральные пигменты могут иметь минеральное, растительное или животное происхождение. В Молдове и Румынии использовались пигменты растительного происхождения, они находятся в разных частях растений (корень, стебель, ствол, листья, плоды, цветы). свободные или связанные с компонентами глюкоза или её заменители, то есть имеют форму глюкозидов.

С точки зрения химического состава, растительные пигменты могут быть азотированными и неазотированными, класс из красителей - *antocianici*. Без вхождения в детали можно сказать, что категорию красителей составляет красный и синий краситель, который получается из цветов и плодов, а красители *flavonici* – это желтый цвет, полученный из цветов, корней или стволов.²

Красители *chinonici* находятся в корнях или кожуре, и как правило имеют жёлтый, оранжевый или красный цвет. Красители *carotenoidale* добывается из листьев, цветов и имеют также жёлтый, оранжевый и красный цвет.

В Молдавии были в пользовании и привозные естественные красители: кошениль (красный, того же происхождения, что и червец) и индиго (синий).

Из естественных красителей местного происхождения лишь немногие обладают высокой стойкостью к действию света и влаги.

Таковы марена (красный краситель), червец (красный, получаемый из насекомых), местная индигоноска вайда (синий), кора дуба и ольхи (черный, коричневый), зопник (красно-коричневый), дрок красильный (желтый) и некоторые другие.

Краски в старинных коврах Средней Азии отличались необыкновенной прочностью. Часто какой-нибудь ковровый обрывок, изношенный и истертый до того, что видны лишь нити утка и основы, блестит и переливается яркими рубиново-красными, золотисто-терракотовыми,

² De la fibră la covor. Bucureşti, 1998. Cum vopseau strămoşii, p. 66-67.

бархатно-синими и бирюзовыми тонами. Красители были растительного происхождения, и в основном их добывает на месте. Исключение составляли индиго – ниль, дающий синюю краску, и кошениль – кырмызи, завозимые из Ирана и Индии. Спокойная цветовая гамма, ограниченная семью-восемью цветами – важная характерная черта молдавского ковра. Пряжу окрашивали растительными красителями в домашних условиях. Методы изготовления таких красителей и способы крашения вырабатывались столетиями и передавались из поколения в поколение. Временем расцвета ковроделия в Молдавии считается конец 18 – начало 19 века. Ковры этого периода отличаются высоким мастерством исполнения, гармонией цветовой гаммы, разнообразием орнаментов. Молдавские ковры бывают с четырехсторонней, двухсторонней каймой и вообще без каймы. Одна из ярких отличительных особенностей молдавских ковров с каймой заключается в том, что рисунок каймы не согласуется с главным рисунком поля. Они разные по цвету, но это не мешает создавать цельную композицию, которая основывается не на сходстве, а на контрасте мотивов и цветовой гаммы орнаментов.

Секреты народных рецептов Молдовы. Из травы дрогицы добывают очень хорошую желтую краску; из травы совырьвь – красную и черную, а корень, называемый нараледжив, дает яркую пунцовую краску. Все краски употребляются жителями для крашения шерсти и других домашних материй. Одним из наиболее широко используемых растений для крашения пряжи была скумпия (*cotinus cogugria*). Из её древесины извлекали красители желтого, оранжевого и черного цветов, а из листьев – красного. Это растение широко использовали также как дубильное и красящее вещество для кожи. Рецепты растительных красителей отличались необычайной сложностью. Часто один и тот же цвет получали из разных растений, а иногда из одного растения – несколько оттенков краски. Репчатый лук издавна употреблялся для крашения шерсти, льна и хлопка. Из перьев лука получали зелёную краску, из луковицы – коричневую, а из сухой верхней шелухи – желтую. Из разных частей ореха можно было получить черный, коричневый, зелёный цвета. Конечный результат зависел от консистенции и вида красителя, а также от опыта мастерицы.

Из растительных красок местного происхождения получали в основном 5 цветов (желтый, черный, красный, зелёный и коричневый). Желтый – из лука, зверобоя, шафрана, дуба, грецкого ореха, скумпии, одуванчика; зелёный – из перьев лука, кожуры зелёного грецкого ореха, крапивы, одуванчика; коричневый – из дубовой коры, желудей, скорлупы и листьев грецкого ореха, луковицы репчатого лука. Для получения желто-коричневого цвета использовали кочаны кукурузных початков. Их сжигали, и золу варили в

дождевой воде. В полученный раствор опускали нити. Желто-красная краска получалась из отвара зверобоя. Сложностью рецептуры отличался красный краситель, извлекаемый из листьев и коры древесины дикой яблони, а также из листьев и цветов душицы (*soryv-origanum vulgare*). Красящие пигменты закреплялись на волокнах в основном с помощью протрав. При окрашивании шерстяной пряжи в кипящий красильный отвар наливали кислый домашний квас (*borş de casă*), приготовленный из пшеничных отрубей, или уксус, а конопляной и льняной – добавляли пищевую соль. Цвет пряжи зависел не только от вида красителя, но и от протрав. Шерсть впитывала краски и протравы только из горячих растворов, тогда как лен, конопля и хлопчатобумажная пряжа – из холодных. Поэтому шерсть окрашивали всегда путём кипячения мотков. и высушивали. Окрашивание пряжи самодельными красителями – сложный и ответственный процесс. Чтобы получить желаемый цвет, следовало знать время сбора того или иного растения, консистенцию красильного экстракта, продолжительность крашения и т.д. В процессе крашения мотки постоянно переворачивали, чтобы краска закреплялась равномерно, потом их прополаскивали в чистой воде. Скромная цветовая гамма среднеазиатских ковров не требовала применения многочисленных и разнообразных красителей. Из местных растительных красителей употребляли марену – *Rubia tinctorum* (тумрк. – чоп бояг, узб. и кирг. – руйан); живокость желтую – *Delphinium semi-barbatum* (тумрк.- сары чоп, узб. и кирг. – испарак); гранатные корки – *Punica granatum* и зелёный ореховый околоплодник.

Одним из самых распространенных растительных красителей, употреблявшихся в ковроделии Средней Азии повсеместно до конца XIX в., была марена. Она росла в диком виде и культивировалась в районах Ферганы, Самарканда, Бухары и Хивы. В Туркмению марену завозили из Бухары, Хивы и Персии. Ковровщицы различали марену молодую и старую, предпочитая последнюю, так как в ней больше красящих веществ. Употребляли марену в мелком истолченном виде. Ковровщицы самостоятельно окрашивали шерсть в различные цвета, исключение составлял цвет индиго. Секрет окрашивания шерсти в цвет индиго находился в руках специалистов - красильщиков. Стоит отметить что окраска натуральными красителями была трудоемкой и медленной. Только очень состоятельные люди в начале XX века могли позволить себе окрашивать шерсть для ковров в натуральные цвета.

В 70-е годы XIX в. на рынок поступают анилиновые красители, которые очень быстро вытесняют растительные. Сильная сторона анилиновых красителей, заключалась в том, что при окрашивании шерсти они давали яркие и светлые тона, которые не давали растительные краски. Однако, для

себя мастерицы использовали натуральные красители, старались придерживаться традиционной строгой расцветки.

Городской рынок, который отражал различные вкусы населения, дал возможность ковровщицам использовать новые химические красители. Особым спросом пользовались изделия светлой и яркой гаммой тонов, которую обеспечивали анилиновые красители. Ещё один плюс – это дешевизна, легкость приобретения и простота окрашивания.

Последствия, вызванные анилиновыми красителями были печальны: стали появляться изделия покрытые тусклыми пятнами выцветшего анилина, потерявший из-за плохой краски присущий старым изделиям блеск. В конце XIX в., стали проникать и другие химические красители-синтетический индиго и ализарин. Местные специалисты-красильщики быстро и успешно освоили окрашивание синтетическим индиго, ализарин же не получил распространения в виду сложности приемов окрашивания им.

Попытки ковровщиц пользоваться синтетическим индиго (синий цвет) оказались неудачными. Ковросоюз Туркмении уже в 20-х годах организовал на местах специальные красильни, снабжавшие ковровщиц синей пряжей.

Прочность окраски, чистота и глубина тонов и цветов при употреблении растительных красителей достигалась тщательной обработкой пряжи различными протравителями. Очень важна обработка пряжи. Одна и та же протрава (по составу и времени) употреблялась для различных красителей – марены, кошенили, испарка. Многообразие оттенков окраски достигали только при помощи различной степени насыщенности раствора и удлинения процесса протравы. Самое длительное протравливание было при окраске мареной в темно-вишнёвый цвет, когда протраву производили в течение 40 дней. Самое распространённое средство протравы - были квасцы, которые применяли в чистом виде и как составную часть сложных протрав, изготовлявшихся из настоя перебродивших джугары, ячменя или пшеницы. Зёрна вымачивали предварительно в воде приблизительно 15 дней, затем отцеживали и использовали этот настой как протравитель. В некоторых случаях употребляли болтушку из ячменной, пшеничной или джугаровой муки, а также первую грязную воду, получаемую при мытье шерсти, содержащую в себе ряд кислот и солей³. В редких случаях пряжу протравливали в растворе марены, оставшемся после окрашивания. Обычно перед крашением являлась протрава чистыми квасцами, применяемая главным образом среди киргизов и арабов.⁴

³ В.Г. Мошкова. Ковры народов Средней Азии конца XIX - нач. XX вв. Ташкент, 1970, стр. 34.

⁴ Ibidem.

Пряжу кипятили в растворе квасцов до опреснения воды, после чего её промывали в холодной воде и просушивали. Туркменские ковровщицы амударьинский районов применяли иной приём протравы квасцами: здесь пряжу не кипятили в растворе квасцов, а выдерживали продолжительное время. Пряжу укладывали в глиняный кувшин гуза или корчагу хум, заливали водой и клали в неё горсть квасцов; затем в течение 15 дней ежедневно взбалтывали раствор и переворачивали пряжу⁵. В центральных районах Туркмении ковровщицы не ограничивались предварительной обработкой шерсти квасцами, а прибегали к дополнительным средствам для повышения кислотности.

Из нескольких пригоршней пшеницы или ячменя приготавливали закваску, затем в неё добавляли горсть квасцов.

В этом растворе её выдерживали 8-20 дней, ежедневно перемешивая; затем пряжу отжимали и вывешивали сушить, после чего она считалась вполне готовой для окраски.⁶ Такого рода протравы употребляли обычно при окраске пряжи мареной (красный тон, цвет сгустка крови), кошенилью⁷ и живокостью желтой. При окраске индиго пряжу предварительно не обрабатывали.

Привожу рецепты протрав, собранных В.Г.Машковой в разных районах Туркмении.

Способ 1. В закваску из четырех пригоршней ячменя через 7 дней клали одну горсть квасцов, опускали 1 кг пряжи и держали 15 дней, ежедневно её переворачивая и мешая раствор. Затем пряжу промывали и высушивали (сел. Безмеин Ашхабадского района).

Способ 2. В закваску из 1,6 кг пшеницы прибавляли кусочек джугарового теста и горсть квасцов; в этот раствор опускали пряжу и оставляли на 7 дней, после чего её промывали и высушивали.

Способ 3. В небольшой кувшин (гуза) с водой клали горсть квасцов и кусок джугарового теста; в этой закваске держали пряжу 15 дней, затем промывали и просушивали (сел. Астана-Баба Керкинского района).

Способ 4. Из 200 г джугаровой муки делали жидкую болтушку и сливали в кувшин, куда бросали горсть квасцов, клали пряжу, выдерживали её 9 дней, ежедневно помешивая; промывали и сушили (сел. Тутлы Кызылякского района).

Способ 5. Джугаровую муку заваривали в воде, в полученную жидкую болтушку клали горсть квасцов и оставляли бродить 5 дней, после чего опускали в него на 10 дней (сел. Караган Бахарденского района).

---

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

Способ 6. Закваску делали из четырёх пригоршней ячменя. В полученный раствор добавляли джугаровую муку и немного кислого молока. Пряжу выдѣльвали в этом составе 5-6 дней (сел. Тутлы Кызылаякского района).

Ковры Средней Азии старинных образцов отличались небогатой гаммой красок, для получения которых немногочисленных красители использовались главным образом в чистом виде, и лишь для получения оранжевого и зелёного производили комбинированную окраску.

У ковровщиц никогда не было профессиональных секретов – достояний определенной семьи или группы. Они охотно делились своим опытом.

Точной дозировкой компонентов красильщицы не знали, количество протрав и красителей, длительность процессов окраски мастерицы определяли на глаз и по цвету окрашиваемой пряжи; если он удовлетворял её, окраску прекращали; если нет, то вновь добавляли ту или иную краску и процесс продолжался. Успех окраски зависел не от знания каких-то особых рецептов крашения, а от опыта мастериц, их умения учесть все частные моменты в процессе работы и к ним примениться.

Лучшие мастерицы не ограничиваясь предварительной обработкой пряжи, применяли протравители и закрепители (дубители и щелочь) в процессе крашения. Кроме квасцов, в качестве протравителей и закрепителей употребляли настой из некоторых местных растений или золу от них. К этим растениям относятся: *бузгунч, сазак, гузарлик или юзарлик, кеткен, каррак или чоган, черкез и аджва*. Ковровщицы использовали также золу от ветвей шелковичного дерева.

Окраска мареной. Марена при окрашивании в зависимости от обработки дает красные тона: от коричнево-красного (цвет сгустка крови) до тёмно-вишнёвого. Употреблялась она и в качестве составного цвета при получении оранжевого тона.

Окраску мареной в наиболее распространенный красно-коричневый тон производили в большинстве случаев (иногда с некоторыми изменениями в деталях) следующим образом: выварив чоган так, чтобы вода сделалась ярко-жёлтой, отвар отстаивали и, очистив его от стеблей и сора, переливали в другую посуду. В полученном растворе (несколько остуженном) смачивали протравленную пряжу и, слегка отжав, обильно пересыпали заранее мелко истолченной мареной, укладывали в тот же отвар чогана, покрывали тряпкой и оставляли до следующего утра.

Утром пряжу вынимали и стряхивали марену с нее в котел, вновь доливали раствором чогана и кипятили в нем же пряжу, после чего она поступала в закрепление⁸. Закрепление производили поташем (ишкор), приготовленным кипячением золы указанных выше растений. В отстоенный

⁸ В.Г.Мошкова. Ковры народов Средней Азии конца XIX- нач. XX вв. Ташкент, 1970, стр. 35-36.

и отцеженный поташ опускали на некоторое время окрашенную (ещё влажную) пряжу; иногда ограничивались просто погружением её в поташ два-три раза.

Встречались и более сложные и редкие способы окраски пряжи в темно-вишнёвый цвет. Со слов Бустан Джумановой (род Сухты, племя сарык), жительницы аула Дада-оглы Пендинского района, был записан в г. Мерве следующий способ окраски мареной. Раствор для протравы, приготовленный из пшеничных зерен, выдерживали в течение 40 дней. (Для усиления брожения в пшеничный настой клали несколько ягод незрелого винограда и леденец). Пряжу вываривали в квасцах просушивали. Затем кипятили настой из чогана, смешивали его с приготовленным настоем для протравы и кипятили; полученным раствором поливали сложенную в какую-либо посуду пряжу, густо пересыпали мареной и оставляли на одну ночь, утром окрашенную пряжу промывали в чистой воде.

В сел. Байрач Тахтабазарского района, отдельные мастерицы тоже пользовались приемом холодного окрашивания пряжи (без кипячения в краске), но с продолжительным сроком протравливания её (пряжу выдерживали в пшеничной закваске до 40 дней).⁹

Окраска кошенилью. Кошениль при культурной обработке дает большое количество цветовых тонов. Среднеазиатские ковровщицы добывались различных оттенков только одного малинового цвета. Окраску кошенилью производили обычно без всяких вспомогательных средств и без протравы, но исключительно в медном котле (мисс казан), что противодействовало разным химическим влияниям и способствовало получению чистых тонов окраски. Такой котёл обслуживало несколько ковровщиц. При отсутствии медной посуды красили в чугунных котлах. Однако, по общему признанию, при такой окраске получались грязно-бурые тона.¹⁰

Прием окраски простой: истолченную кошениль бросали в кипящую воду, затем в котел опускали протравленную пряжу и кипятили до обесцвечивания раствора. Если окраска казалась мастерице недостаточной, она добавляла в раствор ещё кошенили. Окрашенную пряжу оставляли в растворе на несколько часов, затем отжимали, полоскали в холодной воде и сушили. Широко распространен был способ окраски мареной по кошенили и наоборот – кошенилью по марене. Ковровщицы всех амударьинских районов утверждали, что кошениль не была здесь известна – в старинных изделиях её не применяли совершенно.

---

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

Окраска испараком. В центральных районах Туркмении желтый цвет в чистом виде почти не употреблялся; он использовался как вспомогательный для получения оранжевого и зелёного тонов.

Способ окраски испараком был довольно прост. Растение в высушенном виде кипятили в воде до тех пор, пока вода не становилась ярко-желтой. Большинство мастериц употребляло на 1 кг пряжи 1 кг сушеного испарака. Полученный настой отстаивали, отцеживали и кипятили в нем протравленную пряжу. В том случае если пряжу предварительно не протравливали, процесс окрашивания несколько изменялся: сначала приготавливали краску, выварив испарак в воде, затем давали краске отстояться, переливали её в чистый котёл, добавляли туда квасцов и снова кипятили, помешивая деревянной палкой. Готовность окраски проверяли необычайно просто: зачерпнуть из котла жидкость, в которой кипятили пряжу, разбрызгивали по оштукатуренной стене. Если на стене оставались следы краски, значит краска не готова и нужно продолжать кипячение; если от брызг стена не окрашивалась, кипячение прекращали. Закрепление желтой краски не производили. Для получения оранжевого тона нарындж пряжу желтого цвета окрашивали мареной. В районе Мерва, Ашхабада, Бархадена и Тахта-Базара в таком случае практиковали окраску не самой мареной, а только её мелко истолчённой сердцевинной.

Мы рассмотрели основные направления, особенности рецептов натуральных красителей, в Молдове и Средней Азии чтобы их сохранить и использовать при окрашивании в народных коврах. Нужно помнить о сохранении экологического фона, защите окружающей среды. Искусство ручного ковроделия должно быть сохранено. В 2017г. в ЮНЕСКО международным специалистам было представлено досье об одной из категории ковров Республики Молдова «scoarță». На сегодняшний день очень важно сохранить и продолжить традиции ковроткачества, продвижение бессарабских ковров на национальном и международном уровне. Ковры - это страницы истории нашего народа. Результаты данной работы будут использоваться на уроках истории, курсе по выбору «История и местная культура», уроках «Гражданского воспитания».

Библиография

1. Buzilă, Varvara, *Covoare basarabene. Din patrimoniul Muzeului de Etnografie și Istorie Naturală*. București: Editura Institutului Cultural Român, 2013.
2. Cibotaru, Silvia, *Ornamente populare tradiționale, Chișinău*, 1982.
3. *Covoare basarabene din patrimoniul Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală din Republica Moldova*. Album: Editura Fundației Culturale Române, 1998.

4. De la fibră la covor. Stoica Georgeta și Postolachi Elena (coordonatori științifici). București, 1998.
5. Mardari, George, Arta covoarelor vechi românești. Magia mesajului simbolic, București, 2016.
6. Moisei, Ludmila. Ornamentul – fenomen artistico-estetic. Chișinău: Pontos, 2017.
7. Stoica, Georgeta. Covoare românești de patrimoniu din colecțiile Muzeul Național al satului "Dimitrie Gusti", 2009.
8. Șofranski, Zina. Coloranții vegetali în arta tradițională. Chișinău, 2006.
9. Гоберман, Д.Н. Ковры Молдавии. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1960 г.
10. Коворул молдовенеск. Кишинэу: Тимпул, 1985.
11. Молдаване. Хозяйственные и художественные промыслы. Ткачество и ковроделие. Москва: Наука, 2010.
12. Мошкова, В.Г. Ковры народов Средней Азии конца XIX - нач. XX вв. Ташкент, 1970.
13. Попович, Ю.В. Из истории молдавской клаки. В: Этнография и искусство Молдавии. Кишинев, 1972.
14. Посталаке, Е.А., Молдавское народное ткачество (XIX - начало XX в.). Кишинэу, 1987.

Электронные источники:

1. Красители для ковров. <https://www.smartkilim.com/uncategorized/vidy-krasitelej-dlya-kovrov.html>
2. <https://ковры.рф/blog/krasiteli-dlja-kovrovih-nitej/>
<http://vstroках.net/istoriya/armyanskiy-kovyor-v-mirovoy-storii/>
<https://tekstilprofi.com/domashniy-tekstil/armyanskie-kovry/>
https://ru.wikipedia.org/wiki/Персидский_ковёр
3. <http://krutopol.com/iranskie-persidskie-kovry.html>

DESPRE BREASLA MARINARILOR LIBERI DIN BASARABIA
DIN PRIMA JUMĂTATE A SEC. AL XIX-lea
ÎN CONTEXTUL VALORIFICĂRII
PATRIMONIULUI ETNOGRAFIC LOCAL

Mihai MELNIC,
doctorand, Școala doctorală „Istorie, Patrimoniu cultural, Modernitate”,
Facultatea de Istorie și Geografie,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din mun. Chișinău
e-mail: melnic777.mm@gmail.com

Summary

The subject of the research is the sailor's guild, which was founded in Bessarabia in the nineteenth century. The purpose of the article is to present the evolution of Moldovan craftsmen in the 19th century to the general and to reveal the process of establishing the guilds' guilds in Bessarabia to demonstrate their native elements, highlighting the peculiarities of the operation of this guild. The source of analysis is the regulation of the Basarabian sailors' guild guild, identified in the MNA. The study analyzes in detail every article of this regulation to demonstrate the native elements of this medieval institution in the conditions of

economic and social modernization of these regions of the Russian Empire.

Key words – guild, sailors, instution, rules, regulations, seaport.

După anexarea Basarabiei la Imperiul rus în 1812, care a dus la ruperea ținutului din cadrul unui sistem social-economic secular și la încorporarea lui forțată în cadrul altui sistem, evoluția breslelor basarabene, în general, și a celor din Chișinău, în particular, a fost influențată de numeroși factori, atât de ordin economic, cât și de ordin politic și cultural. Cât privește sistemul de breaslă, el a fost păstrat în acest ținut în formulele anterioare. Astfel, în Basarabia locuitorii orașelor erau împărțiți în societăți meșteșugărești, după principiul social și național. Politica colonială rusă promova și încuraja instituirea de noi bresle, după cum a fost cea a marinarilor liberi. Existența acestei meserii pe teritoriul dintre Prut și Nistru este un fapt istoric dat uitării și, în consecință, existența breslelor de

marinari în contextul elementului inedit autohton nu a fost valorificată suficient din punct de vedere istoric.

Obiectivul de bază al prezentei cercetări îl constituie relevarea procesului de constituire a breslelor noi în Basarabia secolului XIX, cum a fost *Breasla marinarilor liberi*, în care elementului străin i-a revenit un rol de bază. Examinarea surselor bibliografice și celor de arhivă ne permit să înaintăm un șir de constatări pe marginea subiectului examinat.

Este știut faptul că dezvoltarea breslelor în Moldova, la general, și în Basarabia, în particular, a avut loc începând cu evul mediu, sub influența Occidentului. În virtutea condițiilor istorice, aceste influențe au pătruns, prin filiera bizantină, în orașele de sud – Chilia și Cetatea Albă și, prin filiera germană, în orașele nordice – Siret, Baia, Hârlău, Piatra-Neamț. Grecii și armenii au adus cu ei în sudul Țării Moldovei tipul bizantin de organizare în bresle. Modul german de administrare a breslelor avea la bază Dreptul de Magdeburg și dreptul de Augsburg, pătrunse în spațiul Moldovei prin intermediul coloniștilor germani, veniți din Polonia și Ardeal¹. După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus la 1812 se intensifică, însă, „importul” organizațiilor de breaslă de la Răsărit.

Analiza documentelor fondului Dumei Orășenești din Chișinău (1817-1869), din Arhiva Națională a Republicii Moldova, ne-a permis să identificăm un dosar cu denumirea „Corespondența cu Guvernatorul Basarabiei despre regulile pentru instituirea breslei marinarilor”, datat cu anul 1830². Dosarul în cauză conține manuscrisul copiei regulilor pentru instituirea breslei marinarilor, care datează cu anul 1826, și cuprinde adresarea contelui Voronțov, Guvernatorul general al ținutului Novorosia și al Basarabiei, către Ministerul Finanțelor din Rusia, cu propunerea de a organiza „breasla marinarilor liberi” și acordarea unor beneficii acestei categorii de meseriași³. După această adresare, la 18 februarie 1830, și în baza ucazului Senatului, a fost permisă constituirea în porturile ținutului Novorosia și ale Basarabiei „Bresla marinarilor liberi”⁴.

La baza activității acestei bresle stăteau „Regulile de constituire a breslei marinarilor”, care constau din 9 articole și care se refereau la diferite aspecte ale activității breslei. Articolele 1, 2, 3, 4 prevedeau mecanismul înscrierii persoanelor în breaslă, în care se stipula că „*Fiecare doritor de a se înscrie în breaslă trebuie să depună o cerere pe numele primarului avînd pachetul de documente identitare și o adeverință din partea societății*”⁵. Însă atrage atenția un detaliu din acest punct, că

¹ Anuar 5(18), indd., p. 181.

² ANRM, F. 75, inv.1, d. 454.

³ А. Путилов, *Цех вольных матросов в Новороссийском крае. Архив труда в России*, 1924, Nr. 1, с. 105.

⁴ М. Мунтян, *Городское ремесло. Цехи. В: Учёные записки*, 1971, том.117, с. 200.

⁵ ANRM, F. 75, inv.1, d. 454, p. 3.

„grecii și bulgarii veniți în Rusia din regiunile Turciei, anul trecut sau în acest an, prezintă numai tichete sau adevărinițe ce li s-au dat după ieșirea din carantină”⁶. Nivelul înalt al calificării meseriașilor breslei constituia cheazășia succesului ei. Din aceste considerente, presupunem, că guvernul facilita înscrierea în breaslă a străinilor, care deja au practicat meseria de marinar. Acest detaliu ne permite să deducem că persoanele din alte regiuni erau în condiții mai favorabile de angajare în breaslă. Cum se menționa mai apoi că: „După examinarea documentelor și adevărinițelor împreună cu organele ce le-au instituit/ după acceptarea documentului, primarul dă indicații Dumei orășenești ca persoana în cauză să fie înscrisă în breasla marinarilor, după care se anunță și Camera de Trezorărie”, detaliu ce ne duce la ideea că în activitatea breslelor este implicată trezorăria, care constituie în sine element modern în funcționarea acestor instituții medievale.

În punctul 2 al Regulamentului, „Solicitantul se prezintă în Dumă, unde i se citește această instrucțiune, mai apoi este obligat să ia angajamentul de a respecta și a îndeplini instrucțiunea, după aceia numele lui este înscris în cartea breslei, care, la rîndul său, pe această cerere va aplica ștampila și iscălitura primarului. Marinarul înscris plătește taxa de intrare în breaslă de 4 ruble”⁷. Aceste detalizări privind angajarea în breaslă indică că elementele birocratice sunt impuse cu vehemență în activitatea acestor instituții. Și din nou atrage atenția un detaliu că „Sus numiții greci și bulgari, în conformitate cu ordinul Guvernului, nu plătesc nimic pentru a se înscrie în breaslă”, favoruri ce contribuie la un activism din partea acestor etnii să se așeze cu traiul în această regiune.

Articolul 3 al Regulamentului prevede că „După ce sunt făcute toate rigoriile, Duma orășenească înmânează marinarului pașaportul”⁸. Evidențiem importanța decizională a Dumei orășenești în activitatea acestor bresle. În articolul 4 se menționează: „Pentru aprovizionarea marinarilor cu pașapoarte, Duma va avea un număr suficient de formulare pentru pașapoarte, ce vor fi primite din Trezorăria din Odesa, cu un raport ulterior cum au fost folosite pașapoartele”⁹. Și în acest punct se face evidențiată dependența de furnizare a hârtiilor de valoare cu alte părți ale Imperiului rus, în particular, cu centru în orașul Odesa.

Articolele 5, 6, 8 erau axate pe probleme și aspecte juridice de funcționare a breslelor. Astfel, în articolul 5 era preconizat că: „La expirarea termenului valabilității pașaportului, fiecare marinar din breaslă e obligat să-l prezinte în Duma orășenească personal, sau prin oficiul poștal. Să transmită șefului și să fie reținut impozitul pe un an sau pe jumătate de an de la marinar. După aceea, Duma orășenească va trimite pașaportul

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ ANRM, F.75, inv. 1, d. 454, p. 3.

⁹ Ibidem.

destinatarii. Cererea se scrie pe hârtie simplă¹⁰. Putem remarca în acest context funcționarea cererilor pe hârtie simplă, fapt ce indică o extindere a volumului de hârtie ca producție, ce se utiliza în condițiile modernizării breslelor.

În Articolul 6 era prevăzut că „*Marinarul, care se va ocupa cu altă meserie decât cea de marinar, iar în decurs de doi ani nu va merge în mare, fără explicație legitimă, va fi exclus din breasla marinarilor, cu permisiunea primarului alegându-și altă meserie care îi va aduce câștig*”¹¹. Este o prevedere ce din nou înaintea ideea că epoca modernă permite schimbarea activității odată cu modernizarea socială a vieții.

Articolul 8 ține de impozit, și prevedea că: „*Organizarea inițială a breslei și conducerea ei, este prerogativa Dumei, membrii căreia se ocupă de comerț și cunosc meseria de marinar. Până la alegerea starostelui această funcție poate fi însărcinată unui cetățean ce cunoaște meseria de marinar. Breasla marinarilor are și funcția de colectare a impozitului pe cap de locuitor. Jumătate de impozit va fi recuperat și înscris în cartea pentru impozite în așa mod încât se va face ordinea ce va fi urmată ulterior*”¹², prescripție ce demonstrează ruperea monopolului breslei medievale și expunerea activității ei în vizorul autorităților statului, în particular, al Dumei orășenești.

Cât privește alegerea starostelui breslei, ca un element modern, în art. 7 al Regulamentului se stipula că: „*După ce vor fi înscriși în breaslă un număr suficient de oameni, cu permisiunea șefilor, ei pot să-și aleagă un staroste, care după aprobarea candidaturii sale de către autorități, va conduce breasla sub supravegherea Dumei, pentru a putea primi pașapoartele*”¹³, prevedere ce rupe succesiunea unor familii de a deține controlul exclusiv asupra breslelor, și, de fapt, fiind supuse unor prevederi concurențiale, element modern.

Un interes aparte îl are articolul 9, în care se prescria: „*Toate dosarele și hârtiile de la bun început, sunt într-un număr mic, ce constau din rapoarte, regulamente de o singură formă, iar perfectarea acestor dosare de încredințat șefului personalului din Duma orășenească, sub conducerea secretarului, care va fi remunerat pentru munca sa cu un adaus de trei sute de ruble în hârtii de valoare (asignații) pe un an. Cheltuielile vor fi făcute din veniturile municipale*”¹⁴. Includerea rapoartelor și regulamentelor într-o formă și cu niște restricții demonstrează elementul modern al funcționării acesteia în sistemul economic al statului.

Pe baza surselor depistate, conchidem că *Breasla marinarilor liberi în Basarabia* a fost instituită în orașele Ismail (în a cărei componență au fost incluși mici burghezi și țărani din localitățile apropiate în număr de 47 de persoane), Reni (5 persoane) și Ackerman (35 persoane). Aceste date au fost publicate de istoricul

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

Mihail Muntean, într-un studiu dedicat meșteșugurilor din orașe, organizate în bresle¹⁵. Astfel, în total, au fost înscriși în această breaslă 87 de marinari¹⁶. Alte date privind numărul marinarilor din Basarabia, înscriși în breaslă în ianuarie 1834, pot fi culese din articolul „Marinarii liberi din ținutul Novorosia și Basarabia”, semnat de Alexandr Komarnițki¹⁷. După acesta, marinarii înscriși în bresle sunt împărțiți în trei categorii. *Prima categorie* se constituia din cei ce s-au înscris în bresle după regulile de înscriere a marinarilor liberi din 26 ianuarie 1834. Dintre aceștia, în orașul Ismail erau 7, iar în Reni și Akkerman – 21 de marinari¹⁸. Pe baza Regulamentului de la 12 februarie 1830, privind „construcția corăbiilor fluviale și de comerț”, s-a mai format o breaslă specială din 85 de marinari¹⁹. Astfel, în total avem 117 marinari la această categorie²⁰. În *categoria a doua* au fost incluși cei ce s-au înscris în rândul marinarilor din Flota Mării Negre pentru cinci ani: în orașul Akkerman – 8, Reni – 4 și Ismail – 3 marinari; în total – 15 persoane. Cea de-a *treia categorie* se compune din cei eliberați din flotă după 5 ani și plecați din breaslă pe diverse motive. Pe regiunea Basarabia se arată un număr de 15 marinari din cei care sunt rămași din Flota Mării Negre pe 5 ani²¹.

Astfel, „Regulile de instituire a breslei marinarilor”, la care ne-am referit, constituie unul dintre documentele principale, care atestă apariția unei noi bresle în spațiul Pruto-Nistrean și Marea Neagră. Breasla medievală ce funcționa pe restul teritoriului românesc și care era pe cale de modernizare, sub aspect național, în regiunea Basarabiei nu a avut rădăcini și tradiții autohtone specifice restului teritoriului românesc. După anexarea la Imperiul Rus s-a încercat introducerea acestei bresle pe teritoriul Basarabiei, cu valorificarea elementului autohton. Neavând tradiții seculare în această parte a Europei, breasla marinarilor din Basarabia a existat destul de scurt timp, începând cu anul 1830 și până în anii '60 ai secolului al XIX-lea, când numărul marinarilor se micșorează considerabil.

În baza celor expuse mai sus, venim cu un șir de concluzii.

În primul rând, fiecare din „marinarii liberi” primiți în breaslă era eliberat de impozite pe trei ani²². Trebuie de menționat și faptul că breslele marinarilor din Basarabia nu s-au dezvoltat și nu au avut continuitate din cauza micșorării cotei comerciale pe râul Dunărea, în anii '40 ai secolului al XIX-lea²³ și la începutul războiului din Crimeea.

¹⁵ М. Мунтян, *Городское ремесло. Цехи. В: Учёные записки*, 1971, том. 117, с. 200.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ А. Комарницкий, *Вольные матросы в Новороссийском крае и Бессарабии. Записки Бессарабского статистического Комитета*. Кишинёв, том .3, 1868, сс. 263-273.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem, p. 264.

²² М. Мунтян, *Городское ремесло. Цехи. В: Учёные записки*, 1971, том. 117, с. 201.

²³ Ibidem.

În 1852, în breslele din Basarabia erau 92 de marinari, iar în 1853 numărul lor s-a micșorat la 64 de persoane²⁴.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Basarabia, ținut cu bogate tradiții meșteșugărești, se profilează câteva direcții la deschiderea noilor bresle sub administrația imperială rusă, în primul rând, urmărindu-se dezvoltarea meșteșugurilor specializate, în care activau diverși meșteri și meseriași.

Noua breaslă, deschisă la 1830 în orașul Ismail, *breasla marinarilor*, a fost o încercare de acomodare a tradițiilor universale din flota maritimă și, anume, a meseriei de marinar, la specificul etnografic local. Inventarierea obiectelor etnografice din Basarabia ce atestă meseria de marinar ar aprofunda studiul la obiectul dat. Se știe, de exemplu, că Muzeul de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău a prezentat în anul 1925 exponate din activitatea marinarilor. Este vorba de nouă unelte de pescuit²⁵.

Datorită faptului că memoria colectivității nu reține decât date de la sfârșitul secolului al XIX-lea, este dificil de stabilit arhetipurile unor aspecte de viață tradițională a marinarilor din Basarabia, cum ar fi vestimentația, modul de viață pe corăbii, manifestarea unor tradiții, toate acestea urmează a fi selectate pentru un studiu aparte la acest subiect.

Bibliografie

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova, Fond. 75. (Duma orășenească din Chișinău), inv.1, d. 454, f. 2-3, 3 verso.
2. Комарницкий, А., *Вольные матросы в Новороссийском крае и Бессарабии. Записки Бессарабского статистического Комитета*. Кишинёв, том 3, 1868, сс. 263-273.
3. Мунтян, М., *Городское ремесло. Цехи*. В: *Учёные записки*, 1971, том 117.
4. Путилов, А., *Цех «вольных матросов» в Новороссийском крае*. Архив труда в России, 1924, Nr. 1.

Surse WEB

5. Anuar 5(18). indd., p.181.
6. Ciocanu, M., *Patrimoniul etnografic al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală la 125 de ani*. În: *Buletin științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie*, vol. 21, pag. 35 / <https://ibn.idsi.md>.

²⁴ М. Мунтян, *Городское ремесло. Цехи*. В: *Учёные записки*, 1971, том. 117, с. 201.

²⁵ М. Ciocanu, *Patrimoniul etnografic al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală la 125 de ani*. În: *Buletin științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie*, vol. 21, p. 35 / <https://ibn.idsi.md>.

N11469. Письмо, Канцелярия Бессарабского Гражданского Губернатора, стол 111. Кишинёвской городской Думе. Переписка с Бессарабским Губернатором о правилах приёма жителей в матросские цеха. 23 июня 1830 г.

Правила для учреждения цеха вольных матросов

1. Всякий желающий записаться в цех, должен подать прошение градоначальнику с документами о звании своем и с увольнительным свидетельством от общества, если таковое у него имеются. Греки и болгары в течении прошедшего и нынешнего года вышедшие в Россию из турецких областей и вновь прибыли, представляют только билеты или свидетельства им выданные при выпуске из карантиннов. По рассмотрении их бумаг и удостоверений в документах через сношение с местами выдавшими оные / когда сие нужным признается, градоначальник предписывает Градской Думе о внесении его в цех матросов и сообщает о том для сведения Казенной Палате.
2. Тогда проситель явится в Думу, где по прочтении ему сего положения, он обязан дать подписку в исполнении изложенным в оном правиле и в след за сим, имя его немедленно внесется в цеховую книгу, которая должна быть за подписем и печатью Градоначальника сем случае. Записавшийся матрос внесет покрайный за мещанский оклад составляющий ныне в Одессе четыре рубли. Вышеупомянутые греки и болгары пред готовых распоряжений Правительства не плотят ни пока состоят в матроском цехе.
3. По учинению сего Градская Дума выдаст матросу паклажный паспорт.
4. Для снабжения матросов паспортами Дума будет иметь у себя всегда достаточное количество бланков плакатных паспортов, которые требует из Одесского Уездного Казначейства и оному свое время отдать с выданных паспортах отчет.
5. По истечении срока паспорта всякий цеховальный матрос должен доставить оный в градскую думу или лично, или через почту или посредством устного начальства, или через повереннаго, со взысканием кого следует годовой или полугодовой пошшины не той мещанской пошшины. Тогда Градская Дума выдаст или перешлет паспорт по принадлежности. Прощение на простой бумаге пишет только тогда когда матрос находится в месте, где гербовой бумаги достать нельзя.
6. Матрос, который будет заниматься не морским, а мещанским промыслом, и в продолжении двух лет не будет ходить в море и не представит в том законных причин, делая мещанам то города где проживает, подрив исключится с разрешения градоначальника, из матроскаго цеха и в тоже время обязан будет избрать себе другой ради жизни.

7. Когда запишется достаточное число людей в сей цех, то с дозволения местного начальства они могут избирать себе старшину или голову, который по утверждении начальством и учиненный, будет заведовать цеховыми делами под ведением Думы, представлять о выдаче им паспортов.
8. Начальное устройство цеха сего и непосредственное заведывание оными должно возложить на Градскую Думу, где присутствуют члены занимающиеся торговлей и знающие отчасти мореходство, но дабы поступающие в цех матросы до выбора из среди себя достойного старшины или главы, не были лишены ближайшего покровительства, то исправление его должности можно поручить знающему морскую часть почестному гражданину. Учреждения цеха матроского при Градской Думе имеет еще и другую пользу, подушная. Половинная подать будет взыскана и записана в книгу на законном основании и в самом начале устроится порядок которому легко будет следовать в последствии.
9. Дела и бумаги по сему предмету всегда и особенно в начале, будут в малом количестве и как они состоят из рапортов, сношений и предписаний одинаковой формы, то можно заготовить для сего початные бланкеты, а управление сими делами поручить одному из столоначальников Гражданской Думы, под руководством секретаря с вознаграждением за его труды прибавкою двух или трех сот руб. ассигнациями в год, из городских доходов к получаемому им жалованию.

Верно: Начальник стола *Любогровцев*.

Sursă: ANRM, F. 75, inv. 1 ,d. 454.

*Traducere*²⁶

N11469. Scrisoare, Cancelaria Guvernatorului Civil al Basarabiei, masa 111. Duma orașenească din Chișinău. Corespondența cu Guvernatorul Basarabiei despre regulile de înscriere a locuitorilor în breasla marinarilor. 23 iunie 1830 г.

Reguli de instituire a breslei marinarilor liberi

1. Fiecare doritor de a se înscrie în breaslă trebuie să depună o cerere pe numele primarului, având pachetul de documente identitare și o adeverință din partea societății. Grecii și bulgarii veniți în Rusia din regiunile Turciei, anul trecut sau în acest an, prezintă numai tichete sau adeverințe ce li s-au dat după ieșirea din carantină. După examinarea documentelor și adeverințelor, împreună cu organele ce le-au

---

²⁶Traducere realizată de autor.

- instituit/după acceptarea documentului, primarul dă indicații Dumei orășenești ca persoana în cauză să fie înscrisă în breasla marinarilor, după care se anunță și Trezorăria.
2. Solicitantul se prezintă în Dumă, unde i se citește această instrucțiune, mai apoi este obligat să ia angajamentul de a respecta și îndeplini instrucțiunea, după aceea numele lui este înscris în cartea breslei, după care pe ea va fi aplicată ștampila și semnătura primarului. Marinarul înscris plătește taxa de intrare în breaslă, de 4 ruble. Susnumiții, greci și bulgari, în conformitate cu ordinul Guvernului, nu plătesc nimic pentru a se înscrie în breaslă.
  3. După ce sunt făcute toate rigurile, Duma orășenească înmânează marinarului pașaportul.
  4. Pentru asigurarea marinarilor cu pașapoarte, Duma va avea un număr suficient de formulare pentru pașapoarte, ce vor fi primite din Trezorăria de la Odesa, cu un raport ulterior, cum au fost folosite acestea.
  5. La expirarea termenului valabilității pașaportului, fiecare marinar din breaslă e obligat să-l prezinte în Duma orășenească, personal, sau prin oficiul poștal, să transmită șefului și să fie reținut impozitul pe un an sau pe jumătate de an de la marinar. După aceea Duma orășenească va trimite pașaportul destinatarului. Cererea se scrie pe hârtie simplă.
  6. Marinarul, care se va ocupa cu altă meserie decât cea de marinar, iar în decurs de doi ani nu va merge în mare, fără explicație legitimă, va fi exclus din breasla marinarilor, cu permisiunea primarului, alegându-și altă meserie care îi va aduce câștig.
  7. După ce vor fi înscrși în breaslă un număr suficient de oameni, cu permisiunea șefilor, ei pot să-și aleagă un staroste, care, după aprobarea candidaturii sale de către autorități, va conduce breasla sub supravegherea Dumei, pentru a putea primi pașapoartele.
  8. Organizarea inițială a breslei și conducerea ei este prerogativa Dumei, membrii căreia se ocupă de comerț și cunosc meseria de marinar. Până la alegerea starostelui, această funcție poate fi încredințată unui cetățean ce cunoaște meseria de marinar. Instituirea breslei marinarilor în Duma orășenească are și funcția de colectare a impozitului pe cap de locuitor. Jumătate de impozit va fi recuperat și înscris în cartea pentru impozite în așa mod, încât se va face ordinea ce va fi urmată ulterior.
  9. Toate dosarele și hârtiile, de la bun început, vor fi într-un număr mic și vor consta din rapoarte, regulamente, de o singură formă, iar perfectarea acestor dosare de încredințat șefului personalului din Duma orășenească, sub conducerea secretarului, care va fi remunerat pentru munca sa cu un adaus de două-trei sute de ruble, în hârtii de valoare (asignații) pe un an. Cheltuelile vor fi făcute din veniturile municipale.

Corect: Șeful personalului *Liubogroșev*.

IV

CERCETAREA ȘI PUNEREA ÎN VALOARE
A PATRIMONIULUI ARTISTIC

ANALIZĂ COMPARATIVĂ. COMPOZIȚIA JUDECATA DE APOI

Anca ALTIPARMAC

Doctorandă, Universitatea de Arte „George Enescu”, Iași

e-mail: anca_altiparmac@yahoo.com

Summary

Why is it important to research this issue that deals with the boyars' foundations and especially the case study of a foundation? Historians have highlighted in many papers the importance of the relationship between the reign and the great boyar, as a decision-maker in political matters, in social and cultural artistic evolution. Boyars being the Lord that was with the enthronement or conspired against them, causing conflicts unusual for that time by treachery and usurpation. Among them were the boyars who remained loyal and sought to follow the Lord's tradition of building places of worship. Thus, the boyars are part of the social and artistic evolution contributing to the enrichment of the cultural heritage. The comparative analysis of the composition "The Last Judgment" found in the iconographic plan of the Moldovița foundation made by the ruler and the boyar foundations of Humor and Coșula attests to the creativity and originality of the painters of those times, but especially their uniqueness.

Key words: history, mural painting, iconographic plan

De ce este important cercetarea acestui subiect ce tratează ctitoriile boierilor și, în special, studiul de caz al unei ctitorii? Istoricii au subliniat în numeroase lucrări importanța relațiilor dintre domnie și marea boierime, ca factor decizional în problemele politice, în evoluția socială și cultural artistică. Marea boierime fiind cea care a fost alături de domni la înscăunare sau a uneltit împotriva acestora, provocând situații conflictuale inedite pentru acea epocă, prin trădare și uzurpare. Dintre aceștia s-au evidențiat boierii ce au rămas loiali și au căutat să urmeze tradiția domnului de a ctitori lăcașe de cult. Astfel, boierii fac parte din evoluția socială și artistică, contribuind la îmbogățirea patrimoniului cultural. Analiza

comparativă a compoziției „Judecata de apoi” ce se regăsește în planul iconografic la ctitoria domnească de la Moldovița și la ctitoriile boierești de la Humor și de la Coșula atestă creativitatea și originalitatea pictorilor din acele timpuri, dar mai ales unicitatea acestora.

La exterior, decorarea fațadelor bisericilor ctitorite de Petru Rareș și de boierii acestuia au un plan iconografic bine încheiat¹, cu trimiteri directe la situația politică a Moldovei. Astfel, scena „Judecății de Apoi”, amplasată pe peretele vestic al bisericilor, în interiorul pridvorului la Humor și Moldovița și la biserica mănăstirii Coșula pe peretele vestic, păstrându-se doar partea superioară a scenei.

Fig. nr. 1. Biserica mănăstirii Coșula, „Judecata de Apoi”, perete vestic

Sub stratul de pictură ce decorează pereții exteriori, cât și cei interiori în zonele lacunare se poate observa stratul de primă decorație reprezentând o imitație de zidărie de cărămidă, în culori alternate roșu, verde și galben, în cazul Humorului, alb, roșu, la Moldovița și alb, albastru și ocru, la Coșula. Decorarea pereților cu o pictură ce imită cărămida nu este o noutate a epocii lui Petru Rareș, acest mod de a decora pereții interiori și exteriori de la finalizarea construcției și până la pictarea edificiului se regăsește și la ctitoriile lui Ștefan cel Mare.

¹ Ion, Solcanu, *Petru Rareș*, coordonator Leon Șimanschi. București: Editura Academiei, 1978, p. 306.

În cazul bisericii ctitorite de marele vistiernic Mateiaș, presupun că alegerea decorării pereților exteriori la vest cu scena „Judecății de Apoi” este anterioară construcției. Pe suprafața peretelui vestic se pot observa două nișe situate deasupra pisaniei, de dimensiuni diferite. Prima, situată central pe suprafața peretelui vestic, unde pictura conservată din scena „Judecății de Apoi” acoperă puțin din arcada nișei rezidite.

A doua nișă, situată între prima nișă și pisanie, este mai mică, posibil să fi fost amplasată în perioada în care biserica a suferit intervenții la exterior, prin adăugarea pridvorului. Motivarea acestei posibilități este dată de faptul că arcada nișei și dimensiunile acesteia nu corespund cu nișele superioare. Amplasarea a două nișe pe același perete, poziționate una sub alta, cu dimensiuni diferite, nu ar avea nici o motivație estetică. Faptul că nu avem elemente concrete care să plaseze cea de a doua nișă în perioada construcției bisericii, și nu putem considera că este o eroare de tehnică a constructorului, considerăm cea de-a doua nișă ca fiind element ce a apărut în perioada în care s-a adăugat pridvorul și diacroniconul la exterior. Putem concluziona că în momentul construcției bisericii nu se cunoștea modul în care biserica va fi decorată sau planul iconografic al acesteia, iar rezidirea nișei sau a nișelor s-a făcut pentru a obține o suprafață plană, necesară unei scene de asemenea amploare precum compoziția „Judecății de Apoi”. Metoda de a „elimina sau organiza tradiționalul sistem de ocnițe și arcade oarbe, pentru a crea tot mai multe suprafețe netede, pe întinsul cărora să poată fi așternut noul decor de zugrăveală iconografică”² este constatată și de cercetătorul Dumitru Năstase, în lucrarea *Ideea imperială în țările române. Geneza și evoluția ei în raport cu vechea artă românească*.

Compoziția „Judecății de Apoi” are o tradiție veche în decorarea pereților exteriori. De obicei, ocupă întregul perete vestic sau este amplasată în pridvorul deschis, ca la bisericile mănăstirilor Humor și Moldovița, și în pridvorul închis, ca la biserica mănăstirii Sucevița. În mod excepțional, compoziția „Judecății de Apoi” apare la biserica Arbore pe perețele sudic. Starea de conservare a acestor compoziții este mai bună la bisericile mănăstirilor Humor, Moldovița, Sucevița și Voroneț, iar la biserica Arbore este într-o stare de conservare precară. În cazul compoziției de la biserica mănăstirii Coșula, s-a conservat doar partea superioară a scenei, datorită podului de la pridvorul adăugat în intervențiile anterioare, care, după cum Nicolae Iorga sesiza: „În podul bisericii din față, se află un zid drept pe

² Dumitru, Năstase, *Ideea imperială în țările române. Geneza și evoluția ei în raport cu vechea artă românească*. București, 1972, p. 24-26.

care este o frescă veche rămasă ca prin minune acolo, necunoscută de nimeni. [...] Culoarele sunt vii și fondul albastru atrăgător”³.

Fig. nr. 2. Biserica mănăstirii Coșula, perete vestic, „Judecata de Apoi”.

Amplasarea compoziției „Judecății de apoi” pe perețele vestic și în pridvor își găsește motivația în faptul că: în basilica veche creștină, atriumul, care se transformă în timp într-o curte deschisă, unde se oficiau înmormântări, era decorat cu scene ce făceau trimitere la judecata divină; în pridvor se oficia slujba pentru decedați; boierii, voievozii și clericii mai importanți se îngropau în pronaos și în pridvor.

Compoziția „Înfrișoșata Judecată” sau „Judecata de Apoi” reprezintă judecata finală a lui Dumnezeu, care se va săvârși la sfârșitul lumii, așa cum este descrisă în Apocalipsă, de Sf. Ioan Teologul.

Compoziția „Judecății de Apoi” este una dintre cele mai ample scene din întregul plan iconografic al unei biserici sau mănăstiri. Fiecare scenă a „Judecății de Apoi” este unică, cu toate că urmează același model – Cartea Apocalipsei.

Simbolul sfârșitului lumii este reprezentat, în partea superioară a compoziției, sub forma unui sul derulat de îngeri.

³ Nicolae, Iorga, Sate și mănăstiri din România, ediția a II-a. București: Editura Librăriei Pavel Suru, 1916.

Fig. nr. 3. Biserica mănăstirii Humor, pridvor, detaliu „Judecata de Apoi”.

Fig. nr. 4. Biserica mănăstirii Moldovița, pridvor, peretele nordic, detaliu „Judecata de Apoi”

Fig. nr. 5. Biserica mănăstirii Coșula, detaliu „Judecata de Apoi”.

Reprezentarea semnelor zodiacale în partea superioară a compoziției lipsește la Humor. Îngerul ce desfășoară pergamentul care simbolizează sfârșitul lumii este poziționat în al doilea registru al compoziției, sub registrul sfinților apostoli ce stau pe bănci, de-a dreapta și de-a stânga Mântuitorului. Pergamentul are o dinamică aparte față de reprezentările de la Moldovița și Coșula. Este decorat cu stele, soarele și luna marchează trecerea timpului, dar și faptul că la „Judecata de Apoi”, când Dumnezeu va porunci, timpul se va opri. Îngerul ce ține pergamentul este poziționat în spatele grupului de personaje ce urmează a fi judecate, corpul îngerului este reprezentat în mișcare, având capul și brațele ce țin pergamentul poziționate orientate către marginea registrului. Aripa dreaptă a îngerului intensifică dinamismul, aceasta fiind reprezentată în aer, deasupra capetelor personajelor ce reprezintă grupul de călugări prezenți la judecată. În cazul picturii exterioare de la Moldovița, compoziția „Judecății de Apoi” este desfășurată nu doar pe peretele de est al pridvorului. Pictorul extinde compoziția și în partea superioară a arcelor de la portalele din zona de nord și sud, astfel reprezentarea trecerii timpului prin rularea pergamentului de către îngeri începe de la sud la nord. Semnele zodiacale sunt pictate pe un fond albastru, lipsesc stelele din fond, așa cum este reprezentat la Humor și Coșula. Datorită spațiului mult mai generos, reprezentarea semnelor zodiacale și a îngerilor ce rulează pergamentul este mai mare, ca dimensiuni, decât în cazul picturii de la Coșula. Îngerii ce rulează pergamentul sunt reprezentați câte patru de o parte și de alta, doi îngeri rulează fiecare capăt al pergamentului, urmați de ceilalți doi. Pergamentul de la Moldovița, în comparație cu cel de la Humor, este mult mai mare ca dimensiune, prezența celor doi îngeri ce rulează pergamentul și dinamismul acestora sugerează diferența dintre timp și îngeri. Dacă la Humor, îngerul susține fără un efort pergamentul, la Moldovița îngerii ce rulează timpul sunt urmați de alți doi îngeri ce sporesc dinamica reprezentării prin gestica acestora, dar și prin poziționarea ascendentă a îngerilor de la baza registrului scenei către pergament.

În cazul picturii de la Coșula, registrul ce marchează trecerea timpului în compoziția „Judecata de Apoi”, din cauza zonelor lacunare în stratul pictural, mai cu seamă în partea stângă a scenei nu ne permite să comparăm modul în care îngerii au fost reprezentați. În partea dreaptă a scenei, se pot observa două mâini, ce rulează pergamentul și, o a treia, o mână dreaptă ce indică cu arătătorul partea superioară a scenei. În partea inferioară a pergamentului se observă un fald dintr-un veșmânt pictat cu verde.

În partea centrală a registrului, ce marchează trecerea timpului, este reprezentat, la Moldovița și Coșula, Dumnezeu Tatăl, „Cel Vechi de zile”.

În cazul bisericii mănăstirii Humor, reprezentarea „Celui vechi de zile” încadrată într-un medalion pe un fond albastru, cu raze de lumină și îngeri ce deschid porțile cerului, este înlocuită cu Mântuitorul ce are la aureolă simbolul Tatălui ceresc.

În cazul bisericii mănăstirii Moldovița, porțile cerului sunt deschise de doi îngeri, iar Dumnezeu Tatăl este încadrat într-un medalion cu o fașă, decorată cu un curcubeu, așa cum se regăsește și la fașa Pantocratorului reprezentat pe bolta turlei, în naosul bisericii. În partea inferioară a porților cerului sunt reprezentați doi îngeri și tronuri, pe un fundal roșu ce coboară către registrul inferior al compoziției.

La biserica mănăstirii Coșula, sub medalionul „Celui vechi de zile” sunt reprezentați serafimi ce coboară pe rază până de-asupra capului Mântuitorului. În ambele cazuri, la Moldovița cât și la Coșula, trecerea de la un registru la altul, prin raza pictată cu un fond roșu, face trimitere la locul de unde izvorăște râul de foc, judecata ce a fost data Fiului de către Dumnezeu Tatăl.

În registrul al doilea al compoziției, în cazul bisericii mănăstirii Moldovița și bisericii mănăstirii Coșula, pe tron se află Mântuitorul Iisus Hristos, înconjurat de îngeri. În dreapta Sa, este pictată Fecioara Maria, iar în stânga Sa, Sfântul Ioan Botezătorul. Pe bănci stau cei 12 Apostoli, câte șase pe fiecare parte, care vor participa la Judecata de Apoi. În spatele lor sunt reprezentați îngeri. În cazul bisericii mănăstirii Humor, reprezentarea Mântuitorului, alături de Fecioara Maria și Sfântul Ioan Botezătorul și cei 12 Apostoli, este integrată în primul registru al compoziției.

La bisericile mănăstirilor Humor și Moldovița, Fecioara Maria și Sfântul Ioan Botezătorul sunt reprezentați cu spatele către Apostoli, cu fața către Mântuitor, ca în icoana Deisis. Doar la Moldovița, Sfântul Ioan Botezătorul este reprezentat cu aripi de înger. La biserica mănăstirii Coșula, între Apostoli și Fecioara Maria și între Sfântul Ioan Botezătorul și apostoli, sunt reprezentați doi îngeri. Acest mod de reprezentare nu se regăsește nici la Humor, nici la Moldovița.

Reprezentarea Apostolilor în registrul al doilea al compoziției „Judecata de Apoi” se aseamănă la biserica mănăstirii Moldovița și la biserica mănăstirii Coșula. Băncile pe care sunt așezați apostolii sunt decorate asemănător, în partea superioară a spătarelor. La biserica mănăstirii Humor, băncile sunt simple, lipsind partea superioară cu elementele decorative, ce se regăsesc la bisericile mănăstirilor Moldovița și Coșula.

În cazul bisericii mănăstirii Humor apare în dreptul fiecărui apostol, în zona umerilor, pe spătarul băncii, înscrisuri. Acest element nu se regăsește la celelalte două biserici. Cromatica băncii este compusă din tonuri din ocru, ocru galben și roșu. Elementele decorative sunt simple, compuse din linii modulate de alb.

Banca din compoziția „Judecății de Apoi” de la biserica mănăstirii Moldovița este cea mai bogată în elemente decorative, având și o cromatică mai variată ce cuprinde tonuri de verde, ocru, brun și roșu.

La biserica mănăstirii Coșula, banca pe care sunt așezați apostolii este pictată cu tonuri de brun și ocru, la spătar, elementele decorative sunt realizate cu linii modulate de un brun închis și blicuri de lumină cu un ocru galben. Se diferențiază de banca pe care stau apostolii din scena „Judecății de Apoi” de la biserica mănăstirii Moldovița, prin modul în care pictorul alege să reprezinte un spătar plin, lipsit de goluri. Banca are elemente decorative realizate cu linii modulate, sub formă de cercuri suprapuse.

Apostolii reprezentați în compoziția „Judecății de Apoi”, la cele trei biserici, se diferențiază între ei prin modul în care sunt așezați pe bănci. Spațiul dintre apostoli variază în funcție de suprafața picturală a peretelui. Astfel, la Humor, apostolii sunt reprezentați în primul registru a compoziției, pictorul, adaptând suprafața peretelui, și registru este reprezentat și în intradosul arcului de la intrarea în pridvor.

La biserica mănăstirii Moldovița, compoziția este reprezentată și pe pereții de nord și de sud ai pridvorului, oferind astfel posibilitatea reprezentării Apostolilor așezați pe bancă câte patru de o parte și de alta a Fecioarei Maria și a Sfântului Ioan Botezătorul și câte doi, pe pereții de nord și sud ai pridvorului. Reprezentarea trupurilor Apostolilor este diferită datorită spațiului, astfel al patrulea apostol din partea stângă este reprezentat cu capul întors către apostolul din spatele său, ca și cum ar purta o conversație.

La biserica mănăstirii Coșula, pictorul, pentru compoziția „Judecății de Apoi”, în registrul în care sunt reprezentați Apostolii, renunță la așezarea în spațiu, întâlnită la bisericile mănăstirii Humor și Moldovița. Spațiul oferit de perete, pentru reprezentarea registrului cu Apostoli și a Mântuitorului alături de Fecioara Maria și Sfântul Ioan Botezătorul și cei doi îngeri, îl face pe pictor să adapteze modul în care reprezintă axa băncilor, optând pentru o poziționare pe diagonală. Această modalitate de reprezentare a Apostolilor în perspectivă oferă scenei o profunzime.

Starea de conservare a compoziției „Judecății de Apoi” de la biserica mănăstirii Coșula nu ne permite să analizăm celelalte registre. Pe suprafața peretelui de vest de la exterior nu s-au conservat alte fragmente din compoziție, doar stratul de „arriccio” se poate observa în zona centrală a peretelui, iar la baza acestuia, prima decorație, ce imită cărămida .

Dacă pictura exterioară de la biserica mănăstirii Coșula ar fi fost conservată, compoziția „Judecății de Apoi” s-ar fi continuat cu reprezentarea tronului Etimasiei, al judecății, pe care, în chip de porumbel, este pictat Sfântul Duh.

La biserica mănăstirii Humor, tronul este pictat cu ocră, pe fondul albastru al cerului înstelat, crucea poartă coroana de spini, simbolul badjocării lui Iisus. Sfântul Duh, sub forma porumbelului este așezat pe Evanghelia deschisă ce stă pe cămașa pictată cu albastru a lui Iisus. Pe tron este așezată o pernă roșie, peste care este o năframă pictată cu alb și cu linii roșii și negre. Aceste două elemente nu se regăsesc la pictura de la biserica mănăstirii Moldovița. De o parte și de alta a Evangheliei sunt pictate cu alb suliița și nuiaua, ca simbol al patimilor. La baza tronului este reprezentat un potir, așezat pe o pernă pictată cu albastru și în care sunt pictate cuiele. Forma vasului de la baza tronului nu se regăsește la biserica mănăstirii Moldovița.

La biserica mănăstirii Moldovița, tronul este reprezentat într-un medalion pe un fond albastru, înconjurat de îngeri. Evanghelia este închisă, așezată pe cămașa lui Iisus. La baza tronului este reprezentat vasul în care sunt pictate cuiele, suliița și nuiaua.

De sub tron iese o mână ce ține în ea mai mulți prunci care simbolizează sufletele neprihănite, ce se află în mâna lui Dumnezeu. De un deget al mâinii atârână o balanță, cu care se măsoară faptele oamenilor. În jurul acestei balanțe, demonii luptă pentru sufletul omului ce este prezent acolo, sub forma unui bărbat tânăr, gol.

De o parte și de alta a tronului sunt reprezentați Adam, pe partea dreaptă, și Eva, pe partea stângă. În spatele lui Adam sunt pictați Profetii, Arhieriei, Mărturisitorii, Anahoreții.

În spatele Evei este reprezentat râul de foc. Râul de foc, subțire în registrele superioare, atât la biserica mănăstirii Humor, cât și la biserica mănăstirii Moldovița, se lărgeste spre baza compoziției.

La biserica mănăstirii Humor, în râul de foc, sunt reprezentați Arie, ereticul care a negat dumnezeirea lui Iisus și împăratul iconoclast Maximilian. Îngerul îl trage de barbă pe Arie spre diavolul ce este reprezentat în partea de jos a râului de foc.

Râul de foc desparte lumea celor drepti de lumea celor păcătoși, dar Moise este reprezentat după acest râu de foc, ținând în mână Tablele Legii și invită grupurile de evrei, turci, tătari, pentru o „târzie cunoaștere”⁴. La biserica mănăstirii Humor, Moise este reprezentat ținând sulul ce simbolizează Tablele Legii în mâna stângă, iar la biserica mănăstirii Moldovița, acesta este reprezentat ținând Tablele Legii cu mâna dreaptă. În râul de foc pictat la biserica mănăstirii Moldovița nu sunt reprezentați Arie și Maximilian, pictorul reprezintă, în primul grup, situat după Moise, un diavol, ce trage de barbă un personaj, ce poartă coroană și are înscris pe

⁴ Monahia, Elena Simionovici, *Sfânta mănăstire Voroneț vatră de istorie românească și de spiritualitate ortodoxă*. Suceava: Editura Meridiane, 2010, p. 89.

veșmânt, în dreptul picioarelor, numele Irod. Același nume apare și în dreptul portretului, înscris pe veșmântul personajului din planul secundar.

Suprafața peretelui limitează, în cazul picturii de la biserica mănăstirii Humor, numărul de personaje prezente în registrul neamurilor chemate la judecată. Pictorul alege, în ultimul registru, să reprezinte, în antiteză cu Raiul, Iadul, unde, în râul de foc, stând pe un balaur cu șapte capete, este Satan. În cazul picturii de la biserica mănăstirii Humor, pedepsele iadului sunt reprezentate în trei registre verticale.

La biserica mănăstirii Moldovița aceste registre sunt în număr de patru, dispuse pe orizontală, pe peretele estic al pridvorului. În partea stângă a Râului de foc este reprezentată „Învierea morților” la Judecata de Apoi. Îngerii vor suna din trâmbițe, se vor deschide mormintele și morții vor învia. În cazul ambelor biserici, trâmbița este înlocuită cu buciul⁵. Femeia cu un acoperământ pe cap, sub forma unui brad verde, reprezintă pământul ce eliberează, la porunca lui Dumnezeu, trupurile. La biserica mănăstirii Humor, aceasta este reprezentată purtând un veșmânt roșu și ține în mâna stângă un steag, iar în mâna dreaptă, un mormânt. La biserica mănăstirii Moldovița, femeia este reprezentată pe peretele sudic al pridvorului, așezată pe un material albastru, cu chipul întors către înger și ține în mână, la fel ca și în cealaltă reprezentare, un steag și un mormânt, din care iese un suflet.

Marea este reprezentată de o femeie ce ține în mână o corabie și va înapoia, asemeni pământului, trupurile, pentru judecata finală. La biserica mănăstirii Humor, aceasta poartă pe cap, asemeni femeii ce simbolizează pământul, un brad și ține în mâna stângă un steag, pictat cu alb și roșu, iar în cea dreaptă, o corabie cu pânze. Reprezentarea mării, la biserica mănăstirii Moldovița nu poartă nimic pe cap, în mâna stângă ține un toiag pictat cu brun, iar în mâna dreaptă ține o corabie fără pânze, pe catarg este înscris un nume.

La biserica mănăstirii Humor apare în partea dreaptă a Râului de foc două scene, în două registre, ce nu se regăsesc la biserica mănăstirii Moldovița. Una îl reprezintă pe regele David, ce cântă psalmi la cobză, având în partea dreaptă reprezentat un înger aplecat spre trupul unui decedat. Portretul regelui David nu se mai distinge, dar scrisul alb pe fondul albastru, din partea superioară a îngerului, dezvăluie numele „Lazăr”. A doua scenă reprezintă moartea păcătosului, unde îngerul îl împinge pe omul, întins pe pat, cu o suliță, lăsând sufletul să fie luat de demoni. Lacunele din stratul pictural și din stratul de intonaco ne permit să observăm doar o parte din picioarele demonilor și o parte din aripi.

⁵ Ion, I. Solcanu, *Artă și societate românească, sec XIV-XVIII*. București: Editura Enciclopedică, 2002, p. 195.

În partea de jos a compoziției apare zugrăvit „Sânul lui Avraam”. Aici sufletele celor dreپți se bucură printre pomii paradisului. La porțile Raiului, dreپții sunt primiți de Sfântul Apostol Petru, care ține în mână Cheile Împărăției”.

Starea de conservare a picturii de la biserica mănăstirii Humor, din pridvor, este degradată în zona compoziției „Judecării de Apoi,, la registrul, unde sunt reprezentați dreپții și „Sânul lui Avraam”. Se pot distinge siluetele personajelor, drapajul veșmintelor.

Bibliografie

1. Iorga, Nicolae, *Sate și mănăstiri din România*, ediția a II-a. București: Editura Librăriei Pavel Suru, 1916.
2. Rezachevici, Constantin, *Politica internă*. În: *Petru Rareș*. Red. coord. Leon Șimanschi. București, 1978.
3. Monahia Simionovici, Elena, *Sfânta mănăstire Voroneț vatră de istorie românească și de spiritualitate ortodoxă*. Suceava: Editura Meridiane, 2010.
4. Sinigalia, Tereza, Boldura, Oliviu, *Medieval Monuments of Bukovina*. București: Editura ACS, 2015.
5. Solcanu, Ion, *Artă și societate românească, sec. XIV-XVIII*. București: Editura Enciclopedică, 2002.

**ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР ДОКУМЕНТОВ,
СВЯЗАННЫХ С ЖИЗНЬЮ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ АРХИТЕКТОРА
АЛЕКСАНДРА БЕРНАРДАЦЦИ (1831-1907) В БЕССАРАБИИ
(По материалам Национального Архива Республики Молдова)**

**Алла ЧАСТИНА,
др. искусствоведения, Научный сотрудник
Института Культурного Наследия
e-mail: allachastina@mail.ru**

Summary

This article was dedicated to one of the talented architect Alexander Bernardazzi (1831-1907) and prepared on the base of archival documents of the National Archive of Moldova. The creativity of leading architect Alexander Bernardazzi was the most evident for the second half of the XIX century. The image of the city of Kishinev (now it is Chisinau) became more eclectic thanking to some buildings which were projected by him and another famous architect Henry Lonsky. It was reflected in the constructions of the railway station, temporary theatre, city club and bank, the Noble Assembly, all of which were built according to the designs of these architects in that time. Archival documents provide evidence of the beginning of the architectural career of Bernardazzi, when after graduating from the Petersburg construction college in 1850, he was appointed as the technician for the arrangement of Bessarabian towns. He took part in the organization of the third market at the Forest square in Kishinev in 1855. This was the first example of his creative work in Kishinev. Alexander Bernardazzi executed his duty as chief municipal architect from 1856 to 1878. This architect constructed the graceful rail which was real decoration of Kishinev city garden for many years and was the author of many wonderful buildings in Bessarabia such as: the Lutheran school, Greek Church, Manuk-Bey's palace; a number of houses for Ryshkan-Derozhinsky Donich, Casso, Theodosiu; the gravestone of Markov monument; the Church of the girls' school and the reconstructed gymnasium building, as well as Bendery Catholic chapel, all station buildings on the Bendery Galats railroad, military jetties for loading near Reni on the Danube river. etc. Bernardazzi took active part in paving many streets in Kishinev, constructing its urban water supply. After arriving in Odessa in 1878, Alexander Bernardazzi designed some social and civil buildings in Bessarabia, which became the best examples of European architecture.

Key words: Bernardazzi, architect, Bessarabia, buildings, projects, estimate, city garden.

Именно ему, талантливому архитектору, выходцу из семьи зодчих итальянского происхождения, было суждено стать автором многих зданий и сооружений в Бессарабии, среди которых изящные дворцы, особняки, церкви, парки, и др. Его по праву можно назвать самым ярким мастером, талант и природная одаренность которого запечатлены сегодня в памятниках архитектуры, в том числе нашей республики.

Для начала давайте обратимся к самым ранним документам, свидетельствующим о начале архитектурной карьеры А. Бернардацци в Бессарабии и о его деятельности в Кишиневе. Известно, что в 1850 г. Бернардацци с отличием окончил курс в Петербургском строительном училище и «получил назначение в Бессарабскую областную строительную и дорожную контору на должность помощника архитектора».¹ Нам удалось найти ранние сведения, рассказывающие об этом периоде творчества зодчего. В архивном деле об устройстве 3-го базара на Лесной площади в сентябре 1855 г.², согласно донесению Бессарабской строительной и Дорожной комиссии от 26

¹ Бубис, Исаак, *Зодчие Бернардацци*. Кишинэу: Молдова Louisville Kentucky USA, 1997, с. 27.

² Национальный Архив Республики Молдова, ф. 2, оп. 1, д. 6350.

мая 1856 г. «неисполненные бывшим городским архитектором Лукой Карповичем Заушкевичем поручения, в том числе об отводе мест под застройку лавочек на вновь открытом 3 рынке в Кишиневе переданы для исполнения Архитекторскому помощнику Бернардацци, на коего возложено исправление должности Городового архитектора»³. С данного поручения об обустройстве Кишиневского рынка на Лесной площади начинается творчество этого зодчего в Кишиневе.

Более подробно мы остановимся на чугунной решетке, которая во второй половине XIX в., благодаря А. И. Бернардацци стала украшением Кишиневского городского сада (сегодня, это всем известный парк *Штефан чел Маре*). Согласно архивным документам, в 1837–1841 гг. сад был обнесен деревянной решеткой, с трех сторон⁴. Но постепенно решетка сада, первоначально изготовленная из плетня, потом – из дерева, приходила в негодное состояние, ее приходилось постоянно ремонтировать, чтобы поддерживать в порядке. Поэтому и решено было поменять ее на более стойкий материал. Особое внимание этому вопросу было проявлено и со стороны Бессарабского военного Губернатора Михаила Львовича Фантон-де-Веррайон. Именно он поручил Строительной и Дорожной комиссии подготовить проект и смету на сооружение каменной ограды для городского сада. В то время архитектурские обязанности в Кишиневе уже исполнял Александр Иосифович (Осипович) Бернардацци, сменивший на этом посту архитектора Заушкевича. «Вследствие совершенной ветхости деревянной ограды вокруг городского сада, по приказанию Бессарабского Военного губернатора городового архитектор в ноябре месяце 1859 года составил и представил в комиссию чертеж и смету на постройку ограды в виде сплошной каменной стены»⁵. Это было утверждено, и сумма 7966 руб. 15 к. внесена в роспись городских расходов на 1860 г. После чего Военный губернатор предложил, чтобы вокруг городского сада «вместо каменной ограды была устроена чугунная»⁶, включая сооружение детских качелей и каруселей в этом же саду. И городской архитектор Бернардацци вновь подготовил смету и чертежи на эти устройства. Что касается чугунной решетки, все ее части были доставлены в Кишинев в 1863 году, но «установка их была закончена лишь в конце 60-х гг.»⁷ XIX в. С этого времени городской сад становится самым популярным местом проведения разных театральных и увеселительных представлений. Сегодня в парке *Штефан чел Маре* можно

³ НАРМ, там же, л. 14.

⁴ НАРМ, ф. 1, оп. 1, д. 4385.

⁵ НАРМ, ф. 75, оп. 1, д. 1982, л. 2-2 об.

⁶ НАРМ, там же, л. 2 об.

⁷ Юбилейный сборник города Кишинева, 1812-1912. Ч. 1. Кишинев, 1914, с. 191.

увидеть ограду, которая была отреставрирована в начале 80-х гг. XX в. на основе образца чугунной решетки, автором которой был А. Бернардацци.

В другом архивном деле, связанном с исправлением оранжереи в городском саду в 1861 г.⁸, из рапорта архитектора Александра Бернардацци мы узнаем об участии его в реставрации оранжереи в том же Кишиневском саду.

В Национальном Архиве РМ хранится ряд дел, связанных с активной деятельностью архитектора Бернардацци: рапорты, сопроводительные письма к сметам, чертежам, актам, кондициям, составленным архитектором. Многие из этих документов рассказывают о благоустройстве города, в том числе прорытии обводного канала, предохраняющего городской фонтан от затопления в 1861-1862 гг. или о его участии в замощении многих городских улиц. К примеру, в переписке с присутственными местами об отдаче в подряд мощения улиц в г. Кишиневе в период с 1865–1870 гг.⁹ Кишиневский городской архитектор написал в Городовую думу в июне 1866г и препроводил чертеж с показанием смежных с натуры и посредством нивелировки продольной и поперечных профилей Губернской улицы и нанесением проекта предполагаемой мостовой, о чем им же были составлены технические кондиции.

15 февраля 1869 г. А. И. Бернардацци писал о том, что в предстоящем году в городе будет мощение улиц за счет тех средств, которые предоставлены на рассмотрение Кишиневской Градской думы. Имея ввиду то, что это, хотя и было значительнее прежних вложений, но далеко еще не соответствовало действительной потребности для качественного мощения мостовых, и что потребность эта была огромна, а значит, следовало бы позаботиться о том, чтобы с помощью данных средств, привести в порядок как можно большее число улиц и тем самым «сократить по возможности стоимость каменной одежды улиц¹⁰. Так писал А. И. Бернардацци.

Архивные документы свидетельствуют, что 6 января 1874 г. в первый раз бальные комнаты обновленного Клуба Благородного собрания отворились для публики, большая часть которых явилась за тем, чтобы осмотреть новое помещение. Совместные усилия почетного члена клуба А.И. Кокушкина и городского архитектора А.И Бернардацци сделали почти чудеса. За 7 месяцев здание клуба было совершенно переделано и расширено вдвое, комнаты, особенно дамская, гостиная убраны с особым вкусом, вентиляция была устроена прекрасно, так что теперь уже нечего было

⁸ НАРМ, ф. 2, оп. 1, д. 7255.

⁹ НАРМ, ф. 75, оп. 1, д. 2005.

¹⁰ НАРМ, ф. 75, оп. 1, д. 2005, л. 12.

опасаться за эту духоту и жар, которые прежде до крайности утомляли посетителей клуба.

Чтобы оценить в полной мере труды, понесенные при перестройке клуба Кокушкиным и Бернардацци, нужно вспомнить и те малые средства, которыми они располагали. Вся перестройка с уложением в бальном зале паркетного пола, покупкой значительного числа мебели и нового бильярда обошлось немного более 25.000 руб, что составило весьма малую сумму сравнительно с тем, что было сделано, особенно, если учитывать дороговизну строительных материалов и рабочих рук и то обстоятельство, что большинство предметов приходилось выписывать из-за границы¹¹.

В НАРМ большой интерес представляют документы, связанные с сооружением водопровода и освещением Кишинева. Это «Труды комиссии по вопросу о водопроводе в Кишиневе»¹², членом которой был А. И. Бернардацци, и другой не менее интересный документ, датированный 1875 г.: «Мнение по делу о газовом освещении и водопроводе гласного А. И. Бернардацци»¹³. У архитектора всегда было свое собственное мнение на все вопросы, связанные с городским благоустройством. Так было и по данным проблемам. Он писал: «По странной случайности во всех разнородных обсуждениях и прениях, возбуждаемых в Думе и в обществе, настоящим делом, – на первом плане всегда был водопровод, он играл постоянно и почти исключительно первую роль. Об освещении судили очень мало, как бы вскользь, как о предмете второстепенном»¹⁴. А. И. Бернардацци считал «именно освещение – первую и главную статью в этом деле»¹⁵.

В Национальном архиве Республики Молдова в фонде Кишиневской городской Управы хранится дело по переписке с Херсонским, Севастопольским и др. городскими головами о строительстве театров, доходов с них и с Бессарабским губернатором о разрешении г. Кишиневу взимать особый сбор с билетов на театральные представления, концерты, литературные вечера и др. на строительство в Кишиневе драматического театра. Дело начато в феврале 1888 г. и окончено в августе 1890 г.¹⁶ Кишиневский городской голова К. Шмидт предлагал построить временный театр с надлежащим красивым фасадом и другими украшениями вместе с тем, чтобы по размерам своим он мог бы удовлетворить потребности Кишинева на ближайшие 15-20 лет. Это здание могло бы быть построено в доходном месте,

¹¹ НАРМ, ф. 444, оп. 1, д. 1, с. 1-1 об.

¹² НАРМ, ф. 78, оп. 1, д. 80, с. 279-333.

¹³ НАРМ, ф. 78, оп. 1, д. 80, с. 334-343 об.

¹⁴ НАРМ, ф. 78, оп. 1, д. 80, с. 334.

¹⁵ НАРМ, ф. 78, оп. 1, д. 80, с. 334.

¹⁶ НАРМ, ф. 78, оп. 1, д. 182.

чтобы со временем оно окупилось и могло бы быть снесено, а в случае надобности в нем можно было бы давать и цирковые представления. 1 декабря 1889 г. Кишиневский городской голова написал многим известным архитекторам: в т.ч. и Александру Бернардацци: «Милостивый государь! Занимаясь разработкой вопроса о постройке театра в г. Кишиневе, я позволяю себе обратиться к Вам с просьбою помочь мне Вашим просвещенным содействием»¹⁷. 24 декабря 1889 г. Карл Александрович Шмидт получил ответ на свое письмо от архитектора Александра Бернардацци из Одессы, где он уже жил и творил в то время. В нем зодчий подчеркивал, что оценку такого здания как театр, трудно сделать без готового проекта и прибавил, что «и при проекте, обыкновенно первоначальные соображения о стоимости бывають превзойдены действительностью», сравнивая с Европой и Одессой. И прежде чем представить цифровые данные, А. И. Бернардацци высказал свои личные воззрения при обсуждении программы предстоящего строительства. Он вполне был согласен с предполагаемым наброском здания, относительно простора, отопления, вентиляции и пожарной безопасности. Хотя сразу же позволил себе оговорку относительно отделки, которая должна была быть только приличная, не допуская решительно никаких украшений. Такое категорическое устранение декоративной стороны архитектор считал не совместимым с прямым назначением здания, «служащего не утилитарным вседневным целям, а удовлетворению эстетических потребностей публики». Бернардацци писал о современном посетителе театра, который справедливо требовал декоративности и изящного блеска в соответствии с назначением помещений. В подтверждение этой своей аксиомы, он вспоминал о последней поездке с посещением некоторых заграничных театров старого образца с казарменной простотой в коридорах и лестницах, так называемых скромной отделки залы, которые даже при мастерском архитектурно-классическом выполнении, наводили скуку, были голы, холодны и ничего не говорили воображению. Талантливый мастер писал о том, чтобы вознаградить всю эту жертву, приносимую зрителям, все эти разочарования необходимо было необычайно талантливо выполненное сценическое действие со знатоками и ценителями драматического искусства. Он же предлагал рассчитывать на большинство, которое ходит в театр для развлечения, и находит удовлетворение только в гармоничном сочетании и всех совокупных впечатлений. Бернардацци вспомнил старое доброе время Шекспира, когда сценическое действие слушали и смотрели в грязном балагане при сальных свечах, делая вывод, что при постройке театра, «внутренняя декоративность есть непременно условие, которое игнорировать

¹⁷ НАРМ, ф. 78, оп. 1, д. 182, л. 29, об-30.

было нельзя»¹⁸. Умудренный опытом, Александр Иосифович от души желал, чтобы предположение Городской Думы о строительстве нового драматического театра устроилось в соответствии с благородными намерениями. Архитектор уверял Городского голову в личном уважении и совершенной преданности, искренне желая удачи и успехов во всех начинаниях.

Согласно архитектурному журналу Зодчий, в Бессарабии им были построены: «1) временный театр, 2) школа лютеранского прихода, 3) пассажирское здание Юго-западных железных дорог (по проекту Лонского), 4) греческая церковь, 5) дворец князя Манук-Бея в с. Ганчешты, 6) церковь для него же в с. Устье, 7) дома: Рышкан-Дерожинского, 8) Донича, 9) Кассо, 10) Феодосию, 11) надгробный памятник Маркова, 12) церковь женской гимназии и 13) перестроено здание гимназии, а также 14) здание клуба» 15) в Бендерах – католическая каплица, все здания станций Бендеро-Галацкой железной дороги, военные пристани для погрузки вблизи Рени, на Дунае¹⁹ и др.

В Метрической книге Кишиневской Лютеранской кирхи сохранилась запись о смерти архитектора Александра Иосифовича Бернардацци, в которой сообщается, что 14 августа 1907 г. Коллежский советник, Кишиневский почетный гражданин, архитектор Александр Иосифович Бернардацци скончался в 5 часов утра на станции Фастов Киевской губернии, в возрасте 76 лет.

«Это был типичный идеалист, в строгом смысле слова, – если понимать под идеализмом незыблемую веру в самоценное достоинство человеческой личности и в конечное торжество высших начал жизни – “любви, добра и красоты”»²⁰. Так писала об этом талантливом архитекторе бессарабская пресса в начале XX века.

Библиография:

1. Бернардацци А. И. (Биографический очерк). В: Зодчий, № 8, 1900 г.
2. Бубис, Исаак, Зодчие Бернардацци. Кишинэу: Молдова Louisville Kentucky USA, 1997.
3. Взгляды А. Бернардацци по поводу строительства театрального здания в Кишиневе в 1889 г. НАРМ, ф. 78, оп. 1, д. 182, л. 35 об-38.
4. В. Ш. «А. О. Бернардацци». В: Бессарабская газета, № 188 (852), 1907 г.
5. Дело об устройстве 3-го базара на Лесной площади в сентябре 1855 г Национальный Архив Республики Молдовы, ф. 2. оп. 1, д. 6350.
6. Мнение гласного А. И. Бернардацци по делу о газовом освещении и водопроводе в 1875 г. НАРМ, ф. 78, оп. 1, д. 33, л. 334-343 об.

¹⁸ НАРМ, ф. 78, оп. 1, д. 182, л. 35, об-38.

¹⁹ А. И. Бернардацци (Биографический очерк). В: Зодчий, № 8, 1900 г., л. 98-101.

²⁰ В. Ш. А. О. Бернардацци. В: Бессарабская газета, №188 (852), 1907 г.

7. Мнение гласного А. И. Бернардацци по делу о водопроводе в 1875 г. НАРМ, ф. 78, оп. 1, д. 33, л. 334.
8. Мнение гласного А. И. Бернардацци по делу о газовом освещении в 1875 г. НАРМ, ф. 78, оп. 1, д. 33, л. 334.
9. О мощении Губернской улицы в г. Кишиневе. НАРМ, ф. 75, оп. 1, д. 2005, л. 12.
10. Об обновлении и перестройке Кишиневского Английского клуба в 1874 г. и участии в этом А. Бернардацци. НАРМ, ф. 444, оп. 1, д. 1, с. 1-1 об.
11. О передаче поручений по строительству Лесной площади, неисполненных Л. Заушкевичем, помощнику архитектора А. Бернардацци в 1855 г. НАРМ, ф. 2., оп. 1, д. 6350, л. 14.
12. О постройке полисада вокруг городского сада в 1844 г. НАРМ, ф. 2, оп. 1, д. 4385.
13. О постройке каменной ограды вокруг городского сада и замене таковой на чугунную в 1861-1866 гг. НАРМ, ф. 75, оп. 1, д. 1982, л. 2-2 об.
14. О составлении и представлении архитектором А. Бернардацци чертежа и сметы на постройку ограды в виде каменной стены в ноябре 1859 г. НАРМ, ф. 75, оп. 1, д. 1982, л. 2 об.
15. Об исправлении А. Бернардацци оранжереи в городском саду в 1861г. НАРМ, ф. 2, оп. 1, д. 7255.
16. Переписка с Херсонским, Севастопольским и др. городскими головами о строительстве театров, доходов с них о разрешении г. Кишиневу взимать особый сбор с билетов на театральные представления, концерты, литературные вечера и др. для строительства в Кишиневе драматического театра в феврале 1888 г.- августе 1890 г. НАРМ, ф. 78, оп. 1, д. 182.
17. Переписка с присутственными местами об отдаче в подряд мощения улиц в г. Кишиневе в период с 1865-1870 гг. НАРМ, ф. 75, оп. 1, д. 2005.
18. Письмо Кишиневского городского головы Карла Шмидта от 1 декабря 1889 г. по поводу строительства театрального здания в Кишиневе известным архитекторам: в т. ч. и Александру Бернардацци. НАРМ, ф. 78, оп. 1, д. 182, л. 29 об.-30.
19. Труды комиссии по вопросу о водопроводе в Кишиневе. НАРМ, ф. 78, оп. 1, д. 33, л. 279-333.
20. Юбилейный сборник города Кишинева, 1812-1912. Ч. 1. Кишинев, 1914.

BISERICILE DE LEMN DIN REPUBLICA MOLDOVA

Vasile MANICĂ,
 Masterand, programul *Patrimoniu istoric și turism cultural*,
 Profesor de religie la Liceul Teoretic „Hyperion” din loc. Ghidighici
 e-mail: vasilemanica@gmail.com

Summary

The architectural monuments in the country are undeniable testimonies of our historical past. Thus, they represent the historical heritage that needs to be preserved, restored and capitalized by the authorities and other representatives such as local councils, parish councils. The problems of preserving the architectural monuments become more and more current as more and more buildings are being destroyed so that new buildings can be built in their place, others being left to break up. In addition to legislation, a number of other factors and measures are needed to ensure that this area is truly protected and valued at its fair value, including raising awareness among decision-makers, ministry, local councils in support of

maintenance and restoration heritage assets, attracting sponsorships and investors to religious cultural objectives and adjacent areas and more.

In the system of specific representing to traditional society, wood was considered as sacred material, given by God. The churches in the villages were usually built from it, the stone was avoided.

The situation in our country regarding wooden edifices, either churches or windmills, over the past 20 years, and the protection of architectural heritage is a disastrous one. In the years of independence, nothing has been done to protect and harness the cultural heritage. The worst thing is that it was not possible to save those monuments that had already been destroyed.

The main purpose of this paper is to present the necessity of the stringency of the preservation, promotion and valorization of the wooden religious heritage, as well as the study of the field research and the archive documents the causes, premises, context and stages of degradation, lack of interest to the religious heritage, as the number of wooden churches decreases vertiginously.

Given the precarious condition of these edifices made of perishable material and the various dangers to which they are exposed, it is very important to undergo rigorous documentation, an assessment of their day-to-day condition to investigate and scientifically interpreting this patrimony, knowing the values and providing protection as much as it is important.

Key words: *religious heritage, preservation, restoration, Church-State partnership, valorization of the wooden heritage.*

Poporul nostru s-a arătat deosebit de înzestrat în prelucrarea lemnului, fiind un meșter iscusit în a-și construi edificii din lemn – locuințe sau locașuri de cult, dar și în confecționarea de unelte, vase ori podoabe din lemn, încrustând cu măiestrie pe fiecare obiect sau ctitorie, motive decorative străvechi.

Bisericile de lemn sunt realizări arhitecturale valoroase ale meșterilor și dulgherilor locali și/sau veniți din zonele învecinate. Demersul constructiv al acestora urmărea cu siguranță ridicarea în bune condiții a lăcașului, decorarea și înzestrarea lui cu elemente artistice, necesare îndeplinirii ritualului creștin specific și nicidecum din conștientizarea desăvârșirii unei opere de artă ce urma să dăinuie și să capete în timp semnificațiile patrimoniale, pe care noi le acordăm astăzi. Acest demers este reflectat fără echivoc în tehnicile și tehnologiile constructive adoptate, oferind patrimoniului arhitectural al bisericilor de lemn acea notă de sacralitate spirituală ce depășește frontierele simbolice ale funcțiunii pe care aceste monumente le găzduiesc.

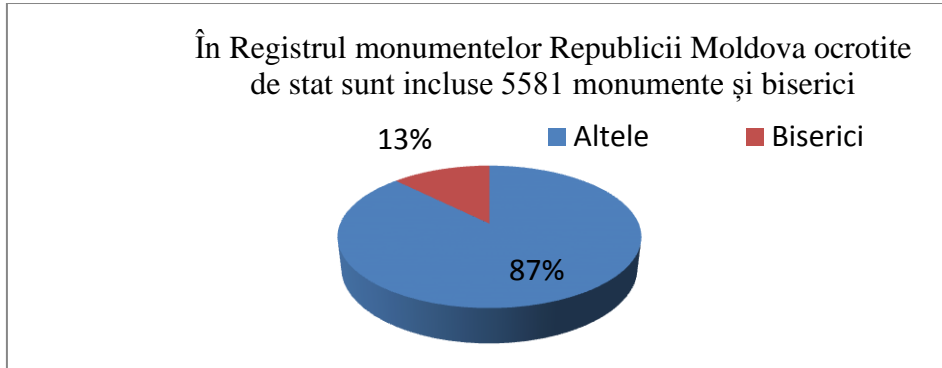
Trebuie să constatăm faptul că anume bisericile de lemn sunt specifice culturii noastre. Ele au apărut în mediul tradițional de viață, sunt cele mai vechi, au fost cele mai răspândite și au reunit comunitățile locale de-a lungul istoriei și, precum e firesc, au îmbinat multe elemente distinctive, privind atât istoria Bisericii, cât și cea a localității.

Edificiile de cult – Bisericile – în istoria poporului român cuprins între Nistru și Prut, au suferit mai multe adaptări în ceea ce ține de arhitectură, pictură, vestimentație religioasă, cât și materia folosită în construcția acestora. Am considerat că este util să analizăm informațiile, documentele de arhivă și situația de teren a bisericilor de lemn, pentru a observa realitatea actuală a acestor edificii de cult.

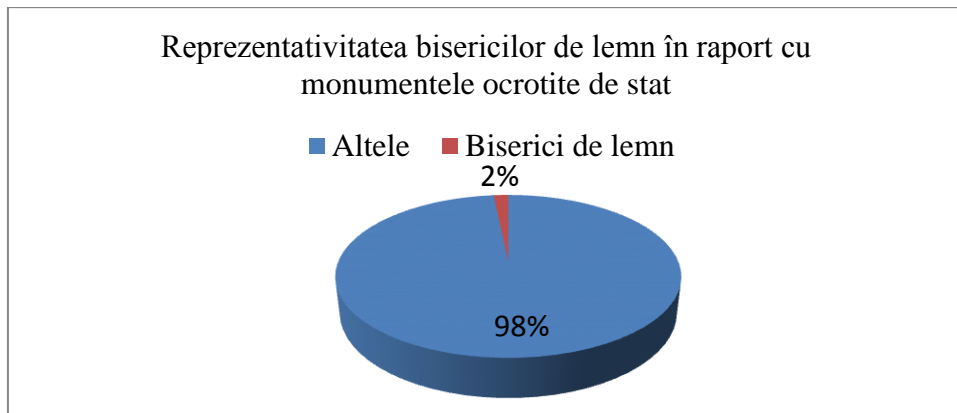
Actualitatea studiului de față reiese din necesitatea abordării bisericilor de lemn, prin prisma unei cercetări privind cauzele, premisele, contextul și etapele de degradare, lipsa de interes față de patrimoniul religios de lemn, în condițiile în care numărul bisericilor de lemn scade vertiginos. Studiul de față încearcă să realizeze o retrospectivă a apariției, evoluției și dispariției mai multor biserici de lemn.

Am efectuat analiza celor 92 de biserici de lemn, încadrate geografic în toate zonele Republicii Moldova, reprezentate prin următoarele diagrame (A se vedea Tabelele 1, 2, 3).

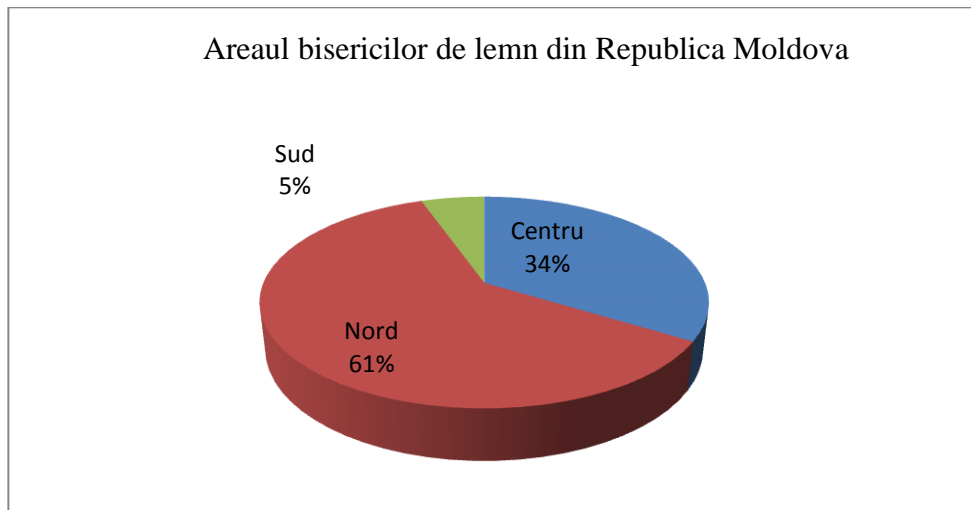
Tabelul 1.

Tabelul 2.

Tabelul 3.

Potrivit acestor Tabele în Registrul monumentelor din Republica Moldova sunt incluse 5581 monumente și biserici. Ele reprezintă 13 % din numărul total de monumente. Dintre acestea doar 2 % sunt biserici din lemn. În Sudul Moldovei se găsesc cele mai puține biserici din lemn – 5%, în Centru – 34%, iar în nord s-au păstrat cele mai multe – 61%.¹

Bisericile de lemn, intrate în atenția noastră, sunt construite între secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Ele au suferit numeroase modificări de-a lungul timpului, unele dintre ele fiind strămutate, iar altele au dispărut.

Astfel, în perioada 1993-2011 au fost demolate 18 biserici de lemn, care sunt înscrise în Registrul monumentelor ocrotite de stat, iar alte patru biserici de lemn se află într-o stare de degradare avansată: Biserica „Sf. Arhanghel Mihail” din satul Hiliuți, raionul Râșcani, Biserica „Sf. Nicolae” din Năpădeni, raionul Ungheni, Biserica „Sf. Arhanghel Mihail și Gavriil” din satul Vorniceni, raionul Strășeni și Biserica „Sf. Trifan” din satul Cotul Morii, raionul Hâncești.

Bisericile de lemn, conform Registrului de monumente de istorie și cultură din RM, se află în 11 raioane ale zonei de nord, în 6 raioane ale zonei de centru și 4 – în zona de sud. Aria răspândirii lor formează o fâșie de-a lungul Prutului, cu grupări în zona Codrilor centrali și în partea de nord. În zona de nord au fost considerate monumente 55 de biserici de lemn, centru – 27 și sud – 5, în total – 77 de obiective. O parte a bisericilor au dispărut în urma deciziilor autorităților locale cu privire la starea lor avariata, o parte a fost refăcută din inițiativa de a le da un corp nou, dar care s-a soldat cu dispariția caracteristicilor originale².

La începutul secolului XXI, în spațiul Republicii Moldova au supraviețuit mai mult de 80 de biserici de lemn, ceea ce înseamnă că avem un patrimoniu destul de modest față de vechea tradiție și față de cea a țărilor învecinate. Dintre acestea, doar 17 datează din secolul XVIII – prima jumătate a sec. XIX, fiind continuatoare a vechilor tradiții seculare autohtone.

Adaptarea comunității umane la mediul și condițiile de viață, a cauzat și selectarea materiilor prime pentru construcția bisericilor. În zonele unde predomina lemnul se remarcă folosirea lui în construcție, pe când în regiunile bogate în piatră, rocă calcaroasă: Orhei, Ichel, Răut, la construcția bisericilor a fost utilizată piatra; pentru zona de Codru este specifică cărămida. În plan comparativ, dacă în secolul al XVIII-lea prevalează bisericile de lemn, însă din primele decenii ale secolului al XIX-lea atestăm creșterea consecventă a numărului de biserici de piatră. Deși, după 1812, se recomanda construirea bisericilor exclusiv de piatră, cazurile folosirii lemnului erau destul de frecvente.

¹ Arhiva Agenției Naționale de inspecție și restaurare a monumentelor a RM.

² Patrimoniul cultural al Republicii Moldova: de la realitate la necesitate, Coordonatorul volumului: Ștefăniță Ion, Chișinău, 2010, pag. 10.

La momentul anexării, în Basarabia existau 733 de biserici din lemn, care au fost construite în mare majoritate la sfârșitul sec. XVIII – începutul sec. XIX și doar 42 de biserici din piatră. În timpul arhiepiscopului Dimitrie Sulima s-au ridicat noi biserici în diferite târguri, precum și-n fostele raiale (Chilia, Ismail, Bender, Akkerman, Hotin), dar și-n mediul rural, numărul lor ridicându-se la peste 40. În 1858, la sfârșitul păstoririi arhiepiscopului Irinarh Popov (1844-1858), datorită unei activități constructive deosebite, în eparhie erau 865 de biserici de mir, dintre care 314 din piatră și 551 din lemn, la care se adaugă 38 de paraclise și 34 de biserici, în cele 21 de mănăstiri de atunci. Sub arhiepiscopul Antonie Șocotov (1858-1871) s-au ridicat din temelie ori s-au refăcut circa 300 de biserici. Situația a continuat și sub urmașii săi, încât în 1903 eparhia avea 1072 de biserici, din care 795 din piatră, 254 din lemn și 23 din cărămidă³.

În secolul al XIX-lea în Basarabia are loc o activitate intensă de construire a unor noi biserici. Cele mai multe din ele erau biserici nu prea mari, construite în locul celor de lemn, pentru uzul unor comunități urbane sau rurale, altele însă erau adevărate monumente de arhitectură.

Data fiind condiția precară a acestor edificii, făcute dintr-un material perisabil, dar și diversele pericole la care ele sunt expuse, este foarte important să se întreprindă o documentare riguroasă, o evaluare a stării lor la ziua de zi, pentru a cerceta și a interpreta științific acest patrimoniu, a-i cunoaște valorile și a-i asigura o protecție pe măsura importanței sale. Ca valoare istorică, arhitecturală și etnografică, aceste monumente sunt diferite, însă au rămas foarte puține, iar în contextul insuficienței lor cercetări, ponderea acestor biserici crește, încât fiecare dintre ele poate servi ca un reper în conturarea tipologiei și evoluției unui tip de biserică.

De la sat la sat, în funcție de puterea economică a comunităților, dar și de la zonă la zonă, au fost utilizate diferite tehnici de construcție, asimilând treptat toate posibilitățile materialului, adaptându-l pentru diferite necesități constructive, sau, altfel spus, bisericile de lemn prezintă particularități de la o regiune la alta. În satele de la nord și în cele de la centru, bisericile aveau, mai frecvent, pereții din bârne. Ele s-au păstrat într-un număr mai mare și un timp mai îndelungat, decât în celelalte regiuni, grație durabilității în timp a bânelor.

Spre sud, acest tip de biserici era mai puțin răspândit, în funcție de prezența sau lipsa în apropiere a pădurilor. În această parte predominau bisericile construite pe carcasă de lemn, adică pe furci sau amnare, cum se mai construiesc și acum casele în părțile Codrilor, cu talpă de lemn sau furci, direct îngropate în pământ, fără fundații solide, pereții fiind împlețiți, de regulă, din nuiiele lipite cu lut, mai rar din stuf sau alte materiale.

³ Veaceslav, Ciorba, *Arta bisericască în Basarabia*. Chișinău: Reclama, 2005, pag. 5.

În Republica Moldova, bisericile de lemn sunt extrem de simple, lipsind monumentalismul. Încăperea altarului e, de obicei, mai îngustă decât nava și de formă poligonală, în plan, mai rar, pătrată. Fațada vestică este precedată de un pridvor de formă dreptunghiulară sau, mai rar, poligonală. Aceeași simplitate a planului se reflectă și în aspectul clădirii, care se aseamănă cu o casă tradițională.

Profesorul P. Constantinescu-Iași a întreprins și o primă catalogare a bisericilor basarabene, luând la bază criteriile de planimetrie. Astfel, cercetătorul a determinat în total cinci tipuri de biserică, două dintre ele – bisericile cu abside mici laterale și acele biserici de lemn care au cupolă luminată de ferestre deasupra naosului (ultimul fiind un grup insuficient precizat) – considerându-le, la fel ca Virgil Vătășianu, o influență directă a arhitecturii ecleziastice de zid.

În perioada interbelică, primele încercări de a sistematiza bisericile au fost realizate de Șt. Ciobanu.

- ✚ Primul tip este cel fără de clopotniță, cu acoperiș simplu, cu 1-2 turnulețe încununate de cruci.
- ✚ Al doilea tip este biserica cu clopotnița-turn, ridicată deasupra pridvorului sau a intrării, care este așezată în partea de apus a edificiului; deseori clopotnița este alipită la peretele estic.
- ✚ Un al treilea tip de biserică, potrivit tipologiei lui Șt. Ciobanu, are forma unei trefle⁴.

Ulterior, arhitectul Grigore Ionescu a clasificat edificiile de cult după tipul de plan, având criterii diferite pentru secolele XVII-XVIII, pentru secolul al XIX-lea, specificând:

- 1) Plan trilobat cu pronaos supralărgit.
- 2) Plan trilobat cu pronaos drept sau ușor supralărgit cu clopotniță deasupra.
- 3) Plan dreptunghiular cu clopotniță pe pronaos.
- 4) Plan trilobat⁵.

Analiza complexă a particularităților constructiv-arhitecturale, planimetrice și volumetrice, considerarea raporturilor spațiale, create de aceste caracteristici, a facilitat, după părerea lui Eugen Bâzgu, delimitarea a 8 tipuri principale de biserică de lemn:

1. Biserică-casă țărănească cu clopotniță situată separat (de regulă, pe axa intrării de sud).
2. Biserică-casă având cupolă oarbă deasupra acoperișului și foișor alipit pe latura de sud.

⁴ Manole, Brihuneț, Patrimoniul bisericesc din Moldova: biserici de lemn din secolele XVIII-XIX. <http://tara-barsei.ro/wp-content/uploads/2014/01/brihuneț2013.pdf> accesat 20.04.2018, pag. 352.

⁵ Ibidem.

3. Biserică-casă, având turn-clopotniță alipit pe latura de sud.
4. Biserică-casă cu turn decorativ deasupra nartexului.
5. Biserică-casă cu turn-clopotniță alipit pe latura de vest.
6. Biserică cu cupolă de deasupra naosului, cu, sau fără, turn-clopotniță pe latura de vest;
7. Biserică cu trei cupole decorative amplasate pe axa vest-est deasupra pronaosului, naosului și altarului.
8. Biserică de lemn de tip neo-bizantin, influențată de volumetria bisericilor de zid, construite în stil neo-imperial rus, cu naos supraînălțat de turn, cu ferestre de iluminare și clopotniță în trei sau patru caturi, alăturată pronaosului pe latura de vest⁶.

Potrivit opiniei cercetătoarei Tamara Nesterov, există două tipuri principale, fiecare cu câteva subtipuri. Cele mai răspândite și timpurii sunt edificiile de tip dreptunghiular, fiind acceptate cinci variante ale acestui subtip. Trăsătura definitivă sunt „proporțiile instalate în exteriorul clădirilor”, după cum se urmărește și la bisericile de piatră. Cel de-a doilea tip, cu planul cruciform sau, cunoscut drept tip slav este „alcătuit din trei volume rectangulare, cu volumul central lărgit”. Cercetătorii ucraineni, mai ales în tendința de valorificare a patrimoniului lor cultural – bisericile de lemn – diferențiază trei tipuri de biserici treplate cu câteva subvariante și patru tipuri de biserici cruciforme, la fel, cu subvariantele zonale⁷.

Cercetătorii Vl. Ghimpu și V. Jitaru au venit cu anumite propuneri proprii de tipologizare a edificiilor de cult, ultimul descriind „tipul de plan rusesc”, elaborat de Serviciul de Arhitectură din Sankt Petersburg pentru guberniile din sud-vestul Imperiului țarist (inclusiv Basarabia): cruce cu brațele egale, naosul cubic, acoperișul fragmentat de turnuri și turnulețe, care au acoperișul finalizat cu un bulb în formă de ceapă, rusificând poporul și prin intermediul arhitecturii de cult⁸.

Lipsa bolților este un indiciu al regresului, al căderii măiestriei meșterilor. De obicei, trecerea de la plan la turlă, cu reducerea diametrului bazei, avea loc prin intermediul unor pandantive plane, caracteristice pentru arhitectura de lemn a bisericilor, a început să fie dirijată după proiecte model. Primul album pentru construcția în piatră a bisericilor a fost primit în 1825, dar bisericile păstrau compoziția planimetrică și spațială, primind doar decorația exterioară a paramentului, executată cu elemente noi, din arhitectura clasicistă. Proprii arhitecturii moldoveneste, formele de boltire din secolele XV-XVIII au cedat locul

⁶ Eugen, Bâzgu, Tipologia bisericilor de lemn din Moldova Medievală în lumina Izvoarelor Scrise, în Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie, Volumul 19 (32), 2013, pag. 52.

⁷ Manole, Brihuneț, Patrimoniul bisericesc din Moldova: biserici de lemn din secolele XVIII-XIX. <http://tara-barsei.ro/wp-content/uploads/2014/01/brihuneț2013.pdf> accesat 20.04.2018, pag. 354.

⁸ Ibidem.

volumelor prismatice, cupolelor din fâșii cuplate sau sectoare, bolților cu penetrații de diferite forme.

Sub influența arhitecturii rusești, unele dintre bisericile moldovenești de lemn din Basarabia au avut turlle deasupra naosului, altele au fost oarbe (Parcova), adică fără „ochiuri” (ferestre), iar altele cu acoperișuri în formă de bulbi de ceapă, Turlle izolate, cu scop decorativ, se întâlnesc la mai multe biserici, printre ele: Biserica din Rotunda (sec. XVIII) are trei turlle cu acoperișul sub forma unor măciulii de mac, ceea ce semnifică influența rusească în privința acestor elemente de arhitectură, respectiv, acoperișul turllelor.

De menționat este faptul că, spre deosebire de aceste acoperișuri cu turlle, de sorginte rusească, sub formă de bulbi sau măciuli de mac, cele românești au formă conică sau piramidă, fiind acoperite inițial cu șindrila⁹.

După anexarea Basarabiei, Serviciul de Arhitectură din Sankt Petersburg a elaborat, pentru guberniile din sud-vestul Imperiului Țarist (inclusiv Basarabia), tipologizarea edificiilor de cult, pentru a rusifica poporul basarabean. Astfel, Conform Regulamentul privind Administrarea Basarabiei din 29 februarie 1828 (Учреждение для управления Бессарабской областью от 29 февраля 1828 года), împăratul Nicolae I a promulgat Regulamentul privind administrarea regiunii Basarabia, prin care a fost abolită bruma de autonomie acordată provinciei, în baza Regulamentelor din 1812 și 1818, spulberând iluziile autohtonilor creduli. Astfel, după cum concluziona un exponent al istoriografiei sovietice moldovenești, „experimentul democratic al țarismului rus, prin care se urmărea să fie influențate efectiv popoarele balcanice, fiind un joc fals de-a autonomia de stat, înscenat, în 1818, în Basarabia, pentru a induce în eroare masele regiunii, în 1828, a eșuat definitiv”.

Conform noului Regulament, toate instituțiile publice din provincie au fost subordonate direct organelor centrale ale imperiului, ca și cele din guberniile interne, de aceea considerăm oportun să prezentăm diferențele bisericilor de lemn, până, și, după anul 1828.

Evoluția arhitecturii bisericesti din Basarabia în perioada 1812-1918 poate fi convențional împărțită în trei perioade:

✚ Prima perioadă începe de fapt la sfârșitul sec. al XVII-lea și continuă până în prima jumătate a sec. al XIX-lea, când în teritoriul dintre Prut și Nistru apar un șir de biserici din piatră, construite după tradițiile arhitectonice autohtone moldovenești, tot mai mult însă după 1812, influențate de neoclasicismul rus. Perioadă de după anexare se caracterizează prin trecerea rapidă de la stilul moldovenesc autohton la stilul neoclasicismului rus. Astfel,

⁹ Dorinel, Ichim, Biserici de lemn din Basarabia și Bucovina. București: Editura Fundației Culturale Romane, pag. 38-39.

dacă la mijlocul secolului XIX mai întâlnim la unele biserici din Basarabia elemente arhitectonice ale stilului moldovenesc autohton (în special la mănăstiri și în mediul rural), atunci, spre sfârșitul secolului, ele dispar chiar și la bisericile de la țară¹⁰.

✚ A doua perioadă cuprinde cronologic mijlocul sec. al XIX-lea, timp în care în Basarabia se încetățenește stilul neoclasicist rus, promovat de conducerea rusească locală și care ajunge aici la o maximă dezvoltare¹¹.

✚ A treia perioadă (sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea) se caracterizează printr-un eclectism arhitectonic. În această perioadă neoclasicismul trece pe planul doi, refugiindu-se în mediul rural, bisericile monumentale fiind construite într-un stil eclectic, conținând cel mai des elemente arhitectonice bizantine și rusești combinate, dar și ale altor stiluri, în special din arhitectura apuseană, care variau de la un monument la altul. Până în 1812, când teritoriul dintre Prut și Nistru a fost o parte componentă a Țării Moldovei, arhitectura de aici se încadra în evoluția arhitecturii bisericești moldovenești, în ansamblu.

Secolul al XIX-lea a însemnat însă pentru Moldova dintre Prut și Nistru (Basarabia), care a fost ruptă de Patria-mamă, dispariția aproape totală a elementelor arhitecturale autohtone, sub presiunea copleșitoare a influențelor rusești. Acest lucru se întâmplă treptat, bisericile de la începutul secolului păstrând, încă din inerție, elemente ale arhitecturii naționale¹².

În funcție de stilul baroc sau clasicism, adus fie prin filiera austro-transilvăneană, fie prin filiera ruso-polonă, putem diferenția tipurile de biserică realizate în stil baroc, clasicism, eclectism, fără a minimaliza și implicațiile elementului autohton – cerința comandatarilor și a ctitorilor care acordau suport financiar pentru o biserică pe potriva lor, congruentă cu un edificiu din altă regiune, văzut în timpul pelerinajului. O influență indubitabilă asupra afirmării și evoluției arhitecturii de cult din spațiul pruto-nistean a avut arhitectura din Iași¹³.

Astăzi, bisericile de lemn s-au păstrat în număr destul de mic, față de cât de răspândite au fost pe teritoriul țării. Pentru a deduce cauzele, trebuie să cunoaștem tehnicile de construcție.

Tehnicile de construcție a bisericilor de lemn nu diferă de cele folosite în ridicarea caselor țărănești. Una dintre caracteristicile esențiale este înălțarea lor după anumite sisteme sau tehnici constructive. Majoritatea locașurilor sfinte din Basarabia au fost edificate în sistemele constructive:

¹⁰ Veaceslav, Ciorba, *Arta Bisericească în Basarabia*. Chișinău: Cardidact-Reclama, 2005, pag. 7.

¹¹ *Ibidem* pag. 8.

¹² *Ibidem*.

¹³ Manole, Brihuneț, *Patrimoniul bisericesc din Moldova: biserici de lemn din secolele XVIII-XIX*. <http://tara-barsei.ro/wp-content/uploads/2014/01/brihuneț2013.pdf> accesat 20.04.2018, pag. 355.

1. *Blokbau.*
2. *Fachwerk.*
3. *Stabwerkbau.*
4. *Mastenbau.*

Blokbau reprezintă un sistem constructiv care presupune așezarea bânelor una peste alta, ridicând pereții până la grinzi. Sistemul Blockbau s-a generalizat în Basarabia în secolele XVII-XVIII. Marea majoritate a bisericilor de lemn din spațiul nostru au fost edificate după acest procedeu constructiv¹⁴.

Al doilea sistem constructiv folosit pentru edificarea bisericilor este cunoscut sub numele de „*Fachwerk*” (sistemul în paiantă sau în grai popular sistemul „în căței”). Sistemul „în căței” derivă din sistemul Blockbau, doar că, spre deosebire de acesta din urmă, se intercalează de-a lungul peretelui stâlpi verticali denumiți căței sau stobori (denumire utilizată în câmpia bănațeană). Cățeii se fixează jos în talpă și sus în cunună prin „limbi” (sau „mucuri”) croite cu securea; ei sunt prevăzuți cu șanțulețe laterale făcute cu dalta, în care se introduceau capetele bânelor orizontale care acum erau mult mai scurte. Bisericile construite după acest sistem aveau pereții exteriori acoperiți cu lipituri de pământ amestecat cu pleavă și paie tocate, rezolvându-se astfel una dintre deficiențele bisericilor de lemn și, anume, cea a frigului în sezonul rece.

Dacă bârnele erau de calitate mai slabă, se apela la sistemul paianței sau *Stabwerkbau*, reprezentând un sistem constructiv, care presupune constituirea unui schelet al locașului de cult, alcătuit din coloane și grinzi care suportă greutatea construcției, iar golurile dintre coloane sunt umplute cu stâlpi verticali. Asemănător, este ridicarea un schelet de lemn (tehnică arhaică „în furci de lemn”), care era umplut cu diferite materiale (împletituri de nuiele, șipci tencuite cu lut, chirpici etc.). Această totalitate de materiale formează un monolit trainic¹⁵.

Un al patrulea sistem constructiv, *mastenbau*, a fost folosit foarte rar în Basarabia și l-am atestat doar la biserica din satul Cotul Morii, a cărei clopotniță este înălțată conform acestui sistem. La fel ca în *stabwerkbau*, scheletul este alcătuit din coloane, grinzi și bârne pe diagonală, iar la exterior, căptușit vertical cu scândură fasonată la capete¹⁶.

Concluzii

Situația din țara noastră privind edificiile de lemn, fie biserici, fie mori de vânt, în ultimii 20 de ani și ceea ce privește protecția patrimoniului arhitectural, este una dezastruoasă. În anii de independență nu s-a realizat nimic, practic,

---

¹⁴ Victor, Jitaru, Arhitectura bisericilor de lemn din Basarabia. Teza de doctor in studiul artelor. Chișinău, 2002, pag. 35.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

pentru a ocroti și valorifica moștenirea culturală. Cel mai rău este faptul că nu a fost posibilă o salvare a acelor monumente, care au fost deja distruse. Deși Agenția de Inspectare și Restaurare a Monumentelor și arhitecturii, precum Eugen Bâzgu, Daniel Ichim și alții, și-au adus aportul pentru păstrarea acestor monumente, nu s-a făcut încă impulsivitatea instituțiilor abilitate pentru a conserva și valorifica „civilizația lemnului”.

În afară de distrugerea bisericilor de lemn prin indiferență, sunt atestate intervenții care denaturează imaginea istorică a imobilelor și originalitatea lor culturală, cum ar fi: înlocuirea decorului plastic, acoperirea pereților clădirilor cu tencuială sau cu un strat de pietre, schimbarea acoperișului, înlocuirea ușilor și geamurilor din lemn cu cele de termopan etc. Astfel, intervențiile contemporane conduc la dispariția „tradițiilor populare ale lemnului”.

Pentru combaterea actelor de indiferență, iresponsabilitate, care conduc la deteriorarea și distrugerea patrimoniului bisericesc de lemn al Republicii Moldova, avem nevoie de o politică culturală eficientă. Justificarea că legislația este imperfectă nu este un argument viabil, deoarece nu sunt aplicate în practică nici măcar prevederile legale în vigoare.

Bineînțeles, trebuie duse la bun sfârșit inițiativele de actualizare a cadrului normativ în domeniul protecției patrimoniului cultural. Dar, aceasta nu înseamnă că trebuie să așteptăm până când acest lucru se va întâmpla. Legislația republicii conține un șir de prevederi a căror aplicare ar permite combaterea fenomenelor ce aduc prejudiciu moștenirii culturale.

Pentru a redresa situația din domeniul patrimoniului cultural, este necesară, în primul rând, stabilirea unei ordini și responsabilități în cadrul instituțiilor administrației publice locale și centrale. Faptul că Agenția de Inspectare și Restaurare a Monumentelor a reușit în capitală să stopeze unele demolări ale monumentelor istorice este un argument că există totuși instituții care gestionează patrimoniul cultural. De aceea, proiectele Agenției trebuie susținute și promovate la un alt nivel.

Organele de ordine publică și anchetă trebuie să fie mai active la actele de încălcare a legislației privind ocrotirea monumentelor. Totodată, slujitorii de cult trebuie să fie responsabili față de păstrarea edificiilor acestor instituții.

Pași concreți pentru identificarea, salvagardarea, conservarea și promovarea bisericilor de lemn:

- Sensibilizarea opiniei publice privind patrimoniul bisericesc de lemn.
- Semnarea unor declarații, acorduri trebuie să fie urmată de mediatizarea și implementarea lor în practică.
- Consolidarea muzeului satului din Chișinău, unde să fie expuse bisericile de lemn, care sunt încă în sate îndepărtate, sau care sunt conservate și în care nu se oficiază slujbe. Dat fiind faptul că majoritatea turiștilor se

orientează spre centrele culturale, considerăm oportun ca anumite biserici să fie transportate la Muzeul Satului din Chișinău, de asemenea, trebuie să ținem cont și de faptul că o bună parte din biserici se află în localități unde accesul turiștilor este îngreunat de infrastructura slab dezvoltată.

- Interzicerea restaurării bisericilor fără autorizația Ministerului Educației, Culturii și Cercetării și a Mitropoliei Moldovei/ Basarabiei.
- Instituirea unui grup de lucru privind restaurarea bisericilor de lemn.
- Turismul cultural (bisericile de lemn fiind parte componentă) trebuie să fie integrat în strategiile de dezvoltare economică a statului.
- Integrarea bisericilor de lemn în circuitul istoric și turistic, fără a afecta integritatea și originalitatea lor.
- Pentru realizarea unor politici eficiente în domeniul discutat, trebuie conștientizat faptul că patrimoniul cultural aparține umanității și ne reprezintă trecutul istoric comun.
- Crearea unui parteneriat eficient între administrația publică locală, centrală, instituții universitare și AȘM, care, de comun acord, să construiască strategii de ocrotire a moștenirii culturale.
- Promovarea programelor de restaurare și de întreținere a patrimoniului bisericesc de lemn.

Primul pas în realizarea cu succes a unor programe în domeniul protecției patrimoniului cultural este asigurarea accesului la informație și formarea cetățeanului responsabil. Deși necesită mai mult timp și efort, cele mai eficiente politici culturale sunt realizate prin intermediul educației de la mic la mare, într-un stat de drept bazat pe normele democrației cetățeanului, a cărui formare trebuie să fie în spiritul responsabilității și activismului civic, deoarece, de persoană, în mare parte, depinde ocrotirea și valorificarea obiectivelor de însemnătate culturală și istorică.

- Elaborarea lucrărilor științifico-metodice în baza cercetării și analizei construcțiilor în lemn și aplicarea lor în procesul de instruire la facultățile instituțiilor de învățământ corespunzătoare.
- Pregătirea specialiștilor în domeniul conservării, restaurării și reconstrucției bisericilor de lemn.
- Aceste mostre constituie evaluarea artistică excepțională a creației populare românești și prezintă o formă de manifestare a culturii materiale și a spiritualității naționale.
- Se cer studii în continuare, fapt ce va permite aflarea de noi date despre bisericile de lemn din Republica Moldova, care se înscriu perfect în arta și cultura spirituală universală.

Bibliografie

1. Antonescu, Romulus, Dictionar de simboluri și credințe tradiționale românești. Cluj, 2009.
2. Balan, Emanuel, Biserica ortodoxă din Basarabia. Mitropolia Basarabiei, de la începuturi până în prezent, 2010.
3. Băliușteanu, Otilia, Moldova bisericilor de lemn. București: *Trinitas*, 2017.
4. Bâzgu, Eugen, Bisericuțele de lemn. În: „Femeia Creștină”, 1990, nr. 6, pp. 20-21.
5. Bâzgu, Eugen, Repertoriul monumentelor ecleziastice din județul Ungheni. În: *Pyretus*, Anuarul Muzeului de Istorie din Ungheni, anul I, Ungheni, 2001, pp. 41-62.
6. Bâzgu, Eugen, Restaurarea și punerea în valoare a bisericii de lemn din satul Palanca: probleme de reconstituire a formelor originale. În: „Patrimoniul Bisericesc”. Materialele conferinței naționale științifico-practice, ediția I-a (Chișinău, 5 aprilie 2011) și ediția a II-a (Chișinău, 3 mai 2012), pp. 78-93.
7. Bâzgu, Eugen, Tipologia bisericilor de lemn din Moldova medievală (în lumina izvoarelor scrise). În: *Buletin Științific. Revista de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie*, nr. 19 (32), 2013, pp. 45-60.
8. Bâzgu, Eugen, Un repertoriu al bisericilor de lemn și zid din Basarabia, alcătuit de Arhimandritul Visarion Puiu la 1920. În: *Buletin Științific. Revista de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie*, nr. 21 (34), 2014, pp. 80-96.
9. Brihuneț, Manole, Edificiile de cult din satele raionului Telenești: istorie și actualitate. În: *Cercetări istorice*, nr. XXXII, Iași, 2013, pp. 249-265.
10. Brihuneț, Manole, Patrimoniul Bisericesc din Moldova: Biserici de lemn din secolele XVIII-XIX. În: *Țara Bârsei. Revistă de cultură a Muzeului „Casa Mureșenilor”*, Brașov. 2013, nr. 12, pp. 250-325.
11. Ciorba, Veaceslav, Arta bisericăscă în Basarabia. Chișinău: Reclama, 2005.
12. Comisia Națională a Republicii Moldova pentru UNESCO. Ghid de monumente și situri istorice din Republica Moldova, Chișinău, 1995.
13. Constantinescu, Petre, Bisericile de lemn. În *Viața Basarabiei. Asociația culturală „Cuvântul Moldovenesc”*, anul II, nr. 3, 1933.
14. Cornea, Sergiu, Organizarea Administrativă a Basarabiei, 1812-1918. Cahul, 2003.
15. Cristea, George, În țara bisericilor de lemn. Editura Ardealul Sibiului, 1989.
16. Evseev, Ivan, Dictionar de simboluri și arhetipuri culturale. București, 1998.
17. Godea, Ioan, Biserici de lemn din Europa. București: Editura CD Press, 2008.
18. Godea, Ioan, Biserici de lemn din România. Istorie și decor. București: Noi Media Print, 2013.
19. Ichim, Dorinel, Ichim Florica. Biserici de lemn din Moldova istorică. Bacău: Diagonal, 2005.

20. Ichim, Dorinel, *Biserici de lemn din Basarabia și Bucovina*. București: Editura Fundației Culturale Române, 2000.
21. Jitaru, Victor, *Arhitectura bisericilor de lemn din Basarabia*. Teza de doctorat în studiul artelor. Chișinău, 2002.
22. *Patrimoniul cultural al Republicii Moldova: de la realitate la necesitate*, Coordonatorul volumului: Ștefăniță Ion. Chișinău, 2010.

EDIFICII CULTURALE ÎN BAZINUL BÂRLADULUI

Maria POSTEA

Profesoară, școala gimnazială „Elena Doamna” Tecuci, Galați, Romania

e-mail: mariapostea@yahoo.com

Summary

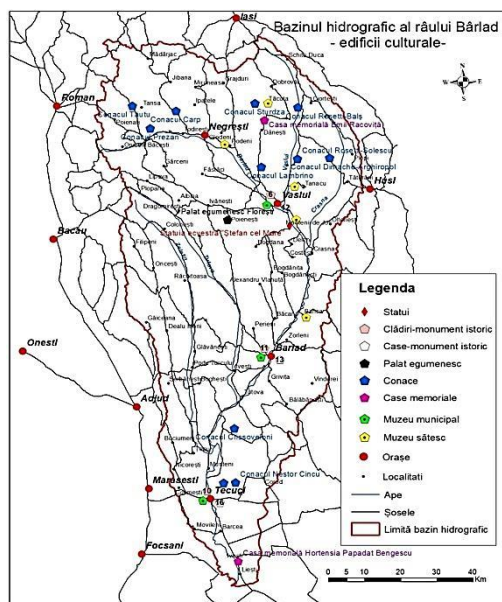
In the Barlad basin you can find cultural edifices of high artistic value, with historic and symbolic signification for the locals communities and national culture. The museums reflect human creativity stored in goods and wax exhibit with scientific and artistic value. Memorial houses, houses and mansions who have a high historic value and marvelous architecture, Emil Racovita „Memorial house, „Hortensia Papadat Bengescu”, „Memorial house” or, „Cuza House” represent a touristic potential in the mentioned region. Culture Institutes have a historic and touristic value and they represented cultural focus due their age and historic signification.

Key words: cultural edifices, hydrographic basin of Barlad, village museum, memorial houses.

În bazinul Bârladului se găsesc edificii culturale de mare valoare artistică, cu semnificație simbolică și istorică pentru comunitățile locale și cultura națională, care constituie obiective atractive și cu importanță turistică. Cele mai reprezentative sunt muzeele, casele memoriale, conacele, casele și clădirile-monumente istorice, statuile și instituțiile de cultură (fig. 1).

Muzeele

Reflectă creativitatea umană înmagazinată în bunuri și exponate de certă valoare artistică și științifică, adresându-se atât turismului de masă, cât și turismului specializat. În spațiul geografic al bazinului

Fig1. Edificiile culturale din bazinul hidrografic al râului Bârlad

Bârladului există muzee cu profil de istorie, științe naturale și muzee etnografice. Există, însă, colecții specializate.

Muzeul Județean „Ștefan cel Mare” este situat în Vaslui, pe Str. Hagi Chiriac nr. 2. Muzeul Județean Vaslui s-a înființat pe 18 octombrie 1974, având profil mixt istorie și etnografie. S-a deschis în ziua de 27 septembrie 1975.

În prezent deține 7 secții¹.

- a. *Secția tezaur-numerică-medalistică*: este structurată pe două planuri: unul urmărește expunerea tezaurului și a colecției de monede antice, bizantine, medievale, moderne, iar unul expunerea medaliilor și plachetelor ce reprezintă donația făcută de doctorul Constantin Teodorescu acestui muzeu.
- b. *Secția de artă românească contemporană*: cuprinde expoziția permanentă de artă plastică *Colecția de artă contemporană „Dr. Constantin Teodorescu”* ce a fost deschisă la data de 11 martie 1989 în urma donației făcute de cunoscutul colecționar, Dr. Constantin Teodorescu din Bârlad. Colecția oferă ceea ce am putea numi „un echilibru al alternanțelor”, tendințe și orientări diverse, soluții plastice tradiționale, alături de provocări specifice unui limbaj plastic contemporan. Astăzi, *Colecția de artă contemporană „Dr. Constantin Teodorescu”* dovedește o succesiune de propuneri vizând particularitățile viziunii artistice, în cele 170 de lucrări de pictură, grafică și sculptură, obținute prin donațiile succesive realizate de colecționar în 1996, 1998, 2003 și 2007, fiind expusă în cinci săli ale muzeului.
- c. *Secția de cultură și civilizație*: cuprinde obiecte personale, documente, piese de mobilier, fotografii ale celor legați de aceste meleaguri prin obârșie sau loc de desfășurare a activității lor: Emil Racoviță, Constantin Tănase, Valentin Silvestru, Dumitru Bagdasar, Constantin Prezan.
- d. *Secția de etnografie și artă populară*: a fost deschisă în anul 1975, fiind structurată pe ocupațiile principale și secundare ale locuitorilor acestui teritoriu. Patrimoniul cuprinde textile de interior tradiționale (425 de piese) cu funcții utilitare sau ceremoniale (ștergare, fețe de masă, fețe de pernă, scoarțe, velințe), piese de port popular de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, precum și piese legate de anumite date calendaristice importante sau de sărbători religioase, în special cele de iarnă.
- e. *Secția de istorie modernă*: tematica acestei secții este axată pe prezentarea evenimentelor de istorie locală în contextul istoriei naționale. Pornind de la mișcarea revoluționară de la 1848 până la momentul reîntregirii

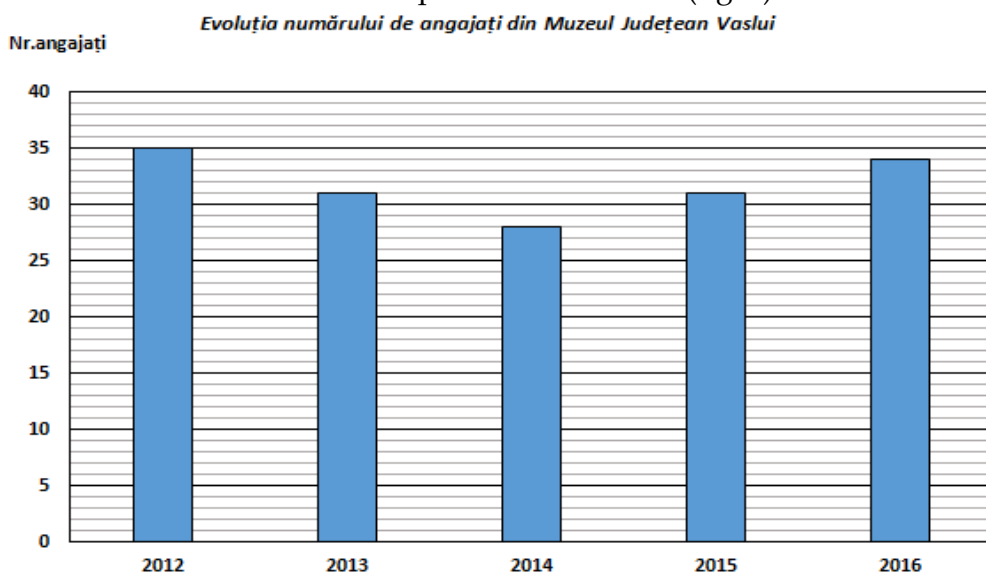
¹ <http://www.muzeu-vaslui.ro>

statului român, în spațiul acordat acestei secții sunt etalate atât piese originale tridimensionale, cât și hărți, fotografiile, documente care vorbesc de participarea vasluienilor la cele mai importante evenimente ale sfârșitului de secol al XIX-lea.

f. Secția de istorie medievală: reprezintă una dintre cele mai prestigioase secții care prin valoarea deosebită a patrimoniului său se constituie într-un important punct de atracție pentru publicul vizitator. Cele mai reprezentative piese sunt: monedele și obiectele de podoabă din argint din cadrul tezaurelor de la Schinetea (sec. XV) și Baltății (sec. XVI), obiecte și documente din epoca lui Ștefan cel Mare, obiecte ale renumiților cărturari Nicolae Milescu Spătaru și Dimitrie Cantemir.

g. Secția de istorie veche și arheologie: are ponderea cea mai însemnată, atât prin numărul mare de piese (peste 18.000 de obiecte), dar, mai ales, prin valoarea lor deosebită. Aceste piese acoperă epocile străveche, veche și medievală ale istoriei românilor și, în același timp, denotă o neîntreruptă continuitate de locuire a populației autohtone în arealul actualului județ Vaslui. De asemenea, datorită săpăturilor arheologice sistematice sau de salvare (întreprinse de specialiștii muzeului, în colaborare cu prestigioși cercetători de la instituțiile de profil) și datorită descoperirilor întâmplătoare, patrimoniul cultural al acestei secții s-a îmbogățit continuu.

În ultimii cinci ani Muzeul Județean Vaslui a avut în medie 32 de angajați, care s-au ocupat cu buna desfășurare a activității acestuia. Numărul de angajați ai muzeului a variat de la an la an în perioada 2012-2016 (fig. 2).

Fig.2 Evoluția numărului de angajați ai Muzeului Județean Vaslui în perioada 2012-2016 (după <http://www.insse.ro>)

Muzeul „Vasile Pârvan” este situat în orașul Bârlad, pe Str. Vasile Pârvan nr. 1. Înființat în 10 aprilie 1914, primește denumirea de Muzeul *Vasile Pârvan* abia în 1957. A debutat cu secția de arheologie-istorie-numismatică și pinacotecă. În anul 1956 ia ființă secția de științele naturii, iar în 1965 secția denumită Oameni de seamă ai Bârladului. Muzeul a fost creat la inițiativa prof. Stroe Belloescu și a câtorva intelectuali bârlădeni. Pe parcursul existenței muzeului, colecțiile sale s-au îmbogățit grație donațiilor provenite din partea unor mari personalități. În 1993 s-a deschis Muzeul Colecțiilor, în cadrul căruia sunt expuse șase colecții donate pe parcursul celor 84 de ani de preot stavrofor Gheorghe Ursăcescu, prof. Ion Chiricuță, dr. Marcel Vainfeld, col. ing. Ion Negoescu, actrița Clody Bertola, prof. George Ivașcu.

Muzeul deține mai multe sedii, cel principal fiind Palatul central, monument de secol al XIX-lea, fost sediu al Prefecturii județului Tutova. Alte sedii sunt: Casa Sturdza, monument datând din 1818, fostă casă particulară; Casa Miclescu, din secolul al XIX-lea, fostă casă particulară.

În muzeu sunt conservate și expuse piese de arheologie (depozit de bronzuri, artă statuară neolitică, bijuterii din secolele III-IV), numismatică (tezaure romane și medievale), istorie (documente, carte, arme și accesorii din secolele VII-VIII, piese privind personalități bârlădene), artă (pictură, sculptură, mobilier și tapiserii, ceramică, porțelan, sticlă, bijuterii din secolele XVII - XVIII). Deține bunuri culturale clasate în patrimoniul cultural național (cca. 1600 în 2012).

Din 2006 s-a deschis un Observator astronomic, în 2009 un planetariu și din 2011 un cinematograf 3D².

În prezent deține 5 secții³: Arheologie, Științele naturii, Personalități Bârlădene, Astronomie, Artă.

Secțiunea de Artă a muzeului cuprinde și *Pavilionul expozițional „Marcel Guguianu”*.

Ridicarea pavilionului muzeal s-a impus după 1997, anul în care Marcel Guguianu, sculptor de talie internațională, născut în Bârlad, a donat muzeului bârlădean toate lucrările sale, inclusiv multe obiecte personale folosite în activitatea artistică. Singura condiție pusă a fost de a fi expuse într-un muzeu care să-i poarte numele.

În ultimii cinci ani Muzeul Județean Bârlad a avut în medie 50 de angajați, care s-au ocupat cu buna desfășurare a activității acestuia.

Centrul „Mihai Eminescu” din Municipiul Bârlad, se află pe Strada Republicii, într-o clădire aflată pe lista monumentelor istorice din județul Vaslui în anul 2015. A fost construită în anul 1888 ca locuință pentru directorul Școlii

² <http://www.primariabarlada.ro>.

³ <http://www.muzeuparvan.ro>.

Normale de băieți. Arhitectura deosebită a imobilului face ca în perioada comunistă, să aibă mai multe destinații precum grădiniță, creșă, și pentru o scurtă perioadă de timp, secție de spital. În prezent este ocupată de această nouă instituție de cultură, patrimoniul fiind constituit din colecția Dr. Constantin Teodorescu (cărți, documente, medalii).

Muzeul de Istorie „Teodor Cincu” este situat în orașul Tecuci, pe Str. 1 Decembrie 1918 nr. 36. Este un muzeu de arheologie, artă plastică, numismatică, istorie modernă și contemporană și deține cea mai însemnată parte a patrimoniului arheologic descoperit la Poiana, cetatea antică Piroboridava.

Muzeul, cunoscut sub titulatura „*Fundația culturală Teodor și Maria Cincu. Muzeul comunal Mihail Dimitriu-Arheologie și Științe Naturale Tecuci*”, a fost înființat în august 1934 și a fost inaugurat în mod oficial pe data de 21 noiembrie a anului 1935. Clădirea actuală este monument de arhitectură și a fost construită în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de către un arhitect italian, al cărui nume rămâne necunoscut. Inițial, a fost casa de locuit a boierului Anton Cincu, tatăl fostului primar tecucean Teodor Cincu, care a donat-o spre înființarea muzeului. Muzeul cuprinde trei săli: sala Donatorilor, Sala Mihail Dumitriu, Sala Constantin Solomon.

În patrimoniul muzeului există 7 secțiuni⁴: arheologie, paleontologie, numismatică, etnografie, artă, carte veche, donații.

Secțiunea Arheologie: muzeul deține piese din siturile arheologice Toflea, două necropole descoperite în orașul Tecuci, una în 1970 (punctul Grădina lui Tiron) și cealaltă în anul 1971 (punctul Fabrica de Ambalaje Metalice), Piroboridava - Așezarea getică de la Poiana, situl arheologic Negrilești, depozitul de topoare de la Ghidigeni, așezarea de la Gârbovăț, situl arheologic Pufești-sat Ciorani.

Secțiunea Paleontologie: muzeul deține o bogată colecție de fosile reprezentate de piese osteologice și dentognatice ce provin de la diferiți membri faunistici specifici din perioada cuaternară. Fragmentele osteologice și dentognatice au fost descoperite în depozitele cuaternare de pe terasa inferioară a Bârladului. Siturile din care provin resturile fosile de mamifere cuaternare sunt dispuse în jurul orașului Tecuci, cea mai mare parte dintre fragmentele fosile fiind descoperite în punctul Rateș, situat la 2 km est de orașul Tecuci.

Secțiunea Numismatică: cuprinde peste 19.000 de monede și bancnote, piese foarte interesante descoperite în urma cercetărilor arheologice în așezarea getică de la Poiana (*Piroboridava*), precum și din tezaure descoperite întâmplător la Tecuci, Ciorăști, Podoleni, Țigănești și Țepu.

În ultimii cinci ani Muzeul Județean Tecuci a avut în medie 10 de angajați, care s-au ocupat cu buna desfășurare a activității acestuia.

⁴ <http://muzeultecuci.ro>

În județul Vaslui există **muzee sătești** unde sunt expuse diferite obiecte de artă populară care evidențiază tradițiile și obiceiurile locuitorilor acestei zone a țării. Astfel, printre cele mai cunoscute muzee etnografice din județ se numără: Muzeul etnografic Muntenii de Sus, Muzeul Sătesc Tăcuta, Muzeul Sătesc Vulturești, Muzeul Sătesc Banca, Muzeul Sătesc Muntenii de Jos.

Muzeul etnografic Muntenii de Sus este un muzeu sătesc, situat în satul Muntenii de Sus, la 6 km de orașul Vaslui, în partea de nord-est a acestuia (fig. 3). Muzeul sătesc de la Muntenii de Sus a luat ființă prin proiectul transfrontalier „Tradiții în oglindă” finanțat de UE prin Programul de Vecinătate România-Republica Moldova, Phare CBC, în anul 2004 (managerul acestui proiect este înv. Adam Daniela)⁵.

Fondatorii muzeului îl doresc, pe viitor, un punct de reper cultural în arealul vasluian, deoarece satul Muntenii de Sus are vechi tradiții etnografice, istorice și economice, cu o vechime de peste 300 ani. Casa țărănească în care funcționează muzeul, la origine construită din bârne, a adăpostit de-a lungul timpului cele mai vechi tradiții ale artei populare românești. Astfel, se dorește ca muzeul nou înființat să-și trimită vizitatorii în timp pentru a cunoaște elementele care alcătuiau o gospodărie țărănească. În camera de locuit s-a amenajat patul cu capete, laița, războiul de țesut, lada de zestre, masa rotundă cu scăunele, sobă cu vatră, culmea cu haine iar pereții sunt împodobiți cu covoare, lăicere, carpete și prosoape. În tindă ne întâmpină două manechine, respectiv bărbat și femeie, costumate în portul popular reprezentativ satului. Chilerul adăpostește unelte agricole, carul pentru boi, butoaie, zdrobitor, sanie mare de lemn, banc pentru tâmplărie, covată, piuă de lemn, cufere, oale pentru gătit de lut, măști tradiționale, unelte pentru realizarea obiectelor țesute. Casa țărănească este împrejmuită cu un gard împletit din nuiele. Clădirea se află în vatra veche a satului și este compusă din: camera de locuit, tinda, camera de curat, prispa cu cerdac și deregi de lemn și un chiler.

Fig. 3 Muzeul etnografic Muntenii de Sus
(foto <http://www.muzeultraditiilor.ro/>)

⁵ www.muzeu-vaslui.ro

Muzeul Sătesc Tăcuta

Muzeul Sătesc situat în localitatea Tăcuta, județul Vaslui a fost înființat în 1986 de învățătorii Elena și Costel Rotaru. Muzeul deține secții de arheologie, etnografie, artă populară, colecții bogate de artă plastică, de obiecte rare, precum și 400 de cărți cu autograful autorilor. Profilul principal al acestui muzeu este cel etnografic, putând fi admirate picturi, monede, costume populare sau unelte de prelucrat cânepa.

Comuna Tăcuta este situată în extremitatea nordică a județului Vaslui, la 40 km de orașul reședință de județ, drum pietruit pe o lungime de 8 km până în localitatea Codaști, restul de 33 km fiind asfaltat.

Muzeul Sătesc Vulturești se află în Comuna Vulturești, situată în partea de N a județului Vaslui, la 27 km de orașul-reședință de județ. Muzeul Sătesc Vulturești își desfășoară activitatea în locuința învățătorului Ciubotaru Nicolai Vulturești. Aici sunt prezentate obiecte etnografice.

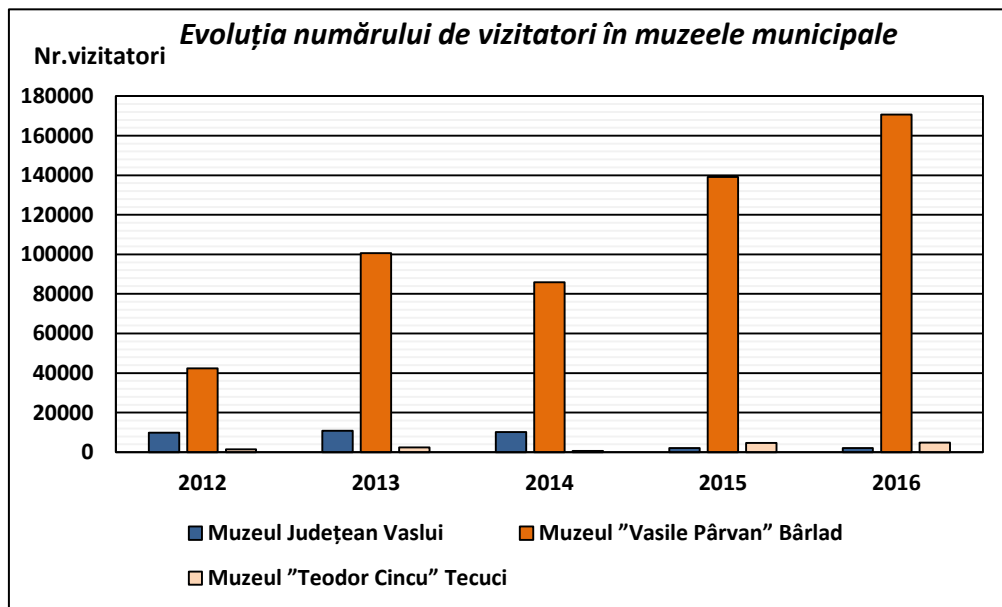
Muzeul Sătesc Banca se află în comuna Banca, situată în partea de sud a județului Vaslui, la 19 km de orașul Bârlad. Este un muzeu comunal cu profil de etnografie locală.

Muzeul Sătesc Muntenii de Jos este situat în satul Muntenii de Jos, comuna Muntenii de Jos, județul Vaslui. Localitatea este situată la sud de orașul Vaslui, la 6 km de acesta. Cele peste 1.000 de obiecte din inventarul muzeului adunate în decursul anilor sunt reunite într-o colecție ce reconstituie într-o oarecare măsură istoria localității. Inventarul cuprinde: unelte și obiecte specifice ocupațiilor zonei (cântare, o cumpănă, un gialău, talângi, furci, un chilug, o săceală, o piuă, etc.), obiecte ale industriei casnice (războaie de țesut, furci, vârtelnițe, râșchitoare, ragile), piese de uz gospodăresc (lopeți de pâine, vase din lut, fiare de călcat, ulcioare) cusături și țesături, piese de costum popular, obiecte de mobilier și decor, documente și piese de numismatică din sec. XVIII-XXI-lea.

Dinamica vizitatorilor în muzee

Analizând datele statistice din perioada 2012-2016 (fig. 4), cel mai mare număr de vizitatori a fost înregistrat la Muzeul „Vasile Pârvan” din Bârlad. În medie la acest muzeu au fost peste 100.000 vizitatori, numărul acestora fiind foarte mare în anii 2015 și 2016, odată cu deschiderea observatorului astronomic, a planetariului și cinematografului 3D.

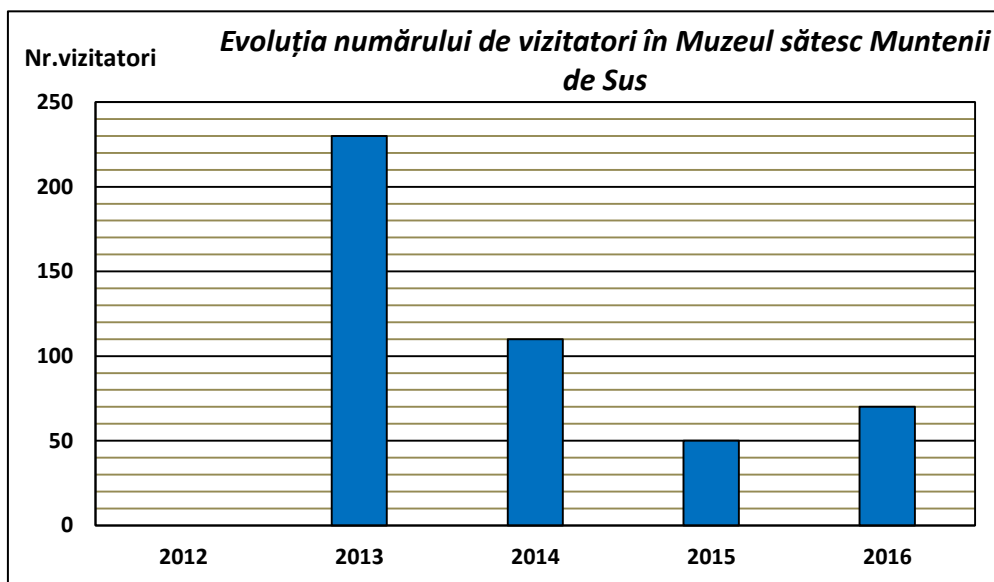
La Muzeul Județean Vaslui s-au înregistrat în medie în această perioadă 7.000 de vizitatori, numărul acestora fiind ridicat în perioada 2012-2014 (în jur de 10.000 de vizitatori anual), după care a suferit o decădere (în jur de 2.000 de vizitatori anual).

Fig.4 Evoluția numărului de vizitatori în muzeele municipale în perioada 2012-2016 (după <http://www.insse.ro>)

La Muzeul „Teodor Cincu” din orașul Tecuci s-au înregistrat în medie în această perioadă 2.835 de vizitatori, numărul acestora fiind constant în perioada 2012-2013, foarte redus în anul 2014 (sub 1.000 de vizitatori), după care a început să crească, depășind 4.000 de vizitatori în anii 2015-2016.

În ce privește muzeele sătești există date statistice doar pentru Muzeul Etnografic Muntenii de Sus (fig. 5). În medie în această perioadă s-a înregistrat un număr de 115 vizitatori în acest muzeu. Pentru anul 2012 nu există date statistice. Cel mai mare număr de vizitatori s-a înregistrat în anul 2013 – 230 de vizitatori, după care numărul acestora a început să scadă (50 de vizitatori în anul 2015), iar din 2016 începe să crească (70 de vizitatori).

Fig.5 Evoluția numărului de vizitatori în Muzeul etnografic Muntenii de Sus în perioada 2012-2016 (după <http://www.insse.ro>)

În concluzie, muzeele municipale și sătești din cadrul bazinului hidrografic al râului Bârlad exercită o importantă activitate, atât de cercetare cât și conservare a valorilor istorice și de artă, contribuind la instruirea publicului larg. Muzeele oferă prin expozițiile lor permanente sau temporare informații și cunoștințe grupate într-un sistem organizat. Privit sub acest aspect, ele îndeplinesc și rolul unui centru de documentare, oferind vizitatorilor o serie de informații curente despre valorile culturale, tradițiile și obiceiurile populare, istoria locurilor.

Case memoriale, case și conace – monumente istorice

Aceste case memoriale, case și conace-monument istoric, cu o încărcătură istorică mare și cu o arhitectură deosebită constituie obiective turistice, din păcate foarte puțin mediatizate și lăsate să se degradeze. Doar unele sunt popularizate prin pliante și broșuri tipărite sau pe diferite site-uri autorizate, cum este cel al Bibliotecii Județene „Nicolae Milescu Spătaru” din Vaslui⁶.

Casa memorială Emil Racoviță este un muzeu memorial înființat în casa în care s-a născut și a trăit omul de știință (1868-1947), în satul Emil Racoviță din comuna Dănești (Județul Vaslui), aflat la 45 km nord de Vaslui (fig. 6). Conacul Emil Racoviță se află pe lista monumentelor istorice din județul Vaslui din anul 2015. Ca muzeu memorial s-a organizat în 1958, unde se păstrează exponate legate de viața și activitatea savantului Emil Racoviță, dar și de perioada în care a

⁶ http://www.bjvaslui.ro/portal/monumente_istorice.

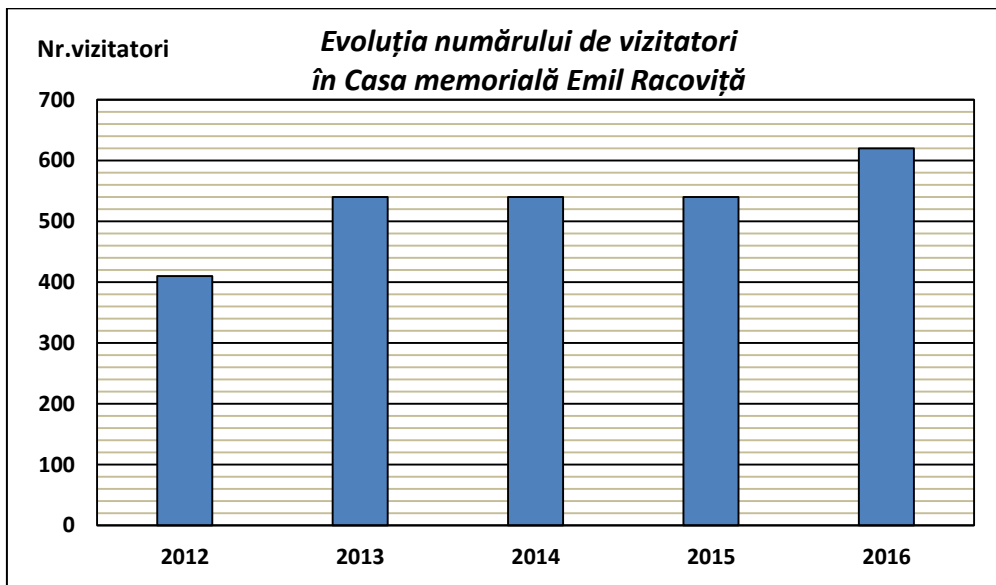
fost în extraordinara expediție în Antarctica, pe vasul „Belgica”. Conacul a fost construit de înaintașii savantului în secolul al XIX-lea. Expoziția conține fotografiile și documente care ilustrează vechimea familiei boierilor Racoviță (descendenți ai domnitorului Mihai Racoviță), arborele genealogic întocmit de Gheorghe Chibănescu (a fost un istoric, genealogist și filolog român, membru corespondent al Academiei Române), blazonul familiei și date referitoare la părinții savantului: Gheorghe și Eufrosina.

Fig. 6 Casa memorială Emil Racoviță

Din 1980, Casa Memorială „Emil Racoviță” este în administrarea Muzeului Județean „Ștefan cel Mare” din Vaslui, funcționând ca secție a acestuia. Dintre exponatele cele mai interesante din Colecția "Emil Racoviță" deținută de Muzeul Județean „Ștefan cel Mare" din Vaslui, amintim: trusa de călătorie, hărți cu traseul expediției, desene, diapozitive și fotografii realizate de însuși Emil Racoviță la Polul Sud, fotografii și obiecte specifice cercetării peșterilor, sabia și bicornul său de academician, fișe de observație privind fauna și flora arctică, lucrări științifice, conferințe susținute de Emil Racoviță.

Casa memorială deține un număr de 3 angajați, iar în ce privește numărul de vizitatori, acești au înregistrat o medie de 530 vizitatori în ultimii 5 ani (fig. 7). Dacă numărul acestora a fost mai mic în anul 2012 (410 vizitatori), s-a menținut constant în anii 2013-2015 (540 vizitatori), din anul 2016 numărul vizitatorilor începe să crească (620 vizitatori).

Fig. 7 Evoluția numărului de vizitatori în Casa memorială Emil Racoviță în perioada 2012-2016 (după <http://www.insse.ro>)

Casa memorială „Hortensia Papadat Bengescu” se află în comuna Ivești, județul Galați. A fost construită în perioada 1872-1874. De-a lungul timpului a avut mai multe destinații (Garnizoană Militară, Școală tehnică viticolă, Dispensar veterinar, Oficiu Poștal). Din 2006 trece în patrimoniul Muzeului de Istorie Galați. A fost inaugurată pe 20 iulie 2009. Temporar este închisă (reorganizare expozițională).

Casa Cuza este construită în jurul anului 1812 de familia Cuza. Imobilul se află situat în cartierul Podeni, din Bârlad, pe Str. Alexandru Ioan Cuza nr. 95A (A se vedea fig. 8). Ca semn de recunoștință, bârlădenii au renovat casa în care s-a născut domnitorul Al. I. Cuza și au amplasat o placă în fața locuinței, la 20 martie 1990. Din păcate, casa nu mai păstrează acum nimic din arhitectura originală, iar comuniștii au transformat-o în locuință socială. Așa a rămas până în ziua de astăzi, doar placa memorială dezvelită pe 20 martie 1990 o diferențiază de casele vecine. Este inclusă pe lista monumentelor istorice din județul Vaslui.

Fig. 8 Casa Cuza din Bârlad

Casa memorială „Gheorghe Gheorghiu-Dej” este situată în orașul Bârlad, pe Str. Traian. A fost construită la sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului XX la Bârlad. În această casă s-a născut la 8 noiembrie 1901 Gheorghe Gheorghiu-Dej, viitorul Președinte al Consiliului de Stat din perioada 1961-1965. Se pare că imobilul a aparținut familiei de muncitori, Tănase Gheorghiu și Ana Gheorghiu. În prezent, casa face parte din patrimoniul Muzeului “Vasile Pârvan” din Bârlad. În anul 2016 a fost afectată de un incendiu.

Conacul Rosetti-Solescu sau *Casa Elena Cuza* se află situat în satul Solești, la 15 km de Vaslui, spre Iași. A fost ridicat în secolul al XIX-lea, în jurul anului 1827, la îndemnul Catinică Rosetti, soția postelnicului Iordache Rosetti, fiind o clădire reprezentativă pentru arhitectura moldovenească, ce împletește elementele tradiționale cu cele ale stilului neoclasic predominant în Europa acelor vremuri. În acest conac a locuit familia postelnicului Iordache Rosetti cu soția, Catinca, și cei cinci copii. Tot în acest conac, la 30 aprilie 1844, a avut loc căsătoria Elenei Rosetti cu Alexandru Ioan Cuza. În 1949, conacul a fost naționalizat, funcționând pe rând școala satului și sediul trustului IAS Vaslui. După 1990, atât conacul cât și mormântul Elenei Cuza, aflat lângă biserică, se află în ruină.

Ansamblul curții boierești de la Solești se află pe „Lista monumentelor istorice din județul Vaslui 2004”. El este compus din patru monumente cu același regim: Conacul Rosetti-Solescu, parcul cu arbori seculari, zidul de incintă, Biserica „Adormirea Maicii Domnului”, aflată în partea de est a conacului.

Ca urmare a situației juridice neclare a conacului (după răsturnarea regimului comunist, conacul a fost revendicat de urmașii familiei Rosetti-Solescu sau demersurile de preluare a conacului de către Muzeul Județean Vaslui), acesta a început să se degradeze, astăzi fiind practic o ruină (fig. 9).

Fig. 9 Conacul Rosetti-Solescu

Conacul mareșalului Constantin Prezan

Conacul care a aparținut Mareșalului Constantin Prezan se află în localitatea Schinetea, comuna Dumești, la 25 km de Vaslui. Constantin Prezan (1861-1943) a fost unul dintre cei șase mareșali ai Armatei Române din toate timpurile, erou al Marelui Război de Reîntregire a României. A fost membru de onoare al Academiei Române. Conacul a fost construit de către familia mareșalului Constantin Prezan în secolele al XIX-lea și al XX-lea. În anul 1896, colonelul Constantin Prezan, adjutant regal pe lângă Prințul moștenitor Ferdinand, cumpără, împreună cu soția sa Olga, moșia de aproximativ 1.100 hectare și conacul din satul Schinetea din comuna Dumești, aflate astăzi în județul Vaslui. Conacul mareșalului Constantin Prezan de la Schinetea se află pe „Lista monumentelor istorice din județul Vaslui 2004”. Mareșalul este înmormântat aici, împreună cu soția sa, Olga.

A fost naționalizat de puterea comunistă, transformat într-un cămin-spital, iar după 1990 revendicat de urmașa mareșalului, nepoata Olga Macarie, care s-a ocupat de reabilitarea acestui conac. Ansamblu de clădiri a cunoscut transformări importante. Au fost refăcute interioarele, o parte din fațade și acoperișul, au fost puse indicatoare turistice etc. În conac au fost expuse obiecte originale, fotografii, arme, medalii, documente, uniforme militare care i-au aparținut mareșalului Prezan.

Conacul Rosetti-Balș

Este situat în satul Pribești, comuna Codăești, fiind alcătuit din casa Roset-Balș, biserica de curte, casa administrativă și hambarul. Casa Roset-Balș este considerată una din cele mai mari realizări ale arhitecturii civile moldovenești din secolele XVII-XVIII. Prima atestare documentară a conacului de la Pribești datează din 14 noiembrie 1691. De-a lungul secolului al XVIII-lea și până aproape de mijlocul secolului al XIX-lea, moșia a rămas în proprietatea familiei marilor latifundiari Rosetti, ultimul boier din această familie fiind vornicul Vasile Rosetti. Din 1841, moșia Pribești a devenit proprietate a familiei Balș, iar în 1962 conacul era folosit drept atelier de către G.A.C. Pribești. În 1991 conacul Rosetti-Balș, împreună cu terenul aferent, 1,56 ha, a fost trecut în administrarea Ministerului Culturii, reprezentat prin Oficiul Național al Monumentelor Istorice. Între anii 1991-2000, s-au întreprins lucrări de consolidare-restaurare, dar întreg ansamblul de clădiri se află într-o stare avansată de degradare.

În bazinul hidrografic al râului Bârlad, mai ales în cele trei mari centre urbane, dar și în alte localități, există numeroase *case și conace - monumente istorice* aflate în Patrimoniul cultural național al României⁷ (tabelul nr.1).

⁷ Lista monumentelor istorice din județele Vaslui, Galați și Iași. Ministerul Culturii. În: Monitorul oficial al României, partea I, nr. 113 bis.

**Tablelul nr. 1 Casele și conacele-monument istoric
din bazinul hidrografic al râului Bârlad**

Denumirea	Adresa	Caracteristici /istoric
Municipiul Vaslui		
Casa Sima	Str. Donici Alecu nr. 4	1922; azi Casa Comis.
Casa Arbore	Str. Kogălniceanu Mihail nr.22	1890; azi C.A.R. Pensionari „Solidaritatea” Vaslui.
Casa Negură	Str. Kogălniceanu Mihail nr.24	înc. sec. XX; azi Direcția de Muncă și Protecție Socială Vaslui.
Casa Mogoș	Str. Mureșanu Andrei nr.15	1925; azi locuință a Spitalului Județean de Urgență Vaslui.
Casa Mădârjac	Str. Ștefan cel Mare nr.43	1928; azi restaurant (S.C. DOREVECO S.R.L.)
Casa Ornescu	Str. Ștefan cel Mare nr.49	1910-1912; azi Grădinița Nr. 9
Casa Peride	Str. Ștefan cel Mare nr.55	sf. sec. XIX-înc.sec. XX; azi sediul PSD.
Casa Popescu	Str. Ștefan cel Mare nr.57	1891, azi Centrul Militar Județean Vaslui
Casa Luchian	Str. Ștefan cel Mare nr.59	1901
Casa Ghica	Str. Ștefan cel Mare nr.60	sec. XIX, azi Grădinița Nr. 1.
Casa Mavrocordat	Str. Ștefan cel Mare nr.62	Clădirea care a purtat la început numele voievodului Constantin Mavrocordat a fost construită între anii 1883 și 1892 de către Gheorghe Mavrocordat, iar în perioada interbelică a fost cumpărată de mareșalul Constantin Prezan. În anul 1930, clădirea a fost donată armatei, iar după Revoluția din 1989 Ministerul Apărării Naționale a donat edificiul Ministerului Învățământului; azi Palatul Copiilor.
Casa Filipiuc	Str. Mureșanu Andrei nr.16	1933, azi Casa Iordan.
Municipiul Bârlad		
Casa Silvian	Bd. Epureanu nr. 26	Imobilul, construit în anul 1925 de către inginerul Silvian, a funcționat în perioada comunistă

		drept casă de oaspeți ai P.C.R.
Casa Armeanu	Bd. Epureanu nr. 24	A fost construită acum un secol; A fost și este proprietatea fam. Armeanu.
Casa Ioan Dumitrescu	Str. Mihail Kogălniceanu nr. 4.	Casa Dumitrescu a fost construită de bancherul Ioan Dumitrescu și soția sa Eufrosina (fostă Kostachi) la începutul secolului trecut. În timpul comuniștilor a fost naționalizată și, pe rând, a avut diferite destinații: policlinică, casa pionierilor și clubul elevilor. Ministerul Culturii a inclus-o în rândul clădirilor de patrimoniu.
Casa Șaraga	Str. Mihail Kogălniceanu nr. 3	Înc. sec. XX, azi S.C. PALODA S.A.
Casa Teodor Cerchez	Str. Mihail Kogălniceanu nr. 6	Imobil construit la finele veacului al XIX-lea. A servit drept locuință acestei remarcabile personalități care printre altele a deținut funcția de director al Spitalului "Bârlad și Elena Beldiman" între anii 1891-1898.
Casa Călinescu	Str. Nicolae Iorga nr. 16	1925, azi Casa Popa.
Casa Corbu	Str. Nicolae Bălcescu nr.13	cca. 1880, azi Casa Stoian.
Casa Națională „Stroe S. Belloescu”	Str. Republicii nr. 149	1906-1909; prof. onorific Stroe S. Belloescu donează Primăriei clădirea actuală, sub numele de "Casa Națională" cu mențiunea: "Acest așezământ nu va putea servi decât numai ca bibliotecă publică, pinacotecă și muzeu". Azi Biblioteca municipală.
Casa Greceanu	Str. Nicolae Bălcescu nr. 10	Clădirea, una dintre cele mai vechi case boierești din Bârlad, a fost construită pe la 1830 - 1840 de către familia Ioan Greceanu, originară din Sudul Basarabiei. Dintre personalitățile care au frecventat această casă a fost

		principele Carol I, venit pentru prima data la Bârlad în anul 1967. Azi Protoieria Bârlad.
Casa Tuduri	Bd. Epureanu nr. 3	Monument de arhitectură neoclasic, construită în prima jumătate a sec. XIX-lea de către Iacob Kimber. Casa a fost vândută Catincăi Tuduri în anul 1860. Monumentul a păstrat ornamentele specific stilului arhitectonic din secolul anterior. Între anii 1868-1870 în saloanele boierești de la parterul casei a funcționat Școala Nr. 4 de Băieți, printre elevii căruia s-a numărat Al. Vlahuță. Azi Casa Monu și Darabană.
Casa Sturdza	Str. Vasile Pârvan nr. 4	Pe un teren de cca un hectar, boierii Ștefanache și Safta Sturdza au construit în primii ani ai secolului al XIX-lea clădirea cu un singur cat, care a servit familiei drept reședință. Locuința familiei Sturdza Bârlădeanu găzduia în încăperile ei personalități marcante ale vremii: Al. I. Cuza, Manolache Costachi Epureanu, Mihail Sturdza, etc. Azi Muzeul „Vasile Pârvan”.
Casa Guriță	Str. Constantin Hamangiu nr. 4	1927-1928; A fost reședința președintelui PNL din Bârlad, Ioan Guriță; Azi cabinete medicale (primărie).
Casa Slobozeanu	Str. Ipătescu Ana nr. 4	1870, azi Casa Brebu.
Municipiul Tecuci		
Casa Teodor Cincu	Str. 1 Decembrie 1918 nr.36	sf. sec. XIX; azi Muzeu
Vila Maria Șendrea	Str. 1 Decembrie 1918 nr.57	1900
Casa Tache Anastasiu	Str. 1 Decembrie 1918	sf. sec. XIX; azi Camera de

	nr.64	Comerț, Industrie și Agricultură
Casa Cruceanu	Str. 1 Decembrie 1918 nr.80	sf. sec. XIX
Casa Elena Chicoș	Str. 1 Decembrie 1918 nr.85	sf. sec. XIX
Casa Jan Koppethki	Str. 1 Decembrie 1918 nr.86	sf. sec. XIX
Casa Natalia Negru	Str. Coșbuc George nr.5	sf. sec. XIX
Casa Tudor Pamfile	Str. Elena Doamna nr.32	sec. XIX
Casa Meran- Manoliu	Str. Galați nr.7	sf. sec. XIX
Casa Ioniță Hrisanti	Str. Hrisanti Ioniță nr.8	sf. sec. XIX
Casa Vornicul Tiron	Aleea Plopilor nr.2	sec. XIX
Casa Hulea	Str. Popa Șapcă nr.2	mijl. sec. XIX
Casa Calistrat Hogaș	Str. Siretului nr.8	mijl. sec. XIX
Casa Vasile Beldie	Str. Victoriei nr.4	sf. sec. XIX
Casa colonel Popescu	Str. Victoriei nr.6	1897
Casa Șerban Neniță	Str. Victoriei nr.16	înc. sec. XX
Alte localități:		
Conacul Sturdza	Comuna Tăcuta, în partea de SE a satului Tăcuta, jud. Vaslui	sec. XIX
Conacul Lambrino	Sat Butucăria, comuna Zăpodeni, jud. Vaslui	sec.XIX
Ansamblul conacului Dimachi- Arghiropol	În partea de E a satului Gugești, comuna Boțești, jud. Vaslui	sec. XVIII - XIX
Ansamblul conacului Nestor Cincu	Sat Țigănești, comuna Munteni, jud. Galați	sf. sec. XIX
Conacul poetului Costache Conachi	Sat Țigănești, comuna Munteni, jud. Galați	1838 - 1840, sec. XVIII, ref. sec. XIX
Ansamblul conacului Crissoveloni	Sat Ghidiceni, comuna Ghidiceni, jud. Galați	sf. sec. XIX
Conacul V. Tăutu	Comuna Dagâța, jud. Iași	jum. sec.XIX (1850-1851)
Ansamblul conacului Petre P. Carp	Sat Țibănești, comuna Țibănești, jud. Iași	înc. sec.XIX (1819)
Conac	Sat Ciocârlia, comuna	sf. sec. XIX

	Scânteia, jud. Iași	
Fostele case boierești ale familiei Costin	Sat Drăgușeni, comuna Drăgușeni, jud. Iași	sec. XVIII

Clădiri - monumente istorice

În cadrul ansamblurilor monumentale din județul Vaslui, se remarcă în mod special „*Curtea Domnească*” considerat cel mai important obiectiv turistic aflat în municipiul Vaslui. Aceasta include ruinele Curții Domnești din oraș ce au fost construite în Evul Mediu, între anii 1472-1490 și biserica domnească „Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul”, ce datează din aceeași perioadă. Cetatea a fost ridicată inițial de Alexandru cel Bun, apoi lucrările de extindere au fost realizate la ordinul lui Ștefan cel Mare.

Ansamblul arheologic „Curtea Domnească” a fost renovat cu fonduri europene de către autoritățile locale și este introdus în circuitul turistic și cultural al zonei.

În bazinul hidrografic al râului Bârlad, mai ales în cele trei mari centre urbane, dar și în localități, există numeroase *clădiri vechi*, cu arhitectură deosebită, considerate monumente istorice și aflate în Patrimoniul cultural național al României⁸ (tabel nr. 2).

Tabelul nr. 2 Clădiri-monument istoric din bazinul hidrografic al râului Bârlad

Denumirea	Adresa	Caracteristici / istoric
Municipiul Vaslui		
Cetatea de pământ de la Vaslui, punct „Dealul Paiului”	Dealul Paiului, pct. „Cetățuia”, la 2,5 km SV de mun. Vaslui;	sec. XV, Epoca medievală.
Palatul Justiției	Str. Badea Romeo nr. 13	1891; azi Judecătoria Vaslui
Gimnaziul „Mihail Kogălniceanu”	Str. Kogălniceanu Mihail nr.20	1890-1893; azi Școala cu clasele I-VIII, Nr. 3 „Constantin Parfene”.
Ansamblu de arhitectură „Str.Mihail Kogălniceanu”	Str. Kogălniceanu Mihail nr.20-24	1889-1911
Ansamblu de arhitectură „Str. Ștefan cel Mare”	Str. Ștefan cel Mare nr. 43-45, 49-59, 58-62	mijl. sec. XIX - prima jum. sec. XX
Școala Normală de Băieți	Str. Ștefan cel Mare	1923-1926; azi Spitalul

⁸ Lista monumentelor istorice din județul Vaslui și județul Galați. Ministerul Culturii. În: Monitorul oficial al României, partea I, nr.113 bis.

	nr.233A	TBC
Municipiul Bârlad		
Liceul de Fete „Iorgu Radu”	Str. Bălcescu Nicolae nr.6	1925-1936; Azi Școala cu Clasele I-VIII, Nr. 1 „Iorgu Radu”
Liceul de băieți „Gheorghe Roșca Codreanu”	Str. Bălcescu Nicolae nr.11	1886; azi Colegiul Național „Gheorghe Roșca Codreanu”
Spitalul Municipal de Urgență „Elena Beldiman” - Secția TBC	Str. Bălcescu Nicolae nr.22	1926-1954
Liceul Teoretic „Mihai Eminescu”	Str. Eminescu Mihai nr.1	1957-1959
Școala Profesională de Fete „N. Roșca Codreanu”	Bd. Epureanu nr.19	sec. XIX – sec. XX; azi Complexul de Servicii Comunitare Nr. 1
Banca Tutovei	Str. Iorga Nicolae nr.4	sec. XIX; azi BRD – Agenție
Locuința directorului Școlii Normale de Băieți (Casa Roșie)	Str. Republicii nr.277	1888; azi Centrul „Mihai Eminescu”
Turn cu ceas	Str. Republicii nr.320	1953
Palatul Administrativ și de Justiție al fostului județ Tutova	Str. Pârvan Vasile nr.1	1890; azi Muzeul „Vasile Pârvan”
Sala Curții cu Juri	Str. Republicii nr.268	1890; azi Teatrul „V.I. Popa”
Turn de poartă și clopotniță	Str. Popa Șapcă nr. 11	1856-1859
Municipiul Tecuci		
Școala tip „Spiru Haret”	Str. 1 Decembrie 1918 nr. 26	1887-1889
Casa Subofițerilor	Str. 1 Decembrie 1918 nr. 27	sf. sec. XIX
Hanul Goleri	Str. 1 Decembrie 1918 nr. 55	sf. sec. XIX; azi B. C. R. - Tecuci
Clădirea Primăriei Vechi	Str. 1 Decembrie 1918 nr. 62	1887; azi Casa de Cultură
Fostul Tribunal Județean Tecuci	Str. 1 Decembrie 1918 nr. 81	sf. sec. XIX

Fosta Prefectură a Județului Tecuci	Str. Galați nr. 15	1900; azi Clubul Copiilor
Banca de Scont	Str. Petrovici Ioan nr. 2	înc. sec. XX; azi Parchetul Tecuci
Fostul sediu al Administrației Financiare	Str. Racovitz George nr. 28	înc. sec. XX; azi Tribunalul Tecuci
Banca Tecuci	Str. Republicii nr. 11	1890; azi Biblioteca Municipală
Banca Sindicatului Agricol	Str. Victoriei nr. 13	înc. sec. XX; azi Poșta Tecuci
Alte localități:		
Palatul egumenesc	În partea de N a satului Florești, comuna Poienesti, jud. Vaslui	1858-1880
Școala	Sat Colonești, comuna Colonești, Jud. Bacău	1908
Școala	Sat Găiceana, comuna Găiceana, jud. Bacău	1908
Școala	Sat Oncești, comuna Oncești, jud. Bacău	1929-1930

Alte monumente istorice

În bazinul hidrografic al râului Bârlad există numeroase *monumente* și *statui*, cu arhitectură deosebită, considerate monumente istorice și aflate în Patrimoniul cultural național al României⁹

Podul Verde este situat în Municipiul Bârlad, pe Str. Hamangiu Constantin 26, a fost construit înainte de 1850 și a suferit intervenții în sec. XX (fig. 10).

⁹ Lista monumentelor istorice. Ministerul Culturii. În: Monitorul oficial al României, partea I, nr. 113 bis.

Fig. 10 Podul Verde din orașul Bârlad

Turnul de apă este situat în satul Buhăești (lângă gara), comuna Vulturești din județul Vaslui și a fost construit în anul 1931.

Podul medieval din Căntălărești este un pod din zidărie de piatră construit în 1636, în satul Căntărești comuna Ștefan cel Mare, județul Vaslui (fig.11). Podul este situat la limita nordică a satului, la cca 15 km nord de orașul Vaslui. Satul nu exista la data construirii podului.

Fig.11 Podul de Piatră din satul Căntălărești, comuna Ștefan cel Mare

Podul Doamnei (Podul de la Docolina) este un pod din zidărie de piatră construit în anul 1841 pe teritoriul satului Chițcani, comuna Costești, județul Vaslui, situat la km 97, la circa 72 m est de șosea (pe drumul ce leagă localitatea Roșiești pe șoseaua Vaslui – Bârlad) (fig.12). El traversează râul Bârlad.

Fig. 12 Podul Doamnei

Mausoleul lui Peneș Curcanul este situat în Municipiul Vaslui, pe Str. Eternității nr. 42 și a fost construit în anul 1934. Este ridicat în memoria vasluienilor căzuți în Războiul de Independență, evidențiindu-se sergentul Constantin Țurcanu (ale cărui fapte de vitejie au fost descrise de Vasile Alecsandri în poezia *Peneș Curcanul*). Monumentul este inclus pe lista monumentelor istorice din județul Vaslui din anul 2015, alături de *Cimitirul Eroilor vasluieni din Războiul de Independență și Primul Război Mondial* (sec. XX).

Statuia Eroului Necunoscut din Primul Război Mondial este situată în Municipiul Vaslui, pe Str. Ștefan cel Mare nr.64, în fața Casei Armate și a fost construită în anul 1925.

Statuia ecvestră a domnitorului Ștefan cel Mare este situată în partea de sud a satului Băcăoani, comuna Muntenii de Jos, în județul Vaslui. A fost construită în anul 1975 și a fost realizată de sculptorul Mircea Ștefănescu, căruia i s-a decernat Premiul Academiei Române „Ion Andreescu” în anul 1975 pentru acest monument. Această statuie este construită din bronz și are o înălțime de 6,90 m și o greutate de 19 tone. Ea este așezată pe un soclu înalt de 8 metri. De o parte și de alta a scărilor care duc la monument se află câte un basorelief de bronz cu scene simbolice din activitatea domnitorului moldovean.

Statuia Nicolae Roșca Codreanu este situată în Municipiul Bârlad, pe Bd. Epureanu nr. 19, în fața Complexului de Servicii Comunitare. A fost construită în anul 1908, în cinstea acestui boier filantrop.

Bustul scriitorului Costache Negri este situat în Municipiul Bârlad, pe Str. Republicii nr.149, în incinta Bibliotecii Stroe Belloescu și a fost construit în anul 1973.

Bustul scriitorului Victor Ion Popa este situat în Municipiul Bârlad, pe Str. Republicii nr.268, în parcul Teatrului și a fost construit în anul 1943.

Bustul scriitorului Alexandru Vlahuță este situat în Municipiul Bârlad, pe Str. Republicii nr. 281, în Grădina Publică și a fost construit în anul 1921

Statuia doctorului Constantin Codrescu este situată în Municipiul Bârlad, pe Str. Republicii nr. 300, în incinta Spitalului de Adulți și a fost construită în anul 1903.

Statuia eroului caporal Constantin Mușat este situată în Municipiul Bârlad, pe Str. Tecuciului nr. 2 și a fost construită în anul 1927 de către sculptorul Ion Dumitru-Bârlad.

Bustul Domnitorului Alexandru Ioan Cuza se află în localitatea Grivița, județul Vaslui, fiind situat în centrul satului, în fața școlii și a bisericii și a fost construit în anul 1904, de către sătenii din ținutul Tutova.

Monumentul funerar al profesorului filantrop Stroe Belloescu se află în centrul satului Grivița, județul Vaslui, în incinta ansamblului filantropic (școala, biserica și statuia domnitorului Al. Ioan Cuza) și a fost construit în anul 1912.

Monumentul funerar al mareșalului Constantin Prezan și al soției sale Olga Prezan se află în satul Schinetea, comuna Dumești, județul Vaslui, în Parcul conacului, pe latura de vest. A fost construit în anul 1943 și refăcut în 1993.

Mormântul comun al Elenei Cuza și al mamei sale Ecaterina Rosetti (1869-1909), *Mormântul Olgăi Rosetti-Solescu* (1924), *Mormântul lui Gheorghe Rosetti* (1916) se află în satul Solești, comuna Solești, județul Vaslui, în curtea bisericii „Adormirea Maicii Domnului”, din cadrul Ansamblului Conacului Rosetti-Solesc.

Mausoleul familiei Petre P. Carp din cadrul Ansamblului Conacului din localitatea Țigănești, județul Iași, din anul 1819.

Bustul lui Calistrat Hogaș se află în municipiul Tecuci, pe Str. 1 Decembrie 1918 nr. 62, în fața Casei de Cultură.

Bustul Domnitorului Alexandru Ioan Cuza se află în municipiul Tecuci, pe Str. 1 Decembrie 1918 nr.64, în parc și este construit în anul 1959.

Bustul lui Spiru Haret se află în municipiul Tecuci, pe Str. Victoriei nr.12, Liceul „Spiru Haret” și este construit în anul 1934.

Bustul monumental în marmură „Constantin Tănase” se află în fața Casei de Cultură „Constantin Tănase” din Vaslui și este opera sculptorului Marcel Guguianu.

Monumentul Eroilor Ceferiști este situat în orașul Tecuci, pe Bld. Gării, în fața gării principale a orașului (Gara de Sud). Este dedicat memoriei luptătorilor feroviari care au căzut în Primul Război Mondial. A fost ridicat în anul 1920.

Instituții de cultură

Acestea au valoarea lor istorică și turistică prin rolul de focare culturale pe care l-au îndeplinit de-a lungul vremii, dar și prin vechimea și semnificația lor istorică.

Academia Bârlădeană este situată pe Str. Republicii nr. 235. Este o societate culturală înființată la Bârlad în anul 1915, de către poetul George Tutoveanu, preotul Toma Chiricuță și Tudor Pamfile, al cărei președinte de onoare era Alexandru Vlahuță, iar George Tutoveanu, președinte în exercițiu. Societatea, care și-a întrerupt activitatea după 1957 și a fost reînființată în anul 1990, editează o revistă trimestrială ce poartă același nume¹⁰

Biblioteca Municipală „Stroe S. Belloescu” este situată pe Str. Republicii nr.149, din Bârlad. Ocupă o casă - monument istoric și de arhitectură, donată special pentru înființarea unei biblioteci. În 1906 ia ființă prima bibliotecă publică din ținutul Tutovei, actuala Bibliotecă Municipală “Stroe S. Belloescu” Bârlad, din inițiativa unui grup de intelectuali bârlădeni, organizați într-un comitet de inițiativă al cărui președinte era George Tutoveanu. În 1909 – profesorul onorific Stroe S. Belloescu donează Primăriei clădirea actuală, sub numele de „Casa Națională” cu mențiunea: “Acest așezământ nu va putea servi decât numai ca bibliotecă publică, pinacotecă și muzeu”.¹¹

Biblioteca Municipală „Ștefan Petică” este situată pe Str. Republicii nr. 11, din Tecuci, ocupă două clădiri - monument istoric și de arhitectură. Prima clădire datează din anul 1912 și a aparținut Societății Anonime „Banca Tecuciului”. A doua clădire ocupă edificiul fostei Societăți de Credit și Economie „Prevederea” a fost înălțat înaintea Primului Război Mondial de Nestor Cincu¹².

Centrul Județean pentru conservarea și promovarea culturii tradiționale din Vaslui, este situat pe Str.Ștefan cel Mare nr.79.

Înființată la 1 martie 1968, ca urmare a reformei administrative care a contopit vechile județe Fălciu (cu reședința la Huși), Tutova (cu reședința la Bârlad), și Vaslui, instituția a funcționat, în decursul existenței sale de jumătate de secol, sub diferite denumiri, iar din 2004 poartă denumirea de Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Vaslui. De-a lungul timpului, acest centru a fost inițiatorul a peste 80% dintre festivalurile, spectacolele, concursurile și sărbătorile comunitare desfășurate în județul Vaslui.

Casa de Cultură a Sindicatelor „George Tutoveanu” din Bârlad este situată pe str. 1 Decembrie 1918 nr. 2, *Casa de cultură a sindicatelor „Constantin Tănase”*, din Vaslui este situată pe str. Ștefan cel Mare nr. 153, *Casa de Cultură din Tecuci* este situată pe str. 1 Decembrie 1918 nr. 62, ocupă clădirea primăriei vechi, clădire-monument istoric, construită în anul 1887.

¹⁰ <http://www.academiabarladeana.ro>

¹¹ <http://www.primariabarlad.ro>.

¹² <http://www.bstp.ro>.

Teatrul „Victor Ion Popa” este situat în Municipiul Bârlad, pe str. Republicii nr. 268. Ocupă o clădire-monument istoric – *Sala Curții cu Juri*, construită în anul 1890.

Bibliografie:

1. Băcăuanu, V., Barbu, N., Pantazică, Maria, Ungureanu, Al., Chiriac, D., Podișul Moldovei, Natură, om, economie, București: Editura științifică și enciclopedică, 1980.
2. Bulai, M., Accesibilitate și turism. Studiu de caz – regiunea Moldovei, Iași: Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2013.
3. Cândea, Melinda, Erdeli, G., Peptenatu, D., Simon, Tamara, Potențialul turistic al României și amenajarea turistică a spațiului, București: Editura Universitară, 2003.
4. Cândea, Melinda, Simion, Tamara, Bogan, Elena, Patrimoniul turistic al României, București: Editura Universitară, 2012 .
5. Cândea, Melinda, Simon, Tamara, Potențialul turistic al României, București: Editura Universitară, 2006.
6. Ciangă, N., Geografia turismului, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002.
7. Ciocoi, Gh., Tica, Ș., Dragne Amalia, Vlad, Cristona, Voicu, Mihaela, Ghidul mănăstirilor din România, București: Editura Sophia, 2013.
8. Cocean, P., Geografia turismului, București: Editura CARRO, 1996.
9. Cocean, P., Turismul cultural, Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2006.
10. Cocean, P., Vlăsceanu, G., Negoescu, B., Geografia generală a turismului, București Editura Meteor Press, 2005.
11. Constantinescu, R., Sfîclea, M., Monumente religioase. Biserici și mănăstiri celebre din România, Editura Editis, 1994.
12. Cucu, V., Ștefan, M., România. Ghid atlas al monumentelor istorice, București: Editura Sport – Turism, 1979.
13. Ghinea, D., Enciclopedia geografică a României, București: Editura Enciclopedică, 2000.
14. Glăvan, V., Potențialul turistic și valorificarea lui, București: Editura Fundației România de Măine, 2006.
15. Ielenicz, M., Comănescu, Laura, România. Potențialul turistic, București: Editura Universitară, 2009.
16. Iosub, P., Zugravu, A., Vaslui. Monografie., seria „Județele Patriei”, București: Editura Sport – Turism, 1980.
17. Teodorescu, Camelia, Turism cultural, București: Editura Transversal, 2009.

18. Vlăsceanu, Gh., Ianoș, I., Orașele României – Mică enciclopedie, București: Casa Editorială „ODEON”, 1998.

Surse web:

<http://www.manastireabujoreni.ro>

<http://www.manastireafloresti.ro>

<http://www.muzeu-vaslui.ro>

<http://www.muzeuparvan.ro>

<http://www.muzeultraditiilor.ro/>

http://www.bjvaslui.ro/portal/?l=rou&s=3&a=biserici_manastiri

<http://www.biserici.org>

https://www.comuna-puiesti-vaslui.ro/cartea_puiestilor/dan_ravaru

<https://centruldepelerinaj.ro/pelerinaj/pelerinaj-la-manastirile-din-judetul-vaslui>.

V

IMPACTUL DISCURSULUI IDEOLOGIC ASUPRA PATRIMONIULUI CULTURAL

UNIVERSITATEA - LOCAȘ DE EDUCAȚIE ȘI CERCETARE

Valeria COZMA,
Doctor în istorie, conferențiar universitar
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

Summary

In the ascension of contemporary civilization a special role is given to universities. The mission of these institutions is formation through training, culture and research. The classical university was conceived as an institution that gathers people conducting scientific research and at the same time as an institution that form and educates specialists in various divisions of the economy and culture. Unlike the medieval universities, where persists the professional character of higher education, the modern university, inspired by the ideals of Enlightenment, becomes a research institution, alongside the academies, assuming both education and research..

This article aims to elucidate and argue the main stages in the evolution of the institutionalization of scientific research in universal university activity. Concerning the context of scientific research in the universities of the Republic of Moldova, the main restructurings in the 1990s of the 20th century, the state policy in the sphere of research and development in the years 2001-2017, the period when the coordination of the scientific research came back Academy of Sciences. The reasons for the academic scholars' disagreement over the unsatisfactory situation of university research and the merger of the Academy of Sciences with the Ministry of Education are also explained, phenomena that marked the beginning of a new period in the development of university science.

Key words: *University, Academy of Sciences, didactic activity, scientific research, university models.*

În ascensiunea civilizației contemporane un rol deosebit le revine universităților. Anume în aceste instituții se formează un potențial imens de intelectuali capabili să țină piept numeroaselor provocări sociale și naturale.

Misiunea universităților constă în formarea profesională prin instruire, cultură și cercetare. Anume instituțiilor de învățământ superior le revine rolul primordial în producerea și transmiterea culturii.

O problemă foarte importantă care persistă până azi în mediul universitar, și nu numai, este necesitatea inseparabilității între didactică și cercetare. Acest deziderat a fost demonstrat elocvent de istoria seculară a sistemului universitar universal.

În universitățile medievale, cum ar fi cele mai vechi, din Bologna, Paris, Oxford etc., persista caracterul profesional al învățământului superior. Marea majoritate a profesorilor și studenților de la cele patru facultăți tradiționale: „arte liberale”, teologie, medicină și drept se limitau la reproducerea în limba latină a unei științe, fără să caute să o reînnoiască¹. Activitatea de cercetare o desfășurau instituțiile extrauniversitare (academii, societăți savante) sau savanții liberi.

În epoca modernă modelul educativ al universităților medievale a fost abandonat. Scolastica a fost înlocuită de umanismul din filosofia și arta Renașterii. Treptat, universitatea modernă, devine o instituție de cercetare, alături de academie, asumându-și o misiune duală de educație și cercetare². Universitățile, inspirându-se din idealurile iluminismului, care-și propunea să combată ignoranța, prejudecățile, superstițiile prin răspândirea culturii, a „luminilor” în mase și prin aplicarea analizei raționale în toate domeniile experienței umane, încurajau dezvoltarea cunoașterii prin cercetare științifică originală. Astfel, Epoca Iluminismului a favorizat tranziția educației de la „conservarea și transmiterea cunoștințelor acceptate” la „descoperirea și avansarea noilor cunoștințe”.³

În secolul al XIX-lea vechile sisteme universitare au fost modificate radical. Universitățile se concentrează asupra științei, apar noi modele universitare: german și francez. Modelul german sau Humboldtian a fost conceput de lingvistul și omul politic Wilhelm von Humboldt (1767-1835), fondator al Universității din Berlin. Timp de un an (1809), deținând funcția de ministru al educației, a reușit să realizeze o reformă completă a sistemului educațional al Prusiei. Scopul a fost acela de a-i învăța pe elevi „să se conducă de legile fundamentale ale științei în toată gândirea lor”. Humboldt a conceput învățământul universitar ca o activitate de cercetare concentrată pe studenți. Studentul efectuează cercetări individual, iar profesorul supraveghează cercetarea sa și îl sprijină⁴.

¹ Christophe, Charle, Jacques, Verger, *Istoria universităților*. Iași: Institutul European, 2001, p. 29.
Ibidem.

² *Istoria universităților europene de cercetare* // https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_European_research_universities.

³ *Modele universitare europene în secolele XIX și XX*. În: *Istoria universităților europene de cercetare*. *Ibidem*.

Sistemul universitar german promova cercetări științifice profesionale, reglementate birocratic, efectuate în laboratoare bine echipate, în loc de tipul cercetărilor efectuate de cercetători particulari și individuali din Marea Britanie și Franța. Modelul francez al universității nu avea libertatea modelului german, implicând disciplină severă și control asupra curriculumului și altor aspecte ale universității.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, sistemul universitar francez este criticat public, atât de universități, cât și de autorități. Interesul de a dezvolta funcția de cercetare în interiorul universităților după modelul german și alte cauze au condiționat reforma universitară. Prima instituție care a reacționat la dezideratele timpului a fost Școala de Înalte Studii, fondată în anul 1868, care inițiază crearea de laboratoare și a modalității de a transmite cercetările științifice în seminarii specializate, renunțând la cursurile formale destinate marelui public⁵.

În Marea Britanie revoluția industrială și trecerea la modernitate a dus la apariția unor noi universități, cu accent pe știință. Locul bine meritat își găsește activitatea de cercetare mai ales la celebra universitate Cambridge, fondată în 1284. Aici, în 1871, a fost creat laboratorul Cavendish, în care s-a format o parte din elita științifică britanică⁶.

Modelul universitar german a avut un impact benefic asupra sistemelor universitare din alte țări. În SUA, Universitatea *Johns Hopkins* a fost prima care a adoptat modelul universitar german de cercetare, fiind urmată și de alte universități. Modelul german a fost folosit și la universitățile din Rusia, care angajau din Germania cadre, ce se dedicau științei⁷. Pe parcursul secolului al XIX-lea, modelul universitar german a fost stabilit în Europa, SUA, Japonia și în alte țări ale lumii. Astfel, spre deosebire de universitatea medievală, universitatea modernă a devenit un model de succes, fiind adoptată în toată lumea.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea dispărea forma veche a progresului științific, promovat prin activitatea individuală a oamenilor de știință. Principalele realizări în domeniile fundamentale ale științei se concentrează în universități, care, pe lângă funcția lor de instituții de învățământ, obțin și funcția de organizare a cercetărilor științifice.

În secolul al XX-lea vechile modele universitare se aplică din ce în ce mai greu. În fața structurilor universitare apare problema păstrării legăturii între învățământul superior și cercetare. Știința, realizările tehnice militare și economice devin un obiectiv central al societăților contemporane. În consecință, atât responsabilii publici,

⁵ *Istoria universităților. Op. cit.*, p. 111.

⁶ *Ibidem*, p. 118.

⁷ *Istoria universităților europene de cercetare*// https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_European_research_universities.

cât și cercetătorii, tind spre obținerea autonomiei instituțiilor de cercetare⁸. Pe lângă aceasta, în anii interbelici, știința germană suferă anumite pierderi, ceea ce contribuie pe termen lung la destabilizarea modelului universitar german⁹.

Transformările social-economice, procesul de globalizare, internaționalizare și alte fenomene marcante ce se produc în lumea contemporană, au stimulat realizarea unor restructurări notorii în sistemul învățământului universitar. Apare necesitatea creării Spațiului European al învățământului superior, care să facă față provocărilor lumii globalizate.

Ideea „Spațiului European al învățământului superior”, apărută la mijlocul anilor '50 ai secolului trecut, a constituit un subiect de discuții aprinse la diferite foruri europene, timp de peste trei decenii. În Declarația de la Bonn, din anul 1961, șefii de Stat și de Guvern ai Republicii Federale Germania, Belgia, Franța, Italia își asumă decizia de a *lărgi spațiul* în domeniul de *instruire, cultură și cercetare*, unde vor fi asigurate întâlniri periodice ale miniștrilor de resort¹⁰. În anii 1971, 1974, 1976, 1984 au fost adoptate noi rezoluții și declarații referitor la problema respectivă, semnate de reprezentanții mai multor state europene.

Ideea construirii Spațiului European pentru învățământul superior s-a materializat în anul 1988, cu semnarea la Bologna, la 18 septembrie, a *Magna Charta Universitatum*, de către rectorii mai multor universități europene. În acest document sunt stipulate principiile fundamentale, obiectivele și mijloacele activității universităților în noile condiții istorice. Rectorii de la 430 de universități subsemnați, se angajau să încurajeze fiecare stat, precum și organizațiile supranaționale de profil, să-și modeleze politica în corespundere cu această Carta Magna.¹¹

La conferința miniștrilor din Europa, responsabili de învățământul superior, din Bergen (Norvegia, 19-20 mai 2005), unde au fost salutate noile țări participante la Procesul Bologna, inclusiv Republica Moldova, s-a precizat că învățământul universitar este situat la intersecția dintre cercetare, educație și inovare, ce reprezintă un element-cheie în competitivitatea europeană¹².

Reformele Bologna au scopul de a asigura activitatea instituțiilor de învățământ superior ca ele să-și atingă obiectivele: pregătirea studenților pentru viață în calitate de cetățeni ai unei societăți democratice; pregătirea studenților pentru carierile lor viitoare și dezvoltarea personală; crearea și menținerea unei baze axate pe cunoștințe vaste și avansate; stimularea cercetării și inovării¹³.

⁸ Istoria universităților. *Op. cit.*, p.148.

⁹ Ibidem, p.127.

¹⁰ A. Rurac, Construirea spațiului european pentru învățământul superior. În: *Revistă de științe socio-umane*. Chișinău, 2007, nr. 3(7), p. 6.

¹¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Magna_Charta_Universitatum.

¹² Obiective Bologna: Proces de implementare. Resp. ed. Mihail Grosu. Chișinău: S.n., 2008, p. 59.

¹³ Ibidem, p. 60.

În anii '90 ai secolului al XX-lea, în legătură cu tranziția societății de la un regim totalitar la un sistem politic democratic, în Republica Moldova au loc schimbări importante în sistemul educațional. În anul 1992 se efectuează o restructurare a sistemului învățământului superior. În baza instituțiilor de învățământ superior au fost înființate universități. Până atunci a existat numai o singură universitate, Universitatea de Stat din Chișinău, actualmente Universitatea de Stat din Moldova (USM).

Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă” a fost reorganizat în Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”. Acest act a pus temelia unor modificări calitative, atât în conținutul procesului educațional, cât și în activitatea științifică. În anul 1993, pe lângă Universitate a fost instituită doctorantura, care a jucat un rol important în dezvoltarea cercetărilor științifice și pregătirea cadrelor de înaltă calificare pentru sistemul de învățământ¹⁴.

În anul 1997, în cadrul UPS „Ion Creangă” a fost creat Consiliul Științific Specializat pentru conferirea titlului de doctor în pedagogie, investit cu dreptul de a conferi titlul de doctor în pedagogie la specialitățile *Teoria și metodică instruirii și Teoria și metodică învățământului preșcolar*. Iar, un an mai târziu, în 1998, în cadrul universității a fost instituit Consiliul Științific Specializat pentru conferirea titlului de doctor în științe istorice la specialitatea *Istoriografie*¹⁵.

La diversificarea și aprofundarea investigațiilor științifice a contribuit în mod substanțial fondarea, la începutul anilor '90, a cinci laboratoare de cercetări științifice, finanțate de Ministerul Științei și al Învățământului: *Bazele tehnologiei și măiestriei pedagogice, Probleme de organizare și dirijare a școlii, Probleme actuale ale istoriei universale și naționale, Bazele psihologice ale formării inițiale și continue a cadrelor didactice de psihologie în învățământul universitar și Ecoeducație*.

De asemenea, în anii '90 ai secolului al XX-lea, au avut loc restructurări care au stimulat nu numai activitatea de investigație științifică a corpului profesoral-didactic, ci și a studenților. În acest context e necesar de menționat, în special, introducerea obligatorie, din anul 1997, în conformitate cu *Legea Învățământului*, a susținerii tezelor de licență¹⁶. Astfel, educația universitară se armonizează benefic cu cercetarea științifică.

Însă trecerea de la ideologia și metodele totalitare la valorile general-umane și democratice era dificilă și anevoioasă. Politica de stat în sfera cercetării universitare suportă unele modificări nefavorabile mediului universitar.

La 29 iulie 1999, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat *Legea privind politica de stat în sfera cercetare-dezvoltare*. Academia de Științe a Moldovei este

¹⁴ Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1940-2000). Chișinău, 2000, p. 153.

¹⁵ Ibidem, p. 154.

¹⁶ Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. *Op. cit.*, p. 188.

declarată responsabilă de formarea concepțiilor și de impulsionearea activităților conceptuale vizând dezvoltarea sferei cercetare-dezvoltare, participă la realizarea acestor concepții și contribuie la soluționarea problemelor social-economice. Iar, prin articolul 12, *Subiecții cercetării-dezvoltării din învățământul superior*, se stipula că „în instituțiile de învățământ superior se pot desfășura activități de cercetare-dezvoltare: în mod individual, în cadrul unor grupuri de creație, la catedre, în laboratoare, centre sau instituții subordonate sau afiliate lor, care, în calitate de subiecți ai cercetării-dezvoltării, participă la promovarea politicii de stat în această sferă”¹⁷. Mai mult decât atât, la 27 iulie 2000 a fost adoptată *Legea cu privire la Academia de Științe a Moldovei*. Prin această lege se specifică faptul că Academia de Științe a Moldovei „este o instituție de stat, cel mai înalt for științific din țară, are calitate de persoană juridică, statut autonom și funcționează pe principii de autoadministrare”¹⁸.

În mediul universitar se considera, pe bună dreptate, că prin acest document se minimaliza evident rolul investigațiilor științifice din instituțiile de învățământ superior¹⁹.

Această situație s-a complicat și mai mult începând cu anul 2004, când a fost adoptat *Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova* (cele două legi fiind abrogate)²⁰. În conformitate cu articolul 71 *Locul Academiei de Științe în domeniile cercetării și inovării*, Academia devenea „unica instituție publică de interes național în domeniile cercetării și inovării, coordonator plenipotențiar al activității științifice și de inovare, cel mai înalt for științific al țării”. Universităților le revenea doar rolul de „membri de profil” ai Academiei.

Astfel, Ministerul Educației, de facto, nu mai este în nici un fel implicat în promovarea politicii de stat în domeniul științei și inovării și nu gestionează instrumentele pentru dezvoltarea cercetării științifice universitare²¹.

Promovarea noii politici de stat în sfera cercetare – dezvoltare se explică în special, prin faptul că în Republica Moldova cercetarea științifică universitară nu avea amploarea și experiența celei din țările Europei Occidentale. De aceea, coordonarea cercetării științifice i-a revenit Academiei de Științe.

Începând cu anul 2001 universitățile obțineau, prin concurs, proiecte instituționale. La UPS „Ion Creangă”, în locul laboratoarelor științifice au fost create grupuri de cercetare, care efectuau investigații științifice în cadrul a șapte proiecte instituționale finanțate de AȘM. Numărul statelor de funcții s-a redus aproape de

¹⁷ Monitorul Oficial nr. 124-125 din 11.11.1999.

¹⁸ Monitorul Oficial nr. 141-143 din 09.11.2000.

¹⁹ Ion, Eremia (coordonator), *Istoria Universității de Stat din Moldova*. Chișinău: CEP al USM, 2016, p. 529.

²⁰ Monitorul Oficial nr.125-129 din 30.07.2004.

²¹ Evaluarea capacității de cercetare a instituțiilor de învățământ superior din Republica Moldova. Coordonatori: Cace, S., Sali, N. Chișinău: Fundația Soros, 2013, p.11.

două ori. Activitatea de cercetare în cadrul temelor instituționale era finanțată de la bugetul de stat doar la articolul salarizare. Din cauza finanțării reduse apăreau mari probleme privitor la editarea lucrărilor științifice, organizarea și desfășurarea manifestărilor științifice naționale și internaționale, a deplasărilor științifice în centrele universitare și de cercetare din străinătate.

În anul 2005, odată cu aderarea Republicii Moldova la Procesul de la Bologna, se începe o nouă perioadă în istoria învățământului universitar, perioada de integrare a sistemului național de instruire universitară în spațiul european al învățământului superior²². Structura învățământului superior universitar a fost modificată prin introducerea studiilor superioare în trei cicluri – licență, masterat și doctorat. Respectiv, a fost restructurat și sistemul de pregătire a cadrelor prin Masterat, Doctorat și Postdoctorat. Implementarea reformelor trebuia să creeze condițiile necesare pentru respectarea unuia din principiile fundamentale ale Cartei Universităților – inseparabilitatea educației și cercetării în universități (Magna Charta Universitatum, Bologna, 1998). În universități se aplică noi forme de optimizare a conexiunii între cercetarea științifică și activitatea didactică. Însă condițiile precare în care evolua știința universitară nu corespundeau dezideratelor timpului.

Astfel, problema cercetării în școala superioară a devenit subiect de discuții aprinse în mediul academic. Savanții universitari își manifestau riguros dezacordul în legătură cu situația nesatisfăcătoare a cercetării universitare, expunând nu numai observații critice, dar și programe concrete de redresare a situației. La ședința Senatului USM din 25 aprilie 2006, profesorul universitar Vladimir Guțu și-a exprimat opinia privitor la managementul științei în Republica Moldova, considerându-l „conceptual greșit”, „fiindcă știința nu poate fi dirijată dintr-o singură sursă”²³. Această părere a fost susținută și de unii manageri ai științei universitare, care considerau că: „Academia de Științe nu poate fi și executorul cercetării, și finanțatorul cercetării, și cel care distribuie finanțarea pentru cercetare. Universitățile trebuie să fie finanțate separat pentru cercetarea științifică și nu de către Academia de Științe”²⁴.

Rectorul Universității de Stat din Moldova, profesorul universitar Gh. Ciocanu, la ședința Senatului USM din 25 martie 2008, referindu-se la *Misiunea și valorile cercetării universitare*, a enunțat „necesitatea elaborării, în regim de urgență, a metodologiilor și mecanismelor de restabilire a echilibrului și armoniei dintre evoluția învățământului superior și a cercetării științifice”²⁵.

²² Ion, Eremia (coordonator), *Istoria Universității de Stat din Moldova*, Chișinău: CEP al USM, 2016, p. 445.

²³ *Ibidem*, p. 545.

²⁴ Evaluarea capacității de cercetare a instituțiilor de învățământ superior din Republica Moldova. Coordonatori: Căce, S., Sali, N. Chișinău: Fundația Soros, 2013, p. 46.

²⁵ *Istoria Universității de Stat din Moldova. Op. cit.*, p. 549.

Despre situația nefavorabilă în care a nimerit cercetarea universitară din Republica Moldova se avertiza în Declarația Consiliului Rectorilor din 21 mai 2010. În declarație se menționează că „mecanismul existent de finanțare a cercetării științifice a condus la crearea unui dezechilibru major în finanțarea instituțiilor abilitate cu cercetarea științifică, care s-a soldat cu degradarea vădită a cercetării universitare și consecințe negative pentru întreg sistemul educațional universitar”²⁶.

Autorii lucrării „Sistemul de învățământ superior din Republica Moldova în contextul Procesului Bologna: 2005-2011” considerau că „Academia de Științe împiedică procesul de reformare a sistemului universitar, deoarece preferă să mențină controlul asupra doctoratului și a cercetării universitare”²⁷. Printre principalele probleme ale autonomiei universitare în Republica Moldova, ei evidențiază: „dependența excesivă a instituțiilor de factorul politic, insuficiența procesului de finanțare a sistemului universitar și imposibilitatea desfășurării unei activități științifice serioase din cauza subordonării instituțiilor în fața Academiei de Științe”²⁸. Experții propuneau ca toate competențele legate de educație să aparțină Ministerului Educației. Programele de doctorat să fie incluse ca o a treia etapă a învățământului universitar și gestionate de către Ministerul Educației²⁹.

În rezultatul numeroaselor discuții polemice și interpretări controversate privitor la privilegiile Academiei de Științe în sfera știință și inovare, situația incertă a științei universitare și altor considerente, Guvernul Republicii Moldova primește hotărârea de a subordona educația și știința unui minister unic, care ar contribui la armonizarea educației și cercetării. La 30 august 2017, a fost promulgată Hotărârea *Cu privire la organizarea și funcționarea Ministerului Educației, Culturii și Cercetării*, organ central de specialitate al administrației publice care asigură realizarea politicii guvernamentale în domeniile de activitate, care îi sunt încredințate. Printre cele zece subdiviziuni de profil de elaborare a politicilor se consemnează: Direcția politici în domeniul învățământului superior și Direcția politici în domeniul cercetării și inovării³⁰.

În conformitate cu această restructurare, a fost modificat *Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova* din anul 2004. Articolele în care se specificau

²⁶ Ibidem, p. 555.

²⁷ C. Ciurea, V. Berbeca, S. Lipcean, M. Gurin, Sistemul de învățământ din Republica Moldova în contextul Procesului Bologna: 2005-2011. Chișinău: Fundația Soros, 2012, p. 84.

²⁸ Ibidem, p. 86.

²⁹ A. Popa, Cercetare, dezvoltare și inovare în Republica Moldova: probleme și opțiuni. Centrul analitic independent „Expert-Grup”. Chișinău: „Bons-Offices” SRL, 2011, p. 33.

³⁰ Monitorul Oficial nr. 322-328 din 01.09.2017.

atribuțiile speciale ale Academiei în sfera științei au fost abrogate sau publicate într-o redacție nouă³¹.

Toate aceste acțiuni au marcat începutul unei noi etape în dezvoltarea cercetării universitare, în transformarea universităților din Republica Moldova în adevărate centre științifice.

Bibliografie:

1. Charle, Ch., Verger, J., *Istoria universităților*. Iași: Institutul European, 2001.
2. Ciurea, C., Berbeca, V., Lipcean, S., Gurin, M., *Sistemul de învățământ din Republica Moldova în contextul Procesului Bologna: 2005-2011*. Chișinău: Fundația Soros, 2012.
3. Eremia, Ion (coordonator), *Istoria Universității de Stat din Moldova*. Chișinău: CEP al USM, 2016.
4. *Evaluarea capacității de cercetare a instituțiilor de învățământ superior din Republica Moldova*. Coordonatori: Cace, S., Sali, N. Chișinău: Fundația Soros, 2013.
5. *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 691 din 30.08.2017, cu privire la organizarea și funcționarea Ministerului Educației, Culturii și Cercetării*. În: Monitorul Oficial nr. 322-328 din 01.09.2017.
6. *Istoria universităților europene de cercetare* // https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_European_research_universities.
7. *Legea cu privire la Academia de Științe a Moldovei*. În: Monitorul Oficial nr. 141-143 din 9.11.2000.
8. *Legea privind politica de stat în sfera cercetare-dezvoltare*. În: Monitorul Oficial nr. 124-125 din 11.11.1999.
9. *Modele universitare europene în secolele XIX și XX*. În: *Istoria universităților europene de cercetare*. https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_European_research_universities.
10. Popa, A., *Cercetare, dezvoltare și inovare în Republica Moldova: probleme și opțiuni*. Centrul analitic independent „Expert-Grup”. Chișinău: „Bons-Offices” SRL, 2011.
11. *Obiective Bologna: proces de implementare*. Resp. ed. Mihail Grosu. Chișinău: S.n., 2008.
12. Rurac, A., *Construirea spațiului european pentru învățământ superior*. În: *Revista de științe socioumane*. Chișinău, 2007, nr. 3(7), pp. 5-10.
13. *Universitatea modernă* // https://ro.wikipedia.org/wiki/Universitate#Universitatea_Modernă.
14. *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1940-2000)*. Chișinău, 2000.

³¹ Monitorul Oficial nr. 364-370 din 20.10.2017.

ROLUL FACTORULUI CULTURAL ÎN PROCESUL DE UNIRE A BASARABIEI CU ROMÂNIA

Valentin BURLACU,
dr. în istorie, conf., univ.,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău
e-mail: burlacu.valentin@yahoo.com

Summary

The union of Basarabia with Romania was logical result, which was determined by numerous premises. In the national realising process of Basarabia, between april 1917 and march 1918, was mentioned few political steps, wich was need, keeping in mind Basarabia special conditions, for eliberation fighting. The national political movement of the Bassarabian Romanians for the reunification of the nation would not have succeeded until its logical end, if it did not coexist with a systemic cultural activity. Thus, the struggle of the Moldovans for the national culture constituted an essential element of the national liberation movement in the country, a factor that contributed to the awakening and consolidation of the

nation consciousness, which ultimately led to the Union of Bassarabia with Romania.

Key words: *Basarabia, political, national, culture.*

Unirea Basarabiei cu România a fost un rezultat logic și firesc, fiind determinat de o serie de premise obiective și subiective, inclusiv cele de ordin cultural. Astfel, una din premisele culturale ale unirii a fost activitatea intelectualilor din Basarabia din perioada premergătoare unirii¹, care conștientizau apartenența lor la întreg ansamblul național și nevoia imperioasă a unei conștiințe identitare². Intelectualitatea a reușit să atragă de partea sa partea cea mai mare a țărănimii, imprimându-i revoluției sociale și o coloratură națională. Un anumit rol în această mișcare l-a jucat și preoțimea basarabeană, care a susținut aspirațiile enoriașilor în problema obținerii dreptului de a oficia

¹ Gh., Negru, *Intelectualii basarabeni (1906-1913)*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 4; Idem, *Intelectuali români din Basarabia, represați în timpul Primului Război Mondial*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, ianuarie-martie 2015, nr. 1; E. Istrati, *Ion Pelivan - un model de slujire a idealului național*. În: „Destin Românesc”, 1995, nr. 4; Virgil Z. Teodorescu, *Alexei Mateevici - un martir al cauzei naționale*. În: „Destin Românesc”, 1997, nr. 3; L. Coadă, *Alexandru Cotruță - fruntaș al Zemstvei basarabene*. În: „Destin Românesc”, 2008, nr. 4.

² Apostol, Stan, *Unirea Basarabiei cu România ca proces de recuperare a identității*. În: „Destin Românesc”, 1998, nr. 2, p. 9.

serviciul divin în limba maternă, publicarea cărților religioase în limba română³. Or, cum recunoștea N. Iorga, în 1909, „Întoarcerea la românism a bisericii satelor a început și, prin ea, însăși Basarabia românească-și liberează sufletul”⁴.

Contrar politicii promovate de țarism, în lipsa presei periodice și a tiparului laic în limba română, cultura și literatura română în Basarabia au fost o permanență în perioada dominației țariste. Pe parcursul secolului al XIX-lea Basarabia a avut scriitorii săi, chiar dacă unii din ei, în virtutea educației și din alte motive, erau nevoiți să scrie și să publice în rusește. În Basarabia, în diferite perioade, mai ales în prima jumătate a secolului, s-au aflat, uneori timp îndelungat, scriitori și oameni de cultură din dreapta Prutului; unii dintre autorii basarabeni se deplasau peste Prut, întrețineau relații prietenești cu confrății de breaslă, își tipăreau scrierile în publicațiile periodice românești, își editau acolo cărțile; în Basarabia pătrundeau adeseori publicații periodice și cărți ce se tipăreau la Iași, București, Cernăuți⁵. Unele scrieri reprezentative din literatura română și creații folclorice românești au apărut, în parte prin eforturile scriitorilor basarabeni, în publicațiile periodice rusești din Chișinău. Astfel, în pofida politicii de deznaționalizare și rusificare a populației băștinașe din Basarabia, iar, în legătură cu aceasta, limitarea și interzicerea de către autoritățile țariste a utilizării limbii române în instituțiile de stat, apoi în școală, iar într-o anumită perioadă și în biserică, contactele dintre culturi și literaturi din această zonă periferică au persistat⁶.

De asemenea, un alt factor care a contribuit la perpetuarea spiritului național al românilor basarabeni sub stăpânirea rusească, îl constituie circulația cărților religioase românești din Vechiul Regat și Transilvania în spațiul dintre Prut și Nistru⁷, precum și a tipăriturilor românești locale⁸. După cum remarcă P.V. Ștefănuță „Tradiția cărților românești fiind vie până în bordeiele cele mai întunecate, s-a păstrat aproape neatins fondul sufletesc al Românilor, în fața încercărilor de înstrăinare ce

³ S. Scutaru, *Tendințe de renaștere națională în rândurile preoțimii basarabene la începutul secolului al XX-lea*. În: Centenar Sfatul Țării, op. cit., pp. 393- 400; Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*. Chișinău: Știința, 1993, pp. 154-159, 246.

⁴ N. Iorga, *Neamul românesc în Basarabia*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1997, pp. 46- 47.

⁵ Vasile, Ciocanu, *Deschideri culturale în Basarabia din sec. al XIX-lea*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 1999, nr. 3-4, p. 76.

⁶ *Ibidem*, pp. 76-77.

⁷ A se vedea: P. Constantinescu Iași, *Circulația vechilor cărți bisericești în Basarabia sub ruși*. În: „Revista Societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău”, vol. XIX, 1929.

⁸ Paul, Mihailovici, *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 până la 1918*. București, 1940; Paul Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia. 1812-1930*. București, 1993; M. Danilov, *Bibliotecile parohiale și protopopești din Basarabia secolului al XIX-lea: între tradiția românească și politica țaristă*. În: „Destin Românesc”, 2006, nr. 3-4 (47-48), p. 108-122; I. Gulică, *Considerații privind literatura didactică basarabeană în anii '30-'60 ai sec. XIX*. În: „Destin Românesc”, 2010, nr. 3-4 (67-68).

veneau prin cărțile rusești, trimise și răspândite în Basarabia de Sinodul Rusesc⁹. La rândul lor, mănăstirile basarabene, care „în veacul de dominație străină, au fost focare de viață și tradiție românească”¹⁰, au contribuit la răspândirea cărților religioase românești „în straturile populare învecinate”¹¹. Cartea românească a pătruns în Basarabia pe tot parcursul secolului XIX-lea, deși aceasta s-a făcut în condiții mult mai dificile decât în celelalte provincii românești aflate sub stăpânire străină. Tipăriturile respective au contribuit la menținerea legăturilor spirituale între românii de pe ambele maluri ale Prutului, la păstrarea ideii unității românești în spațiul basarabean¹².

Un rol deosebit în deșteptarea și fortificarea conștiinței naționale l-a jucat revoluția rusă din anii 1905-1907, care a fost o perioadă de deșteptare a spiritului național printre românii basarabeni, de păstrare și propagare a demnității de neam, perioada apariției primelor ziare și reviste în limba română. Aici s-a manifestat plenar rolul intelectualității basarabene, a clerului, care a depus eforturi enorme pentru luminarea populației autohtone. A fost o perioadă de răspândire a ideilor naționale și ale românismului¹³.

Una dintre formele majore de manifestare a mișcării de emancipare națională în teritoriile românești aflate sub ocupație străină a fost constituirea și activitatea formațiunilor politice cu o pronunțată orientare pro unionistă, de comuniune cu frații din Vechiul Regat.

La sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX, în România activau o serie de societăți ale românilor din Basarabia, care au reprezentat „Piemontul” românesc al basarabenilor. Este vorba, în primul rând, de societatea „Basarabeanul”, din care făceau parte Vladimir Bușilă, Alexandru Groapă, Bogdan Petriceicu Hașdeu, C. Istrati, Petre Cazacu, Gheorghe Madan, Teodor Porucic, Zamfir Ralli-Arbore, Constantin Stere, Stefan Usinevici¹⁴.

O altă societate care activa în România la începutul secolului XX era „Liga Culturală a Românilor Basarabeni” – filială a „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor”. La 9 iulie 1905, în contextul amplificării mișcărilor sociale și naționale din cadrul Imperiului Rus, Comitetul Central al Ligii Culturale a Românilor din Basarabia publică un manifest intitulat „Către moldovenii din Basarabia”. Este primul document programatic cunoscut al mișcării naționale din

⁹ Petre, V. Ștefănuță, *Bibliotecile țărănești din Nișcani. Studiu statistic*. În: Petre V. Ștefănuță, *Folclor și tradiții populare*, vol. 2, Chișinău: Știința, 1991, pp. 261-262.

¹⁰ Paul, Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, op. cit., p. 38.

¹¹ Petre, V. Ștefănuță, op. cit., p. 268.

¹² M. Danilov, *Cenzura rusească și circulația cărții românești în Basarabia*. În: „Destin Românesc”, 2003, nr. 3-4, pp. 101-110.

¹³ Ștefan, Ciobanu, *Unirea Basarabiei*. Chișinău: Universitas, 1993, p. 22-24; Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*. București: Logos, Ediția a II-a, 1992, p. 392-394, 478-479.

¹⁴ Gh., Negru, *Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia*. Chișinău: Prut Internațional, 2000, pp. 146-150.

Basarabia. În document se relatează, din perspectiva împlinirii în 1912 a o sută de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, o analiză comparativă a situației moldovenilor (termen utilizat de autorii manifestului în sens regional, nu etnic) din cadrul Imperiului Otoman și al Imperiului Rus, care dezavua toate argumentele teoriei imperiale ruse cu privire la „eliberarea” moldovenilor de sub turci și traiul „fericit” al acestora în timpul țarilor („Fraților! Degrabă se împlinesc o sută de ani de când rușii au luat țara noastră Basarabia sub stăpânirea lor. De la început încă s-a văzut că nu pentru fericirea noastră ne-au luat; am scăpat de turci și am ajuns mai rău robi la ruși”). Spre deosebire de turci, care au permis activitatea preoților, administrației, judecătorilor moldoveni, hatmanilor și călărășilor moldoveni (care luptau „pentru pământul nostru și neamul nostru”), utilizarea „limbii moldovenești”, „rușii ne-au adus popii lor rusești care nu știu limba noastră, fac slujbe rusește și noi nu înțelegem, ne fac învățături în rusește și noi nu putem pricepe [...], ne-au adus nacealnici de-ai lor care nu știu moldovenește, nu vor să vorbească moldovenește și ne suduie când vorbim moldovenește [...], ne-au pus sudieaci de ai lor ruși care nu ne ascultă, nici nu ne înțeleg, și ne fac judecata după gândul și gustul lor rusesc [...], ne iau flăcăii și pe bărbați și îi trimit, ba la Caucaz, ba la Varșava, ba la Dalnii-Vostok [...]. Acum de când cu războiul cu Japonia [...] i-au luat rușii pe moldovenii noștri de i-au dus la moarte pentru țara lor rusească, pentru neamul lor și limba muscălească [...], au făcut școli rusești și învață copiii noștri rusește, parcă noi am fi ruși și copiii noștri nu pricep nimica din cartea lor rusească și trăim noi proști și neluminați”¹⁵. Astfel, erau contestate pretențiile beneficii ale aflării Basarabiei în componența Imperiului Rus și erau condamnate consecințele dezastruoase ale ocupației rusești pentru cultura națională.

Manifestul relevă o gândire modernă, caracteristică țărilor europene din „secolul naționalităților”, bazată pe necesitatea „deșteptării” și consolidării națiunilor, constituind un apel fervent de raliere la revoluția din 1905 și de sincronizare cu revendicările mișcărilor naționale ale popoarelor cu o puternică conștiință națională.

„Nu le trebuie rușilor ca moldovenii să se deștepte, să învețe carte moldovenească, că dacă s-ar deștepta moldovenii și ar învăța carte moldovenească la școală moldovenească, vor ști că nu trebuie să asculte de ruși să facă pe placul lor, să le dea biruri și să-și trimită bărbații și flăcăii la războiul pentru neamul și țara lor muscălească – atunci moldovenii vor face răscoală și vor zice: 1) Basarabia este țara noastră a moldovenilor; 2) stăpânirea și judecata lor să se facă pe limba noastră a moldovenilor; 3) slujba militară s-o facă bărbații și flăcăii noștri aici la noi în Basarabia; 4) la biserică, slujba să se facă în limba moldovenească; 5) la

¹⁵ Idem, „Principiul Piemont” și declanșarea mișcării naționale din Basarabia în 1905. În: „Destin Românesc”, 2012, nr. 2, pp. 85-86.

școală, copiii noștri să învețe și să citească moldovenește; 6) la sate, breslele să fie alese de noi și să facă slujbă moldovenească. Aceasta și nimic mai mult. Fraților! Polonii, finlandezii, rutenii, tătarii și armenii, georgienii și alte neamuri împreună cu muscalii se ridică azi pentru ca să capete fiecare drepturi de cetățean, drepturi la limba neamului, drept a se închina lui Dumnezeu în limba sa. Împreună cu toții și noi moldovenii să dăm piept cu împilătorii, cinovnicii, cazacii și spionii”¹⁶.

Liga își asuma responsabilitatea de a-i proteja și a le asigura refugiaților din stânga Prutului mijloacele necesare de existență. În mod special, Comitetul Central al Ligii promitea ajutor și susținere tinerilor basarabeni, refugiați în România, pentru înscrierea la instituțiile de învățământ din țară¹⁷.

În anii '90 ai sec. XIX s-a constituit la București Societatea pentru ajutorul românilor din Basarabia „Milcov”, avându-l drept președinte pe B. P. Hașdeu, iar vicepreședinte – pe I. G. Bibicescu. Încă din primele momente ale revoluției din Imperiul Rus, membrii societății au susținut mișcarea culturală și națională din Basarabia. În septembrie 1905, Zamfir Arbore și Petre Cazacu, beneficiind, în parte, de susținerea financiară a Băncii Naționale, au inițiat publicarea ziarului românesc „Basarabia” cu grafie latină.

Format la 20 octombrie 1911, în cadrul Institutului Filarmonic Național din București, „Cercul basarabean” tindea să-i includă pe „toți românii basarabeni și urmașii lor”, „românii de pretutindeni, care aderă la ideile și scopul urmărit de cerc”¹⁸.

Societățile cultural-patriotice din toate provinciile istorice își extind și diversifică activitățile în direcția dezvoltării conștiinței naționale, patriotice în toate straturile sociale, cu accent pe formarea conștiinței necesității și legitimității desăvârșirii unității național-statale.

Mari eforturi în acest sens a depus C. Stere, „germanofilul” basarabean, care a avut o influență considerabilă asupra mișcării de eliberare națională din Basarabia la începutul secolului al XX-lea, contribuind decisiv la apariția publicației românești și conturarea discursivă a posibilității Unirii Basarabiei cu România¹⁹. În perioada primei revoluții ruse, el a fost de câteva ori în Basarabia, fiind urmărit vigilent de poliția locală. În scurt timp a luat pulsul diferitelor grupuri, organizații și societăți românești de aici, reușind să pună bazele unei colaborări între I. Pelivan și Pan. Halippa. Datorită ajutorului financiar oferit cu multă generozitate de C. Stere și al lui Z. Arbore-Ralli a putut să apară la Chișinău publicația de limbă română

¹⁶ *Ibidem*, p. 86.

¹⁷ I. Varta, *Mișcarea națională a românilor basarabeni în perioada 1905-1914*. În Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept, 2011, Chișinău, 2012, p.178.

¹⁸ Gh. Negru, „Cercul Basarabean” al Institutului Filarmonic Național din București. În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 3, p. 69.

¹⁹ A se vedea: Ion Agrigoroaiei, *Lașii și Unirea Basarabiei cu România*. Iași: Editura Junimea, 2018.

„Basarabia”, la începutul lunii iulie 1906²⁰, ca un embrion al unei mișcări naționale autohtone, încât, așa cum recunoștea mai târziu C. Stere, „sub impresiunea grozăviilor anarhice, printre elementele cele mai moderate ale moldovenilor din Basarabia a început să încolțească ideea separațiunii de Rusia și alipirii către România”. Ca Rector, a oferit burse studenților basarabeni la Universitatea din Iași, pentru a întări rândurile luptătorilor conștiinței pentru unitatea națională. Eliberarea Basarabiei de sub sceptrul țarilor, considera el, trebuia să înceapă printr-un proces de emancipare națională²¹.

Materialele sus-menționate relevă rolul organizațiilor românilor basarabeni din România – „Basarabeantul”, „Liga Culturală a Românilor Basarabeni”, „Societatea pentru ajutorul românilor din Basarabia „Milcov” – în declanșarea și constituirea mișcării naționale din Basarabia la începutul secolului XX. Bineînțeles, acești români s-au bucurat de susținerea presei din România, a „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, a diverselor personalități și, direct sau indirect, a unor autorități române. Însă nu a fost vorba, după cum au scris savanții sovietici, despre „exportul” românismului în Basarabia de către „șoviniștii români” și „agenții” acestora de către „naționaliștii burghezi moldoveni” emigranți în România.

Ziarul „Basarabia”, tipărit la Chișinău, deși a avut o viață relativ scurtă: 24 mai 1906-11 martie 1907, a fost un simbol al trezirii conștiinței naționale a populației basarabene, rurale, mai ales. Scris special pentru țărani, ziarul folosea în paginile sale o limbă aproape uzuală. Analizând conținutul articolelor publicate, tendința lui generală de „gazetă național-poporană”, concepția autorilor se poate conchide că „Basarabia”, de la primul și până la ultimul număr, este pătrunsă de ideea emancipării poporului românesc din Basarabia, că el, pentru prima dată, în mod deschis și clar, pune chestiunea națională a românilor basarabeni: pământ și voie, autonomie națională, școală națională, administrație națională etc.²²

Pe paleta politică a Basarabiei în anii 1905-1906 un loc aparte îl ocupă societățile național-culturale, care au unit rândurile patrioților. Astfel, Pavel Dicescul, mareșalul nobilimii basarabene (doctor în filozofie la Universitatea din Heidelberg), cu încă 20 de persoane, inclusiv P. Gore, frații Suruceanu, C. Rusu, Em. Gavriliță, C. Popescu ș.a. au discutat chestiunea constituirii unei societăți ce ar avea drept obiectiv propagarea culturii românești. Ei au elaborat și un statut care era inspirat din cel al „Ligii pentru

²⁰ *Istoria Basarabiei, op. cit.*, p. 70.

²¹ Gh. Cojocaru, *Unirea Basarabiei cu România în concepția lui C. Stere*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2015, aprilie-iunie, nr. 2, p. 10.

²² Șt. Ciobanu, *Din istoria mișcării naționale în Basarabia: Ziarul „Basarabia”*. În: „Viața Basarabiei”, 1933, nr. 1, p. 7; C. Slutu-Grama, *Sergiu V. Cujbă - redactor la ziarul românesc „Basarabia”*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 1, p. 74.

unitatea culturală a tuturor românilor”. Organizația constituită la 30 octombrie 1905 s-a numit „Societatea moldovenească pentru răspândirea culturii naționale”²³.

Pe lângă „gruparea moderată”, o parte a membrilor „Societății” o reprezentau gruparea național-democratică, care pleda pentru acțiuni mai radicale, condusă de Em. Gavriiliță și Ioan Pelivan. Această grupare era alcătuită din avocați, preoți și mai ales studenți. Membrii ei puneau accentul pe reformele cu caracter social. Țăranului ar fi urmat să i se asigure bunăstarea printr-o largă reformă agrară. Coloritul social foarte pronunțat al revendicărilor grupării radicale și, în mod special, cele din domeniul problemei agrare, au provocat divergențe în sânul mișcării naționale.

În ansamblu, curentele politice predominante în Basarabia, după ce au început manifestările politice pe față și în Rusia, adică după 1905, erau reflexul ideologiei politice generale a partidelor rusești. Dar alături de aceste curente erau și curentele instinctive naționale, scopul ascuns al tuturor acestor curente naționale era unirea. Împrejurările exterioare, în mijlocul cărora erau așezate, le imprimau unele colorațiuni de ideologie a partidelor rusești²⁴.

La 9 decembrie 1905 Pavel Dicescul adresează Adunării Zemstvei guberniale din Basarabia o cerere motivată „de a introduce în școlile moldovenești limba română”. Însă acest demers a rămas fără răspuns. Această problemă a fost abordată în articole publicate în ziarul „Moldovanul”, sub redacția lui Gh. Madan, în colaborare și cu susținerea lui P. Dicescul. În articolul semnat de P. Dicescul cu denumirea „Dați noroadelor învățatură adevărată și înțeleaptă”, se apelează la dreptul națiunilor, nerespectat în Imperiul Rus: „Avem dreptul să cerem ca în școlile de la țară să se învețe pe lângă limba rusă, și cea moldovenească, aceasta este dreptul cel mai sfânt și cel mai firesc al oricărui popor, fiindcă limba strămoșească este pentru un neam ceea ce este pentru un om tatăl și maică-sa. Și când părinții noștri au fost din neamul moldovenesc și au vorbit limba moldovenească, când maicile noastre ne-au învățat să ne închinăm și să ne rugăm la Dumnezeu în limba moldovenească, noi n-avem dreptul, nu ne lasă inima să ne lepădăm de ea, căci lepădându-ne de la limba părintească – de neamul nostru ne lepădăm”²⁵.

Problemele ce frământau societatea basarabeiană în timpul revoluției ruse au devenit obiect de discuție în Zemstva Basarabiei și în zemstvele județene. Membrii zemstvelor, nobilii moldoveni, prin activitatea lor în aceste organe administrative, au înaintat diferite rezoluții și propuneri în favoarea culturii și școlii naționale.

²³ I. Varta, *Unele aspecte privind mișcarea națională a Basarabiei la începutul sec. al XX-lea*. În: „Revistă de Istorie a Moldovei”, 1993, nr. 4, p. 15.

²⁴ N. Enciu, *1918 pe ruinele imperiului spulberat de istorie. Basarabia în pragul modernității*. Chișinău: ARC, 2018, p. 268.

²⁵ N. Ciubotaru, *Începutul unei noi etape în mișcarea de eliberare națională din Basarabia*. În: „Unitatea națională a românilor: între ideal și realitate”. Chișinău, 2001, p. 73.

La ședința adunării din 11 decembrie 1905 a Zemstvei Basarabene, la insistența deputaților moldoveni N.I. Botezat, Sârbu s-a adoptat rezoluția: „Este necesară libertatea predării în școlile primare în limba maternă cu obligativitatea studierii limbii statului”. În luna octombrie 1906 adunarea zemstvei județului Chișinău pune în discuție problema limbii moldovenești în școli. Când s-a pus la vot, prin amăgirea deputaților-țărani care votau prin bile, voturile lor s-au despărțit – unii au fost pentru limbă, alții împotriva ei. Ca rezultat s-a ajuns la un caz paradoxal – s-a votat cu 17 voturi împotriva și 13 pentru limbă. Astfel s-a hotărât ca învățământul trebuie să fie în limba rusă și obligatoriu pentru toți²⁶.

După cum apreciază istoricul N. Ciubotaru: „Izvorâte din năzuința românilor basarabeni de a-și apăra limba, datinile și spiritualitatea multiseculară, asociațiile, societățile culturale și primele grupări politice au reprezentat o importantă forță națională ce a insuflat moldovenilor credința într-o viață mai bună, încrederea în descătușarea națională”²⁷.

Documentele și revendicările românilor basarabeni din România din 1905 referitoare la autonomia administrativă, constituirea școlilor și bisericilor românești, rolul limbii române și al cadrelor locale în viața publică au constituit baza ideologică și imboldul care, pe lângă faptul că sincronizau și corelau doleanțele românilor din Basarabia cu cele ale popoarelor aflate în avangarda mișcării naționale din cadrul Imperiului Rus, au declanșat și canalizat energiile tinerilor culti și conștienți din Basarabia. Acești români din Basarabia, împreună cu românii din Vechiul Regat, în 1906 și în anii următori, au pus bazele presei și mișcării românești din Basarabia și au desfășurat o amplă activitate de demontare a miturilor imperiale rusești și de cultivare a identității românești moderne, bazată pe ideea unității lingvistice, culturale și etnice a tuturor românilor aflați sub dominație străină și a celor din România liberă – activitate care a dat roade în anii 1917-1918. Astfel se poate aprecia că la începutul secolului XX mișcarea de eliberare națională a cunoscut o etapă istorică în care s-a manifestat cu deosebită rigoare năzuința poporului român de emancipare și de întregire a unității naționale.

Flacăra revoluției aprinsă în 1905 nu s-a stins și ea a ars în subterană până ce s-a aprins revoluția din 1917²⁸. Astfel, o formă specifică a acestei lupte o constituie fondarea ziarelor și revistelor în limba română²⁹, a societăților cultural-naționale³⁰,

²⁶ *Ibidem*, pp. 76-77.

²⁷ *Ibidem*, p. 79.

²⁸ Pantelemon, Halippa, Anatolie, Moraru, *Testament pentru urmași*. Chișinău: Hyperion, 1991, p. 25.

²⁹ I., Varta, *Presa românească din Basarabia la începuturile sale*. În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 1; *Ibidem*, 1995, nr. 2; Gh. Negru, *Cenzura țaristă și presa românească în Basarabia*. În: „Destin Românesc”, 2007, nr. 1-2.

³⁰ Gh., Negru, „Cercul Basarabean” al Institutului Filarmonic Național din București. În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 3; Idem, *Scurt istoric al „Pământeniei” studenților basarabeni din Dorpat (sf. sec. XIX - încep. sec. al XX-lea)*. În: „Destin Românesc”, 2009, nr. 4; D. Poștarencu, *Activitatea*

partidelor politice³¹ care aveau ca scop apărarea drepturilor naționale ale populației băștinașe, democratizarea societății, răspândirea culturii naționale, restabilirea autonomiei Basarabiei, intensificarea legăturilor românilor de pe ambele maluri ale Prutului, repunerea în drepturi a limbii române etc.

Un rol de seamă în menținerea culturii românești l-au jucat publicațiile periodice românești, în jurul cărora s-au adunat cele mai bune forțe intelectuale din ținutul subjugat. Liderii mișcării de eliberare națională din Basarabia au avut legături permanente cu România³².

Astfel, mișcarea națională din 1917 n-a apărut pe un teren gol. Ea a fost pregătită de o serie întreagă de activități care au precedat marea revoluție rusă. E suficient în acest context să ne referim la publicațiile „Basarabia”³³, „Moldovanul”³⁴, „Viața Basarabiei”, din anii 1906-1907, „Glasul Basarabiei”³⁵, „Făclia Țării” (1912)³⁶ și „Cuvânt Moldovenesc”³⁷, din anii 1913-1914, la „Calendarul moldovenilor”, din anii 1911-1915, al lui C. Popescu³⁸, la cărțile editate în românește de arhimandritul Gurie Grosu³⁹, Alexis Nour, C. Popescu, la Societatea pentru cultura națională a lui P. V. Dicescul, înființată la 30 octombrie 1905, la activitatea culturală, și în unele cazuri chiar revoluționară, a lui Em. Gavriiliță⁴⁰, Ion Pelivan, P. Gore⁴¹, Șt. Ciobanu, Simion Murafa, Alexei Mateevici, Pan. Halippa⁴², Sergiu Cujbă⁴³, Ion Sârbu,

---

Comisiei școlare moldovenești de pe lângă Zemstva gubernială a Basarabiei. În: „Destin Românesc”, 2008, nr. 2-3.

³¹ V., Văcăraș, *Curențe ideologice din Basarabia (sec. XIX - încep. sec. al XX-lea)*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 3; S., Dulschi, *Aspecte ale mișcării liberale din Basarabia în perioada anilor 1905-1907*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2005, nr. 4; D. Ețco, *Confruntări politice în Basarabia la început de secol XX*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2008, nr. 1.

³² Anton, Moraru, Ion, Negrei, *Anul 1918 - ora astrală a neamului românesc*. Chișinău: Civitas, 1998, pp. 13, 20-21.

³³ I., Varta, *Problema limbii române și cea a autonomiei în ziarul „Basarabia”*. În: „Destin Românesc”, 1996, nr. 1; Gh. Negru, *Ziarul „Basarabia” (1906-1907): informații inedite*. În: „Destin Românesc”, 2001, nr. 3.

³⁴ Gh., Negru, *„Moldovanul” (1907-1908): ziar național sau diversiune politică*. În: „Destin Românesc”, 2004, nr. 3-4; *Ibidem*, 2006, nr. 1; Idem, *Ziarul „Basarabia” (1906-1907): informații inedite*. În: „Destin Românesc”, 2001, nr. 3.

³⁵ I., Varta, *„Glasul Basarabiei” în apărarea limbii naționale*. În: „Destin Românesc”, 1998, nr. 1.

³⁶ I., Negrei, *Dosarul revistei „Făclia Țării” în contextul socio-politic al anului 1912*. În: „Destin Românesc”, 2012, nr. 1 (77), pp. 44-54.

³⁷ V., Popovschi, *Rolul ziarului „Cuvânt Moldovenesc” în trezirea conștiinței naționale a românilor basarabeni în 1917*. În: „Destin Românesc”, 1995, nr. 4.

³⁸ A se vedea: S., Grossu, *Presa din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944*. Chișinău, 2003.

³⁹ Idem, *Valențe identitare în activitatea misionară și culturală a Mitropolitului Gurie al Basarabiei*. În: Centenar Sfatul Țării, op. cit., pp. 401-414.

⁴⁰ Dinu, Poștarencu, *Emanuil Gavriiliță: 90 de ani de la moarte*. În: „Destin Românesc”, 2000, nr. 1, pp. 49-50; Iu. Colesnic, *Emanuil Gavriiliță*. În: *Basarabia necunoscută*. Chișinău, 1993, pp. 32-37.

⁴¹ Teo-Teodor, Marșalovschi, Petru, Roman, *Pavel Gore: promotor al mișcării de eliberare națională din Basarabia*. În: „Destin Românesc”, 1999, nr. 3.

⁴² Ion, Constantin, *Pantelimon Halippa, neînfricat pentru Basarabia*. București: Editura Biblioteca Bucureștilor, 2009.

⁴³ C., Slutu-Grama, *Sergiu V., Cujbă - redactor la ziarul românesc „Basarabia”*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 1, pp. 70-80; Idem, *Un nume la templul adevărului: scriitorul Sergiu Victor Cujbă (1875-1937)*. Chișinău, 2006.

N. N. Alexandri ș.a. din deceniul premergător revoluției de la 1917, care au promovat ideile de autonomie, învățământ în limba română, biserică națională etc. Deși sporadice, aceste acțiuni au contribuit în mare măsură la organizarea forțelor patriotice și democratice din Basarabia și în pregătirea terenului pentru deșteptarea națională a românilor basarabeni în timpul celei de-a doua revoluții ruse.

Mișcarea națională din perioada premergătoare Unirii s-a inspirat și dezvoltat atât din interesul pentru limba, literatura, istoria și cultura românească, cât și din lupta anti țaristă a diferitelor curente ideologice și politice revoluționare din cadrul Imperiului Rus de la sfârșitul secolului al XIX-lea – încep. sec. al XX-lea.

La depășirea obstacolelor care stăteau în calea procesului de renaștere națională a românilor basarabeni, în lupta lor pentru unire, în orientarea și pregătirea acestei mișcări, la diferite etape, un rol important au jucat generația de profesori și învățători, de oameni de cultură, alți refugiați veniți în Basarabia din Ardeal și Vechiul Regat⁴⁴, precum și prizonierii transilvăneni și bucovineni din armata austro-ungară, aflați în Rusia.

O parte dintre ei au nimerit în Basarabia încă înaintea Unirii, participând activ la mișcarea națională în anii 1917-1918, iar în anumite domenii de activitate și la etapele importante ale mișcării s-au impus ca figuri centrale, însuflețindu-i pe basarabeni prin încrederea fermă în cauza neamului românesc, prin competența profesională și capacitatea de a rezolva problemele cele mai dificile. Aceștia, răspândiți printre soldați și teritorii, au desfășurat o propagandă vie, pentru cauza națională și pentru unirea tuturor românilor, devenind, astfel, apostoli ai redeșteptării naționale a românilor din Basarabia. Meritul lor este deosebit de mare în organizarea învățământului național, precum și în tipărirea de cărți, reviste și ziare. Fruntașii transilvăneni din rândul cărora s-a detașat O. Ghibu, marele profesor din Ardeal, a fost profesor și director al cursurilor de limbă română, istorie și geografie pentru învățătorii moldoveni la Chișinău și Soroca, a stat la temelia înființării Asociației învățătorilor și profesorilor moldoveni, împreună cu Pan. Halippa, Șt. Ciobanu ș.a. a participat la întemeierea Universității Populare din Chișinău. Tot el a contribuit la tipărirea abecedarelor și cărților în limba română, organizarea primelor biblioteci românești la Chișinău, Soroca, Bălți, a înființat 2 tipografii cu litere latine, a editat ziarele „Ardealul” și „România Nouă” în 1917 și 1918⁴⁵. De asemenea, el a fost participant activ la toate manifestările cu caracter național care au precedat și pregătit Unirea, contribuind la punerea bazelor ideologice și organizatorice ale mișcării naționale, așezând școala, cultura și biserica în fruntea efortului general de dezlegare a poporului din lanțurile robiei. El a sesizat

⁴⁴ A se vedea: Ion Agrigoroaiei, *Iași și Unirea Basarabiei cu România*. Iași: Editura Junimea, 2018.

⁴⁵ *Istoria Basarabiei de la începuturi până în prezent*. I., Scurtu ș.a. București, 1998, p. 79; Ion, Agrigoroaiei, Gheorghe, Palade, *Basarabia în cadrul României întregite, 1918-1940*. Chișinău: Universitas, 1993, pp. 92-93; O., Ghibu, *Trei ani pe frontul basarabean*. Chișinău, 1927, p. 2.

corect „posibilitatea de a croi o altă soartă pe seama românismului basarabean și de a da, prin aceasta, un nou suport întregii politici a neamului”, stăruind de la început pentru „o organizare națională completă a „moldovenilor” din Basarabia, mergând până la realizarea unei autonomii naționale, la independența ei și, ca o consecință firească, la Unirea cu România de la 27 martie 1918⁴⁶.

Activitatea înaintașilor din Vechiul Regat, din Transilvania și Bucovina a condus la conștientizarea de către liderii basarabeni a necesității conjugării cât mai strânse a eforturilor comune pentru a scăpa de dominația străină și a-și făuri propriul lor stat, unic pentru tot neamul românesc. Încadrarea multilaterală a acestora în viața publică basarabeană a creat o atmosferă de românism sincer și conștient, fapt demonstrat în mai multe rânduri, precum întâlnirile cu ostașii ardeleni, atmosfera deschiderii lucrărilor Sfatului Țării etc. Militantul ardelean pentru cauza unității naționale românești, O. Ghibu, remarca în acest context: „Unirea Basarabiei n-a fost un simplu act politic sau diplomatic, ci produsul unei conștiințe naționale unitare, hrănite de cultura adâncă a nației noastre de pretutindeni”⁴⁷.

Revoluția de la 27 februarie 1917 din Rusia, rezultat firesc al întețirii tuturor contradicțiilor de ordin social, economic, politic, național colaborate cu acțiunile revoluționare ale forțelor democratice din Rusia și a impactului războiului mondial, a însemnat, de fapt prăbușirea imperiului țarist, care a condus la crearea unor condiții favorabile pentru declanșarea mișcărilor de emancipare politică, socială și națională a popoarelor de pe întreg cuprinsul colosului țarist.

În urma revoluției din februarie 1917 de la Petrograd și a căderii țarismului, românii din Basarabia, ca și celelalte popoare de la periferiile imensului Imperiu, s-au încadrat într-o puternică mișcare de renaștere, mai exact, de salvare a ființei lor naționale.

Din faza inițială, în fruntea mișcării pentru dobândirea drepturilor naționale și politice din Basarabia s-a situat Partidul Național Moldovenesc („forța de avangardă” a mișcării de eliberare națională din ținut), constituit la 3 aprilie 1917.

Programul acestui partid prevedea obținerea celei mai largi autonomii administrative, judecătorești, bisericești, școlare și economice, drepturi cetățenești și naționale pentru moldovenii din Basarabia și de dincolo de Nistru, înfăptuirea votului obștesc, libertatea cuvântului și întrunirilor, a tiparului și credinței, crearea unui organ ținutal (Dieta) Sfatul Țării, introducerea limbii române în toate sferele vieții sociale, promovarea funcționarilor în organele administrative locale din rândul moldovenilor, autonomie bisericească, serviciul militar în cadrul Basarabiei,

⁴⁶ D. Preda, *Un ardelean basarabean în serviciul cauzei naționale: Onisifor Ghibu*. În: Centenar Sfatul Țării, op. cit., p. 461.

⁴⁷ Onisifor, Ghibu, *Cum s-a făcut Unirea Basarabiei*. În: „Patrimoniul”, 1993, nr. 2, p. 127.

reprezentarea în parlamentul Rusiei a trimișilor basarabeni, oprirea colonizării ținutului cu străini, împrăștierea celor cu pământ puțin și fără pământ⁴⁸.

Având elaborată o concepție complexă de activitate, P. N. M. (devenit „factorul principal al mișcării naționale din Basarabia”, „artizanul Unirii”) și reușind să adune în jurul său tot ce a fost mai conștient din punct de vedere național, a acționat în direcția propagării și traducerii ei în viață. Membrii partidului au participat activ la numeroase mitinguri, adunări și congrese ale învățătorilor, cooperatorilor, clerului, țăranilor și soldaților convocate în primăvara și vara anului 1917, la care s-au adoptat importante rezoluții de susținere a cerințelor programatice ale P.N.M., contribuind la clarificarea ideologiei naționaliste, la deșteptarea conștiinței naționale, cultivarea ideii autonomiei provinciei. Astfel, în scurt timp, prevederile programatice formulate de acest partid au fost îmbrățișate de diferite formațiuni politice, profesionale și culturale din ținut⁴⁹.

Este evident că această mișcare politică națională, n-ar fi reușit, totuși, până la sfârșitul ei logic, dacă nu s-ar fi desfășurat concomitent cu o activitate culturală sistemică. Astfel, lupta moldovenilor pentru cultura națională a constituit un element esențial al mișcării de eliberare națională din ținut, un factor care a contribuit la trezirea și consolidarea conștiinței de neam.

Actul firesc de revenire a Basarabiei în albia românismului se putea de realizat atunci, în primul rând, prin intermediul școlii naționale, de care au fost lipsiți timp de peste un secol românii basarabeni. În acest context, una din cerințele primordiale ale moldovenilor după răsturnarea vechiului regim rusesc, a fost naționalizarea școlii – învățământ obligatoriu în limba maternă, introducerea alfabetului latin, românizarea instituțiilor etc., lupta politică îmbrăcând, la început, mai întâi de toate, un strat național. Toate acțiunile partidelor politice, organizațiilor și societăților culturale naționale, categoriilor profesionale, ostașilor și țăranimii s-au conjugat, în primul rând, pentru soluționarea acestei probleme, ca o condiție esențială a vieții și deziderat național prioritar. Această caracteristică era dictată de condițiile concrete ale ținutului, unde cerințele de ordin școlar, legitimitatea lor era atât de evidentă, încât nu se putea invoca nici un argument care să justifice rezistența celor care se opuneau ideii autonomiei Basarabiei.

⁴⁸ Gheorghe, Cojocaru, *Partidul Național Moldovenesc*. În: „Cugetul”, 1992, nr. 2, p. 59-60; Dimitrie, Bogos. *La răspântie. Moldova de la Nistru*, op. cit., p. 52-53; Ion, Inculeț, op. cit., p. 58; Pantelemon, Halippa, Anatolie, Moraru, op. cit., p. 31-32; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918. Documente*. Antologie de Ion, Calafeteanu și Viorica-Pompiliu, Moisuc. Chișinău: Hyperion, 1995, pp. 25-27.

⁴⁹ Eugenia, Istrati, *Partidul Național Moldovenesc: principii ideologice și programatice*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 1995, nr. 3-4, p. 26-34; Gheorghe Cojocaru, *Partidul Național Moldovenesc*. În: „Cugetul”, 1992, nr. 2, p. 58-59; Valeriu, Popovschi, *Despre Partidul Național Moldovenesc creat în 1917*. În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 2, p. 123-125; Ștefan, Ciobanu, *Unirea Basarabiei*, op. cit., pp. 38-39.

Mișcarea culturală produce mare entuziasm nu numai în rândurile intelectualilor și tineretului școlar, dar și în mijlocul țăranimii.

Printre obiectivele acestei mișcări pe primul loc se afla lupta pentru limba maternă, izgonită de autoritățile țariste din toate domeniile de activitate publică: din biserică, școală, administrație etc. Această luptă, care e specifică pentru faza „inițială „romantică”, a mișcării de renaștere națională din ținut, s-a extins, practic, în toate localitățile și a antrenat aproape toate păturile sociale⁵⁰. Primii care și-au ridicat vocea în apărarea limbii au fost intelectualii. Deosebit de activi erau învățătorii, care, în cadrul mai multor adunări și congrese, atât la nivel gubernial, cât și județean, pledau pentru repunerea limbii române în drepturile sale firești. Astfel, Congresul gubernial al învățătorilor din Basarabia din aprilie 1917, înfruntând rezistența înverșunată a unor forțe ostile în frunte cu monarhistul inveterat I. Sârmeatnikov, a decis ca în fiecare școală din ținut să se introducă instruirea elevilor în limba maternă, iar „lipsa numărului necesar de manuale în limba moldovenească nu poate servi drept piedică pentru înfăptuirea învățaturii în limba moldovenească”⁵¹.

La 9 aprilie 1917, doctorul Gh. Glavce, care se afla la Odesa, publică în „Odesskii Listok” un articol în apărarea moldovenilor, acuzați de „vendeism” (contrarevoluție). Articolul se încheie cu următoarele cuvinte: „Iar grija despre limba noastră maternă este sfânta noastră datorie proprie basarabenilor. Limba moldovenească, care nu e alta decât limba românească, este un răsunet glorios și o moștenire a rasei latine nemuritoare. Ea va deștepta și va reînvia Basarabia – acest viu și nesecat izvor roman în marea slavă”⁵².

Aceste deziderate sunt enunțate și de alte categorii sociale, în primul rând, țăranimea. În ziua de 23 aprilie 1917, țărani-delegați din plasa Slobozia Bălților, în cadrul unei adunări, au hotărât să ceară autorităților introducerea limbii „moldovenești” în biserică, școli, judecată, administrație, armată. Ei afirmă că „școala noastră trebuie să fie adevăratul izvor de lumină”. În același timp cer ca „limba rusească să se învețe ca o limbă deosebită, precum s-a învățat până acuma în școlile orașenești limba franțuzească și nemțească”⁵³.

Despre creșterea conștiinței naționale a țăranimii demonstrează și alte acțiuni de această natură. Astfel, țărani din satul Gorodiște, jud. Lăpușna, într-o scrisoare adresată redacției ziarului „Cuvânt Moldovenesc” își exprimă doleanța „să ne treceți în lista partidului național moldovenesc”, deoarece „noi cu toții suntem de viță moldovenească” și „suntem gata să luptăm pentru interesele noastre moldovenești”.

⁵⁰ V., Popovschi, *Aspecte ale mișcării naționale din Basarabia în anul 1917*. În: „Destin Românesc”, 2003, nr. 3-4, p. 163.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 163-164.

⁵² R., Ciofleac, *Pe urmele Basarabiei...* Chișinău: Universitas, 1992, p. 247.

⁵³ Șt., Ciobanu, *Unirea Basarabiei, op. cit.*, pp. 98-99.

În acest context cer introducerea limbii materne în biserică, școală, judecată, armată. De asemenea, salută Basarabia autonomă (de sine ocârmuitoare), slobodă⁵⁴.

Aceleași manifestări de conștiință națională și deziderate se manifestă pretutindeni în rândurile țărănimii băștinașe. Concludente în acest context sunt hotărârile delegaților din plasa Lăpușna, județul Chișinău⁵⁵, plasa Bujor, același județ⁵⁶, comuna Brânzeni, județul Orhei⁵⁷. Mai mult, în ultima rezoluție se cere: „Cărțile de învățatură să fie scrise cu litere (buchii) latinești”, iar „Basarabia trebuie să fie autonomă, fiindcă moldovenii, trăind din capul locului în Basarabia și întrecând în număr pe ceilalți locuitori, ca o nație deosebită, au dreptul de a-și hotări singuri soarta”.

Aceste revendicări se regăsesc expres în rezoluțiile congresului corpului didactic moldovenesc din 25-28 mai 1917, care stabileau: „De la 1 septembrie 1917 școlile din satele moldovenești sau în majoritate moldovenești, se vor preface în școli românești”⁵⁸. Totuși, e necesar de subliniat, că în cadrul acestui congres, unii învățători moldoveni rusificați (Buciușcan, Dimitriu ș. a.) au încercat să se pronunțe împotriva limbii române, motivând că-i „săracă” și „fără perspectivă”. Acestora, însă, li s-a dat o ripostă hotărâtă din partea majorității delegaților. Concludente în acest sens sunt intervențiile lui Șt. Ciobanu și preotului-poet A. Mateevici. Astfel, Șt. Ciobanu a declarat că „limba noastră nu e deloc săracă. Dimpotrivă, chiar din Basarabia au ieșit mulți scriitori români mari care au avut o limbă bogată, ca A. Donici, I. Sârbu, C. Stamati, B. P. Hașdeu ș. a.”. La rândul său, A. Mateevici a combătut ideea aberantă despre existența a două limbi și literaturi, afirmând că, „N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba”⁵⁹.

În primăvara și vara lui 1917 au avut loc o serie de congrese județene ale învățătorilor (la Chișinău, Orhei, Hotin, Bălți etc.), la care, de asemenea, una din chestiunile principale de pe ordinea de zi era cea a limbii materne⁶⁰.

Sub presiunea revendicărilor din partea diferitelor pături sociale din ținut, organele autoadministrării locale întreprind acțiuni concrete în vederea repunerii în drepturile sale a limbii române. În acest context, un rol important i-a revenit Zemstvei guberniale și Comisiei Școlare Moldovenești⁶¹ de pe lângă acest organ, care a organizat cursuri pentru învățătorii moldoveni în lunile iunie-octombrie,

⁵⁴ *Ibidem*, p. 101.

⁵⁵ „Cuvânt Moldovenesc”, 24 mai 1917.

⁵⁶ „Cuvânt Moldovenesc”, 3 iunie 1917.

⁵⁷ „Cuvânt Moldovenesc”, 20 august 1917; Șt. Ciobanu, *op. cit.*, pp. 104-105, 112, 123-124.

⁵⁸ Revista „Școala Moldovenească”, 1917, nr. 2-4, pp. 45-81; Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 111.

⁵⁹ M., Aduge, E., Danu, V., Popovschi, *Mișcarea națională din Basarabia. Cronica evenimentelor din anii 1917-1918*. Chișinău, 1998, pp. 27-28.

⁶⁰ „Cuvânt moldovenesc”, 1917, 17 mai, 24 mai; „Svobodnaia Bessarabia”, 1917, 17 iunie, 18 iunie, 24 iunie; R. Ciofleac, *Pe urmele Basarabiei, op. cit.*, pp. 256-259.

⁶¹ R., Ciofleac, *Pe urmele Basarabiei, op. cit.*, pp. 254, 256-257.

editarea manualelor și abecedarelor în limba română⁶². Datorită insistențelor Comitetului din Bălți al Partidului Național Moldovenesc, la 18 mai 1917, zemstva acestui județ a adoptat hotărârea de a introduce limba română ca obiect de studiu în școlile de toate nivele din județ⁶³.

Treptat mișcarea pentru reabilitarea limbii române și folosirea ei în toate domeniile vieții sociale, precum și introducerea alfabetului latin cuprinde tot mai larg păturile sociale din Basarabia⁶⁴.

În aceste condiții, Marele Congres Ostășesc, care și-a desfășurat lucrările la Chișinău, între 20-27 octombrie, reprezentând interesele a circa 300 mii militari, marinari și ofițeri moldoveni de pe toate fronturile Primului Război mondial și garnizoanele din Rusia, și-a asumat rolul de adunare reprezentativă pentru întreaga Basarabie și, ca atare, și-a asumat dreptul de a proclama autonomia politică și administrativă a acesteia, în baza principiului autodeterminării și a considerentelor de cultură, naționalitate și istorie⁶⁵.

De asemenea, hotărârile congresului vizau naționalizarea școlii, „care e treaba întregului popor” și introducerea învățământului obligatoriu fără plată, activitatea culturală extrașcolară.

Treptat, ideea unirii începe să fie îmbrățișată tot mai mult și de păturile largi ale populației. Pe 16 ianuarie 1918, Comitetul studenților moldoveni din Basarabia a lansat un Apel care se încheia cu următoarele cuvinte: „Trăiască libertatea și unirea tuturor românilor!”⁶⁶. „Nu ne trebuie Rusie federativă, a declarat răspicat comitetul de conducere al studenților români din ținut, căci Rusia nu ne-a dat decât întunecime și robie pe parcursul a 100 de ani, iar în vremurile de slobozenie de acum nu ne-a dat decât anarhie; noi vrem o Românie a tuturor românilor”⁶⁷.

La începutul lunii februarie, Uniunea pedagogilor din județul Chișinău a făcut, de asemenea, o declarație publică în susținerea unirii Basarabiei cu România⁶⁸.

⁶² A se vedea: H. Dăscălescu, *Revoluția de la 1917 în Basarabia. Lupta moldovenilor pentru cultura națională*. În: „Patrimoniul”, 1993, nr. 2, pp. 85-87; D. Poștarencu, *Activitatea Comisiei Școlare Moldovenești de pe lângă Zemstva Gubernială a Basarabiei (1917-1918)*. În: „Destin Românesc”, 2008, nr. 2-3, pp. 38-58; R. Ciofleac, *Pe urmele Basarabiei, op. cit.*, pp. 258-259, 260-261.

⁶³ V. Popovschi, *Aspecte ale mișcării naționale din Basarabia în anul 1917, op. cit.*, p. 165.

⁶⁴ A se vedea: V. Popovschi, T. Pahomi, *Considerații privind mișcarea pentru limba maternă și alfabetul latin în Basarabia*. În: „Revistă de lingvistică și știință literară”, 1991, nr. 2, pp. 50-55; V. Popovschi, *Prăbușirea țarismului în anul 1917 și declanșarea luptei românilor basarabeni pentru limba maternă și alfabetul latin*. În: „Destin Românesc”, 2009, nr. 4, pp. 32-54; V. Crețu, *Lupta pentru școala națională în Basarabia*. În: *In Memoriam Gheorghe Palade*, ed. Valentin Arapu ș. a. Chișinău: Bons Offices, 2018, pp. 293-304.

⁶⁵ Ion, Constantin, *Basarabia la interferența marilor interese*. În: „Destin Românesc”, 2017, nr. 1-2 (99-100), p. 26.

⁶⁶ Anton, Moraru, Ion, Negrei, *op. cit.*, p. 81-82; Șt. Ciobanu, *op. cit.*, pp. 239-241.

⁶⁷ A. Moraru, I. Negrei, *op. cit.*, p. 82; Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 244-245; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918. Documente, op. cit.*, pp. 147-148.

⁶⁸ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918, op. cit.*, pp. 159-160;

Ziarele și revistele locale de orientare națională „Sfatul Țării”, „Cuvânt Moldovenesc”, „Soldatul moldovan” ș. a. publică articole, apeluri în care sunt susținute plenar dezideratele naționale ale românilor basarabeni⁶⁹.

La cultivarea ideii unității naționale își aduc contribuția și oamenii politici, de cultură de peste Prut. Activitățile politice în vederea pregătirii evenimentului Unirii au fost susținute de manifestări culturale pe potriva momentului istoric. La inițiativa Societății de iluminare culturală „Făclia” (președinte – învățătorul Vasile Țanțu, pe atunci și liderul Blocului Moldovenesc din Sfatul Țării), la 23 ianuarie 1918, la Chișinău sosește, în primul său turneu în Basarabia, trupa Teatrului Național din Iași, în frunte cu directorul acestuia, scriitorul Mihail Sadoveanu, care a debutat a doua zi, când era publicată Declarația de Independență a R.D.M. și se marca aniversarea a 59-a de la Unirea Principatelor Române. În seara de 24 ianuarie a fost prezentată drama „Fântâna Blanduziei” de Vasile Alecsandri, iar la 25 ianuarie a avut loc o șezătoare literară, în cadrul căreia au fost citite fragmente din creația lui I. Creangă, urmată de a doua reprezentație teatrală, cu piesa „Răzvan și Vidra” de B. P. Hașdeu. La mijlocul lunii februarie, trupa dramatică a Teatrului Național din Iași revine la Chișinău, prezentând publicului de aici noi spectacole⁷⁰.

La sfârșitul lunii martie 1918, la Chișinău, sosește într-un turneu Orchestra simfonică de la Iași în frunte cu marele violonist, compozitor și dirijor român George Enescu⁷¹. Toate aceste activități de excepție au constituit un prim prilej de cunoaștere de către publicul basarabean a valorilor culturale autentice românești, de care acesta a fost înstrăinat pe parcursul dominației țariste.

De la 24 ianuarie 1918, a început să fie editată la Chișinău, în locul ziarului „Ardealul”, gazeta „România nouă”, în frunte cu omul de cultură și militantul transilvănean Onisifor Ghibu. Redacția „României noi” și-a propus „propovăduirea unirii tuturor românilor într-un singur stat”. În apelul din aceeași memorabilă zi a unui grup de originari din Transilvania, Bucovina, Vechiul Regat, Macedonia, Serbia și Basarabia se arăta că a sosit timpul pentru declanșarea luptei deschise în vederea înfăptuirii „unității politice a tuturor românilor într-un singur stat”⁷². Ca și ziarul „Ardealul”, această publicație a adus un neprețuit serviciu cauzei deșteptării naționale a basarabenilor, având un tiraj de 8000 exemplare⁷³. În ziarul

⁶⁹ Dimitrie, Bogos. *La răspântie, op. cit.*, pp. 160-161.

⁷⁰ A se vedea: I. Negrei, *Preludiul cultural al Unirii Basarabiei cu România. În: Centenar Sfatul Țării, op. cit.*, pp. 363-368.

⁷¹ *Ibidem*, pp. 369-370.

⁷² A se vedea: *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917-1918. Documente, op. cit.*, pp. 151-154.

⁷³ V. Popovschi, *Unele considerații cu privire la ziarele „Ardealul” și „România Nouă”*. În: *Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept*. 2011. Chișinău, 2012, p. 201.

„România nouă” apar o serie de articole, în care se declară că a sosit timpul pentru unire⁷⁴.

La 31 ianuarie/4 februarie 1918, a fost făcută publică „Chemarea scriitorilor români către neamul românesc din Basarabia”, în care se afirma că „a sunat ceasul înfrățirii, în care frate cu frate se caută” și că a sosit „vremea ca neamul moldovenesc să nu mai cunoască hotar pentru dragostea lui, pentru limba noastră cea dulce”. „Cultura și școala noastră – se arăta în apelul oamenilor de litere – de acum trebuie să se unească pe veci și nedespărțiți vom rămâne până la sfârșitul sfârșitului”⁷⁵.

La 18 februarie 1918, grație contribuției fruntașilor din vechiul Regat, Bucovina și Transilvania are loc deschiderea Universității Populare din Chișinău. În cuvântările rostite cu această ocazie de basarabeni Pan. Halippa, V. Herța, E. Alistar, V. Țanțu, ardeleanul I. Mateiu, bucovineanul P. Tofan etc. se subliniază că „de aici am rupt legăturile cu țara de peste Nistru și cultura românească își recâștigă drepturile sale și în acest colțșor al românismului”⁷⁶.

Înfruntând numeroase piedici, în activitatea de propagandă a idealurilor naționale, alături de fruntașii basarabeni, mai era antrenată și „o pleiadă întreagă de intelectuali români veniți din vechiul Regat, din Ardeal și din Bucovina”⁷⁷.

Astfel, din momentul proclamării independenței, „grație intervenției armatei române în Basarabia care a readus calmul, iar sentimentele naționale nu mai puteau fi înăbușite”, drept consecință a activității de propagandă, a realităților interne și externe care evoluau vertiginos, în ținut, ca modalitate de desprindere definitive de Rusia, încep să se facă auzite chemări tot mai insistente ale populației și ia amploare mișcarea de jos în favoarea unirii cu România, care s-a realizat la 27 martie 1918.

Unirea Basarabiei cu România a fost un rezultat legitim, precedat de o îndelungată și îndârjită luptă a românilor basarabeni pentru menținerea etnicității lor, fiind determinat de o serie de premise culturale.

Bibliografie

1. Adauge, M., Danu, E., Popovschi, V., *Mișcarea națională din Basarabia. Cronica evenimentelor din anii 1917-1918*. Chișinău, 1998.
2. Agrigoroaiei, I., *Iașii și Unirea Basarabiei cu România*. Iași: Editura Junimea, 2018.

⁷⁴ Dimitrie, Bogos, *La răspântie. Moldova de la Nistru în anii 1917-1918*. Chișinău, 1924, pp. 160-161.

⁷⁵ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917-1918. Documente, op. cit.*, p. 158-159; Ciobanu Șt., *op. cit.*, p. 246.

⁷⁶ Dimitrie, Bogos, *La răspântie, op. cit.*, p. 162.

⁷⁷ Ion, Nistor, *Istoria Basarabiei*. Cernăuți, 1923, p. 282; Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru*. Iași, 1924, p. 376.

3. Agrigoroaiei, I., Palade, Gh., *Basarabia în cadrul României întregite 1918-1940*. Chișinău: Universitas, 1993.
4. Bogos, D., *La răspântie. Moldova de la Nistru*. Chișinău, 1924.
5. Boldur, Al., *Istoria Basarabiei*. Ediția a II-a. București: Logos, 1992.
6. Cazacu, Petre, *Moldova dintre Prut și Nistru*. Iași, 1924.
7. Ciobanu, Șt., *Unirea Basarabiei*. Chișinău: Universitas, 1993.
8. Ciocanu, V., *Deschideri culturale în Basarabia din sec. al XIX-lea*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 1999, nr. 3-4.
9. Ciofleac, R., *Pe urmele Basarabiei*. Chișinău: Universitas, 1992.
10. Ciubotaru, N., *Începutul unei noi etape în mișcarea de eliberare națională din Basarabia*. În: „Unitatea națională a românilor: între ideal și realitate”. Chișinău, 2001.
11. Coadă, L., *Alexandru Cotruță – fruntaș al Zemstvei basarabene*. În: „Destin Românesc”, 2008, nr. 4.
12. Cojocaru, Gh., *Unirea Basarabiei cu România în concepția lui C. Stere*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2015, nr. 2.
13. Cojocaru, Gh., *Partidul Național Moldovenesc*. În: „Cugetul”, 1992, nr. 2.
14. Colesnic, Iu., *Emanuil Gavriliță*. În: *Basarabia necunoscută*. Chișinău, 1993.
15. Constantin, I., *Pantelimon Halippa, năfricat pentru Basarabia*. București: Editura Biblioteca Bucureștilor, 2009.
16. Constantin, I., *Basarabia la interferența marilor interese*. În: „Destin Românesc”, 2017, nr. 1-2 (99-100).
17. Constantinescu Iași, P., *Circulația vechilor cărți bisericești în Basarabia sub ruși*. În: „Revista Societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău”, vol. XIX, 1929.
18. Crețu, V., *Lupta pentru școala națională în Basarabia*. În: *In Memoriam Gheorghe Palade*, ed. Valentin Arapu ș. a. Chișinău: Bons Offices, 2018.
19. Danilov, M., *Cenzura rusească și circulația cărții românești în Basarabia*. În: „Destin Românesc”, 2003, nr. 3-4.
20. Danilov, M., *Bibliotecile parohiale și protopopești din Basarabia secolului al XIX-lea: între tradiția românească și politica țaristă*. În: „Destin Românesc”, 2006, nr. 3-4 (47-48).
21. Dăscălescu, H., *Revoluția de la 1917 în Basarabia. Lupta moldovenilor pentru cultura națională*. În: „Patrimoniul”, 1993, nr. 2.
22. Dulșchi, S., *Aspecte ale mișcării liberale din Basarabia în perioada anilor 1905-1907*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2005, nr. 4.
23. Enciu, N., *1918 pe ruinele imperiului spulberat de istorie. Basarabia în pragul modernității*. Chișinău: ARC, 2018.
24. Ețco, D., *Confruntări politice în Basarabia la început de secol XX*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2008, nr. 1.
25. Ghibu, O., *Trei ani pe frontul basarabean*. Chișinău, 1927.
26. Ghibu, O., *Cum s-a făcut Unirea Basarabiei*. În: „Patrimoniul”, 1993, nr. 2.

27. Grossu, S., *Presa din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944*. Chișinău, 2003.
28. Grossu, S., *Valențe identitare în activitatea misionară și culturală a Mitropolitului Gurie al Basarabiei*. În: *Centenar Sfatul Țării*, op. cit.
29. Gulică, I., *Considerații privind literatura didactică basarabească în anii '30-'60 ai sec. XIX*. În: „Destin Românesc”, 2010, nr. 3-4 (67-68).
30. Halippa, P., Moraru A., *Testament pentru urmași*. Chișinău: Hyperion, 1991.
31. Iorga, N., *Neamul românesc în Basarabia*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1997.
32. *Istoria Basarabiei de la începuturi până în prezent*. I. Scurtu ș.a. București, 1998.
33. Istrati, E., *Ion Pelivan – un model de slujire a idealului național*. În: „Destin Românesc”, 1995, nr. 4.
34. Istrati, E., *Partidul Național Moldovenesc: principii ideologice și programatice*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 1995, nr. 3-4.
35. Marșalovschi, Teo-Teodor, Roman, P., *Pavel Gore: promotor al mișcării de eliberare națională din Basarabia*. În: „Destin Românesc”, 1999, nr. 3.
36. Mihail, P., *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*. Chișinău: Știința, 1993.
37. Mihail, P., *Acte în limba română tipărite în Basarabia. 1812-1930*. București, 1993.
38. Mihailovici, P., *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 până la 1918*. București, 1940.
39. Moraru, An., Negrei, I., *Anul 1918 – ora astrală a neamului românesc*. Chișinău: Civitas, 1998.
40. Negrei, I., *Dosarul revistei „Făclia Țării” în contextul socio-politic al anului 1912*. În: „Destin Românesc”, 2012, nr. 1 (77).
41. Negrei, I., *Preludiul cultural al Unirii Basarabiei cu România*. În: *Centenar Sfatul Țării*, op. cit.
42. Negru, Gh., *Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia*. Chișinău: Prut Internațional, 2000.
43. Negru, Gh., „Cercul Basarabească” al Institutului Filarmonic Național din București. În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 3.
44. Negru, Gh. *Intelectualii basarabeni (1906-1913)*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 4.
45. Negru, Gh., *Cenzura țaristă și presa românească în Basarabia*. În: „Destin Românesc”, 2007, nr. 1-2.
46. Negru, Gh., *Ziarul „Basarabia” (1906-1907): informații inedite*. În: „Destin Românesc”, 2001, nr. 3.
47. Negru, Gh., „Moldovanul” (1907-1908): ziar național sau diversivitate politică. În: „Destin Românesc”, 2004, nr. 3-4; *Ibidem*, 2006, nr. 1.

48. Negru, Gh., *Scurt istoric al „Pământeniei” studenților basarabeni din Dorpat (sf. sec. XIX - încep. sec. al XX-lea)*. În: „Destin Românesc”, 2009, nr. 4.
49. Negru, Gh., *Intellectualii români din Basarabia, represați în timpul Primului Război Mondial*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2015, nr. 1.
50. Negru, Gh., *„Principiul Piemont” și declanșarea mișcării naționale din Basarabia în 1905*. În: „Destin Românesc”, 2012, nr. 2.
51. Nistor, I., *Istoria Basarabiei*. Cernăuți, 1923.
52. Popovschi, V., *Rolul ziarului „Cuvânt Moldovenesc” în trezirea conștiinței naționale a românilor basarabeni în 1917*. În: „Destin Românesc”, 1995, nr. 4.
53. Popovschi, V., *Unele considerații cu privire la ziarele „Ardealul” și „România Nouă”*. În: Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept. 2011. Chișinău, 2012.
54. Popovschi, V., *Despre Partidul Național Moldovenesc creat în 1917*. În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 2.
55. Popovschi, V., *Aspecte ale mișcării naționale din Basarabia în anul 1917*. În: „Destin Românesc”, 2003, nr. 3-4.
56. Popovschi, V., Pahomi T., *Considerații privind mișcarea pentru limba maternă și alfabetul latin în Basarabia*. În: „Revistă de lingvistică și știință literară”, 1991, nr. 2.
57. Popovschi, V., *Prăbușirea țarismului în anul 1917 și declanșarea luptei românilor basarabeni pentru limba maternă și alfabetul latin*. În: „Destin Românesc”, 2009, nr. 4.
58. Poștarencu, D., *Activitatea Comisiei școlare moldovenești de pe lângă Zemstoa gubernială a Basarabiei*. În: „Destin Românesc”, 2008, nr. 2-3.
59. Poștarencu, D., *Emanuil Gavriliță: 90 de ani de la moarte*. În: „Destin Românesc”, 2000, nr. 1.
60. Stan, A., *Unirea Basarabiei cu România ca proces de recuperare a identității*. În: „Destin Românesc”, 1998, nr. 2.
61. Slutu-Grama, C., *Sergiu V. Cujbă - redactor la ziarul românesc „Basarabia”*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 1.
62. Slutu-Grama, *Un nume la templul adevărului: scriitorul Sergiu Victor Cujbă (1875-1937)*. Chișinău, 2006.
63. Ștefănuță, P., *Bibliotecile țărănești din Nișcani. Studiu statistic*. În: Petre V. Ștefănuță, *Folclor și tradiții populare*, vol. 2, Chișinău: Știința, 1991.
64. Teodorescu, V., *Alexei Mateevici - un martir al cauzei naționale*. În: „Destin Românesc”, 1997, nr. 3.
65. *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917-1918. Documente*. Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica-Pompiliu Moisuc. Chișinău: Hyperion, 1995.
66. Varta, I., *Mișcarea națională a românilor basarabeni în perioada 1905-1914*. În: Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept, 2011, Chișinău, 2012.
67. Varta, I., *Presa românească din Basarabia la începuturile sale*. În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 1; *Ibidem*, 1995, nr. 2.

68. Varta, I., *Problema limbii române și cea a autonomiei în ziarul „Basarabia”*. În: „Destin Românesc”, 1996, nr. 1.
69. Varta I., *„Glasul Basarabiei” în apărarea limbii naționale*. În: „Destin Românesc”, 1998, nr. 1.
70. Văcăraș, V., *Curențe ideologice din Basarabia (sec. XIX - încep. sec. al XX-lea)*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 3.

COMPONENTA ETNICĂ A COLECTIVELOR ARTISTICE ȘI A UNIUNILOR DE CREAȚIE DIN RSS MOLDOVENEASCĂ ÎN ANII '40-'50 ai sec. XX

Valentina URSU,
dr. în istorie, conferențiar universitar,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău
e-mail: ursuvalentina@yahoo.com

Summary

An important aspect in the process of analyzing cultural life in the young Soviet republic in the first years after re-launching the USSR is the evaluation of the human potential in the art institutions. The situation in which the Moldovan SSR at the end of the Second World War was in the area of personnel insurance is deplorable. Much of the artistic intelligentsia was subjected to the repression in June 1941. Another part emigrated to Romania and other countries. And some of the writers, composers and plastic artists who remained in the USSR were arrested and sent to Siberia in 1949. Under these conditions, art institutions had an acute shortage of specialists with higher education and even specialist backgrounds. A massive process started of inviting and bringing to the RSSM of specialists from the main cultural centers of the country, but also from other union republics, which diminished the representativeness of the local specialists.

The present study aims at studying the ethnic composition of several artistic groups and three creation unions, through the study of archival documents from the 1940s and 1950s and contemporary historiographical studies.

***Key words:** human potential, artistic intelligence, ethnic composition, artistic groups, creation unions.*

Un aspect important în procesul de analiză a vieții culturale în tânăra republică unională sovietică, în primii ani după reanexare la URSS, o are evaluarea potențialului uman în instituțiile de artă. Situația în care s-a pomenit RSS Moldovenească la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial în domeniul asigurării cu cadre este deplorabilă. O bună parte a intelectualității artistice a fost supusă represiunilor în iunie 1941. Altă parte a emigrat în România și în alte țări. Iar unii dintre scriitorii, compozitorii, artiștii plastici care au rămas în URSS au fost arestați și trimiși în Siberia în anii 1946 și 1949. În aceste condiții instituțiile de

artă duceau o lipsă acută de specialiști cu studii superioare și chiar medii de specialitate. Se începe un proces masiv de invitare și aducere în RSSM a specialiștilor din principalele centre culturale ale țării, dar și din alte republici unionale, fapt ce a diminuat reprezentativitatea intelectualității artistice autohtone.

În studiul de față vom urmări componența etnică a câtorva colective artistice și a trei uniuni de creație, sprijinindu-ne pe documente de arhivă din anii '40-'50 și studii istoriografice contemporane.

Subiectul în cauză a fost în vizorul preocupărilor științifice ale istoricilor Valeria Cozma¹ și Gheorghe Nicolaev². O atenție sporită în lucrările acestora se acordă cercetării procesului de formare a cadrelor în domeniul artelor, sunt examinate unele componente ale politicii statului sovietic: ponderea studenților băștinași în instituțiile de artă, dependența de multitudinea de instanțe birocratice, cenzura în domeniul creației artistice ș.a.

În studiul *Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă (1924-1956)*³, realizat de către cercetătorul Petru Negură, s-a interpretat statutul și rolul scriitorului în societatea sovietică, influența factorului politic asupra procesului de creație, acțiunile de compromis cu puterea etc.

Pentru subiectul examinat de noi, un interes deosebit îl prezintă și volumul *RSS Moldovenească în perioada stalinistă (1940-1953)*, elaborat de Valeriu Pasat⁴. Printre multiplele aspecte cercetate de autor: crearea noului aparat administrativ, structurile de partid și cadrele de conducere, învățământul și propaganda etc., un capitol este consacrat intelectualității⁵. Însăși denumirea acestuia – *Intelectualitatea veche și cea nouă* – sugerează existența luptei care a fost dusă de reprezentanții artei, în special de către scriitorii de diferite formații: cea sovietică din RASSM, cea românească și occidentală și cea locală, divergențele, contradicțiile și denunțurile la care apelau unii dintre cei mai „devotați” sistemului comunist.

Cercetătoarea Angela Lisnic⁶ are ca domenii de preocupare și diverse aspecte ale învățământului și culturii din Republica Moldova. Unul dintre acestea îl

¹ Valeria, Cozma, Trepte ale învățământului de arte din Moldova, *Revista de istorie a Moldovei*, 1990, nr. 4, pp. 48-52; Idem, Художественная культура Молдавии в условиях партийного руководства, *Revista de istorie a Moldovei*, 1991, nr. 2, pp. 39-47; Idem, „Misiunea culturii în Moldova sovietică (1953-1964)”. În: *Probleme ale științelor socioumane și modernizării învățământului*. Vol. II, Chișinău, 2012, pp. 78-82.

² Gheorghe, Nicolaev, Unele aspecte privind pregătirea cadrelor intelectualității artistice în RSS Moldovenească. 1944-1990. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1996, nr. 2, 3.

³ Petru, Negură, *Ni héros, ni traîtres. Les écrivains moldaves face au pouvoir soviétique sous Staline (1924-1956)*. Paris: L'Harmattan, 2010); *Nici eroi nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă (1924-1956)*, Chișinău: Cartier, 2014.

⁴ Valeriu, Pasat, *RSS Moldovenească în epoca stalinistă*. Chișinău: Cartier, 2011.

⁵ *Ibidem*, pp. 423-464.

⁶ Angela, Lisnic, Cu privire la formarea intelectualității artistice profesionale în Moldova. În: *Probleme ale științelor socio-umanistice și modernizării învățământului*. Conferință științifică internațională „Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă la 70 ani”. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2010, pp. 532-538; Idem, Transformările identitare în mediul intelectualității din

constituie componența etnică și apartenența de partid a membrilor Uniunii Artiștilor Plastici din RSSM în perioada 1944-1970. O altă problemă cercetată de către An. Lisnic este rolul instituțiilor de cenzură în procesul de influență ideologică și transformare identitară a intelectualității din RSSM.

O bogată informație referitoare la componența etnică a colectivelor artistice, instituțiilor de artă și uniunilor de creație o găsim în documentele de arhivă. Până la crearea, în anul 1953, a Ministerului Culturii, instituțiile de artă și chiar Uniunile de creație, se aflau în subordinea Direcției de conducere a artelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al RSSM. Examinând documentele păstrate în Arhiva organizațiilor social-politice a Republicii Moldova constatăm că în anul 1946, Teatrul moldovenesc muzical-dramatic avea în componența sa 91 de persoane⁷, dintre care 38 moldoveni, 26 ruși, 5 ucraineni, 15 evrei, 7 colaboratori de alte naționalități. Teatrul rus număra 39 de persoane: 25 – ruși, 8 ucraineni, 4 – evrei, 2 – alte naționalități⁸. Filarmonica de Stat avea cel mai mare număr de angajați – 205. Dintre aceștia: 74 moldoveni, 55 ruși, 11 ucraineni, 55 evrei, 10 – alte naționalități. Conservatorul de Stat – 83 persoane: 9 moldoveni, 29 ruși, 7 ucraineni, 33 evrei, 5 – de alte naționalități⁹. Studioul de Operă avea în componența sa 64 de membri. Dintre aceștia doar 7 erau moldoveni, 17 – ruși, 6 – ucraineni, 3 de alte naționalități și cei mai mulți – 31 erau evrei¹⁰.

La rubrica – Studii, situația se prezenta astfel: în Teatrul moldovenesc muzical-dramatic erau doar 2 actori cu studii superioare generale și 7 aveau studii superioare speciale. În Teatrul rus, din numărul total de 39 de persoane, deținători ai diplomelor de studii superioare generale erau, la fel, doar 2 persoane și 5 – cu studii superioare speciale. În Teatrul de păpuși doar 1 colaborator avea studii superioare din 16 angajați.

În colectivele Filarmonicii de Stat, 14 persoane aveau studii superioare generale și 8 – studii superioare speciale (din totalul de 205 persoane). O proporție mai mare a specialiștilor cu studii superioare o regăsim în anul 1946 la Conservatorul de Stat și în Studioul de Operă – 26 de persoane cu studii superioare speciale și 23 – cu studii superioare generale la Conservator și, respectiv – 16 persoane aveau studii superioare speciale și 2 persoane – studii superioare generale, în Studioul de Operă. Deci, vedem că, în marea majoritate a cazurilor, angajații instituțiilor artistice nu aveau pregătirea specială în domeniul profesional.

Republica Sovietică Socialistă Moldovenească între anii '50 -'80 ai secolului al XX-lea. În: *La frontierele civilizațiilor: Basarabia în context geopolitic, economic, cultural și religios: conferință internațională*: Galați, 21-23 octombrie 2010. Galați: Partener: Galați University Press, 2011.

⁷ Tabel cu privire la completarea cu cadre a Instituțiilor Direcției de conducere a artelor către 25.08.1946. În : AOSPRM, F. 51, inv. 4, d. 305, f. 82.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

Potrivit altui document, din anul 1951, situația în câteva colective ale Filarmonicii la capitolul reprezentanți de naționalitate moldoveni, continuă să rămână nesatisfăcătoare. Să examinăm următorul tabel:

**Informație cu privire la componența colectivelor
Filarmonicii moldovenești către 10.02.1951¹¹**

Colectivul artistic	Componența națională					Studii				
	moldoveni	ruși	ucraineni	evrei	de alte naționalități	super.	superioare incomp.	medii	medii incomplete	primare
Capela corală „Doina”	30	20	7	13	6	8	7	23	24	12
Orchestra simfonică	16	10	9	20	3	18	16	11	11	2
Ansamblul de dansuri populare	18	25	5	8	2	2	3	15	28	10

Observăm că, Capela corală *Doina* includea 30 - moldoveni, 20 - ruși, 7 ucraineni, 13 evrei, 6 - de la alte naționalități. Din Orchestra simfonică făceau parte 16 moldoveni, 10 ruși, 9 ucraineni, 20 - evrei, 3 - de alte naționalități. Chiar și în Ansamblul de dansuri populare numărul cel mai mare îl aveau dansatorii ruși - 25 persoane, moldovenii fiind pe poziția a 2-a, cu 18 dansatori, fiind urmați de evrei - 8, ucraineni - 5 și 2 de alte naționalități.

În același Tabel observăm că cea mai mare parte a soliștilor Filarmonicii aveau studii medii, medii incomplete și chiar primare. Doar 8 soliști ai Capelei *Doina*, din numărul total de 76 de membri, aveau studii superioare. În Orchestra simfonică numărul deținătorilor diplomelor de studii superioare era puțin mai mare - 18 soliști din 58 membri. Iar în ansamblul de dansuri populare situația era

¹¹ Informație cu privire la componența colectivelor Filarmonicii moldovenești către 10.02.1951. În: ANRM, F. P-3241, inv. 1, d. 161, f. 1-3.

dezastruoasă – doar 2 soliști, din întregul colectiv ce număra 58 de membri, finisase instituțiile de învățământ superior.

Predominarea specialiștilor de etnie rusă avea consecințe directe asupra repertoriului. Astfel, Orchestra Simfonică prezenta creații din clasică rusă, care alcătuiau 52 % din întregul repertoriu, după care urmau creațiile compozitorilor sovietici – 30 % și clasică universală – 18 %¹². Observăm că lipsesc totalmente operele compozitorilor basarabeni. O situație similară o atestăm și în repertoriul Capelei corale *Doina*: creațiile compozitorilor sovietici alcătuiau 43 %, clasică rusă – 12 %, clasică universală – 10 %¹³. Deși repertoriul cuprindea și cântece populare și creații ale compozitorilor sovietici moldoveni, acestea erau selectate foarte riguros de către structurile de cenzură, pentru a corespunde prescripțiilor ideologice ale PCUS.

Componența națională a cadrelor didactice de la Școala de muzică medie specială din Chișinău era următoarea: 1 moldovean, 3 ruși, 1 ucrainean, 8 evrei și un profesor de altă naționalitate. Către 1 martie 1948, în aceeași instituție, colectivul profesoral-didactic se prezenta astfel: moldoveni – 3, ruși – 16, evrei – 21, ucraineni – 9, un polonez și un armean¹⁴. Din numărul total al studenților de 106 persoane, moldoveni – 48, 50 – ruși, 13 – ucraineni, 20 – evrei, 1 polonez, 2 bulgari și 6 studenți de alte naționalități¹⁵.

O situație deosebită la compartimentul cadre naționale o avem în colectivul Școlii republicane de artă plastică. Către 25 septembrie 1946, aici, erau angajați 19 profesori. Dintre aceștia nici un profesor moldovean, 16 profesori ruși, 1 ucrainean și 2 evrei.

Așadar, și în instituțiile de învățământ artistic, reprezentanții de etnie română erau în minoritate față de etnicii ruși și evrei. Această situație avea consecințe directe asupra limbii de predare și repertoriul artistic. Marea majoritate a disciplinelor erau prezentate în limba rusă, care, în acea perioadă, era puțin cunoscută de tinerii din Moldova. Cu atât mai mult, profesorii sosiți din instituțiile specializare din centrele culturale ale URSS aduceau cu ei repertoriul predominant de clasică rusă, creații ale compozitorilor, artiștilor plastici sovietici, iar muzica națională și tradițiile artiștilor plastici din Basarabia erau total neglijate.

Cea mai influentă dintre Asociațiile de creație din RSSM a fost Uniunea Scriitorilor. Situația în care s-a pomenit această categorie de intelectuali este una dramatică. După anul 1940, scriitorii de pe ambele maluri ale Nistrului formează o asociație profesională ce întrunea scriitori atât din Basarabia, cât și din RASSM. Între

¹² Coraportul dintre creațiile compozitorilor sovietici, a operelor din clasică rusă și universală în repertoriul colectivelor Filarmonicii moldovenești. În: ANRM, F. P-3241, inv., 1, d., 161, f. 15-16.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Tabel cu privire la apartenența națională a cadrelor didactice de la Școala de muzică medie specială din Chișinău către 1 martie 1948.. În: AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 316, f. 105.

¹⁵ Tabel cu privire la apartenența națională a studenților Școlii de muzică medie specială din Chișinău către 1 martie 1948. În: AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 316, f. 103.

aceste grupuri a existat o confruntare directă pe cele mai stringente subiecte ale limbii și literaturii române. Un factor important a fost originea etnică a acestora și atitudinea lor față de limba română, tradițiile lingvistice autohtone, moștenirea literară și soarta clasicilor.

Examinând componența numerică a Uniunii, remarcăm că în anul 1945 din ea făceau parte 23 de membri și membri-supleanți¹⁶. Dintre aceștia, 9 erau moldoveni, 9 – evrei și 5 – ruși. Scriitorii moldoveni erau: An. Lupan, B. Istru, I. Cana, Ivan Ceban, G. Meniuc, V. Galiț, P. Darienco, An. Gujel.

Analizând datele statistice cu referire la componența etnică a Uniunii, deja în anul 1953, constatăm o mică creștere a numărului de scriitori moldoveni¹⁷: din numărul total de 37 de membri, 18 erau moldoveni, 8 – ruși, 2 – ucraineni, 9 – evrei.

Este foarte interesantă informația din care remarcăm că 29 de scriitori elaborau lucrările lor în limba moldovenească și 8 – în limba rusă. Toți scriitorii de naționalitate evrei posedau româna și scriau în limba română, 7 scriitori ruși și 2 ucraineni scriau doar în limba rusă, iar Al. Lipcan și Em. Bucov, de etnie rusă, compuneau în limba română¹⁸.

Cercetând componența numerică a Uniunii Compozitorilor din RSSM, constatăm că, dacă la momentul constituirii RSSM, Uniunea număra 13 membri¹⁹, între 1941 și 1945 acest număr scade la 8, pentru ca, spre sfârșitul anului 1945, să crească din nou până la 14 persoane²⁰.

În anii postbelici, la UCSM aderă muzicieni formați în RSSM: V. Baronciuc, N. Leib, O. Tarasenco, P. Șerban, G. Ceaicovschi, B. Miliutin, precum și absolvenți ai Conservatorului de Stat din Chișinău: S. Lobel (1947), V. Zagorschi și L. Berov (1951), A. Mulear și D. Fedov (1952).

Informația privind componența națională a acestei uniuni, începând cu anul 1948²¹, se prezintă în felul următor: în anii 1948, din ea făceau parte în total 18 compozitori: 4 moldoveni, 2 ruși, 3 ucraineni, 8 evrei, un rom. Situația nu se schimbă până în anul 1951, când pleacă din viață Ștefan Neaga și numărul compozitorilor ruși crește cu 2. În anul 1952 sunt primiți noi membri: un evreu și un țigan. În următorul an, încă un compozitor de naționalitate evreiască devine membru cu drepturi depline. Astfel, numărul total al membrilor Uniunii ajunge la 21²².

¹⁶ Lista membrilor și membrilor-supleanți ai Uniunii Scriitorilor sovietici din RSSM în anul 1945. În: AOSPRM, F. 2955, inv. 1, d. 11, f. 1.

¹⁷ Lista membrilor și membrilor-supleanți ai Uniunii Scriitorilor sovietici din RSSM către 15 august 1953. În: AOSPRM, F. 2955, inv. 1, d. 141, f. 5-7.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ AOSPRM. F. P-2941, inv. 1, d. 153, f. 2.

²⁰ Ibidem.

²¹ Informație privind componența națională a Uniunii Compozitorilor sovietici din RSSM începând cu anul 1948. În: AOSPRM. F. P-2941, inv. 1, d. 158, f. 12.

²² Ibidem.

Informație privind componența națională a Uniunii Compozitorilor sovietici din RSSM începând cu anul 1948

Anii	Moldoveni	Ruși	Ucr.	Evrei	Găgăuzi	Țigani	Total	Note
1948	4	2	3	8	-	1	18	
1949	4	2	3	8	-	1	18	
1950	4	2	3	8	-	1	18	
1951	3	4	3	8	-	1	19	A decedat Ștefan Neaga
1952	3	4	2	9	1	1	20	A decedat N.Ponomarenco
1953	3	4	2	10	1	1	21	

Observăm că numărul compozitorilor moldoveni, în acești ani – în loc să crească (cum se vehicula în numeroasele cuvântări ale liderilor comuniști și în documentele de partid) – scade²³. Iar cel al compozitorilor ruși și evrei crește.

Situația nu se modifică nici în următorii ani. Constatăm că, spre sfârșitul anului 1955, în Uniunea Compozitorilor din RSSM, reprezentanții poporului băștinaș erau în minoritate absolută – doar 2 (Gh. Borș și P. Șerban), din 20. Și, dacă compozitorii de origine evreiască vorbeau româna, atunci L. Gurov, V. Poleacov, Al. Sofronov, Al. Drapman și alți compozitori și muzicologi ruși și ucraineni nu posedau deloc limba română. Nici în anul 1956 nu vor fi făcute schimbări substanțiale²⁴, cu toate că numărul membrilor UCS din RSSM crește cu doi compozitori moldoveni – N. Chiosa și Al. Stârcea.

Este evident că aceasta nu a contribuit la o dezvoltare armonioasă a culturii muzicale din republică.

În informațiile elaborate de către conducerea altei uniuni de creație din Moldova Sovietică – Uniunea Artiștilor Plastici, cu privire la diverse aspecte ale componenței nominale, depistăm mai multe date statistice. În anul 1944, din această Uniune făceau parte 29 membri: 3 moldoveni, 20 – ruși, 1 ucrainean, 5 evrei și 1 reprezentant de altă naționalitate²⁵. În anii 1945-1946 numărul total rămâne neschimbat. În 1947 sunt primiți noi membri: 1 rus, 1 ucrainean și un

²³ Informația șefului secției artă și literatură a sectorului de agitație și propagandă a CC al PC(b)M E.S. Postovoi despre dezvoltarea artei și literaturii artistice a RSS Moldovenești, 5 mai 1950. În: *Культура Молдавии за годы Советской Власти. Сб. Документов в 4-х томах. Т. 2, часть 1. Кишинев: Штиинца, 1984, стр. 408-4012.*

²⁴ Lista membrilor Uniunii Compozitorilor sovietici din RSS Moldovenească către 15 februarie 1956. În: AOSPRM. F. P-2941, inv. 1, d. 242, f. 4.

²⁵ Informații referitoare la creșterea numărului membrilor Uniunii artiștilor plastici din Moldova. În: AOSPRM, F. 2906, inv. 1, d. 90, f. 1, 2.

evreu. În 1948-1949 alți noi membri devin membri cu drepturi depline. Dintre aceștia: 1 moldovean, 3 ruși, 2 ucraineni. În 1950 încă un artist plastic rus și 2 evrei se adaugă Uniunii. În anii următori, 1951-1952, va spori numărul asociației, precum urmează: de la 4 - la 6 - moldoveni, de la 25, la 30 - ruși, de la 6, la 7 - evrei. Numărul ucrainenilor va rămâne neschimbat. La 1 februarie 1952, din UAPSM făceau parte în total 48 membri²⁶.

Astfel, examinând atent mai multe documente de arhivă, constatăm că în perioada anilor 1944-1952 numărul membrilor Uniunii sporește de la 29 la 48. Dar, la capitolul componență etnică situația era alarmantă. Analizând numărul artiștilor plastici moldoveni, observăm că exista un decalaj enorm între moldoveni și cei de origine rusă. Abia începând cu anul 1948, la cei 3 artiști plastici moldoveni se vor mai adăuga câte unul în anii 1948, 1951 și 1952. Dar, concomitent, va spori și numărul artiștilor plastici ruși, ucraineni și evrei. Va rămâne constant doar numărul artiștilor de alte naționalități - 1 bulgar.

Situația nu se schimbă nici în anii următori. Către 31 decembrie 1955 UAP era formată din 53 de membri. Dintre aceștia: moldoveni - același număr - 8; ruși - 28, deci o creștere; ucraineni - 7, la fel o sporire; evrei - 9 și alte naționalități - 1, număr constant. Și în anul 1956 rămânem la același spor: 57 de membri, dintre care: moldoveni - 9, cu 1 membru mai mult ca în anii precedenți; ruși - deja 30 de membri; ucraineni - 8, din nou o mică sporire. Însă numărul artiștilor plastici evrei și de alte naționalități rămâne constant²⁷.

O rubrică indispensabilă a informațiilor despre componența Uniunii (același lucru se referă la alte asociații de creație) era apartenența la PC(b) US. Nu este de mirare de ce: prin membrii de partid, instituțiile centrale și republicane aveau posibilitatea să dirijeze și să coordoneze toate activitățile unei asociații obștești, deși aceasta, fiind o asociație nonformală, ar fi trebuit să se conducă singură, fără nicio implicare a statului. Comparând numărul membrilor UAP, membri de partid, și al membrilor UAP, fără de partid, în anii 1944-1946, vedem că doar câte 1 artist plastic era membru al PCUS și al ULCT. Și dacă în UAPSM, în anii următori sunt primiți câte 1-2 noi membri ai PCUS, atunci, din rândurile membrilor ULCT nu este primit nici un nou membru.

Potrivit altui document, membri și candidați în membrii PC(b) US erau următorii artiști plastici²⁸:

²⁶ Ibidem.

²⁷ Lista membrilor și membrilor supleanți ai UAP din RSSM către 31 decembrie 1955. În: AOSPRM. F. 51, inv. 19, d. 255, f. 74.

²⁸ Artiștii plastici - membri și candidați în membrii PC(b) M. În: AOSPRM. F. P-2906, inv. 1, d. 74, f. 2.

N d/o	Numele, prenumele	Anul nașterii	Naționalitatea	Specialitatea	Din ce an este membru al UAP	Din ce an este membru al PC(b)US	Titlu
1.	Dubinovski Lazăr Isaakovici	1910	evreu	sculptor	11.11.1948	Membru-supleant din 1947	Artist plastic emerit, Ordinul „Drapelul Roșu de Muncă”
2.	Eršov Ivan Stepanovici	1915	rus	pictor	11.11.1948	Membru al PC(b) din 1945	-
3.	Jumatii Ivan Dorofeevici	1909	moldo-vean	pictor	11.11.1948	Membru al PC(b) din 1943	Ordinul „Drapelul Roșu de Muncă”
4.	Mater Anton Igundievici	1910	ucrainean	pictor teatral	11.11.1948	Membru al PC(b) din 1941	-
5.	Merega Evgheni Nikitovici	1910	ucrainean	grafician	1.11.1950	Membru al PC(b) din 1947	-
6.	Novic Vladimir Semionovici	1917	rus	artist plastic decorator	11.11.1950	Membru-supleant din 1946	-
7.	Popov Grigori Davîdovici	1911	rus	pictor	11.11.1948	Membru al PC(b)	-
8.	Livșiș Matis Iacovlevici	1920	evreu	critic	29.11.1948	Membru al PC(b) din 1942	-

Asociația avea mai multe secțiuni: pictură, grafică, sculptură, artă decorativă, scenografie, critică de artă, și subsecții: grafică de carte și pictură monumental-decorativă. Informațiile din documente ne permite să constatăm că cei mai mulți membri ai UAP erau pictori, după care, la o diferență mare, urmau sculptorii. Iar cel mai mic număr de membri erau în secțiile de artă decorativă, critică și teatru artistic.

Un alt aspect ce trezește interes este componența de vârstă și gen. Să urmărim următorul document²⁹:

²⁹ Componența de vârstă și gen a membrilor UAP în anul 1952. În: AOSPRM. F. P-2906, inv. 1, d. 90, f. 9.

	Până la 25 ani	Până la 35 ani	Până la 45 ani	Până la 60 ani	Peste 60 ani	Total
Bărbați	-	10	15	6	7	38
Femei	-	1	3	1	1	5

Astfel, în anul 1952, artiștii plastici bărbați dominau componența Uniunii - 38. Numărul mic, de doar cinci femei, membre ale UAP ar putea sugera: fie că este vorba de lipsa unei pregătiri speciale a reprezentantelor genului feminin în domeniu, fie de lipsa unei politici de stat privind atragerea acestora, ori de dezinteresul lor (al femeilor) față de artele plastice.

La compartimentul studii constatăm că în primii ani postbelici numărul deținătorilor de diplome cu studii superioare (15) era mai mare, decât al celor cu studii medii. Situația se schimbă începând cu anul 1948, când specialiștii cu studii medii îi vor depăși numeric pe cei cu studii superioare. Evident, nici acest fapt nu era în favoarea sporirii calității și a profesionalismului membrilor UAP.

În concluzie, putem afirma că în primii ani după reanexare la URSS colectivele artistice și uniunile de creație erau constituite preponderent din reprezentanți de etnie rusă. Moldovenii alcătuiau majoritatea doar în câteva colective: Ansamblul de dansuri populare, Capela corală, Teatrul moldovenesc muzical-dramatic etc. Iar în Uniunile de creație, situația era dominată de reprezentanții etnici evrei și ruși. Totuși, deja la începutul anilor '50, ponderea băștinașilor începe să crească. Aceasta va avea consecințe benefice atât pentru sporirea numărului reprezentanților de etnie română în componența uniunilor de creație și a colectivelor artistice, cât și pentru repertoriul artistic, numărul de creații în limba română, creșterea numărului de studenți și cadre didactice moldoveni, în instituțiile de profil artistic etc.

Bibliografie:

1. Coraportul dintre creațiile compozitorilor sovietici, a operelor din clasică rusă și universală în repertoriul colectivelor Filarmonicii moldovenești. În: ANRM, F. P-3241, inv., 1, d., 161, f. 15-16.
2. Componența de vârstă și gen a membrilor UAP în anul 1952. În: AOSPRM. F. P-2906, inv. 1, d. 90, f. 9.
3. Cozma, Valeria, Trepte ale învățământului de arte din Moldova. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1990, nr. 4.
4. Informație cu privire la componența colectivelor Filarmonicii moldovenești către 10.02.1951. În: ANRM, F. P-3241, inv. 1, d. 161, f. 1-3.
5. Informație privind componența națională a Uniunii Compozitorilor sovietici din RSSM începând cu anul 1948. În: AOSPRM. F. P-2941, inv. 1, d. 158, f. 12.

6. Informații referitoare la creșterea numărului membrilor Uniunii artiștilor plastici din Moldova. În: AOSPRM, F. 2906, inv. 1, d. 90, f. 1, 2.
7. Lisnic, Angela. Transformările identitare în mediul intelectualității din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească între anii '50 -'80 ai secolului al XX-lea. În: *La frontierele civilizațiilor: Basarabia în context geopolitic, economic, cultural și religios: conferință internațională: Galați, 21-23 octombrie 2010*. Galați: Partener: Galați University Press, 2011.
8. Lista membrilor și membrilor-supleanți ai Uniunii Scriitorilor sovietici din RSSM în anul 1945. În: AOSPRM, F. 2955, inv. 1, d. 11, f. 1.
9. Lista membrilor și membrilor-supleanți ai Uniunii Scriitorilor sovietici din RSSM către 15 august 1953. În: AOSPRM, F. 2955, inv. 1, d. 141, f. 5-7.
10. Lista membrilor și membrilor supleanți ai UAP din RSSM către 31 decembrie 1955. În: AOSPRM. F. 51, inv. 19, d. 255, f. 74.
11. Lista membrilor Uniunii Compozitorilor sovietici din RSS Moldovenească către 15 februarie 1956. În: AOSPRM. F. P-2941, inv. 1, d. 242, f. 4.
12. Negură, Petru, Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă (1924-1956). Chișinău: Cartier, 2014.
13. Nicolaev, Gheorghe, Unele aspecte privind pregătirea cadrelor intelectualității artistice în RSS Moldovenească. 1944-1990. *Revista de istorie a Moldovei*, 1996, nr. 2, 3.
14. Pasat, Valeriu, RSS Moldovenească în epoca stalinistă. Chișinău: Cartier, 2011.
15. Tabel cu privire la apartenența națională a cadrelor didactice de la Școala de muzică medie specială din Chișinău către 1 martie 1948. În: AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 316, f. 105.
16. Tabel cu privire la apartenența națională a studenților Școlii de muzică medie specială din Chișinău către 1 martie 1948. În: AOSPRM, F. 51, inv. 7, d. 316, f. 103.
17. Козма, Валерия, Художественная культура Молдавии в условиях партийного руководства. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1991, nr. 2.
18. Культура Молдавии за годы Советской Власти. Сб. документов в 4-х томах. Т. 2, часть 1. Кишинев: Штиинца, 1984.

TENDINȚE DE ADAPTARE A ADMINISTRAȚIEI SĂTEȘTI
DIN RSSM LA MODUL DE VIAȚĂ SOVIETIC,
ÎN PERIOADA ÎNFOMETĂRII ARTIFICIALE (1944-1947)

Mariana S. ȚĂRANU,
dr. în istorie, cercetător științific superior,
Institutul Patrimoniului Cultural,
e-mail: marianataranu@yahoo.com

Summary

In order to ensure the success of some transformations in the region, the Soviet authorities needed loyal cadres. Based on the criterion of loyalty, in the first years after the German-Soviet War, locals were appointed to leadership positions only at the village level.

In this study we will refer to the behavior of the village administration and the attitude of the population towards it. In particular, we will focus on the ways of engaging in the Soviet way of life of the rural community, the comsomolitics and the members of the women's organization.

The research was based on the testimonies of the survivors, the original documents from the National Archives of the Republic of Moldova, the archive of the social-political organizations of the Republic of Moldova and the literature. An informational support anchored in the realities of time offered us the press of the time, especially the newspapers „Socialist Moldova” and „The Soviet Peasant”.

Keywords: *village leadership, teachers, comsomolists, Soviet realities*

Pentru a se asigura de reușita unor transformări în regiune, autoritățile sovietice aveau nevoie de cadre loiale. În primii ani de ocupație, aceștia nu se puteau baza pe cadrele locale și au adus persoane devotate ideilor sovietice din afara RSSM. Paralel a demarat un proces de atragere a cadrelor locale. Punând la bază criteriul loialității, în primii ani după războiul germano-sovietic, localnicii au fost numiți în funcții de conducere doar la nivel sătesc.

În cadrul acestui studiu ne vom referi la comportamentul administrației sătești și atitudinea populației față de aceasta. În mod special, ne vom axa pe modalitățile de integrare la modul sovietic de viață a activului sătesc, comsomoliștilor și a membrilor organizației de femei.

La realizarea cercetării ne-am bazat pe mărturiile supraviețuitorilor, documentele inedite din fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova, Arhiva organizațiilor social-politice a Republicii Moldova și pe literatura de specialitate. Un suport informațional ancorat în realitățile timpului ne-a oferit presa timpului, îndeosebi ziarele „Moldova socialistă” și „Țăranul sovietic”.

Perioada cronologică include anii imediați după terminarea războiului sovieto-german, anii 1944-1947. Limita cronologică inferioară se referă la perioada imediată operației Iași - Chișinău, care marchează și începutul celei de-a doua ocupație sovietică, iar anul 1947 - anul în care foamea a ajuns în perioada de apogeu.

Imediat după terminarea operației Iași - Chișinău, în toată republica se reinstaurează administrația sovietică. O preocupare constantă a acesteia a constituit-o asigurarea ținutului cu cadre sovietice, loiale sistemului. În ceea ce privește cadrele locale, apoi, conducerea sovietică nu avea încredere în acestea. Conform cuvântării președintelui Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, Fiodor Brovko, la plenara a III-a a CC a PC(b)M din 25-27 iunie 1944, se constată că conducerea avea o mare rezervă față de cadrele locale. Conform acestuia: „Orice colhoznic care a trăit 26 de ani în URSS poate fi pus la orice post responsabil. Cu cadrele locale va trebui să lucrăm mult și vom avea mult de furcă cu ele”¹. Abia mai târziu, pe la sfârșitul anilor '50, sec. XX, băștinașilor li se încredințează funcții administrative.

Cadrele, plasate în centrele raionale și orașe, aduse din afara RSSM, de regulă, erau din RSS Ucraineană și RSFSR. Principalul criteriu care era pus la baza promovării pe scara profesională era loialitatea față de regimul sovietic. În ceea ce privește politica de cadre locale, apoi trebuie de remarcat că autoritățile se limitau la sovietele sătești, dar și în acest caz numaidecât era și un trimis din afara RSSM care monitoriza activitatea acestuia. Trimisul era numit în funcția de secretar al organizației de partid locale și verifica mersul lucrurilor pe teren. În fiecare localitate erau organizate adunări sătești cu prezență obligatorie. La aceste adunări reprezentanții conducerii raionale prezentau celor adunați viitorul președinte al Sovietului Sătesc. Conform algoritmului, președintele Sovietului Sătesc avea câteva clase absolvite în perioada administrației țariste. Același nivel de instruire îl aveau și consilierii sătești. Prea puțini reprezentanți ai administrației locale absolviseră școala românească.

În cazul conducerii raionale sau orășenești, băștinașilor nu li se încredințau funcții de conducere, puținele excepții înregistrate denotă că funcțiile ce li se acordau erau nesemnificative.

¹ AOSPRM, F. 51, Inv. 2, dos. 1, f. 108.

Apartenența la Partidul Comunist era un criteriu determinant în ceea ce privește avansarea pe scară ierarhică. Având alte viziuni referitoare la viață și alte valori, dar și fiind preocupați cu achitarea impozitelor și refacerea ținutului, numărul băștinașilor care au aderat la respectiva formațiune era *infim*. Referindu-ne la raionul Sculeni, în calitate de studiu de caz, constatăm că în 1944, în rândurile PC(b) din URSS nu a fost primită nicio persoană. În anul 1945 în rândurile PC(b) din URSS a fost primită o persoană, iar șase – în rândurile candidaților în PC(b) din URSS, iar în anul 1946 – patru persoane au fost primite în rândurile PC(b) din URSS și 15 – în candidați în PC(b) din URSS. Din totalul acestora, 15 erau de naționalitate ruși, 6 – români moldoveni, iar 5 – de alte etnii².

O direcție prioritară referitoare la activitatea cadrelor locale o constituia familiarizarea acestora cu concepțiile marxist-leniniste, iar ulterior participarea la diferite ședințe, conferințe, cu scopul de a se ridica nivelul de pregătire ideologică a acestora. Deja în anul 1945, pe lângă Comitetul executiv județean Chișinău, s-au organizat cursuri de o lună pentru președinții sovietelor satești. La cursuri se predau, inclusiv: „Constituția stalinistă a URSS” și „Constituția RSSM”³. Mai mult, la 20 iunie, același an, s-au finisat examenele la cursurile de pe lângă Școala republicană de partid din Chișinău a CC a PC(b)M. Din cei 145 de absolvenți, 50 au fost pregătiți pentru lucrul de conducere în comsomol: secretari ai comitetelor raionale și orașenești comsomoliste, șefi de secții în comitetele județene și raionale comsomoliste. Ceilalți 95 de absolvenți au fost pregătiți pentru lucrul de conducere în așezămintele sovietice⁴. Activități similare aveau loc în teritoriu. În corespundere cu Hotărârea CC al PC(b)M din 13 martie 1946 și cea a Comitetului Județean Chișinău al PC(b)M din 14 martie 1947, în perioada 24-29 martie, a avut loc un seminar de patru zile pentru secretarii Sovietelor Sătești, secretarii Organizației de Partid a SMT, sovhozurilor și a organizațiilor comsomoliste din raioane⁵.

Promovați în baza criteriului loialității și ca răsplată pentru anumite acțiuni subversive sau pentru că au întâmpinat Armata Roșie ori că și-au denunțat consătenii care au avut merite în perioada administrației românești etc., noii președinți ai Sovietelor Sătești erau, de cele mai dese ori, oameni întâmplători. De regulă, având o pregătire mediocră, pomenindu-se în funcție, aceștia nu erau în stare să facă față noilor sarcini. Mai mult, integritatea morală a acestora lăsa mult de dorit. În pofida faptului că responsabilitățile unui președinte al Sovietului Sătesc, în perioada vizată, se limita la mobilizarea eforturilor pentru a rechiziționa, forțat, dări, în natură și financiare, de la populație, majoritatea aveau un comportament neadecvat. Deoarece nu erau în stare să răspundă cerințelor

² AOSPRM, F. 62, Inv. 1, dos. 71, f. 9.

³ Moldova socialistă, 1945, 27 iunie.

⁴ Moldova socialistă, 1945, 27 iunie.

⁵ AOSPRM, F. 280, Inv. 1, dos. 63, f. 62.

puse în fața lor, deseori erau înlocuiți cu cadre verificate în timp. Spre exemplu, pe parcursul anului 1946, în raionul Lipcani au fost concediați 12 președinți ai Sovietelor Sătești: în Sovietul Sătesc Larga – Zahariuc – pentru beții și neîndeplinirea obligațiilor de serviciu; în sovietul sătesc Medveja – Marunici – pentru că organiza beții; Sovietul Sătesc Cotelinaia – Lesnic – în trecut a fost membru al partidului cuzist; Sovietul Sătesc Grimești – Mandric – pentru luare de mită și atitudine neadecvată față de localnici; Piguleac – pentru atitudine iresponsabilă; Pilipețchii – pentru beții și debandată la serviciu; în Sovietul Sătesc Șereuți – Gherman – a fost trimis să-și continue studiile; în Sovietul Sătesc Bălăsinești – Onufriev – pentru beții și iresponsabilitate; în Sovietul Sătesc Drepcăuți – Stahii – a furat cereale din proprietatea statului; în Sovietul Sătesc Bermeș – Titenco – a fost învinuit că are legături cu chiaburii satului⁶. În același timp, erau concediați și puținii președinți ai Sovietului Sătesc care erau atașați de săteni și îi îndemnau să-și facă anumite rezerve alimentare. În anul 1946, președintele sovietului sătesc Criva, Grigorciuc, a fost învinuit precum că îi sfătuiește pe chiaburi să-și îngroape cerealele în pământ și a fost destituit din funcție⁷.

Începând cu primăvara și iarna anului 1947, președintele Sovietului Sătesc era responsabil și de înmormântarea consătenilor morți de foame. De cele mai multe ori, aceștia trimiteau activiștii sătești pe la casele oamenilor, unde erau repartizați, ca să rechiziționeze produsele alimentare și, seara, solicitau informații despre numărul persoanele decedate. Maria Nezalizova (n. 1922), din localitatea Chirsova, povestea cum, în iarna anului 1947, cei de la Sovietul Sătesc au adunat toți sătenii care aveau școală românească, adică știau carte. Fiecărui le-au repartizat câte o stradă, și, câte doi, mergeau din casă în casă și fixau persoanele bolnave sau care erau decedate. Notițele le duceau la Sovietul Sătesc, după care, a doua zi, la adresele indicate de aceștia, se ducea o sanie, care încărca morții, iar pe cei bolnavi, îi interna în spital⁸.

Și Mihai Sanghin, care, în perioada 1945-1948, a exercitat funcția de împuternicit agricol de sector, agitator, în localitatea Slobozia Mare, raionul Vulcănești⁹, relatează despre rezultatele unui raid prin sectorul său, pentru a face cunoștință cu situația reală la zi și, ulterior, să o transmită la Sovietul Sătesc: „Prin martie 1947 situația era deosebit de grea. Mureau oamenii de foame, cu zecile de suflete. Toți împuterniciții agricoli am fost chemați, la Sovietul Sătesc, de către Trubișin. Ni s-a ordonat să trecem prin sectoare și să stabilim numărul de muribunzi, care, după aceea, trebuiau să fie înscriși la cantina Sovietului Sătesc. Indicațiile erau stricte: din fiecare sector, nu mai mult de 12-15 persoane. Eu și cu

⁶ AOSPRM, F. 146, Inv. 1, dos. 40, f. 39-40.

⁷ AOSPRM, F. 146, Inv. 1, dos. 27, f. 59.

⁸ Constantin, Kurdoglo, *Golod v Gagauzii (1946-1947 gg.)*, Comrat-Chișinău, 2010, pag. 253.

⁹ Mărturiile le-a colectat Ion Gnatiuc.

activista Mașa Iancu am fost repartizați pe sectorul nr. 12, care cuprindea strada „28 iunie” de azi, pe ambele părți, de la Gore Ilău până la Călin Grecu, pe strada V.Pocoi. Îmi este greu să povestesc ce am văzut. La David Pană, pe un par, lângă sobă, ședea patru copii, numai piele și oase. Când am deschis ușa la Sanda Carapostol ne-a lovit în nas o duhoare, de cădea jos. Tăiaseră un câine și îl fierbeau. Cei trei copii istoviți, care mișcau numai din ochi, își așteptau răbdător porția. La Gheorghe Stoicescu, hămurarul, copii găsiseră în pod potloage de hamuri, pe care le pârjoleau pe plită, iar după aceea rodeau din ele. Și așa, aproape, în toate familiile. Am înscris pentru cantină vreo 50 de oameni. Drept, că îmi era teamă de reprezentantul raionului, dar nu aveam ce face. La Selisovet am fost luat la rost. Îi zic: „Tovariși upolnomicennî, tot sectorul nr. 12 moare de foame”. Și mi-a primit lista”¹⁰.

Mulți președinți ai Sovietelor Sătești, având o pregătire mediocră, la un moment dat se pomenesc că au puteri nelimitate în localitatea sa de baștină. Frustrările ce le aveau, dar și tendința de răzbunare, pe unii săteni, i-au motivat la unele acțiuni necugetate, într-un mediu social firesc. Mai mult, comportamentul acestora era încurajat de conducerea sovietică și, aceștia, nici măcar, nu erau avertizați sau sancționați. Comportamentul neadecvat al președintelui Sovietului Sătesc din acea perioadă a marcat-o și pe Margareta Spânu-Cemârtan (n. 1942), din satul Mihăilenii Vechi, raionul Râșcani, care, cu referire la acele timpuri, își amintește: „În 1940, când ne-au ocupat rușii, era un țăran fără carte, îi zicea Grișa Postolachi, dar lumea îi zicea pe poreclă, Grișa Țăganul. La mai mulți le-au propus să fie președinți de Sovietul Sătesc, dar lumea, văzând ce înseamnă ocupantul rus, nimeni nu a vrut să accepte, decât Grișa Țăganul, care i-a întâlnit cu pâine și sare, și a devenit președinte. Cunoștea câteva litere, ca să se poată iscăli, și atât. S-au început fărădelegile, umbla cu soldați alătura și făcea ravagii. Jefuiau oamenii, veneau cu căruțele, fără să întrebe, luau și din beci, și din pod, și de peste tot locul, tot ce vroia el și pleca râzând”¹¹.

Începând cu iarna lui 1947, la Sovietul Sătesc se întocmeau listele celor care urmau să primească împrumut alimentară. Acesta urma să fie achitat din roada anului 1947-1948, în părți egale. Listele celor ce urmau să beneficieze de împrumut alimentară se discutau și se aprobau la ședințele Sovietului Sătesc, în prezența împuterniciților agricoli, activului sătesc și a săracilor satului. La întocmirea listelor, președintele Sovietului Sătesc avea cuvânt hotărâtor. După discuție, listele se prezentau, pentru aprobare, la Comitetul Executiv al raionului. Fiecărui membru al familiei i se elibera câte 200 de grame de pâine coaptă în zi sau 4 kg de grâu pe lună. Sursele orale denotă că activiștii sătești profitau de situația creată și constrâneau sătenii să le dea mită,

¹⁰ Viața satului, 1990, 15 august.

¹¹ Memoriile în variantă audio sunt în arhiva autorului.

pentru ca să-i înscrie în aceste liste. În primăvara anului 1947 locuitoarea satului Ghidighici, raionul Chișinău, Maria Semionovna Graur, l-a rugat pe președintele Sovietului Sătesc, Gonța, să-l înscrie pe soțul ei pe liste, ca să primească zilnic porție la punctul de alimentare deschis în sat. Președintele Gonța a cerut, pentru aceasta, să i se dea 50 de ruble¹².

Fiind sub influența ideilor impregnate în timpul cursurilor la care au fost trimiși, încercând să preia exemplul cadrelor venite din afara RSSM, mai mulți președinți ai Sovietelor Sătești, împreună cu președinții colhozurilor din Basarabia, în localitățile în care fusese create, încercau să organizeze întreceri stahanoviste. Evident, că s-a ignorat istovirea fizică a oamenilor, din cauza înfometării permanente, și, oricât de mult nu s-a insistat, acest lucru nu se reușește în cazul localităților rurale. La unele întreprinderi industriale din orașe, întrecerile stahanoviste reușesc a fi organizate și, e firesc să fie așa, la orașe, oamenii primeau alimente în baza cartelelor alimentare.

Și cadrele didactice erau atrase în activitățile ideologice. În acest sens se organizau diverse acțiuni culturale, adunări periodice, la care erau obligați să participe învățătorii din localitățile rurale. Spre exemplu, în corespundere cu Hotărârea Biroului CC al PC(b)M din 18 iulie 1946 și Biroului Comitetului Județean Bălți, s-a decis ca, în scopul atragerii intelectualității, de organizat adunarea raională a acestora, pe data de 14 august 1946¹³. Maria Rusanovschi, orașul Glodeni, profesoară de biologie și chimie, își amintește că, în primii ani de după război, erau chemați în fiecare duminică la adunări și trebuiau să meargă pe jos 24 de km, de la Sturzeni la Bălți și tot atâția înapoi. Bărbații de la școală mergeau înainte, iar femeile, în urma lor. Dar, niciun bărbat nu se putea ține de director, că avea pașii lungi. Ei făceau agitație pentru colectivizare¹⁴.

O parte din administrația școlilor, îndeosebi a celor din centrele raionale, s-au încadrat în mediul funcționarilor sovietici, îndeplineau orice indicație care parvenea și, cel mai important, este că, prin acțiunile sale de mobilizare a activiștilor sătești, reușeau să îndeplinească planurile de colectare, și, respectiv, duceau un mod de viață îndestulat. În perioada de apogeu a foametei, în ianuarie 1947, șeful secției studii a școlii din satul Viișoara, raionul Balatina, E. Gurău solicita conducerii raionale să-i faciliteze achiziționarea a 8-10 kg de zahăr, necesar pentru a hrăni cele patru roiuri de albine de soiul „Dadan-Bllate”. Cererea și-a motivat-o prin faptul că, din cauza secetei mari, acestea nu au reușit să adune cantitatea necesară de miere¹⁵.

O pondere semnificativă în activitatea de ideologizare, conducerea moscovită o acorda comsomoliștilor și activiștilor de partid. De regulă, aceste

¹² AOSPRM, F. 265, Inv. 1, dos. 104, f. 11.

¹³ AOSPRM, F. 265, Inv. 1, dos. 57, f. 26.

¹⁴ Viața satului, 1990, 14 noiembrie.

¹⁵ AOSPRM, F. 66, Inv. 1, dos. 69, f. 25.

categorii erau trimise la cursuri pregătitoare de trei luni, după care aveau sarcina de a petrece diverse adunări și convorbiri cu localnicii, în scopul sovietizării acestora și motivării să dea la stat cantitatea necesară de impozite agricole. La începutul anului 1945, în legătură cu aniversarea a 28-a a Armatei Roșii, în cadrul cercurilor de agitație, ale Caselor de cultură, la punctele de lichidare a analfabetismului, au fost organizate adunări, în cadrul cărora s-a promovat cultul personalității lui Stalin¹⁶. În corespundere cu Hotărârea CC al PC(b)M, din 12 februarie 1946, la nivel republican, în perioada 25 februarie – 7 martie 1946, s-a organizat un seminar al secretarilor organizațiilor primare de comsomol¹⁷.

Acțiuni similare au avut loc și mai târziu. În trimestrul întâi al anului 1947, în raionul Lipcani, activul de partid și activiștii comsomoliști au organizat 113 adunări cu localnicii. La aceste adunări au fost prezentate 428 de lecții, pe diferite teme¹⁸. La întruniri, celor prezenți li se predau ore despre teoria și istoria PC(b) din URSS, despre economia centralizată, despre lucrul ideologic, despre propaganda și agitația de partid, dar și despre politica externă a URSS. La seminare se insista pe studierea operelor lui Vladimir Lenin: „Imperialismul – stadiul cel mai înalt al capitalismului”, și a lui Iosif Stalin „Despre materialismul dialectic și istoric”, și „Despre temelile leninismului”.

Impregnarea cu regularitate a concepțiilor sovietice, conform cărora cadrele din RSSM trebuie să contribuie la ridicarea economiei URSS, dar și pentru a restabili orașele din URSS după distrugerile din timpul războiului, tinerii comsomoliști se încadrau cu elan în colectarea impozitelor, în activitatea ideologică, îndeosebi în perioada colectivizării, dar și în timpul campaniei electorale, nemaivorbind de colectarea resurselor financiare de la populație, sub formă de împrumut alimentară. Reveniți în localitățile de baștină sau în localitățile unde au fost repartizați la muncă, din dorință de a face carieră, pentru a se face comozi noilor autorități, pentru beneficii economice, dar și din cauza diferitor frustrări, de cele mai multe ori, tinerii comsomoliști aveau un comportament neadecvat.

Centralismul excesiv, dar și tendința de a ține sub control activitatea băștinașilor, a determinat creșterea numerică a activului sătesc. În cadrul fiecărei localități rurale, pe lângă membrii Sovietului Sătesc, mai erau numiți membrii comisiilor permanente și împuterniciții agricoli. Spre exemplu, în raionul Târnova în anul 1944 activitatea Sovietului Sătesc era asigurată de 178 de persoane, un an mai târziu – 369, iar în anul 1946 – în perioada de apogeu a foametei, numărul acestora a ajuns la 696 persoane, adică constituia 390% față de anul 1944¹⁹.

¹⁶ AOSPRM, F. 265, Inv. 1, dos. 56, f. 10 verso-11.

¹⁷ AOSPRM, F. 265, Inv. 1, dos. 56, f. 15 verso.

¹⁸ AOSPRM, F. 146, Inv. 1, dos. 64, f. 1.

¹⁹ AOSPRM, F. 44, Inv. 1, dos. 74, f. 41.

Treptat regimul reușește să atragă un număr tot mai mare de oameni de partea sa sau cel puțin îi ademenește ca să-l slujească. În anul 1947 în localitatea Petroșani din raionul Balatina erau înregistrate 446 de familii, dintre acestea, 65 erau ale activiștilor sătești, adică unui activist îi reveneau șapte familii. În localitatea Tomești din același raion erau înregistrate 181 de familii, dintre acestea 26 erau ale activiștilor sătești. O situație similară se atestă și în satul Camensc, în care erau 434 de familii, dintre care 78 erau ale activiștilor, adică un activist era responsabil de șase familii²⁰.

De frica deportărilor, într-o scrisoare adresată conducătorului URSS, Iosif Stalin, Vasile Doliscinski, învățător la școala primară din Puhoi, descrie meritele pe care le are față de noua sa patrie – URSS: „Eu sunt membru al UTCL din 1945. Fiind comsomolist, am participat la toate acțiunile organizate în sat, în perioada alegerilor tot timpul m-am implicat activ. În timpul secetei din anii 1946-1947 am depistat persoanele incluse suplimentar, pentru a primi hrană la punctele de primire a hranei din sate, am desfășurat inventarierea eliberării produselor alimentare la punctele de distribuire. Niciodată nu mi-am cruțat timpul, atunci când trebuia să implementăm în practică hotărârile partidului și a guvernului”²¹.

Împreună cu agitatorii activiștii pregăteau populația pentru alegerile din Sovietul Suprem al RSSM. Numai în raionul Balatina, la începutul lunii februarie, au fost trimiși 80 de comsomoliști, 150 membre a organizației de femei, 60 cadre didactice și 43 de funcționari. Au fost organizate 35 puncte de agitație în componența cărora erau: 570 de agitatori, 442 dintre care erau români moldoveni. În ceea ce privește nivelul de instruire, apoi 26 – aveau studii medii, 92 – aveau absolvite 7 clase, iar 452 – aveau studii primare. Fiecare agitator era responsabil de 10-15 gospodării. Întâlnirile cu localnicii se organizau o dată în săptămână. Paralel cu lucrul individual, se mai organiza lucru de agitație la punctele de agitație deschise în fiecare localitate sătească. În raionul Balatina activau 29 puncte de agitație – toate erau înzestrate cu lozinci și placarde, dar și cu literatură ideologică²².

Referindu-se la alegerile în Sovietul Suprem, care au avut loc în februarie 1947, Mihai Sanghin, care, în perioada 1945-1948 a exercitat funcția de împuternicit agricol de sector, agitator în localitatea Slobozia Mare, raionul Vulcănești²³, relatează că la alegerile din februarie 1947 era membru al comisiei electorale de sector, sediul căreia era în casa lui Ghiță Golea. Listele alegătorilor au fost întocmite din timp, iar, cu două săptămâni înainte de votare, numărul de alegători la sectorul încredințat a fost transmis la raion. La votare l-a avut ca împuternicit pe un oarecare Trubișin.

²⁰ AOSPRM, F. 66, Inv. 1, dos. 65, f. 8,12, 14.

²¹ *Scrisori către Stalin sau spovedaniile celor ocupați (1947-1953)*, Editor Mariana S. Țăranu, Chișinău: Pontos, 2014, pag. 291-292.

²² AOSPRM, F. 66, Inv. 1, dos. 49, f. 3, 6-6 verso.

²³ Mărturiile le-a colectat Ion Gnatiuc.

Timpul de votare expira. Când s-au mai controlat listele, s-a văzut că 60 de alegători nu s-au prezentat la votare. Pe urmele celor neprezenți au fost trimiși membri ai comisiei, agitatori. Datele aduse erau zguduitoare: 60 de alegători nu s-au prezentat – erau morți de foame. Și numai timp de două săptămâni. Cazul era cu adevărat grav. Putea fi calificat ca un act de sabotaj. Împuternicitul se trăgea de păr. „Ce să mă fac, se văicăra dânsul? Voi avea de a face cu NKVD-ul. Cineva din Comisie a propus: să votăm pentru cei decedați, iar după votare să se dea date suplimentare, despre mortalitate. Așa și au făcut²⁴.

Conștientizând faptul că, treptat, puterea lor devine nelimitată în cadrul localității și parțial a raionului, comsomoliștii comiteau multiple abuzuri, aveau un comportament neadecvat, îndeosebi în perioada de apogeu a foametei organizate. Referindu-se la comportamentul comsomoliștilor din localitatea Ciuciuleni, raionul Hâncești, Mariana Pagu accentua faptul că organizația de comsomol a colhozului „Biruința” era constituită din trei persoane, secretarul organizației fiind Catană. Tot din trei membri era formată organizația de comsomol a colhozului „Traiul nou”, al cărei secretar era Ion Ciobanu. Fiind analfabeți, acești comsomoliști nu primeau însărcinări de la partid, nici la muncile în colhoz nu participau, deși erau colhoznici. Secretarul organizației comsomoliste a colhozului „S. Lazo”, Papanaga, nu avea nicio zi muncă lucrată în colhoz. Și alți comsomoliști din Ciuciuleni aveau același comportament. P. Pozneacov a rămas nepedepsit, chiar dacă a furat un covor din clubul satului. Deși s-a tot vorbit pe la adunări despre acest lucru, nu s-au luat niciun fel de măsuri. Mai grav e cazul comsomolistului M.C., care, în 1948, a estorcat mită de la consăteni, zicându-le: „Dați-mi bani, pâine, găini și eu vă rezolv problema, le duc pe toate acestea Maiorului, Căpitanului și ei vă vor scoate de pe listele chiaburilor posibili de deportare”. Acest lucru a fost confirmat de mai mulți săteni²⁵.

În perioada rechiziționării produselor agricole, intrând în gospodăriile consătenilor, aceștia rechiziționau până la ultimele cereale, deseori măturau podurile, la propriu, indiferent de situația în care era lăsată familia. Olga Statova (n. 1927), în localitatea Cotovscoe²⁶, își amintea: „Nicio dată nu voi uita cum 25 de comsomoliști au intrat în ograda noastră și ne-au luat toate produsele: și unt, și porumb, și grâu... Noi plângeam în hohote, dar tare ne mai temeam de legile staliniste”²⁷. Ivan Anghelov (n. 1935), din satul Avdarma, descrie în memoriile sale elanul cu care activiștii au măturat podurile consătenilor, menționând că, în primul rând, s-au dus la familiile avute. Familiile avute s-au prăpădit, în primul

²⁴ Viața satului, 1990, 15 august.

²⁵ Mariana, Pagu, *Ciuciuleni. O istorie a locului și a oamenilor lui*. Chișinău: Prut, 2013, pag. 461.

²⁶ Astăzi Hâncești

²⁷ Constantin, Kurdoglo, *Golod v Gagauzii (1946-1947 gg.)*, Comrat-Chișinău, 2010, pag. 187.

rând, deoarece lor li s-au luat până la ultimul grăunte. Mai mult, nu aveai dreptul de a te înscrie la punctele de alimentare²⁸.

Cei împuterniciți de la sovietul sătesc puteau să ia cele mai prețioase lucruri din casă: covoare, țoluri, pânză, prosoape etc., orice găseau bun de vânzare, în caz că nu dădeau acea cotă agricolă. Din lucrurile pe care le luau își permiteau să-și păstreze ceea ce le era pe plac, restul puteau să le vândă.

Pentru a-și demonstra loialitatea în fața șefilor de la raion, dar și a celor de la Chișinău, activiștii sătești impuneau oamenii din sat să pregătească mese alese și vin pentru aceștia, evident din contul gospodarilor. Cei care se împotriveau erau pedepsiți, inclusiv, cu amenzi sau chiar includerea în liste și deportați. Spre exemplu, în anii 1947-1948, atunci când veneau la Ciuciuleni cu diferite misiuni: adunări de partid, comisii, control etc., șefii erau trimiși la familia Ioanei și a lui Nicolae Movileanu, pentru a fi ospătați. După o vreme, femeia s-a indignat și le-a reproșat activiștilor: Dar chiar nu mai sunt alte case în sat? Chiar trebuie să vină numai la mine? Această indignare a costat-o drumul Siberiei²⁹.

O situație similară denotă și din mărturiile lui Ion Avram din localitatea Mingir, raionul Hâncești, de unde aflăm cum, într-o zi în ograda lui moș Nichita Avram, au dat buzna pe neașteptate activiștii Anton Ciocan, Ustica Sonic, Colea Mutu, Grigore Dimineț, Grigore Bozianu, Ion Zghibârtă (ultimul fiindu-i chiar ginere lui moș Nichita), ca să mai facă o „revizie” la ce mai are moșul și să comande un prânz pentru șapte reprezentanți de la raion (Cărpineni), veniți în sat să inspecteze colectarea pâinii de la oameni. Până peste cap era sătul bătrânul gospodar de vizitele acestora și de comenzile lor. Auzind totul despre ce vorbea tatăl cu oaspeții nepoftiți, Ion, fiul lui moș Nichita, proaspăt venit din război, invalid, ieși în cele două cărje din căsoică și-i luă la rost pe oamenii puterii: „Ia stai tatăi, strigă el, ia stai, că iată acum le voi face eu un prânz, de care nici eu n-am servit pe toate drumurile războiului, aproape până la Berlin!” Și se îndreaptă, șchiopătând, amenințând cu cărjele și biruind durerile cum putea, spre nepoftiții activiști. Ajuns la numai un pas de șeful „delegației”, dădu să-l lovească cu cărja, dar fu îndată dezarmat și doborât la pământ. Activiștii nedumeriți, au părăsit în iuțea curtea lui moș Nichita, amenințând cu urmări grele și judecată aspră pe motiv de nesupunere în fața legii și a puterii de stat³⁰.

Nelegiuirile activiștilor au rămas și în memoria locuitorului satului Beșghioz, Macarie Formuzal, care își amintește cu tristețe cum activistul Bulanov din Sovietul Sătesc l-a împușcat pe consăteanul său, Nicolai Stamati: „Eu am văzut cu ochii mei cum s-a întâmplat aceasta, pe teritoriul fostei școli medii.

²⁸ Ibidem, pag. 106.

²⁹ Mariana, Pagu, *Op. cit.*, pag. 354.

³⁰ Iacob, Lupanciuc, *Comuna Mingir. File de istorie*. Chișinău, 2004, pag. 224-225.

Atunci acel localnic s-a ascuns de autorități în sarai sau într-un subsol, deoarece aceștia vroiau să-l înscrie la FZO și... pentru aceasta a fost omorât”³¹. Cu referire la președintele Sovietului Sătesc din localitate, Trofim Arabadji, Macarie Formuzal își continuă amintirile și menționează precum că era analfabet, nici nu putea socoti. De mai multe ori întocmea greșit actele de primire a ajutorului de la Ceadâr Lunga, și, respectiv, acesta era întors înapoi, ceea ce însemna că oamenii nu primeau la timp ajutorul atât de necesar. În schimb, activiștii sătești erau devotați noii puteri. Deseori erau arestați gospodarii înstăriți, cu lunile îi țineau în subsoluri și îi amenințau că se vor răzbuna pe familiile lor. Mergeau pe aceste subsoluri cu drapelul roșu în mână, bucurându-se de noua putere. Un muzicant cânta pentru o pâine. Au fost și cazuri când proprietarii caselor erau constrânși să țină drapelul sovietic, după care erau arestați și duși la pușcărie³². Deseori activiștii îi arestau pe oamenii deștepți și muncitori, îi trimiteau la pușcărie, iar ei își băteau joc de soțiile acestora, nu aveau frică de nimic³³.

O atenție sporită se acorda creării organizației de femei. De regulă, în fiecare instituție, se formau și organizații de femei. Periodic se convocau și se discutau problemele comunității. Însă sarcina de bază era încadrarea lor în procesul de rechiziționare a produselor agricole de la populație. Doamnele primeau carnete de membru. În ajunul recoltării roadei sau în preajma colectării surselor financiare de la populație, se organizau adunări ale organizației. Spre exemplu, în perioada 19-22 ianuarie 1946 în toate localitățile sătești au fost convocate adunări ale organizațiilor de femei. La aceste adunări s-au dat indicații concrete referitoare la mobilizarea femeilor, pentru a fi încadrate în campania electorală de organizare a alegerilor în Soveitul Suprem al RSSM³⁴.

Toate acestea denotă că conducerea sovietică a promovat în regiune cadre loiale, dar cu o pregătire mediocră. Pentru a le instrui, conform intereselor sale, sistematic erau organizate cursuri de pregătire și întruniri la care erau convinși ca în numele unui viitor asigurat la moment să se organizeze și să colecteze impozitele fixate. Mărturiile supraviețuitorilor denotă că din cauza frustrărilor și invidiei, dar pentru beneficii materiale imediate, precum și din frica de a nu fi pedepsite familiile acestora, președinții sovietelor sătești, funcționarii sătești, împreună cu activiștii, comsomoliștii și reprezentantele organizației de femei au îndeplinit cerințele înaintate de autoritățile raionale.

Pomenindu-se la un moment dat că au putere aparent nelimitată asupra consătenilor, aceștia dădeau dovadă de un comportament neadecvat, care se

³¹ Constantin, Kurdoglo, *Op. cit.*, pag. 360.

³² Ibidem, pag. 361.

³³ Ibidem, pag. 362.

³⁴ AOSPRM, F. 265, Inv. 1, dos. 56, f. 7.

manifesta în diferite forme. Majoritatea membrilor administrației satești așa și percepeau modul de viață sovietic.

Bibliografie

1. AOSPRM, F. 44, Inv. 1, dos. 74, f. 41.
2. AOSPRM, F. 66, Inv. 1, dos. 65, f. 8,12, 14.
3. Kurdoglo, Constantin, *Golod v Gagauzii (1946-1947 gg.)*, Comrat – Chișinău, 2010.
4. Lupanciuc, Iacob, *Comuna Mingir. File de istorie*. Chișinău, 2004.
5. Pagu, Mariana, *Ciuciuleni. O istorie a locului și a oamenilor lui*. Chișinău: Prut, 2013,
6. *Scrisori către Stalin sau spovedaniile celor ocupați (1947-1953)*, Editor Mariana S. Țăranu, Chișinău: Pontos, 2014.

REFLECȚII ASUPRA VALORILOR MORALE ÎN PRESA DIN
REPUBLICA MOLDOVA

Valentina ENACHI,
Dr. în istorie, conf. univ.
Universitatea de Studii Europene, Chișinău
e-mail: valentina_enachi@yahoo.com

Summary

This article analyzes how the general newspapers „Timpul”, „Jurnal de Chișinău”, „Ziarul de Gardă” and the Russian press deal with the moral values. The material shows that the media in Chisinau analyzes morals through politics, crimes and scandals. There are concrete examples of the theme and language used. The conclusion is that the national press says being moral means being pro-European and patriotic, and the Russian press shows that being moral means being Christian and traditionalist. The investigative papers radiograph the concrete vices of the Moldovan society in transition

Key words: mural, political, ethical

Scopul articolului este de a puncta nu atât problemele morale din societate, cât reflectarea lor în mass-media și abordările presei, pentru a le evidenția și a forma atitudinile a opiniei publice față de ele, identificarea temelor și a autorilor prin care se reflectă realitatea morală, și, nu în ultimul rând, constatarea conținuturilor promovate prin materialele jurnalistice. Metoda principală de cercetare a fost cea cantitativ-calitativă, care a permis identificarea spațiului care revine subiectelor ce vizează problematica morală în publicațiile periodice generaliste naționale și a oferi o viziune de ansamblu asupra paginilor sau rubricilor în care sunt amplasate materialele de acest gen. În articol va fi efectuat un demers analitic al materialelor publicate în ziarul „Timpul”, „Moldavschie vedomosti”, și „Jurnal de Chișinău”, din anul 2017. Criteriile de selecție au fost ponderea acestor ediții pe piața media din Republica Moldova și abordările substanțiale asupra problematicii moralei.

Teoria problemei. Valoarea e un concept ce reflectă binele sau dezirabilul folosit ca standard, pentru a judeca mijloacele existențiale și pentru a-i motiva pe alții. Crearea unei societăți morale și solidare, acceptabilă pentru societate fără ficțiunea marii misiuni a omului, fără ideea iluzorie a căii clare spre atingerea

împlinirii, rămâne o ecuație greu de rezolvat, chiar și pentru societățile cu o democrație avansată. La noi însă idealurile spirituale ale societății în tranziție s-au dovedit a fi și mai complicate și dificile. Demersul asupra problematicii moralei include un material bibliografic semnificativ, menționăm aici doar pe Emil Durkeim, care, în lucrarea „L'education morale”, constata că morala reprezintă o manifestare a vieții socio-umane, care presupune relații între conștiințe. Obiectul moralei este atașarea individului la unul sau la mai multe grupuri sociale, iar analiza asupra moralei nu poate fi efectuată în afara cercetării atașamentului interpersonal. În consecință, morala trebuie considerată o modalitate de ființare și exprimare a omului prin care se asigură existența ca atare a societății. Scopul moralei este afirmarea societății și protejarea ei, iar pentru a avea asigurate acestea, societatea „produce” morala aferentă. Acțiunea morală integrează scopuri impersonale, supraindividuale, plasate la nivelul societății, al interesului ei. De asemenea, actul moral autentic este acela care se săvârșește „în plină libertate”, fără ca, asupra subiectului, moral să se exercite, în vreun fel, o presiune exterioară.

Pentru mass-media morala, în sens de spiritualitate a unui popor, reprezintă una dintre problematicile, iar, în particular, pentru jurnalism – subiectul lui nemijlocit de reflectare.

În prezent, presa deține tot instrumentarul necesar desemnării valorilor morale în mase, construcția mediatică a realității fiind determinantă pentru valorificarea și asimilarea culturii morale. În opinia cercetătoarei E. Zamfir: „Prin promovarea diferitelor modele de comportament, presa oferă un set de roluri sociale și un vocabular simbolic, răspunzând, astfel, nevoii publicului, de modele și de termeni de referință. Transmiterea moștenirii culturale-morale înseamnă transmiterea valorilor și a modelelor sociale de la grupuri către indivizi, de la o generație la alta și numără printre consecințele sale creșterea coeziunii sociale, integrarea socială a indivizilor, impunerea normelor culturale, amortizarea tendinței indivizilor de a se lăsa luați în stăpânire de indistinție ori anomie paralizantă”¹. Ea menționează, în lucrarea „Psihosociologia culturii de masă”, că transmiterea valorilor contribuie la realizarea stabilității sociale și la menținerea în timp, a structurilor culturale. Deci, această constatare arată că, dintre toate instituțiile sociale, mass-media, cel mai eficient, diseminează și promovează valorile morale. Presa din Republica Moldova confirmă aceste supoziții sau nu?

Problema valorilor morale în presa RM a fost tratată diferit, uneori diametral opus, în diferite epoci: iată cum presa anilor '70 din RSS Moldovenească abordează tema dată: Editorialul Moldova Socialistă²:

¹ E. Zamfir, Psihosociologia culturii de masă. București: Ed. Politică, 1968, p. 234.

² Moldova Socialistă, 9 ianuarie 1968.

„... De ce autoritate morală poate să se bucure, bunăoară, tov. Ciocârlan, președintele artelului agricol Dimitrov, r-l Călărași, care, având vie proprie, a mai cumpărat 700 kg de poamă cu câte 20 cop. kg, a făcut vin și a vândut cu 80 de copeici litrul? Tov. Ciocârlan e brutal cu oamenii, se poartă urât cu ei, și, nu întâmplător, colhoznicii se plâng împotriva lui”.

Alte detalii interesante le aflăm în revista *Cultura*: „... La urma urmelor viața fiecăruia dintre noi o reprezintă faptele. Și cu cât e mai adâncă brazda binelui trasă de noi pe ogorul societății, cu atât mai bogat va fi rodul și mai trainică amintirea lăsată urmașilor”. Este vorba despre un învățător din sat, care a împlinit 60 de ani: „... nu există sferă de activitate obștească, nu există un fenomen din viața satului, pe lângă care V. Stâncă să treacă nepăsător. - Mătușică, încă nu ți-au instalat lumina electrică? Lasă că mă duc eu la cârmuire!

Măi băieți nătăfleți, ce vă faceți de cap și chiuți noapte de stârniți toți câinii satului și nu le dați pace oamenilor să se odihnească. Mi-e dor de oameni... Aceste cuvinte exprimă esența morală al acestui activist al culturii”.³

Problema moralei era tratată în presa timpului generalist sau din unghiul de vedere al intereselor de clasă, partid și ideologic. Citez din revista *Cultura*⁴: ... *pe imperialiștii americani nu-i mustră conștiința că țările, de unde sunt recrutate cadrele pregătite, rămân păgubește*”.

Presa socialistă abundă în cuvinte de felul: frăție, prietenie, creație, responsabilitate, propășire ș.a.

În perioada dată, sumar analizată, putem conchide că propagarea valorilor morale a avut și conotații pozitive, printre care menționăm următoarele: Respectarea anumitor reguli, care au ajutat oamenii să fie încadrați în societate, să treacă peste sentimentul de singurătate, grație alăturării la grup. Presa a uniformizat opinia publică și a oferit răspunsuri simpliste la întrebări foarte complexe, astfel creând oamenilor sentimentul de siguranță.

Situația actuală este diferită. Dacă utilizăm motorul de căutare în presa anului 2017, cele mai puține materiale jurnalistice se conturează la cuvintele-cheie: dreptate, demnitate, curaj, morală. Iar cuvintele: politica, crima, amoral prezintă materiale de ordinul zecilor de subiecte.

Analiza calitativă a tematicii morale arată că presa tratează problema valorilor morale prin prisma problemelor politice. Ziarul *Timpul*: Alexandru Tănase: *Sabatul fățarnicilor. Tribuna chifterișelor*: „Grație unei politici criminale promovate de actualele (dar și de fostele) „elite” conducătoare ale acestei țări, s-au înmulțit catastrofal de mult chifterișele politice care scurmă sub temeliiile morale ale societății și care sunt înrolate în

³ *Cultura*, 9 decembrie 1968.

⁴ *Cultura*, 17 decembrie 1968.

coloana a cincea a Moscovei. Igor Dodon, această chifteriță notorie, această păpușă-căpușă jucată de ruși, a devenit în ultimul timp una".⁵

Moldova înjunghiată de „blatneak”: cine e vinovat? „Crima de la Durlăști a mai dezvoltat o fațetă hâdă a societății moldovene actuale – criminalizarea spațiului public din RM. Trebuie s-o recunoaștem franc, fără să ne mai ascundem în spatele a fel de fel de justificări ipocrite: în anii care au urmat după declararea Independenței, RM a redevenit o colonie informațională a Rusiei. Profilul spiritual, moral, lingvistic ș.a.m.d. al tinerelor generații de moldoveni, etnici români, se formează sub influența directă, agresivă și masivă, a surogatelor „culturale” rusești. Ura față de tot ce e românesc, cultivată oficial, decenii la rând, pe de o parte, iar pe de alta – cultul violenței, cu chip rusesc, nu puteau să aibă alte consecințe decât asemenea crime odioase. Tinerii care își „recoltează” modele morale de comportament din filmele rusești despre bandiți și care ascultă de dimineață până seara „blatneak” vor termina-o așa cum au terminat-o asasinii minori de la Durlăști. Astăzi nimeni nu este deranjat în Republica Moldova, atunci când i se vorbește în limba rusă, în schimb poți provoca iritarea unora și chiar mâncărime, când le vorbești românește”. (Sublinierile aparțin autorului)⁶.

Valentin Buda evidențiază substratul ideologic și politic al crimei, întrebându-se: „Ce educație li s-a dat acestor copii acasă, de către părinți, ce au învățat ei la școală, ce fel de resorturi diabolice ale urii acumulate i-au împins să scoată cuțitul și să lovească o dată, de două, de zece ori, în piepturile unor tineri care cântau versuri de dragoste, e drept, într-o limbă pe care urmașii veneticilor o disprețuiesc”?

Asta e percepția publică: în R. Moldova poți fi înjunghiat în stradă, ziua în amiază mare, numai pentru „crima” de a fi român și a vorbi românește. Sunt sigur, până la urmă, se va găsi altă motivație a crimei, fiindcă nici poliția, nici oficialitățile nu vor dori să recunoască faptul că, în Republica Moldova de astăzi, situația a degradat până acolo încât se comit crime pe motive etnice, rasiale, lingvistice. Nu mă pronunț nici eu, pentru a forța nota, imprimându-i crimei conotație politică, nu este corect, ba chiar e periculos să exagerăm pe această temă.

Alt adevăr se referă la criminalizarea spațiului public din R. Moldova, prin invazia masivă a „culturii de masă rusești” – filmele „cu mafioți” și cântecele „șanson” (lirica pușcărișilor ruși). Această producție rusească cultivă, zi de zi, oră de oră, cultul violenței și convingerea că în această societate supraviețuiește cel mai puternic, iar cel mai puternic e cel care poate împușca și înjunghia cu sânge rece.

Problema valorilor este disecată în articolul „Timpul”, de același C. Tănase: „Există o limită a mizeriei morale, ea e diferită pentru diferiți oameni. Unora li se pare că au comis o crimă, când au călcat o floare; alții, nu consideră o crimă când calcă cu mașina un om. Ce-i împinge pe unii oameni să comită ticăloșenii? Sărăcia? Să fie oare S. Grigore,

⁵ Timpul, 8 iunie 2017

⁶ Timpul, 23 august 2017.

I. Cuciuc și O. Ciolacu *cei mai săraci oameni din Moldova? Mureau oare de foame acești oameni și banii murdari ai lui Dodon au fost singura lor salvare?*⁷

Cred că lucrurile sunt mai simple. Pentru unii, rușinea, demnitatea, patriotismul nu mai sunt valori. Singura valoare e banul. Când pentru unii măsura tuturor lucrurilor devine banul, ei o tratează cu un dispreț nedisimulat – le este în cot ce credem noi despre fapta lor. Bani să iasă. Valori europene? Pe naiba – bani! Acord de asociere la Uniunea Europeană? Pe dracu – bani! Ruperea de imperiul lui Putin? Aiurea – bani! „Casa părintească – se vinde”...

În presa de expresie română valorile morale sunt tratate din unghiul de vedere al respectării demnității naționale. A fi moral înseamnă a fi patriot și a apăra suveranitatea țării.

Problematica general-umană a valorilor morale este tratată în câteva materiale. Printre ele: *Omul pentru om e lup: „Din păcate, însă, sentimentele dintre oameni, dacă nu sunt sacre sau, cel puțin prietenești, în limbaj modern, atunci sunt foarte îndoielnice. Oare de ce omul nu ar putea fi cu adevărat scump pentru cel de aproape și acest sentiment să dăinuie? Nu cumva turbulențele vremurilor noastre au lăsat loc unui război al tuturor împotriva tuturor?”*

„Într-o discuție cu mai mulți adolescenți despre violență și răutate, ca puteri de apărare, nu de luptă sau competiție, aceștia îmi spuneau că omul medieval, mai puternic fizic, era mai blând la suflet. Pentru că se ținea de niște reguli, pe care le respecta turma. Oricât de mult încercam să-i contrazic cu argumentele mele, că eroismul oamenilor de altădată se datora celor două jumătăți intrinseci în el, de om-zeu, tinerii văd în omul contemporan un barbar cu chip uman. Explicațiile acestora erau inspirate chiar din relațiile lor de gașcă, de prietenie, de colegialitate sau de alte interese. Dacă omul de cândva, chiar și în cele mai crunte bătălii, respecta normele morale: onoarea, lupta fără pată, adică o bătălie cinstită și între adversari, aceste manifestări nu mai sunt astăzi o conștiință a gândirii umane”. „Am înțeles că trebuie să comunic cu oameni mai deștepți decât mine”.

*Viața este prea frumoasă ca s-o trăim comunicând cu oameni răutăcioși, invidioși și negativiști, mai ales că în jur sunt atât de multe persoane inteligente, active și pozitive. Oamenii de succes atrag în jurul lor oameni de succes, iar ghinionii atrag ghinionii. Suntem ceea cu cine comunicăm și obținem exact ceea ce merităm!*⁸ *Publiciștii, care abordează această tematică sunt: Dorin Galben, Silviu Tănase, Alexandru Tănase, Marcela Tușcă, Pavel Păduraru, Moni Stănilă. Sunt ziaristi bine pregătiți și buni profesioniști.*

În presa de expresie rusă, problema valorilor este prezentată prin abordarea subiectelor ce țin de tradiționalism, moralitatea familiei și altele de acest gen: problemele morale se evidențiază prin apărarea tradițiilor autohtone: apărarea

⁷ Timpul, 10 octombrie 2017.

⁸ Timpul, 6 iunie 2017.

moralității familiei. Problematika însă este adeseori falsificată. Iată doar un exemplu: „În apărarea moralei creștine”, „De ce străinii dictează regulile lor în țara noastră? Ce drept au să impună societății noastre și copiilor noștri un model diferit al familiei care contrazice Constituția Republicii Moldova?”⁹ Valorile tradiționale ale familiei sunt distruse în Moldova”. Activist în Liga Rușilor din Moldova Valery Dobrowolski, la eveniment, a declarat: „Noi, generația tânără din Republica Moldova, suntem preocupați de situația din țara noastră, când guvernării, în urmărirea integrării europene, sunt foarte activi în promovarea valorilor europene perverse care distrug societatea noastră din interior.” Un alt material este: Sunt oare compatibile valorile creștine cu democrația?!¹⁰ Un articol în disonanță cu abordarea tradițională a acestei tematici, în ziarul dat, în care se menționează că societatea actuală democratică a preluat valorile creștinismului și le-a actualizat. Ziarul *Jurnal de Chișinău* oferă informații despre viața cotidiană a oamenilor prin prisma subiectelor cotidiene: „Lia, femeia ce reușește să ajute pe alții”, „Îngerul păzitor al lui Vlad”, iar rubrica „Oameni buni” ne arată faptele oamenilor simpli, dar generoși, în ea sunt prezentate știrile, informațiile, schițele și istoriile unor oameni, care ajută dezinteresat semenii lor¹¹.

„Ziarul de Gardă” nu utilizează substantive de felul: morală, ideal etc. Dar le analizează prin evidențierea cazurilor de corupție, jafuri, trafic de influență, furturi sub masca privatizărilor etc. Minciuna este demascată prin analiza detaliată a situațiilor. „Calcul prezidențial: 129 înseamnă „aproape 200”. Erori în text și cifre exagerate. Astfel poate fi caracterizat un infografic postat recent pe o rețea de socializare de către președintele Republicii Moldova, Igor Dodon, în care acesta prezintă o listă cu toate grădinițele, care au beneficiat de ajutorul Fundației de binefacere „Din Suflet”. La început de septembrie 2017, în spațiul mediatic din Republica Moldova au apărut primele informații despre intenția lui Igor Dodon de a acorda ajutor unui număr de 200 de grădinițe, prin intermediul Fundației de binefacere „Din Suflet”, a primei doamne, Galina Dodon. Real au fost ajutate doar 129 de grădinițe”¹².

Descrui cu lux de amănunte hăpsânia procurorilor: Procuror în Ungheni: „Proces cu un pensionar dat afară din apartament și tată profesor, cu imobil de lux, în care se arată cum un tânăr procuror a primit apartament deposedat de un imobil un pensionar, care a plecat din casa sa, exprimându-se: „Ce să fac eu, ei doar sunt procurori”. Privatizările ilicite ale deputaților, a clădirilor istorice din centrul Chișinăului. „Conacul Inglezi a completat averea imobiliară a familiei Diacov”¹³.

⁹ Moldavskie vedomosti , 8 iulie 2017.

¹⁰ Moldavskie vedomosti, 12 decembrie 2017.

¹¹ Jurnal de Chișinău, 16 decembrie 2016.

¹² Ziarul de Gardă, 19 decembrie 2017.

¹³ Ziarul de Gardă, 14 decembrie 2017; 18 ianuarie 2018.

Ziarul de Gardă poate fi considerat un ziar ce demască viciile morale ale societății prin investigațiile sale, care descoperă adâncul degradării, atât a clasei politice, cât și a altor structuri ale societății noastre.

Breasla jurnaliștilor vede tratarea problemei ce ține de valorile morale, în faptul că presa este subordonată economic unor grupări de interese de partid, și economice și geopolitice: Iată ce spune V. Reniță, la o emisiune de la Radio Europa Liberă: *„Presa modernă trebuie, cu eforturile întregii bresle jurnalistice din lume, regândită. Noi am pornit pe o pistă comercială total greșită, normal că împinși de patroni, împinși de capital și nu prea văd ieșire, pentru că locomotiva asta care merge din urmă ne împinge serios. Sigur că iată una din soluții sunt blogurile astea care devin, într-un fel, niște autonomii. E o aluzie bună că am putea, totuși, ieși din trendul acesta, pentru că el este mișcat de partid, dar în spatele partidului oricum sunt interese mari financiare”. ...Deci, funcția asta de educație, încet, încet, dispare din presă. Deci, divertismentul întâi, acesta-i drogul cel tare, după care merg celelalte. Și faza asta pe care o învățăm noi la facultate: de funcția moral educativă a presei nu mai funcționează!”*

Problema este confirmată și de experții media, care menționează concentrarea mijloacelor de comunicare în mâinile grupurilor oligarhice în Republica Moldova.

Concluzii

Într-o lume, unde imoralitatea devine o provocare, mass-media nu intervine și nu se implică, dar reacționează sumar. Astfel, scandalurile politice sunt bine prezentate, crimele la fel. Valorile morale stau cel mai prost la capitolul rating (e un truism care nu mai miră pe nimeni), respectiv, nu sunt tratate, abordate și analizate la importanța lor.

Problema moralității nu are un loc stabil în presa generalistă, dar articole dedicate problemelor morale au o anumită frecvență. Cele mai multe materiale apar cu ocazia tratării subiectelor politice și sociale. Cercetarea a arătat că problematica moralității se înmatriculează în articole politice, sociale și analitice și rar în reportaje.

În materialele presei noastre, valorile sunt tratate prin prisma problemelor politice, naționale și sociale: a fi moral înseamnă, în primul rând, patriot, proeuropean, în presa de expresie română, iar în presa rusă din RM, a fi moral înseamnă a fi creștin, tradiționalist și antieuropean.

Valorile general-umane sunt prezente în articole motivaționale și articole pentru adolescenți. Paradoxal, sau poate nu, cel mai convingător, problemele morale sunt tratate de ziarele de investigație, care demască concret faptele de corupție ale demnitarilor și lipsa reperelor lor spirituale. Problemele mari: goana după profitul material, divinizarea culturii de consum exagerate, hedonismul individualist trebuie, cel puțin, menționate în media, fără ca să așteptăm căderea

în hăul imoralității. Presa totuși continuă (cel puțin teoretic) să păstreze rolul educativ și nu trebuie să devină sursă de poluare și dezintegrare morală.

Bibliografie

1. Drobnîșki, Ol., *Noțiune de morală*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
2. Grigoraș, I., *Probleme de etică*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2012.
3. Jankelevitch, V., *Paradoxul moralei*. București: Editura Humanitas, 1997.
4. Stepanov, G., *Modalități de mediatizare a realității moldovenești*. Chișinău: USM, 2016.

MIJLOACE DE POPULARIZARE A PATRIMONIULUI CULTURAL

Alexandru OBADĂ,
 Facultatea de Istorie și Geografie,
 Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău
 e-mail: alexandruobada1@gmail.com

Summary

Young people today use modern socializing methods, but the methods by which information about culture and heritage is reportedly, badly remain the same as in the last decade of the 20th century. Thus, in order to translate the traditions and customs of younger generations, the methods by which they are to be transmitted must conform to today's reality and use methods such as videoblogging and modern emins.

Key words: *actual methods of promotion, videoblogging, propaganda, TIC metode.*

Introducere

Mai întâi de toate am încercat să cercetăm problema „Cum se prezintă publicului larg informația referitoare la patrimoniul cultural?”, ca mai apoi să analizăm mijloacele prin care se distribuie aceste informații. Principalele surse de popularizare și transmitere a informațiilor încă rămân a fi *radioul și emisiunile televizate* (în cel mai bun caz) sau câte un *spot informativ* cu durata medie de câteva minute în *buletinele de știri*. De asemenea, printre surse se mai numără și *ziarele*, dar și acestea nu prezintă o cerere pe piața informațională decât în regiunile rurale. Dar în aceste zone, în mare parte, sunt citite doar de publicul de vârstă a treia. Am cercetat și surse de mediatizare moderne, cum ar fi „*videoblogg-urile*”, în care, în mod democratic, se descriu și se expun informațiile.

Noțiuni generale

Ca să înțelegem mai bine problema propusă mai sus, trebuie să avem o percepere clară a câtorva concepte pe care le vom utiliza în cercetare.

Primul concept este „*Informație*”. Conform DEX-ului, **informația** prezintă o *știre, o veste care ar pune pe cineva la curent cu o situație sau lămurire asupra unei*

persoane sau asupra unui lucru; totalitatea materialului de informare și de documentare; orale, surse¹.

Un alt concept este **propaganda**. Conform dicționarului, propaganda este procesul de răspândire în mase a unor idei, concepții sau cunoștințe cu un scop anumit². De obicei, aceste idei sau cunoștințe sunt expuse într-un mod subiectiv și deseori nu prezintă un izvor inițial al acelei informații distribuite. De asemenea, printre diferențe, se evidențiază și modul de expunere a informației.

Este necesar să cunoaștem și termenul de *popularizare*. A populariza înseamnă a răspândi, a face să fie cunoscută de către un număr mare de oameni, într-o formă accesibilă, o persoană, o idee, o știință etc.³ Astfel e bine de evidențiat sintagma într-o formă accesibilă, ca mai apoi să ne axăm pe această idee în utilizarea metodelor eficiente.

Formula ideală

O metodă optimă de transmitere a informației o descrie academicianul american Warren Weaver, care s-a preocupat de problema popularizării științei în anii '50 ai secolului trecut „ca model mecanicist al transmiterii informației”, Mircea Sava, la fel, propune modelul matematic la forma cea mai simplă: Emițător – Mesaj – Receptor⁴. Trebuie de ținut cont de faptul că mesajul de la emițător până la receptor poate ajunge dispersat, datorită mai mulți factori de „zgomot”, îi vom numi în continuare „factorii Doppler”, ca în cazul fenomenului Doppler, unde între sursa ce emite semnal și receptor pot apărea diferite impedimente. Iar ca finalitate acești factori pot reduce din procesul de înțelegere a mesajului inițial.

În vederea găsirii metodei ideale pentru transmiterea informației trebuie să atragem atenția la unele obstacole ce pot apărea. Printre acestea Mircea Sava menționează lipsa feed-back-ului și lipsa implicării active a publicului, care de fapt joacă un rol de mediere și orientare a utilizării metodelor noi de popularizare.⁵

Potrivit cercetării sociologice realizate de Centrul pentru Jurnalism Independent din Moldova (CJI), televiziunea rămâne a fi pe primul loc ca modalitate de informare despre problemele de cultură cu 42,8%, pe locul II – „Internetul” – mijloc de comunicare ce a acumulat 18,8% din preferințele publicului intervievat⁶. În ceea ce privește componenta informațională, nivelul de încredere acordat de utilizatori este destul de înalt. Pentru internauți temele sociale prezintă

¹ <https://dexonline.ro/definitie/informație> sursa: DEX '09 (2009)

² <https://dexonline.ro/definitie/propagandă> sursa: NODEX (2002)

³ <https://dexonline.ro/intrare/populariza/44250> sursa: DEX '09 (2009)

⁴ Mircea, Sava, Știința de comunicare: de la popularizare la comunicarea publică a științei. București, 2016, p. 38.

⁵ Ibidem, p. 39.

⁶ Rezultatele sondajului sociologic „Audiența mass-mediei în Republica Moldova”, decembrie 2017, p. 7. <http://media-azi.md/ro/publicatii/rezultatele-sondajului-sociologic-„audiența-mass-mediei-în-republica-moldova”>

mai mult interes decât cele politice, iar viața modernă îi interesează mai puțin decât evenimentele din viața celor la fel ca ei. De asemenea, trebuie constatat faptul că rețelele de socializare constituie principalele surse online din care respondenții recepționează atât conținutul cultural informativ, cât și pe cel distractiv.⁷ Din cele evidențiate mai sus putem să constatăm că o modalitate eficientă de informare a tinerilor sunt rețelele și platformele online. De aceea ar fi rațional să direcționăm atenția spre ele ca un mijloc eficient de a transmite și componenta culturală a patrimoniului național.

Deficiențe de înțelegere - factorul „Doppler”.

Pentru transmiterea informației către publicul larg este necesar de cunoscut procesul de interpretare a informațiilor. „Aceste interpretări provin din mediile culturale în care a crescut și a fost educat individul.”⁸ – menționează Monica Șerban în articolul „Cultural representation in Translitions”. Autoarea dorește să ne explice că de fapt unul și același element de cultură va fi înțeles în moduri diferite, de diferite persoane, care au crescut în condiții diferite. Astfel nu putem nici noi să asigurăm că 100% din publicul căruia îi va fi dedicat un „mesaj”, îl va înțelege. Însă elementele de cultură și patrimoniu trebuie expuse prin metode de analogie, în care pe baza de interpretări, mesajul inițial nu-și va pierde forma. De aceea, mai întâi de toate este necesar de a forma un „sistem larg de interpretare”⁹, care va include în sine toate mecanismele de înțelegere și însușire a informației despre patrimoniul cultural, dar și predarea acesteia, astfel sistemul dat va juca rolul de echilibru într-un întreg ce va fi compus din interpretări individuale. Acesta va avea și forma de feed-back, care în alte sisteme de promovare și popularizare a informației lipsește.

Implementarea metodelor de popularizare

În baza cercetărilor realizate și menționate de Baranetz Efrat în 2015, s-a demonstrat că utilizarea mijloacelor TIC în educație pot îmbunătăți performanțele elevilor la însușirea materiei noi. Astfel „tehnologia și educația reprezintă o combinație extraordinară, dacă sunt utilizate împreună, cu motivație și viziune corectă”¹⁰ De aceea, noi ar trebui să atragem atenție la metoda de prezentare a informației pe platformele de socializare în care tânăra generație, dar și persoanele cu diferite vârste își petrec tot mai des timpul liber. Prin metoda „videoblogging-

⁷ Ibidem, p. 51.

⁸ Monica-Marcela, Șerban, „Cultural Representation in Translition”. Bacău: Revista „Interstudia”, nr. 18, 2015, p. 119..

⁹ Ibidem, p. 120.

¹⁰ Efrat, Baranetz, Autoreferatul tezei de doctor „Promovarea interacțiunii sociale în clasă prin utilizarea efectivă a Instrumentelor Tehnologice de Informare și Comunicare”. Chișinău, 2015, pp. 3, 28.

ului” s-ar putea de prezentat nu doar vizual, dar și auditiv informația, un factor decisiv în prelucrarea acesteia de către receptor, dar și informația se depozitează în memoria de lungă durată. Trebuie de ținut cont și de mijloacele televizate, unde se pot prezenta emisiuni speciale, fără referințe cu caracter politic, ideologic, religios, deoarece acestea doar vor predispuce ca telespectatorii să preia mesajul cu prea mult „zgomot” din alte sfere, decât celui dedicat, spre exemplu sărbătorilor și tradițiilor naționale. Acolo ele vor fi mediate de persoane competente, pentru a oferi cât mai clar acel mesaj. Totuși „tehnologia servește ca platformă, pe care sunt stabilite procesele de formare și învățare. Cu mai multe mijloace tehnologice, instruirea și formarea aptitudinilor și completarea cunoștințelor vor fi semnificative, iar când cunoașterea devine importantă și utilă, individul realizează conexiunile corecte”¹¹.

Concluzii

Așadar, am constatat că majoritatea mijloacelor de mediatizare, inclusiv pe internet, prin bloguri, expun informația în măsura necesară autorilor, astfel se formează un curent de propagandă continuă a informației. Deci, este important să filtrăm foarte bine informația pe care merită să o dispunem publicului larg, mai ales în societatea din RM, care preia diferite stereotipuri ce diferă de cultura acestora inițială, însă, nu în ultimul rând, este important și modul de informare pe care o alegem să o utilizăm. Ca să filtrăm informația, e necesar de a forma un sistem de interpretare, cu scopul de a stabili stereotipurile existente în societate și de a le modela într- așa fel, încât această informație să fie înțeleasă de un auditoriu cât mai larg. Iar ca metodă de prezentare a informației, mai întâi trebuie de analizat cererea și ponderea preluării informației de către public, astfel încât să ne orientăm pe un eșantion cât mai larg, pentru a cuprinde toate etapele de vârstă a populației. Dacă ar fi să ne referim la tânăra generație, aici e necesar să apelăm la platformele electronice de internet, pentru cei ce preferă să se informeze din mass-media televizată. La fel, trebuie de creat programe televizate dedicate doar subiectului, iar difuzarea acestora să fie realizată în zilele de sâmbătă și duminică, când majoritatea persoanelor cu vârsta 30-50 ani privesc emisiuni televizate ș.a.m.d.

Astfel, metodele de popularizare a patrimoniului cultural trebuie să corespundă realităților contemporane și să deservească publicul de orice vârstă, într-un mod cât mai obiectiv, pentru a nu se transforma în propagandă.

---

¹¹ Ibidem, p. 11.

Bibliografie:

1. Baranetz, Efrat, Autoreferatul tezei de doctor „Promovarea interacțiunii sociale în clasă prin utilizarea efectivă a Instrumentelor Tehnologice de Informare și Comunicare”. Chișinău, 2015.
2. Metode de cercetare sociologică, monografie, București, 2012.
3. Rezultatele sondajului sociologic „Audiența mass-mediei în Republica Moldova”, decembrie 2017.
4. Sava, Mircea, Știința de comunicare: de la popularizare la comunicarea publică a științei. București, 2016.
5. Șerban, Monica-Marcela, Cultural Representation in Translition. Bacău: Revista „Interstudia”, nr.18, 2015.
6. <https://dexonline.ro>
7. <http://media-azi.md/ro/publicatii/rezultatele-sondajului-sociologic-audiența-mass-mediei-în-republica-moldova>

PREZENȚE ALE CULTURII EVREIEȘTI ÎN PATRIMONIUL CULTURAL AL REPUBLICII MOLDOVA

Rodica NASTAS,
cercetător științific, *Institutul Patrimoniului Cultural*
Profesoară de Istorie și Educație civică la Liceul Teoretic
„Mihail Koțiubinski”, Chișinău
e-mail: bolgarirodica@yandex.ru

Summary

In the article was analyzed the influence of the Jewish culture on the cultural heritage of the Republic of Moldova. Being an important element in the ethnic composition of the Republic of Moldova, the Jews contributed major to the development of the region. The multi aspectual of the evolution in the community is history presents for the actual society a subject of major importance for the perception and correct historical interpretation of the events, phenomena and process taking place in society at the actual stage in the Republic of Moldova.

Key words: culture, history, Jewish, society, Republic of Moldova.

Populația evreiască a locuit pe parcursul mai multor secole în Țara Moldovei. Primele mențiuni scrise despre prezența evreilor pe acest teritoriu datează din secolele XIV-XV, în documentele de cancelarie a domnitorilor Țării Moldovei, fiind atestați pe timpurile domniei lui Roman I (1391-1394) și Alexandru cel Bun (1401-1433). Acești domnitori le-au acordat evreilor hrisoave, în care era confirmat dreptul populației evreiești de a se stabili în ținuturile Moldovei și acordarea anumitor privilegii menite să stimuleze activismul social și economic al acestei populații¹. În timpul domniei lui Ștefan cel Mare (1457-1504), populația evreiască este menționată în orașul Suceava, care se ocupa cu negoțul, în special al vitelor cornute.

Pe teritoriul Moldovei, populația evreiască se organizează în comunități bine structurate, începând cu anul 1652. În fruntea acestor comunități stătea haham-pașa, care era numit în funcție de către domnitor. Deținătorul titlului haham-pașa era înzestrat cu mari privilegii, având atribuții civile și religioase, fiind ales din cadrul rabinilor influenți ai comunității.

---

¹ Ștefan, Ciobanu, Basarabia. Chișinău: Universitas. 1993, p. 315.

Franz Josef Sulzer, militar de origine elvețiană, fiind stabilit mai mulți ani în Transilvania, publică la Viena, în 1871, lucrarea ce prezintă o importantă sursă istorico-etnografică *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist der Walachey, Moldau und Bessarabiens*. În lucrarea sa, Sulzer afirmă că în a doua jumătate a sec. XVIII, în Moldova, în fiecare oraș și târg existau comunități evreiești². Ceea ce ne demonstrează că populația evreiască s-a dezvoltat în continuu și în secolul XIX.

Prima atestare documentară despre evreii care erau stabiliți în Chișinău datează cu înc. sec. al XVIII-lea. La mijlocul secolului al XIX populația Chișinăului de etnie evreiască a crescut considerabil, în urma politicii de colonizare a guberniei Basarabia de către Imperiul Rus. Un număr mare din populația orașului Chișinău, către începutul secolului XX, îl constituiau evreii. Statutul societății *Frățimea evreiască de înmormântări din Chișinău* a fost fondată din 1774. Acest document a fost scris în limba ebraică veche și vizat cu 144 de semnături, ce aparțin membrilor *Frățimii* și fiind aprobată de influentul rabin al orașului Iași. Către a doua jum. a sec XIX, cu aprobarea rabinului Haim Cernovitzer, este construită, în Chișinău, Sinagoga, spitalul evreiesc și școala confesională Talmud-Tora, instituții culturale și de binefacere ce erau bine administrate de reprezentanții comunității evreiești a orașului³. Recensământul din anul 1803 confirmă faptul că evreii au trăit în cele douăzeci și patru de orașe moldovenești, precum și în târguri și sate.

În 1812, când Basarabia a fost încorporată în Imperiul Rus, în urma războiului ruso-turc (1806-1812) și a semnării Tratatului de Pace de la București, care stipula trecerea părții de Est a Țării Moldova la Imperiul Țarist, noua guvernare a promovat noi politici administrative, care au marcat profund evoluția acestui teritoriu la toate nivelele, nu numai schimbări de ordin politic, administrativ și economic, dar și modificări ale situației etno-demografice și culturale.

Basarabia a fost inclusă în limita de așezare evreiască și, drept consecință, evreii au căpătat dreptul să se stabilească aici fără permisiune specială din partea administrației. Numărul lor a crescut rapid, până în 1897, aproximativ la 12% (circa 228.000 de persoane). Evreii basarabeni au sosit aici, cu precădere, din teritoriile Germane și Polone. Ei vorbeau idiș cu un amestec de cuvinte slave, respectiv, și românești, și veneau mai mult din tradiția hasidică. Bărbații purtau bărbi lungi. În sudul Basarabiei mai existau și evrei sefarzi – evrei din ramura sudică, mai puțin tradiționaliști, originari din Spania și Portugalia, care au pătruns în teritoriul Basarabiei prin intermediul Imperiului Otoman. La începutul secolului XX, în timpul revoluției ruse din 1917, în Basarabia s-ar fi refugiat circa

² F.J.Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist der Walachey, Moldau und Bessarabiens* vol. I-III, Viena: Editura Gräffer, 1781, p. 150.

³ Ștefan, Ciobanu, *Basarabia*. Chișinău: Universitas. 1993, p. 316.

30 000 de evrei⁴. Comunitatea populației evreiești creștea treptat și a devenit foarte numeroasă.

Încă până la începutul Primului Război Mondial, în Chișinău, deja erau construite clădirile ce desemnau prezența evreiască și a unei culturi evreiești bine consolidate. Una din cele mai reprezentative este Sinagoga lemnarilor, amplasată pe strada pietonală. Astăzi, aici se află centrul cultural-evreiesc *Kedem*. Din Sinagogă s-au păstrat doar o parte din perete și subsolul.

Sinagoga de fân se afla atunci la marginea orașului, în preajma unei piețe improvizate, unde era adus fânașul pentru vânzare, de aici și-a căpătat și denumirea. Astăzi clădirea este amplasată alături de fostul stadion republican fiind părăsită și nefuncțională.

Fosta Sinagogă, unde activa principalul rabin al Basarabiei, L.I. Țirelson, și a ieșivei *Maghen David* (instituție evreiască de învățământ), de pe actuala stradă Vasile Alecsandri, se află în distrugere. Comunitatea evreiască, în urma mai multor litigii judecătorești, a reușit să procure terenul unde este amplasată Sinagoga, planificând, ca ulterior, această clădire, cu o deosebită arhitectură și istorie, să fie reconstruită.

Sinagoga Horală, construită în 1913, se evidențiază prin elemente orientale, datorite cupolei masive și a unei coloristici deosebite. Amplasată în partea de sus a orașului, în regiunea privilegiată, destinată instituțiilor administrative și cartierelor bogate. Această Sinagogă era destinată și afirmării evreiești ca etnie de importanță majoră în Chișinău. Clădiri asemănătoare cu Sinagoga Horală erau construite și în alte orașe ale Imperiului Rus: Odessa, Minsk, Sankt-Petersburg, Vilnius, Moscova etc. Alături de Sinagoga Horală era amplasată instituția evreiască religioasă de învățământ, Talmud-Tora, în care erau instruiți băieții ce urmau să devină fețe religioase ale iudaismului.

Majoritatea micilor sinagogi și case de rugăciuni erau amplasate în partea de jos a orașului și erau gestionate de diverse ghilii profesionale evreiești. Istoria sinagogilor din Chișinău este istoria situației sociale, profesionale și a proceselor de urbanizare⁵.

Din lista patrimoniului arhitectural evreiesc fac parte monumente de importanță locală, cât și națională. La începutul sec. XX în Chișinău erau menționate 70 de sinagogi, însă astăzi funcțională a rămas doar una, Sinagoga geamgiilor (sticlarilor), este inclusă în Registrul monumentelor de istorie și cultură ca monument cu conotație locală. În timpul celui De-al Doilea Război Mondial, clădirea a fost parțial distrusă, fiind refăcută în 1946–1948 cu folosirea pereților și a decorului păstrat. Din categoria monumentelor de importanță locală face parte și clădirea fostei

⁴ U.Schmidt, Basarabia. Coloniștii germani de la Marea Neagră. Chișinău, 2014, p. 266.

⁵ Р.Клейман, Культурное наследие евреев Молдовы. Кишинёв. Elan INC, 2010, с. 7.

Școli Profesionale pentru fete. A fost construită între anii 1910–1920, pe parcela de pământ și cu sprijinul financiar al văduvei negustorului și filantropului *Izrail Lazar Micinic – Feiga Abram Micinic*.

Monumente ale patrimoniului evreiesc de categorie națională este Cimitirul evreiesc din sectorul Buiucani al capitalei, fiind atestat din 1887. Pe teritoriul cimitirului se află monumentul consacrat victimelor căzute în Pogromul din Chișinău, lângă care se află mormântul rabinului Leib Yehuda Țirilson, principalul rabin al Basarabiei, pe parcursul a mai multor zeci de ani. Tot aici este situată o Sinagogă funebră (ruinată), unica în Moldova. La fel, aici putem găsi mormântul unui aviator – monumentul cu o elice care se rotește și până în prezent, precum și o mulțime de morminte și monumente străvechi. Complexul fostului spital evreiesc, la fel, este un monument de importanță națională. A fost fondat înainte de 1812, în 1843 a primit statut oficial. Începând din anii 70 ai secolului al XIX-lea au fost elaborate proiectele clădirilor stabilimentului curativ. Spitalul este alcătuit din mai multe clădiri, amplasate liber, pavilionar, pe un teritoriu vast. Clădirile au fost construite eșalonat, din anii '80 ai secolului al XIX-lea până la începutul secolului al XX-lea.

Conform datelor din 1926, în Basarabia locuiau aproximativ 41.400 de evrei. Se dezvoltă activ viața socială și culturală. Funcționau școli, biblioteci și asociații culturale evreiești. Majoritatea instituțiilor educativ-culturale erau organizații private, finanțate datorită donațiilor reprezentanților comunității evreiești. Cel mai mare sprijin îl oferea organizația *Tarbut și Macabi*. Din 1912 se emitea periodic revista *Cronica evreiască*.

Multe edificii evreiești au fost naționalizate în perioada sovietică și ulterior, reconstruite sau distruse, pentru a elibera terenul. Specificul cultural evreiesc din Basarabia a fost, practic, în totalitate lichidat în perioada Holocaustului, în urma căruia numeroasa comunitate evreiască a fost masiv exterminată. Vestigiile vieții tradiționale evreiești au fost pierdute⁶.

Cultura evreiască reprezintă un aspect important din istoria și patrimoniul cultural al Republicii Moldova. Protejarea, studierea și valorificarea acestui tezaur cultural colectiv trebuie să devină o prioritate a autorităților locale, cât și a societății civile. Impactul educațional al patrimoniului cultural este major în instruirea și responsabilizarea civică.

⁶ A. Moscaliuc, Jewish contribution to architecture in Chișinău. The Journal of Ethnology and Culturology 15, 2014, pp. 34-38.

Bibliografie:

1. Ciobanu, Ștefan, Basarabia. Chișinău: Universitas, 1993.
2. Moscaliuc, A., Jewish contribution to architecture in Chișinău. *The Journal of Ethnology and Culturology*, 15, 2014.
3. Schmidt, U., Basarabia. Coloniștii germani de la Marea Neagră. Chișinău, 2014.
4. Sulzer, F.J., Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist der Walachey, Moldau und Bessarabiensvol. I-III, Viena: Gräffer, 1781.
5. Клейман, Р., Культурное наследие евреев Молдовы. Кишинёв: Elan INC, 2010.

VI

ROLUL PATRIMONIULUI CULTURAL ÎN PROCESUL EDUCAȚIONAL

PEDAGOGIA DE PATRIMONIU ȘI PARTENERIATUL MUZEU - ȘCOALĂ

Gherghina BODA

CS I dr., Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva, România

e-mail: ginaboda15@gmail.com

Summary

The increasing importance attached to national and world heritage points to the understanding of its role in preserving the most important values of the past which confer a precise identity on any nation and which, in relation to other cultures, leads to tolerance as well as to the understanding and practice of multiculturalism. The notion of heritage includes within its scope the material, immaterial or natural values taken into consideration by the authorities as well as their preservation and conservation with the aim of passing them on to future generations. Heritage education aims to provide new knowledge (historical, artistic, ethnographic, anthropological, architectural, aesthetic etc.), to form diverse attitudes and skills in the course of the learning process, to form and develop the civic virtue, the understanding of other cultures/civilizations and the development of tolerance towards them, to cultivate the respect for the legacy bequeathed to us by our forefathers, to encourage involvement in projects intended to rescue and preserve the heritage etc.

The school has a particularly important role in this regard, as heritage education has become in recent years a component of didactic projects, with multiple benefits for both young people and teachers, which is why this new discipline has a great development in most European countries and not only. Through heritage pedagogy, the school opens to its environment by including a range of artistic and cultural activities in its curriculum and providing young people with a different perspective on the surrounding world. In France, the first „classes of historical monuments” were formed in 1980, the first Heritage Days were organized in 1984, and then in 1988 the first „heritage classes” were formed, the French model being quickly adopted by other European countries. The success of the cultural and educational actions dedicated to heritage has led to increasing attention in all national, European and

international programs, which have managed to rescue and conserve countless heritage values of particular importance.

Key words: *pedagogy of heritage, museum, school, conservation, partnership.*

Relația pedagogie-patrimoniu este de dată relativ recentă, aceasta căpătând o mai mare consistență începând cu anii 1988. Franța rămâne un reper în materie de pedagogie de patrimoniu, motiv pentru care ne vom raporta la cele mai importante realizări ale sale, după anii 1990 exemplul său fiind urmat de tot mai multe state. În contextul apariției așa-zisei pedagogii de „trezire” care susține deschiderea școlii către mediul său înconjurător și introducerea activităților artistice și culturale în clase, începând cu anii 1970, patrimoniul începe să joace un rol tot mai important în procesul de învățare. Anii următori se caracterizează printr-o valorizare, transmitere și dezvoltare a pedagogiei de patrimoniu, astfel că în 1980 Fondul Național al Monumentelor Istorice franceze creează primele „clase de monumente istorice”, în 1984 se organizează primele „Zile ale patrimoniului”, pentru ca în 1988 să se înființeze „clasele de patrimoniu”, obiectivul acestora fiind, printre altele, de a-i conștientiza pe elevi despre bogăția și fragilitatea patrimoniului și de a-i responsabiliza să-l conserve¹.

Noțiunea de patrimoniu, în termenii cei mai generali, se referă la o moștenire a trecutului transmisă voluntar sau nu, unor oameni sau grupuri, prin apartenența la trecut orice obiect devenind element de patrimoniu sau de moștenire comună, acesta căpătând și o conotație politică legată de memoria colectivă, de patrimoniul național, de identitatea comună și de ideea de conservare². Patrimoniul este purtătorul amintirilor, a urmelor trecutului, deci și a memoriei acestuia pe care o materializează, regăsindu-se în mediul în care trăiesc oamenii și contribuind astfel la construcția identității individuale sau de grup. Atunci când ne referim la patrimoniu trebuie să avem în vedere toate formele sale, atât cele clasice, adică patrimoniul material, imaterial și natural, cât și cele mai recente, cum ar fi patrimoniul industrial (uzine, fabrici, ateliere, orașe muncitorești, mașini, instalații, obiecte tehnice etc.), cel rural (peisaje, ferme, instalații, diverse obiecte etc.) și urban (galerii, magazine, parcuri, grădini, cartiere istorice etc.)³. Astăzi, termenul de patrimoniu capătă un înțeles particular, monumentul istoric, martor al trecutului național, tinde să se estompeze înaintea „bunului comun” în care cetățenii pot să se recunoască și să-i împartă valorile, astfel încât educația patrimonială să-i privească pe toți, să se concentreze asupra cunoștințelor despre conținuturile patrimoniale, a

¹ Hélène, Petit, *Faciliter les apprentissages par l'utilisation de patrimoine local à l'école primaire*, 2005, p. 11, https://www2.espe.u-bourgogne.fr/doc/memoire/mem2005/05_04STA00468.pdf

² Ibidem, p. 6.

³ Philippe, Gennaux, *Pédagogie du patrimoine et ses actions*, în *Bulletin de Liaison des professeurs d'Histoire-Géographie de l'Académie de Reims*, nr. 18/1999, p. 3, <http://mufa.be/UserFiles/File/Gennaux.pdf>

educației prin patrimoniu și astfel, prin împărtășirea experiențelor emoționale și artistice, pedagogia de patrimoniu să evoce sau să identifice o comunitate de valori⁴.

Relația educației patrimoniale cu procesul de învățământ a luat naștere în contextul dezvoltării ideii de păstrare și conservare a operelor valoroase ale trecutului și de respect pentru vestigiile trecutului care reprezintă moștenirea comună a omenirii. De aceea, copiii trebuie responsabilizați încă de pe băncile școlii în privința conservării și transmiterii zestrei patrimoniale urmașilor, nu numai păstrate și conservate, ci și îmbogățite. Includerea elementelor de patrimoniu în programa școlară înseamnă, în primul rând, obligativitatea profesorului de a identifica procedurile cele mai eficiente prin care trebuie să știe să opereze diferențele dintre trecut și prezent, dintre vechi și modern, să știe cum să-și învețe elevii să privească cu alți ochi mediul în care trăiesc, să pună întrebări și să caute răspunsuri, să le trezească curiozitatea și să le ofere motive pentru cercetare, să privească monumentele sau orice alte obiecte de patrimoniu din perspective istorice, artistice, arhitecturale, etnografice, științifice etc., să coreleze cunoștințele învățate la școală cu mediul înconjurător, astfel cultivându-le respect atât pentru creațiile strămoșilor, cât și pentru cele ale prezentului, motivându-i totodată pentru salvagardarea și conservarea lor. În acest demers de conștientizare și responsabilizare cetățenească care permite construcția unei identități comune, patrimoniul local are o deosebită importanță, cunoașterea acestuia și împărtășirea acestei cunoașteri cu ceilalți ducând la identificarea sa ca reperul care ajută cel mai bine la cunoașterea originilor și la oferirea unei semnificații, de asemenea, facilitează integrarea individului într-un grup, întărește sentimentul social și național al unei comunități⁵.

Deschiderea școlii către mediul în care trăiește vizează, în primul rând, o readaptare a pedagogiei la cerințele evoluției societății, apoi o îmbogățire a cunoștințelor elevilor prin contactul direct cu obiectul sau cu alte elemente ale mediului înconjurător. Încă din anul 1897, John Dewey observa diferența dintre învățarea mecanică și cea activă, afirmând că atunci „când cunoștințele de dobândit sunt prezentate sub forma unei lecții care trebuie învățată ca o lecție, există o absență totală între nevoi și scop. Rezultatul acestei lipse inițiale de motive este o instruire mecanică și lipsită de viață. Acolo unde există viață și dezvoltare organică există întotdeauna acțiune și reacțiune; există cerere și ofertă; cerere din partea spiritului și ofertă din partea programului de studii”⁶. În 1922, Adolphe Ferrière

⁴ Marie, Musset, *Éducation au patrimoine: mémoire, histoire et culture commune. De la conservation du patrimoine à l'éducation au patrimoine*, în *Dossier d'actualité veille et analyses*, nr. 72/2012, p. 1, <https://edupass.hypotheses.org/628>

⁵ Hélène, Petit, *op. cit.*, p. 10.

⁶ John, Dewey, *Qu'est-ce que „l'intérêt” de l'enfant?*, p. 3. <https://www.meirieu.com/PATRIMOINE/deweyinteret.pdf>

vorbea despre „școala activă”, care în 1920 era deja un termen curent și care propaga ideea că „munca adevărată este o activitate spontană și inteligentă care este exercitată din interior la exterior”, activitatea spontană, personală și productivă fiind idealul școlii active, principiile sale nefiind anti-intelectuale, ci anti-intelectualiste⁷. Un alt pedagog, Michel Fabre, situează pedagogia între practică și teorie, afirmând despre aceasta că „nu mai este o modalitate de a practica educația, ci o modalitate de a o concepe”, în timp ce pedagogul brazilian Paulo Freire acordă o importanță deosebită dialogului cu ajutorul căruia își circulă mai ușor și eficient ideile către cursanți, construind o educație conștientizantă care are ca obiectiv trezirea conștiinței printr-o reflecție reală de a redescoperi în permanență realitatea⁸. Observăm că pedagogia cunoaște o evoluție permanentă a ideilor și concepțiilor educative, acestea punând tot mai mult accentul pe dezvoltarea copilului prin metode active care să-l implice tot mai mult în activitățile de învățare.

Politicile culturale mai recente ale diferitelor convenții internaționale privitoare la patrimoniu și la conservarea sa pun un accent deosebit pe funcțiile sociale ale patrimoniului cultural și pe aporturile sale ca factor de participare democratică. De exemplu, Convenția-cadru de la Faro din 2005 insistă pe ideea conform căreia cunoașterea și practica patrimoniului reprezintă un aspect al drepturilor cetățenilor de a participa la viața culturală, exprimând totodată principiul conform căruia conservarea patrimoniului nu este un scop în sine, ci are ca obiect contribuția la „bunăstarea persoanelor și la așteptările cele mai mari ale societății”⁹. De unde definește patrimoniul ca fiind „un ansamblu de resurse ale trecutului moștenite, pe care persoanele le consideră, prin regimul proprietății bunurilor, ca o reflecție și o expunere a valorilor lor, credințe, cunoștințe și tradiții în continuă evoluție”, definiție care accentuează relația dintre bunul de patrimoniu, proprietarul sau responsabilul său și public, invitat să intre într-un demers de relație patrimonială, obiectele cotidiene putând deveni elemente de patrimoniu, ușurând trecerea de la o concepție statală și națională la una socială și comunitară, de la istoric la memorial¹⁰.

Pedagogia de patrimoniu a luat naștere pe acest nou fundament, apărând ca o ramură a pedagogiei care se desfășoară în jurul noțiunii de patrimoniu cu tot ceea ce implică aceasta. Înainte de toate, pedagogia de patrimoniu este percepută ca o *pedagogie a cetățeanului* (care urmărește alfabetizarea științifică, adică transmiterea de cunoștințe și concepte, dar și conștientizarea „politică” în sensul dezvoltării unei

⁷ Adolphe, Ferrière, *Qu'est-ce que l'École active?*, 1922, pp. 1-3, <http://www.meirieux.com/PATRIMOINE/adolpheferriere.pdf>

⁸ Johann, Chamel, *Valoriser, transmettre et développer une pédagogie à travers la notion de patrimoine culturel immatériel?*, în *Bildungsforschung* 13 (2016), 1, pp. 5-7,

https://www.pedocs.de/volltexte/2017/14809/pdf/BF_2016_1_Chamel_Valoriser_transmettre.pdf

⁹ Marie, Musset, *op. cit.*, p. 3.

¹⁰ Ibidem.

conștiințe civice participanților) și o *pedagogie a descoperirii* (care implică un demers de cercetare bazat pe inducție și distribuție, punând în aplicare situații-probleme și dând un statut pozitiv erorii), nefiind un scop în sine, ci doar un mijloc de a servi scopuri, valori, obiective, o pedagogie în slujba sensului care își propune ca finalitate principală trezirea conștiinței și contribuirea la dezvoltarea persoanei în comunitatea umană¹¹. Pedagogia de patrimoniu își propune următoarele obiective, care le permite copiilor: 1. Să integreze istoria în continuitatea sa din trecut până în prezent; 2. Să vizualizeze reperele tangibile în cronologia istorică și tehnică; 3. Să descopere rădăcinile universale ale omului; 4. Să-și construiască propriile criterii de comparație și judecată¹². Mai mult, pedagogia de patrimoniu este inter- și pluridisciplinară prin natura competențelor care îi sunt necesare, ea antrenând specialiști din domeniul pedagogiei muzeale (animatori, mediatori culturali), psihologiei, eticii, dreptului, comunicării, marketingului etc., cu ajutorul cărora se materializează în cadrul școlar (sub forma claselor de patrimoniu, a claselor științifice, opționale etc.), în cadrul loisirului (sejururi de concediu, centre de loisir etc.), al culturii și turismului (vizite la muzee, situri, parcuri tematice, participări la manifestații culturale), sub forma acțiunilor culturale temporare sau a proiectelor, măiestria competențelor pedagogice și de animație, precum și conținutul științific și tehnic fiind o condiție sine qua non a pedagogiei de patrimoniu¹³.

Clasele de patrimoniu există astăzi în numeroase țări, ceea ce demonstrează conștientizarea internațională a importanței salvării și conservării patrimoniului local, regional, național și mondial. În procesul educației patrimoniale se pune accentul pe cursurile de patrimoniu, pe atelierile de patrimoniu și pe zilele patrimoniului, atât la nivel național, cât și european. În Franța, aceste activități se desfășoară într-un mod organizat și planificat, făcând parte din programele școlare, din proiectele clasei sau ale școlii. Philippe Gennaux ne informează asupra acestor tipuri de activități: *cursurile de patrimoniu* sunt cursuri care se desfășoară în timpul unei săptămâni pe un sit, concretizate în vizite, atelier, analize și anchete cu scopul de a descoperi ce este patrimoniul, profesorului revenindu-i sarcina pregătirii acestuia; *atelierul de patrimoniu*, temporal se desfășoară diferit în funcție de nivelul școlar, primar sau secundar, pe parcursul a 10-16 săptămâni în timpul anului școlar, 2-3 ore pe săptămână, de regulă în localurile unei instituții culturale (muzeu, depozit de arhivă, monument, sit arheologic etc.); „*Ziua patrimoniului*” este organizată în principal pe un sit unde un grup de elevi este primit pentru a efectua o vizită aprofundată, în cursul căreia

¹¹ F.a., *Comment appréhender l'éducation au patrimoine*, p. 1, <http://www.imp-actes.fr/spip.php?article72>

¹² Philippe, Gennaux, *op. cit.*, p. 3.

¹³ F.a., *Comment appréhender l'éducation au patrimoine*, p. 1, <http://www.imp-actes.fr/spip.php?article72>

elevii au posibilitatea descoperirii elementelor concrete ale patrimoniului, precum și a tehnicilor sale specifice¹⁴.

La ciclul I, educația patrimonială se face printr-un tip de învățare care urmărește ajutarea copilului în descoperirea bogăției lumii înconjurătoare, bazându-se pe „experiențele trăite, dar și prin descoperirea documentelor”, patrimoniul fiind abordat ca „materie” și ca „obiect” pe care încercăm să-l recunoaștem și să-l clasificăm, să-i desemnăm materialele din care este confecționat, calitățile și utilizările, să-l localizăm în spațiu și timp pentru a opera reprezentări între ceea ce este în apropiere sau depărtare, între ceea ce este în realitate și ceea ce nu mai este, copilul dobândind astfel un vocabular adaptat noilor cunoștințe; înființarea muzeelor de clasă, a colecțiilor personale conduc la dezvoltarea dorinței de conservare și introduce noțiunea de obiect de patrimoniu în școala primară, la îmbogățirea cunoștințelor de patrimoniu contribuind și memorarea cântecelor și a rimelor limbilor/dialectelor regionale și străine, ascultarea unor povestiri/legende/ mituri locale, muzică clasică etc.¹⁵.

La ciclul II, educația patrimonială îmbracă forme mai complexe, afectând mai multe discipline, cum ar fi istoria, literatura, muzica, geografia și altele, ba chiar educația fizică și sportivă prin practicarea de dansuri și jocuri tradiționale, toate colaborând pentru descoperirea trecutului local atât din spațiile familiare, cât și din cele mai îndepărtate.

Ciclul III este nivelul la care începe învățământul istoric propriu-zis, nivelul la care elevul are deja abilitatea de a folosi cunoștințele istorice acumulate și în alte domenii, poate surprinde caracteristicile patrimoniului și îl poate situa într-o anumită perioadă istorică în funcție de contextul său, încearcă să lege ceea ce vede cu ceea ce cunoaște, poate descoperi folclorul, personajele din legende, citește genuri variate și texte clasice de ieri și de azi, toate constituind un patrimoniu care se transmite din generație în generație¹⁶.

Abordarea multidisciplinară și integrată a educației pentru patrimoniu încurajează profesorii din diferite discipline să desfășoare o muncă de echipă care va avea ca finalitate însuflarea dorinței elevilor de a cunoaște, respecta, iubi și pleda în favoarea conservării patrimoniului mondial. Aceste activități se conturează în jurul a șase mari direcții de acțiune: discuții, cercetare, exerciții, sesiuni vizuale, excursii la siturile patrimoniului mondial și jocul de rol¹⁷. *Discuțiile* purtate cu elevii urmăresc nu numai oferirea de noi cunoștințe, ci și determinarea acestor de a reflecta asupra patrimoniului, de a suscita dezbateri asupra valorii și semnificației

¹⁴ Philippe, Gennaux, *op. cit.*, p. 2.

¹⁵ Hélène, Petit, *op. cit.*, pp. 11-12.

¹⁶ *Ibidem*, p. 13.

¹⁷ F.a., *Approches éducatives du patrimoine mondial*, în UNESCO. *L'éducation au patrimoine mondial*, pp. 2-3, <http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-54-11.pdf>

acestui, tot acest proces cognitiv și gnoseologic având ca scop sensibilizarea elevilor în privința patrimoniului, care îi va fi dat în păstrare pentru a fi transmis mai departe generațiilor viitoare. De asemenea, ținând cont de amploarea tot mai mare a turismului cultural și de pericolele pe care acesta îl reprezintă pentru multe monumente și situri, elevii trebuie înarmați cu cunoștințe solide și dorință de acțiune în domeniul conservării permanente a tuturor valorilor patrimoniale. *Cercetarea* presupune abilitatea elevilor de a se orienta singuri, pe baza cunoștințelor acumulate la orele de clasă, în a-și căuta noi informații referitoare la patrimoniu, salvare și conservare, internetul constituind o sursă de informații extrem de utilă, la fel ca bibliotecile, arhivele sau documentele. Acestea au ca scop facilitarea găsirii și analizării informațiilor, tragerii concluziilor, elaborarea planurilor de acțiune în favoarea conservării acestui patrimoniu¹⁸. *Exercițiile* sunt un panel de obiecte didactice, care permit învățarea și înțelegerea mediului, utilizarea acestor resurse ducând la impulsivitatea curiozității și a ingeniozității elevilor¹⁹.

Sesiunile vizuale, vizitele la muzee și situri, precum și excursiile la monumente și situri constituie alte activități care se încadrează în pedagogia de patrimoniu. Acestea pot fi însoțite de activități interactive, cum ar fi studierea unui obiect de muzeu, vizitarea atelierelor diversilor artizani care-și prezintă pe „viu” meșteșugul, tehnicile, materialele utilizate și produsele finite, elevii înțelegând astfel legătura dintre identitatea lor, patrimoniu și meșteșugurile locale. *Jocul de rol* privitor la patrimoniu se poate desfășura la un sit, un monument istoric, la un muzeu etc. sau în clasă, la școală. Aceasta răspunde la 5 obiective pedagogice: crearea unei conștiințe; cel mai bun mod de a înțelege teme diferite sau abstracte; dobândirea de noi capacități de cercetare; formarea de atitudini și a unui angajament pe termen lung; dezvoltarea creativității, toate acestea ajutându-i pe elevi să înțeleagă conservarea în așa manieră încât să fie capabili să aleagă materialele și metodele cele mai bune pentru obiectul sau monumentul ales să fie conservat, să ia decizii referitoare la amenajarea teritoriului (demolarea unor clădiri vechi, dezvoltarea turismului, deschiderea unor noi rute etc.), planificare și gestionarea conservării, campanii promoționale, finanțarea unui sit mai degrabă decât altul etc.²⁰. Tot prin joc, elevii pot interpreta o piesă istorică sau pot învăța să reglementeze pașnic conflictele, deoarece de multe ori patrimoniul stă la baza unor războaie sau revendicări teritoriale.

Prin toate aceste activități de educație patrimonială, elevii dobândesc noi cunoștințe, priceperi și deprinderi, își formează noi atitudini, capătă disponibilitatea

---

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Johann, Chamel, *op. cit.*, p. 11.

²⁰ *Ibidem*, p. 9.

de a trăi experiențe noi, îi ajută să-și redescopere propriul mediu înconjurător, le oferă posibilitatea de a face schimburi informaționale și practice cu adulții sau cu alți tineri, îi ajută să socializeze și să colaboreze la proiecte comune prin munca în echipă, își descoperă laturi ale personalității necunoscute până atunci, atât lor cât și profesorilor sau colegilor, creează o nouă relație cu ei înșiși, cu ceilalți și cu lumea, toate acestea conducând în final la obținerea unei anumite autonomii de comportament și de raționament²¹.

Un model de bună practică poate fi considerat Carta națională franceză din 2002 pentru o educație patrimonială „*Adopter son patrimoine*”, care preconiza adoptarea unui edificiu, cartier, muzeu, grădină, o colecție, o operă, un sit arheologic, industrial sau natural de proximitate, un monument etc., elevii având astfel posibilitatea de a deveni „deținătorii” memoriei elementului de patrimoniu ales și al viitorului său, ei devenind conștienți de responsabilitatea lor de cetățeni față de acest patrimoniu pe care învață să-l cunoască, protejeze sau chiar să-l reabiliteze, elevii devenind actori adevărați în sânul mediului lor înconjurător²². Această convenție implică mai mulți parteneri și anume: prefecți, Direcțiile Regionale ale Afacerilor Culturale, rectori și inspectori de academie, directorii departamentelor de educație națională, asociații, civili, profesori și elevi. Această Cartă permite și integrarea tuturor dimensiunilor necesare: proiectul de politică patrimonială pe teritoriul în cauză, reflecție asupra adecvării între realitățile patrimoniale și proiectele culturale dezvoltate, legăturile cu programele școlare și proiectele școlilor sau instituțiilor, ca și formațiunile comune ale diferiților parteneri, elaborarea de instrumente pedagogice și instrumente de evaluare sau valorizare, modalități de funcționare, ea permițând adunarea în jurul patrimoniului a tuturor cetățenilor, părinților elevilor, întreprinderi private, asociații etc., creând o mobilizare la nivelul unui cartier, oraș, județ, departament²³.

Această Cartă este aplicată în cadrul unui proiect cultural sau artistic condus în funcție de programa școlară și poate permite studii variate legate de istorie, literatură, muzică sau arte plastice. Întâi se alege contextul patrimonial, apoi se stabilește dimensiunea pedagogică a demersului, acțiunea educativă propusă elevilor plecând de la mediul lor apropiat trebuie să fie prefigurarea unui angajament într-o atenție și o lectură diferite a patrimoniului la scara lumii întregi și, în final, se pun în valoare aceste învățături, elevii implicați în realizarea unui proiect de restituire a muncii efectuate la clasă fiind făcuți actori ai acestui patrimoniu, restituirea putând lua forme diverse – pentru un timp scurt pot deveni

²¹ Philippe, Genaux, *op. cit.*, p. 4.

²² *Mise en œuvre du plan pour l'éducation artistique et l'action culturelle à l'école - Chartes pour une éducation au patrimoine „Adopter son patrimoine”*, <http://www.education.gouv.fr/botexte/bo020502/MENE0200882C.htm>

²³ Ibidem.

„ghizii” elementului adoptat, pot realiza proiecte de valorizare prin documente, pot realiza un film, pot participa la luarea deciziilor culturale sau politice participând la consiliile municipale, la concursuri de amenajare urbană etc.²⁴.

Succesul înregistrat de clasele de patrimoniu au determinat apariția „claselor europene de patrimoniu”, care prin activitățile lor încearcă să construiască identitatea Europei. La originea acestora stă o convenție încheiată în 1982 între Ministerul Culturii și Ministerul Educației Naționale din Franța, în 1989 operațiunea „Rhin fără frontiere” constituind lansarea oficială a primelor clase europene de patrimoniu, această acțiune marcând a 40-a aniversare a Consiliului Europei și fiind plasată sub patronajul Secretarului său general, însă fiind menționate pentru prima dată în 1991²⁵. Timp de mai multe zile, elevi din diverse state europene, îndrumați de specialiști și actori culturali, învață să descopere influențele interculturale care au marcat locurile, patrimoniul material și imaterial transmis din generație în generație care este creat și recreat în permanență de către comunități și grupuri în funcție de mediul lor, de interacțiunea cu natura și istoria, ceea ce le conferă un sentiment de identitate și continuitate, de respect față de diversitatea culturală și de creativitatea umană²⁶, aceste activități trebuind să respecte 4 principii și anume transplantarea, integrarea în cunoștințele învățate, multidisciplinaritatea și implementarea practicilor culturale creative²⁷. Serge Grappin consideră că activitățile desfășurate de clasele europene de patrimoniu trec prin mai multe etape: 1). *Demersul*²⁸, care implică pregătirea proiectului prin conjugarea mai multor factori, cum ar fi selectarea sitului și menționarea interesului său estetic și istoric, prezența actorilor culturali apți să pună în evidență dimensiunea europeană a patrimoniului, entuziasmul și dinamismul echipei pedagogice și culturale și dorința de a dezvolta relații și schimburi între elevi prin plăcerea unor descoperiri comune; 2). *Derularea*²⁹, care are loc pe două direcții: a). *abordarea sensibilă*, care se bazează pe o pedagogie a descoperirii, adică prin cultivarea mirării la elevii participanți, situl ales trebuind să provoace emoții care să susțină atât dezvoltarea proiectului, cât și a sensibilității elevilor, să le educe privirea, spiritul de observație, să le trezească dorința de a pune întrebări, să-i învețe să colaboreze, să lucreze în comun, să-și împărtășească cunoștințele și nedumeririle, să fie toleranți unii cu alții și b). *privirea și spiritul*, adică trecerea de la observație la găsirea sensului urmelor descoperite; 3). *Restituirea*³⁰, care

²⁴ Ibidem.

²⁵ Serge, Grappin, „Du patrimoine local aux classes européennes du patrimoine”, lucrare prezentată la III Seminari Arqueologia: Ensenyament, Barcelona, 16-18 nov. 2000, pp. 6, 11, <https://www.cairn.info/revue-Annales-de-geographie-2007-4-page-361.htm>

²⁶ Marie, Musset, *op.cit.*, p. 11.

²⁷ Serge, Grappin, *op.cit.*, p. 6.

²⁸ Ibidem, pp. 7-8.

²⁹ Ibidem, pp. 8-9.

³⁰ Ibidem, pp. 9-10.

se referă atât la implementarea practicilor interculturale creatoare, prin care elevii descoperă o Europă deschisă și creatoare, învățarea prin proiecte trecând și prin diverse ateliere sau șantiere care favorizează comunicarea și expresiile diverse, cele mai relevante fiind cele artistice, precum și prin învățarea folosirii trecutului pentru viitor, în cadrul restituirilor prezentându-se dosare pentru profesori, expoziții, filme, diverse expresii ale artelor plastice sau muzică, toate acestea fiind prezentate părinților, administratorilor și altor elevi ai școlii, care așteaptă ca participanții să-și exprime reflecțiile și întrebările despre viitorul patrimoniului, cum ar fi protecția și conservarea sa, dar și despre creațiile contemporane, adică patrimoniul de mâine; 4). *Evaluarea*³¹, care presupune relevarea rezultatelor proiectului, adică dobândirea de noi cunoștințe, priceperi și deprinderi, însușiri de bun cetățean european, deschidere spre alții, spirit de echipă și de toleranță pe termen lung, reîntoarcerea tinerilor în proiecte asemănătoare sau în acțiuni de voluntariat relevând succesul unor asemenea proiecte; 5). *Perspectivile*³², acestea vizând activitățile ulterioare desfășurate pe plan european.

Interese pentru pedagogia de patrimoniu au apărut și în România, dovadă *Programa școlară pentru disciplina Educație pentru patrimoniu (clasa a VI-a/a VII-a)*, apărută la București în anul 2017, care alocă acestei noi discipline 1 oră săptămânal pe întreaga perioadă a anului școlar și care, „Prin problematica sa, aceasta poate fi integrată în cadrul ariei curriculare Limbă și comunicare, Arte sau Om și societate, în funcție de interesele de dezvoltare ale elevilor și de nevoile și resursele identificate în școli și în comunitate”³³. Programă este realizată ținând cont de documentele europene și internaționale recunoscute de România, conform cărora educația de patrimoniu vizează înțelegerea noțiunii de patrimoniu, de salvare, păstrare și conservare a acestuia de către copii și familiarizarea lor cu patrimoniul material, imaterial și natural din lista UNESCO, urmărindu-se educarea tinerilor în perceperea și înțelegerea semnificațiilor și valorilor culturale, învățării modalităților de păstrare și a tehnicilor de conservare, a observării beneficiilor și provocărilor privind protejarea patrimoniului în contextul turismului de masă, al riscurilor de distrugere prin calamități naturale, războaie sau indiferență la nivelul politicilor publice³⁴. În urma acestor cursuri, tinerii își îmbogățesc cunoștințele, își formează anumite abilități și atitudini, iar profesorii își perfecționează proiectarea și strategiile didactice, precum și metodele de predare-învățare-evaluare, ținând cont de variatarea contextelor de învățare.

³¹ Ibidem, pp. 10-11.

³² Ibidem, p. 11.

³³ Programă școlară pentru disciplina *Educație pentru patrimoniu* (clasa a VI-a/a VII-a), București, 2017, p. 2, http://edupatrimoniu.piscu.ro/wpcontent/uploads/2018/01/Programa_educatie_patrimoniu_2017.pdf

³⁴ Ibidem.

Toate acestea conduc la raportarea mai realistă a tinerilor la mediul lor înconjurător, la aprecierea valorilor materiale, imateriale și naturale pe care trebuie să le protejeze și conserve, la responsabilizarea acestora în privința patrimoniului moștenit, la întărirea sentimentului identitar național, european și universal, la toleranță și deschiderea spre multiculturalitate, pedagogiei de patrimoniu revenindu-i sarcina de a realiza aceste deziderate. Deschiderea spre sine și spre ceilalți este una dintre direcțiile urmărite, tinerii fiind ajutați să privească mai întâi spre propriile valori patrimoniale naționale, apoi spre ale celorlalți pentru a se raporta într-un mod realist la ele și pentru a le include în circuitul mondial de valori ale umanității, pentru a-și dezvolta spiritul civic în păstrarea valorilor de patrimoniu și implicarea în proiecte privind această moștenire culturală.

Surse WEB

1. F.a., *Approches éducatives du patrimoine mondial*, în UNESCO. *L'éducation au patrimoine mondial*, <http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-54-11.pdf>
2. F.a., *Comment appréhender l'éducation au patrimoine*, p. 1, <http://www.imp-actes.fr/spip.php?article72>
3. Chamel, Johann, *Valoriser, transmettre et développer une pédagogie à travers la notion de patrimoine culturel immatériel?*, în *Bildungsforschung* 13 (2016), 1, https://www.pedocs.de/volltexte/2017/14809/pdf/BF_2016_1_Chalmel_Valoriser_transmettre.pdf
4. Dewey, John, *Qu'est-ce que „l'intérêt” de l'enfant?*, <https://www.meirieu.com/PATRIMOINE/deweyinteret.pdf>
5. Ferrière, Adolphe, *Qu'est-ce que l'École active?*, 1922, <http://www.meirieux.com/PATRIMOINE/adolpheferriere.pdf>
6. Gennaux, Philippe, *Pédagogie du patrimoine et ses actions*, în *Bulletin de Liaison des professeurs d'Histoire-Géographie de l'Académie de Reims*, nr. 18/1999, <http://mufa.be/UserFiles/File/Gennaux.pdf>
7. Grappin, Serge, *Du patrimoine local aux classes européennes du patrimoine*, lucrare prezentată la III Seminari Arqueologia: Ensenyament, Barcelona, 16-18 nov. 2000, <https://www.cairn.info/revue-annales-de-geographie-2007-4-page-361.htm>
8. *Mise en œuvre du plan pour l'éducation artistique et l'action culturelle à l'école - Chartes pour une éducation au patrimoine „Adopter son patrimoine”*, <http://www.education.gouv.fr/botexte/bo020502/MENE0200882C.htm>
9. Musset, Marie, *Éducation au patrimoine: mémoire, histoire et culture commune. De la conservation du patrimoine à l'éducation au patrimoine*, în *Dossier d'actualité veille et analyses*, nr. 72/2012, <https://edupass.hypotheses.org/628>

10. Petit, Hélène, *Faciliter les apprentissages par l'utilisation de patrimoine local à l'école primaire*, 2005,
https://www2.espe.ubourgogne.fr/doc/memoire/mem2005/05_04STA00468.pdf
11. Programa școlară pentru disciplina *Educație pentru patrimoniu* (clasa a VI-a/a VII-a), București, 2017, http://edupatrimoniu.piscu.ro/wp-content/uploads/2018/01/Programa_educatie_patrimoniu_2017.pdf

PARTICIPAREA COMUNITĂȚII LA PROTEJAREA ȘI VALORIFICAREA PATRIMONIULUI CULTURAL PRIN PRISMA EXEMPLULUI EUROPEAN

Olesea COTIUJANU,
masterandă, prog. *Patrimoniul istoric și turism cultural*,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău,
e-mail: oleseacotiujanu@gmail.com

Summary

Engaging communities in the protection of heritage means that the communities living around the heritage sites are involved in the process of identifying issues that affect the conservation of these sites and can propose ways by which they can be addressed. Cultural heritage is a shared resource and forms part of the cultural identity of communities and individuals.

Citizen participation in the protection of cultural heritage helps to increase awareness about the value of cultural heritage as a shared resource. It empowers communities and fosters community cohesion. Increasingly, EU funded programmes encourage a people centered approach, and citizen participation is also supported by

Interreg Europe. The situation in the Republic of Moldova is difficult because the community is not interested in getting involved, the citizens don't know well what it means to participate, to get involved.

Key words: *community engagement, protection, heritage conservation, European funds.*

Situația din Republica Moldova cu privire la protecția patrimoniului istoric și cultural este destul de complicată. Procesul de degradare a obiectelor de patrimoniu este, în primul rând, o consecință a regimului sovietic, care, urmărind scopuri ideologice, a dus la ștergerea memoriei colective, la distrugerea multor monumente de istorie națională. De aceea, actualmente, scopul acțiunilor instituțiilor de stat, al comunității este să protejeze, să restaureze și să valorifice moștenirea culturală. Valoarea educațională, civilizatoare și, nu în ultimul rând, economică, a patrimoniului cultural, pentru întreaga societate, este de interes public. În acest context, comunitatea are un rol tot mai important în identificarea, protejarea și valorificarea patrimoniului. Patrimoniul istoric și cultural reprezintă un domeniu foarte important pentru comunitățile secolului XXI, întrucât aparține umanității și reprezintă trecutul istoric. Identificarea, cercetarea, prezervarea și valorificarea

bunurilor de patrimoniu formează emblemele identitare ale comunităților, constituie provocarea importantă, care stă înaintea guvernelor, instituțiilor locale și, nu în ultimul rând, a comunității.

Beneficiarul principal a patrimoniului cultural istoric este societatea și fiecare individ în parte, care folosesc patrimoniul drept resursă pentru propria lor dezvoltare, îl pot proteja și valorifica. Totodată, resursa culturală bine administrată se poate transforma într-o resursă economică valoroasă, contribuind la dezvoltarea unei regiuni, la dezvoltarea turismului, la rezolvarea problemei șomajului. Pentru a ajunge în acest punct sunt necesare politici și strategii culturale în domeniul patrimoniului, care să răspundă acestor cerințe. Totodată, este nevoie de specialiști și o comunitate activă, care știe să-și ceară drepturile și poate să se implice. Din ce în ce mai mult, legislația UE, programele finanțate de UE încurajează participarea cetățenilor și abordarea centrată pe om în ceea ce privește patrimoniul cultural și istoric, deoarece privește direct comunitatea.

Din această perspectivă, Consiliul Europei a elaborat Convenția-cadru asupra valorii patrimoniului cultural pentru societate, redactată de un comitet restrâns de experți guvernamentali și adoptată de Comitetul Miniștrilor la 13 octombrie 2005 și deschisă semnării statelor membre la 27 octombrie, în același an, la Faro. Convenția este un cadru de referință privind politicile ce privesc patrimoniul cultural necesar în vederea precizării rolului acestuia în noul model de dezvoltare durabilă a societății. Aceasta reafirmă idealurile și principiile din Declarația Universală a Drepturilor Omului și din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale. Convenția-cadru recunoaște faptul că dreptul privind patrimoniul cultural constituie o componentă a dreptului de a avea acces la viața culturală; recunoaște existența responsabilităților individuale și colective față de patrimoniul cultural cu precizarea că protejarea și utilizarea sa durabilă se efectuează cu scopul dezvoltării societății și garantarea calității vieții¹. Totodată, se pune accent asupra faptului că patrimoniul cultural constituie o resursă importantă pentru integrarea diferitelor aspecte ale dezvoltării: de ordin cultural, ecologic, economic, social și politic. Obiectivul Convenției nu este doar protejarea unor obiecte lipsite de funcțiune, pentru a le păstra, sau, așa cum s-a afirmat decenii de-a rândul, pentru a le transmite mai departe generațiilor viitoare, ci aduce în centrul atenției beneficiarul: societatea și pe fiecare individ în parte, care folosesc patrimoniul drept resursă pentru propria lor dezvoltare, fără, desigur, să ruineze chiar resursa generatoare de bunăstare – patrimoniul cultural².

¹ Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate (Faro, 27 octombrie 2005).

² Ștefan, Virgil Nițulescu, Știința și patrimoniul. În: „Academica”, nr. 5-6, 2009.

Parlamentul Republicii Moldova a ratificat și a semnat, la 11 ianuarie 2008, Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate, cu următoarea declarație:

Art. 2. – Guvernul va întreprinde măsurile necesare pentru realizarea prevederilor Convenției nominalizate.

Art. 3. – Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene va pregăti și va remite instrumentul de ratificare depozitarului³.

Cu toate acestea, Guvernul nu a întreprins măsurile necesare pentru realizarea Convenției și, ca rezultat, cetățenii nu cunosc ce înseamnă să participe, să te implice în activități, cum să ia decizii legate de patrimoniu. În comparație cu alte state, ca Irlanda, Austria, Germania etc., unde atunci când se iau anumite decizii legate de patrimoniul istoric sau cultural, se întreabă opinia societății, se discută cu comunitatea pe teritoriul căreia se afla bunul de patrimoniu. Astfel, comunitatea este informată, interesată să se implice, să protejeze și să valorifice în viitor acest bun.

Atitudinea indiferentă a cetățenilor noștri față de patrimoniu poate fi schimbată și un punct de plecare ar fi școala, educația. Dacă din școală elevii vor învăța ce înseamnă patrimoniu, importanța acestuia și cum putem să-l protejăm și să-l valorificăm prin exemplul celorlalte state, vom schimba atitudinea societății.

Unul din cele mai importante aspecte este: *cum să implicăm cetățenii?* Pe plan internațional, în prezent se susține inițiativa „Capitalele culturii europene – *European Capitals of Culture (ECoC)*” și programe conexe pentru a încuraja participarea cetățenilor care locuiesc în oraș și în împrejurimile sale, precum și a celor din altă parte. ECoC a subliniat faptul că ajută la identificarea de noi idei, inspirații, energie printre cetățenii orașelor implicate, privind protejarea și valorificarea patrimoniului cultural. Principalii factori de succes în modul de implicare a cetățenilor includ comunicarea eficientă încă de la început, inclusiv când activitatea poate fi mai puțin vizibilă – de ex., în faza de proiectare a programului. A fost, de asemenea, constatat faptul că sprijinul tehnic și practic ar putea fi la fel de important ca și sprijinul financiar, permițând oamenilor locali, sau organizațiilor mai mici, posibilitatea de implicare. Este, de asemenea, necesar să se ia în considerare diversitatea populației locale și oportunitățile de participare incluzivă. De exemplu, în orașele Liverpool, Anglia, și Linz, Austria, au fost organizate evenimente culturale în cartierele din oraș, în special în școli, unde au fost atrași cetățenii la luarea deciziilor privind patrimoniul cultural⁴.

Un alt proiect al UE legat de acest subiect este „Orizont-2020”, care are ca scop să promoveze utilizarea inovatoare a patrimoniului cultural în sprijinul

³ Legea nr. 198 din 26.09.2008 pentru ratificarea Convenției-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate. Publicat: 14.10.2008 în Monitorul Oficial, nr. 186.

⁴ Ecorys. Ex-post Evaluation of the 2011 European Capitals of Culture.

creșterii economiei, coeziunii sociale și durabilității ecologice. Patrimoniul cultural este unul comun și formează o parte a identității culturale a comunităților și a indivizilor. Din raportul proiectului vedem că el susține implicarea unor noi audiențe, dezvoltarea mai multor modele participative cu comunitatea, inclusiv, prin creșterea numărului de participanți, ceea ce va duce la o situație în care comunitățile locale vor deține și o responsabilitate pentru propriile lor active, patrimoniu. Concluziile Consiliului au făcut, de asemenea, apel la statele membre să promoveze modele de politici de patrimoniu pe termen lung, bazate pe dovezi și orientate spre cetățean⁵.

O serie de programe ale UE, inclusiv programul Orizont-2020 și inițiativa „Patrimoniul cultural și schimbarea globală”, au adoptat o abordare centrată pe oameni, privind patrimoniu. Pentru partenerii implicați în cooperarea inter-regională, participarea părților interesate înseamnă o mai bună conștientizare privind conservarea bunurilor culturale, dar și mai multe oportunități de gestionare durabilă a patrimoniului, care aduce beneficii economice și sociale, și ocuparea forței de muncă.

Un exemplu bun în domeniul implicării cetățenilor în proiectele *INTERREG IVC* din trecut este proiectul *EUROSCAPES (Managementul Peisajului European)*. El s-a axat pe managementul peisajelor patrimoniului natural și cultural din zonele urbane și periurbane. Departamentul de planificare teritorială al municipalității Lourdes (Portugalia) a angajat actorii locali în dezvoltarea unei strategii de gestionare a peisajului. Au avut loc întâlniri publice, unde au participat 430 de cetățenii, iar 180 de persoane și-au împărtășit punctele de vedere, răspunzând unui chestionar. Au avut loc și întâlniri cu 25 de profesori locali, 20 de elevi din școlile din comunitate. Au intervievat rudele lor cu privire la peisajele în care locuiesc. Contactul față-în-față între actorii locali și autorități a fost considerat un succes și s-a ajuns la concluzia că aplicarea acestui tip de muncă a fost crucială pentru o bună gestionare a peisajului⁶. Proiectele *Interreg Europe* se concentrează, de asemenea, pe implicarea cetățenilor și pe identificarea bunelor practici privind gestionarea durabilă a bunurilor culturale.

Concluzii

Participarea cetățenilor la protecția patrimoniului cultural contribuie la creșterea gradului de conștientizare a valorii patrimoniului cultural ca resursă comună. Ea împuternicește comunitățile și promovează coeziunea comunității.

⁵ Getting Cultural Heritage to Work for Europe - Report of the Horizon 2020 Expert Group on Cultural Heritage (2015): https://ec.europa.eu/culture/news/2015/0427-heritage-2020_en

⁶ <http://www.euroscapes-eu.org/>

Din ce în ce mai mult programele finanțate de UE încurajează abordarea centrată pe oameni, iar participarea cetățenilor este sprijinită și de întreaga Europă.

Pentru dezvoltarea acestui domeniu, e necesară cooperarea tuturor actorilor din comunitate. Există deja practici bune în UE care servesc ca exemple și sunt deschise către cooperare și ajutor. Autoritățile locale trebuie să informeze bine comunitatea/oamenii și să le trezească interesul pentru a se implica în problemele legate de patrimoniu.

The Policy Learning Platform este un exemplu de program care susține și ajută comunitățile în implicarea, valorificarea și protejarea patrimoniului, schimbul de informații, oferirea expertizelor, prezentarea experienței altor țări. Scopul acestui program este să motiveze și să asigure acces tuturor la informație și resurse privind comunitatea și patrimoniul acesteia, chiar și la statele care nu sunt partenere cu această platformă.

Prin aceste exemple, am dorit să menționăm că este posibilă implicarea comunității la luarea deciziilor ce o privește direct, în cazul patrimoniului istoric și cultural, la protejarea și valorificarea lui. Din păcate, comunitatea noastră încă nu este pregătită în acest domeniu și are nevoie de o susținere și colaborare strânsă cu instituțiile statului, care sunt capabile să asigure programe pluridisciplinare de formare privind valorificarea patrimoniului. În scopul realizării unor politici viabile în domeniul examinat, e necesar ca acest aspect să fie conștientizat atât de societate, cât și de autorități. Faptul că patrimoniul cultural aparține umanității, el reprezintă trecutul istoric comun și poate fi o sursă economică binevenită în comunitate.

Bibliografie

1. Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate. Faro, 27 octombrie 2005.
2. Ecorys. Ex-post Evaluation of the 2011 European Capitals of Culture, 2012.
3. Getting Cultural Heritage to Work for Europe – Report of the Horizon 2020, Expert Group on Cultural Heritage 2015:
https://ec.europa.eu/culture/news/2015/0427-heritage-2020_en.
4. Legea nr. 198 din 26.09.2008 pentru ratificarea Convenției-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate. Publicat: 14.10.2008, în Monitorul Oficial, nr. 186.
5. Nițulescu, Ștefan Virgil, Știința și patrimoniul. În: *Academica*, nr. 5-6, 2009.
6. Srinvas, Hari, Heritage and Conservation Strategies: Understanding the Justifications and Implications. GDRC Research Output E-100.
7. Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe. European Commission, COM (2014) 477 final.

Surse web:

8. Interreg Europe. Discover projects: <http://www.interregeurope.eu/discover-projects/>, vizitat la 02.04.2018
9. INTERREG IVC. Approved projects database: <http://www.interreg4c.eu/projects/index.html>, vizitat la 16.04.2018.
10. <http://www.gdrc.org/>, vizitat la 27.04.2018.

MUZEUL SATULUI - PUNTE DE LEGĂTURĂ ÎNTRE GENERAȚII

Margarita ROTARI,
profesoară de istorie și educație civică,
grad didactic I, IP Gimnaziul „Eugen Coșeriu”, s. Catranic, r. Fălești
e-mail: itor00@bk.ru, margarita65rotari@gmail.com

Summary

The present research addresses the possibilities of correlation between the curricular contents and the methods used in the didactic process with the social reality, the daily experience and the pupils' living environment, these being placed as intermediaries between the generations of yesterday and tomorrow. An active learning laboratory, besides the history class room, is the museum of the village. Village Museum influences motivation for learning because students apply what they have learned in real life situations, in activities where they have diverse responsibilities, at the same time interacting and relating with people in the community. Learning becomes an active and not passive process; students learn better when they are directly involved in solving tasks that make sense to them and those around them; learn directly from people and identify their own problems, learn with them. This is the main objective of learning - integration within communities where their inhabitants are good citizens with productive social roles; On the other hand, the community gives the school a key role in promoting and researching local history, which it can only fulfill if it comes out of the characteristic institutional isolation and accepts the challenges of local collaboration and partnerships with other institutions, categories of people, interest groups. The adaptation of the school curriculum to the local context responds to the requirements of a reality characterized by: permanent and rapid changes, sometimes influenced politically, the multiplication and diversification of information, the enrichment and the continuous modification of the cognitive domain.

The school, the teacher, the community are meant to ensure, through an adequate educational offer, the development of the pupil's intellectual potential and the possibility of exercising the competences acquired within the didactic activities. Forming specific competences through historical education, pupils are already becoming a part of real life, in the unitary reality in motion, in the society that must be regarded as a whole. Each student turns into an active and competent member of the community, in a responsible person who performs multiple social roles in a successful way. The purpose of teaching history is realized through the knowledge of the past, as well as the orientation of the students in the current problems of society, by revealing the deep links between past and present. This is possible if pupils learn to

know the development of society. The village museum offers original data from archeology, monuments, local history, oral history.

Key words: *local history, oral history, village museum.*

Educația istorică are un rol deosebit în dezvoltarea deprinderilor și abilităților necesare pentru formarea cetățeanului participativ și responsabil. În acest context, istoria are menirea de a forma un cetățean democratic, care să fie înzestrat, pe parcursul școlarizării, cu un ansamblu de competențe funcționale ce îi vor permite să facă față cerințelor societății contemporane¹. Astfel, conform finalităților educaționale (art. 11 pct. 2 al Codului Educației), școala are misiunea de a pregăti o gândire critică la beneficiarii săi, iar disciplina *Istoria românilor și universală* este unul dintre mijloacele de realizare². Una dintre perspectivele pe care le abordează conținuturile învățământului actual este patrimoniul cultural și experiența socială. În acest sens, problematica conținuturilor include și prezentarea cunoștințelor de bază prin prisma reprezentărilor actuale despre știința respectivă și experiențele sociale³, iar activitățile educaționale promovate de profesorul de istorie includ participarea și încadrarea elevilor din instituție în activități cu tematică referitoare la studierea istoriei locale, valorificarea patrimoniului cultural, istoric și al naturii din localitate/ municipiu/raion într-un mod conex. Realizarea sarcinilor studierii istoriei presupune, pe lângă stabilirea obiectivelor, optimizarea conținutului și a metodelor de învățământ, dar și existența unei săli specializate, dotată cu mijloace specifice de predare/învățare a istoriei și care să asigure un mediu educativ prielnic dezvoltării capacităților intelectuale, afective și voliționale ale elevilor.

Muzeul satului reprezintă un cadru potrivit pentru desfășurarea și extinderea activităților didactice. Este mediul potrivit pentru unele lecții privind dezvoltarea culturii social-economice la nivel de comunitate, discutarea subiectelor privind patrimoniul cultural comun, tradiții, viața socială și cotidiană, despre oameni și faptele lor. El permite și impune schimbarea viziunii asupra organizării procesului de învățământ, în sensul acceptării spiritului de observație, a siguranței, independenței și creativității elevilor, oferă posibilitatea transformării elevilor din obiecte ale educației în subiecte ale acesteia, prin faptul că organizarea și dotarea lui permit participarea elevilor la desfășurarea activității didactice, deci la propria lor informare și formare. Dotat cu echipament și exponate, muzeul dispune de o

¹ Curriculumul modernizat la istorie pentru învățământul primar, gimnazial și liceal (aprobat prin ordinul ME nr. 331 din 12.05.2010).

² Repere metodologice privind organizarea procesului educațional la disciplina *Istoria românilor și universală* în anul de studii 2017-2018.

³ Cadrul de referință al Curriculumului Național, aprobat prin ordinul ME nr. 432 din 29 mai 2017.

informație largă și captivantă. Activitățile în incinta muzeului motivează elevii pentru participare activă la viața socială, culturală, religioasă, economică și politică a comunității, implicare în evaluarea problemelor complexe ale societății și rezolvarea acestora; atenție, altruism, respect, generozitate și sprijin pentru consăteni, interes și implicare în dialog intercultural, preocupare pentru păstrarea și valorificarea tezaurului cultural și spiritual al Republicii Moldova și pentru promovarea acestuia în lume, posibilitatea de exersare a potențialului intelectual, a competențelor și posibilitatea de autorealizare în Republica Moldova.

Muzeul satului are o influență favorabilă asupra dezvoltării trăsăturilor morale ale discipolilor, asupra educării acestora și stimulează introducerea și dezvoltarea unor noi relații între profesori și elevi, relații de cooperare în cadrul învățării, profesorul devenind mai mult decât îndrumător și coordonator al activității elevilor.

Muzeul satului Catranic adăpostește o colecție frumoasă, adunată din truda unor oameni dedicați, evocând, pe de o parte, sufletul interiorului locuinței țărănești tradiționale de pe meleagurile făleștene și, pe de altă parte, meșteșugurile practicate în comunitate, agricultura, creșterea animalelor, industria casnică, prelucrarea lemnului. Misiunea pe care o poartă este conservarea etnicității, a specificului local care a rezistat ambiției de modernizare a satului. O civilizație care se stinge, pe zi ce trece și pe care avem datoria să o reconsiderăm, să o respectăm și să o valorificăm, pentru a nu fi condamnați la dispariție – mesaj pe care elevul îl concluzionează fiind nu numai oaspete al muzeului, dar și un colaborator activ în păstrarea vestigiilor istorice. „Muzeul poate deveni o resursă educativă, fie în calitate de mediu nonformal, fie de mediu informal de învățare. Diferența dintre cele două survine în funcție de gradul de intenționalitate, de raportul față de cunoașterea din școală, precum și de gradul de implicare a formatorului sau a educatului. În cazul activităților nonformale, educația în muzeu devine o „prelungire” a educației din școală, este programată, intenționată, atent proiectată, realizată de specialiști pedagogi, iar prezența copiilor la aceste activități devine obligatorie. În situația informalului, educația din muzeu rămâne la latitudinea educatului, este opțională, întâmplătoare, autodirijată și poate fi fructificată ocazional în spațiul școlar. Conduce, de bună seamă, la o culturalizare suplimentară a educatului, dar nu este întotdeauna ratificată, valorificată, evaluată la nivelul activităților educative formale”⁴.

Muzeul satului are o poveste mai lungă, întâi luând ființă colecția de cămăși pentru femei, cusute manual din pânză țesută în condiții casnice, prosoape brodate

⁴ Constantin, Cucos, Pedagogia muzeală - finalități, problematică, perspective, disponibil la: <http://revped.ise.ro/wp-content/uploads/2017/08/2014.-1.-7-23.-Cucos-C.pdf>, p. 9, accesat la data de 28 ianuarie 2018.

și țesute, zolnice, diverse broderii de perete, realizate pe câmp negru, piese etnografice, unelte și scule de gospodărie care astăzi nu se mai folosesc, vase de lut, o ladă de zestre, mai multe tipuri de documente vechi, acte de vânzare/cumpărare, de transmitere a bunurilor, petiții, invitații, scrisori de pe front, instrumente și echipament audio care astăzi nu se mai folosesc, cedând locul tehnicilor digitale, dar care prezintă un interes deosebit pentru tânăra generație ș.a. Avem un patefon în stil Edison, o relicvă de familie predată muzeului nostru. Muzeul a fost creat din inițiativa doamnei Teodora Chiriță, profesoară de geografie. Odată cu plecarea profesoarei din școală, muzeul n-a activat. Am considerat că reactualizarea și funcționalitatea muzeului este o misiune a unui profesor de istorie.

În 2016 a fost redeschis. Urmează o a doua etapă prin care continuăm să achiziționăm diverse piese autohtone care reflectă viața satului moldovenesc. Ne bucurăm când primim donații de la diferite persoane, cu rugămintea ca ele să fie păstrate cu grijă, punând în valoare relicvele încă de la părinți. Exponatele de muzeu ne transmit valori sacre, nepieritoare, copiii descoperind sfințenia unor lucruri confecționate manual, atitudinea grijulie de care au dat dovadă gospodarii și gospodinele de altă dată.

Noua abordare a educației istorice poate fi complementă formal/non-formal și să asigure plusvaloare sistemului educațional, iar contextele create de diversele modalități de concretizare a acestui tip de educație (școlară și extrașcolară) oferă posibilitatea abordărilor interdisciplinare, exersarea competențelor și abilităților de viață într-o manieră generală, de dezvoltare integră a personalității. Rolul profesorului de istorie este de a include valorile patrimoniale într-un cadru educațional mai larg, în care acțiunile propuse aici să vină în extinderea celor de la lecțiile propriu-zise. Sub aspect nonformal, procesul de învățare este liber, centrat pe interesele elevilor, fără limită de timp, beneficiind de explicații, povestiri, memorii, formându-se competențe civice. Pentru eficiență, ora de istorie în cadrul muzeului trebuie să respecte anumite cerințe, iar profesorul de muzeu să colaboreze cu cadrul didactic. La asemenea lecții, elevii nu numai că studiază istoria, ci se află chiar în mijlocul ei, găsind răspuns la multe provocări actuale: cerințelor actuale ale reformei educației în sensul că învățământul este centrat pe elev, metodele folosite sunt active și interactive, mijloacele de învățământ sunt diverse, formele de evaluare sunt multiple, locațiile pot fi variate. Sursele de documentare acoperă o gamă largă, elevii au ocazia să vină în întâmpinarea informației. Formează competențe civice și sociale, promovează valori și atitudini democratice.

Muzeul este binevenit pentru a completa și individualiza specificul istoriei locale, clasele sociale reprezentative, instituțiile și evoluția așezărilor respective. Oferta educațională ține de formarea la elevi a sentimentului și comportamentului

de conștientizare a valorilor trecutului și mulțumirea lucrului făcut cu pasiune și chiar datorită legăturilor de afinitate dintre elevi și profesori. Ideea de renovare a muzeului a prins viață realizând subproiectul „Copiii de ieri, copiii de azi față în dialog”, realizat cu suportul DVV International Moldova, parte componentă a Proiectului de parteneriat: „Dialogul Generațiilor: de la Rememorare spre Reconciliere”, coordonator Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova (ANTIM)⁵, 2014. „Scopul proiectului este reuniunea și reconcilierea generațiilor de tineri și bătrâni, precum și a grupurilor comunitare. Cunoștințele despre trecutul localității sunt indispensabile pentru educarea și dezvoltarea unei persoane. Comunicarea cu persoane din diferite medii culturale și atitudini față de viață va facilita înțelegerea dintre generații și va perpetua istoria”⁵.

Prin exemple vii și reale, istoria, și îndeosebi istoria locală, are un rol important în educarea elevilor în spiritul patriotismului. Acest sentiment al dragostei de patrie nu trebuie uitat. Nu este un sentiment înnăscut și nu apare spontan. El este rezultatul unui îndelung proces educativ.

Numai cunoscând trecutul, oamenii pot înțelege prezentul și pot anticipa viitorul. Aduc exemple de activități ce pot fi organizate în cadrul muzeului, pentru creșterea interesului pentru studierea istoriei locale:

- diverse programe/proiecte orientate spre anumite categorii de public din mediul de învățământ (preșcolari, elevi, adulți);
- ateliere practice de lucru și creativitate, urmate de expoziții cu lucrările realizate;
- concursuri, spectacole artistice la muzeu, cum ar fi teatrul animat, teatrul social, când diverse obiecte și exponate ale muzeului prind glas și se prind în horă;
- vizionări de filme documentare, expoziții tematice, ateliere de lucru, cum ar fi confecționarea măștilor sau încondeiatul ouălor, vizite organizate la consătenii cu o vârstă înaintată, care ar putea să ofere o informație amplă, mese rotunde, cu invitația persoanelor resurse și realizând un dialog dintre generații.

Proiectul „Copiii de ieri, copiii de azi față în dialog” a cuprins trei sate, activitățile s-au desfășurat în sălile gimnaziului, în incinta Muzeului și chiar în curtea casei unor naratori. Fiecare poveste de viață a fost corelată cu obiecte sau senzații care au însoțit evenimentele relatate: „Istoria unei icoane sfinte și a unei mașini de cusut”, „Poveste tristă cu miros de mere domnești”, „Copiii moldoveni ai Siberiei de gheață”. Tinerii au învățat din poveștile de viață ale deportaților: Ana Babii, Vasile Cimbriciuc, Eugenia Marchevici, Tatiana Tatian, iar domnii Mihail

⁵ <http://antim.upsc.md/stiri/265-proiect-de-parteneriat-dialogul-generatiilor-de-la-rememorare-spre-reconciliere>

Popovici și Alexandru Sușu au relatat despre deportări, din cele povestite de persoane-victime ale regimului. Aceste activități au reușit să unească generații, prin implicarea activă a tinerilor și vârstnicilor în dialog. Tinerii au înțeles că realitatea, trecutul și copilăria persoanelor deportate a fost cu mult mai dură, decât relatările din manualele de istorie. S-a dovedit că deportările, colectivizarea și alte acțiuni s-au făcut prin forțare și abuzuri tănuite de autorități. Astfel, prin reînvierea amintirilor deportaților, copiii de diferite vârste își pot defini mai clar un viitor pe care și-l doresc și merită⁵. Aceste activități sunt opțiuni pentru promovarea unor istorii trăite – istorii povestite, iar elevii devin investigatori ale unor date și fapte, ce vin să completeze informația pe care o prezintă manualul, cu atât mai mult, descoperind „eroi în localitate la noi”⁶.

Noi încercăm să-i atragem pe elevi, spunându-le câte o poveste în legătură cu fiecare obiect expus. Ar fi bine să înțelegem cu toții că tradițiile reprezintă puntea de legătură cu trecutul nostru, că ele ne scot din anonim și că ne ajută să nu ne pierdem identitatea.

Activitatea didactică propriu-zisă, care continuă în laboratorul de muzeu, contribuie la formarea convingerilor și unui comportament adecvat.

Folosindu-se de mijloace moderne, precum telefoane, videoproiectoarele, camerele digitale, elevii pot realiza produse autentice, cercetând documentele de arhivă și înregistra amintirile adulților din localitate. Prin lecturile tematice, fișele de lucru, scurte momente artistice cu dramatizări tematice, elevii pot asimila informațiile mult mai ușor, pot deveni interesați de istorie ca obiect de studiu și pot intenționa să devină ei înșiși continuatori ai investigațiilor istorice. Activitățile desfășurate în muzeu generează motivația de a crea, dezvoltând, diferențiat, individualizat, aptitudinile creatoare ale elevilor, atât prin realizarea unor reproduceri după operele receptate, cât și prin realizarea unor compoziții plastice din imaginație, sugerate de obiectele estetice contemplate, de atmosfera în care se desfășoară activitatea. Astfel, se dezvoltă imaginația reproductivă și creatoare a elevilor, capacitatea lor de a-și exprima ideile și sentimentele prin forme și culori. Valoarea patrimonială privită ca o sinteză a memoriei locale, foarte bine se conturează pe fonul artei patrimoniale naționale.

Muzeul satului devine un laborator de educație patriotică, nu numai a elevilor, dar și a întregului sat, încurajează cooperarea dintre instituțiile educaționale. Dar trebuie să înțelegem diferența dintre cabinetul de istorie, mediul, unde profesorul de istorie, geografie, științe realizează demersul educațional conform unei curricule

---

⁶ http://www.dvv-international.org.ua/fileadmin/files/eastern-neighbors/publications_Moldova/ Antim_2-ilovepdf-compressed.pdf. Dialogul generațiilor: de la rememorare la reconciliere. p. 16. / accesat la 15 aprilie 2018.

naționale, și muzeul, care este deschis pentru toate grupurile de vârstă, indiferent de pregătire. Ar fi bine să conștientizăm cu toții că identificarea unor medii de învățare din afara școlii reprezintă puntea de legătură cu trecutul nostru, că ele ne vor ajuta să nu ne pierdem identitatea.

Bibliografie

1. Cadrul de referință al Curriculumului Național, aprobat prin Ordinul ME nr. 432 din 29 mai 2017.
2. Curriculumul modernizat la Istorie pentru învățământul primar, gimnazial și liceal (aprobat prin Ordinul ME nr. 331 din 12.05.2010).
3. Ghidul de implementare a curriculumului modernizat la Istorie pentru treapta primară și gimnazială, aprobat prin Ordinul Ministrului Educației nr.597 din 30.06.2011.
4. Repere metodologice privind organizarea procesului educațional la disciplina istoria românilor și universală în anul de studii 2017-2018. Anexă la Ordinul ME nr. 253 din 26 aprilie 2017.
5. Planul-cadru pentru anul de studii 2017-2018, aprobat prin Ordinul ME nr.180 din 29 martie 2017.
6. Predarea istoriei. Îndrumar metodic pentru profesori. Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova. Chișinău: Pontos, 2009.
7. Standardele de eficiență a învățării Istoriei românilor și universale, aprobate prin Ordinul Ministrului Educației nr.1001 din 23.12.2011.

Surse WEB

1. Cucos, Constantin, Pedagogia muzeală - finalități, problematică, perspective, disponibil la:
<http://revped.ise.ro/wp-content/uploads/2017/08/2014.-1.-7-23.-Cucos-C.pdf>, p. 9, accesat la data de 28 ianuarie, 2018.
2. http://www.dvvinternational.org.ua/fileadmin/files/easternneighbors/publications_Moldova/Antim_2-ilovepdf-compressed.pdf. Dialogul generațiilor: de la rememorare la reconciliere". p.16. accesat la 15 aprilie, 2018

VALORI PEDAGOGICE ALE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PREUNIVERSITAR

Violeta BRAGUȚA,
Grădiniță RIO 2, orașul București
e-mail: nikolias@yahoo.com

Summary

Education is the most important phenomenon of the social-spiritual life of society, its significance being the transmission of knowledge and life experience. The cultivation of cultivated man is a major objective of education, which is achieved by transmitting and receiving values, by forming attitudes and beliefs of respecting values. Educating in the axiological perspective involves designing the educational process to reach the standard of efficiency; identifying and exploiting the values of education and responding to all searches. The inclusion of the axiological perspective in the present education must become a main subject, a functional criterion of pedagogical action, to which all actors of education are subordinated.

The system of social values constitute the premise from which reveals the educational values structured in end points. The size of the educational values, reflected by the fact that they are created by knowledge, and knowledge is educational. Knowledge of the change, transform, improves human being, who ascribed them a new value, which, in turn, is an action in the field of education. By analysing these thoughts about value and their role in education, in literature, philosophical and pedagogical it highlights the various attributes, although in ancient times the values were considered virtues, Christianity has brought to the foreground scholastic values, the Humanists have opted for culture and morality.

Key words: *education, pedagogical values, axiological education.*

Educația este percepută în prezent ca o funcție vitală a societății contemporane și nu numai, deoarece prin educație societatea își perpetuează existența, transmițând din generație în generație tot ce umanitatea a învățat despre ea însăși și despre realitate. Valorile sunt indispensabil legate de ființa umană; umană este și educația. Eficiența actului educativ este condiționată de desfășurarea teleologică a acestui proces. Proiectarea spre un scop și un ideal pornește de la un sistem de valori autentice. Astfel, pedagogia își structurează discursul prin asimilarea unor valori dezirabile atât pentru prezent, cât și pentru viitor.

Sistemul de valori sociale constituie premisa de la care relevă valorile educaționale structurate în finalități. Dimensiunea educațională a valorilor se reflectă prin faptul că ele sunt create prin cunoaștere, iar cunoașterea este educativă. Cunoașterea schimbă, transformă, desăvârșește ființa umană, atribuindu-i o nouă valoare, care, la rândul ei, este o acțiune de domeniul educației. Analizând reflecțiile despre valoare și rolul acestora în educație, în literatura de specialitate filosofică și cea pedagogică se evidențiază diverse atribute, deși în antichitate valorile erau considerate virtuți, creștinismul a adus în prim-plan valorile scolastice, umaniștii au optat pentru cultură și moralitate, moderniștii pentru virtuțile morale și perfectibilitatea umană, iar majoritatea marilor filosofi și pedagogi optează pentru principiul conformității educației cu natura individului și cultură. Educația orientată spre valori este condiția cea mai importantă a oricărui tip de societate care tinde spre prosperitate.

Odată cu lansarea Spațiului European al învățământului, instituția de învățământ are drept scop și își asumă dezvoltarea nu doar a competențelor specifice și transversale, dar construiește și caracterul personalității educabilului, dezvoltarea personală a acestuia, ajutându-l să-și exerseze gândirea logică și responsabilitatea. Sistemul de învățământ din Republica Moldova trece printr-o perioadă de schimbări și transformări, acestea fiind determinate de schimbările externe și interne pe plan economic, politic, social, științific și de reformele produse în educație.

Urmărind evoluția tratării problemei valorilor în documentele de politici educaționale, menționăm, spre exemplu, că în *Concepția Educației în Republica Moldova* se tratează pe deplin acest aspect; se optează pentru umanizarea educației; personalitatea este recunoscută ca valoare supremă; educația servește drept mijloc de transfer de valori dinspre societate spre individ; se menționează ancorarea finalităților educației în valori și se accentuează suportul valoric al principiilor, funcțiilor și curriculumului național¹.

Aprobarea noului *Cod al Educației* promovează nevoia redimensionării valorilor în sensul de aliniere la valorile Uniunii Europene și la valorile general-umane. Astfel, conceptualizarea idealului educațional a scos în evidență mai multe valori importante ale societății postmoderne: „*Idealul educațional al școlii din Republica Moldova constă în formarea personalității autonome cu spirit de inițiativă, capabile de autodezvoltare, care posedă nu numai un sistem de cunoștințe și competențe necesare pentru angajare pe piața muncii, dar și independență de opinie și acțiune, fiind deschisă pentru dialog intercultural în contextul valorilor naționale și universale asumate*”².

¹ *Concepția Educației în Republica Moldova*, www.proeducation.md/.Concepția

² *Codul Educației al Republicii Moldova*, <http://particip.gov.md/p.11>.

Drept urmare, *Codul Educației* nu schimbă prioritățile valorice, stabilite în legea veche, ci doar ține cont de noile tendințe și schimbări din societatea contemporană, de globalizare și integrare europeană. Astfel, se pune accentul pe educația cetățenească pentru democrație în spiritul valorilor general-umane, acestea fiind expuse explicit în Articolul 5 – *Misiunea Educației*, Articolul 6 – *Idealul Educațional* și Articolul 7 – *Principiile Fundamentale ale Educației*. Mai mult, *Codul Educației* promovează nevoia reconsiderării valorilor în sensul de aliniere la valorile Uniunii Europene, general-umane și, ca urmare logică, pune accentul pe rolul învățământului pentru dezvoltarea economică, socială și culturală, pe „dezvoltarea durabilă pentru democrație, pace, justiție”³.

Conform *Strategiei Naționale „Educația – 2020”*, educația reprezintă o prioritate națională în Republica Moldova. Ea constituie pionul de bază în transmiterea și crearea de noi valori culturale și general-umane, în dezvoltarea capitalului uman, în formarea conștiinței și identității naționale, în promovarea aspirațiilor de integrare europeană și are un rol primordial în crearea premiselor pentru dezvoltarea umană durabilă și edificarea unei societăți bazate pe cunoaștere. Calitatea educației determină în mare măsură calitatea vieții și creează oportunități pentru realizarea în volum deplin a capacităților fiecărui cetățean. În acest sens, Ministerul Educației propune schimbarea accentelor în educație în favoarea calității procesului educațional și a competențelor pe care tinerii le obțin în procesul educațional, fapt care vine în concordanță cu concepția noii reforme. Printre obiectivele generale ale strategiei, primul este „asigurarea dezvoltării durabile a sistemului educațional în vederea formării unei personalități integre, active, sociale și creative”⁴.

Educația constituie cel mai important fenomen al vieții spirituale a societății, semnificația ei fiind transmiterea cunoștințelor și a experienței de viață. Formarea omului cultivat este un obiectiv major al educației, care se realizează prin transmiterea și receptarea valorilor, prin formarea atitudinilor și convingerilor de respectare a valorilor.

Prin educație are loc deschiderea spre lumea valorilor, iar educația centrată pe valori este ea însăși o valoare. Relația dintre valoare și educație prezintă o deosebită importanță pentru întregul sistem de învățământ, în care cunoașterea și valorizarea valorilor este unul din reperele fundamentale ale umanizării omului. Cercetările referitoare la relația educație – valoare s-au conturat substanțial în reflecțiile de natură axiologică asupra educației în lucrările lui E. Spranger, care a fost îndeosebi preocupat de problema formării la om a năzuinței spre Bine, Frumos și Adevăr.

³ Codul Educației al Republicii Moldova, <http://particip.gov.md/p.47>

⁴ Strategia „Educația 2020”, www.edu.md

Analizând viziunile și direcțiile de schimbare ale educației postmoderne, V.Pâslaru susține că „educația este o valoare umană supremă, datorită căreia omul, prin cunoaștere, se orientează și devine factor al schimbării”⁵.

Orientarea axiologică a procesului instructiv-educativ este o finalitate indispensabilă a activității educaționale, deoarece aceasta se află în concordanță cu scopul final al educației – formarea personalității umane, iar exigențele de ordin axiologic orientează instituția de învățământ în trasarea finalităților educației, din această poziție axiologică, pedagogia este orientată spre *umanizarea educației*, acesta fiind principiul fundamental care stă la baza dezvoltării morale, culturale, sociale și profesionale a personalității.

Numeroase cercetări demonstrează că educația se realizează în perspectiva unui *scop*, iar finalitățile educației se cer vizate nu numai din perspectiva teleologică, ci și axiologică. Valorile, care se reflectă în prima instanță în finalitățile educației, sunt expresii ale unor determinări istorice, sociale, culturale.

Pentru J. Dewey, educația ca proces nu poate avea un scop dincolo de ea însăși, iar Șt. Bărsănescu ajunge la concluzia că scopul educației este dublu: unul obiectiv, de a lucra pentru păstrarea valorilor obiective, și altul subiectiv, de a-l face pe individ să se preocupe pentru valorile subiective și să le poată păstra și spori.

În opinia cercetătorului S. Cristea, valorile angajate în educație se numesc *valori pedagogice*, valori care susțin activitatea de formare a personalității. La nivel general, aceste valori vizează elementele macrostructurale constante, care asigură funcționalitatea sistemului de educație; deschise în plan operațional, valorile pedagogice vizează elementele *constante*, care asigură funcționalitatea procesului de învățământ. În concepția autorului, aceste valori reflectă realitatea „potențială, virtuală, ideală”, refuzând realitatea educațională actuală. C. Cucuș propune, în această situație, „a introduce în realitatea educațională o serie de variabile noi, care (auto) reglează acțiunea înspre finalitățile propuse sub formă de ideal – scopuri – obiective pedagogice”⁶.

Teoriile moderne ale educației sugerează ideea re-practicării și re-organizării educației, motivând provocările și realizările vieții contemporane care este în continuă schimbare. În același timp, C. Cucuș sugerează că orice schimbare profundă în educație trebuie să mizeze, în primul rând, pe *delimitarea valorilor educaționale dezirabile*, iar dimensiunea axiologică a educației să asigure coerența și consistența valorilor fundamentale angajate în realizarea acțiunilor educaționale, ale proceselor de învățământ. Educația axiologică este, pentru pedagogul român, o

⁵ Vlad, Pâslaru, Principiul pozitiv al educației. Chișinău: Civitas, 2003, p. 320.

⁶ Constantin, Cucuș, Pedagogie și axiologie. București: EDP, 1995, pp. 73-74.

paradigmă conceptuală care reunește toate aspectele realizării educației în spiritul valorilor autentice⁷.

Analizând variate accepțiuni și note atribuite diverselor perspective asupra valorilor, se poate sublinia că valorile specifice educației sunt valorile ce pot fi percepute atât în definirea finalităților, cât și a conținutului educațional. J. Dewey, care a optat pentru valoarea utilității ca premiză, face distincția între *valorile educaționale intrinseci*, ipostazate în conținuturile și programele educaționale, și *valorile educaționale instrumentale*, care sprijină transmiterea valorilor explicite. Cea mai importantă valoare educațională, după J. Dewey, este *cultura*, pentru că doar ea ne sugerează în mod efectiv întregul proces de creștere a vieții însăși. Chiar dacă mulți factori pot schimba societatea, *valorizarea personalității prin educație* este considerată de C. Cucoș drept prima condiție pentru progres și democrație. V. Pâslaru afirmă că se impune neapărat ideea de a valoriza ființa umană chiar din primele etape ale formării ei, anume educația fiind responsabilă pentru schimbarea pozitivă a ființei umane⁸.

M. Minder numește valorizarea educațională *axiologizarea procesului educațional*⁹. Axiologizarea procesului educațional presupune delimitarea valorilor fundamentale ale educației, necesitatea înțelegerii de către cadrele didactice a utilității valorilor incluse în idealul și scopul educației, stabilirea sistemului de valori pentru fiecare disciplină, elaborarea metodologiei de promovare a valorilor. Astfel, devine explicit faptul că valorizarea procesului educațional este un proces continuu, fundamentat de instituțiile de învățământ.

A educa în perspectiva axiologică înseamnă a proiecta procesul educațional în vederea atingerii etalonului eficienței; a identifica și a exploata valorile educației și a răspunde la toate căutările. Înscrierea perspectivei axiologice în procesul instructiv-educativ actual trebuie să devină un subiect principal, un principiu funcțional de acțiune pedagogică, căruia să i se subordoneze toți actorii educației.

Educația prin și pentru valori își propune formarea și dezvoltarea acelor structuri cognitive, afective, volitiv-caracteriale complexe, dinamice, flexibile, o gândire creativă, afectivitate echilibrată, voință puternică, caracter pozitiv și matur, astfel, încât adaptarea socio-profesională să se realizeze cu maxim de eficiență și cu minim de risc. Din punct de vedere funcțional, echilibrul cu sine și cu ceilalți, armonia personalității, integrarea cu succes în activitatea social-utilă reprezintă indicatori ai educației pentru valoare. Evoluția individului în activitate nu poate fi indiferentă educației pentru valori.

⁷ Ibidem, p. 82.

⁸ Perspectiva axiologică asupra educației în schimbare. Chișinău: Academia de Științe a Moldovei, IȘE, 2011, p. 29.

⁹ Ibidem, p. 30.

Perspectiva axiologică a educației este principiul fundamental al acțiunii pedagogice, care funcționează la nivel de sistem și proces, asigurând astfel valorizarea personalității. Cultivarea personalității prin educație se realizează prin transmiterea și receptarea valorilor, proiectate la nivel de sistem și proces educațional.

Bibliografie

1. Cucuș, C., *Pedagogie și axiologie*. București: EDP, 1995, p. 75.
2. Cucuș, C., *Pedagogie*. Iași: Polirom, 2006, p. 464.
3. *Educație și valori*, Casa Corpului Didactic. Iași: Polirom, 1997, p. 73.
4. Gîncu, I., *Orientările valorice în formarea profesională*. Chișinău, 2015.
5. Pavelcu, V., *Cunoașterea de sine și cunoașterea personalității*. București: EDP, 1982, p. 268.
6. Pâslaru, V., *Principiul pozitiv al educației*. Chișinău: Civitas, 2003, p. 23.

Surse web

1. Codul Educației al Republicii Moldova, <http://particip.gov.md/p.11>
2. Concepția Educației în Republica Moldova, www.proeducation.md/. Concepția
3. Strategia „Educația 2020”, www.edu.md

**IMPORTANȚA STUDIERII
PATRIMONIULUI CULTURAL AL BASARABIEI INTERBELICE
LA LECȚIILE DE ISTORIE ÎN CLASA a XII-a
ȘI LA DISCIPLINELE OPȚIONALE**

Maria ȘEVCIUC,
doctorandă, anul IV,
UPS „Ion Creangă”, mun. Chișinău
e-mail: maria_shevciuc@mail.ru

„Nimic nu pare a fi mai important pentru un individ sau pentru o etnie, decât să ia cunoștință de sine, cât mai exact, și pe acest temei să-și asigure o integrare cât mai armonioasă în lume”.

Alexandru Zub

Summary

The cultural heritage is a complex of cultural assets of local and national importance, established throughout history and inherited, that needs to be recovered. Currently, in the educational institutions in the country, the focus is on educating students' attitude towards cultural heritage inherited from previous generations.

The use of information technologies is indispensable for the purpose of cultural awareness of students about the need to capitalize on and promote the national cultural heritage. Among the objectives being to raise awareness of cultural wealth, to preserve and revitalize cultural heritage, to integrate art and heritage in children's lives, to cultivate respect for art and local history, both in children and adults, and to raise awareness of the need to protect cultural heritage (archaeological, architectural monuments, mobile heritage and buildings, customs and traditions, arts, etc.).

The most important results in the fields of literature, art, media, education, science, which played an important role in triggering the process of cultural revival and identity assertion, were recorded in the interwar Bessarabia. The cultural policy of the Romanian state in the interwar period was well-oriented nationally, Bessarabia would return to its own identity, to realize their belonging to the Romanian people, from which they traced the roots of their ancestors and the country they were part of. That has contributed to the generation of her own cultural heritage from generation to generation.

At the same time, the Great Union brought changes in all areas. It was adopted a new concept of cultural heritage which did not break the past. Actions have been taken to extend the

patrimony concept. In this context, laws were adopted that provided for the preservation and restoration of historical monuments, which made it possible to transmit cultural heritage to the following generations.

Currently in Moldova, in order to follow the path of cultural heritage transmission it is necessary to promote the idea of education through heritage in pre-university education. With the study of interwar period of Bessarabia, students' attention needs to be focused on national values and cultural heritage inherited. Which is possible to accomplish the lessons of history in grades IX and XII, when studying the contemporary age, or civic education classes.

Key words: *Historical science, optional subjects, cultural heritage, art, local history*

Patrimoniul cultural al Republicii Moldova reprezintă o totalitate de bunuri culturale de importanță locală și națională, constituite pe parcursul istoriei și moștenite, ce necesită a fi valorificate. Actualmente, în instituțiile de învățământ din republică se pune accent pe formarea atitudinii de respect față de patrimoniul cultural moștenit de la generațiile trecute. În scopul sensibilizării culturale a elevilor privind necesitatea valorificării și promovării patrimoniului cultural național, utilizarea tehnologiilor informaționale este indispensabilă. Între obiectivele urmărite, fiind conștientizarea bogăției culturale, conservarea și revitalizarea patrimoniului cultural, integrarea artei și a patrimoniului în viața copiilor, cultivarea respectului pentru artă și memoria locală, atât la copii, cât și la adulți, precum și sensibilizarea publicului larg față de nevoia de a proteja moștenirea culturală (situri arheologice, monumente, patrimoniu mobil și imobil, obiceiuri și tradiții, arte etc.).

Cele mai importante rezultate din domeniile – literatură, artă, presă, învățământ, știință, care au jucat un rol important în declanșarea procesului de renaștere culturală și de afirmare identitară, au fost înregistrate în Basarabia interbelică. Politica culturală a statului român din perioada interbelică a fost bine orientată sub aspect național, Basarabia urma să revină la propria identitate, să conștientizeze apartenența la poporul român din care își trăgeau rădăcinile strămoșii lor și la țara din care făceau parte¹, fapt care a contribuit la transmiterea din generație în generație a patrimoniului cultural propriu.

Totodată, Marea Unire a adus schimbări în toate domeniile. A fost adoptată o nouă concepție a patrimoniului cultural, care nu se rupea de trecut. Au fost întreprinse acțiuni care vizau extinderea conceptului de patrimoniu. În acest context, au fost adoptate legi ce prevedeau conservarea și restaurarea monumentelor istorice², care a făcut posibilă transmiterea patrimoniului cultural generațiilor următoare.

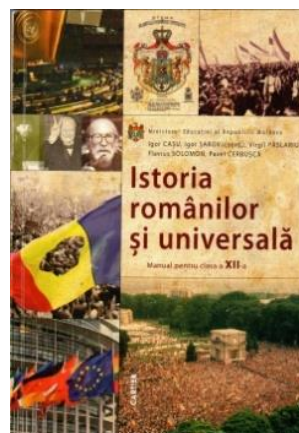
¹ *Basarabia. Dilemele identității.* (Volum editat de Flavius Solomon, Alexandru Zub). Iași: Fundația Academică „A.D. Xenopol”, 2001, pag. 46.

² Adriana Ioniuc, *Rolul muzeelor în România interbelică.* Iași: Editura Junimea, 1998, pag. 36.

Actualmente, în Republica Moldova, pentru a urma calea transmiterii moștenirii culturale este necesar de a promova ideea de educație prin patrimoniu în învățământul preuniversitar. Odată cu studierea perioadei interbelice a Basarabiei, atenția elevilor este necesar a fi orientată asupra valorilor naționale și a patrimoniului cultural moștenit, fapt care este posibil de realizat la lecțiile de istorie în clasele IX și XII, când se studiază epoca contemporană sau la orele de educație civică.

În Curriculumul la istorie pentru clasa a XII este prevăzută o temă generală cu privire la cultura epocii contemporane: 1. *Știința și tehnica în epoca contemporană. Arta modernă. Literatura contemporană. Cultura. Mass-media*³. Numărul de ore la acest subiect este la decizia profesorului, la fel și manualul după care se predă.

În manualul pentru clasa a XII-a, *Istoria Românilor. Epoca contemporană*, autori Igor Cașu, Igor Șarov, Virgil Pâslariuc, Flavius Solomon, Pavel Cerbușcă, se atestă doar un singur capitol care face referire la cultura din lumea contemporană. În acest capitol se menționează despre cultura Basarabiei din perioada interbelică într-un context integrat și intercalat cu cultura universală:

Capitolul V. Cultura în lumea contemporană.

Tema 1: Arta contemporană.

Tema 2: Cultura de masă.

Tema 3: Mass-media.

Tema 4: Studiu de caz: Rolul tehnologiilor informaționale în viața omului.

Capitolul se încheie cu o lecție de sinteză și un test de evaluare⁴.

Temele acestea conțin foarte puțină informație despre cultura și patrimoniul românesc din perioada interbelică, cu excepția primei teme „Arta contemporană”, la sfârșitul căreia este prezent un studiu de caz despre artiștii, scriitorii basarabeni și români, cu portretele acestora⁵.

În cuprinsul celorlalte teme sunt scrise doar câteva fraze generale despre arta dramatică, teatru, mass-media sau televiziunea care apăruse pe teritoriul românesc în perioada 1918-1940⁶.

³ *Istorie. Curriculum național. Curriculum pentru clasele a X-a - a XII-a*. Chișinău: Editura Știința, 2010, p. 15.

⁴ Igor Cașu, Igor Șarov (coord.), Virgil Pâslariuc, Flavius Solomon, Pavel Cerbușcă, *Istoria Românilor și universală*. Manual pentru clasa a XII-a. Chișinău: Editura Cartier educațional, 2013, pp. 107-123.

⁵ *Ibidem*, p.111.

⁶ *Ibidem*, pp.109-123.

Studiu de caz

Artiști basarabeni, acasă și în lume

Basarabia se poate mândri cu mulți oameni talentați în diverse domenii de activitate, mai ales grație reprezentanților culturii care au dus faima acestor meleaguri pe tot globul.

În perioada interbelică, la Chișinău au activat nu mai puțin de trei conservatoare („Național”, „Unirea” și „Municipal”), ceea ce făcea din capitala Basarabiei unul dintre principalele centre muzicale ale țării. De aceea, nu este întâmplător că aici s-a format talentul uneia dintre marile soprane ale secolului, Maria Cebotari, primadona operii din Viena.

Din anii '70 strălucște talentul sopranei Maria Bieșu, primadona Operei Naționale din Republica Moldova. Compozitorul Eugen Doga, originar din Transnistria, autor al multor melodii de succes (inclusiv imnul mun. Chișinău), și-a obținut renumele prin colaborarea cu regizorul Emil Loteanu, la multe din filmele cărui a semnat banda sonoră (*Șatra, Poienile roșii, Dulcea și tandra mea fiară, Luceafărul*). Actori de film și de teatru ca Dumitru Caraciobanu, Grigorie Grigoriu, Victor Ciutac, Mihai Volontir, Sandri Ion Șcurea, Svetlana Toma au avut un mare succes la public. Muzica populară a dat o seamă de interpreți de un talent inegalabil: Serghei Lunchevici, Nicolae Sulac, Maria Drăgan, Nicolae Botgros, Ansamblul Național Academic de Dansuri Populare „Joc”. În topurile muzicale internaționale au intrat formațiile basarabene *Noroc, Zdob și Zdub, O-Zone*.

Domnișoara Pogaryi, de Constantin Brâncuși
În ce măsură ești de acord cu opinia lui Mircea Eliade? Despre ce posibilități creatoare ale tradițiilor a scris autorul?

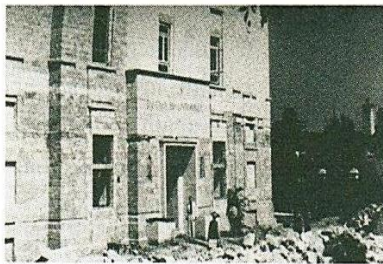
Mircea Eliade despre arta lui Brâncuși

„Arta lui Brâncuși este solidară cu universul formelor plastice și cu mitologia populară românească și poartă uneori chiar nume românești (*Măistră*, de exemplu). Cu alte cuvinte, «influențele» au suscitât un fel de anamneză, care a condus în mod fatal la o autodesoperire. Poate că numai după ce a înțeles importanța anumitor creații moderne, Brâncuși a redescoperit și bogăția artistică a propriei sale tradiții țărănești și a presimțit, în cele din urmă, posibilitățile creatoare ale acestei tradiții.”

Dar, sigur, pentru a aprecia viața culturală a acelei perioade este prea puțin și prea general exprimat aici.

Societatea Română de Radiodifuziune a fost înființată în 1928 și a început să joace un rol important în propagarea valorilor culturale naționale. Marii cânturari ai vremii (Nicolae Iorga, Mircea Eliade, Vasile Voiculescu) au ținut „conferințe radiofonice”, propagându-și ideile în mijlocul publicului larg. În Basarabia, la 22 mai 1939, a fost înființat postul *Radio Chișinău*, care a avut menirea să promoveze valorile culturii naționale. În RASSM, autoritățile sovietice au înființat în scopuri propagandistice postul *Radio Traspol* (1930).

În perioada postbelică, radioul resimte tot mai puternic concurența televiziunii, dar își păstrează influența mai ales datorită creșterii numărului de stații radiofonice private ce emit în bandă FM. În prezent, spațiul audiovizualului este controlat de societate, în statele democratice, și de stat, sub regimurile autoritare.

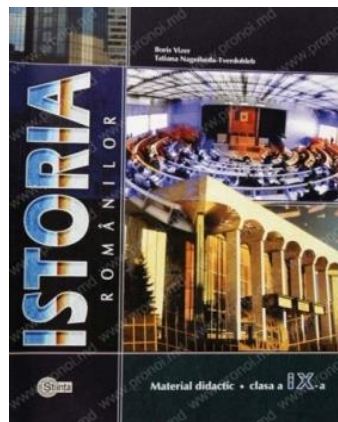

Postul de radio Basarabia, 1939-1941

Constantin Brâncuși „Masa tăcerii”

În instituțiile de învățământ din Republica Moldova, la momentul actual, la clasele a XII-a, sunt utilizate manuale alternative pentru predarea temelor la istorie. De cele mai multe ori se apelează la manualul pentru clasa a XII-a, *Istoria Românilor. Epoca contemporană*, autori Ioan Scurtu, Ion Șișcanu, Marian Curculescu, Constantin Dinca și Aurel Constantin Soare, Editura Prut Internațional, care are trei perioade de ediție 2002, 2006, 2007. În manualul respectiv, cultura din Basarabia din anii 1918-1940 este abordată în capitolul IV. *Cultura și știința românească în perioada interbelică*, care se încheie cu o lecție de sinteză la tema *Renașterea culturii naționale românești în Basarabia interbelică* și un test de

evaluare⁷. Utilizarea acestui manual ca alternativă la orele de istorie oferă posibilitatea cadrelor didactice de a promova patrimoniul național românesc.

Temele manualelor au un rol important în educarea dragostei față de valorile naționale propagate de istorie. Împreună cu educația civică, istoria oferă elevilor un set de valori importante pentru traiul în societate. Nicolae Iorga spunea: „*Cunoscând istoria, eroii, tradiția, ne facem mai sociabili, mai altruști, mai iubitori de om și viață*”.

Cunoașterea valorilor naționale și a patrimoniului național cultural și istoric este egală cu cunoașterea identității proprii. Deoarece un popor fără cultură este un popor lipsit de trecut, e o „formă fără fond”, așa cum se exprima Titu Maiorescu în *Junimea*.

În acest sens, de exemplu, în cuprinsul lucrării *Istorie. Epoca contemporană*, a lui Nicolae Enciu⁸, suport metodic la istorie pentru clasa a XII-a, se atestă trei teme cu privire la studierea culturii basarabene interbelice, în care indispensabil se pune accent și pe necesitatea valorificării patrimoniului cultural național. Aici se aduc în evidență rolul unor personalități notorii pentru cultura și știința statului român, care nemijlocit și-au adus aportul la conservarea patrimoniului național și la renașterea culturală din Basarabia interbelică.

Istoriei îi revine un rol esențial în formarea personalității și atitudinii elevilor față de moștenirea culturală basarabeană și de patrimoniu în context național.

În instituțiile de învățământ preuniversitare, de cele mai multe ori, istoria este abordată sub aspectul abundenței de fapte și date. Într-un astfel de mod este abordată și tema cu privire la cultura din Basarabia interbelică, fapt ce nu poate fi evitat din cauza numărului mic de ore rezervat la subiect. Astfel în cadrul unor discipline din școli, indiferent la care treaptă: primară, gimnazială sau liceală, se studiază cultura poporului român din trecut și până în prezent. Desigur, în ceea ce privește domeniul cultural, s-ar recomanda predarea acestuia prin descrierea unor idei, fapte, personalități sau monumente de artă care să stimuleze interesul și imaginația elevului. Dar întrucât nu este posibil, în acest sens, există o altă alternativă, studierea culturii „secolului de aur” a Basarabiei interbelice în cadrul disciplinelor opționale.

Mai mult decât atât, *Planul-cadru pentru instituțiile de învățământ primar, gimnazial și liceal*⁹, presupune și câte o listă de discipline opționale în cadrul cărora se studiază atât aspecte din cultura locală, cât și din cea națională. Astfel, se pune accent pe importanța valorizării identitare locale prin patrimoniului cultural local deținut, dar, totodată, elevii conștientizează importanța artei în educație. Se pun

⁷ Ioan Scurtu, Ion Șișcanu, Marian Curculescu, Constantin Dinca, Aurel Constantin Soare, *Istoria Românilor. Epoca contemporană*. Manual pentru clasa a XII-a. Chișinău: Editura Prut Internațional, 2002, 2006, 2007, pp. 54-65.

⁸ Nicolae Enciu, *Istorie. Epoca contemporană, clasa a XII-a. Materiale didactice la Istoria universală și a românilor*. Chișinău: Editura Civitas, 2008, pag. 328.

⁹ *Planul-cadru pentru învățământul primar, gimnazial și liceal, anul de studii 2016-2017*, aprobat prin ordinul Ministerului Educației nr. 242 din 26.03.2016, pag. 14, 18.

în evidență locurile și peisajele pitorești și se încurajează participarea societății la protejarea și salvagardarea patrimoniului cultural și natural. Totodată, la aceste ore se aduc în discuție și problemele protejării, punerii în valoare a monumentelor istorice, siturilor arheologice, colecțiilor de artă, meșteșugurilor tradiționale, peisajelor naturale etc.

Evaluând lista disciplinelor opționale recomandate, am observat că în ceea ce privește studierea domeniului cultural istoric se atestă doar una: *Istorie și cultură locală* (V-IX)¹⁰. În cuprinsul disciplinei opționale *Istoria și cultura locală*, elevii studiază istoricul localității natale, legenda, tradițiile și obiceiurile din localitate, evoluția cultural-artistică a poporului, îmbrăcămintea, meșteșugurile, monumentele culturale locale. Disciplinele opționale care își propun cunoașterea de către elevi a istoricului patrimoniului cultural din Basarabia, ce a fost valorificat în perioada interbelică, nu se atestă printre cele recomandate, dar ar fi necesară.

De aceea, consider că la nivel național ar trebui să existe obiecte de studiu, fie și opționale, unde se va studia patrimoniul local și național din cultura românească, care să aibă un caracter pluridisciplinar și să integreze elemente de istorie, etnografie, muzeologie etc. Totodată, credem că vizitele la monumente istorice locale nu ar trebui să lipsească din planificările cadrelor didactice.

Educației prin patrimoniu îi revine un rol important în înțelegerea trecutului unui popor. Din punct de vedere informativ, elementele de cultură din istoria românilor ajută elevii la aprofundarea cunoștințelor, la formarea unei viziuni, care le-ar ajuta să plaseze în spațiu universal elementul cultural românesc.

Patrimoniul local, dar și național, stimulează dezvoltarea spiritului de observație, a gândirii, imaginației. Contribuie la formarea însușirilor pozitive și formează la elevi atitudinea de respect față de valorile materiale și spirituale moștenite.

Bibliografie

1. *Basarabia. Dilemele identității* (volum editat de Flavius Solomon, Alexandru Zub). Iași: Fundația Academică „A.D. Xenopol”, 2001.
2. Cașu, Igor, Șarov, Igor (coord.), Pâslariuc, Virgil, Solomon, Flavius, Cerbușcă, Pavel, *Istoria Românilor și universală*. Manual pentru clasa a XII-a. Chișinău: Cartier educațional, 2013.
3. Enciu, Nicolae, *Istorie. Epoca contemporană, clasa a XII-a*. Materiale didactice la Istoria universală și a românilor. Chișinău: Civitas, 2008.
4. Ioniuc, Adriana, *Rolul muzeelor în România interbelică*. Iași: Editura Junimea, 1998.

¹⁰ Corneliu Prepeleț, *Istorie și cultură locală. Curriculum pentru învățământul gimnazial (clasele V - IX)*, aprobat prin Ordinul Ministrului Educației nr.561 din 12 iunie 2015, Chișinău, 2015.

5. *Istorie. Curriculum național. Curriculum pentru clasele a X-a – a XII-a.* Chișinău: Știința, 2010.
6. *Planul-cadru pentru învățământul primar, gimnazial și liceal, anul de studii 2016-2017, aprobat prin ordinul Ministerului Educației nr. 242 din 26.03.2016.*
7. *Prepețiță, Corneliu, Istorie și cultură locală. Curriculum pentru învățământul gimnazial (clasele V- a IX), aprobat prin Ordinul Ministrului Educației nr. 561 din 12 iunie 2015.* Chișinău, 2015.
8. *Scurtu, Ioan, Șișcanu, Ion, Curculescu, Marian, Dinca, Constantin, Soare, Aurel Constantin, Istoria Românilor. Epoca contemporană. Manual pentru clasa a XII-a.* Chișinău: Prut Internațional, 2002, 2006, 2007.

ЖЕНСКОЕ ЕПАРХИАЛЬНОЕ УЧИЛИЩЕ КАК ОБРАЗЕЦ ДУХОВНОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ ДЛЯ ДЕВОЧЕК

Светлана ДОКИНА,
докторант Института истории АН РМ,
учитель истории, Высшая дид. ст., IPLT "Petru Movilă, Кишинев
e-mail: svetlaia7317@mail.ru

Summary

Until the middle of the XIX century there were not special educational institutions in Besarabia for teaching daughters of priests. However, even secular schools for girls were sorely lacking at that time. The purpose of this article is to review the brief history of the establishment of the women's Diocesan school in Besarabia, as well as the analysis of the positive aspects of this spiritual institution. The initiator of the establishment of the women's Diocesan school was Archbishop of Besarabia Anthony (Shokotov). It was he who, for the first time in Besarabia, attended to the creation of a special educational institution for orphans of Besarabian priests. The school itself was opened in Chisinau in 1864 and had since been continuously improved. In documents of that time, this school often appeared with the epithet "exemplary". For 50 years of the existence of the Women's Diocesan School (under the tsarist regime), more than twenty thousand girls had been studied there. All of them received the best education at that time, including the study of several foreign languages, the Law of God, Russian and Moldovan grammar, arithmetic, music, and home economics courses. Graduates were even given primary knowledge of medicine and care for newborns, since the main purpose of the Women's Diocesan School was the education of the wives for parish priests.

According to the recollections of contemporaries, the school always had an exemplary order and purity. At the school a strong material base was created: a garden, a kitchen-garden, a hospital, a teacher's building, a shelter, etc. All constructions were carried out exclusively at the expense of parishioners' voluntary donations. The school never used physical punishment, which could be considered atypical for that time. Over time, the Women's Diocesan School began to accept not only the daughters of priests, but also all comers. The main condition was only Orthodox faith. Upon completion of the training, each graduate was issued a certificate, on the basis of which they could become domestic teachers and having served in this rank for 20 years, they could count on a lifelong pension. This school in many aspects became a model for imitation in the organization of similar educational institutions not only in Besarabia, but in most provinces of tsarist Russia

Keywords: Women's Diocesan School, theological school, Besarabia.

До середины XIX в. в Бессарабии не было специальных учебных заведений для обучения дочерей священников. Целью настоящей статьи будет рассмотрение краткой истории создания Женского епархиального училища Бессарабии, а также анализ положительных сторон данного духовного учебного заведения для образовательной системы края.

Создание епархиальных женских училищ происходило, как правило, по инициативе духовенства. Они предназначались для образования дочерей духовенства и содержались на добровольные пожертвования. В Бессарабии инициатором создания учебного заведения для девочек из семей священнослужителей явился архиепископ Антоний (Шокотов)¹. Он принял самое непосредственное участие в подготовке и открытии Женского Епархиального училища. Для осуществления своего проекта, он предпринял активные и решительные меры. В частности, он обратился с письменной просьбой к чиновнику в отставке Михаилу Лобову, который пользовался в Кишиневе огромным уважением. Владыка Антоний в своем послании писал: *«Судьба священнослужительских детей женского пола весьма меня озабочивает. С целью доставить им некоторое образование, я возымел твердое намерение учредить в городе Кишиневе в виде монастыря женскую общину, где будет устроен приют для воспитания. Средств для осуществления столь полезного предприятия, пока у меня нет. Но я уповаю, что доброму делу Господь Сам помощник. Наши долг – обратиться к усердию христолюбивых души, они не откажут в посильной жертве»*².

Целями учреждения нового учебного заведения архиепископ Антоний считал следующие: *«чтобы они [девицы], получив доброе воспитание, могли быть добрыми супругами священнослужителей церкви Христовой и помощницами их в деле обучения грамотности сельских детей в приходских школах, и своею жизнью, и своим образованием могли содействовать мужьям своим к управлению как в своих семействах, так и в народе доброй христианской нравственности»*³.

Епархиальная консистория создала специальный Строительный комитет, в состав которого вошли священники Иоанн (Толмачевский), Петр (Перожинский), Лука (Лашков) и Константин (Козак), протоиерей Иоанн (Аккерманов), титулярный советник М.И. Лобов и коллежский регистратор Семен Синицкий⁴. Будущее учебное заведение Владыка Антоний видел в виде женского монастыря, однако в черте города свободного места не оказалось. Но вскоре два жителя

¹ Тарнакин, Владимир, Матей, Зинаида, Учебные заведения Кишинева XIX - нач. XX вв. К., Pontos, 2014., с. 50.

² Там же.

³ Сучеван, Василий, Краткий исторический очерк Кишиневского Епархиального женского училища за 50 лет его существования, прочитанный Сучеваном в день юбилея училища // КЕВ, 1915, №1-2 (01-14 янв.), с. 14.

⁴ Тарнакин, Владимир, Матей, Зинаида, Указ. соч., с. 51.

Кишинева (Аргирий Димо и Семен Синицкий) изъявили желание подарить церкви для строительства женского училища свои смежные участки земли⁵.

Строительство началось в 1861г. и уже 3 мая 1864г. Женское Епархиальное училище открыло свои двери 51 ученице⁶. Следует отметить тот факт, что практически все строительные материалы и работы закупались и велись на пожертвования прихожан. Училище занимало очень выгодное положение: с одной стороны оно примыкало к городу, а с другой стороны – к пригороду Кишинева, совмещая, таким образом, удобство жизни в городе с чистым сельским воздухом. Кроме того, оно располагалось на возвышенности, на улице Николаевской (теперь улица Колумна). Когда вскоре в Кишиневе был построен железнодорожный вокзал, все прибывающие гости столицы могли видеть здание училища.

Таким образом, с мая 1864 года новое учебное заведение начало свою работу. Внутренняя жизнь училища, штат служащих определялись особым уставом, составленным протоиереем Евграфом Понятовским. Данный устав действовал с момента открытия училища до 1872 г.

По уставу, управлялось училище советом, состоявшим из начальницы заведения, ректора семинарии, городского благочинного и избранного почетного попечителя. Первой начальницей училища была назначена дворянка Анастасия Дмитриевна Ризо (до этого назначения содержавшая в Кишиневе в течение 30 лет образцовый пансион благородных девиц)⁷.

Согласно уставу, перед воспитателями училища ставилась тройная цель: дать приют беспомощным сиротам священнослужителей; распространить образование среди девиц духовного звания; воспитать из них достойных супругов служителей алтаря Господня и благо честных матерей семейства⁸. Все это подтверждает, что данное учебное заведение было теологическим по своей сути.

По уставу, число воспитанниц определялось в 50 девочек, из которых 20 «казеннокоштных» (с содержанием 60 рублей в год) и 30 девочек с платой 50 рублей. Кроме этих учениц допускались также приходящие ученицы «всякого звания» с платой в 30 рублей в год⁹.

Программа обучения была утверждена Министерством народного образования и Кишиневской епархией и предусматривала изучение следующих предметов:

1. Закон Божий, священная история Ветхого и Нового Завета, история русской церкви, понятие о богослужении православной церкви;

⁵ Сучеван, Василий, Указ. соч., с. 14.

⁶ Кишиневское Женское Епархиальное училище // КЕВ, 1874, №7 (1-15 апр.), с. 252.

⁷ Тарнакин, Владимир, Матей, Зинаида, Указ. соч., с. 55.

⁸ Сучеван, Василий, Указ. соч., с.18.

⁹ Там же.

2. Чтение на русском, церковнославянском и молдавском языках; письмо на молдавском и русском языках;
3. Русская грамматика (составление небольших сочинений);
4. Молдавская грамматика, понимание местного наречия;
5. Арифметика, решение задач в уме и на доске, вычисление на счетах;
6. Всеобщая гражданская и русская история, краткая география и черчение карт;
7. Церковное пение;
8. Рукоделие: кройка, шитье, вязание (в том числе кройка и шитье священнических одежд);
9. Домашнее хозяйство: выпечка хлеба и просфор, заготовка варений и солений, уход за домашним скотом и огородом.

Воспитанницам последнего, третьего класса, давались элементарные понятия о физическом и нравственном воспитании детей, об элементарных медицинских средствах.

Чуть позже, с 1874 г. в программу воспитания были включены музыка, французский и немецкий языки.

Число воспитанниц училища постоянно возрастало. Уже после летних каникул 1864г. число учениц достигло 67 человек¹⁰. В августе 1864 г. все воспитанницы были разделены на 3 отделения: подготовительное, низшее и среднее.

По воспоминаниям современников¹¹, в училище всегда царили образцовый порядок и чистота. Ежедневно трижды в день воспитанницы читали положенные молитвы. По воскресеньям все посещали церковь. Что интересно, в Великий пост воспитанницы обязаны были говеть хотя бы 1-ю и последнюю неделю. В остальные же посты поститься или нет - был выбор учениц.

Обязательными и ежедневными были прогулки воспитанниц, иногда даже по 2-3 раза в день. При училище были разбиты небольшие огороды и сады, в которых ученицы ухаживали за растениями и накапливали опыт для будущей самостоятельной хозяйственной жизни.

Хотелось бы отметить тот факт, что телесные наказания в училище к воспитанницам не применялись. Фамилии учениц, не внявших замечаниям воспитателей, вносились в особую книгу выговоров. За все годы существования училища из него была исключена только 1 ученица, которая ушла самовольно к матери и не пришла вовремя на занятия¹².

Со временем в работе училища появляется все больше нововведений, например:

¹⁰ Материалы для истории Кишиневского Епархиального женского училища//КЕВ, 1877.-№11 (1-15 июн.), с. 456.

¹¹ Сучеван, Василий, Указ. соч., с.19.

¹² Сучеван, Василий, Указ. соч., с. 57.

- в 1871г. архиепископ Бессарабии Павел (Лебедев) предложил преобразовать трехклассное духовное училище в шестиклассное.
- если вначале училище было открыто только для девочек из семей священников, то с 1872 г. в него стали принимать девочек всех сословий православного вероисповедания.
- было пристроено несколько дополнительных построек: учительский корпус, больничный корпус, церковно-приходская школа и приют.

Подводя краткие итоги, хочется отметить, что за 50 лет существования Женского епархиального училища в нем обучались 19755 воспитанниц¹³, на содержание училища за 50 лет потрачено 3,5 млн. руб.,¹⁴ но такая плата была полностью оправдана той пользой, которую принесло Женское епархиальное училище всей Бессарабии. Данное учебное заведение дало Бессарабии огромный контингент образованных девиц. Его выпускницы становились женами приходских священников, либо наставницами в сельских школах, где просвещали безграмотных сельских детей.

Обер-прокурор Святейшего Синода граф Д.А.Толстой, побывав в 1867г. в Бессарабии и осмотрев Женское Епархиальное училище, отметил: *«Ваше Высокопреосвященство, когда соберется съезд депутатов бессарабского духовенства, то призовите их сюда, пусть они посмотрят и поучатся также устроить свои духовные училища»*¹⁵.

Женское епархиальное училище принесло несомненную пользу не только для духовенства, но и для всех сословий Бессарабии, так как в нем обучались не только дочери священников, но и девочки всех сословий православного вероисповедания. Это училище во многих аспектах стало образцом для подражания в устройстве подобных учебных заведений не только Бессарабии, но и в большинстве губерний царской России.

Библиография:

1. Кишиневское Женское Епархиальное училище // КЕВ, 1874.- №7(1-15 апр.)
2. Материалы для истории Кишиневского Епархиального женского училища // КЕВ, 1877.-№11 (1-15 июн.)
3. Сучеван, Василий, *Краткий исторический очерк Кишиневского Епархиального женского училища за 50 лет его существования, прочитанный Сучеваном в день юбилея училища* // КЕВ, 1915.-№1-2 (01-14 янв.).
4. Тарнакин, Владимир, Матей, Зинаида, *Учебные заведения Кишинева XIX-нач. XX вв.* К., Pontos, 2014.

¹³ Тарнакин, Владимир, Указ. соч., с. 65.

¹⁴ Там же, с. 72.

¹⁵ Цит. по: Тарнакин, Владимир, Указ. соч., с. 58.

CIMITIRELE SOLDAȚILOR PRIZONIERI DE RĂZBOI CA OBIECT DE STUDIU ÎN ȘCOALĂ

Ana-Maria DOLGOȘ,
profesoară de istorie și limba latină, grad didactic definitivat,
Colegiul Tehnic de Comunicații Nicolae Vasilescu-Karpen, Bacău, România,
e-mail: anamaria13p@yahoo.com

Summary

It is necessary that one should know the historical past of their people, it is a proof of patriotism. "A people that do not know their history is similar to a child that does not know their parents." (N. Iorga). The present paper wishes to bring to class the issue of prisoners of war who, due to the difficult conditions of detention, did not survive. Some of them were buried in common graves, others in the civil cemeteries of the respective place, and others rest in military cemeteries. These cemeteries are part of the national and universal cultural heritage. Certain projects are developed that aim at passing several of these cemeteries in UNESCO world heritage. The students must be aware of the importance of the prisoners of war in order to

have a comprehensive image regarding their historical past. Also, they should know the potential value of the monuments dedicated to them. We, as teachers, wish to cultivate and develop their feelings of patriotism, the sense of belonging to a people, of pride, and civic spirit.

This optional subject is moreover beneficial due to the fact that we are in the year of the Centenary and the study also focuses on the cemeteries/ graves from World War I.

Key words: *cemeteries, war prisoners, patriotism, heritage.*

Scopul acestui studiu este de a prezenta semnificația monumentelor și operelor comemorative închinat soldaților prizonieri de război ce au decedat în captivitate, în secolul al XX-lea. Cimitirele și mormintele sunt catalogate ca fiind elemente de patrimoniu *in situ*, dar totodată, unele elemente funerare se pot regăsi și ca bunuri de patrimoniu mobil. Am propus acest demers istoric având ca temă patrimoniul, deoarece în procesul educațional este o carență în ceea ce privește metodele participative ce se impun în cazul unei lecții desfășurate în cadrul unui patrimoniu *in situ*.

Oportunitatea de a studia această temă mi-a fost oferită de *Curriculumul național*. Curriculumul național din România reprezintă ansamblul experiențelor de învățare, prin care o școală asigură realizarea idealului educațional și a finalităților învățământului¹; este alcătuit din două segmente: curriculum nucleu și curriculum

¹ Prezentare curriculum, <http://oldsite.edu.ro/index.php/articles/10765> (accesat 10.06.2018).

la decizia școlii. CDS conferă școlii dreptul de a decide asupra unui fragment din Curriculumul oficial; reprezintă emblema puterii reale a școlii²; presupune o stare de normalitate prin acceptarea diferenței; permite crearea unui etos propriu ce conferă diferența în cadrul școlii românești la început de mileniu III³.

Astfel, am ales să realizez un opțional ca disciplină nouă pentru ciclul liceal. De ce aceasta temă? Motivația a fost una care privește mai multe aspecte: temele inedite sunt preferate de către elevi; cu ocazia anumitor evenimente (Ziua Eroilor, Ziua Națională, Centenarul) se amintește doar de eroii căzuți pe câmpul de luptă și, nu în ultimul rând, dorința de a renunța la liniaritatea orelor de istorie și de a aborda noi modalități de lucru. Opționalul conține elementele de structură ce se impun unui CDS, este împărțit în două secțiuni principale: Monumente și opere comemorative din Primul Război Mondial dedicate prizonierilor de război și monumente comemorative din Al Doilea Război Mondial. (Anexa)

Pentru a evidenția importanța deosebită a acestei teme, am ales să prezint din cadrul acestui opțional un studiu de caz care cuprinde atât rolul acestor monumente, cât și metoda folosită în procesul educațional.

Studiu de caz. În cadrul procesului de predare – învățare un rol important îl au elevii. Aceștia, pentru a-și dezvolta abilitățile de comunicare, dar și pentru a-și lărgi orizontul de cunoștințe, sunt îndrumați și coordonați să descopere singuri modul în care s-au desfășurat anumite evenimente. În această ecuație, profesorul ajunge să aibă, în procesul educațional, rolul de *arbitru*. Evident, acest studiu este atins pe parcursul anului școlar și nu de la început. Metodele folosite în atingerea acestui scop sunt investigația, studiul de caz, expunerea, conversația euristică, problematizarea. În ceea ce privește studiul de caz, acesta este o metodă modernă și confruntă elevul cu o situație reală de viață, prin a cărei observare, înțelegere, interpretare, urmează să realizeze *un progres în cunoaștere*⁴. Studiul de caz presupune mai multe variante (metoda situației, a incidentului), care vor fi abordate progresiv, după gradul de angajare al elevilor⁵. Din cadrul temelor din opțional, ce vor fi studiate pe parcursul unui an școlar, am ales să prezint *Cimitirul de la Soutzmann*, dat fiind și faptul că suntem în anul Centenarului.

Etapele studiului de caz:

1. *Planificarea studiului de caz* (de către profesor, prin consultarea elevilor): programarea temei și stabilirea termenelor intermediare și finale de realizare a ei; stabilirea grupelor de lucru; întocmirea planului tematic al studiului de

² Ghid metodologic pentru aplicarea programelor școlare din aria curriculară *Om și societate-învățământ liceal*. București: Aramis Print S.R.L., 2001, p. 18.

³ Ibidem, p. 19.

⁴ Ștefan, Păun. *Didactica istoriei*. București: Corint, 2007, p. 161.

⁵ Constantin, Cucoș (coord.), *Psihopedagogie pentru examenele de definitivare și grade didactice*. Iași: Polirom, 2008, p. 366.

caz, care va cuprinde principalele ipoteze, idei, informații, argumente pro sau contra tezei/tezelor puse în discuție; stabilirea bibliografiei.

2. *Cercetarea propriu-zisă a temei*: stabilirea atribuțiilor individuale și de grup; parcurgerea materialului bibliografic; utilizarea tehnicilor de documentare: cărți (din librării, biblioteci personale, școlare sau publice), dicționare și enciclopedii, reviste și publicații periodice, buletine de informare, informații de pe Internet și din mijloacele de comunicare audio-video (radio, televiziune); întocmirea fișelor de lectură, a unor jurnale de lectură și de documentare, alcătuirea unor planșe, portofolii, mape, care prezintă aspecte secvențiale ale temei; selectarea și structurarea materialului informativ; redactarea referatului final, prin folosirea informațiilor/referatelor secvențiale întocmite de toți membrii grupului; întocmirea mapei cu materialele documentare și cu referatele întocmite; consultări privind modalitatea de prezentare a concluziilor⁶ (referate individuale sau o lucrare colectivă).
3. *Finalizarea studiului de caz*: prezentarea concluziilor cercetării, prin referate individuale sau printr-un referat colectiv; angajarea colegilor din clasă la discuții sub forma unei dezbateri; evaluarea activității și a calității materialelor prezentate și eventuala notare a elevilor din grup și a acelor care au participat la discuții sau au elaborat noi eseuri.

Cimitirul soldaților prizonieri de război români de la Soultzmatt. Studiu de caz.

Plan tematic

1. *Definirea termenilor*: prizonieri de război, monumente, cimitire.
2. *Între uitare și aducere aminte.*
3. *Despre cimitirul soldaților prizonieri de război români de la Soultzmatt.*
  - a. *Scurt istoric.*

În Primul Război Mondial, mii de soldați au fost făcuți prizonieri după cumplitele bătălii din Carpați și din Muntenia, în lunile octombrie și noiembrie 1916. După ce au căzut prizonieri, ostașii români au fost transportați în vagoane de vite, în condiții cumplite de frig, malnutriție și lipsă totală de igienă, în Germania, unde au fost repartizați în lagăre de muncă. Peste 2000 dintre aceștia au fost, apoi, internați în tabere de muncă situate în Alsacia și Lorena, care s-au dovedit a fi, în final, adevărate lagăre ale morții. Astfel, 2344 de prizonieri români au decedat în perioada ianuarie 1917 – decembrie 1918, dintre care 1180 în Alsacia și 1164 în Lorena. Au murit de frig, de foame, din cauza muncii istovitoare și lipsei totale a unei minime asistențe medicale⁷. Un factor care a contribuit în mod hotărâtor la aceste dispariții masive a

⁶ Ibidem, p. 367.

⁷ Jean, Nouzille, *Calvarul prizonierilor de război români în Alsacia și Lorena, 1917-1918*. București: Semne, 1997, p. 27.

fost faptul că în iarna 1916-1917 s-au înregistrat lungi perioade cu temperaturi negative⁸, în jurul valorii de minus 20 grade.

Elevii, pe baza surselor documentare, dar și pe baza informațiilor furnizate de către profesor, vor descoperi și vor expune în portofoliu, contextul istoric și cauzele care-au dus la prizonieratul acestor soldați.

b. *Poziționare geografică.* Comuna Soultzmatt se situează într-o vale, la puțin mai mult de 20 km sud-vest de Colmar și aproximativ 10 km de Guebwiller. Situl cimitirului militar românesc din Soultzmatt este situat în locul numit Gauchmatt, în afara comunei, la 2 km la vest de centrul orașului, în pădurea comunală. Necropola a fost construită la 390 m altitudine, pe o terasă în ușoară pantă, aproape de izvorul Quierenbach. Cimitirul militar din Soultzmatt este cea mai mare necropolă militară românească din Franța, situată în Val de Pâtre, în comuna Soultzmatt, la mai puțin de 0,8 km de centrul orașului și la aproximativ 6 km de Guebwiller, necropola militară națională română se află în mediu forestier. În acest loc sunt îngropați 693 prizonieri de război, morți în captivitate. În apropiere, se află capela din Val de Pâtre, construită la 390 m altitudine, pe o terasă ușor în pantă, aproape de izvorul Quierenbach, unde se aflau rămășițele acestor prizonieri înainte de înhumarea lor⁹. Elevii au la dispoziție informațiile oficiale de pe site-ul MAI, precum și fișa în franceză a cimitirului care conține informații oficiale.

c. *Caracteristici arhitecturale.* Această necropolă are 562 de morminte individuale și două osuare (131 de corpuri). Este singura de pe frontul din Occident dedicată prizonierilor români. Este originală prin planul poligonal, scenografie, prin pietrele crucilor latine de influență ortodoxă și prin cele două osuare depășite în înălțime de crucile aflate mai sus decât pietrele. Intrarea principală, prelungită cu un portic din lemn, se deschide spre un cimitir mărginit de un gard viu și arbori de esență diferită. Crucile latine albe cu trei frunze (treflate) se împart în 8 secțiuni, de o parte și de alta a brațelor crucii. Fiecare dintre ele are o placă pe care sunt numele și prenumele soldatului, statutul de prizonier român, matricola și data decesului. Deasupra, se află un medalion cu simbolurile familiei regale românești. La marginea aleii centrale, se află un crucifix pus pe un pedestal făcut din pietre. La picioare, trei plăci din marmură conțin povestea suferinței prizonierilor de război români pe câmpurile de luptă din vest. Prima precizează că «cei 687 de prizonieri români, îngropați în acest cimitir, au murit aproape toți din ianuarie până în iunie 1917. Ei au cunoscut foamea, lipsurile și torturile.» A doua piatră amintește că «Comitetul din Alsacia al

---

⁸ Ibidem, p.28.

⁹ Association «Paysages et Sites de mémoire de la Grande Guerre»
http://www.paysages-et-sites-de-memoire.fr/wp-content/uploads/2017/04/Fiche_HR07.pdf
(accesat 10.06.2018).

mormintelor românești a fost însărcinat de guvernul României cu reunirea mormintelor românești împrăștiate în 1919 în 35 de orașe și comune din Alsacia. Exista dovada că cei înmormântați acolo au murit în urma unor suferințe puternice.» Pe a treia se află o mărturie a simpatiei reginei Maria a României «soldați români, departe de țara voastră pentru care v-ați sacrificat, odihniți-vă în pace, în glorie, în acest pământ care nu vă este străin.» Nu departe, se găsește o statuie din bronz în memoria reginei Maria, care îi omagiază opera¹⁰. Toate aceste detalii, elevii le vor afla din sursele documentare, surse web, studiind materiale/lucrări din domeniul artei și al istoriei. Apoi le vor discuta și le vor sintetiza într-o scurtă lucrare.

d. *Elemente de originalitate.* Originalitatea unor elemente arhitecturale au fost evidențiate de către elevi, pe baza studierii fotografiilor de epocă, dar și recente, surselor documentare, surselor web, studiind materiale/lucrări din domeniul artei și al istoriei, ei realizând o comparație între cum a fost și cum este actualmente acest cimitir, care este starea în care se află crucile, dar și monumentele și plăcile comemorative (extrag din *subpunctul c.* informațiile de care au nevoie pentru a evidenția reperele arhitecturale ale ansamblului).

e. *Impactul studiului asupra elevilor.* Elevii trebuie să conștientizeze că în viața fiecărui popor sunt fapte de extremă importanță de care depinde câteodată însăși existența lui, trebuie să realizeze că istoria este plină de tragism, de realități neștiute, că acești prizonieri sunt niște eroi care și-au jertfit viața pentru țară, neam și libertate. Ei au o datorie morală față de acești eroi, trebuie să demonstreze iubire față de țară, trebuie să știe că aceste locuri sunt încărcate de durere, lacrimi, de sânge, de istorie și că eroii trebuie respectați.

Bibliografie:

1. Cucos, Constantin (coord.), *Psihopedagogie pentru examenele de definitivare și grade didactice*. Iași: Polirom, 2008.
2. *Ghid metodologic pentru aplicarea programelor școlare din aria curriculară Om și societate-învățământ liceal*. București: Aramis Print S.R.L., 2001.
3. Nouzille, Jean, *Calvarul prizonierilor de război români în Alsacia și Lorena 1917-1918*. București: Semne, 1997.
4. Păun, Ștefan, *Didactica istoriei*. București: Corint, 2007.

Surse web:

5. Association «Paysages et Sites de mémoire de la Grande Guerre»
http://www.paysages-et-sites-de-memoire.fr/wp-content/uploads/2017/04/Fiche_HR07.pdf (accesat 10.06.2018)
6. Prezentare curriculum

¹⁰ Ibidem.

<http://oldsite.edu.ro/index.php/articles/10765> (accesat 10.06.2018)

Anexa 1

CURRICULUM LA DECIZIA ȘCOLII – *Cimitirele soldaților prizonieri de război*

ARGUMENT

Cursul opțional *Cimitirele soldaților prizonieri de război* se adresează elevilor din ciclul inferior și superior al liceului, profil *Științe Sociale* și are drept scop însușirea, și mai apoi aprofundarea unor aspecte importante ale istoriei românilor, precum și ale istoriei universale din secolul al XX-lea.

Acest curs propune un demers complementar cursului de istorie studiat în cadrul trunchiului comun al ariei curriculare *Om și societate*. De asemenea, prin competențele generale și specifice pe care le formulează, această programă are ca scop să dezvolte elevilor comunicarea, gândirea critică, competențele sociale și civice, prelucrarea și utilizarea în diferite contexte a unor informații complexe. Cursul încearcă să scoată în evidență prețul plătit de înaintașii noștri pentru apărarea țării, să dezvolte elevilor sentimente de patriotism, mândrie, de conștientizare a consecințelor tragice ale războiului, importanța comemorării și cinstitii acestor eroi. Analiza evenimentelor care au dus la situația de prizonierat, precum și a situației actuale a cimitirelor unde și-au găsit somnul de veci prizonierii ce au murit în lagăre, cimitire, care fac parte din patrimoniul național și universal, permite achiziția și consolidarea de cunoștințe, care să contribuie la o mai bună înțelegere a tragismului evenimentelor din sec. al XX-lea. De asemenea, permite exersarea unor competențe ce au o directă legătură cu rolul pe care l-au avut prizonierii de război în istoria sec. al XX-lea, precum și consolidarea componentei educaționale a angajamentului civic de a aduce în memoria elevilor jertfa acestor eroi.

Finalitatea acestui demers didactic rămâne, însă, completarea cunoștințelor elevilor, cunoștințe ce-i ajută să-și lărgască orizontul cunoașterii și să deprindă abilități și interes pentru cercetarea unor fapte istorice.

Structura programei

- Notă de prezentare.
- Valori și atitudini.
- Competențe generale.
- Competențe specifice și conținuturi asociate.
- Sugestii metodologice.
- Bibliografie orientativă.

Notă de prezentare

Curriculum-ul opțional „*Cimitirele soldaților prizonieri de război*” a fost conceput având în vedere următoarele elemente:

- Se adresează elevilor din **ciclul superior** al liceului.
- Este alcătuit astfel încât să fie parcurs într-un **an școlar, o oră pe săptămână**.
- Susține **finalitățile cursului general de istorie** prin setul de valori și atitudini propus, și prin competențele specifice pe care le promovează.
- Propune un **demers didactic** care are în vedere perspective multiple asupra istoriei, probleme sensibile și controversate ale istoriei romanilor, utilizarea surselor multiple de informare și documentare.
- Conținuturile acestui curs au fost alese după două criterii:
  - ele reprezintă o **abordare complementară** la temele care tratează istoria românilor și pe care elevii le studiază pe parcursul liceului în cadrul cursului general de istorie;
  - valoarea educativă pe care o transmite elevilor.
- Temele au în vedere educarea elevilor pentru **utilizarea resurselor care susțin învățarea permanentă, a terminologiei** tot mai vaste, precum și îndemnul de a se implica în **reconstituirea** proceselor și fenomenelor istorice.

Valori și atitudini

- Cultivarea respectului și a unei atitudini pozitive față de istoria națională și universală.
- Abordarea tolerantă a opiniilor și argumentelor celorlalți.
- Cultivarea unei atitudini pozitive față de limba și istoria românilor în context european și național.
- Coerență și rigoare în gândire și acțiune.
- Stimularea gândirii autonome, reflexe și critice în raport cu diverse mesaje receptate.
- Relaționarea pozitivă cu ceilalți.

Competențe generale

1. Utilizarea adecvată și eficientă a limbajului istoric în diferite contexte și forme de comunicare.
2. Folosirea metodelor și surselor de istorie în contexte variate ale istoriei (timp, spațiu).
3. Dezvoltarea și cultivarea demersurilor de educație civică și democrație prin studierea și valorificarea noțiunilor istorice.
4. Folosirea resurselor necesare educației pe tot parcursul vieții.

Competențe specifice și conținuturi

Competențe specifice	Conținuturi
1.2. Formularea în scris și oral a unor opinii referitoare la o temă de istorie.	România și Primul Război Mondial
2.1. Analiza critică și comparativă a surselor istorice.	• România și marile alianțe la începutul secolului al XX-lea • Context internațional

3.2. Identificarea de argumente cu privire la un subiect istoric. 4.1. Utilizarea surselor pentru a construi/identifica perspective multiple în legătură cu o situație/personaj cu scopul de a realiza o sarcină de lucru.	• Participarea României la Primul Război Mondial
1.1. Folosirea limbajului adecvat în comunicarea orală sau scrisă. 3.1. Formularea de opinii proprii cu privire la fapte și procese istorice susținute de argumente desprinse din sursele istorice.	România sub ocupația Puterilor Centrale <i>Studiu de caz:</i> Frontul de acasă. <i>Studiu de caz:</i> Prizonierii de război.
1.1. Folosirea limbajului adecvat în comunicarea orală sau scrisă. 2.1. Analiza critică și comparativă a surselor istorice. 3.1. Formularea de opinii proprii cu privire la fapte și procese istorice susținute de argumente desprinse din sursele istorice. 3.3. Analiza comparativă de spații și perioade istorice 4.1. Utilizarea surselor pentru a construi/identifica perspective multiple în legătură cu o situație/personaj cu scopul de a realiza o sarcină de lucru.	Monumente și opere comemorative din Primul Război Mondial dedicate prizonierilor de război • Localizare • Semnificație • Caracteristici comune/particulare • Prizonierii de război români din cimitirele din Europa/România
2.1. Analiza critică și comparativă a surselor istorice. 3.3. Analiza comparativă de spații și perioade istorice. 4.1. Utilizarea surselor pentru a construi/identifica perspective multiple în legătură cu o situație/personaj cu scopul de a realiza o sarcină de lucru.	Cimitire de soldați prizonieri de război din vestul Europei • Austria <i>Studiu de caz:</i> Neusiedl am See (Burgenland). • Franța <i>Studiu de caz:</i> Soultzmatt. • Germania <i>Studiu de caz:</i> Mannheim. • Belgia
1.1. Folosirea limbajului adecvat în comunicarea orală sau scrisă. 2.1. Analiza critică și comparativă a surselor istorice. 3.1. Formularea de opinii proprii cu privire la fapte și procese istorice susținute de	România în Al Doilea Război Mondial • Context internațional • Acțiuni militare la care a participat România • Perioada 1941-1944 • Ocupația militară sovietică

argumente desprinse din sursele istorice. 4.1.Utilizarea surselor pentru a construi/identifica perspective multiple în legătură cu o situație/personaj cu scopul de a realiza o sarcină de lucru. 4.2.Identificarea aspectelor trecutului ce pot contribui la înțelegerea prezentului.	1944-1947
1.2.Formularea în scris și oral a unor opinii referitoare la o temă de istorie. 3.1.Formularea de opinii proprii cu privire la fapte și procese istorice susținute de argumente desprinse din sursele istorice. 3.3.Analiza comparativă de spații și perioade istorice. 4.3.Realizarea unor conexiuni între istoria lumii - istorie națională - istorie locală.	Monumente și opere comemorative din Al Doilea Război Mondial dedicate prizonierilor de război • Localizare • Semnificație • Caracteristici comune/particulare • Prizonieri de război români din cimitire
1.2.Formularea în scris și oral a unor opinii referitoare la o temă de istorie 2.1.Analiza critică și comparativă a surselor istorice. 3.2.Identificarea de argumente cu privire la un subiect istoric. 3.3.Analiza comparativă de spații și perioade istorice. 4.1.Utilizarea surselor pentru a construi/identifica perspective multiple în legătură cu o situație/personaj cu scopul de a realiza o sarcină de lucru. 4.2.Identificarea aspectelor trecutului ce pot contribui la înțelegerea prezentului. 4.3.Realizarea unor conexiuni între istoria lumii - istoria națională - istoria locală.	Cimitirele soldaților prizonieri de război • Federația Rusă <i>Studiu de caz:</i> Rossoșka • Germania • România <i>Studiu de caz:</i> Cimitirul româno-german din Focșani. • Republica Moldova <i>Studiu de caz:</i> Interpretarea documentelor ce conțin informații despre cimitirul de prizonieri din Bălți. <i>Studiu de caz:</i> Ce s-a întâmplat cu cimitirele prizonierilor de război din Chișinău?
1.1.Folosirea limbajului adecvat în comunicarea orală sau scrisă. 2.1.Analiza critică și comparativă a surselor istorice. 3.3.Analiza comparativă de spații și perioade istorice.	Studiu comparativ privind monumentele și operele comemorative dedicate soldaților prizonieri de război din cele două războaie mondiale. Concluzii.

Sugestii metodologice. Programa opționalului

Cimitirele soldaților prizonieri de război își propune să răspundă unor finalități ale studierii istoriei în învățământul preuniversitar liceal, care se delimitează prin următoarele idei:

- încurajează elevii să folosească o diversitate de surse, să alcătuiască proiecte și să argumenteze demersul utilizat;
  - regândește rolurile celor doi participanți la demersul didactic: profesorul și elevul;
  - strategii de învățare diversificate;
  - utilizarea cercetării în învățarea istoriei;
  - folosirea unor metode moderne în procesul didactic;
  - folosirea unor elemente complementare de evaluare, pe lângă cele clasice.
- Modalități de realizare a evaluării: continuă și sumativă.
Metode de evaluare: tradiționale și moderne.

Bibliografie:

1. Djuvara, Mircea, *La guerre roumaine 1916-1918*. Paris: Berger-Levrault, 1919.
2. Leahu, Gabriel, Leoveanu, Relu, *Dicționar de termeni istorici*. Bacău: Conexiuni, 1998.
3. Nouzille, Jean, *Calvarul prizonierilor de război români în Alsacia și Lorena. 1917- 1918*. București: Semne, 1997.
4. Negoii, Bogdan, *România și lagărele de prizonieri în timpul primului război Mondial*. Geamana: Tiparg, 2011.
5. Oprișan, I. *Infernul prizonierilor români în Rusia Sovietică, V. I-II*. București: Saeculum, 2014.
6. Stoica, Stan, Mărculeț, Ion et al., *Dicționar biografic de istorie a României*. București: Meronia, 2008.
7. Ștefan, Gheorghe, *Prizonierii români pe frontul de est în cel de-al Doilea Război Mondial*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2004.
8. *Tragedii și suferințe neștiute. Prizonieri de război și internați civili în România 1917- 1919. Documente elvețiene, ediție și cuvânt înainte de Andrei Șiperco*. București: Oscar Print, 2003.

**ORGANIZAREA INSTRUIRII DE TIP INTEGRAT ÎN CADRUL
LECTIILOR DE ISTORIE ȘI EDUCAȚIE CIVICĂ.
PROIECTUL ȘCOLAR „ARBORELE GENEALOGIC:
ISTORIE ȘI TRADIȚIE”**

Tatiana CECHINA,
Profesoară de istorie și educație civică, grad didactic I
IPLT „Gheorghe Asachi”, mun. Chișinău,
e-mail: taneabegal@gmail.com

Summary

The transdisciplinary approach to history and civic education in school is imperative: the man of the future must be able to cope with everyday challenges, adapt "on the go", be able to re-qualify. In this context, disciplinary qualification is no longer sufficient for modern man to cope with the tremendous evolution of society, science, technology, second, it is up to us, teachers, to make this object as effective as possible to our students. The pluri-inter- and transdisciplinary approach has brought a new breath to contemporary education, but we must realize that they are not sciences that will help us solve all our educational and teaching problems. "Going to create the way," so it appears that these are ways, methods, states of consciousness, cultural and spiritual scientific guides, used to reach the goal, the art of finding the decks. It is not a unique way, but a way of confessing our presence. But let us not forget the student, who is no longer obliged to "recite" faithfully the knowledge learned but to understand, use and apply the concepts in a transdisciplinary manner.

Sistemele educaționale contemporane fac posibilă definirea unor noi paradigme, acordându-se o atenție crescândă modelelor de abordare a instruirii. Astfel, se realizează o trecere de la modelul mono disciplinar, ca generator al unei instruirii segmentate, pe compartimente distincte, în care transferul este favorizat de operarea cu structuri foarte clar delimitate, la modele de tip integrat a predării – învățării – evaluării. Conform paradigmei tradiționale, cunoașterea este un proces care are loc în spații bine delimitate (laboratoare, biblioteci, universități, auditorii etc.) și în cadre teoretice clare, stabilite, în linii mari, de disciplinele formale clasice și subdisciplinele acestora. Noul model de producere a cunoașterii se bazează pe transformări și probleme majore cu care se confruntă societatea

contemporană. Acest cadru permite producerea unui nou tip de cunoaștere: una centrată pe rezolvarea de probleme, puternic angajată social.

Procesul integrator la etapa actuală este foarte divers: curricular, disciplinar, informațional, metodic, etc. Presiunea pentru abordarea unei cunoașteri integralizate vine din două direcții: cognitivă și socială. Direcția cognitivă reflectă structurile disciplinare bazate pe acumulare, ierarhizare și organizare structurală, care încep a fi inadecvate în raport cu realitatea contemporană. Iar direcția socială își reflectă acțiunea prin natura contextelor sociale în care este utilizată cunoașterea, deci este evidentă legătura strânsă dintre epistemologie și social, în generalizarea cunoașterii integralizate. Procesul integrator definit din perspectiva curriculară poate să: „stabilească relațiile la nivelul disciplinelor școlare, cu scopul de a activa izolarea lor tradițională; identifice procesul și rezultatul procesului prin care elevul analizează, corelează, interpretează informația obținută prin cunoașterea științifică și prin propria experiență de viață; organizeze procesul educațional încât acesta să treacă peste barierele obiectelor de studiu și să reflecte lumea reală care este interactivă”¹. Toate aceste aspecte sugerează un șir de particularități ale învățării integrate, și anume:

- Interacțiunea obiectelor de studii.
- Centrarea pe activități integratoare de tipul proiectelor.
- Corelarea rezultatelor învățării cu situațiile din viața cotidiană.
- Rezolvarea de „problemă”, „situații-problemă”, „situații de viață”.

Strategiile de instruire, ca interacțiuni între strategiile de predare și cele de învățare, reprezintă moduri interactive de abordare și acțiune, structuri procedurale combinate de metode, mijloace, forme de organizare. Strategiile de învățare sunt definite ca planuri generale de abordare a sarcinilor de învățare. Dintr-o perspectivă structurală strategia conține: instrumentarul învățării, demersul învățării, gradul de coordonare, inserția socio-afectivă, gestionarea timpului².

Strategia didactică este modalitatea eficientă prin care profesorul îi ajută pe elevi să accedă la cunoaștere și să-și dezvolte capacitățile intelectuale, priceperile, deprinderile, aptitudinile, sentimentele și emoțiile. Ea este constituită dintr-un ansamblu complex de metode, tehnici, mijloace de învățământ și forme de organizare a activității, complementare, pe baza cărora profesorii elaborează planul de lucru cu elevii, în vederea realizării eficiente a învățării.

Interactivitatea are la bază relațiile reciproce și se referă la procesul de învățare activ, în cadrul căruia cel care învață acționează asupra informației pentru a o transforma în una nouă, personală și interiorizată.

---

¹ I. Ciolan, *Dincolo de discipline. Ghid pentru învățarea integral/cross-curriculară*. Colecția șanselor egale. București: Editura Humanitas Educațional, 2003.

² I. Cerghit, I. Neacșu, I. Negreț-Dobridor, I. Pânișoară, *Prelegeri pedagogice*. Iași: Polirom, 2001, p. 21.

Dezideratele de modernizare și de perfecționare a metodei didactice, în viziunea propusă de predarea integrată, se înscriu pe directivele sporirii caracterului activ al metodelor de învățământ, în aplicarea unor metode cu un pronunțat caracter formativ, în valorificarea noilor tehnologii instructionale, în contaminarea și suprapunerea problematizării asupra fiecărei metode și tehnici de învățare, reușind astfel să se aducă o însemnată contribuție la dezvoltarea întregului potențial al elevului. Analizând poziția cadrului didactic în fața problemelor instruirii și ale învățării, *Ioan Neacșu* afirmă că „educatorii sunt solicitați astăzi, în mod continuu, să promoveze învățarea eficientă. Și nu orice învățare eficientă, ci una participativă, activă și creativă”³. Metodele de predare ale profesorului pot fi convertite de către elevi în metode de învățare, deoarece metodele de predare induc și învățarea. Am să prezint mai jos, succint, metodele care se referă la activitatea integratoare și anume, învățarea socială și metoda proiectului.

Învățarea socială reprezintă un tip de învățare care asigură învățarea morală, psihosocială și socială a elevului. Funcția principală este aceea de mecanism al socializării și integrării sociale, asigurând prin această interiorizare de către elev a modurilor și tipurilor de interacțiune psihologică și socială de diverse naturi: comportamentală, valorică, normativă, atitudinală, etc. Conținutul învățării sociale îl reprezintă modurile de conduită, relaționare și integrare psihosocială și socială, ce trebuie proiectate, interiorizate și dezvoltate la elevi, în scopul maturizării lor sociale.

Proiectul reprezintă un demers didactic în grup, într-o interacțiune continuă, prin care se urmărește integrarea noilor informații în structuri cognitive proprii și transferarea lor în conținuturi noi, aplicabile în practică, o comunitate de învățare în care fiecare contribuie atât la propria învățare, cât și la procesul de învățare colectiv. Este o acțiune de cercetare și practică în același timp, prin implementarea metodei proiectului se poate realiza înțelegerea și producerea unor raționamente autentice, elevii devenind astfel participanți activi în viața comunității.

Învățarea bazată pe proiecte este un model educațional centrat pe elev, care oferă un mediu integrator pentru diverse discipline și abilități, anterior distincte. Ea oferă copiilor posibilitatea de a se afla în situații practice, concrete, reale sau similare realității, în care trebuie să-și folosească și să-și dezvolte competențele. Să identifice și să examineze noi informații, să integreze noi cunoștințe, prin aplicare și exersare, să-și împărtășească experiențe, să se adapteze specificului și cerințelor lucrului în echipă, să-și susțină produsele activității și să-și probeze competențele, ca să demonstreze performanțe. Alegerea acestei metode poate fi argumentată prin: o structură integrată și o proiectare temporală, care ajută profesorul să-și

³ I. Neacșu, *Instruire și învățare*, ediția a II-a. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1999, p. 12.

organizeze progresiv activitatea cu copiii, în funcție de dezvoltarea și de interesul acestora și de gradul de cunoaștere al subiectului luat în discuție. Proiectul oferă contexte în care copiii pot aplica o foarte mare varietate de cunoștințe și deprinderi sociale și intelectuale, pe lângă cele de bază date de curriculum, promovând învățare experiențială. Metoda atrage și motivează în permanență părinții pentru a se implica activ în activitățile propuse în cadrul parteneriatului școală – familie. Abordarea temelor incluse în proiect se face din perspectiva diferitelor arii curriculare și domenii experiențiale. Metoda proiectului integrat este o strategie de învățare și evaluare care se concentrează pe efortul deliberat de cercetare al copilului, pe depistarea și înțelegerea subiectului în întreaga sa amploare, contribuie la învățarea unui mod de gândire „interdisciplinar” și la practica învățării prin cooperare.

Relația dintre istorie și educație civică este una complexă, care se află în continuă evoluție. Dincolo de expresiile intrate în conștiința colectivă, exemplul lui *Nicolae Bălcescu* este doar unul din nenumăratele formulări ale ideii că istoria, ca domeniu de cunoaștere, este aproape consubstanțial cu cercetarea (ne referim la expresia foarte cunoscută „*Istoria este cea dintâi carte a unei nații*”). Istoria, ca disciplină academică și ca disciplină școlară, are de rezolvat o dilemă foarte serioasă: în ce măsură obiectivitatea ei intră în conflict cu posibilele roluri civice atribuite de către societate. În literatura de specialitate se vehiculează două formule care adesea sunt considerate ca fiind sinonime: este vorba de „*dimensiunea civică a istoriei*”, respectiv, de „*perspectiva civică asupra istoriei*”. Credem că prima formulare este cea adevărată, căci implică o serie de probleme. În primul rând, preocuparea pentru relația individului cu grupul sau corpul social.

Faptul că istoria și educația civică fac parte din aceeași arie curriculară se datorează obiectului comun al cunoașterii: omul și societatea, în trecut și în prezent. În timp ce educația civică își asumă scopuri care țin de cunoașterea societății prezente, a principiilor și regulilor care o guvernează, ca și de participare a cetățenilor la buna sa funcționare, precum și la continua schimbare a acesteia, istoria încearcă să ofere instrumente de cunoaștere care să facă posibilă construirea unei imagini de ansamblu a societății în continua sa transformare. Ambele obiecte de studiu au fost profund influențate de schimbările din societatea ultimilor două decenii și continuă să fie influențate de procesul de integrare europeană.

Subiectul activității: „Arborele genealogic – istorie și tradiție”

Participanți: elevii claselor a XI-a, părinți, profesori.

Competența specifică (istorie): competența de a păstra și de a aprecia patrimoniul național și local în contextul universal.

Competența specifică (educația civică): aplicarea achizițiilor intelectuale specifice domeniului civic, pentru investigarea/aprecierea unor fapte, evenimente, procese din viața cotidiană.

Subcompetența:

- a. Manifestarea interesului față de promovarea valorilor naționale și general-umane.
- b. Formularea judecăților de valoare cu referire la importanța comunicării constructive și a colaborării în familie, comunitate.

Obiective:

01. Să identifice argumente că istoria familiei se încadrează în istoria națională, utilizând diverse surse de informație:
02. Să aprecieze rolul familiei în promovarea valorilor general-umane, patriotismului, toleranței, respectului față de strămoși și neam, evaluând rezultatele cercetării efectuate.

Strategii didactice:

Metode și procedee: proiecte individuale, postere, fișe individuale, prezentări în PPT, explicare, audierea muzicii.

Forme de activitate: individuală și frontală:

Mijloace didactice: calculator, slid-uri, secvențe muzicale, grilă de evaluare a proiectului, fișă de autoevaluare.

Durata: 90 min.

Etapa de pregătire:

1. Formularea, împreună cu elevii, a obiectivelor proiectului de cercetare a istoriei propriei familii:
  - a. Să cerceteze informații cu referire la familia sa, utilizând diverse surse: discuție cu rudele, interpretarea fotografiilor, documentelor de familie etc.
  - b. Să elaboreze arborele genealogic al familiei și fișa pentru fiecare membru al familiei, conform algoritmului propus.
  - c. Să determine etimologia numelui de familie, consultând literatura de specialitate.
  - d. Să stabilească legătura dintre istoria familiei cu evenimentele importante din istoria localității și a țării.
  - e. Să prezinte informația cercetată, utilizând tehnici de expunere în public.
2. Elaborarea grilei de evaluare și familiarizarea elevilor cu criteriile de evaluare a proiectului dat.
  - a. Calitatea cercetării.
  - b. Aspectul proiectului.

- c. Prezentarea și organizarea informației.
  - d. Abilități de ascultare activă în timpul prezentării colegilor.
  - e. Analizarea, împreună cu elevii, a descriptorilor de performanță, după trei nivele: exemplar, competent, minim.
3. Convenirea cu elevii asupra termenului de realizare a proiectului (două luni) și timpului rezervat pentru fiecare prezentare – 4-5 min.
  4. Acordarea consultației elevilor pe parcursul elaborării proiectelor.
  5. Organizarea, împreună cu elevii, a prezentării proiectelor.
  6. Invitarea oaspeților la masa rotundă.
  7. Pregătirea sălii unde se va desfășura activitatea.

Scenariul activității:

Etapele activității	Obiective	Activitatea moderatorului	Strategii didactice	Activitatea participanților	t
Evocare	1:2	- Vizionarea filmului tematic. Deschiderea activității: Salutul. Prezentarea participanților. Prezentarea juriului. Informații despre proiectul de cercetare a propriei familii. Prezentatorii anunță subiectul activității, prezintă citate despre familie. Anunță sarcinile care urmează să fie realizate de elevi în proiectul de cercetare, prezintă grila de evaluare a proiectului. Versuri despre părinți - familie. Oferă cuvânt prezentatorilor proiectelor. Analizează impactul proiectului de cercetare asupra elevilor, rudelor, în baza fișelor de autoevaluare și a	Audierea muzicii	Audiază	4

		interviului (10 motive pentru care nu părăsesc Republica Moldova). Juriul face totalurile prezentărilor. Cântecul „Rugă pentru părinți”, interpretat de A. Păunesu (sau cântece despre familie). Mulțumește părinților pentru colaborare. Îndeamnă elevii să continue cercetarea istoriei proprii familii.			

Grila de evaluare a proiectului:

Nivelul de performanță	Exemplar (nota 10-9)	Competent (nota 8-7)	Minim (nota 6-5)
Calitatea cercetării și aspectul proiectului	- Demonstrează un efort susținut pentru subiect pe parcursul cercetării. - Utilizează 4-5 surse în documentare de ordin intern și extern. - Nu se abate de la planul stabilit de cercetare. - Înserează imagini în timpul prezentării.	- Demonstrează efort în privința cercetării subiectului. - Utilizează 2-3 surse în documentare, de ordin intern și extern. - Are mici abateri de la planul de cercetare. - Proiectul este simplu. - Face referire la imagini.	- Demonstrează puțin efort în procesul de cercetare a proiectului. - Nu folosește nici o sursă externă. - Nu propune nici un plan de cercetare.
Prezentarea și organizarea informației	- Vorbitorul face o prezentare elaborată detaliat. - Furnizează informația într-un mod inventiv. - Demonstrează o	- Sunt prezentate doar câteva detalii. - Face unele încercări de a fi inventiv. - Demonstrează o	- Prezentarea conține puține detalii. - Nici un efort pentru a fi inventiv. - Demonstrează o

	cunoaștere profundă a subiectului. - Nu se conduce de notițe. - Utilizează frecvent contactul vizual și flexiunea vocii, atunci când e necesar. - Prezentarea are introducere și concluzie. - Expune informația într-un mod organizat.	cunoaștere medie a subiectului. - Folosește notițele pentru prezentare. - Pierde uneori contactul vizual și utilizează puțin flexiunea vocii. - Lipsește introducerea sau concluzia. - Unele informații nu sunt prezentate organizat.	slabă cunoaștere a subiectului. - Citește prezentarea. - Expunerea este monotonă. - Nu folosește deloc sau puțin contactul vizual. - Organizarea prezentării e incorectă și confuză.

Bibliografie:

1. Cerghit, I., Neacșu, I., Negreț-Dobridor, I., Pânișoară, I., Prelegeri pedagogice. Iași: Polirom, 2001.
2. Ciolan, I., Dincolo de discipline. Ghid pentru învățarea integral/cross-curriculară. Colecția șanselor egale. București: Editura Humanitas Educațional, 2003.
3. Crenguța-Lăcrămioara, Oprea, Strategii didactice interactive. București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 2006.
4. Dezvoltarea profesională a cadrelor didactice din mediul rural prin activitate de mentorat. Strategii didactice în perspectivă transdisciplinară. Modulul 1. București, 2011.
5. Dezvoltatori de instrumente, evaluare, competențe. Suport de curs, București, 2012.
6. Neacșu, I., Instruire și învățare, ediția a II-a. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1999.

Coordonatori

Valentina URSU, Angela LISNIC

**PATRIMONIUL CULTURAL:
CERCETARE ȘI VALORIFICARE**

CULEGERE DE STUDII

Tipografia

SC Garomont Studio SRL
str. Ion Creangă, 1, bl. I
tel.: 022 508 616
e-mail: garomont@promovare.md
garomont_print@promovare.md

